

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ТОМ 8

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РРР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

У восьми томах
десяти книгах

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ю. Ю. КОНДУФОР (головний редактор),
І. І. АРТЕМЕНКО, В. М. БАБІЙ,
І. К. ВІЛОДІД, П. П. ГУДЗЕНКО,
В. І. КЛОКОВ, Б. П. КОВАЛЕВСЬКШІ,
Ф. С. ЛОСЬ (заступник головного редактора),
І. І. ЛУКІНОВ, І. М. МЕЛЬНИКОВА,
І. І. МІНЦ, О. Г. МІТЮКОВ,
О. Л. НАРОЧНИЦЬКИЙ, Д. П. ПОЙДА,
Б. О. РИБАКОВ, Р. Г. СИМОНЕНКО,
І. С. СЛАБЕСВ (відповідальний секретар),
П. О. СОХАНЬ, М. І. СУПРУНЕНКО,
П. Т. ТРОНЬКО, В. П. ЧУГАЙОВ,
А. Г. ШЕВЕЛЄВ, В. І. ЮРЧУК

«НАУКОВА ДУМКА»

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Том восьмий

*Радянська Упрягна
в період зміцнення
соціалізму і поступового
переходу до помунівму
(1945— 70-і роки)*

Книга перша

*Українська РСР
в період зміцнення соціалізму
(1945 — 50-і роки)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

А. В. ЛИХОЛАТ
(відповідальний редактор),

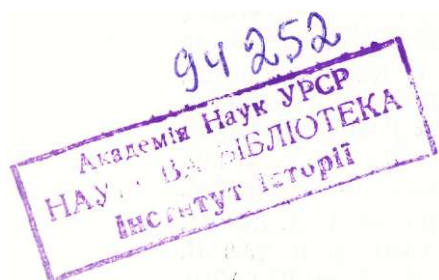
М. П. КІМ, Б. П. КОВАЛЕВСЬКИЙ,
С. В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Ю. О. КУРНОСОВ,
І. М. МАКОВІЙЧУК, В. Ф. ПАНІБУДЬЛАСКА,
П. П. ПАНЧЕНКО, М. Р. ПЛЮЩ
(відповідальний секретар),

А. В. САНЦЕВИЧ, А. Д. СКАБА,
П. С. СОХАНЬ, Є. П. ТАЛАН,
В. П. ЧУГАЙОВ

КИЇВ 1979

а к л)

9(C2)
1-90

Редакція історичної та археологічної літератури

I передплатне видання 0505040000

© Видавництво «Наукова думка», 1979

ПЕРЕДМОВА

Восьмий том «Історії Української РСР» складається з двох книг. У першій висвітлюється період з 1945 р. до кінця 50-х років.

Велика Вітчизняна війна 1941—1945 рр. закінчилася повним воєнним і політичним крахом агресора. Всесвітньо-історична перемога СРСР, досягнута під керівництвом Комуністичної партії, ще раз засвідчила нездоланність соціалістичного ладу, його могутню життєву силу, торжество марксистсько-ленінської ідеології. «Ніяка інша держава,— зазначалося у Зверненні ЦК ВКП(б) до виборців 2 лютого 1946 р.,— не витримала б таких випробувань, через які пройшов Радянський Союз»

Перемога радянського народу над найагресивнішими силами імперіалістичної реакції — німецьким фашизмом і японським милітаризмом — сприяла тому, що десятки мільйонів людей unikли поневолення і фізичного винищення, для багатьох народів відкрились сприятливі перспективи розвитку шляхом прогресу, демократії і соціалізму.

Внаслідок розгрому фашистської Німеччини й милітаристської Японії докорінно змінилася вся соціально-політична обстановка у світі. Істотно послабились позиції світового капіталу, поглибилася загальна криза капіталізму. Від капіталістичної системи відпало 11 держав з населенням понад 700 млн. чоловік, які стали на шлях будівництва нового життя. Утворилася світова соціалістична система.

Народи СРСР здобули перемогу над агресором ціною величезних людських жертв і матеріальних втрат. У роки війни, загинуло понад 20 млн. людей — більш як десята частина населення країни. •

Незважаючи на численні людські жертви та величезні руйнування і пограбування тимчасово окупованих районів, Радянський Союз вийшов з війни міцним як у політичному, воєнному, так і в ідейному та моральному відношеннях.

Переваги соціалістичного ладу над капіталістичним і зростаюча політична та економічна могутність Радянської держави сприяли успішному здійсненню завдань відбудови й дальшого розвитку її економіки.

Після закінчення війни під керівництвом Комуністичної партії швидкими темпами здійснювалося переведення народного господарства на мирні рейки. Програмою післявоєнного відродження Радянської країни став «Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.», прийнятий Верховною Радою СРСР у березні 1946 р. На виконання четвертого (першого післявоєнного) п'ятирічного плану Комуністична партія і Радянський уряд спрямовували зусилля трудящих, організовували взаємодопомогу й співробітництво братніх респуб-

¹ Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, т. 6. М., 1971, с. 142.

лік, країв, областей. У результаті самовідданої праці всіх народів СРГР завдання четвертої п'ятирічки були виконані достроково.

На XVI з'їзді КП(б)У (1949 р.) зазначалося, що трудящі УРСР, виконуючи план післявоєнної п'ятирічки, добилися «серйозних успіхів у відродженні індустріально-колгоспної могутності Радянської України, в дальшому розвитку народного господарства й культури республіки»¹.

Всупереч сподіванням ворогів соціалізму на затяжний період відбудови господарства СРСР і посилення внутрішніх труднощів, у післявоєнні роки водночас з швидким розвитком економіки ще більше зміцніла соціально-політична єдність радянського суспільства. Сповнені почуття соціалістичного патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, дружби і співробітництва, братні народи СРСР творили чудеса трудового героїзму й самовідданості в усіх сферах економічного і духовного життя.

Комуністична партія забезпечила дальше піднесення народного господарства всіх республік, значне підвищення матеріального і культурного рівня народу.

В результаті послідовного здійснення генеральної лінії партії, героїчної, натхненної праці трудящих були створені економічні, соціальні, політичні та духовні передумови для вступу нашої країни в нову смугу історичного розвитку. Соціалізм одержав у нашій країні повну і остаточну перемогу. Це означало, що були ліквідовані не тільки внутрішні джерела небезпеки реставрації капіталізму, ай усунута можливість реставрації капіталізму ззовні силами міжнародного імперіалізму.

Трудящі Української РСР, як і всієї країни, самовіддано працювали над виконанням планів п'ятої і шостої п'ятирічок. Ця величезна робота відбувалася в умовах науково-технічної революції, яка розгорнулася в країні, в усьому світі. Прискорення науково-технічного прогресу особливо яскраво виявилось в ході масового соціалістичного змагання за виконання і перевиконання народногосподарських Планів. Саме в ньому «розкриваються величезні творчі можливості робітничого класу, селянства, інтелігенції. Вони продемонстрували перед усім світом свою здатність перетворювати накреслення і плани партії в реальності нашого часу»².

У республіці, як і в усій країні, значного поширення набув рух за впровадження нової техніки, використання виробничих резервів, зниження собівартості й поліпшення якості продукції, комплексну економію сировини й матеріалів. Розгорнулася боротьба за дострокове освоєння проектних потужностей заводів, фабрик, шахт, що ставали до ладу.

Складні й відповідальні завдання відбудови і дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва розв'язували трудівники села, спираючись на всебічну допомогу робітничого класу. Посилювалася партійна робота на селі, організаційно зміцнювалися колгоспи і радгоспи республіки, зростала їх матеріально-технічна база, підвищувалася матеріальна заінтересованість колгоспників. Значну допомогу сільському господарству надавала держава.

У 1954 р. Комуністична партія взяла курс на освоєння цілих і перелогових земель у Казахстані та Сибіру. Трудящі всіх республік СРСР сприйняли цей важливий захід як свою кровну справу. З усіх кінців нашої неосяжної Вітчизни прибувала молодь на нові землі, зокрема з України — понад 80 тис. юнаків та дівчат. У Казахстані посланці Радянської України створили в 1954—1955 рр. 54 зернових радгоспи.

¹ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК в 2-х т., т. 2. 1941—1976. К., 1977, с. 243.

² Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976, с. 170.

«Цілина, — пише у своїх спогадах Л. І. Брежнев, — стала справжньою школою інтернаціонального виховання, вмістилищем мудрого досвіду, трудових навичок і рішучості представників усіх народів нашої країни перемогти!»¹.

Використання атомної енергії в мирних цілях, запуск перших штучних супутників Землі відкрили новий етап для дальшого розвитку економіки й науки країни, а створення в СРСР ракетно-ядерної зброї зміцнило його обороноздатність, що мало велике значення для збереження миру в усьому світі.

У незламній співдружності соціалістичних націй, спираючись на всебічну підтримку і допомогу великого російського народу і всіх народів СРСР, Українська РСР вже на початок 50-х років відновила свій економічний потенціал, досягла великих успіхів у розвитку промисловості, сільського господарства й соціалістичної культури.

Під керівництвом КПРС дедалі активізувалося суспільно-політичне життя в країні. Розвивалася соціалістична демократія, розширювалася політична й господарська діяльність Рад депутатів трудящих. Широко розгорталася робота громадських організацій, зростала їх роль у суспільному житті, в управлінні державою.

Видатними політичними подіями цього періоду були XIX і XX з'їзди КПРС, рішення яких зумовили дальший розвиток радянського соціалістичного суспільства, активізацію міжнародного комуністичного руху.

Інтенсивний розвиток народного господарства, постійне підвищення трудової та політичної активності трудящих Української РСР Сприяли неухильному зростанню добробуту народу. В цей період Комуністична партія і Радянський уряд здійснили важливі заходи по істотному підвищенню розмірів пенсійного забезпечення, скороченню робочого дня. Розгорнулось велике, ще не бачене в нашій країні, житлове будівництво. Систематично підвищувались оплата праці, витрати на соціальне забезпечення, зростав у цілому добробут трудящих.

Партія і уряд надавали великого значення формуванню у радянських людей марксистсько-ленінського світогляду, їх комуністичному вихованню. Українська РСР у повоєнні роки досягла значних успіхів у розвитку освіти, науки і культури. Широко впроваджувався принцип поєднання навчання з працею, практикою соціалістичного будівництва. Своїми глибокоідейними, високохудожніми творами прославляли Радянську Вітчизну письменники, художники, скульптори, композитори, актори, кінематографісти республіки.

У першій книзі VIII тому «Історії Української РСР» розкривається керівна й спрямовуюча роль Комуністичної партії Радянського Союзу та її бойового загону — Комуністичної партії України — в мобілізації зусиль трудящих республіки на розв'язання завдань соціалістичного будівництва після переможного завершення Великої Вітчизняної війни. Показано історичний шлях трудящих Української РСР, які в тісній співдружності з братніми народами СРСР у складних умовах повоєнного періоду спрямували всі свої зусилля на відбудову і дальший розвиток народного господарства і культури, зміцнення соціалістичного суспільства.

Широко висвітлюється діяльність робітничого класу — провідної сили радянського суспільства, вклад у соціалістичне будівництво трудівників колгоспного села. В історичному взаємозв'язку простежується діяльність двох основних загонів трудівників села Радянської України —

¹ Брежнев Л. І. Цілина. К., 1978, с. 42.

колгоспників та робітників радгоспів. Показана творча праця радянської інтелігенції на виробництві, в культурному будівництві, у розвитку науки і техніки.

На конкретному матеріалі розкриваються різноманітні форми економічної взаємодопомоги братніх народів СРСР, розвиток міжреспубліканського соціалістичного змагання, обмін кадрами, передовим виробничим досвідом та ін. Значна увага приділяється інтернаціональним зв'язкам трудящих УРСР з трудящими країн соціалістичної співдружності, а також капіталістичних країн.

Успішне подолання післявоєнних труднощів, великі досягнення трудящих Української РСР, як і інших радянських республік, у будівництві розвинутого соціалістичного суспільства,— це тріумф ідей марксизму-ленінізму, торжество ленінської національної політики Комуністичної партії Радянського Союзу, свідчення невичерпної животворної сили ідей пролетарського інтернаціоналізму, братерської дружби народів СРСР.

У книзі виділено два основних етапи досліджуваного періоду: 1945—1950 рр.— період відбудови і дальшого розвитку народного господарства і культури республіки; 1951 р.— кінець 50-х років — дальшого зміцнення соціалізму. Кожний з цих етапів висвітлюється у такій послідовності: міжнародне і внутрішнє становище Країни Рад; розвиток народного господарства і трудова активність трудящих республіки; зростання народного добробуту; суспільно-політичне життя; культурне будівництво.

У написанні першої книги взяли участь А. В. Лихолат (передмова, висновки); А. В. Санцевич (передмова); Л. О. Лещенко (§ 1 розділу I); В. Г. Лисенко (§ 2 розділу I; § 3 розділу V); І. М. Маковійчук (§ 2 розділу I); В. Ф. Панібудьласка (§ 2 розділу I; § 1 розділу II; § 2 розділу IV); М. Р. Плющ (§ 1 розділу II; § 1—3 розділу V); В. С. Петренко (§ 2 розділу II; § 4, 5 розділу V); Є. П. Талан (§ 2 розділу II; § 1 розділу III; § 4, 5 розділу V; § 1—4 розділу VII); Г. І. Ковальчак, В. П. Чугайов, П. П. Панченко (§ 3 розділу II); Л. Д. Вітрук (§ 4 розділу II; § 1 розділу III; § 1, 2 розділу VI); Л. А. Шевченко (§ 2 розділу III; § 1—4 розділу VIII); І. М. Мельникова, П. С. Сохань (§ 1 розділу IV); А. Д. Скаба, Б. П. Ковалевський (§ 2 розділу IV); Р. А. Худяк (§ 3 розділу VI; § 1 розділу VIII).

В окремих параграфах про сільське господарство використані матеріали А. П. Євтушенка.

Ілюстрації підібрав А. А. Кондрацький.

Список літератури склали О. М. Веселова і Є. Г. Кузнецова.

Хронологію уклали В. Ф. Репринцев і Р. А. Худяк.

Кольорові фото виготовили В. І. Криворучко, Л. Е. Фрейманіс, О. К. Щелков.

Науково-допоміжну роботу виконали Г. П. Барановська та О. М. Веселова.

Редколегія і авторський колектив висловлюють щирі подяку співробітникам Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Інституту історії СРСР АН СРСР, Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, науково-дослідних інститутів Секції суспільних наук АН УРСР, науковцям та викладачам кафедр суспільних наук вузів УРСР та всім товаришам, які своїми порадами й рекомендаціями подали допомогу в підготовці до друку цієї книги.

1. Корінні зміни у міжнародному становищі

Перемога Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. стала видатною історичною подією, яка докорінно змінила політичне обличчя світу, повернула співвідношення сил на світовій арені на користь соціалізму, мала позитивний вплив на всі сфери діяльності людства — соціально-економічну, політичну, ідеологічну, викликала радикальні зрушення в системі міжнародних відносин. «В тривалій, найтяжчій з воєн в історії нашої Батьківщини,— говорить у постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції»,— радянський народ здійснив подвиг, рівного якому ще не знало людство. Він зумів не тільки відстояти свою свободу і незалежність, а й вніс вирішальний вклад у справу врятування європейської і світової цивілізації від знищення фашистськими варварами»

Значний внесок у спільну перемогу над фашистськими агресорами зробили також народи й армії інших держав антигітлерівської коаліції.

Незважаючи на надзвичайно великі людські та матеріальні втрати, Радянський Союз вийшов з війни сильним. Зміцніли морально-політична єдність радянського суспільства, дружба народів СРСР, союз робітничого класу й колгоспного селянства, монолітна згуртованість трудящих навколо Комуністичної партії. Все це стало надійним фундаментом успішного здійснення ленінської зовнішньої політики в післявоєнний час. У нових умовах Радянський Союз розгорнув активну боротьбу за встановлення міцного миру і здійснення загальної безпеки народів. Питання міжнародної політики завжди були в центрі уваги Комуністичної партії та уряду СРСР. Вони стали особливо актуальні в період переходу від війни до миру, коли постало невідкладне завдання закласти фундамент демократичного, надійного й тривалого миру, усунути причини, що могли б призвести до нової світової воєнної трагедії.

Запорукою успішного здійснення миролюбного зовнішньополітичного курсу СРСР було те, що він відповідав як корінним інтересам радянського народу, так і сподіванням всього прогресивного людства. Зовнішня політика СРСР у реалізації миролюбних цілей соціалізму спиралася на швидку відбудову народного господарства, здійснювану в результаті титанічних зусиль усіх радянських людей, па дедалі зростаючу економічну й оборонну могутність країни.

Трудящі земної кулі гідно оцінили вирішальну роль СРСР у розгромі фашистської Німеччини і мілітаристської Японії. Радянський Союз здобув високий міжнародний авторитет, незрівнянно зріс його вплив як великої держави на хід світової історії, на розв'язання всіх міжнародних проблем.

¹ Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року. It, 1977, с. 0.

Нова розстановка сил на міжнародній арені

Соціалізм, що успішно витримав суворі випробування воєнного лихоліття і показав неперевершений зразок високої життєздатності у смертельному двобої з німецьким фашизмом, довів свої незаперечні переваги як суспільна система перед капіталізмом. Це сприяло швидкому поширенню в світі ідей соціалізму, прискоренню розвитку людства по шляху соціального прогресу, загостренню загальної кризи капіталізму.

У післявоєнний період докорінно змінилось міжнародне становище Країни Рад. Перемога СРСР у Великій Вітчизняній війні, визвольна місія Радянської Армії дали могутній поштовх світовому революційному процесові, викликали грандіозне перегрупування сил на міжнародній арені на користь демократії і соціалізму, підірвали основи світової імперіалістичної реакції.

Все це, а головним чином різке загострення глибоких внутрішніх класових антагонізмів капіталістичного суспільства, зумовило розгортання національно-визвольного руху і народно-демократичних революцій у ряді країн Європи й Азії.

Боротьба народних мас у країнах Центральної і Південно-Східної Європи привела до повалення профашистських, реакційних буржуазних режимів і відкрила шлях до проведення корінних соціально-економічних та політичних перетворень, встановлення у цих країнах ладу народної демократії. Комуністичні партії як найпослідовніші виразники інтересів народних мас очолили боротьбу робітничого класу в союзі з трудящим селянством за переростання народно-демократичних революцій у соціалістичні. З ярма капіталізму визволились народи Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії, Югославії, Албанії та Східної Німеччини. В Азії були проголошені Демократична Республіка В'єтнам і Корейська Народна-Демократична Республіка. У 1949 р. перемогла народна революція в Китаї. В перші післявоєнні роки від системи капіталізму загалом відпало 11 країн різних континентів. Співвідношення сил різко змінилося на користь соціалізму, відбувався активний процес становлення світової соціалістичної системи.

Відпадання від системи капіталізму багатьох країн, що стали на шлях будівництва соціалістичного суспільства, і розпад колоніальних імперій — найхарактерніші риси другого етапу загальної кризи капіталізму, що розпочався в ході другої світової війни і з новою силою розгорнувся у післявоєнні роки. «З міжнародних наслідків Жовтня, які визначили обличчя нашої епохи,— підкреслив Л. І. Брежнєв у доповіді «Великий Жовтень і прогрес людства», виголошеній 2 листопада 1977 р.,— найголовніший — виникнення і розвиток світової системи соціалізму»¹.

З появою країн народної демократії СРСР перестав бути єдиним островом соціалізму у ворожому капіталістичному оточенні. Було знищено довоєнний «санітарний кордон», яким міжнародний імперіалізм намагався відгородити Країну Рад від зовнішнього світу. Народно-демократичні держави взяли курс на встановлення з СРСР міцних дружніх зв'язків на основі принципів пролетарського інтернаціоналізму, виник новий тип міжнародних відносин.

У бурхливому розгортанні світового революційного процесу важливу роль відіграв робітничий рух у країнах капіталу. Становлення світової соціалістичної системи, її революціонізуючий вплив, загальне послаблення імперіалізму створили сприятливі умови для активізації наступальних

¹ Брежнєв Л. І. Ленінським курсом, т. 6. К., 1978, с. 568.

класових битв пролетаріату проти монополістичної буржуазії, за свої економічні, політичні та соціальні права.

Після закінчення воєнних дій становище трудящих капіталістичного світу залишалось тяжким. В країнах Західної Європи давалися взнаки наслідки тривалого фашистського панування, загарбницької війни, розв'язаної гітлерівцями, розрухи або виснаження економіки. Більшість буржуазних урядів виявились неспроможними скасувати систему раціонування, протягом тривалого часу зберігались картки на продукти харчування. Післявоєнні економічні труднощі що більше загострили хронічні хвороби капіталізму— інфляцію, безробіття, зuboжіння мас. Глибока криза охопила всі найважливіші сфери буржуазного суспільства — економіку, політику, ідеологію. Протиборство між трудом і капіталом виявилось у бурхливому страйковому русі, високій політичній активності трудящих мас. Класова боротьба пролетаріату ставила під загрозу політичне та економічне панування великого капіталу в Італії, Франції та інших країнах, тому монополії вдавалися до різних методів' приборкання демократичного руху. Особливості класової боротьби в країнах капіталу післявоєнного часу полягали в підвищеній політичній свідомості мас, частішому поєднанні економічних і політичних вимог страйкарів, включенні у вир антімонополістичних виступів широких народних верств.

Комуністичні й робітничі партії капіталістичних країн, що виступали найпоєднованішою силою в антифашистському русі Опору, у воєнних зусиллях антигітлерівської коаліції, зміцніли, зросли якісно й кількісно. Після війни вони повели наполегливу й цілеспрямовану боротьбу за інтереси робітничого класу, всіх трудящих, за мир, демократію і соціальний прогрес. Комуністичні партії значно розширили свій вплив, здобули авторитет серед мас, стали визнаною політичною силою. У 1945—1947 рр. до складу урядів дев'яти західноєвропейських країн — Франції, Італії, Бельгії, Данії, Норвегії, Ісландії, Австрії, Фінляндії, Люксембургу входили комуністи. Піднесення міжнародного комуністичного й робітничого руху породило нові форми єдності дій і боротьби на принципах пролетарського інтернаціоналізму. Важливу роль у розвитку революційної теорії, обміні досвідом та координації діяльності комуністичних і робітничих партій відіграло створене в 1947 р. на нараді у Варшаві Інформаційне бюро, до якого входили ВКП(б), комуністичні й робітничі партії країн народної демократії, а також Італії та Франції.

В умовах неухильного зростання світових сил миру, демократії і соціалізму активізувався рух поневолених імперіалізмом народів колоній і залежних країн, що привело до інтенсивного розпаду колоніальних імперій. «Соціальна революція,— вказував В. І. Ленін,— не може відбутись інакше, як у вигляді епохи, що з'єднує громадянську війну пролетаріату з буржуазією в передових країнах і *цілий ряд* демократичних і революційних, в тому числі національно-визвольних, рухів у нерозвинутих, відсталих і пригноблених націях»¹. У перші повоєнні роки здобули національну незалежність Індія, Бірма, Цейлон (нині Шрі Ланка), Індонезія та інші країни. Імперіалізм безповоротно втрачав свою «периферію», тривале панування над найгустіше заселеними районами земної кулі. Крах колоніальної системи підірвав сили імперіалізму в його «тилах». Сотні мільйонів знедолених і пригноблених колонізаторами людей включалися в антиімперіалістичну боротьбу за свободу й незалежність.

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів. Пер. з 5-го рос. вид., т. 30, с. 107. (Далі праці В. І. Леніна цитуються за цим виданням.)

Після розгрому фашистської Німеччини та її спільників у другій світовій війні і перемоги Радянського Союзу понад 2 млрд. чоловік скинули ярмо колоніалізму, добилися державної незалежності. Повний крах колоніальної системи імперіалізму в наступний період став явищем всесвітньо-історичного значення.

У капіталістичному світі відбувся перерозподіл сил між великими державами, що підтверджувало висновок В. І. Леніна про нерівномірний стрибкоподібний їх розвиток в епоху імперіалізму. Домінуюче становище посіли США. Війна підірвала позиції Англії та Франції. Німеччина, Італія і Японія зазнали поразки і на певний час зійшли зі сцени як імперіалістичні конкуренти. Однак неподільне домінування США над капіталістичним світом не притупляло, а загострювало міжімперіалістичні суперечності, боротьбу за сфери вкладення капіталу, за джерела сировини й ринки збуту. Незважаючи на істотне розширення впливу США, в цілому імперіалізм значно послабшав. Класові антагонізми й невід'ємні супутники капіталізму — економічні кризи й спади, безробіття, інфляція тощо — після війни знову загострилися.

Отже, перемога СРСР у Великій Вітчизняній війні створила нову історичну обстановку, сприятливу для могутнього розвитку міжнародного революційного руху. Процес революційного оновлення світу, розпочатий Великою Жовтневою соціалістичною революцією, після переможного закінчення другої світової війни набрав небачених масштабів.

Докорінні зміни у світі зміцнили зовнішньополітичне становище СРСР. Керуючись марксистсько-ленінською теорією як дороговказом у практичній діяльності, Комуністична партія в нових умовах спрямовувала зовнішню політику СРСР на втілення в життя таких її основних принципів, як пролетарський інтернаціоналізм, мирне співіснування держав з різним соціально-економічним ладом.

Після закінчення другої світової війни з'явилися і розвивалися два протилежні курси у міжнародних відносинах — демократичний, що проводився Радянським Союзом та дружніми йому країнами, і реакційний, імперіалістичний, до якого вдалися правлячі кола США та інших капіталістичних держав. СРСР виходив з необхідності продовжувати в мирний час плідне, взаємовигідне співробітництво країн з різним соціально-економічним ладом, що склалося в роки війни проти спільного ворога — фашистських агресорів. Такий курс цілком відповідав духові союзницьких угод країн антигітлерівської коаліції. Політика СРСР втілювала прагнення народів, що розгромили фашизм, до встановлення міцного й тривалого миру, до життя на демократичних засадах, до соціального прогресу. З цією метою СРСР послідовно боровся за надійне закріплення перемоги над фашизмом, реалізацію рішень Тегеранської, Ялтинської і Потсдамської конференцій щодо післявоєнного мирного врегулювання, яке відвертало б загрозу нової агресії, забезпечувало мир і безпеку народів. «Головним у нашій політиці щодо капіталістичних держав,— констатував Л. І. Брежнев,— була і лишається боротьба за утвердження принципів мирного співіснування, за міцний мир, за послаблення, а в перспективі і усунення небезпеки виникнення нової світової війни»¹.

Правлячі кола США і Великобританії після закінчення другої світової війни круто змінили курс своєї політики щодо СРСР, саботували укладені з ним угоди. Вважаючи створення антигітлерівської коаліції і співробітництво з СРСР тимчасовим явищем, вони намагалися здійснити

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 18.

далекосяжні плани боротьби проти розвитку світового революційного процесу, проти соціалізму й демократії. Міжнародна реакція вдалась до запеклої антирадянщини й антикомунізму, покладаючи головні надії на імперіалізм США, що взяв на себе роль світового жандарма. В основі міжнародної політики лежали класові суперечності між соціалізмом і капіталізмом. Їх протиборство визначало характер і зміст усіх найважливіших процесів і подій на міжнародній арені.

Становлення світової соціалістичної системи До кінця 40-х років в умовах гострої класової боротьби соціалістичні революції перемогли в країнах Центральної і Південно-Східної Європи. За своїм змістом і функціями встановлений тут лад народної демократії став однією з форм диктатури пролетаріату. Радикальні соціально-економічні перетворення, а також повне взяття влади робітничим класом у союзі з трудящим селянством та іншими трудовими непролетарськими верствами зробили можливим перехід до побудови основ соціалізму, тобто ліквідації експлуатації людини людиною, усупільнення засобів виробництва, виникнення і розвитку соціалістичних виробничих відносин, здійснення культурної революції.

Соціалістичні революції є наслідком розвитку класової боротьби всередині буржуазного суспільства. Революційна ситуація в країнах Центральної і Південно-Східної Європи стала об'єктивною передумовою краху прогнилого капіталістичного ладу і народження нового, соціалістичного суспільства. Народно-демократичні, національно-визвольні революції змогли перерости у переможні соціалістичні революції завдяки тому, що цей революційний процес очолили марксистсько-ленінські комуністичні партії, які внесли соціалістичну свідомість у рух найширших мас, спрямували їх революційне поривання. Революційний робітничий клас у союзі з іншими трудовими верствами виявився здатним і готовим піднятися на боротьбу за повалення експлуаторського ладу і побудову суспільства соціальної справедливості — соціалізму. Отже, соціалізм переміг тут не випадково, а внаслідок дії об'єктивних законів розвитку людства.

Марксистсько-ленінське вчення доводить історичну неминучість поступової повсюдної заміни капіталізму вищою, якісно відмінною соціально-економічною формацією — соціалізмом. У країнах Центральної і Південно-Східної Європи ґрунт для соціалізму був підготовлений їх попереднім соціально-економічним і політичним розвитком, загостренням кризи буржуазного суспільства, банкрутством політики панівної групи імперіалістичних експлуаторів, класовою боротьбою трудящих, енергійною діяльністю революційного авангарду пролетаріату — комуністичних і робітничих партій. Розгром фашизму і визволення цих країн Радянською Армією прискорили визрівання і народження нового, соціалістичного суспільства. Велике значення мав надихаючий приклад реального соціалізму — досвід Радянського Союзу, першої в світі соціалістичної держави робітників і селян.

«Був час,— зазначав Л. І. Брежнев,— коли буржуазія, налякана перемогою Жовтня і його могутнім впливом на уми мільйонів, у кожній революційній події у світі намагалася шукати «руку Москви». Тепер у ці дитячі казки вже мало хто вірить. Революції виникають і перемагають внаслідок внутрішнього розвитку кожної даної країни, з волі її народу. Ряд переможних соціалістичних революцій в Європі, Азії, Америці означав продовження ідей і справи Жовтня»¹.

¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом, т. 6, с. 568.

КПРС, узагальнюючи спільний досвід боротьби за соціалізм в СРСР та інших країнах, зробила висновки надзвичайної теоретичної ваги й практичної цінності, викладені в матеріалах, присвячених 60-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Практика переходу багатьох країн і народів до соціалізму підтвердила наявність загальних корінних, невід'ємних рис соціалістичної революції і соціалістичного будівництва. Перемога соціалізму можлива лише за таких умов, коли правильно розв'язане головне питання революції — питання про владу, яка має належати робітничому класові, що виступає в союзі з усім трудовим народом; якщо робітничий клас і його союзники використають політичну владу трудящих для знищення експлуаторського ладу і якщо робітничий клас і його авангард — комуністичні партії — згуртують і поведуть за собою трудящі маси на штурм старого світу, на побудову нового, соціалістичного суспільства; якщо влада трудящих зуміє захистити соціалістичну революцію від внутрішніх і зовнішніх класових ворогів.

'Всі ці головні загальні риси соціалістичної революції повністю виявились у країнах народної демократії. Однак тут були і свої особливості. «Всі нації прийдуть до соціалізму, це неминуче, але всі прийдуть не зовсім однаково,— підкреслював В. І. Ленін,— кожна внесе своєрідність в ту чи іншу форму демократії, в той чи інший різновид диктатури пролетаріату, в той чи інший темп соціалістичних перетворень різних сторін суспільного життя»¹. Залежно від рівня розвитку країни, ступеня класової свідомості трудящих, вияву національних традицій, здобуття комуністичними партіями довір'я більшості мас у різних країнах по-своєму, своєрідно розв'язувались проблеми соціалістичної державності, розвитку соціалістичної індустрії, кооперування селянства, ідейного перевиховання трудящих.

Виникнення різних конкретних форм диктатури пролетаріату проходило в умовах гострої класової боротьби, яка, проте, точилася без збройних конфліктів, оскільки буржуазія не наважилась розпочати руйнівні громадянські війни. Це сталося завдяки новому співвідношенню сил на міжнародній арені на користь демократії і соціалізму, непохитному авторитетові й могутності СРСР як послідовного борця за вільний і незалежний розвиток народів. Одним з найважливіших факторів перемоги соціалістичної революції була сприятлива розстановка внутрішніх класових сил — високий ступінь організованості пролетаріату на чолі з авторитетними комуністичними партіями, союз робітничого класу з іншими трудовими верствами, насамперед з трудящим селянством, згуртованість демократичних, антифашистських сил, втрата буржуазією широкої соціальної бази. «Диктатура пролетаріату, як єдиного до кінця революційного класу,— зазначав В. І. Ленін,— необхідна для повалення буржуазії і відсічі її контрреволюційним спробам... в окремих випадках, як виняток, наприклад, у якій-небудь маленькій державі після того, як сусідня велика вже здійснила соціальну революцію, *можливе* мирне відступлення влади буржуазією, якщо вона переконається в безнадійності опору і визнає за краще зберегти свої голови»².

Радянський Союз відвернув загрозу воєнної імперіалістичної інтервенції, забезпечив гарантію захисту країн народної демократії від експорту контрреволюції. Молоді держави, які обрали соціалістичний шлях розвитку, спиралися на щирі, безкорисливі допомоги й багатий досвід СРСР,

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 30, с. 117.

² Там же, с. 116—117.

що зумовило швидкі темпи будівництва їх нового життя. Корінні зміни соціально-економічного й суспільно-політичного ладу, зміцнення позицій соціалізму наприкінці 40-х років у Польщі, Чехословаччині, Угорщині, Болгарії, Румунії, НДР, Югославії та Албанії були важливим етапом становлення світової соціалістичної системи. Спільність соціального устрою, ідеології і кінцевої мети відкрили широку перспективу торжества принципу пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму у зв'язках СРСР з країнами народної демократії. В основу нового типу міжнародних відносин була покладена братерська дружба й тісне всебічне співробітництво, безкорислива взаємна допомога, рівноправність, єдність у боротьбі за ідеали соціалізму й комунізму.

Українська РСР брала активну участь в економічному, політичному й культурному співробітництві СРСР з країнами народної демократії. Її вагома частка була в радянській допомозі у відбудові зруйнованого війною народного господарства Польщі, в наданні допомоги продуктами харчування Чехословаччині та Румунії у неврожайні 1946—1947 рр.

Налагоджувалися й розвивалися політичні зв'язки УРСР передусім з Польщею і Чехословаччиною в процесі співробітництва в ООН та на міжнародних конференціях. У 1947 р. в Києві відкрилося консульство Польської Народної Республіки. На Україні радо зустрічали делегації трудящих країн народної демократії, переважно селян Польщі, Румунії, Болгарії, що приїздили знайомитись з передовими методами соціалістичного господарювання, досвідом кооперування сільського господарства.

Історичною віхою у відносинах СРСР з країнами народної демократії стали договори про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу. Це був новий, вищий етап відносин, який характеризувався єдністю і взаєморозумінням між договірними сторонами, свідчив про рішучість спільними зусиллями будувати нове життя і захищатися від можливих воєнних авантур міжнародного імперіалізму. Ще в період Великої Вітчизняної війни СРСР підписав договори про взаємну допомогу з Чехословаччиною, Югославією та Польщею. У 1948 р. аналогічні договори були укладені з Болгарією, Угорщиною та Румунією.

СРСР, незважаючи на труднощі повоєнного часу, надавав величезну допомогу молодим народно-демократичним державам, які переважно були аграрними, до того ж розореними війною. Це зірвало плани економічної експансії міжнародного імперіалізму, розраховані на поневолення країн Східної Європи, їх закабалення. Спираючись на всебічну підтримку СРСР, країни народної демократії змогли швидко подолати господарську розруху, впевнено приступити до створення фундаменту соціалістичної економіки. Між СРСР і країнами народної демократії було укладено ряд угод, що регулювали їх відносини, торгівлю, передбачали надання їм Радянським Союзом значних кредитів на пільгових умовах. В політичній та торговельно-економічній галузях яскраво проявлялися народження і розвиток нового типу міжнародних відносин, заснованого на принципах соціалістичного інтернаціоналізму.

Потреби розширення форм економічного співробітництва між соціалістичними країнами зумовили перехід від двосторонніх до багатосторонніх економічних зв'язків. У січні 1949 р. представники Болгарії, Польщі, СРСР, Румунії, Угорщини й Чехословаччини прийняли рішення утворити Раду Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). На початковому етапі завдання РЕВ полягали в налагодженні обміну досвідом, координації товарних поставок тощо. Так розпочала своє життя принципово нова міжнародна економічна організація, якій згодом судилося відігравати

дедалі зростаючу роль у колективному економічному співробітництві соціалістичних країн.

Утворення світової соціалістичної системи з населенням близько третини людства стало найвидатнішою подією в історії після Великої Жовтневої соціалістичної революції і побудови соціалізму в СРСР.

Боротьба СРСР проти політики «холодної війни» та економічної експансії США

У післявоєнні роки виникла нова міжнародна напруженість, породжена протидією імперіалізму радикальним позитивним змінам на світовій арені. Класовий зміст імперіалістичного курсу

полягав у тому, щоб позбавити народи світу результатів перемоги над фашизмом, перешкодити розвитку сил демократії і соціального прогресу. Реакція поклала найбільші надії на імперіалізм США, що претендував на світове панування і виступав натхненником і організатором «холодної війни». Оскільки Радянський Союз був найсерйознішою перешкодою на шляху здійснення експансіоністських задумів Вашингтона, головне вістря американської агресивної політики спрямовувалось насамперед проти СРСР, а також проти країн народної демократії, міжнародного робітничого й комуністичного руху, національно-визвольної боротьби народів.

5 березня 1946 р. в американському місті Фултоні лідер консервативної партії, колишній прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчілль публічно виклав спільні задуми англо-американських імперіалістів. У своїй промові він твердив про нібито створену Радянським Союзом «залізну завісу» в Європі і закликав до організації англо-американського альянсу в «хрестовому поході» проти вигаданої ним «комуністичної агресії».

Інтервенціоністський курс США знайшов відбиття в «доктрині Трумена». Президент США у посланні до конгресу 12 березня 1947 р. оголосив про надання «допомоги» в 400 млн. доларів Греції і Туреччині для захисту їх від міфічної «радянської агресії». Цим самим Білий дім проголошував повсюдну боротьбу проти комунізму як курс урядової політики США, фактично зобов'язувався всіляко протидіяти революційним змінам у світі, підтримувати реакційні режими, воєнні диктатури як bastions антикомунізму.

За підписаними з США угодами, Греція і Туреччина погодилися надати спеціальним американським місіям право повного контролю за ходом здійснення програми «допомоги», яка мала відверто воєнний характер. До цих країн була надіслана велика кількість зброї з арсеналів США. Численні американські цивільні й військові радники навчали грецький і турецький персонал методів застосування зброї і ведення воєнних операцій. «Доктрина Трумена» означала не просто грубе втручання у внутрішні справи Греції і Туреччини, вона стала одним із важливих інструментів «холодної війни».

Американський імперіалізм висунув і програму економічної експансії під гаслом «безкорисливої допомоги». Основні принципи «доларової дипломатії» виклав 5 червня 1947 р. державний секретар США Джордж Маршалл. За його планом США підпорядковували західноєвропейські країни своїм інтересам, залучали їх до агресивного угруповання, спрямованого насамперед проти Радянського Союзу. Грубе порушення суверенітету «маршаллізованих країн» проявилось у тому, що вони змушені були йти на економічні й політичні поступки США і широко відкривати двері американському капіталу, звітувати перед США про використання «допомоги», на одержані за рахунок поставок кошти створювати спеціальні фонди в національній валюті і надавати США повне право розпоряджатись

ними. «План Маршалла» у руках Вашингтона став важелем для тиску на західноєвропейські країни і засобом мілітаризації їх економіки, прискорив розкол Європи, що згубно вплинуло на всю систему післявоєнних міжнародних відносин.

Світовий імперіалізм розв'язав гонку озброєнь, створив мережу воєнних баз навколо Радянського Союзу і країн народної демократії. Розгорнулася інтенсивна ремілітаризація Західної Німеччини. Західний Берлін, в якому дислокувалися окупаційні війська США, Великобританії і Франції, перетворився у «фронтове місто», центр політичних провокацій іноземних розвідок, ідеологічних диверсій міжнародного імперіалізму. США наращували і без того надмірно великі для мирного часу збройні сили, збільшували запаси атомних бомб. У внутрішній політиці Сполучених Штатів відбувся крутий поворот до розгулу реакції, що проявлялося, зокрема, у переслідуванні американських громадян за їх прогресивні переконання — «полювання на відьом». Імперіалізм розгорнув шалену антирадянську, антикомуністичну пропаганду, а вояччина США брязкала зброєю, погрожуючи Радянському Союзові атомною бомбою. Реакційним колам Західної Європи вдалося в 1947 р. усунути комуністів з урядів Франції, Італії та інших країн.

Слід зазначити, що в умовах наступу реакції, антирадянщини й антикомунізму в капіталістичних країнах, особливо в США, окремі представники поміркованих кіл буржуазії висловлювали реалістичні міркування про необхідність загальмувати сповзання світу до нової руйнівної війни, погодитися на мирне співіснування з СРСР. Проте ці тверезі голоси губилися в атмосфері мілітаризму й воєнного психозу, що панувала на Заході.

У квітні 1949 р. у Вашингтоні було підписано договір про створення Північно-атлантичного блоку (НАТО) — агресивного угруповання імперіалістичних держав у складі США, Великобританії, Франції, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Канади, Італії, Португалії, Норвегії, Данії та Ісландії, спрямованого проти СРСР і країн народної демократії, світових сил миру і соціального прогресу. Виникнення НАТО ще більше загострило міжнародну напруженість, загрожувало початком третьої світової війни.

Імперіалісти США взяли до себе на службу й активно використовували буржуазних націоналістів та інших запеклих ворогів Радянської влади. У повоєнні роки було утворено так званий «антибільшовицький блок нацистських родів», до якого увійшли реакційні емігрантські націоналістичні організації. Після розгрому фашистської Німеччини українські буржуазні націоналісти перейшли на службу до нових, американських хазяїв. Багато цих «поплічників німецького фашизму, що заплямували свої руки кров'ю радянських людей на тимчасово окупованих гітлерівцями територіях СРСР, опинилося в різних таборах для біженців і «переміщених осіб» у західних зонах Німеччини та Австрії. Під опікою властей США і Великобританії з'явилося чимало емігрантських націоналістичних груп, яким розвідки капіталістичних держав доручали вести підривну діяльність, чинити всілякі провокації і диверсії проти СРСР, і зокрема проти Радянської України.

Для зриву агресивних планів міжнародного, насамперед американського, імперіалізму Радянський уряд вживав найенергійніших заходів, спрямованих на піднесення соціалістичної економіки, дальше підвищення обороноздатності країни.

Враховуючи загрозу імперіалістичної агресії, на одне з перших місць у політиці дружби й співробітництва СРСР з країнами народної

демократи постійно висувалось завдання об'єднати зусилля для спільної оборони.

На міжнародних форумах СРСР послідовно викривав імперіалістичну політику «холодної війни», вносив конструктивні пропозиції щодо зміцнення миру й безпеки, насамперед заборони атомної зброї як засобу масового знищення людей. Радянський Союз практично доводив миролюбність своїх намірів. Після закінчення другої світової війни він в односторонньому порядку різко скоротив свої збройні сили, озброєння і військові витрати. Якщо в травні 1945 р. в Радянській Армії налічувалося 11 365 тис. чоловік, то на 1948 р.— лише 2874 тис. чоловік, тобто кількість особового складу зменшилась на три чверті. В 1945—1949 рр. СРСР вивів свої війська з території Кореї, Данії, Норвегії і Болгарії та інших країн, куди вони вступили на завершальному етапі війни як визволителі народів цих країн від фашизму.

Радянський народ під керівництвом ВКП(б) проявив непохитну мужність і величезну витримку, не піддавшись шантажу атомних маньяків. Уряд СРСР продовжував твердо відстоювати інтереси миру й соціалізму, давав відсіч будь-яким спробам імперіалістичної експансії. Тим часом успішні дослідження в СРСР в галузі атомної енергії дозволили провести у вересні 1949 р. перші випробування радянської атомної зброї. Вони вщент розвіяли ілюзії недалекоглядних буржуазних політиків, що плекали надії на відставання СРСР в галузі атомного озброєння. «Атомна дипломатія» США зазнала цілковитого краху. Радянський Союз упевнено пройшов через один з найважчих періодів «холодної війни».

У
«участь Української гі»
у зовнішньополітичній
діяльності СРСР

Великий авторитет, вплив і могутність Радянського Союзу на міжнародній арені, послідовне здійснення Комуністичною партією ленінської національної політики відкривали перед союз-

ними республіками широку можливість розгорнути зовнішньополітичну діяльність, вносити свою частку в загальну боротьбу СРСР за мир і безпеку. СРСР, Українська РСР і Білоруська РСР разом з іншими 48 державами стали фундаторами Організації Об'єднаних Націй, підписали і ратифікували Статут ООН, що набрав чинності 24 жовтня 1945 р. Делегації СРСР, УРСР, БРСР в ООН завжди виступали в монолітній єдності і згуртованості, захищаючи спільні інтереси соціалістичної Батьківщини. Це мало особливе значення в той час, коли абсолютну більшість членів ООН становили капіталістичні або залежні від них країни.

З самого початку своєї діяльності в Організації Об'єднаних Націй СРСР, УРСР і БРСР демонстрували непохитну вірність благородним ідеям миру, безпеки й міжнародного співробітництва, непримиренність до імперіалістичної агресії та колоніального розбою. На цьому світовому форумі УРСР в єдиному руслі радянської дипломатії послідовно відстоювала ленінські принципи мирного співіснування держав з різним соціальним ладом, всебічної підтримки боротьби за мир і демократію, солідаризувалася з національно-визвольною боротьбою народів.

Восени 1945 р. делегації Країни Рад розгорнули енергійну роботу в Підготовчій комісії ООН, де розроблявся порядок денний першої сесії Генеральної Асамблеї ООН, визначалися структура й місцез перебування ООН, правила процедури. Делегацію СРСР очолював посол СРСР у США А. А. Громико, а УРСР та БРСР — наркоми закордонних справ цих республік — Д. З. Мануїльський та К. В. Кисельов. Першим віце-головою Підготовчої комісії був обраний видатний радянський дипломат і вчений

Д. 3. Мануїльський від імені Української РСР підписує Статут ООН (1945 р.).

Д. 3. Мануїльський. Він став головою Першого комітету (з політичних питань і безпеки) першої сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відкрилася в Лондоні в січні 1946 р. При формуванні складу основних органів ООН серед 17 інших країн УРСР була обрана членом Економічної і Соціальної Ради ООН строком на один рік.

Беручи активну участь у зовнішньополітичній діяльності СРСР, Українська РСР вступила до численних спеціалізованих органів і агентств ООН — Статистичної комісії, Комісії з прав людини, Комітету в справах біженців і переміщених осіб та ін. У березні 1947 р. УРСР стала членом Економічної комісії ООН для Європи. Наступного року вона вступила до Всесвітнього поштового союзу і приєдналась до Всесвітньої метеорологічної організації та Міжнародного союзу електрозв'язку. УРСР було обрано непостійним членом Ради Безпеки ООН строком на два роки (1948—1949).

У грудні 1945 р. УРСР приєдналась до ЮНРРА (Адміністрація допомоги і відбудови Об'єднаних Націй) — міжнародної організації для подання допомоги країнам, що потерпіли під час другої світової війни. Згодом у Києві відкрилася місія ЮНРРА на правах дипломатичного представництва. До середини 1947 р. УРСР одержала від ЮНРРА різних промислових товарів, транспортних засобів, одягу і головним чином продуктів харчування на суму 188,2 млн. доларів. Однак навіть самі керівники місії ЮНРРА називали цю допомогу краплею в морі порівняно з колосальними втратами і жертвами, яких зазнала Україна в результаті фашистської навали. До того ж реакційні кола США намагалися використати ЮНРРА для втручання у внутрішні справи УРСР. В цілому ж певна допомога ЮНРРА Україні та Білорусії була одним з небагатьох прикладів

продовження співробітництва країн антигітлерівської коаліції в умовах миру.

На перших етапах своєї роботи Організація Об'єднаних Націй ухвалила ряд важливих позитивних рішень в інтересах прогресу людства. Проте з часом ООН стала ареною гострої боротьби двох протилежних курсів. СРСР та соціалістичні країни прагнули перетворити її в ефективний інструмент миру, а США, Великобританія та їх союзники намагалися використати її як інструмент «холодної війни».

Радянська Україна постійно і активно боролася за втілення в життя конструктивних пропозицій СРСР. Її представники Д. З. Мануїльський, А. М. Барановський, О. Д. Война, В. Я. Тарасенко та інші від імені уряду УРСР наполегливо відстоювали інтереси миру й соціалізму, виступали на захист прав поневолених імперіалізмом народів, викривали паліїв нової війни.

Завдяки послідовній діяльності радянської дипломатії 14 грудня 1946 р. ООН одностайно схвалила «Принципи, які визначають загальне регулювання і скорочення озброєнь», а Рада Безпеки у 1947 р. визнала, що скорочення озброєнь і збройних сил є найважливішим заходом зміцнення міжнародного миру. В Атомній комісії, утвореній Радою Безпеки ООН, СРСР і УРСР викривали імперіалістичну суть американського «плану Баруха», розрахованого на утвердження монополії США в атомній галузі, і наполягали на прийнятті рішень про повну заборону атомної зброї.

«План Баруха» передбачав вилучення у всіх держав атомних підприємств та сировини і передачу їх спеціальному «міжнародному» органу, в якому б головну роль відігравали США. Це призвело б до ущемлення суверенітету інших країн, диктату США в атомній галузі. План не запобігав дальшій розробці, вдосконаленню та припиненню виробництва атомної зброї, а, навпаки, відкривав можливість нагромадження ядерних бомб у США.

На третій сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1948 р. делегація УРСР підтримала пропозиції СРСР про заборону атомної зброї і скорочення протягом одного року збройних сил країн — постійних членів Ради Безпеки — на одну третину, а на четвертій сесії у 1949 р. — про засудження підготовки нової війни і про укладення Пакту п'яти великих держав по зміцненню миру. Важливим засобом підтримки всесвітнього руху прихильників миру і приборкання паліїв війни стала ухвалена 1947 р. з ініціативи СРСР резолюція Генеральної Асамблеї про заборону ведення пропаганди війни, яка оголошувалася злочином проти людства.

У зв'язку з наростанням нової воєнної небезпеки Українська РСР взяла активну участь у розробці міжнародних угод про поліпшення долі жертв війни і 12 серпня 1949 р. підписала відповідні Женевські конвенції. УРСР категорично засудила колоніальну війну Голландії в Індонезії та підтримку злочинних дій голландської реакції Сполученими Штатами Америки, Англією, Францією та Бельгією. На початку 1946 р. делегація УРСР надіслала до Ради Безпеки ООН спеціальне звернення, в якому вказувалося на необхідність терміново розглянути становище в Індонезії і вжити заходів до припинення агресії. Радянський Союз найактивніше підтримав цю ініціативу УРСР у Раді Безпеки.

Наполегливо діяла УРСР під час загострення становища на Балканах. Небезпечну ситуацію на кордонах Болгарії та Албанії створили провокаційні дії монархо-фашистських сил Греції, підтриманих імперіалістами США та Англії. У січні 1946 р. уряд СРСР першим поставив грецьке

питання в Раді Безпеки ООН. Оскільки становище дедалі ускладнювалось, 24 серпня 1946 р. уряд УРСР надіслав телеграму Генеральному секретареві ООН з пропозицією розглянути питання про небезпечну для миру на Балканах політику грецького уряду. У Раді Безпеки радянські представники повністю розкрили справжні причини напруженості, вказали на її ініціаторів — грецьких реакціонерів та їх покровителів, які намагалися придушити демократичний рух всередині країни і загарбати частину земель сусідніх держав.

Під час активного розпаду колоніальної системи, що почався після другої світової війни, добилися незалежності Індія, Індонезія, Бірма, Йорданія, Ліван, Пакистан, Сирія, Цейлон (тепер Шрі Ланка) та інші країни. Утворення світової системи соціалізму сприяло розгортанню національно-визвольної боротьби народів. Радянський Союз рішуче викривав маневри колонізаторів, які мали намір продовжити експлуатацію колоній і залежних країн всілякими засобами. СРСР, УРСР і БРСР наполягали на самоврядуванні народів колоній. УРСР, зокрема, постійно засуджувала расову дискримінацію у Південно-Західній Африці (тепер Намібія) і викривала задуми південноафриканських расистів повністю анексувати цю територію, що перебувала свого часу під управлінням Південно-Африканського Союзу (ПАС) за мандатом Ліги Націй.

Радянські представники в ООН послідовно виступали на захист прав кольорового, в тому числі індійського, населення в Південній Африці, яке зазнавало переслідувань, утисків і дискримінації з боку білих расистів.

Видатний політичний і громадський діяч Індії Джавахарлал Неру восени 1946 р. писав у листі до індійської делегації в ООН: «Вся Індія з величезною увагою спостерігає цю битву за честь Індії і захист інтересів індійців за кордоном. Вдячний за підтримку Радянській Україні...».

У 1948—1949 рр. УРСР як непостійний член Ради Безпеки брала активну участь в обговоренні таких важливих міжнародних питань, як індо-пакистанський конфлікт щодо Кашміру, прийняття нових членів до ООН, становище в Палестині. Війна, що розгорталася між арабськими країнами та Ізраїлем у 1948 р., загрожувала загальному мирові. 4 листопада 1948 р. делегація УРСР внесла на розгляд Ради Безпеки пропозицію про мирне врегулювання палестинської проблеми.

Важливе місце у післявоєнних міжнародних відносинах посідало питання про укладення мирних договорів з колишніми ворожими державами. Від його справедливого розв'язання залежали надійність і тривалість здобутого дорогою ціною миру. В рішеннях Ялтинської і Потсдамської конференцій 1945 р. та в угодах про перемир'я з країнами — союзницями фашистської Німеччини в основному визначались кордони, розміри репарацій (виплати) жертвам фашистської агресії, шляхи розв'язання політичних питань та ін. Це полегшувало боротьбу СРСР за справедливий, демократичний мир, вимоги якого насамперед передбачали викоренення фашизму, покарання його верховодів за їх злодіяння проти людства, надання визволеним народам повної свободи у виборі державного устрою і соціального ладу, усунення загрози нової агресивної війни, закладення міцного фундаменту європейської безпеки, широке міжнародне співробітництво. Найактивнішу роль у справі мирного врегулювання відігравав Радянський Союз.

Згідно з рішенням Потсдамської конференції, для розробки проектів мирних договорів було утворено Раду Міністрів закордонних справ (РМЗС), до складу якої увійшли представники СРСР, США, Великобританії,

Франції і Китаю. Для обговорення проектів мирних договорів, насамперед з Італією, Румунією, Болгарією, Угорщиною та Фінляндією, РМЗС скликала мирну конференцію у складі 21 держави — п'яти членів РМЗС та 16 інших країн, у тому числі УРСР і БРСР.

Мирна конференція, що відбувалась у Парижі в липні—жовтні 1946 р., стала ареною напруженої боротьби. Радянська дипломатія відстоювала необхідність укладення демократичного миру, недопущення відродження фашизму, відвернення нових агресивних воєн, рішуче протидіяла зазіханню імперіалістичних кіл західних держав на суверенітет і незалежність молодих народно-демократичних країн.

Разом з делегаціями СРСР та БРСР на Паризькій мирній конференції активно виступала делегація УРСР, очолювана Д. З. Мануїльським. Представники Радянської України були обрані на ряд відповідальних посад: Д. З. Мануїльський — віце-головою комісії з політичних і територіальних питань Італії, А. М. Барановський — головою комісії у справах Румунії, М. В. Птуха — доповідачем комісії у справах Угорщини.

СРСР, УРСР і БРСР, підтримані Польщею, Чехословаччиною і Югославією, викрили на цій конференції спроби англо-американського блоку використати територіальні питання для тиску на народно-демократичні країни. Зокрема, радянські делегації наполегливо й послідовно захищали права та інтереси Югославії щодо Юлійської Країни, на яку претендувала Італія.

Рішучу відсіч одержали загарбницькі наміри реакційного уряду Греції щодо частини територій Албанії і Болгарії. Миролюбним силам вдалося відстояти територіальну цілісність Болгарії. За мирним договором з цією країною передбачалася незмінність греко-болгарського кордону. Народ Болгарії високо оцінив радянську підтримку й допомогу.

Виходячи з принципових міркувань про необхідність відвернення нової загрози фашизму, Радянська Україна спільно з Польщею запропонувала на конференції спеціальну статтю до проекту мирного договору з Італією, за якою остання зобов'язувалася не допускати діяльності на своїй території організацій фашистського типу й усунути фашистів з урядових та інших органів. Західним державам удалося відхилити цю статтю. Однак СРСР, користуючись тим, що остаточне формулювання текстів мирних договорів, згідно з ухваленою процедурою, належало Раді Міністрів закордонних справ, на сесії РМЗС у Нью-Йорку в грудні 1946 р. добився прийняття статті про боротьбу з фашизмом в Італії.

У напружених і гострих дебатах з економічних проблем делегації СРСР, УРСР і БРСР дали рішучу відсіч намаганням міжнародного імперіалізму економічно поневолити народно-демократичні країни. Завдяки наполегливій боротьбі Радянського Союзу західні держави не змогли продиктувати свої умови імперіалістичного миру, і мирне врегулювання носило в цілому демократичний характер. Всі учасники Паризької мирної конференції, в тому числі СРСР, УРСР і БРСР, 10 лютого 1947 р. підписали в Парижі мирні договори з Італією, Румунією, Угорщиною, Болгарією та Фінляндією, які набрали чинності з 15 вересня 1947 р. Президія Верховної Ради СРСР ратифікувала договори 29 серпня 1947 р., поширюючи дію цього акту на УРСР і БРСР.

На Дунайській конференції, що відбулася в Белграді в липні—серпні 1948 р., СРСР і УРСР разом з іншими придунайськими країнами — Чехословаччиною, Югославією, Угорщиною, Болгарією та Румунією — анулювали несправедливу конвенцію 1921 р., що давала можливість імперіалістичним державам верховодити в басейні Дунаю. СІАА, Великобрита-

нія і Франція зазнали політичної і дипломатичної поразки на цій конференції, не змігши нав'язати відновлення старих порядків. Нова конвенція позбавила недунайські держави права управляти Дунаєм, зміцнила суверенітет прибережних країн, забезпечивши водночас безперешкодне вільне торгове судноплавство по цьому важливому річковому шляху.

Радянська дипломатія в повоєнні роки цілеспрямовано добивалась укладення мирного договору з Німеччиною. Проте вона зустрічала відкрите небажання урядів США, Великобританії та Франції виконати найважливіші рішення Потсдамської конференції 1945 р. про перетворення Німеччини в єдину, незалежну, миролюбну й демократичну державу. Колишні партнери СРСР по антигітлерівській коаліції саботували союзницькі угоди, у своїх окупаційних зонах потурали реакціонерам, рваншистам і мілітаристам, що зрештою призвело до остаточного поділу Німеччини. У вересні 1949 р. була утворена сепаратна Федеративна Республіка Німеччини (ФРН).

Розкол Німеччини і Європи серйозно ускладнив міжнародну політичну ситуацію, став одним із факторів і наслідків «холодної війни» проти СРСР. Під керівництвом Соціалістичної єдиної партії Німеччини (СЕПН) трудящі східної частини країни розгорнули наполегливу боротьбу за послідовну реалізацію рішень Потсдамської конференції — ліквідацію тяжкої спадщини мілітаризму й нацизму, побудову нової Німеччини, демократичної, миролюбної, яка не загрожує своїм сусідам і загальному мирові.

При повній і всебічній підтримці СРСР прогресивні сили німецької нації організували відсіч підступним діям міжнародної реакції в німецькому питанні. 7 жовтня 1949 р. в Берліні була проголошена Німецька Демократична Республіка (НДР). Робітничо-селянська держава поставила своєю метою будівництво на німецькій землі соціалізму, проведення миролюбного курсу, політики широкій дружби й співробітництва з СРСР, відданості ідеалам соціалізму, свободи й демократії.

2. Початок мирного будівництва

Історія ніколи не забуде хвилюючого Параду Перемоги, коли біля Кремлівської стіни радянськими воїнами-переможцями до підніжжя Мавзолею В. І. Леніна було кинуте фашистські прапори й штандарти і над усім світом пролунали залпи переможного салюту. Перемога над гітлерівською Німеччиною у Великій Вітчизняній війні переконливо підтвердила могутність, силу й велич радянського народу, ленінської Комуністичної партії, продемонструвала незаперечні переваги політичного й суспільного ладу, нездоланність Збройних Сил Радянського Союзу.

Після війни багатонаціональний радянський народ, керований партією комуністів, приступив до мирної творчої праці, продовжив процес завершення побудови соціалістичного суспільства, створення розвинутого соціалізму.

Імперіалісти сподівалися, що СРСР буде неспроможний швидко відбудувати народне господарство, що на ліквідацію тяжких наслідків війни потрібні десятиліття. Вони вважали, що Радянський Союз не зможе залікувати рани війни за рахунок внутрішніх ресурсів, змушений буде звернутися до капіталістичних країн за допомогою і таким чином потрапить до них у кабалу.

П. Г. Тичина і О. І. Безименський на відбудові Хрещатика.

Однак сила й переваги соціалістичного ладу, героїчна праця трудящих Країни Рад, мудре керівництво Комуністичної партії забезпечили переведення економіки країни з воєнних на мирні рейки, швидку відбудову й дальший розвиток економіки, науки і культури.

У книзі «Відродження» Л. І. Брежнев дав глибокий аналіз ходу відбудови у післявоєнні роки, розкрив джерело сили радянського народу, який відродив народне господарство, знищене фашистами. «Науки про відбудову зруйнованого не існувало,— пише він,— підручників, що вчили б, як піднімати з попелу спалені, розбиті, підірвані споруди, не було. Все вперше, все заново... Зайвий раз показано було всьому світові невичерпні резерви соціалістичної економіки, можливості нашого планового господарства, велику могутність країни, яка може в разі потреби перегрупувати

сили, сконцентрувати їх на головних напрямках»¹.

Титанічна робота по відродженню господарства була проведена, зазначав Л. І. Брежнев, під керівництвом Комуністичної партії, завдяки наполегливості робітничого класу. Він тепло говорить про багатьох партійних, радянських та господарських керівників, яким були властиві компетентність, самостійність думки, загострене почуття нового, вміння вчасно помітити й підтримати ініціативу і творчість мас. У книзі згадується багато імен робітників — героїв епопеї відродження Придніпров'я.

Перебудова життя на мирний лад

Незважаючи на величезні людські жертви й матеріальні втрати, весь радянський народ був цілком переконаний у можливості подолання труднощів післявоєнного часу. Комуністична партія висунула широку конкретну програму руху вперед, накреслила перспективу дальшого розвитку радянського суспільства. Першочергове завдання полягало в тому, щоб перевести економіку на мирні рейки. При його вирішенні партія, використовуючи переваги радянського соціалістичного ладу та враховуючи об'єктивні закони суспільного розвитку, спрямовувала творчу енергію і зусилля трудящих на відбудову й дальший розвиток народного господарства. Успішному розв'язанню цього важливого завдання активно сприяла дружба й взаємодопомога братніх народів нашої Батьківщини.

«Нелегко було відбудувати зруйноване,— говорив Л. І. Брежнев на урочистому засіданні у Києві, присвяченому 50-річчю встановлення Радянської влади на Україні.— Велетенську енергію треба було мати на-

¹ Брежнев Л. І. Відродження. К., 1978, с. 28, 8.

родові, щоб пройти через такі тяжкі випробування й труднощі і відродити республіку до нового життя. Але величезний трудовий ентузіазм трудящих Радянської України, широка братерська підтримка всіх республік нашої країни, керівна і спрямовуюча діяльність Комуністичної партії зробили можливою цю велику перемогу. Україна не тільки відбудувала зруйноване війною, а й стала на шлях нового, ще бурхливішого розвитку і руху вперед»¹.

Творцем усіх величних звершень по відродженню народного господарства була радянська людина, для якої характерні відданість справі комунізму, соціалістичний патріотизм та інтернаціоналізм, висока громадсько-політична та трудова активність. Незважаючи на великі труднощі, Радянська Україна відбудовувалася і оновлювалася завдяки трудовому героїзму всіх трудящих.

У роки післявоєнного відродження народного господарства проявилася чудова риса ленінської дружби народів нашої Батьківщини — взаємна допомога. Ще гриміли бої на заході, а в УРСР з усіх кінців країни вже йшли ешелони з устаткуванням, матеріалами, машинами, тракторами, верстатами.

«Всі народи-брати,— говорив Л. І. Брежнев,— допомагали трудящим України відроджувати зруйноване війною господарство, піднімати з руїн її села і міста. Україну разом з вами відбудовували Москва і Ленінград, Урал і Сибір, Кавказ і Середня Азія, Казахстан і Далекий Схід — вся наша країна»².

Завдяки зусиллям усіх братніх республік, непорушній єдності інтересів і цілей, волі та дій усіх націй і народностей нашої багатонаціональної Батьківщини УРСР успішно відроджувала свою економіку й культуру. Перебудова економіки республіки на мирний лад завершилася в основному на кінець 1946 р. Але вже навесні 1945 р. промисловість почала поступово переходити до випуску продукції мирного часу. Відновили роботу численні наукові, культурно-освітні та медичні заклади, вузи й школи республіки.

У розв'язанні грандіозних завдань по відбудові зруйнованого господарства радянський народ, у тому числі й трудящі України, виявили самовідданість, високу організованість і витримку, свідому дисципліну й цілеспрямованість. На чолі мас незмінно стояла Комуністична партія, яка на основі глибокого аналізу політичних та соціально-економічних процесів розкривала перед трудящими перспективи розвитку країни, пробуджувала в них величезну енергію, організовувала їх на розв'язання чергових проблем. Комуністична партія і Радянський уряд розробили конкретні заходи для успішного завершення перебудови народного господарства на мирний лад.

Уже 1944 р. в республіці відновили свою діяльність всі довоєнні обласні партійні організації. Активно зростав кількісний склад Компартії України. Якщо на 1 січня 1945 р. в її рядах було близько 165 тис. членів і кандидатів у члени ВКП(б), то на 1 січня 1946 р.— понад 320 тис., а в 1949 р.— більше 684 тис. комуністів. У зв'язку з возз'єднанням Закарпатської України з УРСР рішенням ЦК ВКП(б) від 15 грудня 1945 р. до складу ВКП(б) увійшла Комуністична партія Закарпатської України.

Стосовно до умов мирного розвитку перебудовувалась робота партійних органів, усіх парторганізацій.

¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 2. К., 1971, с. 156.
² Там же, т. 1. К., 1971, с. 232.

Пертий секретар Запорізького обкому КП(б)У Л. І. Брежнєв на відбудованому Дніпрогесі (1947 р.).

Ще в роки війни, зі звільненням від окупантів областей республіки, відновлювали діяльність обласні, міські, районні партійні комітети. ЦК ВКП(б) націлював партійні організації на поліпшення стилю і методів роботи, глибоке проникнення у питання економіки, підпорядкування всієї організаційно-партійної і партійно-політичної роботи вирішенню конкретних господарсько-політичних завдань. Значно поліпшилися добір, розстановка й виховання різних ланок кадрів. Центральний Комітет ВКП(б) надавав партійним організаціям України велику допомогу керівними працівниками, спеціалістами.

Накреслюючи конкретні завдання по відбудові й розвитку народного господарства, Комуністична партія вказувала радянському народові найближчу мету — дальше зміцнення соціалізму. Перша фаза комуністичного суспільства у Радянському Союзі в основному вже була здійснена, хоча деякі риси соціалізму повністю ще не розкрилися. Величезних збитків народному господарству завдала війна. Партія проводила курс на те, щоб насамперед виконати невирішені завдання першої фази комунізму, зміцнити соціалізм.

Комуністична партія і уряд СРСР здійснили ряд загальнодержавних заходів. Зокрема, скасовувалися органи управління воєнного часу. На початку вересня 1945 р. припинили свою діяльність Державний Комітет Оборони і його уповноважені в союзних республіках, установах і на підприємствах.

ЦК КП(б)У і уряд України провели велику роботу по налагодженню мирної праці та відпочинку трудящих. Відновлювався нормальний режим

праці на підприємствах і в установах, зокрема 8-годинний робочий день, надавалися регулярні відпустки робітникам і службовцям, скасовувалася понаднормова праця тощо.

Перехід до мирного будівництва обумовлював перебудову органів державного управління, спрямовану на поліпшення керівництва промисловістю, сільським господарством та іншими галузями народного господарства.

У березні 1946 р. перша сесія Верховної Ради СРСР другого скликання прийняла Закон про перетворення Ради Народних Комісарів СРСР у Раду Міністрів СРСР. Восьма сесія Верховної Ради УРСР, яка відбулася у серпні 1946 р., затвердила Указ Президії Верховної Ради УРСР від 25 березня 1946 р. про перетворення Ради Народних Комісарів УРСР у Раду Міністрів УРСР.

Наприкінці 1945 — на початку 1946 р. припинили діяльність союзні наркомати танкової промисловості, боєприпасів, мінометного озброєння, Комітет по обліку й розподілу робочої сили тощо. Водночас було утворено народні комісаріати машинобудування, транспортного і сільськогосподарського машинобудування, приладобудування. Реорганізовано ряд промислових і будівельних наркоматів у плані поглиблення їх спеціалізації. Відповідну перебудову було здійснено і в республіці.

Відновлювалась згідно з умовами мирного часу робота органів Радянської влади, підвищувалась їх роль у відбудові народного господарства республіки. 1946 р. в УРСР діяло 25 обласних виконкомів, 13 окружних, 79 міських, 82 районних у містах, 743 районних і 16 404 сільські і селищні Ради депутатів трудящих.

У серпні 1946 р. Верховна Рада Української РСР розглянула питання про перебудову органів державного управління, провела зміну організаційної структури й удосконалення форм роботи державного апарату республіки. У 1947 р. було укрупнено ряд міністерств, що сприяло поліпшенню керівництва спорідненими й близькими галузями народного господарства, скороченню адміністративно-управлінського апарату.

Перебудова державних і громадських органів в умовах мирного розвитку посилила їх вплив на всі сфери економічного, політичного й державного життя Української РСР. Проведені у перші післявоєнні роки вибори партійних, радянських, профспілкових і комсомольських органів сприяли дальшому посиленню їх організаторської і політико-виховної діяльності, мобілізації мас на активну відбудовчу роботу у всіх галузях господарства й культури.

У своїй роботі по керівництву перебудовою життя країни на мирний лад, відродженню й розвитку народного господарства та культури Комуністична партія керувалася настановами В. І. Леніна про те, що «чим глибше перетворення, яке ми хочемо зробити, тим більше треба підняти інтерес до нього і свідоме ставлення, переконати в цій необхідності нові й нові мільйони і десятки мільйонів»¹.

Переведення економіки на мирні рейки

Успіхи у відбудові й дальшому розвитку народного господарства значною мірою залежали від оперативного переведення підприємств на випуск продукції мирного часу. Враховуючи це, Державний Комітет Оборони 26 травня 1945 р. прийняв постанову «Про заходи по перебудові промисловості в зв'язку з скороченням виробництва озброєння», у якій конкретно

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 42, с. 133—134.

визначалися підприємства, передусім машинобудівні, які повинні були повністю або частково перейти на випуск нової продукції.

Перехід народного господарства на мирні рейки провадився з урахуванням потреб часу, вимог науково-технічного прогресу. Переведення економіки переважно на випуск продукції для потреб мирного будівництва означало створення нових організаційних форм виробництва, докорінний перерозподіл у країні матеріально-технічних, фінансових і трудових ресурсів, переключення виробничих потужностей на мирні галузі господарства, встановлення для трудящих нормального трудового режиму, відповідних господарських зв'язків та пропорцій між усіма галузями народного господарства.

Промислові підприємства УРСР одержали відповідні планові завдання по випуску продукції для мирних цілей, збільшувалися капітальні вкладення у різні галузі народного господарства. У трудові колективи заводів, фабрик, будов, транспорту влилася велика кількість демобілізованих воїнів, які пройшли бойове загартування на фронтах війни і яким була властива глибока ідейна переконаність, стійкість, наполегливість. Ці дорогоцінні риси вчорашні радянські воїни, як естафету, передали молодому робітничому поповненню.

Трудящі Радянської України, ведучи титанічну роботу по відбудові народного господарства, переборювали ряд об'єктивних труднощів. Зокрема, на той час машини й обладнання працювали ще не на повну потужність, давалася взнаки нестача сировини, будівельних матеріалів, верстатів, обладнання тощо. Зміна характеру виробництва вимагала певної підготовки й перепідготовки робітників та інженерно-технічного персоналу, поліпшення планування народного господарства. Велике значення мало скорочення асигнувань на воєнні потреби. Постанова Ради Міністрів УРСР від 29 вересня 1946 р. «Про річні й кварталні господарські плани», прийнята відповідно до аналогічної постанови союзного уряду, була спрямована на розв'язання основних завдань перебудови всіх галузей народного господарства республіки стосовно умов мирного часу.

В результаті великої організаторської роботи Комуністичної партії і зростання народної ініціативи переведення економіки на мирні рейки у республіці, як і по всій країні, відбувалось у небачено стислі строки. Цьому сприяли, насамперед, соціалістична система господарювання, суспільна власність на засоби виробництва. Партійні організації України постійно дбали про розгортання соціалістичного змагання, виховували трудящих на кращих зразках праці, узагальнювали й поширювали передовий досвід. На найвідповідальніші ділянки робіт по відбудові направлялися комуністи й комсомольці.

Переобладнувалися промислові підприємства. Машинобудівні заводи, які раніше працювали для потреб війни, переходили на випуск сільськогосподарських машин, верстатів. Металургійні заводи замість броні та снарядних заготовок стали випускати продукцію для мирних цілей. Хімічна промисловість замість вибухових речовин виробляла мінеральні добрива тощо.

У грудні 1945 р. Наркомату сільськогосподарського машинобудування було передано кілька великих підприємств республіки, в тому числі заводи: Одеський ім. Жовтневої революції, осипенківський «Першотравневий», кіровоградський «Червона зірка», запорізький «Комунар», харківські ім. М. В. Фрунзе, «Серп і Молот» та Львівський завод сільськогосподарських машин. На базі Київського танкоремонтного заводу виник мотоциклетний, Дніпропетровського авіаційного — завод по ви-

робництву інструментів та нестандартного обладнання для автомобільної промисловості та ін.

За рішенням уряду військові установи не тільки передавали підприємства цивільним відомствам, а й допомагали їм налагодити виробництво мирної продукції. Враховуючи особливу важливість відродження і дальшого розвитку транспортного машинобудування в країні, в тому числі і в Українській РСР, передусім постачались Ворошиловградський паровозобудівний завод, Маріупольський завод транспортного машинобудування металом, трубами, обладнанням, інструментом та іншими матеріалами, виготовляти за їхніми заявками необхідні установки, моделі, штампи тощо.

Товари масового попиту почали у більшій кількості випускати легка, харчова й місцева промисловість, які під час війни виготовляли продукцію для потреб армії. Так, переважна більшість підприємств легкої промисловості Української РСР вже з третього кварталу 1946 р. перейшла на випуск товарів широкого вжитку.

В ході перебудови народного господарства вирішувалась складна проблема кадрів для промислових підприємств, сільського господарства, будівництва, які могли б використовувати нові машини, верстати, вдосконалювати їх техніко-експлуатаційні дані. Вживалися заходи для поповнення трудових ресурсів передусім шляхом демобілізації воїнів з лав Радянської Армії та за рахунок переходу робітників з оборонної промисловості у цивільну.

Якщо у 1940 р. на Україні налічувалося 41,3 млн. чоловік населення, то внаслідок війни кількість його значно зменшилась і в 1945 р. становила 27,4 млн. чоловік. Жіноче населення переважало над чоловічим. У 1945 р. в УРСР залишилося 17% довоєнної кількості робітників, а весь промислово-виробничий персонал республіки становив лише 1 млн. 256 тис. чоловік проти 2 млн. 614 тис. чоловік у 1940 р. Ізвистачало інженерно-технічних спеціалістів, робочої сили в сільському господарстві. Відчували гостру потребу в кваліфікованих кадрах партійні й радянські органи, наукові й культурні установи республіки.

Демобілізація воїнів з Радянської Армії почалася зразу після закінчення війни. Перші три, найбільш масові, пройшли з червня 1945 р. по вересень 1946 р. До 1 грудня 1946 р. на Україну повернулося понад 1 млн. 840 тис. колишніх воїнів, а всього протягом перших трьох повоєнних років — близько 2,2 млн., з яких більшість пішла працювати в народне господарство.

Поряд з нарощенням потужностей важкої промисловості відновлювалася діяльність тисяч підприємств, які випускали товари першої необхідності. Республіканська й місцева легка промисловість виробляли взуття, панчішно-трикотажні, швейні, металеві та інші промислові вироби, потрібні народу.

Розв'язанню завдань перебудови життя на мирний лад сприяло соціалістичне державне планування. Замість однорічних воєнно-господарських планів періоду війни, в ході виконання яких часто вносилися корективи, уточнення, перебудова народного господарства вимагала переходу до складання планів на більш тривалий період. Комуністична партія і уряд у серпні 1945 р. доручили Держплану СРСР скласти п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. Почалася робота по підготовці такого плану й на Україні. ЦК КП(б)У і уряд республіки залучили до цієї важливої справи велику кількість партійних, радянських і господарських працівників, учених.

18 березня 1946 р. Верховна Рада СРСР прийняла «Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.». Основне господарсько-політичне завдання четвертої п'ятирічки полягало в тому, щоб відбудувати райони країни, які потерпіли від окупації, відновити довоєнний рівень промисловості й народного господарства і потім значно перевершити його.

Першочергова увага приділялася важкій промисловості та залізничному транспорту, без чого неможливо було швидко й успішно відродити і розвинути народне господарство країни. План передбачав заходи по дальшому зростанню продуктивності праці, створенню постійних командних кадрів та підготовці висококваліфікованих робітників провідних професій.

Планувалося підняти рівень сільського господарства й промисловості, що виробляє предмети народного вжитку; широко розгорнути торгівлю, систематично знижувати ціни на товари; відбудувати й розширити мережу шкіл та вищих учбових закладів; розгорнути житлове будівництво; поліпшити охорону здоров'я трудящих.

В останньому році четвертої п'ятирічки в СРСР державним планом встановлювався обсяг виробництва валової продукції промисловості, який на 48% перевищував довоєнний рівень. Виробництво промислової продукції в районах, що потерпіли від фашистської окупації, намічалось збільшити проти 1940 р. на 15%. Передбачалося відбудувати й підняти рівень сільського господарства, зокрема розширити посівні площі й підвищити врожайність зернових та технічних культур, відновити й перевершити довоєнну кількість поголів'я худоби, збільшити поставки селу тракторів, сільськогосподарських машин і мінеральних добрив.

Четверта п'ятирічка, як попередні й наступні, була програмою розвитку всіх республік, націй і народностей, які утворюють велику соціалістичну Батьківщину. 115 млрд. крб.*, тобто 46% всіх централізованих капіталовкладень, виділялося для відродження народного господарства в республіках і районах, які зазнали фашистської окупації.

Перша післявоєнна п'ятирічка посідає в історії нашої держави особливе місце. Жодній країні світу не вдавалось у такі короткі строки вирішувати великі й складні економічні й соціальні завдання.

Широка програма зростання народного господарства намічалась і в Українській РСР. Вона була викладена у «Законі про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства Української РСР на 1946—1950 рр.», прийнятому в серпні 1946 р. VIII сесією Верховної Ради УРСР.

Обсяг капітальних вкладень у четвертій п'ятирічці в республіці становив 65,1 млрд. крб., що перевищувало рівень капіталовкладень у все народне господарство Радянського Союзу в першій п'ятирічці. Це свідчило про велику увагу, яку приділяли партія і уряд відродженню народного господарства Радянської України як складової частини СРСР. Ставлячи завдання довести на кінець п'ятирічки обсяг промислового виробництва Української РСР до 103% проти 1940 р., новий план передбачав значне перевищення довоєнного обсягу виробництва в ряді важливих галузей народного господарства.

Успішне розв'язання складних завдань відбудови народного господарства УРСР стало можливим завдяки величезній допомозі, яку надавали українському народу трудящі Москви, Ленінграда, Уралу, всіх областей і республік Російської Федерації, а також Казахської, Узбецької, Тад-

* Тут і далі дані наводяться за масштабом цін до 1961 р.

жицької, Туркменської, Киргизької, Грузинської, Вірменської, Азербайджанської братніх республік. Ця допомога ще раз продемонструвала життєвість і велику силу ленінської національної політики, яку послідовно проводила Комуністична партія.

Партійні організації республіки приділили велику увагу роз'ясненню трудящим основних накреслень першої післявоєнної п'ятирічки. 27 березня 1946 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про агітаційно-пропагандистську роботу партійних організацій у зв'язку з прийняттям Закону про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.». Центральний Комітет рекомендував партійним організаціям розгорнути масово-політичну роботу для ознайомлення колективів підприємств, радгоспів, МТС, культурно-освітніх та наукових закладів з четвертим п'ятирічним планом. Постанова ЦК ВКП(б) широко обговорювалася в усіх партійних організаціях, на загальних зборах трудящих. Четверта п'ятирічка стала кровною справою всіх радянських людей, у тому числі й трудящих Української РСР, які активно включилися у всенародне соціалістичне змагання за виконання і перевиконання завдань п'ятирічного плану.

У * Ф

Здійснюючи перехід Радянської країни до мирного будівництва, Комуністична партія керувалася ленінською настановою про те, що в умовах воєнної перемоги і переходу до миру весь ентузіазм та дисципліну мас треба зуміти перевести на роботу по мирному будівництву¹. Відповідно до нових умов партія перебудувала і вдосконалила форми й методи своєї роботи, привела у відповідність до завдань мирного часу діяльність всіх державних та господарських органів.

Активна зовнішньополітична діяльність УРСР у напружені післявоєнні роки показала, що республіка, втілюючи в життя ленінські принципи зовнішньої політики СРСР, посідала гідне місце серед стійких і послідовних борців проти агресії, за мир і безпеку, демократію, свободу й незалежність народів, широке мирне співробітництво між країнами з різним соціальним ладом.

¹ Дпв.: *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 42, с. 11.

**1. Промисловість, будівництво і транспорт
у четвертій п'ятирічці**

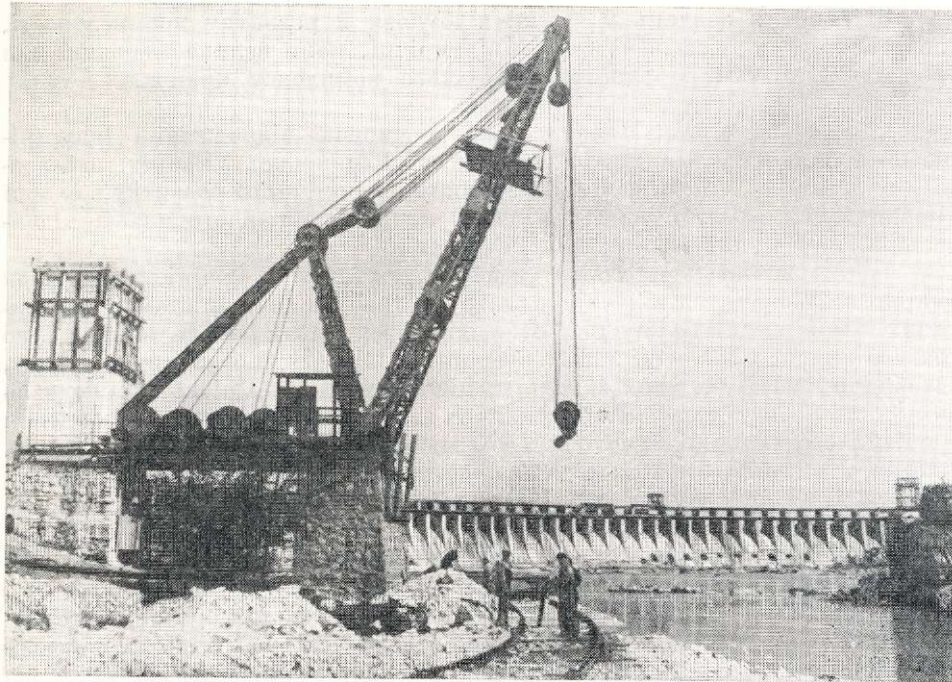
Приступаючи до відбудови народного господарства, партія спиралася на зростаючу трудову та політичну активність радянського народу, творчо використовувала переваги соціалізму. Запорукою успіхів у здійсненні планів були ентузіазм мас, їх висока суспільно-політична активність, морально-політична єдність, радянський патріотизм. «Народ-герой, який вкрив себе невмирущою бойовою славою,— зазначав Л. І. Брежнев,— тісно згуртувався навколо партії і в роки післявоєнної відбудови знову виявив свої чудові якості — стійкість, самовідданість, працьовитість»¹.

У 1945 р. промисловість України давала тільки 26% довоєнної продукції. Втілюючи в життя грандіозні завдання першої післявоєнної п'ятирічки, Комуністична партія зосередила основні зусилля на відбудові, реконструкції і розвитку важкої промисловості — провідної галузі суспільного матеріального виробництва. Плани здійснювалися при наявності порівняно високорозвинутої індустрії в східних районах країни. Мобілізуючи робітничий клас, весь радянський народ на відбудову промислового виробництва у визволених районах, зокрема в Українській РСР, партія і уряд робили все можливе для неухильного посилення економічної та воєнної могутності Країни Рад.

Четвертий п'ятирічний план розвитку народного господарства УРСР передбачав насамперед відновлення й розвиток важкої промисловості і залізничного транспорту, без яких неможливо було швидко й успішно відродити все народне господарство. Належало відновити роботу металургійних заводів Донбасу й Придніпров'я, відбудувати Дніпровську гідроелектростанцію ім. В. І. Леніна, звести потужні гідро- та теплоелектростанції. Планувалося відбудувати й розвинути на новітній технічній основі вугільну промисловість Донбасу, широко розгорнути розробку покладів чорного золота у західних областях республіки, спорудити газопровід Дашава—Київ. У машинобудуванні намічалось відродити заводи вугільного, металургійного й енергетичного обладнання, паровозо- й вагонобудування, електромашинобудування та сільськогосподарського машинобудування, заводи хімічної промисловості, спорудити велику кількість цукрових та молочних заводів, м'ясокомбінатів, повністю відновити залізницю та вокзали, річковий та морський транспорт, відбудувати й спорудити підприємства будівельних матеріалів.

П'ятирічним планом передбачалося ввести в дію вугільні шахти Донбасу загальною потужністю 77,5 млн. т вугілля, залізрудні шахти в Кривбасі потужністю 28,2 млн. т руди. Планувалося відбудувати 30 доменних

¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом, т. 2, с. 88.

Відбудова Дніпрогесу (1946 р.).

печей, металургійні й машинобудівні заводи, електростанції та інші промислові підприємства.

Відбудові й дальшому розвитку паливної промисловості Комуністична партія і Радянська держава надавали виняткового значення. Від успішного розв'язання цього завдання залежали успіхи розвитку всього народного господарства. На завершення відродження «Всесоюзної кочегарки» виділялися великі грошові, матеріальні й трудові ресурси. Зверталася увага на розширення видобутку природного газу, нафти, торфу.

Післявоєнна відбудова Донецького басейну увійшла в історію нашої країни як одна з найбільш яскравих сторінок дружби народів, героїчної праці робітничого класу та інженерно-технічних працівників. П'ятирічним планом передбачалося розгортання в Донбасі нового шахтного будівництва, здійснення широкої механізації найбільш трудомістких і важких робіт. Завдяки допомозі трудящих усієї країни за 1946—1950 рр. в республіці було введено в дію потужностей по видобутку вугілля в розмірі 55 241 тис. т на рік. Тільки в Донбасі за ці роки відбудовано 129 найбільш зруйнованих шахт загальною річною потужністю 52 млн. т. За четверту п'ятирічку самовідданою працею будівельників і шахтарів повністю відновлений виробничий потенціал вугільної промисловості Донбасу, закладено 60 нових шахт потужністю близько 32 млн. т. Завдяки підвищенню технічного оснащення шахт на кінець п'ятирічки був не тільки досягнутий, але й значно перевершений довоєнний рівень механізації основних процесів вуглевидобутку. У післявоєнній п'ятирічці в республіці створено нову галузь паливної промисловості — газову.

Обсяг капітальних робіт на 1946—1950 рр. по УРСР встановлювався розміром у 49,5 млрд. крб.

Здійснення завдань у галузі відбудови й розвитку промисловості, поставлених партією в четвертій п'ятирічці, мали велике значення для розвитку єдиного народногосподарського комплексу країни.

Відновлення індустріальних кадрів ' Найважливішою умовою відродження індустріальної могутності Радянської України, забезпечення її дальшого економічного розвитку в складі Радянського Союзу було відновлення кадрів робітничого класу, підвищення його культурно-технічного рівня.

Промисловість і транспорт в УРСР, як і в усій країні, на початок мирного будівництва відчували гостру потребу в спеціалістах, кількість яких за роки війни різко скоротилася. Серед робітників на той час було багато жінок, підлітків, людей пенсійного віку. В умовах мирного часу, особливо в 1946 р., вони залишали підприємства, що різко скорочувало кількість робочої сили в ряді важливих галузей виробництва. Поповнення робітничого класу відбувалося в основному за рахунок демобілізованих воїнів, темпи його не відповідали зростаючим масштабам піднесення індустрії і транспорту. В металургійній промисловості, наприклад, на кінець 1946 р. було тільки 86,3% довоєнної кількості працюючих. Більш менш задовільно вирішувалась проблема кадрів у вугільній промисловості, яка в 1946 р. була забезпечена робочою силою на 95,5%.

Тяжке становище з кадрами по республіці створилося в машинобудуванні. Заводи цієї галузі в 1946 р. були забезпечені робітниками, інженерно-технічними працівниками та службовцями лише наполовину від довоєнної кількості. Так, якщо до війни на Харківському електромеханічному заводі трудилися 13 тис. робітників і службовців, то у серпні 1946 р.—тільки 5,4 тис. чоловік.

У ході відбудови народного господарства Української РСР, зокрема промисловості, партія дбала як про відновлення кількісного складу робітничого класу, так і про підвищення його політичного й культурно-технічного рівня. Важливу роль у цьому відіграла постанова Ради Міністрів СРСР від 27 травня 1947 р. «Про порядок проведення організованого набору робітників». Вся робота в цьому плані покладалася на новостворене Міністерство трудових резервів СРСР, що мало республіканські управління, в тому числі й на Україні. Постанова зобов'язувала голів колгоспів сприяти справі організованого набору.

Важливим джерелом для поповнення рядів робітничого класу в республіці було колгоспне селянство. Членам колгоспів, які бажали працювати в промисловості, надавалися різні Пільги. Трудові ресурси зростали також за рахунок реєвакуації трудящих із східних районів країни.

Велике значення мало забезпечення індустрії кваліфікованими кадрами через систему трудових резервів. З метою залучення молоді до учбових закладів трудових резервів партійні організації республіки проводили широку роз'яснювальну роботу, дбали про створення необхідних культурно-побутових умов тощо» Під час набору молоді в школи й училища трудових резервів широко використовувалися преса, радіо, працювали спеціальні комісії на місцях. Все це давало позитивні наслідки. Влітку 1946 р. на Харківщині, наприклад, вже в перший день оголошення набору молоді до шкіл фабрично-заводського навчання (ФЗН) 77% юнаків і дівчат з усього плану набору виявило бажання навчатися робітничим професіям.

30 вересня 1946 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про заходи по поліпшенню підготовки трудових резервів і збільшенню кількості

робітників, що готувалися в ремісничих училищах та школах ФЗН», у якій намічався п'ятирічний план підготовки кваліфікованих робітників, визначалися професії і спеціальності, необхідні для промисловості країни, зокрема вугільної, нафтової, гірничорудної та ряду інших галузей, а також для залізничного транспорту й будівництва. Передбачалося розширити мережу закладів трудових резервів, у тому числі по УРСР.

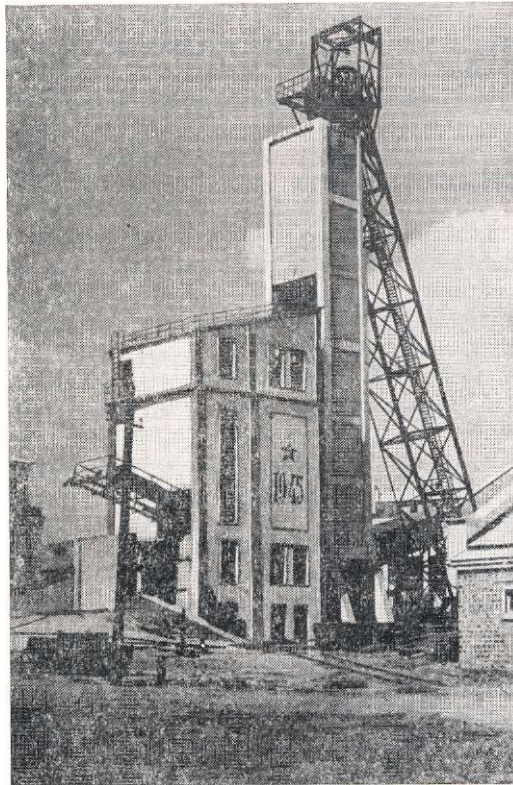
На Україні вже в 1946 р. було створено 50 нових ремісничих училищ. На 1948 р. кількість училищ і шкіл ФЗН у республіці збільшилася у три рази проти довоєнної. За п'ятирічку учбовими закладами профосвіти підготовлено близько 860 тис. висококваліфікованих робітників. Значне поповнення одержав робітничий клас України за рахунок міської і сільської молоді, яка закінчувала семирічні й середні школи.

У перші роки відбудови в республіці розгорнувся рух за забезпечення кадрами найважливіших індустріальних районів, у який активно включився комсомол. Цінну ініціативу, наприклад, проявили в 1947 р. комсомольці ряду підприємств Сталіно й Ворошиловграда, які переходили на роботу безпосередньо на шахти Донбасу. Цю ініціативу було схвалено ЦК КП(б)У.

Патріотичне починання знайшло широкий відгук серед молоді. Тільки з жовтня 1947 по травень 1948 р. за комсомольськими путівками Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України на Донбас прибуло 12 тис. чоловік.

Внаслідок проведеної партією організаторської і масово-політичної роботи вже в першому році нетвертої п'ятирічки в УРСР працювало 1165 тис. робітників у різних галузях народного господарства. Лави робітничого класу зростали і в наступні роки. На кінець п'ятирічки у промисловості республіки вже було зайнято 1862 тис. чоловік, на 69,7 тис., або на 60,2%, більше, ніж у 1946 р. Кількість же всього промислово-виробничого персоналу у 1950 р. досягла 2305 тис. чоловік. Питома вага робітників у складі промислово-виробничого персоналу становила 81 %.

Через нестачу кваліфікованих робітників, багато з яких загинуло під час війни, в промисловості залишалася ще значною питома вага жінок. У повоєнні роки загальною тенденцією було зменшення серед працюючих кількості підлітків та осіб пенсійного віку.

Копер відбудованої шахти «Анненської» комбінату «Ворошиловградвугілля» (1945 р.).

Посилилась міграція населення в країні, в результаті чого робітничий клас республіки ставав все більш багатонаціональним. Разом з тим у його складі продовжувала збільшуватися питома вага робітників української національності.

Трудовий героїзм робітничого класу

Постійна турбота Комуністичної партії про відновлення кількісного складу робітничого класу й підвищення його матеріального і культурно-технічного рівня надихала робітників на нові трудові подвиги. Робітничий клас Української РСР, як і всієї країни, у роки четвертої п'ятирічки проявив високу політичну зрілість, трудову активність і творчу ініціативу на відбудові шахт Донбасу, велетнів металургії Придніпров'я, машинобудівних заводів, Дніпрогесу, залізничного транспорту, підприємств легкої і харчової промисловості.

Соціалістичне змагання стало могутнім засобом трудового виховання мас, однією з важливих передумов успішного виконання завдань відбудови й дальшого розвитку промисловості у республіці. Завдяки постійній увазі партійних, профспілкових, комсомольських організацій України до проведення змагання і поліпшення керівництва ним воно набуло широкого розмаху, різноманітними стали його форми. Висока трудова активність робітничого класу знаходила свій прояв у масовому русі за дострокове виконання п'ятирічного плану, в боротьбі за впровадження швидкісних методів праці, економію і ощадливість, за перехід від індивідуальної до колективної високопродуктивної праці бригад, цехів і підприємств. Відроджувалися славні трудові традиції робітничого класу довоєнних п'ятирічок та років війни, стахановського руху, що підтверджувало думку В. І. Леніна про те, що «в масах є багато й багато живих сил, які можуть проявити грандіозні здібності в більшій мірі, ніж це можна уявити»¹.

Робітники Радянської України включилися у Всесоюзне змагання за випуск надпланової продукції, за стахановські плани економії, максимальне використання виробничих фондів, високу культуру виробництва, виступили ініціаторами цінних патріотичних починань, підтримали й розвинули трудову ініціативу робітників братніх республік. Це свідчило про високу політичну свідомість робітничого класу, правоту ленінського вчення про те, що в умовах соціалізму трудящі здатні проявляти чудеса героїзму в труді. В. І. Ленін вважав, що в умовах Радянської влади «організація змагання на соціалістичних началах повинна стати одним з найбільш важливих і найбільш вдячних завдань реорганізації суспільства»².

Підвищенню трудової активності робітничого класу республіки сприяла робота партійних організацій по роз'ясненню завдань п'ятирічки, їх організаторська й виховна діяльність безпосередньо на виробництві. Зокрема, липневий (1946 р.) Пленум ЦК КП(б)У значну увагу приділив розгортанню змагання у республіці. В ряди новаторів включилися тисячі передових робітників, які своєю творчою працею на відбудові завоювали визнання радянського народу. Навесні 1946 р. широку підтримку в країні одержав заклик Макіївських металургів — ініціаторів Всесоюзного соціалістичного змагання за дострокове виконання завдань четвертої п'ятирічки. «Правда» дала високу оцінку цьому патріотичному почину. У рух за дострокове виконання завдань першого року п'ятирічки включилися текстильники Москви, працівники Північно-Донецької залізниці, робітники всіх провідних професій промисловості.

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 37, с. 197.

² Там же, т. 36, с. 142.

Трудячі УРСР боролися за мобілізацію внутрішніх резервів і надпланові нагромадження, зниження трудомісткості виробів шляхом поліпшення технології, впровадження передових методів праці для досягнення вищих виробничих показників. Широкого розмаху набуло змагання за звання «Кращий сталевар», «Кращий слюсар», «Кращий токарь». Широкося змагання за звання «Кращого підприємства» міста, області. Робітники Донбасу вже в першому році п'ятирічки добилися значних перемог у праці. Гірники Сталінської області за п'ять місяців дали країні додатково понад 180 ешелонів вугілля. У фонд дострокового виконання п'ятирічки металурги виробили 40 тис. т чавуну, 46 тис. т сталі і 31,5 тис. т прокату. За успішне виконання виробничої програми першого року п'ятирічки почесними грамотами було відзначено 189 підприємств області.

Перед у соціалістичному змаганні вели комуністи. Члени партії працювали на найвідповідальніших ділянках народного господарства. У роки п'ятирічки тисячі комуністів і комсомольців були направлені безпосередньо на підземні роботи в шахти, до мартенів і домен, на будівництво. Вже наприкінці 1948 р. понад половина комуністів Сталінської області, зайнятих у вугільній промисловості, працювала у підземних виробках. Члени партії особистим прикладом запалювали учасників змагання на трудові подвиги. Сталевари Дніпропетровського металургійного заводу ім. Петровського комуніст І. М. Невчас і Маріупольського заводу ім. Ілліча комуніст М. Є. Кучерін виступили ініціаторами змагання за скорочення строків виплавки сталі й підвищення продуктивності праці. Новатори незмінно добивалися скорочення часу й збільшення зйому сталі з квадратного метра поду печі. За високі показники у праці вони були нагороджені орденами Леніна. Змагання сталеварів-швидкісників за прикладом М. Є. Кучеріна мало велике народногосподарське значення і поширилося серед металургів країни. Зростала кількість майстрів швидкісного сталеваріння і збільшувалася вага виплавленого понад план металу. У 1950 р. на Дніпропетровському металургійному заводі ім. Петровського новатори зварили понад 2,2 тис. швидкісних плавок і дали країні тисячі тонн надпланової сталі.

У роки відбудови масовий трудовий героїзм панував на промислових підприємствах, на спорудженні нових будинків, шляхів, водопроводів. Аrenoю подвигу в труді багатотисячного колективу стала відбудова Дніпрогесу ім. В. І. Леніна. Велике піднесення серед будівельників дозволило вже у 1946 р. вибороти у Всесоюзному змаганні перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР. Самовіддано трудилися тут демобілізовані воїни. З ентузіазмом працювали комсомольсько-молодіжні бригади на Дніпробуді, зокрема бригади бетонниць П. Шило і П. Коробової. 645 учасників будівництва нагороджено орденами й медалями СРСР, з них 10 — орденом Леніна. Цієї найвищої нагороди удостоївся весь колектив будівельно-монтажного управління «Дніпробуд». У четвертому кварталі 1949 р. було досягнуто рівня виробництва електроенергії, наміченого планом на 1950 р.

На початку липня 1947 р. в Сталіно відбулася нарада партійно-господарського активу металургів Півдня, в роботі якої взяв участь міністр чорної металургії СРСР І. Ф. Тевосян. Тут було заслухано й обговорено доповідь про хід виконання річного плану й зобов'язань, узятих металургами в соціалістичному змаганні до 30-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. В роботі партійно-господарського активу взяли участь відомі всій країні новатори металургійного виробництва І. М. Невчас, І. Г. Коробов та ін. Учасники активу звернули увагу на виявлення

резервів для збільшення виробництва металу, шляхів виконання зобов'язань у змаганні. Вони звернулися з листом до всіх робітників, інженерів, техніків і службовців підприємств чорної металургії Півдня, в якому закликали широко розгорнути змагання на честь 30-річчя Жовтня.

З великим трудовим піднесенням включився 30-тисячний колектив тресту «Запоріжбуд» у роботу по відбудові гіганта чорної металургії на Дніпрі заводу «Запоріжсталь» ім. Серго Орджонікідзе. Рада Міністрів СРСР визнала особливо важливим своєчасне виконання замовлень для «Запоріжсталі», систематично й ефективно допомагала колективу заводу й будівельникам. Всебічну допомогу партійному комітету будови надавав Запорізький обком КП(б)У на чолі з першим секретарем обкому партії Л. І. Брежневим. Його кабінет під час підготовки до пуску підприємства знаходився в одному з приміщень заводу.

У квітні 1947 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про роботу партійного комітету «Запоріжбуду», в якій визначено шляхи підвищення авангардної ролі партійної організації у відбудові «Запоріжсталі». Творча ініціатива робітників, інженерів, конструкторів, їх трудовий ентузіазм допомогли успішно розв'язати ряд складних завдань по прискоренню процесу відбудови велетня металургії. Її будівництві не вистачало людей, тому гостро постало питання підвищення продуктивності праці. «Настав час,— згадує у книзі «Відродження» Л. І. Брежнев, який у той час очолював партійну організацію Запорізької області,— коли лік пішов у нас не на роки, а на місяці, навіть на дні. Всім стало ясно: планувати ми повинні, виходячи не з того, що «можна», а з того, що «треба»¹. Було передбачено щодоби виконувати будівельно-монтажних робіт на 1 млн. крб., цього рубежу досягнуто вже на кінець травня, а восени, коли вводились прокатні цехи, вартість робіт, виконуваних за добу, доходила до 2 млн. крб.

У кінці червня 1947 р. багатотисячний колектив будівельників та експлуатаційників «Запоріжсталі» здобув велику трудову перемогу. Тут було задано доменну піч № 3. Відбувся урочистий мітинг, після якого члени урядової комісії на чолі з академіком І. П. Бардіним прийняли домну і ТЕЦ в експлуатацію. До ладу діючих став найпотужніший у Європі комплекс прокатних цехів по виробництву сталевих листів для автомобільної і тракторної промисловості.

По півтори-дві норми виробітку давали 850 робітників-комуністів на відбудові заводу. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 грудня 1947 р. звитяжна праця колективів трестів «Запоріжбуд», «Південелектромонтаж» і заводу «Запоріжсталь» відзначена орденом Леніна. Урядові нагороди вручені 1830 будівельникам і металургам, у тому числі старшому майстру прокатного цеху Ф. І. Шуваєву. Колишній командир підрозділу гвардійських мінометів, що мав п'ять бойових орденів, одержав шостий— трудовий.

За 1949—1951 рр. 46 працівників підприємств чорної металургії УРСР удостоєні звання лауреата Державної премії. Серед них сталевар Дніпродзержинського металургійного заводу ім. Дзержинського П. С. Кочетков і бурильник рудника ім. К. Лібкнехта з Криворіжжя А. Ф. Зінков.

Рух за впровадження швидкісних методів праці розгортався серед машинобудівників республіки. Наслідуючи приклад лєнінградця Г. С. Борткевича і москвича П. Б. Бикова — ініціаторів швидкісного різання металу, кращі токарі України наполегливо працювали над удосконаленням технології обробки металу, добивалися високих показників у праці. Токар-

¹ Брежнев Л. І. Відродження, с. 26.

новатор київського заводу «Червоний екскаватор» комуніст В. К. Семинський довів швидкість різання металу до 900 м на хвилину, виготовивши удосконалені затискні пристосування і різці.

Токар Одеського заводу радіально-свердлильних верстатів комуніст Г. С. Нежевенко опанував швидкісними методами обробки металу і навчив цьому понад 200 робітників. Багато нового в удосконалення технології різання металу внесли токарі харківських машинобудівних заводів В. Д. Дрокін, І. В. Курманов, І. Ф. Подвезько, М. І. Лупандін, К. С. Кисляков, токар-інструментальник київського заводу «Арсенал» Г. Я. Царик та ін. Творчу працю токарів-новаторів високо оцінили партія і Радянська держава. За вагомий вклад у вдосконалення технології обробки металу В. К. Семинському, Г. С. Нежевенку, І. Ф. Подвезьку, В. Д. Дрокіну, К. С. Кислякову було присуджено Державні премії. Приклад передовиків-новаторів запозичували тисячі їх послідовників. У 1950 р. серед машинобудівників республіки їх налічувалося понад 30 тис.

Високу трудову активність проявили гірники республіки. Питання організації соціалістичного змагання серед працівників вугільної промисловості постійно перебували в полі зору партійних комітетів. Так, у лютому 1946 р. бюро Сталінського обкому КП(б)У, відзначивши велике політичне й трудове піднесення, викликане виборами до Верховної Ради СРСР, схвалило ініціативу врубмашиністів шахт комбінатів «Артемвугілля», «Сталінвугілля», які очолили боротьбу за високу продуктивність праці. У жовтні 1946 р. Сталінський обком КП(б)У підтримав почин машиніста врубової машини тресту «Сніжнянантрацит» Г. І. Запорожця, який взяв зобов'язання добитися високої продуктивності праці і закликав розгорнути змагання машиністів на шахтах області.

Відбудова й розвиток вугільної промисловості Донбасу протікали в надзвичайно складних умовах. Невистачало техніки, досвідчених кадрів шахтарів, багато шахт було затоплено. Гірники й інженери нерідко цілодобово не виходили на поверхню, відкачували воду, виявляли в завалах поржавілу техніку, налагоджували роботу підземного транспорту. Всього із затоплених шахт було викачано 650 млн. м³ води. Це дорівнювало озеру площею 70 км² і глибиною 10 м.

Зважаючи на важливість якнайшвидшої відбудови шахт Донбасу, Верховна Рада СРСР на відзнаку трудових подвигів шахтарів у вересні 1947 р. встановила медаль «За восстановление угольных шахт Донбасса», Рада Міністрів СРСР — звання «Почетный шахтер». З цього часу наша країна стала щороку відзначати День шахтаря.

Далеко за межами УРСР були відомі трудові подвиги Г. І. Запорожця, П. Ю. Синяговського, І. Т. Валігури та багатьох інших майстрів швидкісного видобутку вугілля. Велике значення у підвищенні продуктивності праці у вугільній промисловості мав перехід на графік циклічності, ініціатором якого став начальник дільниці на шахті № 5-6 ім. Димитрова І. І. Бридько, згодом двічі Герой Соціалістичної Праці.

Високу політичну зрілість на відбудові шахт Донбасу проявив комсомол України. У змаганні на честь 30-річчя ВЛКСМ взяли участь 600 тис. юнаків і дівчат України. До кінця жовтня 1948 р. 6 тис. з них виконали повністю завдання п'ятирічки, а 315 тис. — річні.

Велика заслуга у відбудові народного господарства належала радянським трудівникам. У 1948 р. на Україні вони становили близько 56% загальної кількості всіх працюючих. Жінки невтомно трудилися на відбудові заводів, фабрик і шахт Донбасу. На відродженні Дніпрогесу ударною працею відзначилися 130 жіночих бригад. За відмінні виробничі по-

Токар-швидкісник Харківського верстатобудівного заводу депутат Харківської міської Ради депутатів трудящих І. Ф. Подвезько (другий зліва) серед членів своєї бригади (1949 р.).

казники на заводах і фабриках Львівської області змагалися 273 жіночі бригади. В промисловості Закарпаття працювало понад 27 тис. трудівниць.

Партійні організації дбали, щоб почини, які народжувалися в Москві, Ленінграді, усіх союзних республіках, широко підтримувалися в Українській РСР. Так, почин майстра московського інструментального заводу «Калибр» М. О. Російського, який запропонував змагання за вихід відсталих дільниць у передові, за колективну стахановську працю, підхопили багато підприємств України. Трудівники республіки підтримали ініціативу бригадира московської взуттєвої фабрики «Парижская Коммуна» В. І. Матросова — зачинателя планового впровадження досвіду передовиків і новаторів виробництва. За прикладом трудящих Москви на Україні розгорнувся рух за створення надпланових нагромаджень. Колективи підприємств промисловості й транспорту республіки зобов'язалися дати в 1948 р. надпланових нагромаджень на суму 1,8 млрд. крб., що і було успішно виконано. Робітничий клас України гаряче відгукнувся на заклик ленінградців про змагання за дострокове виконання плану другого року четвертої п'ятирічки до 30-річчя Великого Жовтня. Згодом воно переросло у рух за дострокове виконання четвертої п'ятирічки.

Робітничий клас УРСР підхопив почин помічника майстра Краснохолмського камвольного комбінату Москви О. С. Чутких — боротися за високу сортність і відмінну якість виробів. У 1949 р. в республіці за високу якість продукції змагалися близько 30 тис. бригад.

Серед залізничників України ширилося змагання за відбудову й розвиток транспорту, скорочення простоїв локомотивів, дострокове завер-

Почесний шахтар Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії П. К. Поджаров (праворуч) і почесний шахтар Г. І. Хісамудінов (1947 р.).

шення п'ятирічки. Великий ефект давала праця паровозних бригад за методом знатного машиніста країни, лауреата Державної премії М. О. Луніна. Лунінці вводили прогресивні методи експлуатації локомотивів, продовжували строки їх служби, забезпечували чітку роботу транспорту. Значних успіхів в економії коштів на початку п'ятирічки добивалися послідовники М. О. Луніна на Південно-Західній залізниці.

На залізничному транспорті ширився рух за інтенсивний оборот паровозів, вагонів, за економію палива, за надпланові нагромадження. Велика увага зверталася на якнайшвидше відновлення рухомого складу, скорочення строків ремонту паровозів. Значних успіхів тут досягали комуністи й комсомольці Північно-Донецької, Південно-Донецької і Одеської залізниць. Зачинателем високопродуктивної праці виступив машиніст депо Червоний Лиман С. Г. Шумилов. Він значно подовжив середньодобовий пробіг паровозів, заощадивши при цьому велику кількість палива. Завдяки напруженій праці трудових колективів експлуатаційна довжина залізниць на Україні вже в 1947 р. досягла довоєнного рівня. До 1948 р. було в основному завершено їх капітальну відбудову в Донбасі та на Криворіжжі. Оновлювався паровозний і вагонний парк республіки.

Колективи підприємств легкої промисловості України наслідували почин робітниці взуттєвої фабрики «Парижская Коммуна» Л. Г. Корабельникової — ініціатора руху за надплановий випуск взуття. В змаганні за комплексну економію сировини й матеріалів на підприємствах Львова лише в 1950 р. заощаджено понад 16 млн. крб. Значна робота по вивільненню і використанню додаткових виробничих потужностей проводилася трудівниками Одеси й Ворошиловграда. Так, колектив Ворошиловград-

ського заводу ім. 20-річчя Жовтня вивільнив 1210 м² виробничої площі, організував три нові потокові лінії для виготовлення деталей до тракторів і додатково випустив у 1949 р. продукції на суму понад 3 млн. крб.

Неухильно зростала кількість учасників соціалістичного змагання. Якщо у 1946 р. ним було охоплено 80% робітників і службовців України, то на кінець 1948 р.— 90%.

Піднесення творчої активності робітничого класу викликало до життя нові дійові форми пропаганди передових методів праці. Республіканські газети «Радянська Україна», «Правда України», обласні газети постійно пролаєктивали досягнення виробничих колективів, влаштовували огляди, переклички, зустрічі передовиків виробництва, заочні конференції. Велику роль у поширенні передового досвіду відігравали школи стахановської майстерності. У 1946 — на початку 1947 р. їх закінчило близько 60 тис. залізничників республіки. У 1950 р. у вугільній промисловості в школах і на курсах новаторів навчалось 350 тис. чоловік. Запроваджувався досвід передовиків інших братніх республік. Так, новатори виробництва з Російської Федерації П. Б. Биков, М. О. Російський, Л. Г. Корабельникова та інші часто виступали на заводах України, ділилися досвідом своєї роботи.

Одним з дійових засобів організації обміну передовим досвідом, поширення його серед трудящих було проведення республіканських, обласних, міських та районних нарад партійно-господарського активу, передовиків і новаторів виробництва. У роки четвертої п'ятирічки такі наради в республіці набули значного поширення. Протягом 1946—1948 рр. Центральним Комітетом КП(б)У і Радою Міністрів УРСР було скликано 57 республіканських нарад передовиків різних галузей народного господарства, ідеологічних працівників, у роботі яких брали участь керівники Компартії і уряду республіки, секретарі обкомів КП(б)У, міністри, вчені.

Завдяки широкому розгортанню змагання, успішному здійсненню взятих зобов'язань багато колективів і новаторів виробництва достроково виконали свої п'ятирічні плани. В кінці 1949 р. про дострокове виконання завдань четвертої п'ятирічки рапортували 14 тис. стахановців Харківської області, 15 тис.— Сталінської, 10 тис.— Львівської.

Трудові колективи України у Всесоюзному соціалістичному змаганні неодноразово виборювали перші місця і завойовували перехідні Червоні прапори ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР.

Масовий трудовий героїзм радянського народу в роки відбудови сприяв успішному виконанню завдань четвертої п'ятирічки. Завдяки звитяжній праці робітничого класу були зведені з руїн заводи й фабрики, шахти й рудники. Вже в 1949 р. країна одержала сталі й чавуну більше, ніж у 1940 р. У 1950 р. продуктивність праці в головних галузях промисловості України зросла у 2—3 рази порівняно з 1940 р. У цьому велика заслуга робітничого класу, в складі якого було понад 50% стахановців і ударників. Визначних трудових перемог у соціалістичному змаганні за дострокове виконання завдань п'ятирічки добилися металурги Донбасу й Дніпропетровщини, машинобудівники Харкова, Львова й Києва. Організаторська робота Комуністичної партії і висока свідомість робітничого класу дозволили закласти фундамент для нових трудових звершень у роки наступних п'ятирічок.

В умовах післявоєнної розрухи, коли відчувалася гостра нестача предметів першої необхідності, завдяки самовідданій праці всього народу за роки четвертої п'ятирічки були введені в дію тисячі заводів і фабрик, за-

Ініціатор масового руху за колективну стахановську працю майстер московського заводу «Калибр», лауреат Державної премії М. О. Російський знайомить з досвідом своєї роботи передових робітників київського заводу «Електроприлад» (1949 р.).

безпечено умови для швидкого розвитку металургії і машинобудування, будівництва й транспорту. Трудовий ентузіазм радянських людей на відбудові народного господарства країни знову, як і в роки війни, викликав захоплення і подив у народів світу.

Допомога братніх республік Завдання відбудови промисловості можна було розв'язати лише використовуючи економічні можливості всіх союзних республік, шляхом зосередження їх трудових, матеріальних та фінансових ресурсів у єдиному народногосподарському комплексі. Єдиний господарський організм країни,— зазначалося на XXV з'їзді КПРС,— «це міцна матеріальна основа дружби і співробітництва народів»¹.

Партія чітко визначила роль і місце союзних республік у ході відбудови народного господарства, зокрема промисловості. План передбачав таке розміщення продуктивних сил, яке забезпечувало б створення в кожній з них енергетичної і паливної бази, виробництва будівельних матеріалів, розвиток легкої та харчової промисловості. Намічалось даліше вирівнювання економічного розвитку республік.

У ході відбудови й дальшого розвитку народного господарства УРСР велика матеріально-технічна допомога надавалася з боку партії та уряду країни. Відновлення енергетичної, вугільної, металургійної та інших галузей промисловості Української РСР здійснювалось значною мірою за допомогою братніх республік, зокрема РРФСР. З усіх кінців країни йшли ешелони з промисловим обладнанням, будівельними матеріалами тощо.

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 52.

Тільки Ворошиловградська, Дніпропетровська, Львівська, Сталінська та Харківська області протягом 1946—1948 рр. одержали 45 тис. верстатів, електродвигунів та іншої машинобудівної продукції. Заводи і фабрики Ленінграда за перші три роки четвертої п'ятирічки надіслали в Донбас промислової продукції на суму понад 300 млн. крб. Сільське господарство України протягом 1943—1946 рр. одержало від Російської Федерації та інших республік понад 11 тис. тракторів, 7 тис. вантажних автомобілів, понад тисячу комбайнів і більше мільйона голів худоби.

У країні продовжував розгортатися масовий рух за подання допомоги районам, у тому числі й УРСР, що зазнали окупації. Зачинателем його був робітничий клас Російської Федерації. За ініціативою трудящих Іркутської області при союзному уряді був створений спеціальний фонд братньої допомоги народам СРСР, які постраждали від німецько-фашистської окупації. Цю патріотичну ініціативу підтримали трудящі центральних районів Російської Федерації, Далекого Сходу, Уралу, Грузії, Вірменії та ін. Було створено десятки обласних шефських комітетів, які координували подання допомоги визволеним районам.

Сповнені почуття дружби, трудящі всіх республік допомагали піднімати з руїн підприємства України. Зокрема, 57 великих заводів РРФСР та інших республік брали участь у відбудові металургійного заводу «Запоріжсталь».

Відтворюючи героїку відродження «Запоріжсталі», Л. І. Брежнєв розповідає: «Уся країна на той час допомагала споруджувати наш завод. Поряд з будівельним майданчиком стояли палатки з написами: «Горький», «Рига», «Ташкент», «Баку», «Далекий Схід» — в них жили будівельні бригади. Наші замовлення виконували більше двохсот заводів, що знаходилися в сімдесяти містах. З Горького йшли вантажні машини, Архангельськ постачав шпали, Ярославль — електромотори, Баку і Грозний — бітум та інші нафтопродукти. Верстати надходили до нас з Москви, рейки — з Кузнецька, ліс — з Білорусії, металоконструкції — з заводів Дніпропетровської області...»¹

Дніпровську гідроелектростанцію ім. В. І. Леніна відбудовували робітники 23-х національностей, обладнання підприємствам республіки постачали 120 підприємств країни. Допомога у відродженні Дніпрогесу вилилась у яскраву демонстрацію патріотизму й інтернаціоналізму радянських людей. Коли робітникам і конструкторам Ленінградського металічного заводу стало відомо, що американська фірма «Ньюпорт-ньюс» зірвала постачання необхідного устаткування для гідроелектростанції, вони звернулися до уряду СРСР з проханням передати їм це замовлення. Пропозицію було прийнято, і ленінградські робітники, інженери та конструктори в стислі строки виготовили нову турбіну великої потужності.

Значну допомогу промисловості України надавали трудящі Москви, поставляючи, зокрема, будівельникам Дніпрогесу автомобілі, мотори, електроапаратуру, верстати й інструменти, взуття та одяг. На Харківському тракторному заводі ім. Серго Орджонікідзе в 1946 р. була встановлена перша в тракторобудуванні країни високопродуктивна лінія верстатів, створена на московському заводі «Станкоконструкция». Вона замінила 80 універсальних верстатів і дозволила у 40 разів скоротити кількість робітників, зайнятих на цій дільниці.

Шахтні машини, крани й різне обладнання для гірничорудної та вугільної промисловості України надходили з ленінградських підприємств —

¹ Брежнєв Л. І. Відродження, с. 35—36.

заводів підйомнотранспортного обладнання ім. С. М. Кірова, «Светлана» та ін. Тільки за перший квартал 1946 р. ленінградські підприємства «Електросила», «Ленинская искра» та ін. відвантажили Донбасу 100 потужних електромоторів, десятки підйомних механізмів, сотні акумуляторних батарей тощо.

У 1945 р. робітники Магнітогорська звернулися до трудящих Челябінської області з закликом допомогти швидше відродити промисловість України. «Нехай наше шефство,— писали вони,— буде новим яскравим проявом дружби й братерської взаємодопомоги народів Радянського Союзу!» Цей заклик знайшов широкий відгук серед трудящих Челябінська, Златоуста, Міаса, Копейська та інших промислових центрів Південного Уралу. Тільки в Донбас вони направили тоді 50 вагонів з металом, обладнанням, будівельними матеріалами, інвентарем. На базі будівельного управління «Магнитстрой» було створено новий трест, який брав участь у відбудові Криворізького металургійного заводу.

Під час відродження нафтової промисловості УРСР одержувала промислову продукцію з 50 заводів країни. Труби для бурових свердловин постачав Первоуральський завод, електрообладнання, електромотори виготовляли ленінградський завод «Електросила» і таллінський завод «Вольта».

Велику допомогу подавали Україні трудящі Російської Федерації, Білорусії та Литви поставками лісоматеріалів, вкрай необхідних для відбудови зруйнованого народного господарства. Тільки в січні 1946 р. в УРСР з Білорусії надійшло 848 вагонів лісу для потреб вугільної промисловості.

Значну кількість промислової продукції Україна одержувала від середньоазіатських республік і Казахстану. Для відбудови Дніпрогесу, «Запоріжсталі», «Азовсталі» сотні кілометрів кабелю надіслав ташкентський завод «Електрокабель».

Коллективи металургійних підприємств РРФСР допомагали металургам України у відбудові заводів Донбасу й Придніпров'я. Велику підтримку в роки четвертої п'ятирічки енакіївським металургам надали робітники Кузнецького металургійного комбінату, Уралмашу. Так, спеціалісти Уралмашу взяли участь у складанні плану відбудови заводу, надіслали верстати, лабораторне устаткування і технічну літературу. Братню допомогу трудящим Української РСР надавали робітничі колективи Кемерово, Челябінської, Московської, Івановської, Куйбишевської областей. Робітнича молодь виходила на суботники й недільники під гаслом «На допомогу Донбасу!»

Інженерно-технічні працівники Москви, Ленінграда та інших міст РРФСР внесли значний вклад у відродження й розвиток міського електро-транспорту України, зокрема в організацію міського транспорту республіки, у відновлення трамвайно-тролейбусного парку. В ці роки кращі представники технічної інтелігенції Російської Федерації часто були учасниками науково-технічних конференцій України, присвячених питанням відбудови міського транспорту, механізації робіт на ремонті й будівництві трамвайних ліній тощо. У роботі конференцій 1947—1949 рр. у Києві брали участь інженерно-технічні представники Москви, Ленінграда, Кишинєва та інших міст країни.

У четвертій п'ятирічці в Українській РСР здійснювалися великі роботи по газифікації країни. Спеціалісти РРФСР постійно допомагали в проведенні планових робіт, пов'язаних з газифікацією підприємств України, з розвитком газової промисловості і газопостачанням міст республіки. Спе-

ціалісти двох братніх республік склали угоду про спільне проведення науково-технічних заходів з питань газифікації республіки. Співробітники «Мосгазу» ділилися досвідом з українськими друзями щодо раціонального використання палива. У Ленінграді на курсах підготовки спеціалістів по використанню газу навчалися робітники й інженери України.

Братні народи нашої країни внесли вагомий вклад у відбудову й дальший розвиток легкої промисловості УРСР. Високопродуктивне устаткування для фабрик Києва, Полтави, Ужгорода та інших міст республіки надходило від підприємств РРФСР. На початку 1946 р. машини й устаткування для легкої промисловості України надійшли від московської взуттєвої фабрики «Париячская Коммуна» та вітебської панчішно-трикотажної фабрики «Кин». Того ж року одержано і встановлено на підприємствах України близько 4 тис. одиниць устаткування. Завдяки допомозі технікою та спеціалістами легка промисловість УРСР па 103,6% виконала план 1947 р. по випуску валової продукції, давши країні додатково товарів на 12 млн. крб. Планове завдання 1949 р. було виконано на 125%. Працівники легкої промисловості УРСР та РРФСР відновили тісне співробітництво. Щоб перейняти багатий досвід кращих колективів підприємств Москви, Ленінграда та інших міст Російської Федерації, сюди приїздили делегації інженерів та робітників легкої промисловості України. Вони одержували цінну технічну документацію, вивчали прийоми модернізації устаткування та впровадження передової технології. У 1950 р. представники чернівецьких трикотажних фабрик, Харківського канатного заводу, київських шовкового комбінату⁷ і трикотажної фабрики ім. Рози Люксембург відвідали підприємства Москви й Ленінграда, де ознайомилися з передовими методами праці.

Завдяки підтримці трудящих СРСР стало можливим відродження зруйнованого господарства західних областей республіки і здійснення там соціалістичної індустріалізації. Серед первістків індустрії краю був Львівський завод сільськогосподарського машинобудування, зведений за проектом спеціалістів Ленінграда. Робітники Ростова-на-Дону, Рязані, Вологди, Харкова, Ташкента, Фрунзе та інших міст країни надіслали необхідне устаткування, що вже в 1946 р. забезпечило випуск продукції. За допомогою братніх республік будувалися також автобусний завод, бавовняно-прядильна фабрика та багато інших підприємств у Львові.

У свою чергу УРСР допомагала братнім республікам у повоєнному розвитку промисловості. Країна одержувала з республіки вугілля, складне устаткування, верстати, автомобілі, машини. Робітники Новокраматорського заводу, наприклад, виготовляли блюмінги для Закавказького металургійного заводу (Руставі) та Орсько-Халіловського металургійного комбінату (Оренбурзька область). На полях братніх республік й працювали харківські трактори. Введення в дію нового потужного трубопрокатного цеху «Великий штифель» на Нікопольському південно-трубному заводі поклато початок оснащенню нафтової промисловості країни дефіцитними суцільнокатаними трубами. Перші труби українські робітники відправили нафтовикам Азербайджану.

З Російської Федерації, Грузії, Казахстану та інших республік для участі у відновленні промисловості України прибували спеціалісти. Тільки на будівництво «Запоріжсталі» з Ленінграда, Сталінграда і Уралу приїхало близько 7 тис. досвідчених будівельників. На відбудові цього металургійного гіганта працювали такі знатні новатори й майстри виробництва, як уральський монтажник І. Румянцев, горьковський коваль С. Фаустов, московський механік електролампового заводу В. Рябов.

Багато молодих робітників з братніх республік — випускників ремісничих училищ — були безпосередніми учасниками відродження індустрії Української РСР. Так, більшість з 3 тис. вихованців трудових резервів Казахстану ще в 1945 р. було направлено на відбудову Донбасу. Всього на відродження вугільних шахт Донецького басейну тільки до травня 1948 р. прибуло з інших республік 120 тис. чоловік.

Значну допомогу Україні у підготовці кадрів спеціалістів для таких галузей, як автомобілебудування, електроніка тощо надавала РРФСР. Представники робітничого класу Української РСР проходили практику на заводах Москви, Горького, Ярославля та інших міст. У кращих виробничників Московського електролампового заводу вчилися майбутні спеціалісти Львівського електролампового заводу.

Дружба й братня взаємодопомога трудящих республіки яскраво проявилися в розробці проектної і технічної документації для підприємств, що відбудовувалися й споруджувалися, у взаємодопомозі вчених різних галузей знань. Документацію для промисловості України готували наукові й проектні установи Москви, Ленінграда та інших центрів РРФСР. Так, проектно-технічні документи для ряду заводів Української РСР виготовив московський інститут «Гипросталь». Широке застосування на металургійних підприємствах України знайшов спосіб кисневого дуття, який розробила група вчених Москви на чолі з академіком І. П. Бардінім. Вагомий вклад у відродження і дальший розвиток промисловості та залізничного транспорту Української РСР зробили академіки О. М. Терпиго-рєв, Л. Д. Шевяков, О. О. Скочинський, В. М. Образцов та інт.

Значну науково-технічну допомогу від братніх республік, передусім РРФСР, одержували машинобудівники України. У співдружності з колегами Москви, Ленінграда, Горького та інших індустріальних центрів країни вони освоїли випуск потужних гідротурбін, великих турбогенераторів, підйомних кранів, ковальсько-пресового обладнання, металорізальних верстатів, автоматичних верстатних ліній, приладів високої точності, потужних силових трансформаторів тощо. Для організації масового випуску шахтного устаткування на Україну приїжджали спеціалісти з московських підприємств. Вони допомагали українським машинобудівникам у розробці нової технології та в організації потокового виробництва.

Науково-дослідні інститути й установи Києва і Харкова в свою чергу брали участь у проектуванні узбецького металургійного заводу в м. Бєговаті, тракторного й автомобільного заводів у Білорусії тощо. Вчені Інституту електрозварювання АН УРСР під керівництвом Є. О. Патона керували впровадженням у виробництво способів електрозварювання на 120 підприємствах країни.

Досягнення у відродженні промисловості, будівництва і транспорту

Відродження промисловості, дальший її розвиток проходили під безпосереднім керівництвом партії. Найважливіші питання розвитку промисловості виносилися на обговорення пленумів та Політбюро ЦК ВКП(б). Постійну увагу справі відбудови, передусім провідних галузей промисловості, приділяв ЦК КП(б)У, який систематично аналізував цей процес, приймав відповідні рішення. Народногосподарські проблеми регулярно розглядалися на зборах активу республіканських, обласних, міських парторганізацій, були предметом повсякденної уваги первинних партійних організацій підприємств, будов, транспорту.

Завдяки героїчним зусиллям трудящих УРСР і братній допомозі всієї країни успішно здійснювались настанови партії по відродженню

і дальшому розвитку промисловості республіки і Закону про п'ятирічний план. У 1946 р. в основному завершилася післявоєнна перебудова народного господарства, прискорилися темпи відбудовних робіт. Уже в 1947 р. план випуску промислової продукції в країні було виконано на 103,5%. Успішно справлялися з державними завданнями провідні галузі промисловості республіки.

Незважаючи на великі втрати і руйнування під час війни, Радянський Союз уже в 1946 р. досяг довоєнного рівня як за потужністю електростанцій, так і за виробництвом електроенергії. В 1950 р. в країні було вироблено 91,2 млрд. кВт год. електроенергії проти 48,3 млрд. кВт год. у 1940 р., або майже в 1,9 раза більше. За четверту п'ятирічку потужність усіх електростанцій Радянської України була не тільки відновлена, але й перевищила довоєнну на 600 тис. кВт. Річне виробництво електроенергії зросло на 2,3 млрд. кВт год. і становило 14,7 млрд. кВт-год. В енергетиці широкого застосування набуває механізація і автоматика, впроваджуються нові, більш продуктивні установки, будуються великі теплові електростанції.

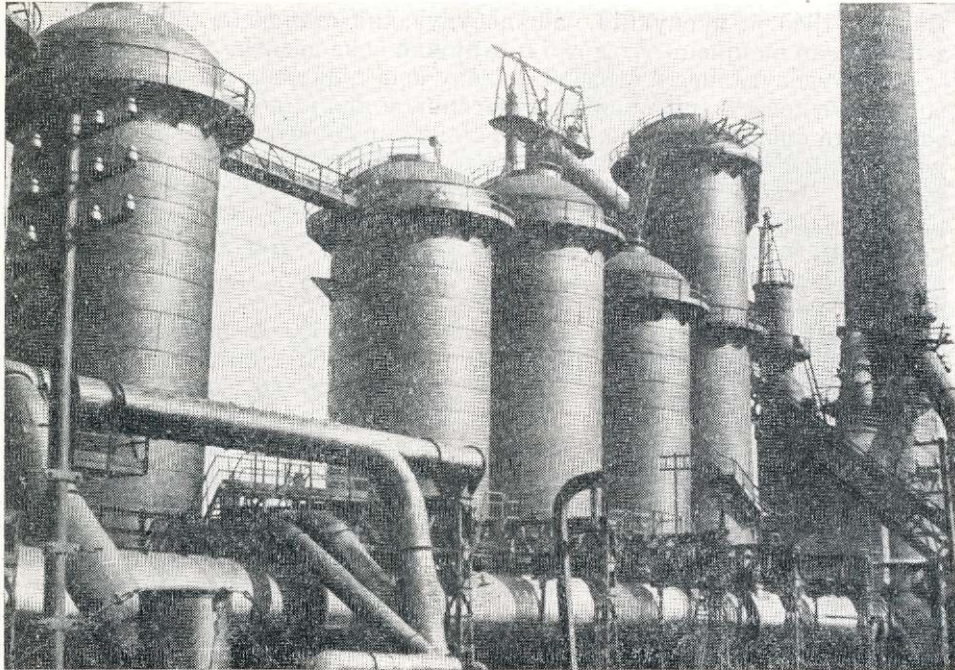
У ході відбудови увага зосереджувалася насамперед на відродженні енергетичної і паливної бази як найважливішої передумови розгортання робіт на інших ділянках народного господарства. В 1947 р. стали до ладу три турбіни Дніпровської гідроелектростанції ім. В. І. Леніна. У перші три роки п'ятирічки відбудовані найбільші теплові електростанції республіки: Зуївська, Штерівська і Курахівська в Донбасі. Остання подвоїла свою потужність. Довоєнну потужність відновив Донецький район енергосистеми і знову з'єднався з Дніпровським енергорайоном. Широко розгорнулося будівництво дрібних теплових електростанцій місцевого значення. Намічений планом на 1950 р. рівень виробництва електроенергії було досягнуто вже в четвертому кварталі 1949 р.

Партія неослабно стежила за ходом відродження вугільної промисловості на Україні. Партійні комітети поліпшували керівництво шахтами, звертали увагу на використання механізмів, освоєння проектних потужностей, введення в експлуатацію відбудованих і заново споруджених шахт, посилення виробничої дисципліни і підвищення продуктивності праці гірників. У результаті за роки четвертої п'ятирічки були відбудовані і давали продукцію більшість основних шахт Донбасу. Поряд з ними почали діяти десятки нових вугледобувних підприємств. План видобутку вугілля в 1948 р. було виконано на 100,4%, перевиконано план випуску сталі й прокату.

Успішно відроджувалась металургія, будувалися нові об'єкти цієї галузі. Відбудовані такі металургійні гіганти загальносоюзного значення, як «Запорія-істаль», «Азовсталь», заводи ім. Г. І. Петровського, ім. Ф. Е. Дзержинського та ін.

Вже в 1947 р. стали до ладу перша черга заводу «Запоріжсталь», найбільший трубопрокатний стан на Нікопольському південно-трубному заводі «Великий штафел», цех суцільнокатаних коліс на заводі ім. К. Лібкнехта в Дніпропетровську.

Значних успіхів досягнуто у відбудові й дальшому розвитку машинобудування. Встановлений на заводах парк верстатного устаткування на початок 1947 р. дорівнював близько 4/5 довоєнного. В 1948 р. відновив довоєнну потужність Новокраматорський завод, випускав магістральні паровози Ворошиловградський завод ім. Жовтневої революції, нові потужні агрегати для електростанцій — Харківський турбогенераторний, завершено відбудову Харківського тракторного заводу ім. Серго Орджо-

Відбудований доменний цех Дніпропетровського металургійного заводу ім. Г. І. Петровського (1950 р.).

нікідзе. Уже в лютому 1948 р. з конвейера ХТЗ зійшов післявоєнний десяти тисячний трактор. Того ж року підприємство випустило більше тракторів, ніж у 1940 р. У 1949 р. перевершив довоєнний рівень виробництва київський завод «Більшовик». Поряд з реконструкцією старих машинобудівних заводів на Україні будувалися нові. Стали до ладу Запорізький трансформаторний, харківський «Електроважмаш» та ін. Перші кроки було зроблено в авіабудуванні. В дослідно-конструкторському бюро під керівництвом О. К. Антонова створено літак АН-2. У 1948 р. його серійне виробництво освоїв Київський авіаційний завод.

У роки четвертої п'ятирічки на Україні почала розвиватися автомобільна промисловість. Її первістком став Одеський автоскладальний завод, який введено в дію в 1945 р. На ньому склалися вантажні автомобілі з імпортованих вузлів та деталей. З 1948 р. він почав випускати самоскиди ПАЗ-93 вантажопідйомністю 2,25 т. У першому році четвертої п'ятирічки розпочато будівництво Львівського автоскладального заводу, який у 1951 р. було перетворено в автобусний.

Уже в 1948 р. почали випускати продукцію такі нові заводи, як Київський мотоциклетний, Харківський підшипниковий, Львівський і Вінницький інструментальні. Налагоджувалося виробництво шляхових машин. Значно зросло на Україні виробництво обладнання і приладів автоматики й телемеханіки, складної вимірювальної техніки та радіоапаратури. Машинобудування в УРСР належало до тих галузей, які розвивалися в повоєнні роки найшвидшими темпами. У 1950 р. на Україні працювало більше машинобудівних підприємств, ніж до війни. Загальний обсяг машинобудування порівняно з 1940 р. зріс майже в півтора рази.

Якщо у 1945 репродукція машинобудування становила 29% порівняно з 1940 р., то на кінець четвертої п'ятирічки вона досягла 144%.

Відбудовувалися й ставали до ладу нові підприємства легкої і харчової промисловості, що сприяло створенню в країні достатку промислових товарів та продуктів споживання. Тільки виробництво бавовняних тканин у четвертій п'ятирічці збільшилося на Україні в 1,5 раза проти довоєнного рівня. Особливо швидко зросло виробництво цукру. Якщо в 1945 р. цукрові заводи республіки давали тільки п'яту частину довоєнної річної продукції, то вже в 1947—1948 рр. вони виробляли її майже втричі більше, ніж за попередні роки. У 1950 р. виробництво цукру проти 1945 р. зросло майже в 6 разів.

Успіхи відродження народного господарства республіки значною мірою залежали від будівельної індустрії. Тому партійні, господарські та громадські організації докладали великих зусиль до розширення виробничих площ підприємств цієї галузі, сприяли виявленню і виробництву нових видів будівельних матеріалів, застосуванню в будівництві нових конструкцій. Промисловість будматеріалів перевиконала виробничий план 1946 р. по виробництву цементу, скла, шиферу. Почали давати продукцію гіпсові заводи в Києві, Ворошиловграді, Сталіно, Львівській області.

Велика робота була здійснена по відродженню залізничного транспорту. Відбудовувалися і реконструювалися залізничні колії, мости, депо, паровозобудівні й вагоноремонтні заводи, відкривалися нові вокзали. До 1948 р. відновлено рух поїздів на 15 тис. км залізниць, які зв'язують Придніпров'я і Донбас з Москвою і Ленінградом та багатьма промисловими центрами країни, а також з Кавказом. Активно велось будівництво інших колій, ставали до ладу нові дільниці залізниць. Залізничники України достроково виконали п'ятирічку. Вони перевезли понад план мільйони тонн вантажів, майже в два рази підвищили продуктивність праці, головним чином внаслідок впровадження в експлуатацію багатьох нових машин і механізмів. Нові зрушення сталися і в розвитку річкового й морського, автомобільного та комунального транспорту.

У 1950 р. вантажооборот на річковому, автомобільному та повітряному транспорті перевищив довоєнний рівень.

Характерною особливістю відбудови промисловості було те, що вона проводилась переважно на новій технічній основі і оснащувалася принципово новим устаткуванням. Це стосувалося передусім машинобудування, металургії, легкої промисловості та інших галузей народного господарства.

Діяльність парторганізацій республіки у розв'язанні завдань відбудови і дальшого розвитку народного господарства проаналізував XVI з'їзд КП(б)У (січень 1949 р.). Він підбив підсумки післявоєнного розвитку промисловості, транспорту, сільського господарства, культури, зростання добробуту трудящих.

Зупиняючись на досягнутому, з'їзд вказав і на недоліки, що мали місце в роботі партійних, радянських і господарських органів. Зокрема, зазначалося, що ряд підприємств вводився в дію із значними недоробками. Недоліки в організації праці, відсутність злагоженості окремих ланок виробничих процесів та низька виробнича дисципліна на деяких підприємствах призводили до зниження продуктивності. XVI з'їзд КП(б)У зобов'язав партійні організації «забезпечити першочергову і більш швидко відбудову та розвиток вугільної, металургійної, машинобудівної, енергетичної промисловості й залізничного транспорту республіки, які мають вирішальне значення для розвитку всіх галузей народного господарства

Готова продукція відбудованого Одеського заводу важкого кранобудування ім. Січневого повстання (Одеса, 1946 р.).

і зміцнення техніко-економічної незалежності нашої Батьківщини»¹. З'їзд визнав за необхідне посилити організаційно-партійну і масово-політичну роботу. Рішення його допомогли мобілізувати трудящих на повне завершення відбудови народного господарства в республіці, насамперед промисловості.

Героїчними зусиллями радянських людей четвертий п'ятирічний план за загальним обсягом виробництва промислової продукції було виконано достроково — за 4 роки і 3 місяці. В 1950 р. обсяг промислового виробництва в країні на 73% перевищив рівень 1940 р. Однак показники виробництва продукції групи «Б» були нижчими, ніж до війни, тоді як групи «А» — вищими. За обсягом промислової продукції вже в 1948 р. перевершено середньорічний довоєнний рівень.

В Українській РСР досягнуто значних успіхів у відбудові народного господарства. Промислове виробництво республіки в 1950 р. зросло проти 1940 р. на 15%. Однак випуск деяких важливих видів продукції дещо відставав від довоєнного рівня. Зокрема, менше, ніж до війни, добувалося вугілля, вироблялося чавуну, металорізальних верстатів, товарів легкої промисловості. Це відставання було ліквідовано на початку наступної п'ятирічки.

Внаслідок раціонального розміщення продуктивних сил, зростання ролі східних економічних районів країни знизилась питома вага деяких видів промислової продукції Української РСР у загальному обсязі союзного виробництва порівняно з довоєнними роками. Зокрема, по виробництву чавуну — з 64,7% у 1940 р. до 47,8% у 1950 р., сталі — відповідно

¹ Комуністична партія України в резолюціях..., т. 2, с. 252—253.

з 48,8 до 30,6, видобутку вугілля — з 50,5 до 29,9, електроенергії — з 25,7 до 16,1%.

У цілому промисловість УРСР відіграла велику роль у розвитку народного господарства країни. Її відбудова і дальший розвиток стали можливими завдяки постійному піклуванню Комуністичної партії, братній допомозі всіх республік. Усьому світові було доведено, що радянські люди можуть вирішувати найскладніші проблеми в максимально короткий строк.

2. Сільське господарство

Радянський народ, підкреслюється в постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції», здійснивши безприкладний подвиг у роки Великої Вітчизняної війни, продемонстрував героїзм і в мирній праці по відбудові зруйнованих міст і сіл, фабрик і заводів.

Поряд з відбудовою промисловості і транспорту трудящі під керівництвом Комуністичної партії докладали всіх зусиль до відродження сільського господарства країни.

Стан сільського господарства і заходи по його відбудові

При великій допомозі союзних республік відбудова колгоспного і радгоспного виробництва розпочалась уже в ході визволення областей УРСР від фашистських окупантів. На кінець 1945 р. на

Україні діяло 27 493 колгоспи, 784 радгоспи і 1277 МТС. Радянська держава дбала про матеріально-технічне постачання МТС, радгоспів і колгоспів України. Потужність тракторів у сільському господарстві республіки в 1945 р. становила вже 56% довоєнної, парк зернових комбайнів — 46, вантажних автомашин — 16%. Проте машинно-тракторний парк був в основному фізично зношений. Не вистачало плугів, культиваторів та інших сільськогосподарських знарядь. За роки війни зменшились посівні площі й поголів'я тваринництва, знизилась урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби. Колгоспи і радгоспи не мали необхідної кількості посівного матеріалу. Та головне — не вистачало кадрів. Мільйони радянських людей, у тому числі колгоспників, робітників МТС та радгоспів, захищаючи Батьківщину, полягли в боях з німецько-фашистськими загарбниками. Тяжка фізична праця в сільськогосподарському виробництві лягла в основному на плечі жінок. Якщо в 1940 р. чоловіки серед працездатних колгоспників України становили 49%, то на початку 1945 р. — лише трохи більше 20%. У сільськогосподарському виробництві було мало досвідчених керівних кадрів і спеціалістів. Серед голів правлінь сільгоспартілей переважали працівники без належної освіти і досвіду роботи.

Переборюючи надзвичайні труднощі, працівники сільського господарства України під керівництвом Комуністичної партії вже наприкінці війни децю розширили посівну площу. У колгоспах республіки в 1945 р. вона становила 63% довоєнної, в радгоспах — 32,5%. Трудівники ланів і ферм докладали всіх зусиль, щоб дати державі якомога більше хліба, м'яса, молока та інших продуктів сільського господарства, чим вносили гідний вклад у переможне завершення війни над фашизмом.

Зумовлений війною низький рівень сільськогосподарського виробництва не задовольняв зростаючих потреб народного господарства.

Польові роботи в колгоспі «Більшовик» Новосанжарського району Полтавської області (1946 р.).

У 1945 р. Україна, наприклад, продала державі хліба менше на 40%, худоби — вчетверо, молока — втричі менше, ніж у 1940 р.

Виходячи з інтересів соціально-економічного розвитку країни, п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. передбачав не тільки відродження сільського господарства в районах, звільнених від німецько-фашистської окупації, але й дальший розвиток колгоспів і радгоспів, значне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, необхідної для піднесення життєвого рівня народу. План визначив основні шляхи вирішення цього складного завдання. Особливо наголошувалося на необхідності піднесення тракторобудування і сільськогосподарського машинобудування, без чого неможливо було швидкими темпами відбудувати і розвинути сільське господарство. Намічалось також збільшення виробництва мінеральних добрив для потреб сільського господарства, посилення його енергоозброєності та багато інших заходів.

Прийнятим Верховною Радою УРСР «Законом про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства республіки на 1946—1950 рр.» передбачалося підвищення в колгоспах і радгоспах культури землеробства і тваринництва, збільшення врожайності і валових зборів сільськогосподарських культур, відновлення поголів'я худоби і зростання їх продуктивності.

Важливе значення для відродження й розвитку колгоспного і радгоспного виробництва в післявоєнний період мали заходи, розроблені Центральним Комітетом партії в галузі сільського господарства. У вересні 1946 р. Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) прийняли постанову «Про заходи по ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в кол-

госпах», у якій засуджувалися викривлення політики партії та уряду в колгоспному будівництві. Вони полягали в неправильному розподілі прибутків, розбазарюванні земель і колгоспної власності, порушенні трудової дисципліни, демократичних основ управління справами артіль. Серйозні труднощі у розвитку сільського господарства відчувалися у зв'язку з неврожаєм, викликаним посухою 1946 р.

У лютому 1947 р. Пленум ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період», в якій підкреслювалося, що після переходу до мирного будівництва перед партією і державою знову постало одне з найневідкладніших завдань — досягти такого піднесення сільського господарства, яке дозволило б у найкоротші строки забезпечити достаток продовольства для населення, сировини для легкої промисловості і створити належні державні продовольчі й сировинні резерви.

Для успішного розв'язання цього завдання Пленум вважав за необхідне проведення комплексу важливих заходів, чільне місце серед яких належало відновленню і дальшому розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства. Визначено конкретні шляхи для збільшення випуску тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин, добрив тощо. Забезпечення сільського господарства тракторами й сільськогосподарськими машинами вважалося першочерговим і найважливішим державним завданням. Проявом турботи партії про технічний прогрес в сільськогосподарському виробництві була настанова Пленуму про конструювання і виготовлення більш досконалих тракторів, самохідних комбайнів, навісних тракторних знарядь, машин для обробітки і збирання технічних культур, особливо цукрових буряків, льону-довгунця, бавовни, саджальних і збиральних машин для картоплі, кукурудзи, для механізації робіт на тваринницьких фермах.

Важлива роль відводилась МТС, головним завданням яких було надання технічної допомоги та організаційно-господарське зміцнення колгоспів, більш ефективне використання тракторів, комбайнів та іншої сільськогосподарської техніки, поліпшення якості польових робіт, піднесення культури землеробства, підвищення врожайності в обслуговуваних колгоспах, своєчасне без втрат збирання врожаю. Серйозні завдання ставились перед колгоспами в їх організаційно-господарському зміцненні, ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артіль, поліпшенні роботи партійних організацій на селі, підготовці й передпідготовці кадрів для сільського господарства.

Практичні заходи по втіленню в життя рішень лютого (1947 р.) Пленуму ЦК ВКП(б) у республіці були розроблені на березневого (1947 р.) Пленумі ЦК КП(б)У, який одностайно схвалив і прийняв постанову Пленуму ЦК ВКП(б) до неухильного керівництва. Центральний Комітет Компартії України націлив партійну організацію республіки на боротьбу за ліквідацію відставання зернового господарства і буряківництва, на відновлення і дальший розвиток тваринництва. Пленум намітив заходи, спрямовані на поліпшення роботи МТС, технічного оснащення колгоспів і радгоспів, ліквідацію порушень Статуту сільськогосподарської артіль, піднесення рівня партійно-політичної роботи на селі, поліпшення керівництва сільським господарством з боку партійних і радянських органів, Міністерства сільського господарства і Міністерства радгоспів УРСР та їх місцевих органів.

Розроблені партією і державою заходи стали програмою діяльності партійних, державних, господарських і громадських організацій по мо-

білізації працівників сільського господарства на післявоєнну відбудову колгоспного і радгоспного виробництва, організаційно-господарське зміцнення колгоспів, примноження громадського достатку.

Відновлення матеріально-технічної бази сільського господарства

Здійснюючи керівництво післявоєнною відбудовою сільського господарства, партія спрямовувала діяльність партійних, державних і господарських органів насамперед на відновлення його матеріально-технічної бази. Вирішальну роль у розв'язанні цього завдання відіграло збільшення капіталовкладень держави. Переборюючи фінансові труднощі післявоєнного часу, вона асигнувала за п'ятиріччя 4,36 млрд. крб. на розвиток сільського господарства УРСР — більше, ніж за всі попередні роки. Крім цього, безпосередньо колгоспи республіки в роки післявоєнної п'ятирічки вклали в розвиток громадського господарства 5,6 млрд. крб.

Передбачаючи потреби післявоєнної відбудови сільськогосподарського виробництва, партія ще під час Великої Вітчизняної війни вжила заходів щодо будівництва трьох тракторних заводів: Алтайського, Володимирського й Липецького. У перший повоєнний рік було відновлено випуск тракторів на Челябінському заводі, швидкими темпами йшло спорудження Мінського й відбудова Сталінградського тракторних заводів. Ставали до ладу Харківський тракторний завод, завод сільськогосподарського машинобудування «Серп і молот», запорізький комбайновий завод «Комунар», кіровоградський завод сільськогосподарського машинобудування «Червона зірка», Одеський ім. Жовтневої революції та ін.

Підприємства тракторного й сільськогосподарського машинобудування УРСР за роки четвертої п'ятирічки перевершили довоєнний рівень випуску тракторів і тракторних плугів більш ніж удвоє, сівалок тракторних — у шість разів, луцильників тракторних — більш ніж утричі, культиваторів тракторних — у сім разів, виробництво зернових комбайнів — у 1,2 раза. Це було вагомим вкладом робітничого класу у відбудову й розвиток колгоспного і радгоспного виробництва, у зміцнення його союзу з колгоспним селянством.

З визволенням України, як і інших районів СРСР, від фашистських окупантів Комуністична партія і Радянська держава одним із найневідкладніших завдань вважали негайне відновлення роботи МТС, машинно-тракторний парк яких становив технічну основу колгоспного виробництва. Це був єдино правильний шлях для ефективної допомоги держави колгоспам у подоланні розрухи, заподіяної гітлерівцями. Через МТС партія і держава здійснювали заходи по дальшому політичному й організаційно-господарському зміцненню колгоспів.

В Українській РСР з ініціативи працівників сільського господарства Житомирщини розгорнувся рух за відбудову МТС методом народної будови. Лютнево-березневий (1946 р.) Пленум ЦК КП(б)У схвалив цінну ініціативу житомирян. Їх приклад наслідували трудівники сільського господарства всіх областей. Робітничі колективи міст брали активну участь у відродженні МТС, поліпшенні їх роботи. Київський мотоциклетний завод допомагав робочою силою і технікою Телешівській МТС, «Ленінська кузня» — Володарській, а завод «Більшовик» — Богуславській МТС.

Велику роль у відновленні матеріально-технічної бази сільського господарства республіки відіграла постійна допомога всіх народів СРСР. До весни 1947 р. на Україну надійшло 11 тис. тракторів, понад тисяча комбайнів, 7 тис. вантажних автомашин, 311 тис. коней, 284 тис. голів

великої рогатої худоби. Трудівникам сіл України надавалися необхідні позички посівним матеріалом, фуражем, продовольством тощо. З кожним роком на колгоспні й радгоспні лани України надходило все більше сільськогосподарської техніки. У 1948 р. машинно-тракторні станції УРСР одержали 21 400 тракторів (у 15-сильному обчисленні), 1800 комбайнів, 3 тис. складних молотарок, 22,5 тис. тракторних плугів та сівалок.

На кінець 1950 р. в МТС УРСР уже налічувалося 122,2 тис. тракторів. Це в 2,5 раза перевершувало їх кількість у 1945 р. і на 13% — у 1940 р. Парк зернових комбайнів МТС за роки п'ятирічки зріс більше ніж удвічі, але довоєнного рівня ще не досяг.

Посилення технічної оснащеності машинно-тракторних станцій зумовлювало зростання питомої ваги механічної озброєності в структурі енергетичних потужностей колгоспів. Якщо напередодні війни питома вага потужності тракторів МТС становила лише 45,3% всіх потужностей (тракторів і живого тягла в переводі на механічну), то у 1950 р. — 58%. Поліпшувалась якість сільськогосподарських машин. На колгоспні й радгоспні лани більше надходило нової сільськогосподарської техніки.

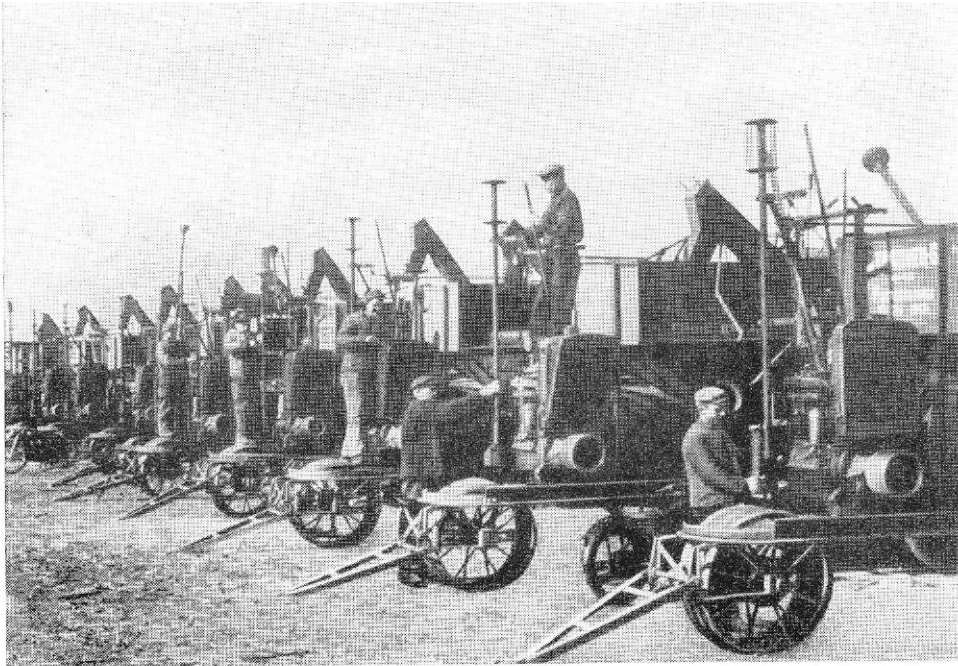
Україна одержала значну допомогу в створенні й оснащенні ремонтних майстерень при МТС, міжрайонних майстерень капітального ремонту та ремонтних заводів. Постановою уряду УРСР і ЦК КП(б)У від 15 серпня 1949 р. були накреслені конкретні заходи, спрямовані на зміцнення матеріально-технічної бази таких майстерень і заводів, поліпшення технічного обслуговування ними машинно-тракторного парку МТС і радгоспів.

Вживалися заходи по забезпеченню сільського господарства мінеральними добривами. Виробництво їх на Україні за післявоєнне п'ятиріччя зросло більше ніж в 11 разів. У 1950 р. республіка одержала фосфорних, калійних і азотних добрив удвоє більше, ніж у 1940 р.

Глибоко усвідомлюючи потреби сільського господарства, виробничі колективи промислових підприємств мобілізували свої можливості для надання колгоспам і радгоспам допомоги в технічному їх оснащенні. 31 грудня 1946 р. робітники київського заводу «Ланцюги Галля» через газету «Правда України» звернулися до трудівників всіх підприємств республіки із закликом посилити всебічну шефську роботу на селі. Патріотичний почин знайшов широку підтримку всього робітничого класу України. Так, в організаційно-господарському зміцненні колгоспів Ольгинського району Сталінської області була велика заслуга трудящих Кіровського району обласного центру. Своїми успіхами колгоспники Кіровоградської області, зокрема, зобов'язані колективам заводів «Червона Зірка», агрегатного та ряду інших. Практичну допомогу робітничих колективів заводів ХТЗ, «Серп і молот» та інших харківських підприємств одержав кожний колгосп області.

Допомагали хліборобам робітники промислових і транспортних підприємств Дніпропетровська й Одеси, Запоріжжя і Полтави, інших міст республіки. Партійні, профспілкові і комсомольські організації виробничих колективів брали участь не тільки в оснащенні колгоспів технікою, а й у піднесенні рівня політичної роботи, керівництві соціалістичним змаганням, зміцненні виробничої і трудової дисципліни, поліпшенні організації праці, в налагодженні роботи клубів, бібліотек тощо. Значну допомогу в цьому надавали трудівникам села і воїни частин Радянської Армії, розміщених на території УРСР.

У колгоспах республіки широко розгорнулися роботи по відбудові й спорудженню житлових будинків колгоспників, громадських виробничих та культурно-побутових приміщень. Держава надавала колгоспам

Механізатори МТС ім. Т. Г. Шевченка Березівського району Одеської області за ремонтом комбайнів (1948 р.).

і сільському населенню, особливо демобілізованим воїнам, інвалідам Великої Вітчизняної війни, родинам воїнів, що загинули на фронті, довгострокові кредити, допомагала будівельними матеріалами тощо. У 1946 р. на селах України працювало вже понад 27,5 тис. будівельних бригад. Хороший приклад подав колгосп ім. Першого травня Шишацького району Полтавської області, який за короткий строк побудував чимало приміщень виробничого, культурно-побутового й житлового призначення. Його досвід знайшов підтримку в колгоспах усіх областей республіки. До середини 1949 р. в селах України було споруджено або відбудовано 803 тис. житлових будинків, 195 тис. виробничо-господарських, 26 тис. культурно-побутових приміщень, понад 10 тис. підприємств будівельних матеріалів.

У роки четвертої п'ятирічки проведена значна робота по технічному оснащенню радгоспів. Кількість тракторів у них перевершила довоєнний рівень на 11%. В цілому ж потужність тракторного парку в сільськогосподарському виробництві УРСР у 1950 р. зросла проти 1940 р. на 35%, вантажних автомашин — на 20%. Чисельність зернових комбайнів досягла майже 96% довоєнного рівня. Кількісне і якісне зростання сільськогосподарської техніки забезпечило підвищення енергоозброєності праці в колгоспах і радгоспах.

Для зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства республіки важливе значення мала електрифікація села, рівень якої значно знизився за роки війни. Якщо в кінці 1940 р. електроенергією користувалось 1311 колгоспів, то на початку 1946 р. — лише 566, або 45% довоєнної кількості.

У роки четвертої п'ятирічки фінансові можливості країни дозволяли здійснювати в селах республіки будівництво лише дрібних гідро- і тепло-

Слухачі Львівської школи машиністів на збиранні врожаю в підшефному колгоспі ім. І. Франка с. Дорожів Куликівського (нині Дрогобицького) району Львівської області (1948 р.).

електростанцій. Колгоспам виділялися будівельні матеріали, гідротурбіни, генератори, електромотори та обладнання, на енергооб'єкти надсилалися досвідчені спеціалісти. Заходи держави з ентузіазмом були підтримані трудящими міста й села, які в неробочий час безплатно працювали на відбудові зруйнованих і спорудженні нових електростанцій на селі.

У квітні 1946 р. ЦК КП(б)У і Рада Міністрів УРСР схвалили почин колгоспників, робітників і службовців Вінницької, Київської, Харківської та Сталінської областей, які зобов'язувалися методом народної будови ввести в дію колгоспні електростанції для забезпечення електроенергією колгоспів, МТС та радгоспів. Ініціатори з честю виконали свої зобов'язання. Так, на Вінниччині в 1946 р. споруджено 213 сільських електростанцій, за що область була удостоєна перехідного Червоного прапора Ради Міністрів УРСР. Розпочалося будівництво міжколгоспних електростанцій.

Потужність сільських електростанцій на Україні на кінець четвертої п'ятирічки в 2,6 раза перевищила довоєнний рівень. У 1950 р. в республіці було електрифіковано 18% колгоспів, 88% МТС і понад 90% радгоспів, або в 3—4 рази більше, ніж у 1945 р. Проте це ще не задовольняло потреб сільськогосподарського виробництва, особливо колгоспного. Електроенергія використовувалася в основному лише для освітлення виробничих приміщень. В цілому матеріально-технічна база сільського господарства республіки протягом четвертої п'ятирічки по основних показниках була не тільки відновлена, а й перевершила довоєнний рівень, відбувалось її даліше вдосконалення.

Партія і держава вжили заходів, спрямованих на піднесення ролі МТС у колгоспному будівництві. Першочергове значення мало зміцнення МТС керівними кадрами, спеціалістами, робітниками. До 1948 р. на постійну роботу в МТС УРСР було відряджено понад 3 тис. спеціалістів. Чимало з них очолили машинно-тракторні станції. Враховуючи необхідність посилення ролі МТС у масово-політичній роботі серед трудящих села, у 1947 р. було запроваджено посаду заступника директора по політичній частині.

Після закінчення війни в республіці була створена мережа шкіл механізації сільського господарства і курсів при МТС для підготовки сільських механізаторів. Тільки протягом 1948—1950 рр. ці заклади успішно закінчило близько 170 тис. трактористів, комбайнерів, бригадирів тракторних бригад.

Велика увага приділялася забезпеченню кадрами МТС західних областей УРСР. Частково вони укомплектовувались механізаторами й спеціалістами із східних районів України, але основна їх маса готувалася з місцевого населення. Тільки в 1945—1948 рр. на курсах і в сільськогосподарських школах західних областей України підготовлено 18 тис. голів колгоспів, бригадирів тракторних бригад, трактористів і механізаторів МТС, комбайнерів, рільників, тваринників, садоводів і городників.

Важливу роль у поліпшенні роботи механізаторів МТС, ефективному використанні техніки, підвищенні продуктивності праці відіграло удосконалення системи матеріальної зацікавленості. Відповідно до рішення лютого (1947 р.) Пленуму ЦК ВКП(б) трактористи, бригадири, їх помічники та обліковці-заправники одержували при виконанні встановленого плану врожайності гарантовану оплату. Колгоспам рекомендувалось видавати додаткову оплату механізаторам МТС за надпланову врожайність. Керівним працівникам і спеціалістам МТС за вчасне виконання у колгоспах найважливіших робіт виплачувались премії.

Важливе значення для піднесення рівня партійного керівництва в МТС мали рішення XVI з'їзду КП(б)У (січень 1949 р.). З'їзд зажадав, щоб у роботі МТС були усунуті істотні недоліки: формальне ставлення до укладання і виконання договорів з колгоспами, невиконання у встановлені строки взятих зобов'язань, порушення агротехнічних заходів, неефективне використання техніки, недостатнє впровадження в колгоспне виробництво досягнень агрономічної науки і кращого досвіду передовиків сільського господарства. «Основним завданням машинно-тракторних станцій,— підкреслювалось у резолюції з'їзду,— є підвищення врожайності сільськогосподарських культур в обслуговуваних колгоспах, дальше поліпшення використання машинно-тракторного парку, підвищення якості тракторних робіт і виконання їх в агротехнічні строки, передбачувані договорами МТС з колгоспами, вчасне збирання врожаю і виконання планів здачі натуроплати за роботи МТС»¹. У результаті вжитих партією і державою заходів МТС поліпшили свою діяльність.

Відновлення і дальший розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства було однією з важливих умов подолання трудівниками села розрухи в колгоспах і радгоспах, зміцнення їх економіки, освоєння посівних площ, досягнення в основному довоєнного рівня сільськогосподарського виробництва.

¹ Комуністична партія України в резолюціях..., т. 2, с. 260.

Організаційно-господарське зміцнення колгоспів

Для дальшого піднесення сільського господарства, розвитку колгоспного ладу важливе значення мало організаційно-господарське зміцнення колгоспів. Партія і держава добивалися насамперед, щоб колгоспи у своєму внутрішньому житті неухильно керувалися примірним Статутом сільськогосподарської артілі. Важливу роль в усуненні виявлених партією порушень Статуту відіграла діяльність Ради у справах колгоспів, створеної при уряді СРСР, яку очолив заступник голови Ради Міністрів СРСР А. А. Андрєєв. До складу Ради входили видатні діячі колгоспного руху Ф. І. Дубковецький, С. К. Коротков та ін. У компетенцію Ради входило вирішення питань колгоспного будівництва, здійснення суворого контролю за додержанням Статуту сільськогосподарської артілі, захист колгоспів від різного роду посягань на розбазарювання громадської власності. Внаслідок ліквідації порушень уже до початку 1947 р. колгоспам країни було повернуто 4,7 млн. га землі, яка раніше перебувала під незаконно розширеними присадибними ділянками колгоспників, підсобними господарствами різних організацій, робітників і службовців. Колгоспам також було повернуто 140 тис. голів худоби та багато іншого майна. Скоротився адміністративно-управлінський апарат артілей. Пожвавилось внутріколгоспне життя, зміцнювались демократичні основи управління сільськогосподарськими артілями.

Піднесенню відповідальності колгоспників за розвиток громадського господарства, зростанню його трудової активності сприяло поліпшення організації і оплати праці у сільгоспартілях. Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 19 квітня 1948 р. «Про заходи по поліпшенню організації, підвищенню продуктивності і упорядкуванню оплати праці в колгоспах» зростала роль бригад як основного підрозділу виробництва. За ними закріплювалися ділянки землі, сільськогосподарський реманент, робоча та продуктивна худоба, приміщення. У рільничих бригадах ліквідувалися ланки по вирощуванню зернових, вони залишалися переважно для обробітки й збирання технічних і городніх культур, фруктів. Вдосконалення виробничої структури артілей сприяло поліпшенню організації праці, зміцненню трудової дисципліни.

У господарствах впорядковувалися нормування та облік праці, контроль за витратою трудових днів. При розподілі доходів сільськогосподарської артілі передусім враховувалися показники в роботі бригад і ланок. Наслідки господарювання брались за основу оплати праці голів правління, бригадирів, завідуючих тваринницькими фермами, бухгалтерських працівників. Всі ці заходи сприяли поступовому зростанню продуктивності праці як основного фактора піднесення економіки колгоспів, їх організаційно-господарського зміцнення.

Важливе значення для організаційно-господарського зміцнення колгоспів мало їх укрупнення, яке здійснювалось відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 30 травня 1950 р. «Про укрупнення дрібних колгоспів і завдання партійних організацій у цій справі». Партія вважала, що наявність великої кількості дрібних колгоспів була істотною перешкодою на шляху дальшого розвитку продуктивних сил сільського господарства. Дрібні колгоспи не мали можливості високопродуктивно використовувати трактори, комбайни та інші складні сільськогосподарські машини, створювати високотоварне громадське тваринництво, здійснювати широке будівництво виробничих і культурно-побутових приміщень, всебічно розвивати громадське колгоспне виробництво і на цій основі підвищувати матеріальний і культурний рівень колгоспників.

Трудівник колгоспу ім. Л. Ф. Близнюка Радомишльського району Житомирської області В. І. Рудзевич з дочкою одержує аванс на вироблені сім'єю трудовні (1947 р.).

Партійні, радянські й сільськогосподарські органи республіки провели велику роботу по укрупненню колгоспів. Шляхом об'єднання 20 320 дрібних артільей було створено 7 812 великих колгоспів. А всього наприкінці 1950 р. на Україні налічувалося 19 295 сільськогосподарських артільей, або на 42% менше, ніж на початку року. В результаті укрупнення площа орної землі в середньому на один колгосп збільшилась майже вдвоє. Зросла кількість дворів і працездатних колгоспників, які об'єднувалися в одному господарстві. Набагато скоротилися штати адміністративно-обслуговуючого персоналу і затрати на його утримання. За кожним господарством була закріплена тракторна бригада МТС, що сприяло більш рентабельному використанню машинно-тракторного парку, поліпшенню організації праці, підвищенню її продуктивності, піднесенню відповідальності механізаторів. Укрупнення колгоспів, незважаючи на ряд труднощів і недоліків, відіграло позитивну роль у розвитку продуктивних сил сільського господарства, піднесенні добробуту колгоспників.

Серед заходів організаційно-господарського зміцнення колгоспів важливе місце посідали підготовка і добір керівних кадрів. Чимало членів партії, повернувшись з Радянської Армії, залучались партійними організаціями до керівництва колгоспами. Так було, зокрема, з комуністом М. О. Посмітним, який ще в 1924 р. у с. Розквіт Березівського району Одеської області заснував товариство спільного обробітку землі. Вже в довоєнні роки під керівництвом Макара Онисимовича господарство стало економічно міцним. Після демобілізації Посмітний знову очолив свій колгосп. За допомогою партійної організації він спрямував енергію і ентузіазм трудівників села в тяжкі післявоєнні роки на відбудову зруйнова-

ного колгоспу, перетворення його у зразкове господарство. У 1949 р. М. О. Посмітний був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Повернувшись із госпіталю, комуніст Г. А. Легунов став на чолі колгоспу «Грузія» на Херсонщині. Під його керівництвом трудівники села відродили колишню славу колгоспу. За самовіддану працю по організації колгоспного виробництва Г. А. Легунову присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Головою артіль «Новий шлях» Чернігівського району Чернігівської області, як і до війни, успішно працював комуніст М. К. Гармаш.

На керівні посади в колгоспах партійні організації почали більше висувати спеціалістів — фахівців сільського господарства. Досвідченим керівником стала агроном, комуніст Г. Є. Буркацька, яка в 1946 р. очолила артіль «Радянська Україна» Черкаського району Київської (тепер — Черкаської) області. Під її керівництвом господарство вже в роки четвертої п'ятирічки перетворилося в одне з передових. Почесне звання Героя Соціалістичної Праці стало заслуженим визнанням вагомому вкладу славної трудівниці у відбудову сільськогосподарського виробництва.

Втілюючи в життя настанови лютневого (1947 р.) Пленуму ЦК ВКП(б) щодо подолання нестачі досвідчених кадрів у сільському господарстві, на Україні було створено 19 державних дворічних сільськогосподарських шкіл. У них поповнювали свої знання голови правлінь, бригадири, завідувачі тваринницькими фермами та рахівники. Тільки в 1950 р. диплом «Технік-організатор колгоспного виробництва» одержало в школах близько 2 тис. чоловік. При дворічних школах працювали постійно діючі шестимісячні курси для перепідготовки голів артілей.

У роки четвертої п'ятирічки дещо поліпшилася робота щодо добору й виховання керівних кадрів для села. На кінець 1952 р. комуністами стала переважна більшість голів колгоспів. 17% їх мали вищу або середню спеціальну освіту. І все ж забезпечення керівництва колгоспів кваліфікованими фахівцями значно відставало від вимог часу. Особливо гостро стало це питання у зв'язку з укрупненням колгоспів (1950 р.). Великим колективним господарствам в умовах поліпшення їх технічного оснащення, концентрації і спеціалізації виробництва потрібні були керівники, які мали б вищу або середню спеціальну освіту, організаторські здібності, були добре обізнані з економікою колгоспного виробництва.

Радянська держава докладала всіх зусиль, щоб у післявоєнний період надати допомогу селу агрономами, зоотехніками, ветеринарними працівниками тощо. На Україні в роки четвертої п'ятирічки діяли 9 сільськогосподарських інститутів, 39 технікумів, 51 школа механізації сільського господарства, 94 однорічні сільськогосподарські школи, випускники яких щороку поповнювали ряди спеціалістів сільського господарства. Та відновити їх довоєнну кількість у цей період не вдалося. 1950 р. в республіці їх налічувалося 29 тис. порівняно з 37 тис. у 1940 р. До того ж мали місце серйозні хиби у розстановці й використанні кадрів: переважна їх більшість працювала в управлінському апараті та в штатах МТС, а не безпосередньо в сільськогосподарському виробництві. Зокрема, в 1946 р. на Україні в колгоспах трудилася лише четверта частина спеціалістів сільського господарства (від їх загальної кількості), а в 1950 р. — третина. Поширена тоді практика прикріплення до артілей агрономів, які працювали в МТС, породжувала знеосібку, не забезпечувала належної допомоги й віддачі в господарствах.

Для Української РСР у перше повоєнне п'ятиріччя характерним було збільшення кількості колгоспного селянства. Це пояснювалося по-

верненням демобілізованих з лав Радянської Армії, репатрійованих громадян, а також реєвакуйованого населення із східних районів країни, завершенням колективізації в західних областях, розпочатої напередодні Великої Вітчизняної війни. Загалом чисельність колгоспного селянства Української РСР у 1950 р. зросла проти 1945 р. на 34% і дорівнювала 18,3 млн. чоловік.

У 1950 р. кількість працездатного населення у колгоспах перевершила в республіці довоєнний рівень і становила понад 8 млн. чоловік, хоч ще не було досягнуто довоєнного співвідношення між працездатними чоловіками й жінками. Значно менше, ніж у довоєнні роки, було молоді.

Щоб допомогти місту подолати нестачу рук у промисловості, колгоспне селянство в роки четвертої п'ятирічки значну частину працездатного населення в порядку організованого набору послало працювати на фабрики і заводи.

У роки четвертої п'ятирічки зросла кількість працівників радгоспів. На кінець 1950 р. в їх виробництві було зайнято понад 326 тис. чоловік порівняно з 198 тис. у 1945 р. Якісний склад робітників радгоспів як вищої соціалістичної форми організації сільськогосподарського виробництва вигідно відрізнявся від складу колгоспників своєю фаховою підготовкою. Значно кращим був і склад керівних кадрів радгоспів. На початок 1951 р. вже понад 57% директорів радгоспів мали вищу і 35 — середню спеціальну освіту. На посадах керуючих відділеннями й фермами радгоспів було 18% спеціалістів з вищою і середньою освітою.

Для організаційно-господарського зміцнення колгоспів та радгоспів важливе значення мало збільшення мережі партійних організацій на селі, поліпшення розстановки комуністів на основних ділянках сільськогосподарського виробництва, посилення їх ідейного та організаторського впливу на широкі маси працівників сільського господарства. На кінець відбудовного періоду в 80% колгоспів східних областей УРСР вже функціонували партійні організації, тоді як на початку 1946 р. вони були тільки в окремих господарствах. Почали створюватись партійні групи в рільничих і тракторних бригадах, значно розширилась мережа партійних організацій у колгоспах західних областей. Діяли партійні організації в усіх радгоспах. Неухильно зростала керівна роль партійних організацій. Комуністи всюди подавали приклад високопродуктивної праці, дисципліни, ощадливості, активної участі в громадському житті.

Бойовими помічниками комуністів були сільські комсомольці. Вони виступали ініціаторами багатьох цінних починань, спрямованих на організаційно-господарське зміцнення колгоспів, виховували молодь, мобілізували її на відбудову сільського господарства.

Ідейно-політична робота партійних і комсомольських організацій сприяла підвищенню трудової активності працівників сільського господарства, кращій організації соціалістичного змагання, успішній мобілізації трудівників села на відбудову і дальший розвиток колгоспного і радгоспного виробництва.

Партія і уряд створювали сприятливі умови для розвитку сільськогосподарської науки, дбали про посилення її практичної допомоги у виведенні високоврожайних сортів сільськогосподарських культур, у поліпшенні породності худоби. В республіці діяло 29 республіканських, три філіали всесоюзних науково-дослідних інститутів, 61 селекційна й дослідна станція, 20 опорних пунктів. У колгоспах працювали хатілабораторії, а подекуди створювалися Будинки сільськогосподарської культури.

У післявоєнні роки селекціонери республіки вивели високоврожайний сорт жита для Полісся, нові сорти кукурудзи, яблук, винограду. Зокрема, багато зробив у розвитку виноградарства професор Кримського сільськогосподарського інституту, заслужений діяч науки П. Т. Болгарєв. Ефективні селекційні досліді по виведенню нових сортів озимої пшениці здійснював на Миронівській державній селекційно-дослідній станції ім. В. Ф. Старченка (Київської області) нині двічі Герой Соціалістичної Праці В. М. Ремесло. Над створенням високоврожайних сортів озимої пшениці успішно працював Харківський інститут генетики і селекції АН УРСР під керівництвом академіка АН УРСР, згодом двічі Героя Соціалістичної Праці В. Я. Юр'єва. Вчені працювали у тісній співдружності з трудівниками села. Розпочалася робота по агротехнічному й зоотехнічному навчанню широких мас трудівників села. Влітку 1950 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про постановку справи пропаганди і впровадження досягнень науки й передового досвіду в сільському господарстві». В ній наголошувалося, що пропаганда й впровадження в сільськогосподарське виробництво досягнень науки і передового досвіду, а також систематичне підвищення рівня агрозоотехнічних знань колгоспників, робітників МТС і радгоспів є справою великої державної ваги, невід'ємною частиною керівництва сільським господарством і однією з найважливіших умов підвищення культури землеробства, неухильного піднесення і розвитку всіх галузей сільськогосподарського виробництва.

Здійснені партією і державою в роки четвертої п'ятирічки заходи по організаційно-господарському зміцненню колгоспів мали важливе значення для відродження сільськогосподарського виробництва. Переконалим свідченням цього було те, що в 1950 р. неподільні фонди колгоспів зросли проти довоєнного часу на 26%, грошові доходи колгоспів — на 28%. Основні фонди радгоспів збільшились у 2,4 раза.

Трудові звершення працівників сільського господарства

Важливим фактором відбудови і дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва був невичерпний трудовий героїзм мільйонних мас хліборобів, їх відданість справі комунізму, полу-

м'яний радянський патріотизм. Труднощі післявоєнного часу, матеріальні нестатки не похитнули впевненості трудівників села у своїх силах, віри в колгоспний лад, який відповідає життєвим інтересам селянства. Переконаність у правильності політики партії надихала їх на трудовий подвиг у боротьбі за відродження колгоспів, МТС, радгоспів.

Під керівництвом партійних організацій у колгоспах, радгоспах і МТС розгорнулося соціалістичне змагання за швидке відновлення посівних площ, піднесення культури землеробства, поліпшення організації виробництва, досягнення довоєнного рівня всіма галузями сільського господарства. Важливу роль у змаганні відігравав приклад роботи передовиків промислового і сільськогосподарського виробництва, узагальнення і поширення їх досвіду засобами преси, радіо, на нарадах, виставках тощо. Воно допомагало трудівникам села у подоланні величезних труднощів повоєнного часу.

Незважаючи на нестачу техніки, спеціалістів, посівного матеріалу, колгоспники, робітники радгоспів та МТС докладали всіх зусиль, щоб якнайшвидше провести весняні польові роботи першого післявоєнного року. Колгоспники використовували на ланах як робочу худобу навіть власних корів. Серед механізаторів широко розгорнувся рух за виробіток на кожний трактор не менше однієї тисячі гектарів оранки.

Трудівники села вели наполегливу боротьбу за збереження врожаю зернових культур, а також посівів цукрових буряків, картоплі, овочів. Масовий трудовий героїзм проявили колгоспниці, які, не рахуючись із часом, вечорами вручну поливали плантації цукрових буряків.

У подоланні труднощів післявоєнного періоду працівникам сільсько-го господарства Української РСР велику допомогу надавали трудящі братніх республік. Відомий усій країні новатор сільськогосподарського виробництва, згодом двічі Герой Соціалістичної Праці О. В. Гіталов згадував: «Так, то було нелегко, багато чого не вистачало. Бувало, що бракувало навіть хліба. Але у нас завжди вистачало віри у партію комуністів, у силу Радянської влади, в комунізм. У той тяжкий час відбудови ми всім серцем відчули велику силу братерської дружби народів нашої неосаяжної Батьківщини. Завдяки їй, завдяки щирій і безкорисливій допомозі всіх національностей країни, і насамперед великого російського народу, ми швидко загоїли рани війни і пішли вперед... Відразу ж після зволення нашого села робітники і колгоспники Росії прислали нам машини і насіння, трудящі Казахстану допомогли придбати худобу. Щире вам спасибі, дорогі брати!»

Міцна дружба й співробітництво об'єднували трудівників села Київської і Московської областей, змагання між якими розпочалося ще в довоєнні роки. Делегації українських хліборобів не раз відвідували країні господарства Підмосков'я. Російські колгоспники допомагали українським долати труднощі у розвитку сільського господарства, ділилися племінною худобою, насінням зернових, технічних культур та ін. Колгоспи і радгоспи Раменського району Московської області в 1946 р. прислали господарствам Києво-Святошинського району 550 голів великої рогатої худоби, свиней та овець. У роки четвертої п'ятирічки хлібороби республіки одержали від колгоспів Кемеровської області 3600 голів великої рогатої худоби, майже 12 тис. овець, багато свиней, коней, птиці тощо.

Розгорталось соціалістичне змагання хліборобів УРСР та інших братніх республік СРСР. У березні 1946 р. загальні збори колгоспу ім. Сталіна Генічеського району Херсонської області поновили довоєнний договір на соціалістичне змагання з колгоспом ім. С. Орджонікідзе Махарадзевського району Грузинської РСР. У роки четвертої п'ятирічки з господарствами Грузинської РСР змагалися 21 колгосп, одна машинно-тракторна станція, один радгосп Української РСР. Хлібороби братніх республік обмінювались усім новим і прогресивним, чим збагатилися в процесі соціалістичного будівництва.

Урожай сільськогосподарських культур у 1946 р. був дуже низький. Зернових зібрано в цілому лише по 4,6 ц з гектара, а в Одеській, Харківській і Луганській областях і того менше — близько 3 ц. Цукрових буряків у середньому по УРСР вродило по 43 ц на гектар.

У зв'язку з посухою Радянська держава виділила із своїх запасів колгоспам республіки майже половину необхідного насіння для посіву озимих і ярих культур під урожай 1947 р., а також 60 тис. т продовольчої позики для громадського харчування колгоспників під час посівної. Трудівники села по-господарському використали державну допомогу, мобілізували всі зусилля на успішне проведення весняної сівби, напруження якої ускладнювалося вимерзанням частини озимих.

Важливу роль у поліпшенні господарських показників відіграло дальше розгортання соціалістичного змагання. У 1947 р. воно охопило 541 район, понад 24 860 колгоспів, 374 радгоспи, 892 МТС республіки. У соціалістичному змаганні працівники сільського господарства переймали

досвід робітничого класу — провідної сили радянського суспільства — в поліпшенні організації праці, ефективного використання техніки, впровадження у виробництво досягнень науки. Приклад у наслідуванні його цінних починань трудівникам села показували працівники радгоспів та МТС.

За докорінне вдосконалення експлуатації тракторів і сільськогосподарських машин, що забезпечувало високу продуктивність тракторного парку і підвищення врожайності колгоспних ланів бригадир тракторної бригади Старобешівської МТС Сталінської області П. М. Ангеліна в 1946 р. була удостоєна звання лауреата Державної премії СРСР, а в 1947 р. — звання Героя Соціалістичної Праці.

Бригадир тракторної бригади Лебединської МТС Сумської області Я. М. Шульга того ж року добився виробітку в бригаді по 1600 га умовної оранки. В обслуговуваному бригадою колгоспі зібрали по 22,5 ц пшениці з гектара на площі 150 га. Я. М. Шульга був також удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Самовідданість трудівників села дозволила колгоспам і радгоспам у 1947 р. розширити посівні площі ярої пшениці, кукурудзи, цукрових буряків, проса, соняшників. Поля були очищені від бур'янів, у стислі строки проведено збирання врожаю, який у 1947 р. був кращим. Зернових, зокрема, було зібрано в середньому по 8,4 ц з гектара. Україна виконала план здачі хліба державі. Восени 1947 р. колгоспи й радгоспи перевиконали державний план посіву озимих культур.

Рік у рік зростала трудова активність колгоспників і працівників радгоспів. У 1948 р. 2500 молодіжних тракторних бригад республіки виконали і перевиконали свої зобов'язання. Серед них бригада Героя Соціалістичної Праці Л. С. Кушка з Овідіопольської МТС Одеської області. Колгосп ім. III Інтернаціоналу, обслуговуваний нею, зібрав по 23,5 ц зерна на площі 252 га.

За прикладом виробничих колективів промислових підприємств на селі розгорталось змагання за режим економії, мобілізацію внутрішніх резервів, рентабельність, надпланові нагромадження, поліпшення якості робіт. Зокрема, працівниками МТС та радгоспів України був широко підхоплений почин О. С. Чутких про змагання за відмінну якість роботи. Початок цьому руху поклав комбайнер Бехтерської МТС Херсонської області Герой Соціалістичної Праці М. А. Брага. Понад 40 колгоспів, землю яких обробляли 22 тракторні бригади цієї МТС, зібрали того року з кожного гектара майже на 6 ц зерна більше, ніж намічалось планом.

У 1948 р. колгоспи й радгоспи республіки зібрали в цілому по 9,5 ц з кожного гектара зернових. Високих показників добивалося чимало передовиків. Бригадир колгоспу ім. С. М. Будьонного Березівського району Одеської області Герой Соціалістичної Праці П. П. Ведута виростив по 32 ц озимої пшениці на площі 140 га. Зростання врожайності дозволило Україні достроково виконати свої зобов'язання перед державою по хлібозаготівлях і здати на 149 млн. 171 тис. пудів хліба більше, ніж у 1947 р. Були виконані зобов'язання по надплановому продажу хліба, а також план продажу державі м'яса, молока, вовни, олійних культур, картоплі та овочів.

Втілюючи в життя настанови XVI з'їзду КП(б)У, колгоспи й радгоспи організовано провели посів зернових та технічних культур навесні 1949 р. Майже третина колгоспів засіяла площі, що планувалися під освоєння на кінець четвертої п'ятирічки. Краще, ніж у попередні роки, організовувався догляд за посівами технічних і городніх культур, зби-

На току колгоспу «Праця» Менського району на Чернігівщині. Машиніст молотарки депутат Верховної Ради СРСР М. Н. Бредюк (на передньому плані ліворуч) і секретар колгоспної парторганізації П. М. Воскобойников.

рання врожаю проводилось у стислі строки. На площі 26 тис. га колгоспники та робітники радгоспів Шполянського району Київської області зібрали в середньому по 20 ц зернових з кожного гектара, на площі понад 5,6 тис. га — по 230 ц цукрових буряків, що було значним трудовим досягненням. Цей приклад наслідувало багато інших районів України.

Високих показників у садівництві й виноградарстві досягли колгоспники й робітники радгоспів Кримської області, зокрема ланка М. О. Бринцевої зібрала з кожного гектара закріпленої площі по 98 ц винограду. За високі показники у його виробництві ланкова удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

Трудівники села у змаганні 1949 р. виявляли творчу ініціативу, спрямовану на краще використання техніки, поліпшення організації праці та підвищення її продуктивності, впровадження у сільське господарство досягнень науки. Важливе значення мало розгортання змагання між тракторними і польовими бригадами. Першими на Україні такий договір уклали весною 1948 р. колгоспники артіль «Червона нива» і тракторна бригада Малоюсинівської МТС Сталінської області. Творче співробітництво і взаємодопомога забезпечили якісне проведення весняної посівної кампанії, завершення її в більш стислі строки, перевиконання плану посіву ярих. Досвід працівників сільського господарства Донеччини знайшов широку підтримку в усіх областях республіки. Зокрема, на Полтавщині весною 1949 р. механізатори 1259 тракторних бригад МТС змагалися з 4217 бригадами колгоспів, що сприяло швидкому відродженню колгоспного виробництва, посиленню взаємної відповідальності колгоспників і працівників МТС за стан справ у колгоспах.

Цінним починанням був рух за впровадження в роботі погодинного графіка. Ініціатором його виступив машиніст молотарки депутат Верховної Ради СРСР комуніст М. Н. Бредюк. У колгоспі «Праця» Чернігівської області він намолочував по 140 т зерна кожної доби, за що був удостоєний Державної премії. Наслідуючи його приклад, на Україні в 1949 р. за погодинним графіком почали працювати передові трактористи, машиністи молотарок, комбайнери МТС. Погодинний графік як індустріальний метод роботи відіграв важливу роль у справі ефективного використання техніки, сприяв поліпшенню організації праці, підвищенню її продуктивності, зміцненню трудової дисципліни колгоспників. Серед механізаторів розгорнувся рух за чітку організацію використання техніки МТС на базі ущільненого графіка й суворого контролю за пересуванням її з одного колгоспу до іншого, початком і закінченням строків робіт і їх якістю. Це сприяло підвищенню ефективності використання сільськогосподарської техніки.

У завершальному році четвертої п'ятирічки в республіці ширилося змагання за збільшення виробництва зернових, технічних культур, продукції тваринництва тощо. У соціалістичному змаганні посилювався обмін передовим досвідом.

Внаслідок трудового героїзму колгоспного селянства, працівників МТС і радгоспів у роки четвертої п'ятирічки в основному було відбудовано сільськогосподарське виробництво країни. Вагомий вклад у цю важливу всенародну справу внесли і трудящі Української РСР. На кінець п'ятирічки посівна площа в республіці майже досягла довоєнного рівня і становила 30,7 млн. га, або на 7 млн. більше, ніж у 1945 р. Значно розширилася посіви найбільш цінних культур, зокрема озимої пшениці, цукрових буряків, льону-довгунця, соняшника.

Зроблено важливий крок у відродженні землеробства. У 1950 р. урожайність жита, цукрових буряків, картоплі перевищила довоєнний рівень. Проте в цілому по врожайності зернових і їх валовому збору колгоспи й радгоспи України в 1950 р. не досягли довоєнного рівня.

Все ж УРСР продавала державі велику кількість хліба. На початок вересня 1950 р. Україна рапортувала про виконання державного плану його заготовель на 102,8%. У засіки країни з республіки надійшло 8,7 млн. т зерна, або 92,4% порівняно з 1940 р. Цукрових буряків у 1950 р. УРСР продала державі майже на 10% більш, ніж у 1940 р.

За четверту п'ятирічку працівниками сільського господарства УРСР досягнуто певних успіхів і у відновленні тваринництва.

У квітні 1949 р. Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) прийняли «Трирічний план розвитку громадського колгоспного і радгоспного продуктивного тваринництва (1949—1951)». Травневий (1949 р.) Пленум ЦК КП(б)У намітив заходи по його виконанню в республіці. Протягом 1949—1951 рр. поголів'я великої рогатої худоби в колгоспах і радгоспах України збільшилося на 80%, свиней — більше як у три рази, овець — у 2,6 рази.

Поголів'я великої рогатої худоби в цілому по республіці у 1950 р. перевершило довоєнний рівень. Було перевиконано завдання п'ятирічного плану зростання громадського стада. На кінець п'ятирічки республіка досягла довоєнного рівня виробництва м'яса, сала і молока, але в основному за рахунок кількісного розширення стада. Продуктивність же худоби, особливо в колгоспах, була ще досить низькою. Це пояснювалося багатьма причинами: слабкою залишалася кормова база, тільки розпочиналася механізація ферм, не виконувалися завдання по будівництву тваринницьких приміщень, не вистачало досвідчених кадрів тваринників.

Багато колгоспів мали збиткові ферми. В цілому по УРСР у 1950 р. було майже досягнуто довоєнного рівня по державних закупках худоби і птиці, в 1,5 раза перевершено 1940 р. по закупках молока. По продажу яєць і вовни в республіці мало місце значне відставання.

Загалом же трудящі Української РСР у тісній дружбі й співробітництві з усіма народами Союзу РСР у 1946—1950 рр. залікували рани, заподіяні сільському господарству республіки війною, в основному виконали завдання, поставлені четвертим п'ятирічним планом по відбудові сільськогосподарського виробництва. Валова продукція сільського господарства республіки у 1950 р. становила 91% довоєнного рівня. Цим трудящі УРСР внесли свій вклад у загальнонародну справу забезпечення населення країни продуктами харчування, а промисловості — сільськогосподарською сировиною.

Партія і уряд високо оцінили героїчну працю трудівників села. За п'ятирічку звання Героя Соціалістичної Праці на Україні одержало 950 передовиків сільськогосподарського виробництва, понад 35 тис. нагороджено орденами й медалями.

Знатний кукурудзовод колгоспу ім. В. І. Леніна Зачепилівського району Харківської області Т. Д. Сорочинська (1949 р.).

3. Соціалістичні перетворення в західних областях України

У повосенні роки Комуністична партія і Радянський уряд приділяли велику увагу здійсненню соціалістичних перетворень у західних областях Радянської України. На той час в СРСР було в основному побудовано соціалізм, і трудящі західних (Волинської, Львівської, Ровенської, Тернопільської, Дрогобицької*, Станіславської** та Чернівецької), а також Ізмаїльської*** і Закарпатської областей мали можливість скористатися з наявного досвіду соціалістичного будівництва і впевнено спиралися на політичну й еконо-

* Дрогобицька область 1959 р. об'єднана із Львівською.

** Станіславська область 1962 р. перейменована на Івано-Франківську.

*** Ізмаїльська область існувала в 1940—1954 рр. У 1954 р. увійшла до складу Одеської області.

мічну могутність всієї Країни Рад. Згідно з принципами ленінської національної політики трудящим цих областей надавалася всебічна постійна допомога братніх республік Радянського Союзу в розвитку всіх галузей народного господарства й культури, в повному забезпеченні їх досвідченими кадрами партійних і радянських працівників, різних спеціалістів, в організації підготовки кваліфікованих робітників масових професій.

Соціально-політичні умови розвитку

Відбудова й докорінна реконструкція економіки, розгортання на нових засадах суспільно-політичного та культурного життя в західних та нововозз'єднаних районах Української РСР відбувались у набагато складніших умовах, ніж у східних. Це пояснювалося не тільки великими масштабами руйнувань, заподіяних гітлерівськими фашистами під час тимчасової окупації, а й тим, що економіка регіону до війни була відсталою, в промисловості переважало дрібне напівкустарне виробництво. Надзвичайно гострою була проблема кваліфікованих кадрів, що пояснювалося незначною чисельністю загону робітничого класу. На селі домінувало дрібне натурально-товарне виробництво, а матеріальна база молодих колгоспів та машинно-тракторних станцій була вщент зруйнована окупантами. Досить сильні позиції зберігали певний час куркульські елементи, які експлуатували трудяще селянство. Виразниками соціальних та політичних інтересів куркульства виступали українські буржуазні націоналісти, верховоди яких під час фашистської окупації запопадливо прислужували гітлерівському «новому порядку», окупаційному режиму та його адміністрації. Після розгрому фашистської Німеччини, вірні своїй лакейсько-буржуазній природі, вони негайно перекинулися до нових хазяїв — американської і англійської розвідок. Збройні банди українських буржуазних націоналістів, підтримувані залишками експлуататорського класу на селі — куркульством, вдавалися до найжорстокішого терору — численних вбивств і насильств, шантажу й залякування мирного населення.

Соціалістичним перетворенням на західноукраїнських землях намагалися перешкодити також слуги Ватікану — уніатські греко-католицькі церковники. Проте широкі кола трудящих не поділяли їх позицій. Антинородною діяльністю, співробітництвом з німецько-фашистськими окупантами та українськими буржуазними націоналістами в роки Вітчизняної війни і в післявоєнний період уніатське духовенство остаточно викрило себе як запеклий ворог народу.

Враховуючи прагнення більшості віруючих, Львівський собор* прийняв рішення скасувати ухвали Брестського собору 1596 р. й ліквідувати унію, рішуче порвати з Ватіканом — натхненником мракобісся й реакції, возз'єднавши галицьку церкву з руською православною. У 1949 р. рішення про припинення діяльності уніатської церкви прийняла також Мукачівська єпархія. Цими актами завершилося безславне 350-річне панування уніатської церкви, яку трудящі Західної України, Закарпаття та Північної Буковини вважали прислужницею реакційної, антинородної політики Ватікану.

Рішення Львівського собору завдали нищівної поразки планам верховодів католицизму щодо України, з чим вони аж ніяк не хотіли змиритись. У 1948 р. агентом Ватікану з українських націоналістів було по-зłodій-

* З'їзд представників греко-католицької (уніатської) церкви, який відбувся 8—10 березня 1946 р. у Львові за ініціативою групи греко-католицького духовництва західних областей УРСР.

ському вбито прогресивного церковного діяча, ініціатора Львівського церковного собору 1946 р. Гавриїла Костельника.

Повоєнні революційні перетворення у сусідніх країнах східної Європи сприяли встановленню дружніх відносин Української РСР з ними, що обумовило часткове переміщення населення у західному регіоні республіки. За домовленістю між урядами СРСР і країн народної демократії в 1944—1946 рр. здійснено обмін населенням відповідних національностей, що було прикладом відносин нового типу між Радянським Союзом і державами, які ставали на шлях соціалістичного розвитку. Із західних областей УРСР у Польську Народну Республіку виїхало близько 800 тис. чоловік, переважно польської національності. Понад 40 тис. чехів та словаків виїхали до Чехословаччини. Водночас значна кількість українців, які проживали в Польщі, Чехословаччині та інших країнах, звернулися з проханням до Радянського уряду про дозвіл проживати на Україні. З Польщі та Чехословаччини переселилося, головним чином у західні та Закарпатську області УРСР, понад півмільйона українців. Такий взаємний обмін населенням, що відповідає принципам ленінської національної політики, був здійснений у дусі братерства й дружби народів.

ЦК ВКП(б) і Радянський уряд систематично спрямовували хід соціалістичних перетворень у західному регіоні України на піднесення економіки краю, надавали необхідну допомогу місцевим партійним організаціям республіки та органам народної влади на місцях. Питання керівних кадрів партійних комітетів та радянських органів розв'язувалися ще коли йшли бої за визволення окупованих міст і сіл. Гриміли постріли на околицях старовинного Львова, а група партійних працівників на чолі з першим секретарем обкому партії І. С. Грушецьким вирішувала питання забезпечення населення обласного центру та визволених населених пунктів Львівщини продуктами харчування, водою, гасом. Зразу ж перед радянськими органами постало завдання постачання місту електроенергії, відновлення трамвайного руху, налагодження залізничного сполучення.

Ще не було розміноване приміщення, призначене для обкому КП(б)У, а всім життям області активно керував обласний комітет партії. І. С. Грушецький згодом працював секретарем ЦК Компартії України, Головою Президії Верховної Ради Української РСР, обирався членом Політбюро ЦК Компартії України.

Зразу ж після визволення земель регіону Радянською Армією сюди на постійну партійну, адміністративну й господарську роботу повернулися з евакуації працівники з місцевого населення. Із східних областей республіки також направлялися партійні, радянські й господарські кадри, передусім комуністи, які працювали тут до війни, колишні партизани, учасники антифашистського підпілля тощо. До середини 1946 р. тільки в західні області із східних областей Української РСР та з інших братніх республік прибуло понад 86 тис. партійних, радянських працівників, спеціалістів промисловості, сільського господарства, системи народної освіти, охорони здоров'я, культурно-освітніх закладів.

У західних областях Радянської України пройшли чудову школу багатогранної діяльності чимало партійних та радянських працівників як із східних районів республіки, так і місцевих. Здобутий на практичній роботі досвід і необхідний політичний гарт стали цінним надбанням у їхній дальшій діяльності по здійсненню завдань соціалістичного й комуністичного будівництва.

Відновлювалась робота партійних організацій, збільшувалась кількість членів і кандидатів у члени ВКП(б). Зміцнення партійного про-

шарку в західних областях республіки було вирішальною умовою успішного здійснення тут соціалістичних перетворень. У підготовці численних кадрів партійних і радянських працівників проявилася найважливіша закономірність радянського суспільства, яке з гущі трудящих черпає кадри всіх ланок партійного і державного керівництва.

Під постійною увагою партії та уряду перебували всі нововозз'єднані райони республіки. Тисячі спеціалістів народного господарства, освіти та культури, медичних установ прибули на роботу також в Ізмаїльську, Закарпатську області. Водночас ЦК ВКП(б) дбав про дальше посилення політико-масової роботи серед усіх верств населення, про підготовку та ідейне загартування кадрів. Зокрема, в постанові «Про підготовку, добір і розподіл керівних партійних і радянських кадрів в Українській партійній організації» (1946 р.) Центральний Комітет вказував на важливість підготовки й виховання кадрів з місцевого населення. На всебічну активізацію діяльності в масах, поліпшення роботи з кадрами були також спрямовані й рішення листопадового (1944 р.), лютого-березневого, серпневого (1946 р.) та інших пленумів Центрального Комітету партії.

При уряді УРСР було створено Раду допомоги західним областям, а в грудні 1945 р. — відділ ЦК КП(б)У по західних, Закарпатській, Ізмаїльській областях УРСР з метою надання їм всебічної постійної допомоги, координації дій усіх відомств і установ у розв'язанні питань будівництва нового життя. У кожному наркоматі республіки було визначено одного із заступників наркома по західних областях.

Із східних районів у західні надсилалися тисячі верстатів, обладнання, машини й трактори, механізми та устаткування найрізноманітнішого призначення.

В областях західного регіону процес революційних перетворень характеризувався специфічними умовами й особливостями, але спільною рисою його була зростаюча активність широких мас трудящих, особливо робітничого класу, біднішого селянства, основних верств інтелігенції. Найважливішою ознакою соціалістичного оновлення було те, що цей процес проходив під керівництвом обласних комітетів Комуністичної партії та діяльності інших місцевих партійних організацій, роль яких все більше посилювалась, зростав їх вплив на всі ланки господарського будівництва, громадсько-політичного життя, піднесення культури краю. З перших днів визволення відновили практичну діяльність партійні та радянські органи у всіх містах і районах. Зокрема, в Чернівецькій області вже на 5 червня 1944 р. працювали 3 міські, 13 районних комітетів КП(б)У та виконкомів міських і районних Рад депутатів трудящих. Відновлено видання обласної газети «Радянська Буковина», а на кінець 1944 р. кожен район мав свою газету. В перші ж місяці після визволення почали виходити газети і в інших областях та районах краю. У всіх областях регіону відновлювалось місцеве радіомовлення, демонструвалися радянські кінофільми, почали працювати школи та інші учбові заклади, розгорнулася робота медичних пунктів, лікарень. Відкрили двері обласні, а згодом і районні бібліотеки.

Успішно здійснювалися соціалістичні перетворення у звільненому від німецько-фашистських загарбників Закарпатті. Трудячі краю вперше в історії дістали можливість вирішувати свою долю. В містах і селах створювалися Народні комітети, які організовували населення на ремонт шляхів, мостів, сприяли добровільному поповненню молоддю рядів Радянської Армії, надавали допомогу в транспортуванні поранених воїнів тощо. Вийшовши з підпілля, комуністи боролися проти залишків фа-

пистського режиму, організовували нові та зміцнювали діючі Народні комітети. Йшла підготовка до організаційного оформлення Комуністичної партії Закарпатської України. Комуністи взяли активну участь у багатотисячних зборах населення Ужгорода, на яких було прийнято петицію до Радянського уряду з проханням возз'єднати трудящих краю з Радянською Україною. До бажання населення Ужгорода приєдналися трудящі Мукачєвого, а в наступні дні — всіх міст і сіл Закарпаття.

13 листопада 1944 р. відбулася Перша Закарпатська партійна конференція, на якій 294 делегати представляли близько 3 тис. членів партії. Виконуючи рішення конференції, на якій було проголошено створення Комуністичної партії Закарпатської України, партійні організації розгорнули широку роз'яснювальну політичну та організаторську роботу по підготовці Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України, що відбувся 26 листопада 1944 р. в Мукачєвому. Виражаючи прагнення робітників, трудового селянства, інтелігенції краю в одностайно прийнятому Маніфєсті, який проголошував возз'єднання Закарпатської України зі своєю великою матір'ю — Радянською Україною, з'їзд ухвалив: просити Верховну Раду Української Радянської Соціалістичної Республіки і Верховну Раду Союзу Радянських Соціалістичних Республік включити Закарпатську Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки; обрати Народну Раду Закарпатської України як єдину центральну владу, що діяла б волею народу на території Закарпатської України; уповноважити й зобов'язати Народну Раду Закарпатської України здійснити рішення з'їзду про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною.

Зважаючи на ясно виражену волю трудящих Закарпаття, новий демократичний уряд Чехословаччини пішов назустріч вимогам народних мас і направив до Москви урядову делегацію для переговорів з Радянським урядом з цього питання. 29 червня 1945 р. переговори завершилися підписанням Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Чехословацькою республікою про Закарпатську Україну, за яким остання, згідно з побажанням населення, включалася до складу УРСР.

Сьома сесія Верховної Ради УРСР одностайно схвалила цей акт. У листі до ЦК ВКП(б) та Радянського уряду учасники сесії висловили своє глибоке задоволення з приводу возз'єднання всіх земель УРСР, найсердечніше подякували за батьківську турботу про розквіт Радянської України в братній сім'ї народів Радянського Союзу. Возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР ознаменувало завершення історичного процесу об'єднання всіх українських земель в єдиній Українській радянській державі. Цей акт був видатною історичною подією в житті трудящих мас України, взірцем братерства і єдності всіх народів нашої Радянської Батьківщини. Возз'єднання продемонструвало тріумф мудрої лєнінської політики Комуністичної партії і уряду Радянського Союзу з національного питання.

22 листопада 1945 р. Договір між Чехословаччиною і Радянським Союзом про Закарпатську Україну був ратифікований Національними зборами Чехословацької республіки, а 27 листопада — Президією Верховної Ради СРСР. 22 січня 1946 р. в складі Радянської України було створено Закарпатську область з центром у м. Ужгороді.

Водночас Компартія Закарпатської України вела послідовну роботу по входженню до складу Комуністичної партії Радянського Союзу. На кінець 1945 р. в ній налічувалося 4279 комуністів, 434 первинні парторганізації. 15 грудня 1945 р. Комуністична партія Закарпатської України

увійшла до складу ВКП(б) на правах обласної організації, що було проявом величезного довір'я до закарпатських комуністів, свідченням інтернаціональної єдності трудящих.

Відбувалося посилення громадської активності професійних спілок та Спілки Молоді Закарпатської України, спрямоване на приєднання до профспілок УРСР та Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України. Наприкінці 1945 р. закарпатські профспілки влилися до радянських профспілок, а у січні 1946 р. до складу ВЛКСМ увійшла Спілка Молоді Закарпатської України. Таким чином, трудящі Закарпаття, всі їх громадські організації влилися в політичне й господарське життя трудящих мас УРСР, відповідних організацій і спілок Радянської України та Союзу РСР. Радянське Закарпаття вийшло на широку дорогу соціалістичних перетворень у всіх ланках життя та праці.

Всебічної активізації і нового розмаху набувало суспільно-політичне життя в Ізмаїльській, Чернівецькій та інших областях регіону. Неухильно проходило зміцнення первинних партійних організацій на промислових підприємствах, в установах, навчальних закладах тощо. Вже на початку 1946 р. тільки в західних областях діяло понад 2,8 тис. первинних парторганізацій, які об'єднували близько 35 тис. комуністів. Вплив їх на широкі маси трудящих все більше посилювався, нового піднесення набувало організаційно-політичне зміцнення первинних парторганізацій. Вже через рік їх тут налічувалося більш як 4 тис. і вони охоплювали понад 60 тис. комуністів. Зростали авторитет і керівна роль партійних організацій, посилювались їх зв'язки з широкими масами, поліпшувалась робота у справі добору в ряди партії найбільш достойних представників трудящих, передусім з робітничого класу.

У західних областях при активній участі населення розгорталася діяльність місцевих Рад депутатів трудящих, які залучали всі верстви населення до активного громадсько-політичного життя. Під час підготовки та проведення в 1947 р. виборів до Верховної Ради Української РСР та місцевих Рад депутатів трудящих у кожному селі, селищі та місті до роботи в комісіях по виборах були залучені сотні громадських активістів. Тисячі агітаторів роз'яснювали населенню радянську виборчу систему, права та обов'язки громадян, агітували за кандидатів народного блоку комуністів і безпартійних. Всюди проходили зустрічі найширших кіл виборців з кандидатами в депутати. Вони виливались у демонстрацію демократизму виборчої системи СРСР. Трудящі переконувалися в тому, що їх волею і правом обиралися до органів влади такі самі трудівники, як і вони, передовики праці, активісти, які були взірцем серед будівників нового життя.

На виборах все населення регіону виявило повну єдність. Вибрані народом кандидати в депутати в результаті таємного голосування одержали абсолютну більшість голосів, до активу Рад влилися тисячі достойних представників з місцевого населення. Це було ще одним яскравим проявом відданості мас інтересам влади народу, ідеалам соціалізму й комунізму, віри в справу партії комуністів, у світле майбутнє.

Профспілковою діяльністю на початку 1946 р. було охоплено близько двох третин, а через рік — вже три чверті робітників та службовців регіону. Наприкінці 1946 р. понад 10 тис. комсомольських організацій об'єднували в своїх рядах більше 110 тис. юнаків та дівчат. Значну роботу проводили також жіночі ради, які діяли у всіх, навіть найвіддаленіших селах та селищах, на промислових підприємствах, в організаціях та установах.

Важливою умовою соціалістичних перетворень на західноукраїнських землях, Буковині та Закарпатті було піднесення політичної роботи в ма-

сах, спрямованої на викриття антинародної, ворожої природи буржуазно-націоналістичної ідеології і виховання мас у дусі ідей пролетарського інтернаціоналізму, посилення рішучої боротьби з недобитками банд буржуазно-націоналістичного охвістя. Велася цілеспрямована систематична виховна робота проти націоналістичних пережитків у свідомості мас. У березні 1945 р. із закликом розгорнути боротьбу з озброєними бандами звернулися до населення західних областей Президія Верховної Ради, Рада Міністрів УРСР, ЦК КП(б)У. Активізувалася масово-політична робота по роз'ясненню звернення. Під її впливом чимало учасників оунівського підпілля і збройних націоналістично-куркульських банд з'явилися з повинною і включилися в мирне будівництво. Та деяка частина їх продовжувала ворожу антинародну діяльність, прислужувала іноземним розвідкам.

Важливу роль у розгромі збройних банд відіграли спеціальні загони самозахисту, ядром та ініціатором створення яких були комуністи і комсомольці. Вони показували приклад відваги й героїзму. Сміливо боролися з бандитами комсомольці с. Радовичі Локачинського району на Волині та інших сіл. За самовіддану активну боротьбу та проявлені при цьому мужність і відвагу ЦК ВЛКСМ нагородив почесними грамотами комсомольську організацію с. Ракове Старосамбірського району Львівської області і комсомольців багатьох районів західних областей.

Відновлення і розгортання активної діяльності партійних, радянських, профспілкових, комсомольських та інших громадських організацій в західних областях супроводжувалося копійкою і цілеспрямованою виховною роботою, залученням до керівництва господарським, культурним і суспільно-політичним життям широких мас робітників, бідняцько-середняцьких верств, трудової інтелігенції. Питання підготовки й виховання кадрів з місцевого населення ставилися партією на чільне місце. Ці завдання постійно були в центрі уваги ЦК КП(б)У й уряду республіки, місцевих партійних і радянських органів та громадських організацій. Створювалися курси, семінари, школи підготовки спеціалістів різних галузей народного господарства, радянських, профспілкових і комсомольських працівників, які проходили навчання в столиці республіки — Києві. Вже до середини 1946 р. на керівну партійну, радянську й культурно-освітню роботу було висунуто 53 тис. активістів з місцевого населення, які представляли всі соціальні групи трудящих, переважно робітників і найбідніших селян.

Партійні, радянські та масові громадські організації постійно спрямовували всю енергію і творчу ініціативу мас на розв'язання основних завдань соціально-економічного розвитку, зокрема відродження економіки й індустріалізації краю, соціалістичну перебудову і технічну реконструкцію сільського господарства, докорінні перетворення в галузі культури, охорони здоров'я, в духовному житті тощо. Неухильно зростала роль первинних партійних організацій, районних, міських, обласних комітетів партії як керівної і спрямовуючої сили в боротьбі за соціалістичні перетворення краю. Вони постійно вдосконалювали досвід керівництва, проявляли творчу ініціативу і самовідданість у революційних перетвореннях, згуртовували численний актив з місцевого населення, піднімали маси на здійснення індустріалізації краю, втілювали в життя ленінський кооперативний план.

**Індустріалізація
возз'єднаних західно-
українських земель**

Неухильно зростаюча політична допомога всіх народів нашої країни забезпечила високі темпи відбудови й дальшого розвитку промисловості західного регіону республіки. Зважаючи на директиву Державного Комітету Оборони, Раднарком СРСР у квітні 1945 р. ухвалив рішення «Про відбудову та розвиток промисловості, транспорту і міського господарства м. Львова». На основі цього документу партійні й радянські органи республіки постійно дбали про всебічне піднесення народного господарства та культури західних областей Радянської України. 7 травня 1945 р. Центральний Комітет КП(б)У і уряд України прийняли постанову «Про заходи по відбудові і дальшому розвитку господарства Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Волинської, Чернівецької областей на 1945 р.». У постанові ставилося завдання у найкоротший строк ліквідувати наслідки фашистської окупації, забезпечити розвиток усіх галузей народного господарства і культури, спрямований на ліквідацію економічної відсталості цих областей, повне залучення робітників, селян та інтелігенції до активної участі у зміцненні й розвитку радянського ладу. Молодим областям, головним завданням яких у галузі народного господарства була індустріалізація, надавала величезну допомогу вся країна. Було взято курс на реконструкцію і розвиток традиційних галузей промисловості — нафтодобувної і газової для Львівщини, лісової і лісопильної — для Закарпаття, реорганізацію напівкустарних майстерень у великі підприємства — для Буковини, а також на розвиток нових галузей: машинобудівної, приладобудівної, металообробної, будівельних матеріалів — на Львівщині, ливарної та лісохімічної — на Закарпатті, швейної та трикотажної — на Буковині, харчової та рибопереробної — в Ізмаїльській області та ін.

На відбудову й реконструкцію народного господарства Чернівецької області у повоєнні роки з союзного та республіканського бюджетів було виділено 300 млн. крб. У жовтні 1944 р. засновано Дунайське пароплавство в Ізмаїлі, яке вже через рік власними силами відремонтувало й здало в експлуатацію 120 суден, розпочало перевезення вантажів з придунайських країн, передусім тих, що ставали на шлях соціалістичного розвитку. В м. Ізмаїлі став до ладу холодильник, споруджувалися рибний комбінат, м'ясокомбінат, маслозавод та ін. У Закарпатті на кінець 1945 р. почали давати продукцію 17 лісопильних, деревообробних та лісохімічних, 4 ливарних та металообробних заводи, 25 промислових артілей, промислових та харчових комбінатів.

У Бориславському нафтовому районі стали до ладу понад 1300 свердловин, газолінові заводи, озокеритові шахти, розгорнула роботу контора буріння. У Дрогобичі почав працювати великий нафтоперегінний завод, який ще до закінчення війни дав країні тисячі тонн бензину та інших нафтопродуктів. На Львівщині на кінець 1945 р. були відбудовані всі підприємства, що функціонували до Великої Вітчизняної війни.

Вже до середини серпня 1945 р. в областях регіону працювало понад 140 тис. робітників, а виробництво промислової продукції досягло 50% рівня довоєнного 1940 р.

Широка всебічна програма індустріалізації західних, Ізмаїльської, Чернівецької та Закарпатської областей визначалася п'ятирічним планом відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. У схваленому Верховною Радою СРСР Законі про п'ятирічний план ставилося завдання перетворити Львів на великий індустріальний центр України. Вказувалося на необхідність забезпечити якнайшвидшу відбу-

дову і розвиток усіх галузей народного господарства і культури Закарпатської області. Намічені партією і урядом заходи на 1944—1945 рр. стали органічною складовою частиною розвитку продуктивних сил країни, визначали основні риси й тенденції господарського піднесення областей регіону на тривалий період.

Індустріалізація краю була частиною загальної програми дальшого зміцнення матеріально-технічної бази соціалізму в країні, здійснювалася в спільному руслі єдиного народногосподарського комплексу. Зокрема, передбачалося створити промисловість, яка органічно входила б до народного господарства республіки і всієї країни і могла б найефективніше використати наявні природні ресурси, економічний потенціал регіону. Економічна могутність СРСР дозволяла виділити для потреб цих областей значні матеріальні й фінансові ресурси. Капіталовкладення в розвиток народного господарства лише за роки четвертої п'ятирічки досягли тут 5 млрд. крб. (в існуючому тоді масштабі цін).

Створюючи в західних областях потужну індустрію, партія і уряд спиралася на соціалістичні принципи і основні закономірності розміщення продуктивних сил, зумовлені економічними законами розвитку суспільства. Швидко розвивалася важка промисловість, зокрема машинобудування. Потужні заводи споруджувалися у Львові. Вже в 1945—1946 рр. тут стали до ладу заводи: електроламповий, телеграфної апаратури, інструментальний, сільськогосподарських машин та ін. У 1949 р. випустив перші машини завод автотранспорту. Багато нових підприємств почало працювати в Дрогобицькій, Станіславській, Рівненській областях.

Продукція машинобудівної і металообробної промисловості західних областей УРСР до кінця четвертої п'ятирічки перевищила довоєнний рівень більш ніж у 10 разів. На початок 1949 р. в Чернівецькій області діяло 347, а в Закарпатській — 250 промислових підприємств.

Уже в перші повоєнні роки широко розгорнулося вивчення надр. Відбудовувались і оснащувались новою технікою єдині в той час у республіці нафтові промисли в Дрогобицькій і Станіславській областях, все ширше застосовувалося прогресивне турбінне буріння, ефективний глибокососний метод експлуатації свердловин. У 1950 р. геологи відкрили значно потужніше від Бориславського родовище нафти у м. Долині на Станіславщині.

Швидкими темпами розвивалася газова промисловість. Велике народногосподарське значення не тільки для цих областей, а й для країни в цілому мало відкриття у Дрогобицькій області в 1946—1949 рр. потужних Угерського, Більче-Волицького й Рудківського газових родовищ. Видобуток природного газу на Прикарпатті швидко зростає. У 1950 р. він досяг 1,4 млрд. м³, у сім разів перевищивши рівень 1938 р. Це дало можливість забезпечити дешевим і вигідним паливом не тільки західні області, а й ряд міст інших областей республіки, розгорнути хімічну переробку газу. В 1946 р. в Дашаві Дрогобицької області став до ладу перший, а через кілька років і другий сажовий завод. У 1948 р. завершилося будівництво найбільшого на той час в СРСР і Європі магістрального газопроводу Дашава—Київ, а в 1951 р. західноукраїнський газ одержала столиця Радянської Батьківщини — Москва.

Крім видобутку нафти і газу все більших розмірів набувала розробка родовищ бурого вугілля в Тернопільській, Станіславській, Львівській і Закарпатській областях, видобуток якого в 1950 р. досяг майже 600 тис. т. Значних масштабів набув видобуток торфу, зосереджений переважно

у Ровенській і Львівській областях. У 1950 р. він становив понад 400 тис. т.

Оскільки від вирішення проблеми палива залежали темпи індустріалізації західних областей України, зразу після їх визволення від німецько-фашистських окупантів тут відновлюються пошуки вугілля. У північній частині Львівської і південній — Волинської областей розвідано Львівсько-Волинський вугільний басейн. Уже в 1949 р. в Іваничівському районі на Волині розпочалася закладка перших вугільних шахт. Промислове освоєння Львівсько-Волинського вугільного басейну дозволило розв'язати проблему забезпечення західних областей електроенергією, виробництво якої досі зосереджувалося на порівняно дрібних електростанціях і значно відставало від зростаючих потреб. У 1949 р. розпочато підготовку до спорудження найбільшої на заході країни Добротворської ДРЕС потужністю 700 тис. кВт.

Великим досягненням радянських геологів було відкриття в 1950 р. найбагатшого в країні Роздольського сірчаного родовища на Дрогобищині. Збудований на його базі потужний гірничо-хімічний комбінат започаткував створення в Прикарпатті великої хімічної індустрії. Успішно розвивалися й інші галузі хімічної промисловості, зокрема відбудовувались Калуський калійний комбінат у Станіславській і Стебницький у Дрогобицькій областях, гумовий завод у Чернівцях.

У зв'язку із зростаючими потребами народного господарства розширювалося виробництво будівельних матеріалів. Було відбудовано Здолбунівський цементний завод у Ровенській області. У 1950 р. введено в дію цементний завод у Миколаєві Дрогобицької області, набагато потужніший від Здолбунівського. У 1947 р. видав першу продукцію Львівський завод віконного скла.

Істотні зміни сталися в лісовій промисловості. Збільшення лісозаготівель у Карпатах супроводжувалося значним технічним переозброєнням галузі. Станіславський, Чернівецький, Закарпатський та інші лісопромислові трести оснащувалися спеціальними лісовозними автомашинами, вузькоколійними паровозами, трельовочними тракторами і лебідками, електропилами. У Станіславському лісопромисловому тресті механізація рубання лісу досягла в 1950 р. 24%, підвезення його до складів (автомобільним і вузькоколіїним транспортом) — 46, а вивезення — 84%. Механізація вивезення лісу в Закарпатті була ще вищою і становила в цілому 89%. Змінилася сама роль лісової промисловості в господарсько-економічному розвитку західних і Закарпатської областей України. Якщо до возз'єднання майже вся лісова сировина в непереробленому або напівпереробленому вигляді вивозилася за межі краю, то тепер вона стала тут базою розвитку деревообробної, паперової, хімічної промисловості. Виробництвом меблів почали займатися десятки спеціалізованих комбінатів, заводів і фабрик у Закарпатській, Львівській, Чернівецькій та інших областях. Відбудовано й розширено Свалявський, Перечинський і Великобичківський лісохімічні заводи на Закарпатті, а в Костополі Ровенської області збудовано потужний комбінат для виготовлення стандартних дерев'яних будинків. Крім розширення і реконструкції старих невеликих паперових підприємств у 1949 р. збудовано потужну картонну фабрику у Львові, розпочато спорудження такої ж фабрики в Рахові на Закарпатті, в 1945—1950 рр. зводився картонно-паперовий комбінат у Жидачеві Дрогобицької області.

У Львові, Тернополі, Чернівцях, Станіславі, Коломиї, Ужгороді, Луцьку і в ряді інших міст наприкінці четвертої п'ятирічки діяло вже

близько 40 взуттєвих і швейних фабрик, на деяких з них працювало близько тисячі робітників. У 1949 р. на базі шести дрібних виробництв у Чернівцях створено текстильний комбінат, на якому трудилось близько 2 тис. чоловік. Ще в 1945 р. у Львові введено в дію панчішну, а в наступному році — бавовняно-прядильну й трикотажну фабрики. Велика бавовно-прядильна фабрика стала до ладу в 1950 р. у Чернівцях.

Дещо повільніше розвивалася харчова промисловість. Це пояснювалося не тільки недостатнім оснащенням підприємств, а й браком необхідної сільськогосподарської сировини, що було наслідком напіврозореного дрібного селянського господарства. Проте ряд галузей, зокрема таких, як цукрова, консервна, кондитерська та деякі інші, не тільки досягли, а й перевершили довоєнний рівень випуску продукції.

Успішно розвивалася промисловість в Ізмаїльській області. Відбудовано довоєнні підприємства, збудовано судноремонтний завод і електростанцію в Ізмаїлі, рибоконсервний завод у Білгороді-Дністровському, ряд інших об'єктів харчової і легкої промисловості. Велике значення для економічного розвитку області мало відкриття в 1946 р. прямої залізничної лінії Ізмаїл — Одеса.

В результаті постійної уваги партії та уряду в західному регіоні в післявоєнні роки було забезпечено вищі темпи розвитку промисловості, ніж у цілому по країні. У 1946 р. випуск продукції тут збільшився на 49%, у 1947 р. — на 39, а в наступні три роки — на 28—33%. У 1947 р. у цих областях досягнуто довоєнного рівня виробництва, а до кінця п'ятирічки його перевищено більш як удвоє. Майже в три рази проти кінця 30-х років збільшилася кількість великих заводів і фабрик (до 70), що мали понад 500 робітників. Великим індустріальним центром став Львів, довоєнний рівень випуску промислової продукції якого перевищено більш ніж у п'ять разів.

Індустріалізація в західних, Закарпатській, Ізмаїльській областях та на Буковині супроводжувалася глибокими соціальними змінами. У повоснні роки тут виріс численний загін робітничого класу і технічної інтелігенції. На початку 50-х років у промисловості, будівництві і на транспорті названих областей працювало вже майже півмільйона робітників — у півтора раза більше, ніж напередодні воз'єднання. І трудились вони здебільшого на великих фабриках і заводах, оснащених новітньою технікою. Створення тут у надзвичайно короткий строк численного робітничого класу було великим соціалістичним завоюванням, свідченням турботи Комуністичної партії про розвиток цих областей республіки.

У процесі соціалістичного будівництва формувалися нові риси робітничого класу: ідейна зрілість, соціалістичне ставлення до праці, розуміння громадських інтересів. У виробничих колективах панувала атмосфера великого трудового й політичного піднесення. Під керівництвом парторганізацій на місцях значного розвитку набуло соціалістичне змагання за дострокове виконання і перевиконання планових завдань. Широкий відгук знайшли на підприємствах патріотичні почини, що народжувались у країні, зокрема боротьба за економію сировини і матеріалів, прискорення обороту коштів, підвищення якості і зниження собівартості продукції та ін.

Виріс численний загін передовиків і новаторів виробництва. Так, у Львові в завершальному році четвертої п'ятирічки по два і більше річних виробничих завдання виконали понад 10 тис. робітників. Далеко за межами Львівщини стали відомі імена токарів-швидкісників В. Й. Гургаля і К. І. Карлова, які протягом п'ятирічки виконали відповідно 19

і 20 річних норм, токаря В. Г. Грабовського, що виробив 10 річних норм, та багатьох інших. Прославились своєю звитяжною працею нафтовики Борислава, карпатські лісоруби, ізмаїльські суднобудівники, будівельники. Сотні виробничих бригад і цехів Львова, Чернівців, Ужгорода та інших міст випускали продукцію тільки відмінної якості.

Вирішальну роль в успішному здійсненні завдань соціалістичної індустріалізації регіону відіграла братерська допомога трудящих східних областей України, всіх районів нашої Батьківщини. При активному сприянні російського та інших братніх народів будувалися заводи й фабрики, налагоджувався на них випуск продукції, виховувалися кадри робітників і спеціалістів. На надісланій із Москви автоматичній складальній лінії виготовлені перші львівські електролампи, а завод телеграфної апаратури був повністю переведений сюди з Саратова. Обладнання для відбудованих і нових підприємств надійшло з Ленінграда, Горького, Свердловська та інших індустріальних центрів СРСР. Московські й ленінградські інженери проектували будівництво заводів і фабрик, надсилали молодим західноукраїнським, буковинським, закарпатським підприємствам технічну документацію виробництва нових видів продукції. Яскравим прикладом допомоги братніх народів в індустріалізації західних областей УРСР стало спорудження Теремле-Ріцької гідроелектростанції на Закарпатті, що розгорнулося в останні роки четвертої п'ятирічки. Сюди доставляли трактори із Сталінграда, бульдозери з Челябінська, автосамоскиди з Білорусії, транспортери з Казахстану, насоси з Узбекистану, різні машини, пневматичні пристрої, інструменти з Литви, Латвії й Естонії.

Оскільки кадри робітничого класу в західному регіоні сформувалися переважно з вчорашніх селян, які не мали кваліфікації і навіть навичок праці у сучасній промисловості, для налагодження діяльності підприємств, допомоги і постійної роботи сюди направлялися тисячі кваліфікованих робітників і спеціалістів із східних областей України, РРФСР та інших республік. Тільки за три перші післявоєнні роки на підприємства Львова з промислових центрів країни прибуло близько 2 тис. інженерів і техніків та 13,8 тис. кваліфікованих робітників. Вони безпосередньо за верстатом, у школах фабрично-заводського навчання, на різних короткотермінових курсах навчали місцевих робітників, надавали допомогу їм в оволодінні складною технікою, освоєнні нових спеціальностей. Багато робітників із західних областей оволодівали новими професіями на підприємствах Російської Федерації, Азербайджану та інших республік.

Велику допомогу одержали виробничі колективи західних областей республіки від передових підприємств країни, з якими змагалися. Яскравим прикладом таких взаємозв'язків була дружба Львівського і Московського електролампових заводів, Львівської взуттєвої фабрики і московської фабрики «Парижская коммуна», Львівського і Ростовського-на-Дону заводів сільськогосподарських машин, Чернівецького текстильного комбінату і московського комбінату «Трехгорная мануфактура», бориславських і азербайджанських нафтовиків. У 1949—1950 рр. до Львова приїжджали передавати свій досвід відомі новатори виробництва москвичі В. Матросов, Л. Корабельникова, Ф. Кузнецов, киянин В. Семінський.

Братня допомога трудящих усієї країни в індустріалізації областей західного регіону є яскравим прикладом торжества ідей пролетарського інтернаціоналізму, дружби народів нашої Вітчизни.

Колективізація сільського господарства

Важливою ланкою соціалістичного будівництва стала відбудова, а незабаром і колективізація сільського господарства. Ці процеси проходили у складній обстановці. Тільки третина селянських господарств мала тяглову силу. Характерною була величезна роздрібленість у землекористуванні, черезсмужжя. На Буковині 160 тис. господарств мали 1,5 млн. земельних наділів, які нерідко були віддалені від сіл на десятки кілометрів. У Закарпатті у 1944 р. біднякам і середнякам належало тільки 15% сільськогосподарських угідь, а 85% — куркулям, поміщикам та церкві. Проти 1941 р. поголів'я великої рогатої худоби, а також коней у регіоні скоротилося майже наполовину, свиней — більш ніж у чотири рази. Селяни не мали можливості своєчасно обробляти і без того дрібні клаптики землі. Так, у Закарпатті в середньому на чотири селянських господарства припадав один плуг, на 98 — один культиватор, на 88 — одна сівалка.

Радянський уряд одразу по визволенні території надав допомогу селянським господарствам в обробітку землі. Вживалися заходи до обмеження куркульського землеволодіння, ліквідовано поміщицьку й церковну власність на землю. Одночасно селян звільнили від сплати банкам та лихварям щорічних боргів та процентів, які тільки у Закарпатті становили 360 млн. чеських крон. У Чернівецькій, Львівській, Ровенській та інших областях регіону земельні громади, які були створені в перший же рік після визволення, проводили облік фондів і безгосподарних земель, організовано засівали їх. Вони подавали допомогу безкінним дворам, передусім сім'ям, годувальники яких перебували в рядах Радянської Армії, та інвалідам Великої Вітчизняної війни, дбали про організацію ремонту сільськогосподарського реманенту тощо.

Селянам було повернуто відібрану окупантами землю, якою наділила їх Радянська влада в 1939—1940 рр. Надавалася допомога насінням, продуктивною худобою, тракторами та сільськогосподарськими машинами і технікою. Вже в 1945 р. селянські господарства західних областей одержали 540 тис. пудів насіннєвої позички, а для придбання тягла й реманенту — мільйони карбованців кредитів. Відповідно до рішень Радянського уряду селянам Закарпаття передано 1070 голів племінної худоби.

Швидкими темпами створювались супряги. Вони допомагали обробляти землю безкінним селянам, сім'ям учасників та інвалідів Вітчизняної війни, бідняцьким масам освоювати колективне господарювання. Вже в 1946 р. на Закарпатті налічувалось 24 832 супряги, в 1947 р. на Буковині — 16 611. Десятки тисяч їх діяли в Ровенській, Тернопільській та інших областях західного регіону. Всюди проводилась велика робота по землевпорядкуванню та поліпшенню землекористування.

У 1945 р. відповідно до рішення Першого з'їзду Народних комітетів про націоналізацію поміщицьких земель здійснено земельну реформу в Закарпатті, внаслідок якої 54,5 тис. селянських господарств одержали 52,7 тис. га поміщицьких та куркульських земель. У наступному році за рішенням уряду УРСР селянам передано ще 15,8 тис. га церковних, монастирських та інших земель. Селяни одержували від держави насіння, мінеральні добрива, сільськогосподарський реманент. У 1946 р. на Закарпатті почали працювати перші дев'ять МТС. Важливу роль у прискоренні відбудови сільського господарства відіграли створені тут в 1945 р. земельні громади. Під керівництвом партійних і радянських органів вони впорядковували землекористування, організовували супряги, зерноочисні пункти, забезпечували захист бідняцьких і середняцьких господарств від експлуатації куркулів. Залучаючи селян до простих форм кооперу-

вання, земельні громади готували їх перехід до колективного господарювання.

Здійснені в 1944—1946 рр. заходи сприяли піднесенню землеробства й тваринництва, зумовили істотні зрушення у соціальній структурі селянства. Зокрема, різко скоротилася кількість малоземельних господарств, майже зовсім зникли великі куркульські господарства розміром понад 15 га землі. Наприкінці 1946 р. в Ізмаїльській, Закарпатській та західних областях України четверта частина селянських господарств мала по 1 га землі, приблизно стільки ж — по 1—2 га, а понад 40% — 2—5 га. Лише 6% господарств мали 5—7 га і всього 2,4% їх — понад 7 га землі. При різкому зменшенні куркульських володінь, а також господарств малоземельних і безземельних селян зросла кількість середняцьких господарств.

Водночас держава вживала дійових заходів для подання сільському господарству регіону технічної допомоги. Вже на початок 1945 р. у всіх районах Ізмаїльської області діяли МТС, на полях працювало 200 тракторів. МТС Закарпаття в 1946 р. одержали 100 тракторів, 310 тракторних та кінних плугів, 114 сівалок та молотарок, 29 автомашин та 9 пересувних майстерень. Була налагоджена діяльність машинно-тракторних станцій у всіх районах Чернівецької області. На 1945 р. в західних областях України було відбудовано 174 МТС, діяло 136 майстерень для ремонту сільськогосподарської техніки. Все це значною мірою сприяло успішному обробітку землі та ремонту сільськогосподарського реманенту, поліпшенню культури землеробства.

У селян дедалі зростав інтерес до колективного ведення сільського господарства, вони переконувалися в перевагах великого колективного господарювання у східних областях України і всього Радянського Союзу. З метою вивчення їх досвіду представники трудового селянства з усіх областей регіону виїжджали в східні області. Після поїздок вони розповідали широким селянським масам про практику колгоспного будівництва в Дніпропетровській, Запорізькій, Полтавській та інших областях. Це стимулювало бажання селян перейти до колективних форм господарювання. До того ж наявність дрібних одноосібних господарств з їх малими клаптиками землі не давала можливості повною мірою використати для обробітку земельних угідь передову техніку. Саме життя поставило перед селянством завдання переходу до колективного господарювання, соціалістичної перебудови сільського господарства. Ще 1944 р. в селах західного регіону були створені ініціативні групи для відновлення довоєнних і організації нових колгоспів. У кінці року тут діяло 24 колгоспи (переважно на Тернопільщині), а в 1945 р. їх було вже 177, зокрема від 36 до 47 відповідно у Тернопільській, Чернівецькій і Ізмаїльській, від 11 до 13 — у Дрогобицькій, Ровенській, Львівській і Волинській та 4 — у Станіславській областях. У 1946 р. виникли перші колгоспи в Закарпатській області. На 15 червня 1947 р. загальна кількість їх в регіоні досягла 725.

Та на шляху до повної перемоги колективного господарювання було багато перешкод. Колгоспне будівництво розгорталося в умовах особливо жорстокої класової боротьби з куркульством і буржуазно-націоналістичними елементами, які контрреволюційною агітацією і терористичними актами намагалися затримати хід колективізації. Основну ставку банди робили на знищення партійних, радянських і комсомольських працівників, активістів з місцевого населення. Вони по-звірячому вбили перших секретарів райкомів партії: у Львівській області — Ю. М. Маланчука (Лопатинський район), С. Д. Кухаренка (Олеський район), М. В. Калашникова (Глинянський район); у Волинській області — П. О. Жукова (Ста-

Селянка А. Леус подає заяву до правління колгоспу про вступ у колгосп (Львівська область, 1947 р.).

ровижівський район); голів райвиконкомів: у Дрогобицькій області — П. С. Дутка та О. Я. Костенка (Стрілківський район), В. К. Нудьгу (Старосамбірський район); у Львівській області — І. І. Довганика (Жовківський район), В. Р. Тима (Великомостівський район). Оунівські банди нападали на села, підпалювали колгоспні будівлі, псували сільськогосподарський реманент, знищували худобу та майно, вбивали селян, які вступали до колгоспів. Націоналістичні банди відзначалися диким садизмом і пеймовірною жорстокістю.

Розправляючись із сім'єю колгоспника А. Ф. Коршняка із с. Слобідка-Джуринська Тернопільської області, вони закатували його дружину і двох малолітніх дітей. У с. Іспас Вижницького району на Буковині за одну тільки ніч було спалено кілька хат і знищено 47 жителів. У с. Клинівці Сторожинецького району бандити вбили 11 сільських активістів. У с. Низи Великомостівського району на Львівщині вони вивели жителів на околицю і всіх — 97 чоловік дорослих і дітей — повкидали живцем у криницю, а потім відкрили стрілянину по своїх жертвах. Банди жорстоко розправлялися з місцевим населенням, їх знущання не можна порівняти навіть з середньовічною інквізицією: душили людей мотузками, накинутими на шию, відтинали їм руки, ноги, вуха й носи, вішали на колючому дроті, спалювали живцем.

Націоналістів всіляко підтримували залишки уніатського духовенства. Клерикали переховували бандитів, їх зброю, надавали їм всіляку допомогу, вели клерикально-націоналістичну пропаганду. Всі ці злочини викликали глибоке обурення трудящих, які активно боролися з бандами, із зброєю в руках охороняли громадський порядок і суспільну власність.

Радянська влада проводила політику обмеження експлуататорських тенденцій куркульства. Заможні господарства обкладалися високими натуральними податками. Бідняки ж частково або повністю звільнялися від оподаткування, а середняки мали наполовину нижчі норми обов'язкових поставок, ніж куркулі. У зв'язку з такою диференційованою економічною політикою при проведенні хлібозаготівель у 1947—1948 рр. куркульство зазнало серйозної поразки, що мало важливе значення для дальшого розгортання колективізації сільського господарства.

Здійснюючи заходи щодо масової колективізації сільського господарства західних областей України, партія керувалася ленінським кооперативним планом, досвідом проведення колективізації сільського господарства в СРСР. Основна увага зверталася на роз'яснення селянству переваг колгоспного ладу, пропаганду багатого досвіду діяльності колгоспів у східних областях республіки, а також молодих західноукраїнських колективних господарств. Березневий (1947 р.) Пленум ЦК КП(б)У поставив перед парторганізаціями західних областей вимогу безустанно посилювати роз'яснення бідняцьким і середняцьким масам ленінського кооперативного плану, наполегливо допомагати селянам усвідомлювати принципи колективного господарювання, всебічно підтримувати ініціативу бідняцько-середняцьких мас в організації колгоспів.

На постійну і тимчасову роботу у сільські райони були послані доповідні партійні працівники міських парторганізацій. Значну допомогу селянству подавав робітничий клас, колективи фабрик і заводів. Вони відряджали в села і в новостворені колгоспи робітників, які проводили політичну роботу в масах, допомагали селянам вести боротьбу з куркульством і бандами буржуазних націоналістів, створювати колгоспи й налагоджувати їх роботу. Своєю організованістю і дисциплінованістю робітники подавали гідний приклад молодим колгоспникам, сприяли подоланню в свідомості селян пережитків дрібновласницької психології. Під керівництвом партії в ході здійснення історичної місії трудящих мас по створенню нового укладу на селі між робітничим класом і селянством формувалися цілком нові відносини, які ґрунтувалися на соціалістичних принципах: співробітництві і взаємодопомозі, дружбі й братерській солідарності.

Велику роль у розвитку колгоспного руху, боротьбі з класовими ворогами селянства відігравали місцеві Ради депутатів трудящих, а також комсомольські організації. Сільські й районні Ради захищали сільську бідноту від куркульської експлуатації, послідовно боролися за дотримання радянського законодавства, проводили сходи селян, де обговорювалися питання соціалістичної перебудови сільського життя. Депутати сільських і районних Рад, комсомольські працівники були не тільки активними агітаторами за колективне господарювання, а й безпосередніми організаторами колгоспів.

Проводилися численні поїздки селян західних областей у колгоспи східних областей республіки. Учасники їх безпосередньо знайомилися з діяльністю передових колективних господарств. Значну роль відіграла масова поїздка у листопаді 1948 р. 2 тис. селян-односібників і колгоспників, які протягом десяти днів вивчали життя колгоспів Київської, Полтавської, Харківської, Дніпропетровської, Кам'янець-Подільської та інших областей. Засвоєння досвіду організації праці і виробництва, ознайомлення з життям колгоспників, живий контакт, дружні щирі розмови з трудівниками сіл сприяли тому, що учасники поїздки, повернувшись додому, активно пропагували і організовували колгоспний рух, який

у 1948—1949 рр. став насправді масовим. У колективні господарства вступали не тільки малоземельні селяни, колишні наймити, а й середняки. Особливо швидких темпів цей процес набував в Ізмаїльській, Чернівецькій, Дрогобицькій, Волинській областях. Тут уже в другій половині 1948 р. розпочалася масова колективізація, яка влітку наступного року вступила в завершальну стадію. До середини 1949 р. у цих областях в колгоспи об'єдналося 87—96% селянських господарств.

Велике значення для розвитку колгоспного будівництва в областях західного регіону мав квітневий (1950 р.) Пленум ЦК Компартії України. Розглянувши питання про заходи по дальшому політичному й організаційно-господарському зміцненню новоутворених колгоспів Львівської та Волинської областей, Пленум вказав на необхідність, поряд з колективізацією, організаційно-політичним зміцненням громадських господарств, укомплектувати їх кадрами, звернути увагу на додержання Статуту сільськогосподарської артілі. Ставилось завдання навести зразковий порядок у плануванні, організації та обліку роботи, нарахуванні трудоднів, поліпшенні діяльності виробничих бригад як основної форми організації праці, забезпеченні зростання продуктивності колгоспного виробництва, не допускати знеосібки, зрівнялівки в оплаті, всіляко зміцнювати державну й трудову дисципліну. Пленум націлював на виховання в керівних кадрах та широких мас колгоспників почуття відповідальності за правильне ведення колективного господарства, збереження та всемірне примноження суспільної власності, на непримиренність до недоліків у роботі.

На початок 50-х років у західних областях республіки була фактично завершена суцільна колективізація сільського господарства. До середини 1950 р. у близько 7,2 тис. колгоспів об'єдналися майже 93%, а до середини 1951 р. — понад 95% селянських господарств. Назавжди було покінчено з роздрібненістю і відсталістю селянства у наймолодших областях республіки. Цю важливу історичну подію високо оцінив XVII з'їзд КП(б)У (вересень 1952 р.). «Великою перемогою партійної організації республіки, — зазначалося в резолюції з'їзду, — є завершення суцільної колективізації в західних областях. Трудяще селянство цих областей твердо і міцно стало на шлях колгоспного життя. На основі суцільної колективізації ліквідовано куркульство, завдано нищівного удару по недобитках українських буржуазних націоналістів — найлютіших ворогів українського радянського народу»¹.

Завершення колективізації сільського господарства внесло корінні зміни в соціальну структуру селянства західних областей. Замість 1,5 млн. селянських господарств діяло 4594 великих колективних соціалістичних сільськогосподарських підприємства, 5 млн. селян почали працювати на базі соціалістичних принципів організації праці й виробництва. Сформувався новий соціалістичний клас — колгоспне селянство. В нових умовах життя утверджувалися нові колективістські, соціалістичні риси у свідомості й психології західноукраїнського селянства. «Трактор переорав не тільки межі бідняцьких нив, борозна пройшла через наші серця. Розкрилась краса і велич душі нової людини», — сказала активістка колгоспного руху У. Д. Баштик.

Незважаючи на те, що колективізація сільського господарства в західних областях УРСР проходила в умовах гострої класової боротьби, вона завершилася в історично короткий строк. Це було зумовлено тим, що тут, як і в західних районах Білорусії, а також в прибалтійських респуб-

¹ Комуністична партія України в резолюціях..., т. 2, с. 413.

Робітники Львівської взуттєвої фабрики на будівництві зерносховища у підшефному колгоспі (1948 р.).

ліках, соціалістичні перетворення на селі відбувалися в період, коли в СРСР переміг і зміцнів колгоспний лад і партія мала великий практичний досвід соціалістичної перебудови села. Селянство нових радянських районів наочно переконувалося в перевагах колективного господарювання над одноосібним. Життя ще раз підтвердило передбачення В. І. Леніна, що «сила прикладу, яка не могла проявити себе в суспільстві капіталістичному, набуває величезного значення в суспільстві, яке скасувало приватну власність на землі і на фабрики»¹.

Комуністична партія, Радянська держава мали досвідчені кадри партійних і господарських працівників, здібних організаторів і спеціалістів сільського господарства, які змогли подати молодим колгоспам необхідну допомогу. В країні існувало розвинуте сільськогосподарське машинобудування, що дозволяло забезпечити колгоспи необхідною технікою. До кінця четвертої п'ятирічки на роботу в західні області направлено 15 тис. спеціалістів сільського господарства. Ма-

шинний парк сільського господарства цих областей налічував понад 15 тис. тракторів (у 15-сильному обчисленні) і до 600 зернових комбайнів, близько 5,5 тис. вантажних автомобілів. Кожна область мала вже 3—7 тис. сівалок, жниварок, культиваторів і тракторних плугів та багато іншої техніки. У 1950 р. МТС виконали 70% оранки, 57 — сівки озимих і 19 — ярів зернових, в середньому 42% всіх основних польових сільськогосподарських робіт.

Широко розгорнулася підготовка кадрів для сільського господарства на місцях. Ще в 1945 р., відповідно до постанови ЦК КП(б)У «Про заходи по підготовці масових кадрів для західних областей УРСР», у західних областях України діяли 16 сільськогосподарських середніх і вищих учбових закладів і 31 одно- і дворічні сільськогосподарські школи, різні короткотермінові курси при земвідділах райвиконкомів. З розгортанням колгоспного руху масштаби цієї роботи зростали. 10 лютого 1949 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про заходи по підготовці механізаторських кадрів для західних, Ізмаїльської і Закарпатської областей УРСР». Комуністична партія дбала про організацію агротехнічного і зооветери-

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 36, с. 141—142.

нарного навчання голів колгоспів, бригадирів, ланкових, колгоспників і колгоспниць. Було передбачено підготувати на короткотермінових курсах весною 1949 р. 29,4 тис. механізаторів, а протягом 1949—1950 рр. — 40,9 тис. голів колгоспів, рахівників, бухгалтерів та бригадирів.

Велике значення для завершення колективізації і організаційно-господарського зміцнення колгоспів мала постанова ЦК ВКП(б) від 23 грудня 1949 р. «Про організацію політвідділів при МТС західних областей УРСР». Для роботи в них обкоми партії направили 1,7 тис. партійних працівників. При обласних управліннях сільського господарства функціонували політсектори, які надавали повсякденну допомогу у вирішенні різних організаційних, господарських і політичних питань життя і діяльності колгоспів, організували видання газет для селян. У 1949—1950 рр. значно збільшилася кількість сільських первинних парторганізацій, які зростили за рахунок колгоспників. У Львівській, Ровенській, Волинській та інших областях наприкінці п'ятирічки вже було по 200 і більше сільських і колгоспних парторганізацій.

Організаційно-господарському зміцненню молодих колгоспів надавали допомогу робітничий клас всієї країни, колгоспи східних областей України та інших радянських республік. Розвивалося соціалістичне змагання між колгоспами західних областей і братніх республік, що мали великий досвід колективного господарювання. Ще в 1947 р. розпочалося змагання колгоспу с. Скиби Любомльського району Волинської області з колгоспом «Борець» з Підмосков'я. Москвичі неодноразово приїжджали на Волинь ділитися досвідом, допомагали волинянам сортовим насінням, племінною худобою, порадами. Розгорнулося змагання між колгоспниками Шацького району Волинської області і Домачевського району Брестської області Білорусії, колгоспниками і механізаторами Сокирянського району Чернівецької області і Окницького району Молдавії, хліборобами Краснянського району Львівської області і Цимлянського району Ростовської області, Куликівського району Львівської області і Шипуновського району Алтайського краю та багатьох інших. Вони ділилися досвідом роботи. Ця допомога надійно спиралася на соціалістичний лад, міцну дружбу радянських народів. Про це переконливо говорив на зборах у волинському селі голова колгоспу «Борець» Герой Соціалістичної Праці П. І. Ажирков: «Для вас, наші дорогі друзі, ми, російські колгоспники, нічого не пошкодуємо. Адже наше завдання як досвідчених будівників колгоспного життя полягає у тому, щоб надати вам братерську допомогу і тим самим ще більше зміцнити наш зв'язок, нашу дружбу. А вона є виявом міцної дружби між російським і українським народами».

Завершення суцільної колективізації сільського господарства, перемога колгоспного ладу відкрила перед селянством регіону широкі перспективи. Вже до кінця п'ятирічки воно добилося чималих успіхів у розвитку сільськогосподарського виробництва. В 1950 р. поголів'я великої рогатої худоби становило 2/3 довоєнного 1940 р., свиней — 3/4, овець і кіз — близько 4/5. Майже досягли довоєнного рівня посівні площі і врожайність основних сільськогосподарських культур. Майже в три рази проти 1940 р. зросли площі цукрових буряків, у два рази — льону. Багато господарств з початку свого заснування неухильно зміцнювалось, вело широке будівництво виробничих приміщень.

У колгоспах краю виростили нові люди, справжні майстри сільськогосподарського виробництва. За трудові досягнення у перші повоєнні роки багатьом передовикам села присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці, тисячі з них нагороджені орденами й медалями. На всю країну

прославилися Герой Соціалістичної Праці ланкова колгоспу з Мельнице-Подільського району Тернопільської області Є. О. Долинюк, яка в 1950 р. одержала по 87,3 ц кукурудзи з гектара, М. Д. Микитей із Заставнівського району Чернівецької області, яка збрала в 1949 р. 629 ц цукрових буряків з гектара, С. М. Безугла з Івано-Франківського* району Львівської області, що виростила від кожної свиноматки по 29 ділових поросят. Стали справжніми майстрами високих урожаїв закарпатські кукурудзіводи М. Г. Ладані, П. Г. Пенчев та ін.

**Зростання добробуту
трудящих і соціалістичні перетворення
в галузі культури**

Розвиток економіки став основою соціальних змін краю. Кількісне збільшення робітничого класу супроводжувалося неухильним зростанням його добробуту. Підвищилася заробітна плата, поліпшилось продовольче і промислове постачання міст, систематично знижувались ціни на товари народного споживання. До кінця четвертої п'ятирічки набагато розширилася проти довоєнного рівня мережа підприємств роздрібної торгівлі і громадського харчування. Роздрібний товарооборот збільшився в 2,8 раза. Розгорнулося широке житлове будівництво. У четвертій п'ятирічці в містах західних і Ізмаїльської областей збудовано державою і населенням близько 4,5 млн. м² житлової площі.

Докорінні зміни сталися в організації охорони здоров'я. У півтора раза проти 1940 р. збільшилася мережа лікувальних установ і кількість лікарського персоналу. До воз'єднання на землях регіону не вщухали епідемії тифу, дифтерії, скарлатини та інших захворювань. Боротьба з ними майже не велася. Після визволення краю від фашистських загарбників держава організувала безплатну медичну допомогу населенню. Для боротьби з епідеміями Комітет Червоного Хреста України надіслав сюди 11 протиепідемічних загонів, а за рішенням уряду республіки направлено понад 4 тис. медичних працівників, серед яких 1,3 тис. лікарів. Уже в 1949 р. тут діяли 242 санітарно-епідеміологічні станції. У цих областях відкрито кілька медичних вузів та медичний факультет в Ужгородському державному університеті, близько 20 медучилищ.

Завдяки турботам партії та уряду кількість лікарняних ліжок у 1950 р. зросла до 33,1 тис., фельдшерських та фельдшерсько-акушерських пунктів — до 2,3 тис. У той час у західних областях України, на Буковині та Закарпатті працювало вже 7,8 тис. лікарів та 21,2 тис. середнього медперсоналу. На селі з'явилися нові для цього краю типи медичних та дошкільних закладів: колгоспні родильні будинки, протитуберкульозні диспансери, ясла, дитячі садки та ін. Безпосередньо на промислових підприємствах були створені медпункти. Все це сприяло зниженню загальної і дитячої смертності, зменшенню захворювань серед населення.

Справді революційними за своїми масштабами й глибиною були перетворення в галузі культури областей регіону. Здійснюючи їх, партія керувалася ленінським вченням про культурну революцію як об'єктивну закономірність історичного розвитку, невід'ємну частину соціалістичного будівництва. Озброєння працівників культури марксистсько-ленінською теорією було важливою умовою успішного здійснення культурної революції.

Культурне будівництво відбувалося тут з урахуванням особливостей, зумовлених історичним минулим. Тяжкий національний і політичний гніт іноземних окупантів, антинародна діяльність буржуазно-націоналістич-

* Нині Івано-Франківський район входить до складу Яворівського та Городоцького районів.

них партій і уніатської церкви в дорадянський час зумовили живучість буржуазних пережитків у свідомості частини населення. Шалений опір культурному будівництву чинили класово ворожі та буржуазно-націоналістичні елементи, клерикали. Все це вимагало копіткої виховної роботи з місцевим населенням, уважного ставлення до потреб духовного розвитку мас. Водночас здійснення культурної революції в регіоні полегшувалося тим, що трудящі східних областей України, як і всього Радянського Союзу, досягли у цій справі переконливих успіхів. Ці успіхи створювали об'єктивні передумови прискорення процесу культурного оновлення краю, дозволили в історично короткий строк добитися справді революційних перетворень у цій галузі.

Незважаючи на великі руйнування, заподіяні війною, культурне життя західних областей вже з перших днів після визволення їх від фашистських окупантів стало активно відроджуватись і розвиватись. Становлення нової соціалістичної культури почалося і на Закарпатті, Буковині, Ізмаїльщині. Розпочали роботу школи, ставилося завдання охопити навчанням усіх дітей шкільного віку. Та на початку 1945/46 навчального року кількість вчителів тут не досягала й 2/3 порівняно з 1940/41 рр. Недостатнім був рівень їх підготовки, 50% вчителів 5—7 класів і 60% вчителів 8—10 класів не мали відповідної освіти, нерідко — досвіду роботи в школі. Не вистачало приміщень, підручників, навчального приладдя.

Вирішальним чинником у розвитку народної освіти регіону була допомога держави, східних областей республіки. На відбудову приміщень, забезпечення шкіл навчальними посібниками виділялися великі кошти. Поширився патріотичний рух за відбудову й будівництво шкіл, клубів і бібліотек силами трудящих. За роки четвертої п'ятирічки тут споруджено методом народної будови понад 300 шкіл і майже стільки ж — за рахунок держави. Міністерство освіти республіки направило у ці області 30 тис. вчителів — випускників вузів і педучилищ, які своєю самовідданою працею в тяжких умовах діяльності націоналістичних банд внесли величезний вклад у справу піднесення культурного і освітнього рівня трудящих. На початку 1950/51 навчального року в школах областей регіону працювало вже понад 60 тис. вчителів — значно більше, ніж напередодні Великої Вітчизняної війни. Поліпшився якісний склад вчительських кадрів. Початковим навчанням були охоплені всі діти відповідного віку. Загальна кількість семирічних і середніх шкіл збільшилася майже в два рази. При фактично незмінному контингенті учнів початкових класів кількість їх у 5—7 класах зростає за цей час більш ніж у три, а у 8—10 класах — майже в три рази. Середня школа стала важливою ланкою культурного будівництва на селі. Якщо в 1940 р. у селах західних областей діяло всього близько 30 загальноосвітніх і середніх шкіл, то в 1950 р. — у 12 разів більше. Наприкінці п'ятирічки в сільській місцевості була зосереджена понад половина середніх загальноосвітніх шкіл.

Проводилася робота по ліквідації неписьменності й малописьменності серед дорослого населення західного регіону УРСР. У розв'язанні цього актуального питання партія і уряд керувалися настановами В. І. Леніна, який вважав ліквідацію неписьменності найпершим завданням культурної революції¹. Водночас він вказував, що «на самій письменності далеко не поїдеш. Нам потрібне величезне підвищення культури»². Активну діяльність у цій справі розгорнули місцеві партійні, радянські й комсомоль-

¹ Див.: *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 44, с. 160—166.

² Там же, с. 161.

ські організації. До кінця четвертої п'ятирічки понад 1 млн. чоловік практично покінчили з неписьменністю і малописьменністю. Ліквідація цих тяжких наслідків минулого допомогла широким масам, зокрема селянству, активно включитись у соціально-політичне життя.

В західних областях, на Закарпатті, Буковині та Ізмаїльщині процес розвитку освіти мав свої особливості, передусім тому, що у спадщину від минулого дісталася неписьменність сільського і надзвичайно низький рівень грамотності міського населення. Тому для жителів міст і сіл було організовано спеціальне навчання з метою оволодіння основами грамотності, передусім для дорослих, значно розгорнулася робота загальноосвітньої підготовки молоді. В Ізмаїльській області в 1949 р. було здійснено перехід до загальнообов'язкового семирічного навчання. Замість старих шкіл і гімназій були створені початкові, неповні середні й середні школи у Закарпатті. У 1945/46 навчальному році тут працювало 505 початкових та 186 неповних середніх та середніх шкіл, було відкрито 7 технікумів і ремісничих училищ та 33 вечірніх школи. На Закарпаття було направлено на постійну роботу 820 вчителів, надіслано 378 тис. підручників. На кінець 1948 р. близько 70 тис. чоловік дорослого населення ліквідували неписьменність. Ще більш прискореними темпами розвиток освіти проходив тут у наступні роки.

З 1944 р. активно розгорнулося шкільне будівництво на Буковині, ремонтувались існуючі приміщення, пристосовувались під школи адміністративні будинки, поміщицькі садиби. Все це дозволило в 1944/45 навчальному році розпочати заняття в 436 школах, а через рік — у 548. Вживались заходи по ліквідації неписьменності дорослого населення. Близько 70 тис. громадян сіли за парти. Їх навчали 800 вчителів та 2008 культармійців, при цьому держава подбала про забезпечення всіх шкіл і гуртків по ліквідації неписьменності підручниками, необхідними наочними та іншими посібниками. Навчання велось рідною українською мовою. Послідовна й наполеглива робота партійних та радянських органів і організацій, органів народної освіти стала запорукою того, що в Чернівецькій області вже наприкінці 1950 р. неписьменність та малописьменність були повністю ліквідовані.

Керуючись ленінськими настановами, Комуністична партія та Радянська держава розгорнули велику практичну роботу по забезпеченню спеціалістами середньої і вищої кваліфікації різних галузей народного господарства. Уже в 1944/45 навчальному році була відновлена і дещо розширена мережа середніх спеціальних навчальних закладів, а кількість учнів у них досягла довоєнного рівня. За четверту п'ятирічку число технікумів та інших середніх спеціальних навчальних закладів зросло майже в півтора, а учнів — більш як у два рази.

Активно проходило відродження діяльності вищої школи. В 1944/45 навчальному році розпочали роботу майже всі вузи, які існували до війни. Вже восени 1944 р. відкрилося вісім львівських вузів, університет і вчительський інститут у Чернівцях, Станіславський, Ровенський і Кременецький учительські інститути. В 1945 р. заповнилися аудиторії вчительського інституту в Дрогобичі, а через рік — у Луцьку. Проте ці учбові заклади не могли повністю забезпечити потреб краю у підготовці висококваліфікованих кадрів, і тому в 1944—1945 рр. відкриваються нові інститути. Так, у 1944 р. на базі другого Київського медінституту створено медінститут у Чернівцях. Наступного року у Львові почалося навчання в Українському інституті радянської кооперативної торгівлі (у 1948 р. об'єднаний з інститутом радянської торгівлі), з Харкова до Львова пере-

ведено поліграфічний інститут та технологічний інститут будівельних матеріалів (у 1950 р. об'єднаний з політехнічним). На базі лісотехнічного факультету Львівського політехнічного інституту відкрито лісотехнічний, в Станіславі почав діяти медичний інститут. У 1946 р. створено у Львові інститути прикладного і декоративного мистецтва, фізичної культури і сільськогосподарський. Згодом учительські інститути були реорганізовані у педагогічні. Загалом наприкінці 1950 р. у західному регіоні України діяло 25 вузів — у півтора раза більше, ніж у довоєнному 1940 р.

Однією з найскладніших проблем, які виникли тут у процесі відбудови вищої школи, було забезпечення вузів професорсько-викладацькими кадрами. Залучалися професори та фахівці, які демобілізувалися з лав Радянської Армії. Водночас у вузи західних областей направлено великий загін професорсько-викладацьких кадрів із східних областей України та інших братніх республік. У 1944/45 навчальному році тільки відомствами УРСР сюди відряджено близько 1 тис. наукових працівників. У вузах Львова виступали з лекціями академіки АН УРСР О. С. В'ялов, Б. В. Гисденко, Г. М. Савін, члени-кореспонденти АН УРСР професори П. С. Погребняк, М. М. Боголюбов, О. О. Харкевич, професори Т. П. Губенко, І. А. Богущкий, Я. П. Беркман, К. Б. Карандєєв, В. С. Соколов, С. І. Сиботін та багато інших, які відіграли велику роль у розгортанні наукової роботи серед студентів, підготовці науково-педагогічних кадрів з місцевого населення.

У перші післявоєнні роки складною проблемою в діяльності вузів був набір студентів. Місцевої молоді з середньою освітою було дуже мало, бо до літа 1945 р. переважна більшість юнаків з середньою освітою і колишніх студентів перебувала в Радянській Армії. Негативно впливали на проведення набору у навчальні заклади матеріальні труднощі населення, ворожа діяльність українських буржуазних націоналістів, які всіляко відвертали молодь від вступу у радянські вузи, загрожували розправою з бажаними навчатись у них. Та поступово кількість студентів зростала — з 5,7 тис. у 1944/45 навчальному році до 24,1 тис. у 1950/51 навчальному році.

Забезпечення широкого доступу трудящих у вузи внесло корінні зміни у соціальний склад студентства. У 1949 р. у львівських вузах майже дві третини студентів становили діти робітників і селян. В інших містах виходців з робітників і селян було ще більше. 1950 р. близько 70% студентів Львова становили українці, 20 — росіяни і 10 — представники інших національностей.

Розгорнулася підготовка спеціалістів середньої і вищої кваліфікації без відриву від виробництва. Наприкінці п'ятирічки на заочних і вечірніх відділеннях вузів навчалось близько 10 тис. студентів, технікумів — до 1 тис. учнів. У 1944—1945 рр. відновили роботу відділи ряду інститутів Академії наук УРСР. Зростала мережа науково-дослідних установ інших відомств, розширювалися масштаби наукових досліджень, зміцнювалося співробітництво вчених з виробництвом.

Нового піднесення набула культурно-масова робота в місті і на селі, розвивалися література й мистецтво. Вироблені в період культурної революції в СРСР різноманітні форми й методи культурно-освітньої роботи знайшли застосування в західному регіоні України. Партійні організації спрямовували діяльність культурно-освітніх закладів, підносили їх роль в політичному вихованні мас. Заклади культури східних областей республіки та інших радянських республік надіслали для міст і сіл регіону сотні

Масове гуляння колгоспників с. Річки Косівського району Станіславської області (1950 р.).

комплектів бібліотек, велику кількість музичних інструментів, кіноапаратури, устаткування для поліграфічних підприємств, радіовузлів тощо.

До кінця 1945 р. в основному відновилися довоєнна мережа клубних установ і кіноустановок, майже наполовину — масових бібліотек. Відкрилися музеї, театри. В області регіону на постійну роботу переведено ряд театрів із східних областей республіки. З 26 листопада 1944 р. у Львові розпочав роботу переведений із Запоріжжя драматичний театр ім. М. Заньковецької, 18 травня 1944 р. тут відкрив свій перший сезон переведений із Харкова театр юного глядача ім. М. Горького. У Тернопіль перебазувався Охтирський, у Ровно — Мелітопольський музично-драматичні театри. В 1946—1947 рр. були створені професійні театри в Ужгороді, Мукачевому, Державний Закарпатський ансамбль пісні і танцю. В 1950 р. в західних і Ізмаїльській областях, на Буковині діяло 20 професійних театральних колективів, а кількість здійснених ними постановок за 1946—1950 рр. зросла більше ніж удвічі. У післявоєнні роки розквітла мистецька діяльність композиторів С. П. Людкевича і А. Й. Кос-Анатольського, художників С. Л. Кульчицької, А. І. Манастирського, А. М. Кашшая, Ф. Ф. Манайла та ін.

Велике значення для творчого зростання митців західного регіону мало їх спілкування з представниками мистецтва східних областей України, РРФСР та інших радянських республік. У театрах краю виступали артисти Москви, Києва, Харкова, республік Прибалтики й Закавказзя. Місцеві мистецькі колективи виїздили на гастролі в східні райони України тощо. У 1945—1949 рр. у Львові відбулися виставки російських худож-

Поет П. М. Воронько передає книги для бібліотеки колгоспу Новомилятинського району Львівської області (1950 р.).

ників. У свою чергу, художники Львівщини та Закарпаття брали участь у республіканських виставках. Високу оцінку одержали мистецькі колективи краю під час декади українського мистецтва й літератури в Москві у червні 1951 р.

У перші повоєнні роки ще недостатньою була матеріально-технічна база культосвітніх закладів. 1946 р. більше половини всіх клубних установ становили хати-читальні з однією — двома кімнатами, а в ряді невеликих сіл їх зовсім не було. Лише кожен двадцятий з культурно-освітніх працівників мав вищу, а кожен четвертий — середню освіту. Переважна більшість їх не мала досвіду роботи. У зв'язку з цим і тут велику допомогу досвідченими кадрами надавали східні області республіки. Із 6 тис. випускників спеціальних культосвітніх навчальних закладів республіки в 1946—1950 рр. 2,4 тис. одержали призначення у західні, Ізмаїльську, Закарпатську та Чернівецьку області. В кожній із західних областей було відкрито середні навчальні культосвітні заклади. Партійні і комсомольські організації направляли на роботу в будинки культури, клуби, бібліотеки ініціативну молодь. Вже наприкінці четвертої п'ятирічки в усіх селах працювали клубні установи. В обласних центрах розгорнули діяльність обласні Будинки народної творчості, організовані в 1947 р. відділення Товариства для поширення політичних і наукових знань активізували лекційну роботу.

Розвивалися бібліотечне будівництво й кінофікація. Наприкінці 1950 р. на західноукраїнських землях вже працювало понад 11 тис. масових бібліотек, або в 4 рази більше, ніж у 1940 р., і в 6—8 разів більше, ніж у 1945 р. Використовуючи різноманітні форми роботи, бібліотечні праців-

Я. О. Галан — видатний український радянський письменник.

письменники Ірина Вільде (Д. Д. Дроб'язко), М. Ю. Яцків, поет А. В. Волощак та ін. У письменницьку сім'ю влилися А. І. Шмигельський, Г. М. Тютюнник, Ю. С. Мельничук, В. П. Беляєв, В. І. Глотов. У 1946 р. створюється письменницька організація в Закарпатті, куди крім старшого покоління (поет Ю. А. Гойда, прозаїк Ф. М. Потушняк та ін.) увійшли літератори, що прибули із східних областей республіки. В Ужгороді почало працювати обласне книжкове видавництво.

У цей період письменники на основі методу соціалістичного реалізму відображали велич соціалістичних перетворень у місті і на селі, викривали ворожу ідеологію українського буржуазного націоналізму, показували активну боротьбу трудящих за нове життя. Першим кроком революційних перетворень в західних областях присвячені п'єса Я. О. Галана «Любов на світанні», збірки П. С. Козланюка «Відродження народу» і «На переломі», твори Ірини Вільде «Стежинами життя», Г. М. Тютюнника «Зорані межі», поетичні збірки А. В. Волощака «Серцем бачу», А. І. Шмигельського «Золота пора», В. І. Глотова «Дружба» та ряд інших. Я. О. Галан виступив із циклами памфлетів «Їх обличчя», «Перед лицем фактів» та з гострими соціально-політичними творами «З хрестом чи з ножем», «Присмерки чужих богів», «Що таке унія» та ін., у яких розкрив справжнє обличчя лютих ворогів українського народу — українських буржуазних націоналістів, верховодів уніатської церкви. За пристрасні публіцистичні виступи, що викривали звіряче обличчя українського буржуазного націоналізму, та активну громадську діяльність агенти Ватикану — буржуазні націоналісти 25 жовтня 1949 р. по-звірячому вбили Ярослава Галана.

Розширили діяльність музеї, яких у західноукраїнських областях на 1950 р. налічувалося вже 20. Відкрито літературно-меморіальні музеї І. Франка у Львові, О. Ю. Кобилянської — у Чернівцях, Марка Черем-

ники добивалися того, щоб донести книги до широких мас читачів. Майже в 4 рази проти 1940 і в 7 разів проти 1945 рр. збільшилась кількість кіноустановок.

З перших днів після визволення від фашистських окупантів відновилося видання обласних, міських і районних газет, а в 1950 р. — газет політвідділів МТС. З липня 1945 р. у Львові почав виходити журнал «Радянський Львів» (реорганізований 1951 р. у республіканський журнал «Жовтень»), навколо якого об'єдналися літературні сили краю. Розгорнула діяльність львівська письменницька організація, обласне книжкове видавництво, яке до 1950 р. видало близько 200 назв книг загальним тиражем понад 1 млн. примірників. Повернувшись до Львова з фронтів Вітчизняної війни і включившись в літературне і суспільно-політичне життя відомі письменники Я. О. Галан і П. С. Козланюк. Розгорнули перервану окупацією творчу працю

шини — у Снятині, великого російського полководця О. В. Суворова — в Ізмаїлі та ін. Визначною подією в культурному і суспільно-політичному житті краю було створення у Львові філіалу Центрального музею В. І. Леніна. День 22 квітня 1950 р., коли вперше відкрилися перед трудящими його двері, став великим святом всього українського народу. Музей В. І. Леніна перетворився у важливий осередок пропаганди марксистсько-ленінських ідей в областях західного регіону України. Вже до 33-ї річниці Жовтневої революції його відвідало понад 200 тис. чоловік.

Радянський патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм, марксистсько-ленінська ідеологія, високе розуміння інтересів суспільства ставали характерними рисами свідомості широких народних мас. Значні досягнення в індустріалізації краю, соціалістичній перебудові сільського господарства, культурному будівництві в містах і селах західних областей Української РСР є яскравим свідченням мудрої ленінської національної політики партії, великої нездоланної сили соціалістичного ладу і животної дружби народів нашої країни. Спираючись на всебічну, безкорисливу допомогу трудящих східних областей України, всіх народів нашої багатонаціональної Вітчизни, трудящі західних областей республіки успішно і впевнено долали зумовлене тяжким минулим відставання у всіх галузях економічного й духовного життя і разом з усім радянським народом брали активну участь у соціалістичному будівництві.

4. Поліпшення умов життя трудящих республіки

Піклування про піднесення добробуту народу на всіх етапах соціалістичного й комуністичного будівництва було в центрі уваги Радянської держави. «Гуманізм нашого ладу, нашого соціалістичного суспільства, — говорив на XXV з'їзді партії член Політбюро ЦК КПРС, Голова Ради Міністрів СРСР О. М. Косигін, — завжди, навіть у важкі часи, яскраво виявлявся в турботі про умови праці, охорону здоров'я, про зростання освіченості і культурного рівня радянських людей»¹.

Переборюючи величезні труднощі, вже в перші післявоєнні роки Комуністична партія і Радянський уряд робили все можливе, щоб знайти матеріальні ресурси не тільки для відбудови зруйнованої економіки, а й для підвищення життєвого рівня населення. Четвертим п'ятирічним планом розвитку народного господарства СРСР було передбачено основні напрями ліквідації тяжких наслідків війни, поліпшення добробуту радянських людей. Це знайшло свій вияв у нормалізації грошового обігу, скасуванні карткової системи постачання, підвищенні оплати праці трудящих, відбудові й дальшому розширенні житлового фонду.

Матеріальне забезпечення населення

У ході успішного виконання першого післявоєнного п'ятирічного плану неухильно зростав національний дохід — основа розвитку народного господарства й підвищення добробуту трудящих. Якщо в 1946 р. національний дохід країни становив лише 78% доходу 1940 р., то в 1950 р. — вже 164%. При цьому, як і завжди, соціально-економічна політика Радянської держави спрямовувалась на забезпечення добробуту народу: чверть національного доходу надходила у фонд нагромадження, який

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 136.

використовувався для розвитку економіки країни, а три чверті — у фонд споживання трудящих.

У перші післявоєнні роки Радянський уряд збільшував реальні доходи робітників та службовців насамперед шляхом підвищення номінальної заробітної плати. В 1946 р. на 20% зросла зарплата працівників провідних галузей промисловості. Того ж року введено щомісячну надбавку на 80—110 крб. для трудящих, які одержували менше 900 крб. на місяць, збільшено мінімум заробітної плати. Внаслідок цих і подібних заходів партії та уряду середньомісячна зарплата робітників і службовців у народному господарстві країни зросла з 481 крб. у 1946 р. до 642 крб. у 1950 р. В останньому році п'ятирічки вона становила у промисловості 708 крб., транспорті — 707, будівництві — 656, освіті та культурі — 668 крб.

Вдосконалювалася система оплати праці. Втілюючи в життя настанову В. І. Леніна про те, що «... не можна відмовлятися і від системи премій за найбільш успішну і особливо за організаторську роботу»¹, систематично підвищувалася роль цього виду матеріального заохочення. Було запроваджено преміювання на промислових підприємствах за виконання й перевищення виробничих планів, а також завдань по зниженню собівартості промислової продукції. Для цього передбачалися спеціальні кошти у фондах директорів промислових підприємств, керівників будівельних і транспортних організацій, радгоспів та МТС.

Заробітна плата робітників і службовців значною мірою збільшувалася також шляхом різних доплат, насамперед за вислугу років. У вересні 1947 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про переваги і пільги для підземних робітників, керівних та інженерно-технічних працівників вугільної промисловості й будівництва вугільних шахт», якою для цих категорій працівників встановлювалися розміри щорічних одноразових винагород за вислугу років. Згідно з цією постановою тільки по комбінату «Сталінвугілля» (Донбас) протягом 1948—1949 рр. гірникам за вислугу років було сплачено понад 230 млн. крб.

Істотною допомогою для населення міст і робітничих селищ у перші післявоєнні роки було індивідуальне та колективне городництво, розведення худоби і птиці. В УРСР цим займалося понад 3 млн. сімей робітників і службовців. Зважаючи на тяжкі умови післявоєнного часу, партія й уряд широко підтримували і заохочували це додаткове джерело забезпечення населення продовольством. Місцеві Ради надавали бажаним вільні земельні ділянки, підприємства допомагали транспортом, інвентарем тощо.

П'ятирічним планом розвитку народного господарства на 1946—1950 рр. було передбачено на основі підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва збільшити колгоспникам натуральні та грошові видачі на трудові дні. Проте, оскільки зруйновані війною колгоспи мали зовсім незначні кошти, які можна було б витратити на поліпшення матеріального становища членів артіль, оплата праці колгоспного селянства в роки четвертої п'ятирічки була ще низькою. Піднесенню сільського господарства значно перешкодили посуха 1946 р. й недорід ряду наступних років. Мали місце істотні недоліки і в розподілі доходів за працю. Це виявлялося, зокрема, у надто великому витрачанні трудових та грошових коштів на адміністративно-управлінські потреби, що призводило до значного зменшення доходів, які мали розподілятися на трудові. Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) у постанові «Про заходи по ліквідації порушень

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 38, с. 117.

Пам'ятник В. І. Леніну. Скульптор С. Д. Меркуров.
Архітектори О. В. Власов, В. Д. Єлізаров (Київ, 1946 р.).

Повернення. Художник В. М. Костецький (1947 р.).

Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах» (вересень 1946 р.) вказали на ці недоліки і накреслили заходи для їх усунення.

У багатьох колгоспах зростанню продуктивності праці, дальшому розвитку громадського господарства перешкоджали такі недоліки в організації та оплаті праці колгоспників, як застосування застарілих, занижених норм виробітку, вища оплата другорядних, підсобних робіт порівняно з основними, розподіл доходів колгоспу незалежно від результатів праці. Ці недоліки викрив лютневий (1947 р.) Пленум ЦК ВКП(б), на якому було визнано за необхідне переглянути норми виробітку та розцінки робіт у трудових днях і забезпечити більш високу оплату найважливіших для колгоспів робіт. Комуністична партія і Радянський уряд вживали рішучих заходів до поліпшення організації, підвищення продуктивності і впорядкування оплати праці. Для всієї країни були розроблені нові примірні норми виробітку й єдині розцінки в трудових днях основних сільськогосподарських робіт, на основі яких кожний колгосп затверджував свої норми та розцінки.

У колгоспах Української РСР поступово вводилась оплата праці за різні види сільськогосподарських робіт з урахуванням їх особливостей, складності, результатів. 1950 р. у 80,4% сільгоспартілей республіки був запроваджений новий порядок нарахування трудових днів колгоспникам залежно від виконання ними планів підвищення продуктивності колгоспного виробництва. Поряд з основною оплатою трудових днів (за встановленими розцінками за виконання норми) застосовувалась і додаткова — за перевиконання плану врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва. Проте внаслідок складних умов повоєнного часу ще у 1950 р. в колгоспах Української РСР оплата праці (особливо грошова її частина) залишалась нижчою порівняно з 1940 р.

У перші післявоєнні роки, коли колективні господарства ще неспроможні були забезпечити підвищення необхідного життєвого рівня членів артілей, особливе значення мало підсобне господарство колгоспників. Звичайно, воно було нерозривно пов'язане з громадським господарством. Колгоспи допомагали трудівникам в обробітку городів, будівництві й ремонті житла, виділяли пасовиська для худоби, а по змозі — навіть і корми. Колгоспному селянству систематично надавалися державні кредити на придбання худоби. За 1946—1950 рр. на Україні тільки інваліди Великої Вітчизняної війни і сім'ї загиблих воїнів одержали понад 40 тис. голів худоби.

З відбудовою та дальшим розвитком колгоспного виробництва значення особистого господарства для трудівників села зменшилось. Якщо в перші післявоєнні роки колгоспники велику частину своїх присадибних ділянок займали під зернові, то із зростанням матеріального забезпечення колгоспами своїх працівників — в основному під овочі та кормові культури.

Одним з важливих шляхів підвищення реальних доходів населення країни було поступове зниження податків. У 1950 р. податкові платежі населення становили лише 8,4% доходів державного бюджету. Незважаючи на надзвичайну його напруженість у зв'язку з відбудовою народного господарства, радянські органи звільняли від податків деякі верстви населення або створювали для них пільгові умови. Насамперед це поширювалось на родини загиблих воїнів та демобілізованих з лав Радянської Армії і Військово-Морського Флоту. Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 серпня 1947 р. від прибуткового податку звільнялися інваліди першої та другої груп і пенсіонери.

На підвищення реальних доходів трудящих істотно впливали виплати і пільги за рахунок суспільних фондів споживання: пенсійне забезпечення, безплатне лікування, допомога самотнім і багатодітним матерям та ін. Якщо 1946 р. виплати і пільги населенню СРСР становили 80, то 1950 р. — 122 млрд. крб. (втричі більше, ніж 1940 р.). В розрахунку на душу населення в останньому році п'ятиріччя вони досягли 680 крб. При цьому питома вага доходів за рахунок суспільних фондів споживання була вищою в сім'ях низькооплачуваних категорій трудящих.

Крім того, окремі групи населення користувалися певними пільгами. Так, сільським учителям безплатно надавалися квартири, паливо. Діти всіх учителів звільнялися від плати за навчання* у школах і в середніх та вищих педагогічних навчальних закладах. Від плати за навчання в старших класах шкіл звільнялися також діти загиблих воїнів та інвалідів Великої Вітчизняної війни. Радянська держава постійно дбала про поліпшення матеріального забезпечення інвалідів і родин загиблих. Поряд з виплатою пенсій у 1946—1950 рр. тільки в порядку одноразової допомоги інвалідам було видано 37,5 млн. крб.

Одним з основних шляхів підвищення реальних доходів усіх верств населення в перші повесні роки було зниження цін на товари масового споживання і відповідно на продукцію підприємств громадського харчування. Відбувався цей процес і на колгоспних ринках. В результаті триразового зниження роздрібних цін (1948, 1949, 1950 рр.) населення СРСР заощаджувало щороку 267 млрд. крб. Проте державні роздрібні ціни все ще залишалися на 86% вищими від довоєнних.

Таким чином, незважаючи на винятково складні умови й обмежені можливості повесні часу, генеральним напрямом політики Комуністичної партії і Радянського уряду було піклування про добробут народу, зокрема про поліпшення матеріального становища трудящих. Здійснено ряд заходів, спрямованих на розв'язання цієї проблеми. Звичайно, в післявоєнні роки відчувалися великі матеріальні труднощі, нестатки. В наслідок їх подолання яскраво розкрилася безмежна самовідданість і патріотизм радянських людей, їх глибока віра у справу комунізму.

Скасування карткової системи. Зміни в народному споживанні

До кінця 1947 р. в Радянському Союзі зберігалося нормоване постачання міського населення продуктами харчування і найважливішими промисловими товарами. Поступово норми постачання підвищувалися, розширювалося коло продуктів, що видавалися по картках. Водночас розгорталася відкрита (комерційна) торгівля за підвищеними цінами.

На кінець 1946 р. партією й урядом було передбачено відмінити карткову систему постачання. Проте через посуху і неврожай того року це зробити не вдалося.

14 грудня 1947 р. Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) прийняли постанову про скасування карток на продовольчі та промислові товари і перехід до продажу їх без обмеження за єдиними державними цінами. Водночас з відміною карткової системи постачання було здійснено грошову реформу, яка сприяла зміцненню фінансової системи країни, знеціненню грошових нагромаджень у спекулятивних елементів, нормалізації життя трудящих. При проведенні реформи яскраво виявилися переваги соці-

* Плата за навчання у 8—10 класах середніх шкіл і у вузах, яка і в тяжкі роки війни та післявоєнної розрухи становила лише незначну частину фактичних витрат держави на освіту, була скасована з вересня 1956 р.

алістичного ладу, оскільки основний тягар ліквідації успадкованого від війни порушення грошового обігу Радянська держава взяла на себе. Не була скорочена кількість зайнятих у народному господарстві робітників та службовців. Заробітна плата трудящих не зменшилася. Охороняючи трудові заощадження радянських людей, держава провела переоцінку вкладів в ощадних касах на пільгових умовах.

Після скасування карткової системи значно розширилися державна і кооперативна торгівля. В містах і селах відкривалися нові крамниці, поліпшувалося обслуговування працівників, зайнятих у різних галузях народного господарства, насамперед у важкій промисловості, на залізничному транспорті. Якщо наприкінці 1945 р. в містах і селах Української РСР налічувалося 39,7 тис. підприємств роздрібно́ї торгівлі, то наприкінці 1950 р. — 81,5 тис. Майже чверть їх становили дрібні торговельні точки — палатки, лотки, кіоски.

На основі підвищення реальних доходів трудящих відбувалося зростання їх купівельної спроможності, збільшення попиту на товари масового вжитку. Необхідно було різко прискорити темпи відбудови та дальшого розвитку легкої, харчової, місцевої та кооперативної промисловості. З цією метою розширилися капітальні вкладення в ці галузі народного господарства.

Завдяки вжитим заходам уже в роки четвертої п'ятирічки значно збільшилися товарні ресурси країни, що забезпечило розширення товарообороту. Зокрема, зріс продаж населенню товарів культурного й побутового призначення. На кінець п'ятирічки народне споживання найважливіших промислових товарів досягло довоєнного рівня. Споживання населенням продуктів харчування певною мірою стримувалося відставанням сільського господарства. Внаслідок цього порівняно з довоєнним часом сталися зміни у структурі роздрібного товарообороту: 1950 р. він становив по продовольчих товарах 77% порівняно з 1940 р., а по непродовольчих — 128%.

Майже третина товарообороту роздрібно́ї мережі припадала на кооперативну торгівлю. Рада Міністрів СРСР постановою від 9 листопада 1946 р. зобов'язала кооперативні організації докорінно поліпшити торгівлю серед сільського і міського населення. Відповідні завдання перед споживчою кооперацією республіки були накреслені постановою Ради Міністрів УРСР від 25 грудня 1947 р. «Про збільшення закупівель і завою споживчою кооперацією сільськогосподарських продуктів для торгівлі в містах, робітничих центрах і районних центрах УРСР». У третьому році п'ятирічки на Україні в товарообороті міської торгівлі продовольчими товарами питома вага кооперації наблизилась до 10%.

Протягом 1945—1950 рр. певних зрушень було досягнуто у громадському харчуванні. Відбудовувалась його матеріально-технічна база. В УРСР мережа їдалень і буфетів на кінець 1950 р. зросла до 17,8 тис. (наприкінці 1940 р. їх налічувалося 18,7, а наприкінці 1945 р. — 11,3 тис.). Проте відновлення мережі проходило в основному за рахунок буфетів та закусочних, оскільки саме для них здебільшого були придатні ті невеликі площі, що виділялися для громадського харчування.

На багатьох заводах, шахтах, фабриках, будовах, транспорті, підприємствах зв'язку їдальні та буфети працювали з урахуванням змінності роботи. Розширювалася мережа підприємств громадського харчування в сільській місцевості. Зростала кількість буфетів та їдалень у школах, тисячі дітей-сиріт і дітей інвалідів Великої Вітчизняної війни одержували безплатне харчування. Поліпилися санітарно-гігієнічні умови

на підприємствах громадського харчування, розширився асортимент страв.

Проте задоволення потреб трудящих у громадському харчуванні в післявоєнні роки було обмеженим. Деякі підприємства, установи, вищі учбові заклади не мали їдалень. Відставало громадське харчування на будівництві. Пропускна спроможність більшості їдалень залишалась незначною, що призводило до їх перевантаження; вони були недостатньо забезпечені посудом, необхідним обладнанням. Відчувалася нестача кваліфікованих кадрів, зокрема кухарів, технологів.

Партійні й радянські органи поліпшували керівництво роботою торговельних підприємств, добір, розстановку та виховання їх кадрів, добивалися підвищення авангардної ролі комуністів. Серед працівників торгівлі та громадського харчування ширилося соціалістичне змагання за найкраще обслуговування трудящих. Чимало колективів досягли значних успіхів у цій справі. Так, 1950 р. в УРСР 11 підприємств торгівлі та громадського харчування одержали перехідні Червоні прапори, а 145 — премії союзних і республіканських профспілкових органів.

Велике значення для поліпшення торгівлі мало посилення контролю з боку широкої громадськості, обговорення в колективах промислових підприємств звітів керівників торговельних організацій, проведення конференцій покупців та ін.

Відбудова житлового фонду й розширення комунально-побутових послуг для населення

Фашистські загарбники завдали величезної шкоди житловому фонду країни. В УРСР було зруйновано сотні міст і селищ міського типу, тисячі сіл, майже 10 млн. чоловік залишилося без житла.

Допомогу Радянській Україні подали народи братніх республік. З усіх кінців країни йшли ешелони з необхідними матеріалами, їхали будівельники. Завдяки наполегливій праці радянських людей піднімалися з руїн міста й села, відроджувалися промислові центри.

Комуністична партія і Радянський уряд вжили важливих заходів для ліквідації наслідків війни. Були встановлені норми житлової площі, а наявні лишки її передавалися у користування потребуючим, насамперед інвалідам Великої Вітчизняної війни, сім'ям загиблих воїнів, колишнім фронтовикам. Безпосередню практичну роботу по обліку й розподілу житла проводили місцеві Ради, їх постійні комісії. Кошти на житлове будівництво в роки четвертої п'ятирічки становили майже п'яту частину капітальних вкладень у народне господарство країни і перевищили відповідні асигнування за всі довоєнні п'ятирічки, разом узяті.

У перші повоснні роки головна увага зосереджувалася передусім на ремонті наявного житлового фонду та відбудові найменш зруйнованих будинків. Зокрема, протягом 1946 р. силами громадськості в республіці було відремонтовано понад 19 тис. квартир для вчителів.

Зміцнення народного господарства, розвиток будівельної індустрії дозволили нашій державі вже в перші післявоєнні роки здійснювати також і будівництво нових жител. Партія й уряд приділяли велику увагу найбільш раціональному використанню державних асигнувань, впровадженню в практику передових методів спорудження будинків. Питання про хід житлового будівництва в містах і селах республіки розглядалися на червневому (1945 р.), травневому (1946 р.) і березневому (1949 р.) пленумах ЦК КП(б)У. Стан житлового будівництва та комунально-побутового обслуговування населення систематично обговорювався на пленумах і засіданнях бюро партійних комітетів, зборах первинних парторганізацій.

Сім'я колгоспника Д. Бондаренка біля свого будинку, побудованого на кошти колгоспу (Київська область, 1948 р.).

Повсякденно, поряд з найважливішими проблемами відродження промисловості й сільського господарства області, розв'язував питання забезпечення трудящих житлом, їх побутового обслуговування Запорізький обком КП(б)У, який у першій післявоєнний рік очолював Л. І. Брежнев. Під час війни в Запоріжжі було зруйновано понад тисячу великих житлових будинків, 24 лікарні, 239 магазинів, системи водо-, тепло- й електропостачання. Обком партії, спираючись на підтримку широкої громадськості, спрямовував зусилля партійних, радянських і господарських органів на налагодження харчування в робітничих їдальнях, відбудову транспорту, житлового фонду. Було впроваджено потоково-швидкісний метод, який утрое скоротив звичайні строки спорудження будинків. І вже в 1947 р. місто одержало 55 тис. м² житла¹, що було великим досягненням для того надзвичайно важкого часу післявоєнної розрухи. Постійна турбота Радянської держави про життя та побут трудящих сприяла піднесенню їх виробничої активності. У своїй книзі «Відродження» Л. І. Брежнев зауважує: «... закономірно: де нема турботи про людей, там і доброї роботи не чекай»².

Завдяки вжитим партією заходам житлове будівництво в післявоєнні роки набирало дедалі ширшого розмаху. Незважаючи на труднощі повосного часу — нестачу коштів, будівельних матеріалів, механізмів, кваліфікованої робочої сили — протягом 1946—1950 рр. в СРСР було збудовано понад 200 млн. м² житлової площі, в тому числі на Україні

¹ Дпв.: Брежнев Л. І. Відродження, с. 5, 21.
² Там же, с. 52.

Працівники тресту «Донбасенерго» на недільнику по благоустрою м. Горлівки (1948 р.).

майже 46 млн. м². Житловий фонд міст і селищ міського типу республіки на кінець четвертої п'ятирічки перевищував довосний.

Заново забудовувалися цілі райони міст, вулиці, квартали. Особливо широкого розмаху набуло спорудження житла у промислових районах — Сталінській, Ворошиловградській, Дніпропетровській, Харківській та інших областях. У 1945—1948 рр. розроблено генеральний план реконструкції та дальшого розвитку Києва строком на 20 років.

Додатковим джерелом житлового будівництва стало використання сил громадськості, зокрема спорудження будинків методом народної будови. Так, на багатьох шахтах Сталінської області в 1948 р. розгорнулося соціалістичне змагання за будівництво силами громадськості гуртожитків. І вже наступного року в області було створено 38 шахтарських інтернатів.

У Радянському Союзі основною формою забезпечення житлом міського населення незмінно є державне будівництво. Водночас у післявоєнні роки значного розвитку набуло спорудження трудящими власних будинків. Держава виділяла забудовникам довгострокові кредити (за роки четвертої п'ятирічки в УРСР — понад 650 млн. крб.), земельні ділянки, велику кількість будівельних матеріалів, причому інвалідам Великої Вітчизняної війни і сім'ям загиблих воїнів — безплатно. Значну допомогу подавали місцеві Ради, промислові підприємства. Так, на Харківському підшипниковому заводі налагодили виготовлення столярних деталей; за рахунок директорського фонду Херсонського комбайнового заводу ім. Г. І. Петровського до селища, забудованого власними будинками працівників цього підприємства, провели водопровід, електрику. Завдяки допомозі держави робітники та службовці республіки протягом

четвертої п'ятирічки збудували в індивідуальному порядку майже 8,2 млн. м² житла.

Радянська держава всіляко сприяла житловому будівництву на селі. Значну увагу цьому питанню приділив травневий (1946 р.) Пленум ЦК КП(б)У, який поставив перед партійними організаціями завдання широко розгорнути сільське будівництво і впорядкування сіл. Забудовникам відпускалися кредити в розмірі від 5 до 15 тис. крб. на сім'ю строком до 10 років. Інвалідам Великої Вітчизняної війни, сім'ям загиблих воїнів, демобілізованим солдатам, матросам і офіцерам кредити надавалися на особливо пільгових умовах. Чимало будинків для трудівників села споруджували колгоспні будівельні бригади. Значний поштовх для розширення сільського житлового будівництва дало проведене в 1950 і наступних роках укрупнення дрібних колгоспів, що сприяло зміцненню їх економіки, збільшенню виробничих потужностей будівельних бригад. Загалом в 1946—1950 рр. колгоспи і колгоспники, інтелігенція та інші категорії сільського населення республіки побудували понад 650 тис. житлових будинків загальною площею близько 23 млн. м².

І все ж, незважаючи на дедалі зростаючі масштаби будівництва, житлова проблема в республіці і на кінець четвертої п'ятирічки залишалася надзвичайно гострою. Чимало людей продовжували жити в бараках, землянках, пристосованих під житло виробничих спорудах тощо. У незадовільному стані перебувало багато гуртожитків, особливо в радгоспах. XVI з'їзд КП(б)У поставив завдання розширити житлове будівництво в республіці, налагодити виробництво місцевих будівельних матеріалів. Завдяки посиленню уваги партійних, радянських і господарських органів до цих питань підвищилась якість проектування і будівництва, почали проводитися щорічні республіканські конкурси на кращі житлові й громадські будівлі.

Поступово поліпшувався благоустрій населених пунктів, зокрема їх водопостачання. Водночас з відбудовою довшої водопровідної системи створювалися нові водопроводи в Тернополі, у Свердловську і Первомайську Ворошиловградської області, Новомосковську й Павлограді — Дніпропетровської, Смілі—Київської, Вознесенську — Миколаївської, Дружківці і Дзержинську Сталінської області та в інших містах і селищах, що значно поліпшило постачання населення водою. Проте цю проблему на той час ще не було розв'язано. На кінець п'ятирічки водопровід у містах республіки мали всього 47% квартир державного житлового фонду, а в селищах міського типу — близько 10%. Будинки ще недостатньо були забезпечені каналізацією, центральним опаленням та іншими комунальними вигодами.

У роки післявоєнної п'ятирічки було споруджено перший в республіці газопровід Дашава—Київ. 17 листопада 1948 р. дашавський газ надійшов у квартири киян. Якщо наприкінці 1940 р. в УРСР газом постачалися 11 міст і селищ міського типу, то наприкінці 1950 р.— уже 24. Кількість газифікованих квартир збільшилася за цей час майже в 4 рази, витрати газу на побутові потреби — більше ніж у 12 раз. Газифікація вносила великі зміни в побут трудящих, забезпечувала значну економію в бюджеті кожної сім'ї, поліпшувала гігієну житла.

Держава спрямувала значні кошти на післявоєнну відбудову мережі побутових закладів: пралень, лазень, перукарень, різного роду майстерень тощо.

Відновлювалися сади та ліси республіки, які дуже потерпіли під час війни, озеленялися населені пункти. Протягом 1946—1950 рр. в містах

і селища міського типу було створено 360 бульварів, парків, скверів, озеленено понад 55 тис. км шляхів.

Важливою проблемою післявоєнного періоду було відродження та розвиток пасажирського транспорту, поліпшення обслуговування і им населення. Відбудовувались вокзали, залізничні станції, зводилися мости. Розширювалося транспортне господарство в Києві, Харкові, Одесі та в інших містах. У роки четвертої п'ятирічки переважаючим видом міського транспорту в республіці залишався трамвай. Водночас досить високими темпами зростала мережа тролейбусного сполучення. Тільки протягом 1950 р. перевезення цим видом транспорту зросли до 162,5 млн. пасажирів — у 5,5 раза більше порівняно з 1940 р. Автобусами в останній рік п'ятирічки перевезено 59,4 млн. пасажирів — вдвічі більше, ніж перед війною.

Важливим фактором післявоєнного відродження міст та сіл Української РСР, як і інших союзних республік, стала широка народна ініціатива. Всюди під час недільників населення розчищало завали, ремонтувало шляхи, асфальтувало вулиці, обладнувало дитячі майданчики. Масовим було соціалістичне змагання громадськості за благоустрій населених пунктів. Цей всенародний рух повсякденно спрямовували партійні та радянські органи, активну участь у ньому брали профспілки, комсомол та інші громадські організації республіки.

Охорона здоров'я трудящих

Комуністична партія, Радянська держава приділяли значну увагу охороні здоров'я трудящих як найціннішого суспільного багатства. Найпершим завданням, підкреслював В. І. Ленін, є піклування про трудящого, як основну продуктивну силу¹. Загальний стан здоров'я населення за роки війни значно погіршився, поширилися деякі захворювання, зумовлені передусім погіршенням постачання, важкими побутовими умовами.

Виходячи з ленінських настанов, партія і уряд в умовах величезних труднощів повоєнного часу постійно дбали про відновлення діяльності медичних закладів та забезпечення охорони здоров'я населення. Бюджет охорони здоров'я УРСР за післявоєнну п'ятирічку зріс більше ніж удвічі — з 1600 млн. крб. у 1946 р. до 3400 млн. крб. у 1950 р. За п'ять післявоєнних років на утримання установ охорони здоров'я, підготовку медичних кадрів та розвиток медичної науки витрачено близько 18 млрд. крб.

Активну участь у відбудові і спорудженні нових медичних закладів брала громадськість. За ініціативою трудящих Житомирщини відродження медично-санітарних закладів у республіці набуло характеру народного руху. Ставали до ладу поліклініки, лікарні, аптеки тощо.

Рік у рік зростали капіталовкладення у відбудову зруйнованих і спорудження нових медичних закладів. На початок 1946 р. у медичних установах республіки було 144,5 тис. лікарняних ліжок, що становило майже 90% довоєнного рівня. Однак кількість санаторіїв на цей період дорівнювала лише половині довоєнної, а будинків відпочинку — значно менше. За післявоєнну п'ятирічку кількість лікарняних ліжок у республіці збільшилась майже на 50 тис. і на кінець п'ятирічки становила 194,2 тис., що було значно більше, ніж в останньому довоєнному році. Чисельність санаторіїв майже досягла довоєнного рівня, а будинків відпочинку — половини довоєнного рівня. Інтенсивно відбудовувалась і розширювалась мережа аптечних установ.

¹ Дім.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 38, с. 347.

Особливо гострою була проблема забезпечення медичних закладів кадрами спеціалістів вищої та середньої кваліфікації. На початку 1946 р. в республіці працювало лише 22,6 тис. лікарів проти 35,5 тис. у 1940 р. і відповідно 72,6 тис. проти 102,0 тис. середнього медичного персоналу. Поряд з великою допомогою Україні кадрами з братніх республік широко розгорнулася підготовка лікарів та середнього медичного персоналу в учбових закладах УРСР. Водночас підвищувався кваліфікаційний рівень та поглиблювалася спеціалізація медичних працівників. Ще під час війни, у 1944 р., Рада Народних Комісарів СРСР прийняла постанову про поліпшення підготовки лікарів у країні, згідно з якою було збільшено курс навчання в медичних учбових закладах. Протягом 1945—1948 рр. медичні інститути перейшли з п'ятирічного строку навчання на шестирічний, а стоматологічні й фармацевтичні вузи — з чотирирічного на п'ятирічний. У результаті вжитих урядом заходів уже на кінець

Завідуючий хірургічним відділенням Дрогобицької обласної лікарні, депутат Верховної Ради СРСР М. І. Романюк і ординатор того ж відділення В. І. Торопова вивчають рентгівські плівки перед операцією (1950 р.).

1950 р. в медичних закладах республіки працювало 48,6 тис. лікарів і 136,4 тис. середнього медперсоналу, що значно перевищувало їх довоєнний рівень як за кількістю, так і за якістю. Велика увага приділялася добору й підготовці керівних кадрів органів охорони здоров'я. Якщо на початок 1945 р. серед завідуючих міськими й районними відділами охорони здоров'я було лише 40% лікарів, то вже на кінець 1949 р. — 100%.

Предметом особливої уваги партійних і радянських органів було постійне піклування про інвалідів Великої Вітчизняної війни, лікування яких провадилось як у звичайних лікарнях, так і в широкій мережі спеціалізованих інститутів та госпіталів.

Охорона здоров'я робітників промисловості, будівельників, працівників транспорту була тісно пов'язана з більш високим, ніж до війни, рівнем технічної оснащеності робіт по відбудові промисловості, в будівництві, на транспорті. У зв'язку з цим значно посилились і вдосконалились техніка безпеки праці та санітарно-технічне оснащення підприємств.

Медико-санітарні частини разом з медпунктами забезпечували комплексне лікувально-профілактичне обслуговування робітників на підприємствах. Лише в стаціонарах медико-санітарних частин промислових підприємств республіки до 1950 р. кількість лікарняних ліжок зросла до 10,9 тис. Поряд з цим робітники промислових підприємств, як і все насе-

лення, користувалися лікарнями системи охорони здоров'я, підпорядкованими місцевим органам Радянської влади.

За післявоєнні роки багато зроблено по відновленню та дальшому розвитку медичних закладів на селі.

У кожній області республіки було визначено районні центри, лікувально-профілактичні й санітарні заклади, які обслуговували населення навколишніх сіл. Це сприяло більш чіткій організації роботи по медичному обслуговуванню сільського населення. У всіх районах республіки створено медичні комісії для колгоспників, завдяки чому було впорядковано оформлення документів про тимчасову або тривалу втрату працездатності. Такі комісії стали важливою ланкою у поліпшенні охорони здоров'я на селі.

У районних і сільських лікарнях працювали тисячі висококваліфікованих лікарів. Зокрема, великим авторитетом на Миколаївщині користувався заслужений лікар УРСР С. Ф. Чоботарський. Відому на Україні своїми передовими методами медичного обслуговування трудящих Таманську дільничну лікарню на Київщині очолював заслужений лікар республіки, самовідданий ентузіаст О. К. Малиновський. Однією з кращих в УРСР була медична дільниця в с. Добрянка Кіровоградської області, якою 35 років керував лікар Ф. Д. Гетьманець.

Особлива увага приділялася зміцненню здоров'я дітей. Розвивалася мережа спеціальних закладів для лікувально-профілактичного обслуговування підростаючого покоління, вдосконалювалася їх робота. Кількість таких закладів рік у рік зростала. На кінець п'ятирічки у республіці працювало вже понад 1700 дитячих і жіночих консультацій.

Партія і уряд постійно дбали про збільшення дитячих ясел і садків. До 1950 р. у дитячих яслах республіки вже було 125 тис. місць, а в садках— 256 тис., хоч кількість дошкільних закладів не задовольняла зростаючих у них потреб.

Велике піклування Радянська держава виявляла про відпочинок і оздоровлення трудящих. З 1946 до 1950 р. кількість місць у санаторіях республіки зросла вдвічі, а в будинках відпочинку майже в 3 рази.

У повоєнні роки швидко відроджувалося фізкультурне й спортивне життя республіки, що мало велике значення для загартування і збереження здоров'я трудящих. Відбудовувались і зводились спортивні споруди, створювались нові фізкультурні комплекси, готувалися спортивні кадри, молодь залучалася до занять фізкультурою і спортом. Вже в 1947 р. в республіці налічувалось 24 тис. низових фізкультурних колективів, які об'єднували 1,3 млн. чоловік, тобто більше, ніж у 1940 р.

Дальшому піднесенню спортивного руху на Україні сприяла постановка ЦК ВКП(б) від 27 грудня 1948 р. з питань розвитку масової фізкультури та відповідні рішення парторганів республіки про поліпшення фізкультурної і спортивної роботи в Українській рер. Ставилось завдання забезпечити масовість фізкультурного руху, підвищити рівень спортивної майстерності і на основі цього боротися за завоювання радянськими спортсменами першості з найважливіших видів спорту. В результаті проведеної роботи по виконанню рішень партії на Україні вже через рік кількість спортсменів збільшилася вдвічі. Вживались заходи до поліпшення фізкультурно-спортивної роботи на селі. В 1950 р. було створено добровільне спортивне товариство «Колгоспник», що стало незабаром справді масовою організацією, яка охоплювала сотні тисяч сільських фізкультурників.

* *

У роки четвертої п'ятирічки трудящі Української РСР під керівництвом Комуністичної партії успішно відбудували зруйноване фашистськими окупантами народне господарство республіки, забезпечили дальший розвиток промисловості, транспорту, сільськогосподарського виробництва. Була завершена колективізація сільського господарства, здійснені соціалістичні перетворення в місті й на селі в західних областях республіки.

Відроджуючи народне господарство країни, добиваючись швидкого й систематичного піднесення всіх галузей виробництва, Комуністична партія і Радянський уряд водночас постійно дбали про зростання реальних доходів трудящих, поліпшення виробничих і побутових умов їх життя, забезпечення населення продуктами харчування та промисловими виробами, поліпшення охорони здоров'я. Населенню республік, територія яких була тимчасово окупована фашистськими загарбниками, повсякденно надавали допомогу всі братні народи нашої багатонаціональної Вітчизни. Незважаючи на величезні труднощі перших повоєнних років, в СРСР були досягнуті значні успіхи в справі забезпечення матеріальних потреб радянських людей, піднесення життєвого рівня трудящих.

Післявоєнна відбудова і дальший розвиток народного господарства УРСР стали вагомим вкладом у боротьбу радянського народу за побудову розвинутого соціалістичного суспільства.

1. Суспільно-політичне життя

В ході економічного й соціального розвитку СРСР все більше проявлялася важлива закономірність розвитку радянського суспільства — зростання керівної ролі Комуністичної партії, що викликалося збільшенням масштабів економічних і соціальних перетворень, розширенням функцій радянських і громадських організацій, підвищенням значення ідейно-виховної роботи в масах.

Організаційно-партійна робота Відповідно до нових завдань та умов мирного будівництва Комуністична партія перебудувала свою діяльність, основою якої стала мобілізація радянського народу на втілення в життя програми післявоєнної відбудови. Вживалися заходи до піднесення рівня організаторської та ідейно-політичної роботи в масах, зміцнення зв'язків партійних організацій з трудящими, підвищення авторитету й авангардної ролі комуністів у всіх сферах суспільно-політичного життя.

Важливу роль відіграло втілення в життя постанови ЦК ВКП(б) від 26 липня 1946 р. «Про зростання партії і про заходи щодо посилення партійно-організаційної та партійно-політичної роботи з новоприйнятими у ВКП(б)», КП(б)У поліпшила роботу по індивідуальному добору в партію передових робітників, колгоспників, спеціалістів, підвищеним політичного рівня комуністів. Партійні організації республіки поповнилися комуністами, що демобілізувалися з Радянської Армії, реєвакуювалися із східних районів країни. Після возз'єднання Закарпатської України з УРСР за рішенням ЦК ВКП(б) Комуністична партія Закарпатської України була прийнята в ряди ВКП(б).

На початок 1946 р. в КП(б)У налічувалося 320,3 тис. комуністів (56,7 % від довоєнного рівня), а наприкінці 1950 р. — вже 715,7 тис. Кількість первинних партійних організацій за цей період зросла на Україні у 2,2 раза. В умовах зміцнення братерського співробітництва всіх народів СРСР у боротьбі за післявоєнну відбудову, а також внаслідок викликаних війною міграційних процесів партійні організації ставали більш багатонаціональними. Розширення рядів партії було яскравим свідченням зростання її авторитету серед трудящих, посилення зв'язків з масами.

Особлива увага приділялася організаційно-політичному зміцненню та розширенню мережі первинних парторганізацій на вирішальних ділянках відбудови народного господарства. На 1 січня 1950 р. у промисловості, будівництві, на транспорті і підприємствах зв'язку працювало понад 232 тис. комуністів, тоді як на початку четвертої п'ятирічки — близько 90 тис. Партійні організації почали більш конкретно займатися питанням виробництва, посилювали увагу до розвитку ініціативи комуністів, підвищення їх авангардної ролі в колективах, соціалістичному зма-

Перший секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У Л. І. Брежнєв серед робітників під час пуску 8-ї домни Дніпровського металургійного заводу ім. Ф. Е. Дзержинського (1949 р.).

ганні. Піднесенню ролі партійних організацій на транспорті сприяло відновлення тут наприкінці 1948 р. політвідділів.

Комуністична партія вживала заходів до розширення мережі й зміцнення первинних партійних організацій на селі, зростання їх впливу серед трудящих. Збільшився прийом у партію передових колгоспників, робітників радгоспів та МТС, спеціалістів сільського господарства. Протягом 1947—1948 рр. на села республіки з міст було відряджено близько 16,7 тис. комуністів, які мали великий досвід партійної роботи. Чимало з них очолили колгоспи, радгоспи, МТС. На початку 1950 р. в сільському господарстві УРСР працювало понад 129 тис. комуністів. Поліпшилась їх розстанівка у сільськогосподарському виробництві, активізувалась участь у розв'язанні проблем політичного й господарського життя.

У перші повоєнні роки надзвичайно складною була проблема добору, виховання та розстановки керівних кадрів. Багато їх загинуло на фронтах війни, а ті, що прийшли на керівну роботу після демобілізації, часто не мали належної загальноосвітньої та політичної підготовки, потрібного досвіду організаторської та ідеологічної роботи в масах.

ЦК ВКП(б) надавав систематичну допомогу парторганізаціям України у розв'язанні цієї важливої проблеми. В липні 1946 р. Центральний Комітет ВКП(б) заслухав звіт ЦК КП(б)У про підготовку, добір і розподіл керівних партійних та радянських кадрів на Україні і прийняв відповідну постанову. ЦК ВКП(б) запропонував ЦК КП(б)У ретельніше добирати керівні кадри, уважніше ставитися до їх розстановки й виховання,

готувати необхідний резерв для висування партійних і радянських працівників. Серпневий (1946 р.) Пленум ЦК КП(б)У накреслив конкретні шляхи усунення недоліків, рішучого поліпшення роботи з кадрами в парт-організаціях республіки.

Для вдосконалення підготовки й перепідготовки керівних кадрів, підвищення їх політичного і теоретичного рівня велике значення мало втілення в життя постанови ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1946 р. , згідно з якою партійні й радянські працівники охоплювались навчанням через Академію суспільних наук і Вищу партійну школу при ЦК ВКП(б), республіканські, крайові та обласні партійні школи і курси. Восени 1946 р. була створена Республіканська партійна школа при ЦК КП(б)У з дворічним строком навчання, яку 1948 р. реорганізовано у Київську вищу партійну школу з трирічним строком навчання. У Дніпропетровській, Львівській, Закарпатській та інших областях діяли обласні партійні школи та курси. Протягом 1945—1948 рр у цих закладах навчалось понад 20 тис. керівних партійних, радянських і комсомольських працівників, що значною мірою сприяло поліпшенню їх якісного складу. Наприкінці п'ятирічки вже 80% секретарів обкомів КП(б)У, 45% секретарів міськкомів і райкомів партії, майже 16 % секретарів первинних партійних організацій мали вищу або незакінчену вищу освіту.

Підвищення ідейно-теоретичного й освітнього рівня керівних кадрів, збагачення їх досвідом організаторської і політичної роботи в масах забезпечили зростання ролі райкомів, міськкомів, обкомів та ЦК КП(б)У в керівництві творчістю народних мас, у здійсненні планів соціалістичного будівництва.

Більш регулярно почали скликатися збори комуністів, пленуми партійних комітетів, на яких велика увага приділялася найважливішим питанням відбудови народного господарства, підвищення рівня організаторської і політичної роботи в масах, добору, виховання і розстановки кадрів, налагодження культурно-побутового обслуговування населення.

Засобами організаторської і виховної роботи в масах партія мобілізувала трудящих на розв'язання найскладніших завдань відбудови. Яскравим прикладом керівної, спрямовуючої, надихаючої ролі партійних організацій була діяльність Запорізького та Дніпропетровського обкомів КП(б)У. У книзі «Відродження» Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР Л. І. Брежнев, розповідаючи про досвід своєї роботи першим секретарем Запорізького обкому, зазначив: «Всі ми вчилися того року і цей прийом — збирати сили в кулак — прийняли потім на озброєння. Він був помічений і оцінений усією країною. Відбудову «Запоріжсталі» і Дніпрогесу визнано класичним зразком концентрованого зосередження сил і засобів на ударних ділянках всенародного будівництва»¹.

У січні 1949 р., вперше після війни, відбувся XVI з'їзд КП(б)У, в роботі якого взяли участь 650 делегатів з ухвальним голосом і 85 — з до-радчим. Вони представляли 684 275 членів і кандидатів у члени партії². Майже половина делегатів — учасники Великої Вітчизняної війни, серед них — 18 Героїв Радянського Союзу, двічі Герої Радянського Союзу С. А. Ковпак, О. Ф. Федоров та В. Г. Рязанов. Делегатами були 33 Герої Соціалістичної Праці — передовики промисловості, транспорту, сільсько-го господарства. Основну увагу з'їзд приділив питанням відбудови й даль-

¹ Брежнев Л. І. *Відродження*, с. 13.

² *Комуністична партія України в резолюціях...*, т. 2, с. 240.

того розвитку народного господарства, підвищення життєвого рівня трудящих, узагальнення досвіду соціалістичного будівництва, глибоко проаналізував і накреслив шляхи дальшого поліпшення партійно-організаційної та ідеологічної роботи КП(б)У.

З'їзд визначив чергові завдання господарського і культурного будівництва в республіці, заходи по комуністичному вихованню трудящих, спрямуванню їх творчості на виконання й перевиконання п'ятирічного плану. Рішення з'їзду сприяли підвищенню боєздатності партійних організацій республіки, правильному поєднанню ними політичної роботи з господарською, поліпшенню розстановки комуністів на вирішальних ділянках народного господарства, добору й вихованню кадрів, піднесенню рівня внутріпартійної, організаторської та ідейно-політичної роботи.

Ідейно-політична робота партії в масах

Ідеологічна робота партії в роки четвертої п'ятирічки враховувалася специфіку післявоєнного часу та його соціально-економічних і політичних завдань.

У роки Великої Вітчизняної війни ще більше зміцніли й утвердилися соціалістична свідомість народу, його глибока відданість соціалістичному ладу, впевненість у перемозі комунізму, радянський патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм. Ці фактори стали одним з головних джерел перемоги радянського народу над фашизмом. Але війна породила і певні негативні наслідки. Мільйони людей перебували на тимчасово окупованій території або були вигнані у фашистську неволю, багато радянських громадян потрапило у полон. Фашисти намагалися підірвати в них віру у справу соціалізму, отруїти їх свідомість, насадити приватновласницьку психологію. В західних областях республіки після їх визволення від фашистської окупації проводили свою антирадянську діяльність буржуазно-націоналістичні банди. Радянські люди не піддалися антирадянській пропаганді. Але у деяких людей ще мали місце прояви приватновласницької психології. Пожвавились релігійні передсуди.

Основним змістом ідеологічної роботи партійних організацій республіки були пропаганда ідей марксизму-ленінізму, радянського патріотизму й дружби народів, інтернаціональне виховання трудящих, викриття буржуазної ідеології, проявів космополітизму, буржуазного націоналізму.

Велике значення у підвищенні рівня ідеологічної роботи відіграло відновлення з 1946 р. випуску четвертого видання Творів В. І. Леніна російською мовою, розпочате до Вітчизняної війни. З 1948 р. здійснювався випуск четвертого видання Творів В. І. Леніна українською мовою, що стало видатною подією в політичному житті республіки. Українською мовою вийшли також твори К. Маркса і Ф. Енгельса. Завдяки поширенню на Україні творів класиків марксизму-ленінізму російською і українською мовами партійні організації республіки; дістали великі можливості для посилення виховання кадрів. Значну роль у пропаганді марксизму-ленінізму в УРСР відіграли український філіал Інституту Маркса—Енгельса—Леніна при ЦК ВКП(б) (нині Інститут історії партії при ЦК Компартії України— філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС), Київський і Львівський філіали Центрального музею В. І. Леніна, інститути суспільних наук АН УРСР, кафедри суспільних наук вузів.

Далі розширювалась система партійної освіти. Якщо на початок 1946 р. в УРСР всіма формами політичного навчання— гуртками, політшколами, райпартшколами, вечірніми університетами марксизму-ленінізму— було охоплено 282 тис. чоловік, то наприкінці 1948 р.— понад 642 тис.

Партія використовувала різноманітні форми й методи масово-політичної роботи серед трудящих, зокрема широке пропагування постанови ЦК ВКП(б) «Про агітаційно-пропагандистську роботу партійних організацій у зв'язку з прийняттям Закону про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 роки». Пропагандисти й агітатори закликали трудящих до активної участі у відбудові народного господарства, допомагали зрозуміти всю глибину і велич п'ятирічного плану. Його зміст і завдання широко обговорювалися на зборах трудящих, у лекціях, бесідах, по радіо, в періодичній пресі, стінних газетах, бойових листках тощо.

Втілюючи в життя постанову ЦК ВКП(б) «Про стан партійно-політичної роботи на вугільних шахтах Донбасу» (лютий 1948 р.), партійні організації поліпшили масово-політичну роботу серед гірників. У Сталінській області було додатково створено 480 партійних організацій і груп на виробничих ділянках виробництва. Посилилась увага до розвитку соціалістичного змагання. Масово-політична робота серед шахтарів почала проводитися з врахуванням особливостей і запитів різних груп робітників. Комуністи особистим прикладом мобілізували шахтарів на краще використання техніки, впровадження передових методів праці, підвищення її продуктивності.

Широко розгорнулася масово-політична робота і серед трудівників села. Вона збагатилася такими формами, як сільські лекторії, пересувні агітпункти, районні світлові газети та ін.

Шляхи дальшого піднесення масово-політичної роботи в республіці у світлі настанов XVI з'їзду КП(б)У накреслив травневий (1949 р.) Пленум ЦК КП(б)У. На основі його рішень парторганізації підносили ідейність, цілеспрямованість масової пропаганди й агітації, тісно пов'язували її з конкретними завданнями підприємств, будов, шахт, колгоспів, радгоспів, урізноманітнювали форми й методи виховної роботи відповідно до запитів різних груп населення.

Поліпшенню комуністичного виховання радянських людей сприяло створення у травні 1947р. Всесоюзного товариства для поширення політичних і наукових знань (з 1963 р. товариство «Знання»). Активним його загоном стало Товариство для поширення політичних і наукових знань Української РСР. Члени Товариства — вчені, спеціалісти різних галузей народного господарства, партійні, радянські, профспілкові та комсомольські працівники — систематично виступали перед трудящими з лекціями, інформували населення про найважливіші міжнародні й внутрішні події. Успіхи у діяльності Товариства були відзначені на його республіканському з'їзді (червень 1950 р.), який визначив завдання дальшого розгортання роботи по пропаганді політичних і наукових знань у масах.

Для політичного виховання трудящих широко використовувалися засоби масової інформації і пропаганди, зокрема преса, яка, за висловом В. І. Леніна, є наймогутнішим знаряддям впливу на народні маси¹. Партія за допомогою періодичної преси мобілізувала трудящих на активну участь у суспільно-політичному житті, у вирішенні державних справ. Все краще, найцінніше, що народжувалося творчістю мас у ході боротьби за відбудову народного господарства, відбивалося в газетних матеріалах, ставало надбанням мільйонів. Газети й журнали допомагали поширенню нових починів, розвитку творчої ініціативи, збагаченню форм і змісту соціалістичного

¹ Див.: *Ленін В. І.* Повне зібр. творів, т. 39, с. 124.

'осподарі землі. X>

" ;сї , ((•)', . і

Приём до комсомолу. Художник С. О. Григор'ев (1949 г.).

змагання, виховували його організаторів, новаторів виробництва. Важливе місце у пресі відводилось антирелігійній пропаганді, викриттю намагань церкви і сект використати труднощі та нестатки післявоєнного часу для поширення свого облудного впливу на радянських людей.

В ідейно-політичному вихованні населення важливу роль відігравали також клуби, бібліотеки, музеї, кіно, театри.

Піднесенню ідеологічного впливу партії на маси, зміцненню дружби народів сприяв розвиток зв'язків між партійними організаціями братніх республік СРСР. Кращий їх досвід в ідейно-виховній роботі ставав надбанням партійних організацій України. Водночас нові форми й методи роботи парторганізацій УРСР використовувалися в інших республіках. Так, досвід проведення сількорами рейдів перевірки готовності колгоспів, радгоспів та МТС до сільськогосподарських робіт в Українській РСР використали парторганізації РРФСР, Казахстану, Грузії. Трудящі Білоруської РСР підтримали ініціативу комуністів Полтавщини щодо створення колгоспних народних університетів.

З метою інтернаціонального виховання мас читалися лекції, влаштовувалися книжкові, художні та фотовиставки, кінофестивалі, зустрічі з делегаціями країн народної демократії. Значний вклад у зміцнення зв'язків трудящих республіки з прогресивною громадськістю світу вносило Українське товариство культурних зв'язків з закордоном.

Партійні організації спрямовували участь трудящих у масовому русі прихильників миру, який широко розгорнувся в другій половині 40-х років, коли реакційні кола імперіалістичного табору розв'язали «холодну війну». Трудящі СРСР, у тому числі й УРСР, гаряче підтримали Звернення Першого Всесвітнього конгресу прихильників миру, що відбувся у Стокгольмі, до народів усього світу. Лише з 30 червня до 4 липня 1950 р. на Україні відбулося понад 54 тис. зборів, присвячених боротьбі за мир і безпеку в усьому світі. В них взяли участь близько 9 млн. чоловік. Відозву Постійного Комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру підписали понад 115 млн. радянських громадян, у тому числі 20 млн. на Україні.

Отже, підвищення боєздатності партійних організацій, вдосконалення форм і методів їх ідейно-політичної роботи, зростання авторитету партії серед широких верств трудящих стали важливою умовою піднесення політичної і трудової активності радянських людей, сприяли мобілізації їх на вирішення завдань господарського і соціально-культурного будівництва. В післявоєнний період відбудови й дальшого розвитку народного господарства трудящі республіки, як і всієї країни, ще тісніше згуртувалися навколо Комуністичної партії, більше зміцніла морально-політична єдність радянського народу

Роль Рад V підвищенні політичної активності трудящих Важливим фактором розвитку соціалістичного суспільства є залучення широких народних мас до державного управління. Основна роль у цьому належить Радам депутатів трудящих.

Як указував В. І. Ленін, Ради здійснюють «зв'язок з масами, з більшістю народу настільки тісний, нерозривний, який легко перевіряється і відновлюється, що нічого подібного в старому державному апараті нема й сліду»¹.

У ході визволення тимчасово окупованої території Української РСР від німецько-фашистських загарбників Комуністична партія провела

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 34, с. 289.

велику роботу по відновленню і зміцненню органів Радянської влади. На початку 1946 р. в УРСР, крім Верховної Ради, діяло 25 обласних, 13 окружних, 77 міських, 82 районні в містах, 743 районні сільські, 15 044 сільські та селищні Ради. У перші повоєнні роки в їх роботі було чимало труднощів. Багато радянських працівників, депутатів та активістів загинуло у боротьбі з фашизмом. Зокрема, в місцевих Радах УРСР у 1946 р. залишилося трохи більше третини депутатів, обраних до війни. Значно ослабла матеріальна база радянських установ.

Для піднесення ролі органів державної влади в житті країни, залучення до діяльності в них широких народних мас необхідно було провести вибори в усіх ланках Рад. На початок лютого 1946 р. призначено вибори до Верховної Ради СРСР.

В УРСР, як і в усій країні, на честь виборів широко розгорнулося соціалістичне змагання трудящих підприємств, будов, колгоспів, радгоспів. Сотні тисяч активістів республіки включилися у передвиборну кампанію — складала списки виборців, працювали у виборчих комісіях тощо. Агітаторами в 1946 р. в Українській РСР працювало понад 800 тис. чоловік. Організовувалися зустрічі з кандидатами в депутати, читалися лекції для населення, проводилася культмасова робота.

ЦК ВКП(б) опублікував Звернення до народу, в якому проаналізовано події з часу попередніх виборів до Верховної Ради СРСР і накреслено нові величні плани. У відповідь на Звернення повсюдно відбулися мітинги і збори, на яких трудящі одностайно висловлювали схвалення та підтримку внутрішньої і зовнішньої політики Комуністичної партії. Виробничі колективи зустріли вибори новими трудовими звершеннями, з честю виконавши свої соціалістичні зобов'язання.

Ланкова колгоспу ім. В. І. Леніна Герой Соціалістичної Праці Д. Олійник виступає на партійних зборах (Зачепилівський район Харківської області, 1949 р.).

День виборів — 10 лютого 1946 р. став всенародним святом. В УРСР у голосуванні за кандидатів блоку комуністів і безпартійних взяли участь 99,84% виборців. Така однастайність була виявом відданості народних мас Комуністичній партії, Радянській владі. До найвищого органу державної влади країни трудящі республіки обрали 161 депутата. Серед них — прославлений новатор промислового виробництва І. Г. Коробов, видатний зачинатель колгоспного руху Ф. І. Дубковецький, відомий вчений О. О. Богомолець, поет М. Т. Рильський, визначний партійний і державний діяч Д. З. Мануїльський та ін.

9 лютого 1947 р. трудящі УРСР в обстановці високого політичного й трудового піднесення виявили однастайність при виборах депутатів до Верховної Ради республіки. Серед обраних 42,7% становили представники робітничого класу — провідної сили радянського суспільства. Посланців від колгоспного селянства було 30,3%, інтелігенції — 27. На першій сесії Верховної Ради УРСР другого скликання Головою Президії Верховної Ради республіки обрано М. С. Гречуху. Головою Ради Міністрів УРСР наприкінці 1947 р. призначено Д. С. Коротченка.

У грудні 1947 — січні 1948 р. по всій країні пройшли вибори до місцевих Рад депутатів трудящих — найбільш масових органів державної влади. До їх складу було обрано понад 1437 тис. кращих представників народу. Це свідчило про справжнє народовладдя в нашій країні, нерозривний зв'язок Радянської влади з широкими народними масами. В УРСР перші післявоєнні вибори до місцевих Рад відбулися 21 грудня 1947 р. Трудящі республіки обрали до них 307,4 тис. чоловік. Серед них — герої війни, передовики післявоєнної п'ятирічки. Більше половини депутатів обиралися до органів Радянської влади вперше.

Депутатом Київської обласної Ради був обраний знатний муляр країни І. М. Рахманін. Уважно вивчивши передовий виробничий досвід, він запропонував свій метод цегельної кладки на відбудові залізничного вузла Дарниця. Його будівельний майданчик перетворився на справжню школу швидкісних методів праці.

Члени артіль ім. В. І. Леніна Полонського району висунули до Кам'янець-Подільської обласної Ради знатну буряківницю М. Н. Целеру. Очолювана нею ланка вирощувала високі врожаї цукрових

м. п. Сорокіна і Л. П. Свистун, нагороджені орденами «Материнська слава», біля виборчих УР^П (Київ, 1947 р.).

буряків, за що славною трудівницею удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Успішне проведення перших післявоєнних виборів до верховних і місцевих органів державної влади, поповнення їх новим активом відіграло важливу роль у піднесенні рівня організаторської та політичної діяльності Рад. З переходом до мирного життя партійні організації посилили керівництво Радами, допомогли поліпшити форми й методи роботи серед населення, розширити участь народних мас у розв'язанні державних справ. Поступово почала налагоджуватися сесійна діяльність Рад. Розгорнули роботу їх постійні комісії, яких наприкінці 1947 р. на Україні налічувалося понад 83 тис. У комісіях працювало понад 200 тис. депутатів. Під їх керівництвом до громадської діяльності був залучений широкий актив робітників, колгоспників, спеціалістів різних професій, пенсіонерів, домашніх господарок, які допомагали депутатам готувати питання до сесій Рад, перевіряти заяви і скарги трудящих та ін. Таким шляхом Ради використовували знання, досвід, ініціативу радянських людей для подолання труднощів післявоєнного часу, відбудови та дальшого розвитку народного господарства.

Верховна й місцеві Ради УРСР у повоєнні роки відводили важливе місце питанням раціонального використання державного бюджету, мобілізації коштів на відбудову міст і сіл тощо. Обласні, районні, міські, селищні та сільські Ради здійснювали заходи по відродженню промислових підприємств, шахт і рудників, транспорту, соціально-культурних, лікувальних і навчальних закладів, житлового фонду, комунального господарства.

Навесні 1946 р. сесія Ворошиловградської міськради звернулася до трудящих республіки із закликом включитись у соціалістичне змагання за якнайшвидше відродження міст. У відповідь на це Ради депутатів трудящих мобілізували населення на відбудову. Всюди створювалися комісії сприяння відбудові та експлуатації житла. В Києві, наприклад, на 1 серпня 1946 р. їх налічувалося 382. Організаторська робота Харківської міської Ради депутатів трудящих відіграла значну роль в успішному відродженні цього великого промислового і культурного центра республіки. Тільки протягом 1945 р. і першої половини 1946 р. харків'яни відпрацювали на суботниках і недільниках понад 20 млн. людино-годин. З ініціативи депутата Харківської міськради Героя Радянського Союзу В. Н. Кашуби та депутатів Ленінської і Жовтневої районних Рад за 33 дні відбудовано Свердловський шляхопровід — важливу артерію міста. Активними учасниками цих робіт були колективи заводів «Світло шахтаря» і паровозоремонтного, а також працівники трамвайно-тролейбусного управління. На відбудові Балашовського шляхопроводу в позаурочний час працювало майже 16 тис. чоловік.

Ради депутатів трудящих республіки мобілізували трудівників села на відбудову сільськогосподарського виробництва, виконання зобов'язань перед державою, відновлення та поліпшення діяльності культурно-освітніх закладів тощо. Сільські Ради виступили ініціаторами впорядкування сіл методом народної будови, поліпшення культурно-масової роботи серед трудящих.

Ради депутатів трудящих західних областей під керівництвом партійних організацій успішно залучали до радянського будівництва широкі верстви населення, підносили їх трудову й політичну активність, пробуджували творчу ініціативу, інтерес до державних справ, що стало вирішальним фактором здійснення соціалістичних перетворень в економіці та культурі цих областей.

До роботи в Радах широко залучалися місцеві жителі. Так, у Дрогобицькій області в 1949 р. на керівних посадах в радянських органах було понад 77% працівників з місцевого населення — передових робітників, представників трудового селянства та інтелігенції. Здібним організатором мас у проведенні соціалістичних перетворень у Радянському Закарпатті був І. І. Туряниця — один з керівників революційного руху трудящих краю за возз'єднання з Радянською Україною, активний учасник боротьби з фашизмом. Протягом 1946—1955 рр. він очолював виконком обласної Ради депутатів трудящих. Колишній наймит І. В. Андрусак у 1939 р. брав активну участь у сільському комітеті по розподілу панської землі і майна між бідняками, працював секретарем сільради, а згодом головою колгоспу, організованого за його ініціативою. Після Великої Вітчизняної війни І. В. Андрусак знову включився в активну громадську роботу і був висунутий на посаду голови виконкому Снятинської районної Ради депутатів трудящих Станіславської області.

Таким чином, через Ради Комуністична партія спрямовувала суспільно-політичну діяльність народних мас на розв'язання соціально-економічних завдань четвертої п'ятирічки. Зміцнення органів державної влади на місцях, підвищення рівня їх організаторської роботи було важливою передумовою активізації трудящих у боротьбі за відбудову і дальший розвиток народного господарства й культури.

Посилення ролі профспілок

Важливу роль у мобілізації робітничого класу на відродження і дальший розвиток промислового виробництва відіграли професійні спілки. У повоєнні роки партійні і профспілкові організації приділяли велику увагу вихованню профактиву з передових виробничників, колишніх фронтівиків. Наприкінці 1948 — на початку 1949 р. у складі обласних, шляхових і басейнових комітетів стахановці й ударники праці становили понад 37%.

Основним змістом роботи профспілок було керівництво соціалістичним змаганням, пропаганда і впровадження нових, прогресивних методів праці, підвищення професійно-технічного рівня робітників, комуністичне виховання трудящих, поліпшення їх побутового й культурного обслуговування.

Профспілки виступили безпосередніми організаторами соціалістичного змагання серед робітників за відбудову зруйнованих підприємств у найкоротші строки. Так, велику роботу по мобілізації металургів на відродження рідного підприємства розгорнули під керівництвом партійної організації завком, цехові комітети та профгрупи Макіївського металургійного заводу ім. С. М. Кірова, майже вщент зруйнованого фашистськими окупантами. В 1946 р. колектив цього заводу виступив ініціатором всесоюзного змагання за дострокове виконання й перевиконання першого повоєнного п'ятирічного плану. За активною участю профспілок робітничий клас Української РСР підтримав патріотичні почини, ініціаторами яких були трудящі РРФСР, зокрема в 1947 р.— заклик ленінградців виконати п'ятирічний план за чотири роки, в 1948 р.— зобов'язання москвичів збільшувати надпланові нагромадження. Влітку 1949 р. профспілкові організації республіки підхопили ініціативу колективів харківського заводу «Серп і Молот» і шахти № 29 тресту «Рутченківвугілля» добитися виконання виробничих норм кожним робітником. Щоб забезпечити успіх цього почину, було проведено місячник громадського огляду організації праці й використання техніки на підприємствах і будовах УРСР. Всюди

створювалися оглядові комісії та бригади, які сприяли поширенню передових методів праці, ліквідації недоліків у виробничому процесі, виявленню невикористаних резервів.

Профспілки республіки вносили великий вклад у міжреспубліканське соціалістичне змагання між колективами працівників різних галузей народного господарства, підприємствами, окремими робітниками, налагоджували дружні зв'язки з братніми союзними республіками шляхом листування, обміну делегаціями тощо, пропагували передові методи праці.

Значна робота проводилась по підвищенню кваліфікаційно-технічного рівня робітничого класу. Однією з форм оволодіння робітниками новою технікою, передовим виробничим досвідом були стахановські школи. Найбільшого поширення вони набули в Дніпропетровську, Запоріжжі, Харкові, Львові та інших промислових центрах республіки. Керували школами досвідчені виробничники. Передових методів праці навчав молодь робітник Харківського турбогенераторного заводу комуніст К. С. Кисляков. Керівником стахановської школи інструментального цеху київського заводу «Арсенал» був бригадир токарів, винахідник, депутат Верховної Ради УРСР, згодом Герой Соціалістичної Праці комуніст Г. Я. Царик.

З метою поширення досвіду передовиків виробництва профспілкової організації на багатьох підприємствах і будовах республіки проводили «стахановські вівторки», на яких з доповідями та лекціями виступали новатори, раціоналізатори, безпосередньо на робочому місці демонструвалися нові методи праці.

Профспілкові організації здійснювали керівництво роботою винахідників та раціоналізаторів. На підприємствах, рудниках, шахтах створювалися стахановські ради, бюро нової техніки. Творчим пошукам новаторів сприяли наради та конференції винахідників, місячники рацпропозицій, індивідуальні й групові консультації досвідчених інженерів та передових виробничників, обмін досвідом тощо. Конкретну допомогу передовикам надавали профспілкові комісії по робітничому винахідництву та раціоналізації.

У повоєнні роки знову розпочали свою діяльність виробничі наради — важлива форма залучення трудящих до управління виробництвом. Тільки протягом першого півріччя 1947 р. виробничі наради розглянули 255 тис. пропозицій по вдосконаленню процесів виробництва, з яких понад 175 тис. були втілені в життя.

У 1947 р. профспілки СРСР відновили практику укладання колективних договорів — взаємних зобов'язань працівників та адміністрації, що сприяло виконанню державних планів, поліпшенню організації праці, широкому виявленню ініціативи трудящих. У 1949 р. на Україні при обговоренні колективних договорів було внесено майже 59 тис. пропозицій, спрямованих на вдосконалення виробництва, підвищення продуктивності праці тощо.

На промислових підприємствах організовувалися пости громадських контролерів, які стежили за дотриманням технологічних вимог у виробничому процесі. Рік у рік зростала кількість активістів, які працювали громадськими контролерами. На 1 квітня 1950 р. у промисловості, на транспорті, підприємствах зв'язку, в будівництві, радгоспах, МТС республіки налічувалося понад 80 тис. громадських контролерів.

Здійснення відбудови народного господарства на високій технічній основі вимагало посилення зв'язків виробництва з наукою. Профспілки республіки приділяли постійну увагу налагодженню творчої співдружності промислових колективів з науковими установами та навчальними закла-

Трудівники колгоспу «Пам'ять Леніна» Михайлівського району Запорізької області підписують зобов'язання про соціалістичне змагання (1948 р.).

дами. Ба багатьох підприємствах проводилися збори, творчі зустрічі, на яких науковці, інженери, робітники брали конкретні зобов'язання щодо впровадження у виробництво нової техніки й технології. Зокрема, на Харківському тракторному заводі ім. Серго Орджонікідзе відбулась нарада, яка накреслила шляхи посилення зв'язків тракторозаводців з науковими працівниками міста.

Професійні спілки були організаторами шефської допомоги колективів промислових підприємств колгоспному селянству, що сприяло прискоренню відбудови сільського господарства, дальшому зміцненню і збагаченню зв'язків трудящих міста й села.

Велика увага приділялась поліпшенню побутових умов робітників і службовців. Профспілки залучали широку громадськість до відбудови зруйнованих та спорудження нових житлових будинків у республіці. Важливою ділянкою роботи профспілок була їх участь у налагодженні громадського контролю в торгівлі, побутовому і медичному обслуговуванні населення. В республіці щороку організовувалися огляди роботи торговельних та побутових закладів. У ході огляду побутових закладів, що відбувався весною 1950 р., було створено майже 3,5 тис. комісій, в роботі яких взяли участь близько 50 тис. активістів. Від робітників та службовців надійшли тисячі пропозицій, більшість яких була реалізована. Результати перевірки широко висвітлювалися в обласних газетах, заводських багатотиражках, стінній пресі, по радіо.

Разом з Радами, комсомольськими та іншими громадськими організаціями профспілки під керівництвом партії проводили значну роботу по ліквідації тяжких наслідків війни. Тільки завдяки постійній турботі дер-

>трави і громадськості мільйони сиріт, батьки яких загинули на фронтах війни, не стали безпритульними. Створювалися дитячі будинки, усиновлялися сотні тисяч дітей, організовувалося шефство виробничих колективів над дитячими закладами, зокрема тими, де виховувалися сироти. Профспілкові організації взяли під свій нагляд виплату грошової допомоги інвалідам Вітчизняної війни і сім'ям загиблих воїнів, поліпшення їх побутових умов, забезпечення житлом.

Посилювалася роль профспілок у комуністичному вихованні трудящих, зміцненні дружби народів СРСР, розширенні міжнародних зв'язків, зокрема з колективами трудящих країн народної демократії. Важливе місце в цьому процесі займала організація обміну передовим досвідом праці, участь трудящих в управлінні виробництвом.

За роки четвертої п'ятирічки профспілки України організаційно зміцнили, розширили свої ряди. Наприкінці 1948 р. вони об'єднували понад 4,2 млн. чоловік — на 1,2 млн. більше, ніж на початку 1946 р.

Поступово відновлювалися демократичні принципи в діяльності найбільш масової громадської організації робітничого класу — регулярне проведення профспілкових зборів, пленумів, нарад, конференцій, з'їздів. Весною 1948 р. відбувся X з'їзд профспілок СРСР, які на цей час об'єднували 28,5 млн. чоловік. З'їзд мав велике значення для дальшого організаційно-політичного зміцнення радянських профспілок, посилення їх ролі в розвитку соціалістичного змагання, охороні праці, матеріально-побутовому обслуговуванні робітників та службовців.

Восени 1948 р. відбулась Перша Українська республіканська конференція профспілок, яка розробила заходи по дальшому поліпшенню їх роботи і обрала Українську республіканську раду професійних спілок (УРПС). Очолив її А. І. Колибанов, учасник Великої Вітчизняної війни, досвідчений партійний працівник. Обрання республіканської ради сприяло координації діяльності профспілкових органів, зміцненню їх зв'язків з широкими масами робітників і службовців.

Багатогранна організаційно-масова й виховна робота профспілок сприяла мобілізації трудящих на відбудову і дальший розвиток промислового виробництва, піднесенню життєвого рівня радянських людей, більш тісному згуртуванню народних мас навколо Комуністичної партії.

Комсомол — активний учасник післявоєнної відбудови У перші, післявоєнні роки Комуністична партія вжила заходів до дальшого посилення ролі Ленінського комсомолу в комуністичному вихованні юнаків та дівчат, у залученні їх до розв'язання соціально-економічних і політичних завдань четвертої п'ятирічки. В комсомольських організаціях Української РСР на 1 січня 1946 р. налічувалося близько 772 тис. юнаків та дівчат, або майже на мільйон чоловік менше, ніж перед війною. Переважали нечисленні первинні комсомольські організації. В наступні роки істотно розширилась мережа первинних комсомольських організацій республіки, відбулося їх ідейне й організаційне зміцнення, поліпшилася політико-виховна робота серед молоді. Активізувалась підготовка та перепідготовка керівних комсомольських кадрів через систему відповідних шкіл і курсів. Підвищувався загальноосвітній і теоретичний рівень секретарів первинних організацій та працівників комсомольських органів, збагачувався їх досвід роботи з молоддю.

Основним змістом діяльності комсомолу було трудове виховання молоді, широке залучення її до післявоєнної відбудови. У квітні 1946 р.

Делегати XIII з'їзду ЛКСМУ від Сталінської обласної комсомольської організації (Київ, 1946 р.).

пленум ЦК ВЛКСМ закликав радянське юнацтво взяти найактивнішу участь у виконанні п'ятирічного плану 1946—1950 рр. Комсомольці поряд з комуністами йшли працювати на найважливіші ділянки відбудови народного господарства, проявляли ентузіазм, самовідданість, ставали ініціаторами багатьох патріотичних починань, передовиками промислового і сільськогосподарського виробництва.

Важливу роль у мобілізації молоді республіки на здійснення завдань післявоєнної відбудови відіграв XIII з'їзд ЛКСМУ (грудень 1946 р.). У звітній доповіді, з якою виступив перший секретар ЦК Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України В. С. Костенко, і в постанові з'їзду підкреслювалося, що комуністичне виховання юнаків і дівчат повинно спрямовуватися на виконання й перевиконання четвертого п'ятирічного плану.

З'їзд поставив завдання підносити трудову й політичну активність молоді, залучати її до соціалістичного змагання і стахановського руху, підвищувати її професійно-технічний рівень. Важливе місце в рішеннях з'їзду зайняли питання ідейно-виховної роботи серед молоді, зокрема системи комсомольської політосвіти.

Виконуючи рішення з'їзду, комсомольці й молодь республіки активно включилися у відбудову народного господарства. Лише протягом 1947—1948 рр. на підземні роботи в Донбасі перейшли 37 тис. молодих робітників, серед них — 20 тис. комсомольців. Посилилась увага до створення комсомольсько-молодіжних бригад, розвитку соціалістичного змагання за підвищення продуктивності праці молодих виробничників, найповнішого використання резервів виробництва, впровадження передового досвіду, економії сировини і коштів. 1948 р. у змаганні брали участь понад 600 тис. молодих робітників, зайнятих у промисловості і на транспорті

республіки. Більш як 100 тис. з них виконали по чотири річні норми за три роки, а 10 тис.— по п'ять.

Сільські комсомольці, молодь під керівництвом партійних організацій брали активну участь у відродженні колгоспів, радгоспів та МТС, розширенні посівних площ, підвищенні врожайності полів та продуктивності тваринницьких ферм, вчасному виконанні планів державних заготівель сільськогосподарської продукції. У боротьбі за виконання рішень партії комсомольські організації створювали бригади «Комсомольського контролю», які добивалися вчасного і якісного проведення посівної кампанії. Діяльність цих бригад знайшла схвальну оцінку партійних і радянських органів. Ба час посівної кампанії 1948 р. такі бригади діяли вже у більшості колгоспів України і відіграли велику роль у вихованні комуністичної свідомості молоді, сприяли зміцненню й піднесенню боєздатності сільських комсомольських організацій.

Під керівництвом партійних організацій зростала політична свідомість і активність молоді західних областей республіки. Значною мірою цьому сприяло втілення в життя постанови ЦК КП(б)У від 11 квітня 1946 р. «Про поліпшення роботи комсомольських організацій у західних областях УРСР». З кожним роком зростав потяг юнаків та дівчат до комсомолу. В 1950 р. у первинних комсомольських організаціях цих областей України було об'єднано членів ВЛКСМ у 4 рази більше, ніж до війни. Комсомольці і неспілкува молодь західних областей брали активну участь у боротьбі проти буржуазно-націоналістичних банд, у здійсненні соціалістичних перетворень, у колективізації сільського господарства. Це було яскравим проявом активної підтримки юнацтвом політики Комуністичної партії, піднесення його свідомості, бажання спільно з усіма радянськими людьми будувати соціалістичне суспільство. Відзначаючи заслуги комсомолу, селяни нерідко іменували на його честь нові колгоспи. Так, на Ровенщині лише протягом вересня — жовтня 1948 р. було створено 18 колгоспів, що носили ім'я Ленінського комсомолу. Чимало комсомольців очолювали колективні господарства. Зокрема, на Львівщині у 1950 р. головами колгоспів працювали 15 комсомольців.

З піднесенням зустріла молодь республіки, як і всієї країни, 30-річчя ВЛКСМ. Майже весь 1948 р. пройшов під знаком підготовки до славної дати. У лютому комсомольські організації ряду промислових підприємств Сталінської, Ворошиловградської і Київської областей виступили ініціаторами соціалістичного змагання за гідну зустріч 30-річчя ВЛКСМ. У цьому змаганні взяли участь 14 тис. комсомольсько-молодіжних бригад республіки. За почином комсомольців Лубенського району Полтавської області розгорнулося республіканське змагання молодих тваринників. При активній участі юнаків та дівчат здійснювалася механізація, електрифікація та радіофікація сіл. За видатні заслуги в комуністичному вихованні радянської молоді і активну участь у соціалістичному будівництві Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді з нагоди свого 30-річчя була нагороджена другим орденом Леніна.

У боротьбі за відбудову народного господарства комсомол виховав багато героїв праці. Серед них — донецький вибійник М. Лукичов, бригадир прокатників металургійного заводу «Запоріжсталь» В. Ольхов, складач поїздів станції Ясинувата Південно-Донецької залізниці В. Зайцев, бетонниця П. Шило, ланкова О. Гопкало, трактористка Ф. Перова та ін.

Серйозна увага приділялася марксистсько-ленінському вихованню молодого покоління, формуванню в нього комуністичного світогляду.

Важливим засобом у вирішенні цього питання була організація політичного навчання юнацтва, В мережі партійної та комсомольської політосвіти навчалася переважна більшість молоді республіки. Широко практикувалося проведення політичних читань, організація лекторіїв. Важливе місце відводилося вихованню підростаючого покоління в дусі дружби народів, радянського патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму, морально-етичним проблемам, викриттю ворожої ідеології.

Разом з профспілками, спортивними й оборонними товариствами комсомольські організації республіки проводили військово-патріотичне виховання юнаків і дівчат, залучали їх до навчання на курсах, які готували зв'язківців, парашутистів, шоферів, медсестер та ін.

На час свого XI з'їзду (квітень 1949 р.) ВЛКСМ об'єднувала близько 9.3 млн. юнаків і дівчат. Напередодні XI з'їзду ВЛКСМ відбувся XIV з'їзд ЛКСМУ (лютий 1949 р.). На той час комсомольські організації республіки вже налічували 1267 тис. чоловік. За період між XIII і XIV з'їздами ЛКСМУ комсомольські організації республіки рекомендували в Комуністичну партію 28,4 тис. кращих своїх вихованців. XIV з'їзд ЛКСМУ відзначив зростання ролі комсомольських організацій республіки у трудовому та політичному вихованні молоді, мобілізації її на успішне здійснення відбудови й розвитку народного господарства. Важливу роль у дальшому піднесенні рівня комсомольської роботи в республіці відіграв червневий (1950 р.) Пленум ЦК КП(б)У, який обговорив питання «Про стан і заходи поліпшення політичної і виховної роботи комсомольських організацій серед міської і сільської молоді УРСР».

2. Культурне будівництво

У роки четвертої п'ятирічки Комуністична партія, очоливши боротьбу радянського народу за відбудову і дальший розвиток народного господарства СРСР, приділяла величезну увагу неухильному зростанню інтелектуального потенціалу радянського суспільства. Соціально-економічний розвиток країни у цей час зумовлював необхідність у найкоротші строки відновити заклади освіти, науки й культури, все здобуте радянським народом у ході здійснення культурної революції на попередніх етапах, забезпечити дальше піднесення духовного життя народу, зміцнення культурно-ідеологічних основ соціалістичного суспільства. Всебічний розвиток радянської культури підпорядковувався завданням активізації ідеологічної роботи партії серед широких мас населення, виховання їх у дусі соціалістичної свідомості, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, необхідності посилення комуністичного виховання трудящих.

Розв'язавши «холодну війну» і посиливши ідеологічні атаки проти Радянського Союзу і країн народної демократії, імперіалістичні держави у післявоєнні роки в широких масштабах активізували антирадянську, антикомуністичну пропаганду. Гостро постало питання про необхідність посилення наступу проти проявів українського буржуазного націоналізму. В цих умовах виховна, ідеологічна робота партії і Радянської держави набувала виняткового значення.

Комуністична партія спрямовувала свої зусилля на дальше зміцнення культурно-ідеологічних основ Радянської держави, неухильне піднесення соціалістичної культури радянського народу. Визначаючи шляхи культурного будівництва у післявоєнні роки, партія приділяла

велику увагу викриттю залишків буржуазних поглядів, некритичної оцінки реакційної буржуазної культури, будь-яких відступів від марксистсько-ленінізму в розвитку всіх галузей духовної культури.

Шляхи дальшого неухильного піднесення багатонаціональної радянської культури було визначено у рішеннях Центрального Комітету ВКП(б) з ідеологічних питань, в яких «дістали дальший розвиток ленінські принципи радянської культури: служіння народів, визнання високої суспільної ролі мистецтва, зв'язок його з політичними завданнями сучасності, з життям народу, реалізм мистецтва»¹. *U*

Відбудова й зміцнення матеріальної бази культури

Відбудова матеріальної бази культури в багатьох районах Російської Федерації, в Білорусі, на Україні, в Молдавії, Латвії, Литві й Естонії, що зазнали величезних руйнувань під час тимчасової фашистської окупації, розпочалася ще в ході Великої Вітчизняної війни. При активній братній допомозі всього радянського народу величезну роботу по відбудові закладів освіти, науки й культури здійснили трудящі УРСР. В містах і селах республіки вже у 1945/46 навчальному році працювало 30,5 тис. шкіл і 154 вузи. На кінець 1945 р. діяло 267 наукових установ, 4844 масові бібліотеки, 18,7 тис. клубних закладів.

Новий етап у відновленні і дальшому розвитку матеріальної бази культури відкрив «Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.». З 1946 р. відбудовчі роботи в країні в галузі культури почали розгортатися ще інтенсивніше. Цьому сприяло те, що держава одержала можливість виділяти на культурне будівництво більше коштів. Водночас в результаті демобілізації з рядів Радянської Армії значні людські ресурси почали використовуватися на відбудовчих роботах. Тим самим було забезпечено умови для відновлення культурного життя міст і сіл, що зазнали тимчасової окупації під час минулої війни.

В книзі «Відродження» Л. І. Брежнев всебічно розкрив соціальне значення заходів, спрямованих на піднесення матеріального й культурного рівня трудящих навіть у тяжкі післявоєнні роки. «Тим часом відставання з житлом, транспортом, побутом, культурою,— писав Л. І. Брежнев,— неминуче позначалося на продуктивності праці, а отже, і на зростанні виробництва»².

Очолити боротьбу за дальший розвиток радянської культури, партія і уряд першочергову увагу приділили відновленню і вдосконаленню мережі закладів народної освіти. Школи України розпочали новий 1945/46 навчальний рік у надзвичайно тяжких умовах: не вистачало приміщень, обладнання, підручників, письмового приладдя тощо. Держава робила все необхідне для подолання цих труднощів. Рік у рік зростали асигнування на потреби загальноосвітньої школи, державні будівельні організації розширювали обсяг робіт по відбудові та ремонту приміщень. Партійні і радянські органи дбали про забезпечення шкіл усім необхідним для нормальної їх роботи. Тільки в 1950 р. на потреби школи в УРСР було асигновано близько 3,6 млрд. крб., удвічі більше, ніж у передвоєнному 1940 р. В цілому за роки п'ятирічки на утримання шкіл, зміцнення їх матеріальної бази було використано за бюджетом понад 14 млрд. крб. Робітники, інженерно-технічні працівники промислових підприємств країни активно відгукнулися на заклик партії збільшити випуск наочного приладдя

¹ *Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1977, с. 549.*

² *Брежнев Л. І. Відродження, с. 51.*

Будинок нової школи у м. Макіївці (1950 р.).

До виконання накресленої партією програми відбудови установ культури активно залучалися трудящі міст і сіл. У країні розгорнувся всенародний патріотичний рух допомоги закладам народної освіти. У республіці дальшого поширення набув почин, з яким ще в 1944 р. виступили трудящі Житомирщини, що запропонували методом народної будови відновлювати зруйновані під час війни шкільні приміщення. У 1946 р. вони знову провели неділеньку підготовки шкіл до навчального року. Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У у травні 1946 р. схвалили цей патріотичний почин і рекомендували партійним, радянським установам, органам народної освіти підтримати ініціативу житомир'ян і розгорнути змагання трудящих міст і сіл України за відбудову загальноосвітніх шкіл і кращу підготовку їх до нового навчального року.

Населення республіки активно підтримало цю патріотичну ініціативу. Всюди проводились масові неділеньки по будівництву шкільних приміщень, їх обладнанню, організувалися громадські огляди стану підготовки шкіл до нового навчального року.

Значну роботу по відбудові і спорудженню нових шкільних приміщень, зміцненню навчально-матеріальної бази шкіл провели у позаробочий час колективи промислових підприємств, будов, радгоспів, колгоспів, установ. Колгоспи виступали з ініціативою відновлювати зруйновані і споруджувати нові приміщення загальноосвітніх шкіл за рахунок власних асигнувань. Протягом 1946—1950 рр. сільгоспартілі України збудували 1662 школи на 173,7 тис. учнівських місць. В цілому по республіці державними організаціями, а також шляхом ініціативного будівництва

Урок у Миколаївській дитячій музичній школі (1949 р.).

за роки п'ятирічки було введено в дію 2644 загальноосвітні школи на 483,3 тис. учнівських місць.

Важливі завдання постали щодо відновлення і розширення мережі вищих і середніх спеціальних учбових закладів. Партія і уряд прийняли ряд постанов про відродження і зміцнення матеріальної бази цих закладів. Для цього щороку виділялися значні кошти, будівельні матеріали, різноманітне устаткування. Роботи по відбудові вузівських приміщень провадили колективи спеціальних будівельних трестів. Водночас серед викладачів, студентів, робітників та службовців поширився патріотичний рух за якнайшвидше відродження вузів. У позаучбовий час вузівські колективи працювали на відбудові навчальних корпусів і гуртожитків, заготівлі будівельних матеріалів, виготовленні необхідного устаткування тощо.

Напружена боротьба за відновлення і розширення навчально-матеріальної бази вузів і технікумів республіки давала позитивні результати: щороку все більше учбових закладів одержували нові приміщення і гуртожитки, устаткування для кабінетів і лабораторій. У ці роки багато зроблено по відбудові великої кількості вузів — Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, Харківського державного університету ім. О. М. Горького, а також інститутів — Київського і Одеського політехнічних, Миколаївського кораблебудівного та ін. Зокрема, в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова до 1948/49 навчального року було введено в дію майже всі учбові корпуси, студентські гуртожитки, лабораторії та кабінети. Водночас відкривалися нові вищі й середні спеціальні учбові заклади: почав працювати Київський державний педагогічний інститут іноземних мов, львівські інститути: прикладного та декоративного мистецтва, сільськогосподарський і лісотехнічний, інститут фізичної культури. Відкрився Ужгородський державний університет.

Велика увага приділялася відродженню наукових установ. З державного бюджету УРСР було, зокрема, виділено на невідкладні потреби АН УРСР близько 100 млн. крб., що дало можливість інтенсивніше відбудувати зруйновані під час війни і споруджувати нові науково-експериментальні та господарські об'єкти. Вже на початок 1948 р. було не тільки відновлено, а й значно розширено науково-технічну базу АН УРСР, зокрема введено в дію фізичну лабораторію, відбудовано Бібліотеку Академії наук УРСР та ін.

У містах і селах розгорнувся всенародний рух за відбудову і відновлення діяльності культурно-освітніх і мистецьких закладів. Протягом четвертої п'ятирічки методом народної будови було зведено понад 8 тис. нових приміщень культурно-освітніх установ. На кінець п'ятирічки мережа культурно-освітніх закладів у республіці перевершила довоєнний рівень.

Велику увагу приділяли партійні та радянські органи УРСР відбудові та зміцненню матеріально-технічної бази поліграфічних підприємств. Відновили роботу харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе, київські — книжково-журнальна і 4-та поліграфічна фабрики та ряд інших. Вже 1949 р. потужність книжкових підприємств республіки досягла до воєнного рівня. Широким фронтом провадилися роботи по відновленню і розширенню радіомережі.

За роки четвертої п'ятирічки на Україні було практично повністю відбудовано матеріальну базу культури. Це був результат героїчної праці трудящих України, а також тієї допомоги, яку надали УРСР партія і держава, братні союзні республіки. Велике значення для відновлення мережі закладів народної освіти, культурно-освітніх, мистецьких і наукових установ, засобів масової інформації та пропаганди мала також допомога громадськості, патріотичний рух за відродження закладів культури методом народної будови.

Розвиток народної освіти

Постійно дбаючи про дальше піднесення духовного життя радянського суспільства, партія і уряд особливу увагу приділяли розвитку і вдосконаленню народної освіти, і насамперед її основної ланки — загальноосвітньої школи. У Законі про четвертий п'ятирічний план ставилося завдання охопити навчанням всіх дітей шкільного віку, а також створити умови для продовження освіти тієї частини молоді, яка під час Великої Вітчизняної війни і тимчасової окупації деяких районів країни не мала можливості одержати належної освіти в школі.

З перших же днів після визволення території УРСР від німецько-фашистських загарбників ЦК КП(б)У і уряд республіки розгорнули велику роботу, спрямовану на відновлення і дальший розвиток загальноосвітньої школи. У травні 1946 р. Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У прийняли постанову «Про підготовку початкових, семирічних і середніх шкіл Української РСР до нового 1946-47 навчального року», в якій визначалися завдання по організації навчання і виховання підростаючого покоління.

У ній, зокрема, підкреслювалося, що повне здійснення закону про загальне обов'язкове навчання є центральним завданням місцевих Рад депутатів трудящих у галузі народної освіти. Запровадженню всеобучу приділялася велика увага і в постанові ЦК КП(б)У «Про заходи до дальшого поліпшення роботи шкіл Української РСР», прийнятій у листопаді 1946 р.

На виконання цих постанов спрямовували свою діяльність партійні, радянські і громадські організації. Провадилася велика робота по залученню дітей до шкіл і створенню умов для навчання молоді, яка під час війни не мала можливості навчатися. Зростав фонд всеобучу. У 1948/49 навчальному році в школах республіки він становив 14 млн. крб. До нього входила також значна кількість продуктів, одягу, взуття та ін. Протягом року понад 140 тис. учнів одержали з цього фонду матеріальну допомогу. Всебічне піклування про дітей інвалідів Вітчизняної війни та із малозабезпечених сімей виявляли профспілкові організації промислових підприємств, радгоспів, а також колгоспи. В сільській місцевості організовувалися шкільні інтернати.

У роки післявоєнної відбудови держава робила все необхідне, щоб створити юнакам і дівчатам умови для навчання. Тим, хто вчився без відриву від виробництва, надавалися певні пільги. Вони звільнялися від роботи у вечірніх змінах, на час екзаменаційних сесій одержували право працювати неповний робочий день, не виїжджати у тривалі відрядження тощо. Поступово зростала кількість шкіл та окремих класів працюючої молоді. Все це сприяло тому, що вже 1950 р. на Україні вечірні школи закінчили 37,2 тис. чоловік.

У результаті проведеної величезної роботи на кінець п'ятирічки у країні довоєнна мережа загальноосвітніх шкіл була не тільки відновлена, але й розширена. Якщо в 1940/41 навчальному році в СРСР було 193,7 тис. шкіл, то в 1950/51 р. вже 222 тис., а кількість учнів у них наблизилась до довоєнного рівня. Були підготовлені умови, щоб приступити в 1949 р. до здійснення загальної обов'язкової семирічної освіти, тобто до виконання програмного завдання, вирішенню якого перешкодила війна.

Перехід до загальної семирічної освіти у місті її на селі став величезним соціальним досягненням Радянської держави. На більш високий ступінь піднімався рівень освіти молоді, створювалися умови для дальшого розширення середньої освіти.

Партія і держава постійно дбали про піднесення навчально-виховної роботи в школі, про те, щоб вона виконувала завдання, визначені В. І. Леніним, який підкреслював, що «наша школа повинна давати молоді основи знання, уміння виробляти самим комуністичні погляди, повинна робити *3 них освічених людей»¹.

У загальній системі заходів, спрямованих на дальше піднесення рівня навчання і виховання підростаючого покоління, величезну увагу було приділено забезпеченню шкіл кадрами вчителів.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни тисячі шкіл республіки працювали без повного штату педагогів. І хоч поступово їх кількість збільшувалася за рахунок демобілізованих з лав Радянської Армії, а також вчителів, які повернулися з евакуації, проблема кадрів для школи ще не була вирішеною. Крім того, дуже гостро постало питання про підвищення ідейно-теоретичного рівня педагогів. На подолання цих труднощів спрямовували зусилля партійні організації. В республіці розгорнули діяльність учбові заклади, які провадили підготовку педагогічних кадрів шляхом стаціонарного і заочного навчання. Переважну більшість вчителів було залучено до навчання в мережі політичної освіти.

Комуністична партія і уряд постійно піклувалися про радянського вчителя. Навіть у тяжких умовах післявоєнної відбудови було визнано

¹ Див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 51, с. 130.

необхідним підвищити заробітну плату вчителям і встановити для них пенсійне забезпечення. В 1948 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ про відзначення вчителів урядовими нагородами за вислугу років і бездоганну педагогічну діяльність.

За роки п'ятирічки зросла кількість вчителів, підвищився їх освітній рівень. У 1950/51 навчальному році у денних загальноосвітніх школах України працювало 272,7 тис. педагогів. Велика увага приділялась вивченню і поширенню передового педагогічного досвіду. Багато вчителів досягли високої професійної майстерності, брали активну участь у громадсько-політичному житті. В школах України працювало 29 вчителів — депутатів Верховних Рад СРСР і УРСР, велика кількість депутатів місцевих Рад. Серед вчителів було 6 Героїв Радянського Союзу, 39,5 тис. нагороджених орденами і медалями, 524 педагоги мали звання Заслуженого вчителя школи УРСР, 3427 — нагороджено значком «Відмінник народної освіти».

Приділяючи величезну увагу зростанню соціальної ролі загальноосвітніх шкіл, Комуністична партія постійно дбала про підвищення ідейно-теоретичного рівня навчально-виховного процесу в них. Постанови ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У з ідеологічних питань, а також інші партійні документи було покладено в основу роботи по перегляду навчальних планів і програм, внесенню в них змін, які відповідали зрослому рівню наукових знань суспільства. У них більше уваги відводилось загальноосвітнім дисциплінам, включались нові предмети. Навчально-виховний процес у школі спрямовувався на формування діалектико-матеріалістичного світогляду у дітей, викриття буржуазної ідеології. У програмах важливе місце відводилося вивченню матеріалу, який всебічно розкривав зв'язки і дружбу братніх народів нашої країни, знайомив учнів з історією і культурою трудящих інших національностей, що сприяло їх інтернаціональному вихованню.

Підвищенню якості навчання в школі сприяло також запровадження для учнів, які закінчували початкову й семирічну школу, обов'язкової здачі випускних екзаменів, а для тих, хто закінчував середню школу, — екзаменів на атестат зрілості, нагородження випускників медалями, введення в усіх школах «Правил для учнів», цифрової п'ятибальної системи оцінки успішності та ін.

Таким чином, спрямовуючи зусилля радянського народу на відбудову і дальший розвиток зруйнованого під час війни народного господарства, Комуністична партія водночас повсякденно дбала про розвиток освіти й виховання підростаючого покоління, про дальше неухильне піднесення культурного рівня всіх трудящих.

Підготовка кадрів інтелігенції

У роки відбудови народного господарства країни з особливою гостротою постало питання про забезпечення всіх галузей народного господарства й культури необхідною кількістю працівників з вищою і середньою спеціальною освітою. Під час Вітчизняної війни немало радянської інтелігенції загинуло, в цілому по країні зменшилася підготовка фахівців у вузах і технікумах. Це призвело до того, що в усіх галузях народного господарства і культури в повоєнні роки почала відчуватися нестача спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою. Виникла гостра потреба якнайшвидше поповнити ряди інтелігенції, посилити процес її формування. Післявоєнна відбудова економіки, оновлення її технічної бази, зростаючий рівень науки і техніки зумовили необхідність підняти рівень

кваліфікації фахівців, збільшити кількість спеціальностей, за якими провадилось навчання у вузах і технікумах. Економічний розвиток країни вимагав посилення підготовки кадрів для паливної, машинобудівної, металургійної, енергетичної та радіотехнічної промисловості.

На Україні, як і в інших республіках СРСР, підготовку спеціалістів проводили вищі й середні спеціальні учбові заклади. У зв'язку з відкриттям ряду нових учбових закладів збільшилася кількість спеціальностей, з яких готувалися фахівці. Стало більше студентів у вузах та учнів у технікумах. Серед молоді, яка прийшла у ці роки на навчання у вищі й середні спеціальні учбові заклади, було багато колишніх фронтників. їм надавалися пільги при вступі в учбові заклади, а також створювалися відповідні матеріальні й побутові умови.

У 1950/51 навчальному році кількість студентів вузів республіки становила 201,5 тис. порівняно з 137 тис. у 1945/46 навчальному році, учнів технікумів — відповідно 227,8 і 164,1 тис. чоловік. Таке зростання сталося завдяки розширенню як стаціонарної, так і заочної освіти.

Партія і уряд постійно дбали про розвиток навчання без відриву від виробництва. Рада Міністрів СРСР у постанові «Про заочну підготовку спеціалістів» (квітень 1946 р.) схвалила заходи, спрямовані на дальше вдосконалення цієї форми освіти. Для молоді, яка навчалася заочно, створювалися сприятливі умови. Керівників підприємств і установ було зобов'язано звільняти студентів-заочників від роботи у вечірній час, своєчасно надавати їм учбові відпустки, виділяти місце для виробничої практики і дозволяти перехід на роботу за спеціальністю. Вже в перші післявоєнні роки в республіці була відновлена розгалужена мережа заочної освіти. У 1946 р. при 76 вузах функціонували заочні відділення, а при 21 — навчально-консультаційні пункти.

Прагнучи всіляко вдосконалити процес формування кадрів радянської інтелігенції, партійні організації постійно дбали про піднесення рівня професійної підготовки і комуністичного виховання майбутніх спеціалістів, удосконалення роботи вищих і середніх спеціальних учбових закладів.

ЦК КП(б)У у вересні 1947 р. прийняв спеціальну постанову «Про поліпшення навчальної і політико-виховної роботи у вузах УРСР», у якій, відзначивши досягнення в розвитку вищої школи на Україні, водночас викрив серйозні недоліки в організації навчально-виховного процесу у вузах. Постановою було визначено темпи розвитку і шляхи піднесення рівня роботи вищих учбових закладів.

У грудні 1947 р. Управління в справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР обстежило ряд вузів Києва, Львова, Одеси, Дніпропетровська, Сталіно. Результати перевірки обговорювалися на проведених спільно з обкомами партії нарадах директорів та секретарів парткомів вузів. Велика робота проводилася також по створенню нових підручників, удосконаленню навчальних планів і програм, до яких включався ряд нових дисциплін.

Серед заходів, спрямованих на підвищення рівня роботи вузів і технікумів, важливе місце відводилося комплектуванню їх викладацькими кадрами, підвищенню науково-теоретичного рівня педагогів. У вузах була відновлена аспірантура. Ще В. І. Ленін підкреслював: «В усякій школі найважливіше — ідейно-політичний напрям лекцій. Чим визначається цей напрям? Цілком і виключно *складом лекторів*»¹.

¹ Див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 51, с. 130.

Партія і уряд здійснювали заходи по підвищенню наукової кваліфікації викладацьких кадрів. У 1949 р. при Московському ордену Леніна державному університеті ім. М. В. Ломоносова, Ленінградському державному університеті ім. А. О. Жданова, Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка організовано інститути підвищення кваліфікації. У 1950 р. при ряді вузів країни — Московському, Ленінградському і Київському університетах, Середньоазіатському державному університеті ім. В. І. Леніна, Казанському державному університеті ім. В. І. Ульянова-Леніна й Уральському державному університеті ім. О. М. Горького організовано річні курси по підготовці викладачів основ марксизму-ленінізму, політичної економії та філософії.

Протягом четвертої п'ятирічки вузи й технікуми провели велику роботу по підготовці фахівців. У 1950 р. в народному господарстві країни вже працювало понад 3,2 млн. спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою. За п'ятирічку їх кількість збільшилась майже на мільйон чоловік. Тим самим було зроблено значний крок по шляху дальшого забезпечення народного господарства і культури країни спеціалістами різних галузей знань, досягнуто значного посилення процесу формування кадрів радянської інтелігенції.

Розвиток науки

Комуністична партія приділяла велику увагу розвитку радянської науки, перед якою в період четвертої п'ятирічки стояли відповідальні завдання, пов'язані з відбудовою і дальшим розвитком народного господарства і культури, забезпеченням науково-технічного прогресу країни. У післявоєнні роки зросла і вдосконалилася мережа науково-дослідних установ, збільшилася кількість працівників у них, розширився обсяг і підвищилась ефективність наукових розробок, впроваджених у практику. В 1950 р. кількість наукових установ у країні становила 3447. У них працювало 162,5 тис. чоловік. Центром радянської науки була Академія наук СРСР. Зростанню наукового потенціалу країни сприяло створення в ці роки ряду академій наук у союзних республіках, зокрема в Азербайджані (1945), Казахстані, Латвії й Естонії (1946). На Україні за період четвертої п'ятирічки кількість наукових установ збільшилася і в 1950 р. становила 576. В них працювало 22,3 тис. чоловік.

Чималий загін учених об'єднувала Академія наук Української РСР. У 1946 р. було обрано новий склад Президії АН УРСР. У листопаді 1946 р. після смерті президента АН УРСР всесвітньо відомого вченого академіка О. О. Богомольця новим президентом став академік О. В. Палладій. Віце-президентами обрано видатних радянських вчених Є. О. Патона, М. О. Лаврентьєва, О. І. Білецького, А. І. Кіпріанова.

Великий вклад у розвиток науки вносили колективи науково-дослідних галузевих інститутів і вузів республіки. Вже в 1946 р. викладачі вузів завершили понад 3 тис. наукових досліджень.

Завдяки творчіш зусиллям вчених України значних успіхів було досягнуто у розвитку природничих, технічних та суспільних наук. Успішно розвивалися традиційні і виникали нові галузі наукових знань. У роки четвертої п'ятирічки в системі АН УРСР створено інститути теплоенергетики, електротехніки, використання газу в комунальному господарстві та промисловості, машинознавства і сільськогосподарської механіки тощо.

У повоєнні роки рівень розвитку природничих і технічних наук визначався науково-технічними проблемами, які мали величезне значення

Президент АН УРСР академік О. О. Богомолець (1946 р.).

для технічного прогресу й забезпечення обороноздатності Радянського Союзу. В країні інтенсивно провадилися розпочаті ще в попередні роки широкі науково-дослідні роботи в галузі атомної проблеми: 1946 р. було здійснено пуск першого в нашій країні атомного реактора.

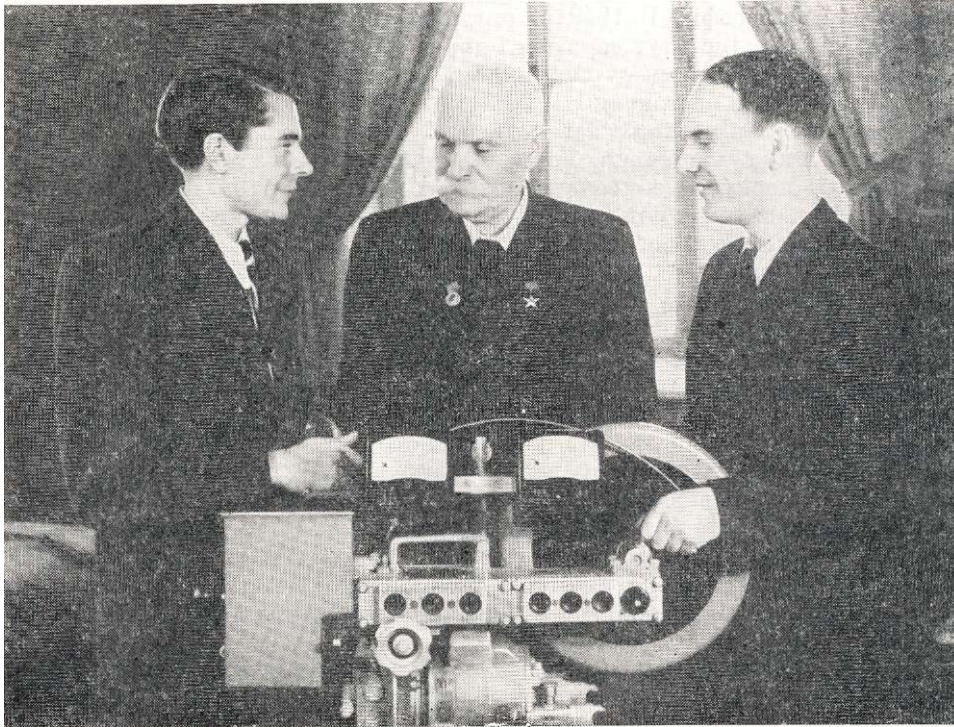
В Українській РСР також плідно розвивалися теоретична фізика, фізика атома й атомного ядра, фізика металів, напівпровідників, молекулярних кристалів, радіофізика тощо. Колективи ряду науково-дослідних інститутів провели велику роботу по розробці й створенню серії електронних прискорювачів. У 1947 р. в очолюваній С. О. Лебедєвим лабораторії моделювання та обчислювальної техніки Інституту електротехніки АН УРСР розпочато дослідження в галузі кібернетики. В 1948—1951 рр. тут під його керівництвом було створено першу в СРСР малу електронно-обчислювальну машину «МЭВМ».

Широким фронтом у республіці провадилися науково-дослідні роботи в галузі зварювання металів. Цими проблемами займалися колективи Інституту електрозварювання ім. Є. О. Йатона АН УРСР, а також Інституту чорної металургії, Українського науково-дослідного інституту металів тощо. У післявоєнні роки розвиток цієї галузі відзначався збільшенням обсягу теоретичних досліджень з металургії і технології зварювання, дальшим впровадженням його у виробництво, створенням нових методів зварювання.

Українські вчені досягли успіхів у розвитку хімії. За дослідження в галузі хімії ізотопів О. І. Бродському 1946 р. було присуджено Державну премію СРСР. У 1950 р. Державні премії СРСР були присуджені П. П. Будинкову за розробку нових ізоляційних матеріалів та Б. С. Лисіну за виготовлення нових безолов'яних емалей.

Плідно розвивалася в УРСР і біологічна наука. Було виведено нові сорти ряду культур, зокрема пшениці. Багаторічна праця по селекції пшениць академіка АН УРСР В. Я. Юр'єва в 1947 р. відзначена Державною премією СРСР. Вчені України запропонували новий спосіб боротьби з шкідниками сільськогосподарських культур, розробили ефективні методи селекції дубового шовкопряда, засоби боротьби з паразитичними захворюваннями сільськогосподарських тварин, способи збільшення запасів промислових риб тощо.

Важливим фактором неухильного піднесення всіх галузей наукових знань стало зміцнення їх зв'язків з виробництвом. З кожним роком все більше наукових досліджень ефективно використовувалися в народному господарстві, сприяли його технічному оновленню, піднесенню продуктивності виробництва. У планах роботи наукових установ і вузів значна увага

**Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії СРСР, академік АН УРСР
Б. О. Патон з силами' (Київ, 1953 р.).**

приділялася розробці питань прикладного характеру, безпосередній допомозі окремим підприємствам, колгоспам і радгоспам у розв'язанні конкретних питань виробництва. Постійно поліпшувалися й урізноманітнювалися творчі контакти науковців з виробничниками, зміцнювалася їх співдружність. Для встановлення більш тісних і безпосередніх зв'язків з виробництвом колективи науково-дослідних установ і вищих *учбоєих* закладів організовували бюро технічної допомоги промисловості, консультації для працівників підприємств, створювали комплексні бригади в складі науковців та інженерно-технічного персоналу та ін.

Великий загін науковців працював у галузі гуманітарних наук. Проблеми історії Компартії України розробляв Український філіал Інституту Маркса—Енгельса—Леніна при ЦК ВКП(б) (нині Інститут історії партії при ЦК Компартії України — філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС). Завданням Інституту було також збирання і публікація документів та матеріалів з історії Комуністичної партії України, здійснення наукового перекладу українською мовою творів класиків марксизму-ленінізму. Дослідженням громадянської історії займався колектив Інституту історії України АН УРСР (з 1950 р.— Інститут історії АН УРСР). Над історичними проблемами працювали і відповідні кафедри вузів.

Питання економічної науки досліджували науковці Інституту економіки АН УРСР, галузевих науково-дослідних інститутів і відповідних кафедр вузів республіки. У 1946 р. в системі АН УРСР створено Інститут філософії, а в найбільших вузах республіки — кафедри марксистсько-

ленінської філософії. В 1949 р. організовано Сектор держави і права АН УРСР (нині Інститут держави і права АН УРСР).

В ідейно-теоретичному спрямуванні вчених-суспільствознавців значну роль відіграли постанови ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань. Дальшому марксистсько-ленінському загартуванню суспільствознавців, подоланню хиб у розвитку гуманітарних наук сприяли проведені з ініціативи ЦК партії наукові дискусії, зокрема з проблем філософії (1947), мовознавства (1950). На дискусії з філософії були виявлені й піддані гострій критиці серйозні недоліки в розробці марксистсько-ленінської філософії і намічені шляхи перебудови цієї галузі науки. У квітні 1947 р. в ЦК КП(б)У було проведено нараду істориків республіки, на якій підведено підсумки роботи по вивченню історії України, вказано на необхідність широкої розробки історії Великої Вітчизняної війни. У серпні 1947 р. ЦК КЩ(б)У прийняв постанову про роботу Інституту історії України АН УРСР, в якій було проаналізовано стан розвитку історичної науки в республіці, викрито й засуджено прояви українського буржуазного націоналізму, що мали місце в деяких працях, підготовлених істориками республіки в попередні роки, визначено завдання у розробці найактуальніших історичних проблем. На боротьбу з проявами ворожих буржуазно-націоналістичних тенденцій у дослідженні історії та літератури націлювала науковців і постанова ЦК КП(б)У «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури» (1946).

І хоч на розвиток суспільних наук мав негативний вплив культ особи, у роки четвертої п'ятирічки було зроблено крок вперед у дослідженні ряду важливих історичних, філософських і економічних проблем, питань мовознавства, літературознавства та ін. Вчені економісти республіки значну увагу приділяли проблемам соціалістичної економіки, історії народного господарства та ін. У 1949 р. було опубліковано «Нариси розвитку народного господарства Української РСР». 1954 р. цю монографію після доопрацювання і доповнення було видано російською мовою у Москві. Праця академіка АН УРСР П. І. Лященка «Історія народного господарства СРСР» була відзначена Державною премією СРСР (1949). Плідно трудилися науковці і в інших напрямках гуманітарних наук.

Вчені Української РСР в усіх галузях природничих, технічних і суспільних наук у роки четвертої п'ятирічки вносили значний вклад у дальший розвиток радянської науки, сприяли успішній відбудові й дальшому піднесенню народного господарства країни, соціально-економічному й духовному розквіту соціалістичного суспільства.

Культурно-освітня робота'

У проведенні ідеологічної роботи серед населення важлива роль належала культурно-освітнім установам. Партійні організації приділяли велику увагу їх діяльності. У травні 1946 р. Пленум ЦК КП(б)У розглянув питання «Про стан культурно-освітньої роботи серед робітників підприємств міст Ворошиловграда, Маріуполя і в селах Миколаївської області». Перед парторганізаціями було поставлене завдання забезпечити повсякденне керівництво культурно-освітніми закладами, перетворити клуби, будинки культури, хати-читальні, червоні кутки на справжні вогнища політичного й культурного виховання, освіти, відпочинку і дозвілля народних мас.

Під керівництвом партійних організацій культурно-освітні установи розгорнули велику, різноманітну за своїми формами роботу, спрямовану

на комуністичне виховання трудящих, мобілізацію їх на виконання накреслень партії по відбудові та дальшому розвитку всіх галузей народного господарства й культури. Будинки і палаци культури, клуби, хати-читальні, бібліотеки, музеї, червоні кутки роз'яснювали конкретні завдання п'ятирічного плану, допомагали партійним і радянським органам у проведенні політичних і господарських кампаній. Важливим напрямом діяльності культурно-освітніх закладів серед трудящих республіки була боротьба з проявами українського буржуазного націоналізму, релігійними забобонами, за дальше піднесення соціалістичної свідомості трудящих, підвищення їх культурно-технічного рівня.

Значна увага приділялася лекційній пропаганді. На Україні, як і в інших республіках СРСР, більшість лекцій організовувалася через створену раніше систему державних лекційних установ.

Різноманітну і цікаву роботу серед трудящих розгорнули організації Всесоюзного товариства для поширення політичних і наукових знань (з 1963 р.— товариство «Знання»). У 1950 р. тільки в клубних установах системи Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР було прочитано 711 тис. лекцій і доповідей. їх відвідало майже 54,5 млн. чоловік. Широко застосовувалися й інші форми масової культурно-освітньої роботи серед трудящих. У будинках культури, клубах, хатах-читальнях часто проводилися концерти, тематичні вечори, зустрічі з передовиками виробництва. Організовувалися також бесіди, читання газет і журналів, колективні прослухування радіо та ін. Уже в перші пововні роки при культурно-освітніх установах відновили роботу численні різноманітні гуртки. У 1950 р. в масових клубах працювало 38,4 тис. художніх гуртків, які відвідувало 560,6 тис. чоловік. Поширеною формою культурно-освітньої роботи серед трудящих безпосередньо на виробництві — в цехах, бригадах, ланках, на фермах, у полі — були виступи агіткультбригад.

За 1946—1950 рр. кількість музеїв у республіці істотно не змінилася (в 1946 р. їх було 133, у 1950 р.— 137), але збагатилася й урізноманітнілася їх робота з трудящими, поліпшився її зміст. Рік у рік зростала популярність цих закладів серед населення. За 1946—1950 рр. кількість трудящих, які відвідали музеї України, збільшилась з 1,6 до 3,9 млн.

Прагнення робітничого класу, колгоспного селянства та інтелігенції глибше ознайомитися з історичним минулим Радянської країни, революційними подіями, історією та природою свого краю, міста, села, їх сучасним розвитком знайшло своє втілення в організації музеїв та музейних кімнат на громадських засадах. Одним з перших такий музей у нашій республіці відкрито 1948 р. у с. Тиманівка Тульчинського району на Вінничині. Кого експозиція присвячувалась великому російському полководцю О. В. Суворову. У тому ж році в с. Витілівка Кіцманського району Чернівецької області відкрився колгоспний музей. У наступні роки патріотичний рух за організацію музеїв на громадських засадах дістав значного поширення.

Велику культурно-освітню роботу проводили бібліотечні установи. 1950 р. на Україні функціонувало 34,9 тис. масових бібліотек, а також наукові, технічні та спеціальні бібліотеки на підприємствах, в установах, учбових закладах. Їх працівники залучали до користування книжковими фондами широкі кола населення, забезпечували книгами кожен сім'ю. На кінець п'ятирічки послугами масових бібліотек користувалося понад 4,1 млн. чоловік.

В. І. Ленін підкреслював: «Бібліотечна справа, яка включає, звичайно, «хати-читальні», всякі читальні і т. п., найбільше потребує виклику *шагання* між окремими губерніями, групами, читальнями і ін. і т. п.»¹. Втілюючи в життя цю ленінську настанову, партійні організації в перші повоєнні роки організували й очолили соціалістичне змагання культурно-освітніх закладів, спрямоване на поліпшення їх діяльності, виховання мас у дусі радянського патріотизму, підвищення їх політичної і виробничої активності. Вже в 1947 р. за кращі показники змагалися більше 16 тис. клубів і понад 1,7 тис. бібліотечних закладів. Переможцями стали Полтавська обласна бібліотека, Заліщицький районний Будинок культури Тернопільської області та ін. У наступні роки трудове суперництво між культурно-освітніми закладами розгорталося й стало все більш дійовим засобом активізації та вдосконалення їх діяльності.

Завдання масово-політичної роботи серед трудящих в умовах післявоєнної відбудови народного господарства з особливою гостротою обумовили необхідність якнайшвидше повністю забезпечити населення газетами й журналами. Незабаром після визволення території України від фашистських загарбників було налагоджено одержання трудящими центральних газет і журналів, а також випуск республіканської та місцевої преси. В 1945 р. на Україні вже виходило 879 газет разовим тиражем 2,7 млн. примірників. У наступні роки кількість періодичних видань збільшувалася, урізноманітнювався їх профіль. Партійні й радянські органи приділяли велику увагу піднесенню ролі преси у розв'язанні завдань відбудови й дальшого розвитку народного господарства і культури, комуністичному вихованні мас.

Втілюючи в життя настанови В. І. Леніна про необхідність поєднання в діяльності радянської преси пропагандистської, агітаційної і організаторської функцій, газети й журнали провели велику роботу по мобілізації трудящих на виконання п'ятирічного плану, організацію і поширення соціалістичного змагання, здійснення політичних кампаній, широко висвітлювали життя союзних республік, культурно-мистецький розвиток в країні, зарубіжні події та ін.

У книзі «Відродження» Л. І. Брежнев підкреслює, яке величезне значення для мобілізації трудящих на виконання завдань відбудови велетня радянської металургії — заводу «Запоріжсталь» — мала преса: «Серед багатьох засобів, що запалюють людей, велику роль відіграла в те літо преса, яскраве більшовицьке слово»². У праці розповідається, як у найбільш гарячий час на будівельному майданчику працювали виїзні редакції газет «Правда», «Радянська Україна», «Большевик Запорожья». За ініціативою першого секретаря обкому Л. І. Брежнева на бюро Запорізького обкому Компартії України було поставлено звіт багатотиражки «Запоріжбуду» «Строитель»³. Повсюдно газети стали дійовими помічниками партійних організацій.

Значних успіхів було досягнуто також у розвитку книговидавничої справи. На Україні, як і в інших республіках СРСР, поступово ліквідувався один із тяжких наслідків війни — нестача книг. Все ширше задовольнявся попит населення на політичну, учбову, художню, науково-технічну, сільськогосподарську літературу. 1950 р. в УРСР видано 4136 назв книг і брошур тиражем 77,6 млн. примірників.

¹ Ленін В. І. Повне збр. творів, т. 37, с. 452.

² Брежнев Л. І. Відродження, с. 30.

³ Там же.

Група лісорубів слухає радіо (Рахівський район Закарпатської області, 1948 р.).

Серед засобів масової інформації значне місце посідало радіомовлення. Його значення великою мірою зумовлювалося розвитком радіомережі, радіофікацією не тільки міст, а й населених пунктів у сільській місцевості. Вже 1946 р. обсяг республіканського радіомовлення дещо перевершив довоєнний рівень.

З метою піднесення ролі радіо, яке В. І. Ленін називав газетою без паперу й «без відстаней»¹, партійні організації провели велику роботу по поліпшенню змісту й форм радіопередач. Населення інформувалося про найважливіші події в країні, всебічно висвітлювалися поточні завдання розвитку народного господарства, досвід новаторів і передовиків промисловості й сільського господарства, діяльність громадських організацій, новини науки і техніки, успіхи в культурно-мистецькому житті.

Радіомовлення відіграло все активнішу роль в ідеологічній роботі серед населення Української РСР.

За партійність літератури й мистецтва

Художня творчість багатонаціонального радянського народу в повоєнні роки характеризується далішим піднесенням, розвитком і збагаченням славних її традицій, ідейним зростанням кадрів письменників і митців. У кращих творах літератури й мистецтва цього періоду знайшла художнє відображення тема ратних подвигів радянського народу у Великій Вітчизняній війні, пафос перемоги над фашизмом, героїка післявоєнного мирного творення. Звеличення радянської людини, яка виявила небачені моральні якості в битві з фашизмом і в боротьбі за відбудову народного

¹ Див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 51, с. 130.

Радянські письменники (справа наліво) М. С. Тихонов, Л. С. Соболев, В. П. Катаев, М. П. Бажан (Київ, 1946 р.).

господарства, за дальше духовне оновлення радянського суспільства, визначило основний напрям творчості письменників і митців Радянської країни. В художній культурі повоєнного часу яскраво виявилися притаманні їй риси — висока ідейність, партійність, правдиве відтворення процесу неухильного розквіту радянського суспільства, народність, висока майстерність.

Водночас у післявоєнному розвитку літератури й мистецтва були помітні деякі негативні явища, зокрема з'явилися твори, написані з позицій аполітичності й песимізму. Серйозні недоліки мали місце в творчій діяльності театрів: у їх репертуарі було мало вистав, присвячених сучасності, в деяких п'єсах на історичну тематику неправильно висвітлювалось минуле, ідеалізувалася діяльність окремих історичних осіб, без належної принциповості добиралася в репертуар твори зарубіжних авторів та ін. У музиці спостерігалось захоплення формалістичними тенденціями. З'явилися художні твори різних жанрів, у яких припускалися відхід від реалістичного правдивого відтворення радянської дійсності, замазування труднощів, спрощене розуміння закономірностей розвитку суспільства, ролі особи і народних мас в історії.

На ліквідацію цих недоліків, дальше підвищення ідейно-художнього рівня радянської літератури й мистецтва, посилення їх ролі в комуністичному вихованні народу були спрямовані постанови ЦК ВКП(б) «Про журнали «Звезда» і «Ленинград», «Про репертуар драматичних театрів і заходи до його поліпшення», «Про кінофільм «Велике життя» і «Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі». Ці документи відстоювали ленінські принципи партійності літератури й мистецтва, засуджували прояви формалізму, натуалізму та інших чужих тенденцій, що вели до відриву від життя. Цент-

Зустріч поета В. М. Сосюри з шахтарями шахти № 4-5 «Микитівна» тресту «Горлівськ-вугілля» (Горлівка, 1950 р.).

ральний Комітет партії підкреслював, що тільки на основі партійності, комуністичної ідейності, народності, високої художньої майстерності митці можуть підготувати достойні радянського народу твори. Комуністична партія закликала творчих працівників давати рішучу відсіч імперіалістичній пропаганді, вести непримиренну боротьбу з проявами низькопоклонства перед буржуазним Заходом, відстоювати ідеї дружби народів і соціалістичного інтернаціоналізму.

Керуючись настановами ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У протягом 1946—1948 рр. прийняв ряд постанов з ідеологічних питань, в яких піддав критиці недоліки, що мали місце в творчості окремих діячів літератури й мистецтва України. У зв'язку з цим у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Херсоні, Дніпропетровську відбулися збори творчої інтелігенції, на яких широко обговорювалися завдання, поставлені перед літераторами й митцями. Почали широко практикуватися творчі відрядження діячів культури у промислові центри, колгоспи, радгоспи. В 1946 р. організовано конкурс на кращий роман і повість з життя радянського народу. Здійснені партійними організаціями заходи мали велике позитивне значення. Вони сприяли піднесенню ідейно-естетичного рівня художньої творчості багатонаціонального радянського народу.

Неухильно дбаючи про розвиток літератури й мистецтва, партія приділяла велику увагу діяльності творчих спілок і організацій, які покликані спрямовувати роботу письменників і митців, сприяти підвищенню їх відповідальності за комуністичне виховання народу. Активізували свою діяльність Спілка письменників України, Спілка архітекторів Української РСР, Спілка художників Української РСР, Спілка композиторів України та Українське театральне товариство. У 1948 р. відбувся

II з'їзд письменників України, на якому було всебічно розглянуто питання розвитку української радянської літератури в післявоєнний період.

У цілому період четвертої п'ятирічки позначився помітними успіхами в розвитку соціалістичної за змістом, національної за формою художньої творчості народів СРСР. У радянській літературі в ці роки з'явилися такі видатні твори, як «Повість про справжню людину» Б. М. Полевого, «Зірка» Е. Г. Казакевича, нові твори К. О. Федіна, О. Т. Твардовського, К. М. Симонова, М. С. Тихонова та ін.

Плідно працювали і літератори Радянської України. В перші післявоєнні роки розкриваються яскраві таланти О. Т. Гончара і М. П. Стельмаха. З'явився роман Гончара «Прапороносці», в якому письменник оспівав героїзм радянських воїнів, їх патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм, дружбу народів нашої Вітчизни. Цей видатний твір української літератури увійшов у скарбницю радянської культури.

Значне місце серед творів, у яких автори прагнули художньо осмислити і показати джерела й причини історичної перемоги Країни Рад у війні, займає роман М. П. Стельмаха «Велика рідня», перша частина якого «На нашій землі» опублікована 1949 р. Визнання дістали й такі твори українських авторів, як «Київські оповідання» Іо. І. Яновського, «Атестат зрілості» В. П. Козаченка, «Переяславська Рада» (частина перша) Н. С. Рибачка, «Запорука миру» В. М. Собка, «Юрко Крук» П. С. Козланюка, «Золототисячник» І. ІТ Рябокляча, твори В. С. Кучера, О. І. Копилеика, Остапа Вишні, Я. В. Баша, О. М. Бойченка, Я. О. Галана та ін.

Помітних успіхів досягла й українська поезія. З'являються нові твори М. Т. Рильського, П. Г. Тичини, книга «Англійські враження» М. П. Бажана, збірка «Щоб сади шуміли» В. М. Сосюри, поема «Прометей» і збірка «За синім морем» А. С. Малишка, нові поезії М. Л. Нагнибиди, Л. С. Первомайського, П. М. Усенка, С. І. Олійника та ін. Водночас із визначними майстрами художнього слова, чий творчий доробок уже вславив поезію Радянської України, до письменницьких лав влилися молоді дарування — вчорашні фронтовики, партизани. Серед них — П. М. Воронько, В. С. Швець, О. М. Підсуха, Я. І. Шпорта та ін. Незабаром до цього загону, що в історії радянської літератури залишився з найменням поетів «воєнного призову», приєдналися Р. А. Братунь, В. В. Соколов, Іо. Г. Герасименко та ін.

Піднесення ідейно-художніх критеріїв літературної творчості визначило посилення її ролі в комуністичному вихованні народу. Підвищується популярність літератури серед трудящих. Все частіше практикувалися зустрічі з письменниками і поетами, громадські обговорення їх доробку, рецензування читачами та ін. Книга міцно входила в життя народу, примножувала його духовні багатства.

Відновлювалося мистецьке життя республіки. Незабаром після звільнення України від німецько-фашистських загарбників почали працювати театральні колективи.

Створено нові театри у возз'єднаному з УРСР Закарпатті. У 1950 р. в республіці налічувався 81 професіональний театр. На їх сценах ставилися твори класиків драматургії, радянських авторів — М. Ф. Погодіна, К. А. Треньова, В. П. Катаєва, К. М. Симонова, Л. М. Леонова та ін. Репертуар театрів України поповнився і новими п'єсами українських драматургів О. Є. Корнійчука «Приїздить у Дзвонкове», І. А. Кочерги «Ярослав Мудрий» та ін.

Водночас у репертуарі драматичних і оперних театрів з'являлися п'єси, написані на низькому ідейно-художньому рівні, а вистави на сучасні

О. Б. Корнійчук серед акторів Київського українського драматичного театру ім. Івана Франка після прем'єри спектаклю «Макар Діброва» (1948 р.).

теми були фактично витіснені зі сцени. Вирішальну роль у перебудові роботи театрів, визначенні ідейно-естетичних критеріїв їх творчості відіграли прийняті протягом 40-х років постанови Центрального Комітету партії з ідеологічних питань, зокрема постанова ЦК ВКП(б) «Про репертуар драматичних театрів і заходи до його поліпшення» (серпень 1946 р.). На її виконання ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи до його поліпшення» (жовтень 1946 р.), у якій всебічно аналізувалася робота театральних колективів республіки і накреслювалися конкретні шляхи поліпшення рівня їх творчої діяльності.

Постанови ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У позитивно вплинули на розвиток театального мистецтва в республіці, допомогли усунути недоліки, що мали місце в діяльності театрів. У січні 1947 р. було проведено нараду керівників театральних колективів, на якій розглянуто питання про репертуар провідних драматичних і оперних театрів України. До репертуарних планів театральних колективів незабаром включили значну кількість нових творів. У 1949 р. відбувся республіканський огляд творчості драматичних театрів на сучасну тематику, в ході якого провідними митцями сцени у 44 театрах було проглянуто 170 вистав. Ряд обласних колективів, зокрема Харківський театр музичної комедії, Запорізький обласний український музично-драматичний театр ім. М. О. Щорса були запрошені на гастролі до Києва, під час яких артисти одержали творчу допомогу й підтримку. На гастролі до обласних театрів республіки, в свою чергу, виїздили і видатні майстри української радянської сцени, зокрема Г. П. Юра, А. М. Бучма, Н. М. Ужвій, В. М. Добровольський, І. С. Паторжинський, М. І. Литвиненко-Вольгемут та ін.

Поступово у роботі театрів намітилися певні позитивні зрушення. З 31 тис. спектаклів, показаних у 1951 р. 75 драматичними театрами УРСР, 17 тис. були поставлені за п'єсами радянських авторів. Піднесення ідейно-художнього рівня репертуару позначилося не тільки на драматичних театрах, а й на оперних та театрах оперети. Їх творчість була нерозривно пов'язана із станом музичного мистецтва у країні, яке в роки п'ятирічки пройшло складний шлях розвитку.

У 1948 р. відбувся I Всесоюзний з'їзд радянських композиторів. Вже в перші повоєнні роки неухильно збагачувалося музичне мистецтво нашої Батьківщини. Значний вклад у скарбницю радянської музики вносили видатні композитори країни С. С. Прокоф'єв, Д. Д. Шостакович та ін. Досить плідно розвивалася музична творчість у союзних республіках.

Визначною подією в культурному житті УРСР стала поява опери Ю. С. Мейтуса «Молода гвардія» (1947), яку поставив Київський державний орден Леніна академічний театр опери та балету Української РСР ім. Т. Г. Шевченка в період підготовки до святкування 30-річчя Великого Жовтня. Друга редакція опери здійснена композитором 1950 р. Серед симфонічних композицій, створених у перші повоєнні роки, визнання дістали Друга симфонія (1945) К. Ф. Данькевича, поеми «Пісня юнаків» (1946) та «Дніпро» (1947) С. П. Людкевича та ін., серед хороших творів — цикл хорів «Жіночі портрети» (1948) А. Я. Пітогаренка та ін.

Важливе значення для дальшого піднесення радянського музичного мистецтва мали постанови ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань, прийняті в 1946—1948 рр., в яких визначилися основні засади його розвитку — партійність, народність, реалізм. Партія ставила перед митцями завдання створювати високоідейні і художньо повноцінні музичні твори, глибоко вивчати класичну спадщину і народну творчість, неослабно боротися проти впливу реакційного буржуазного мистецтва. Але у постанові ЦК ВКП(б) «Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі» (1948) щодо творчості окремих композиторів було дано невиправдано гостру оцінку. У постанові ЦК КГРС «Про виправлення помилок в оцінці опер «Велика дружба», «Богдан Хмельницький» і «Від щирого серця» (1958) та в постанові ЦК Компартії України «Про виправлення помилок в оцінці творчості деяких композиторів Української РСР» (1958) чітко й правильно проаналізовано, належно оцінено ці музичні твори і творчу діяльність їх авторів і ряду видатних радянських композиторів. Водночас ЦК КГРС зазначив, що основні положення партійних документів минулих років зберігають своє принципове значення і що вони відіграли важливу роль у піднесенні музичної творчості радянського народу повоєнних років.

Усуваючи серйозні недоліки в роботі, неухильно поліпшуючи свій репертуар, рівень виконавської майстерності, театральні й музичні колективи республіки посилювали пропаганду мистецтва серед широких мас. Театри України підготували ряд спектаклів, які свідчили про зростання їх художньої культури та ідейної спрямованості і користувалися популярністю серед трудящих. Соціально значущі вистави «Макар Діброва» і «Калиновий гай» О. Є. Корнійчука у постановці Київського державного орден Леніна академічного українського драматичного театру ім. Івана Франка були відзначені Державними преміями СРСР. Урізноманітнювалися форми популяризації театрального мистецтва. Перед трудящими міст і сіл все частіше виступали провідні актори, організовувалися виїзні вистави, численні конкурси та ін. У 1947 р. в республіці широко відзначався 25-річний ювілей Харківського державного орден Леніна академічного українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка.

Про зростання популярності театрів свідчило збільшення кількості їх відвідувачів. За 1950 р. у театрах України 33 тис. вистав переглянули 10,7 млн. трудящих проти 8,4 млн. у 1945 р.

Пропаганду художньої творчості серед населення провадили обласні філармонії, до складу яких входили симфонічні оркестри, хорові капели, ансамблі пісні та танцю, музично-естрадні колективи тощо. Мистецькі колективи поліпшували культурне обслуговування трудящих, організували виступи безпосередньо на підприємствах, у колгоспах, сільських клубах. Лише протягом 1947 р. понад 50 концертів було дано для робітників Запоріжбуду. Перед трудящими будови виступили естрадні артисти, ансамбль пісні і танцю Чорноморського флоту, симфонічний оркестр Закарпатської філармонії та ін.

У післявоєнні роки все вагомішу роль у вихованні трудящих відіграло кіномистецтво. Дбаючи про його ідейно-мистецький рівень, ЦК ВКП(б) у вересні 1946 р. прийняв постанову «Про кінофільм «Велике життя» (друга серія), в якій було детально проаналізовано недоліки кінофільму та ряду інших кінотворів, чітко визначено ідейно-художні засади розвитку радянського кіномистецтва.

В УРСР, як і в цілому по країні, в перші повоєнні роки виробництво художніх кінофільмів скоротилося. Київська кіностудія випускала їх лише один-два на рік. Та вже в четвертій п'ятирічці в радянському кіномистецтві з'явився ряд видатних творів, які відзначалися високою художньою культурою, режисерською та операторською майстерністю, передовими гуманістичними, революційними ідеалами. Серед них «Молода гвардія» (режисер С. А. Герасимов, 1948), «Сільська вчителька» (режисер М. С. Донської, 1947), історико-біографічний фільм «Мічурін» (режисер О. П. Довженко, 1948), «Мусоргський» (режисер Г. Л. Рошаль, 1950). Вони користувалися величезною популярністю серед трудящих. Так, фільм «Молода гвардія» тільки за перші п'ять місяців після виходу на екран переглянуло 60 млн. чоловік. Рік у рік все більше трудящих відвідувало кіно, що свідчило про дальше ідейне і художнє зростання кіномистецтва, піднесення його виховної ролі. У 1950 р. на Україні кількість відвідувачів кінотеатрів становила 212,1 млн. порівняно з 97,4 млн. у 1945 р.

У зв'язку з грандіозним розмахом відбудовних робіт нові завдання постали і перед радянськими архітекторами: не тільки допомогти у відродженні зруйнованих під час війни міст, робітничих селищ, сіл, але й здійснити докорінну їх реконструкцію на основі найновіших досягнень науки і техніки. Соціальні потреби визначили характерну особливість розвитку архітектури у повоєнні роки: її мистецькими принципами стали ансамблева забудова міст, широке використання в декорі народних мотивів, застосування в оздобленні нових матеріалів, зокрема керамічної плитки. Таку Києві розпочалася забудова Хрещатика. У повоєнний період широко проводиться також масове будівництво громадських культурно- побутових споруд і житлових будинків.

Плідно розвивалося образотворче мистецтво. Підвищувався ідейно-мистецький рівень творчості його майстрів. Поступово були усунуті прояви формалізму, натуралізму — хиби, які виявилися в деяких творах. Основною темою творів радянських живописців, графіків, скульпторів стала героїка Великої Вітчизняної війни, величні постаті тих, хто здобув перемогу над грізним ворогом. У творчості митців поряд з воєнною тематикою все вагоміше місце посідали мирна праця народу в післявоєнні роки, образи сучасників, події історичного минулого та ін.

Визнання громадськості дістали полотна Г. С. Меліхова «Молодий Тарас Шевченко в майстерні К. П. Брюллова», О. Г. Максименка «Господарі землі», В. Г. Пузиркова «Чорноморці», В. М. Костецького «Повернення», Т. Н. Яблонської «Хліб», Г. О. Григор'єва «Прийом до комсомолу», М. М. Божія «Портрет відмінниці Світлани Шипунової», ряд портретів діячів української науки і культури, написаних О. О. Шовкуненком та ін. Плідно працювали в ці роки і українські скульптори, які, розкриваючи духовну красу радянської людини, визначні успіхів досягли у скульптурному портреті. В ці роки з'являються такі талановиті твори, як портрети Героя Соціалістичної Праці О. С. Хобти — О. О. Ковальова, Героя Соціалістичної Праці М. О. Озерного — І. С. Зноби та ін. Заслужене визнання дістали гравюри та офорти В. І. Касіяна, М. Г. Дерегуса, О. С. Пащепка, В. Ф. Мироненка, В. Г. Литвиненка та інших авторів.

Широкій популяризації доробку майстрів образотворчого мистецтва сприяла організація виставок, підготовка до яких завжди ставала справжнім оглядом творчих досягнень митців. Вже 1945р. відкрилася VIII українська художня виставка. Її метою було зібрати кадри художників України, показати їх творчий доробок. На виставці вперше експонувалися твори митців Закарпаття. IX і X українські художні виставки влаштовувалися в 1947 і 1949 рр. Крім того, вернісажі українського образотворчого мистецтва проходили на честь 30-річчя Радянської Армії, 150-річчя з дня народження О. С. Пушкіна. Щороку художні обласні виставки проводилися в Харкові, Одесі, Львові, Ужгороді, Полтаві та в інших містах республіки. Значна увага приділялася також організації пересувних виставок. Популяризації творів образотворчого мистецтва серед широких верств трудящих сприяла публікація репродукцій, художніх листівок, плакатів та ін.

Дальшого розвитку набувала народна творчість українського народу, для якої все більш притаманним ставало розмаїття жанрів, зростання ідейно-виконавського рівня і кількості митців. Активізації самодіяльних колективів і окремих аматорів сприяло проведення оглядів та олімпіад художньої самодіяльності. В республіці розвивається і народне декоративно-ужиткове мистецтво. Вже в листопаді 1945 р. на VIII українській художній виставці народні майстри вперше спільно з професіоналами продемонстрували свої вироби, переважно вишивки та малюнки. Відроджувалися осередки народного промислу, організовувалися художньо-промислові артілі. Інтенсивно розвивалися різноманітні види народного мистецтва — народне ткацтво, вишивка, кераміка, різьба по дереву, мистецтво гутного скла, декоративний живопис тощо. Самодіяльні майстри вносили значний вклад у культуру українського народу.

Загалом радянська література і мистецтво в роки післявоєнної п'ятирічки досягли значних успіхів, вони розвивалися на засадах соціалістичного реалізму, шляхом, накресленим Комуністичною партією.

Співробітництво народів СРСР в галузі культури, Міжнародні культурні зв'язки

Повоєнні роки стали новим етапом у розвитку культурного співробітництва народів СРСР і в розширенні їх зв'язків у галузі культури з зару-

біжними країнами. Утвердження і зміцнення соціально-економічної основи соціалістичного суспільства, розквіт дружби радянських народів створили сприятливі умови для спілкування всіх націй і народностей СРСР у духовній сфері. Всебічний процес взаємозв'язків і взаємозбагачення національних культур народів СРСР відбувався в усіх галузях: посилювалося співробітництво в народній освіті, науці, урізноманітнювалося спілкування в художній творчості — пожваблю-

валася перекладацька діяльність, організовувалися виставки, гастролі, до репертуару мистецьких колективів все більше включалося творів авторів — представників братніх республік та ін. Через ці канали трудящі Радянської України зміцнювали культурне співробітництво з братніми народами СРСР і насамперед з російським народом.

Російський народ першим прийшов на допомогу трудівникам УРСР у відновленні матеріальної бази культури. В країні ширилося всенародне змагання між республіками, областями, містами, селами, підприємствами, колгоспами і радгоспами за надання всебічної допомоги районам, зруйнованим під час війни. І у повоєнні роки, підкреслював перший секретар ЦК Компартії України В. В. Щербицький, «кожна республіка працювала на всю країну, і вся країна працювала на кожную республіку». В цьому ще раз яскраво виявився новий характер взаємовідносин між народами в соціалістичному суспільстві.

Різноманітну й щедру допомогу одержувало населення України від трудящих РРФСР та інших братніх республік у відновленні мережі загальноосвітніх шкіл, технікумів, вузів, науково-дослідних установ, культосвітніх і мистецьких закладів. Школам УРСР надавалася величезна допомога в створенні бібліотек, учбових кабінетів і лабораторій, у забезпеченні їх необхідною літературою, наочним приладдям, зошитами й підручниками. Тільки протягом 1946—1950 рр. учбово-педагогічне видавництво РРФСР виготовило і передало школам України 60 млн. підручників.

Колективи, окремі педагоги та учні союзних республік з своїх особистих та шкільних фондів комплектували бібліотеки, добирали наочне приладдя та різноманітне устаткування і надсилали в УРСР.

Значну кількість учбової і художньої літератури подарували українським школярам учні Москви, Саратова, Куйбишева, Уфи. Понад тисячу підручників передали учням м. Красний Луч Ворошиловградської області школярі Батумі. Від піонерів Ашхабада одержували книги та наочне приладдя школи Чернігова.

При братній допомозі інших республік на Україні відновили роботу вузи й технікуми. На адресу вищих учбових закладів УРСР від університетів та інститутів країни, насамперед Москви і Ленінграда, надходили ешелони з літературою, обладнанням, приладами, різноманітним устаткуванням. У відродженні навчально-матеріальної бази Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка активну участь взяли Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова і Ленінградський державний університет ім. А. О. Жданова. Швидко відновлювалась матеріально-технічна база й мережа вузів у західних областях УРСР. Цьому значною мірою сприяли Академія наук СРСР, Московський, Ленінградський, Саратовський ім. М. Г. Чернишевського і Казанський ім. В. І. Ульянова-Леніна університети, ряд науково-дослідних інститутів країни. У післявоєнні роки бібліотека Чернівецького державного університету поповнилася літературою, одержаною від Тбіліського, Казахського ім. С. М. Кірова та інших університетів.

Трудящі братніх республік допомагали в укомплектуванні та поповненні фондів бібліотек УРСР. Лише протягом 1944—1948 рр. для відновлення книжкових фондів бібліотек у дар Україні з державного літфонду РРФСР було надіслано близько 3,2 млн. примірників книг.

Братерська допомога народів СРСР, передусім російського, у відбудові матеріальної бази культури стала однією з форм духовного спілкування радянських народів, одним з вирішальних факторів успішної ліквіда-

ції руйнівних наслідків фашистської окупації і розгортання культурного будівництва в УРСР. Водночас у повоєнні роки поширювалися інші форми міжнародного культурного спілкування народів СРСР. Академія наук СРСР сприяла розширенню діяльності наукових установ АН УРСР, спрямуванню та координації досліджень, організації роботи окремих інститутів. У жовтні 1950 р. відбулося об'єднане засідання Президії АН СРСР і АН УРСР, на якому було розглянуто питання діяльності наукових установ у Львові і вирішено створити там філіал АН УРСР. За ініціативою АН СРСР скликалися конференції, з'їзди, симпозиуми, на яких за участю вчених усіх республік вирішувалися важливі проблеми. Все частіше проводилися спільні наукові дослідження. Установи АН УРСР організовували разом з АН СРСР археологічні та лінгвістичні експедиції. Зміцнювалося співробітництво з ученими інших братніх республік.

Повоєнні роки позначалися дальшим посиленням процесу взаємозбагачення народів СРСР у галузі художньої культури. Все вагоміше місце в творчості радянських літераторів і митців посідала тема дружби народів, радянського патріотизму й інтернаціоналізму. В українській літературі і мистецтві з'явився ряд творів, які з великою художньою силою оспівували «чуття єдиної родини».

Активізувалася перекладацька діяльність. Неоціненний вклад у теорію і практику художнього перекладу внесли М. Т. Рильський, П. Г. Тичина, М. П. Бажан та інші діячі української культури. В 1946—1950 рр. в українських перекладах було видруковано ряд визначних творів російської та інших літератур народів СРСР, які збагатили культуру українського народу.

Про глибoku повагу і великий інтерес трудящих України до художньої культури великого російського народу свідчить те, що українською мовою найбільше перекладалися твори російських авторів. Так, у четвертій п'ятирічці в Українській РСР було опубліковано 747 книг російської художньої літератури, з них 353 видання — українською мовою. Значна увага приділялася також друкуванню доробку російських авторів у оригіналі. Зростала кількість перекладних видань інших літератур народів СРСР. Якщо в 1946 р. таких книг у республіці було видано п'ять, то в 1950 р.— 33. Тираж їх збільшився з 10,5 тис. до 633 тис. примірників. Водночас все більше творів українських авторів друкувалося в інших союзних республіках у перекладі російською мовою та мовами інших народів СРСР.'

Дальшому зміцненню спілкування радянських народів у галузі художньої творчості сприяли гастрольна діяльність театральних та музичних колективів і окремих виконавців, які включали до свого репертуару твори представників різних національних культур і таким чином пропагували художню творчість народів СРСР. На це були спрямовані і обмін художніми виставками, і відзначення ювілеїв видатних діячів культури, і організація кінофестивалів у братніх республіках та ін. На Україну систематично приїздили майстри й творчі колективи з Москви, Ленінграда та інших міст РРФСР і союзних республік. Водночас на гастролі до братніх республік запрошувалися кращі мистецькі колективи України. У Москві 7 серпня 1945 р. виставою «Дай серцю волю — заведе в неволю» розпочав свої гастролі Харківський державний ордена Леніна академічний український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка.

Протягом четвертої п'ятирічки творчі контакти Української РСР з братніми союзними республіками в галузі культури набували все шир-

шого розмаху. Вони відбувалися у всіх сферах духовного розвитку. УРСР брала активну участь у загальносоюзному обміні культурними надбаннями.

Післявоєнні роки стали новим етапом міжнародних культурних зв'язків. Виникнення країн народної демократії знаменувало початок нових відносин між державами в усіх сферах духовного життя суспільства. Розвиваючи зв'язки з Союзом РСР у галузі культури, ці держави прагнули запозичити й використати досвід культурного будівництва в СРСР і одержували від Радянської країни широко безкорисливу й різноманітну за формами допомогу в здійсненні культурних перетворень. У загальносоюзних міжнародних зв'язках, що розвивалися у всіх сферах духовної культури — народній освіті, науці, художній творчості та ін. — активну участь брала Україна. Ще в 1945 р. на звернення органів народної освіти Польщі Українська РСР надала їм допомогу шкільними програмами та підручниками. Задовольнялись аналогічні прохання й інших країн народної демократії.

Важливою ланкою зміцнення культурних зв'язків України із зарубіжними країнами була вища школа. В учбових закладах республіки розпочалася підготовка кадрів з вищою і середньою спеціальною освітою для зарубіжних країн. Допомогу країнам народної демократії в перебудові системи народної освіти Радянський Союз надавав спеціалістами, викладачами вузів і середніх спеціальних учбових закладів.

Значний вклад у справу розвитку культурних зв'язків із зарубіжними країнами внесли вчені УРСР. Спочатку наукове співробітництво з країнами народної демократії здійснювалося переважно у формі обміну науковою інформацією, літературою, науково-технічною документацією. Поступово зміцнювалися й інші форми контактів із зарубіжними державами в науці. Все частіше українські вчені виїжджали за кордон, а їх зарубіжні колеги відвідували Україну. Вже протягом 1949—1952 рр. в УРСР побували наукові делегації майже з усіх країн народної демократії та ряду інших зарубіжних держав.

У період післявоєнного відродження народного господарства наукові колективи Радянського Союзу, в тому числі й УРСР, надавали молодим країнам народної демократії значну допомогу в перебудові роботи наукових закладів, зміцненні їх матеріальної бази, підготовці кадрів та ін. Президія АН УРСР безплатно передала вченим Польщі прилади й лабораторне устаткування. Відомі вчені УРСР брали активну участь в організації роботи науково-дослідних установ за кордоном. Так, до Румунії неодноразово виїжджав тодішній президент АН УРСР О. В. Палладій, до Чехословаччини — академік АН УРСР І. А. Булаховський, до Угорщини — академік АН УРСР М. К. Гудзій та ін. Вони ділилися досвідом організації наукових досліджень, спільно із своїми зарубіжними колегами розробляли перші перспективні плани наукового співробітництва.

У повоєнні роки на міжнародній арені все міцніше утверджувала свої позиції українська радянська література й мистецтво — невід'ємна складова частина художньої творчості усього радянського народу. Розвивалися різносторонні зв'язки УРСР із зарубіжними країнами в цій галузі культури. 1950 р. на гастролях у Польщі побував Київський державний ордену Леніна академічний український драматичний театр ім. Івана Франка. У наступні роки гастрольна діяльність розширилася. Театральні та мистецькі колективи республіки, окремі виконавці демонстрували свій творчий доробок за рубежом, а в УРСР приїжджали митці із зарубіжних країн.

Посилилася увага до перекладання творів зарубіжних авторів. У післявоєнні роки українські читачі одержали можливість рідною мовою ознайомитися з творчістю болгарського класика Христо Ботева в перекладах П. Г. Тичини, класика угорської поезії Шандора Петефі у перекладах Л. Г. Первотмайського, поезіями чеського поета Яна Нерудп, болгарського поета Людмила Стоянова та ін.

Значним здобутком у галузі поетичного перекладу став виконаний М. Т. Рильським переклад поеми польського поета Адама Міцкевич «Пан Тадеуш», відзначений 1950 р. Державною премією СРСР.

З великим інтересом трудящі України зустріли також видані українською мовою твори Шекспіра, Гете, Гюго, Байрона, Пабло Неруди, Я. Гашека, Ю. Фучіка та багатьох інших зарубіжних літераторів. У свою чергу за рубежом все більше перекладалися твори українських авторів.

Активно проводився обмін кінофільмами. Українські художники брали участь у виставках творів радянського образотворчого мистецтва за кордоном та ін. Зміцнювалися і розширювалися контакти між творчими спілками й товариствами України та зарубіжними літературними і мистецькими організаціями. Міжнародні культурні зв'язки Української РСР ставали важливим фактором духовного розвитку трудящих, свідченням зростання авторитету радянської культури серед народів світу.

* * *

Комуністична партія як керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства своєю організаторською та ідеологічною роботою забезпечила значне піднесення політичної і трудової активності народних мас, постійно виявляла й підтримувала їх творчу ініціативу в усіх сферах життя, очолила всенародну боротьбу за відбудову народного господарства. Під керівництвом партії перебудували свою діяльність з урахуванням умов і вимог мирного будівництва органи державної влади, профспілки, комсомол, інші громадські організації. Через них партія залучала робітничий клас, колгоспне селянство, інтелігенцію до суспільно-політичного життя, до розв'язання складних завдань відбудови та дальшого розвитку економіки й культури.

Здійснення соціально-економічних перетворень у країні протягом четвертої п'ятирічки забезпечило дальше неухильне піднесення духовного життя всіх націй і народностей СРСР. Досвід культурного будівництва в УРСР свідчить, що завдяки згуртованості радянського народу навколо Комуністичної партії і Радянського уряду, їх активній взаємодопомозі й співробітництву було досягнуто значних успіхів у розвитку багатонаціональної радянської культури.

1. Дальше зміцнення міжнародного
становища СРСР.

Участь Радянської України у боротьбі
за мир і соціальний прогрес

Міжнародне становище, в якому відбувалось будівництво соціалізму в 50-х роках у нашій країні, характеризувалося поглибленням суперечностей двох протилежних суспільних систем, продовженням активного наступу сил миру, демократії і соціалізму на позиції імперіалізму, дальшими істотними змінами у співвідношенні сил па світовій арені па користь соціалізму. Соціалізм вийшов за межі однієї країни. Утворилась світова соціалістична система, що остаточно сформувалась на рубежі 40—50-х років як «соціальна, економічна і політична співдружність вільних, суверенних народів, які йдуть по шляху соціалізму і комунізму, об'єднаних спільністю інтересів і цілей, тісними узами міжнародної соціалістичної солідарності»¹ і стала міцною базою для дальшого революційного перетворення всього світу. Збулось геніальне передбачення В. І. Леніна про те, що з переходом на шлях соціалізму кількох країн диктатура пролетаріату неминуче перетвориться з національної, тобто існуючої в одній країні, в інтернаціональну, «тобто диктатуру пролетаріату принаймні кількох передових країн, здатну мати вирішальний вплив на всю світову політику»².

Неухильно зростаючий вплив на хід історичного розвитку світу соціалізму зумовлений незаперечними перевагами нового суспільного ладу, який довів свою нездоланну життєву силу в протиборстві з капіталізмом переконливими успіхами в розвитку економіки, культури і зростанні народного добробуту, передовою комуністичною ідеологією і величезним вкладом у вирішення такої життєво важливої для всіх народів проблеми, як збереження і зміцнення миру на землі.

Світова система соціалізму в 50-х роках та її вплив на суспільний розвиток

З утворенням світової системи соціалізму зміцнили міжнародні позиції Радянського Союзу — першої соціалістичної держави. Після встанов-

лення народно-демократичного ладу в країнах Центральної і Південно-Східної Європи, а також у ряді країн Азії і переходу їх на шлях соціалістичного розвитку, дружніх відносин і співробітництва з СРСР наша держава розв'язувала завдання соціалістичного будівництва в значно сприятливішій обстановці, ніж до Великої Вітчизняної війни. Співдружність країн соціалізму стала важливим фактором забезпечення остаточної перемоги соціалістичного ладу в Радянській країні.

Водночас успіхи у будівництві соціалізму в СРСР, величезні досягнення радянського народу в розвитку продуктивних сил, суспільному житті, подання всебічної братерської допомоги народам інших країн, що стали

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1977, с. 17.

² Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 41, с. 157.

на шлях будівництва соціалізму, відіграли надзвичайно важливу роль у здійсненні корінних соціально-економічних перетворень, перемозі соціалістичних відносин і зміцненні соціалістичного ладу в цих країнах.

50-ті роки були важливим періодом становлення і зміцнення соціалізму як світової системи з властивими їй закономірностями. Цей процес проходив двома напрямками: шляхом внутрішньої консолідації соціалістичного ладу в кожній з країн соціалізму і формування нових міждержавних взаємозв'язків між країнами соціалізму на принципах марксизму-ленінізму і соціалістичного інтернаціоналізму.

З точки зору внутрішніх завдань 50-ті роки були для Радянського Союзу періодом будівництва розвинутого соціалістичного суспільства. Одночасно в інших соціалістичних країнах здійснювалась побудова основ соціалізму. Природно, що не всі молоді країни соціалістичної співдружності за цей час досягли однакових успіхів у закладенні фундаменту соціалізму. Проте на кінець 50-х років у них перемогли соціалістичні виробничі відносини.

Всім ходом революційних перетворень у країнах народної демократії, їх успіхами в будівництві соціалізму з усією переконливістю було підтверджено об'єктивний характер головних, обов'язкових для всіх країн закономірностей утворення і розвитку соціалістичного суспільства, що пройшли теоретичну і практичну перевірку в Радянському Союзі. Саме тому практика будівництва соціалізму в СРСР набула великого значення для країн соціалістичної співдружності. Шиття показало, що інші народи, стаючи на шлях соціалістичного розвитку, можуть спиратися на досвід СРСР як першої країни соціалізму і, творчо використовуючи його в конкретних історичних умовах, значно прискорювати будівництво соціалістичного суспільства в своїй країні. Вказуючи на міжнародне значення досвіду будівництва соціалізму в СРСР, Перший секретар ЦК Угорської соціалістичної робітничої партії Янош Кадар писав, що радянський народ своєю роботою першопроходця дав великий основоположний і дійовий у міжнародному масштабі досвід тим народам, які пізніше стали або в майбутньому стануть на шлях будівництва соціалізму, що практика — підсумки півстолітньої боротьби і надихаючі історичні досягнення Радянського Союзу, утворення світової соціалістичної системи і динамічний розвиток наших країн — блискучий доказ правильності ленінського вчення про будівництво соціалізму.

З вступом ряду країн на шлях соціалізму і утворенням світової соціалістичної системи виник новий тип міжнародних відносин. Створилась соціалістична співдружність держав, об'єднаних спільною класовою суттю соціально-економічного ладу й державної влади, спільністю інтересів і мети у боротьбі проти імперіалізму за перемогу соціалізму і комунізму, спільною для всіх ідеологією — марксизмом-ленінізмом. Взаємозв'язки між соціалістичними країнами розвиваються на основі повної рівноправності й спільності їх корінних економічних і політичних інтересів.

У формуванні й розвитку відносин між соціалістичними державами великого значення набув досвід здійснення ленінської національної політики і втілення в життя принципів пролетарського інтернаціоналізму.

У свій час В. І. Ленін, розкриваючи історичну перспективу зв'язків між соціалістичними націями, допускав різні шляхи їх розвитку, але підкреслював, що «при якому завгодно розв'язанні питання про державну незалежність або про державні кордони... робітникам обов'язково потрібен тісний військовий і господарський союз, бо інакше капіталісти... союзу

найбагатших капіталістичних країн... задувають нас поодиноці»¹. Коли постало питання про об'єднання радянських республік у єдиний Союз РСР, В. І. Ленін вказував, що воно необхідне як для захисту революційних завоювань від імперіалізму, так і для того, щоб спільними зусиллями успішно вирішувати завдання будівництва соціалізму.

Підкреслюючи велике теоретичне і практичне значення ленінських положень про форми й характер відносин між соціалістичними націями у наш час, Л. І. Брежнєв говорив, що це саме стосується і братерської співдружності суверенних соціалістичних держав, які об'єдналися у Раді Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) і створену 1955 р. для захисту соціалістичних завоювань Організацію Варшавського Договору: «Ми створили цю співдружність насамперед для того..., щоб спільними силами відстояти справу соціалізму і миру»².

Основою всіх форм співробітництва і головним фактором зміцнення єдності й згуртованості соціалістичних країн є братерська співдружність їх марксистсько-ленінських партій. Як цілком рівноправні, виходячи з інтересів своїх країн і керуючись марксистсько-ленінським вченням і спільними принципами соціалістичної ітернаціоналізму, поєднуючи національні й ітернаціональні інтереси всієї соціалістичної системи, комуністичні і робітничі партії соціалістичних країн розробляли і визначали генеральну стратегію і конкретний напрям співробітництва в усіх галузях економіки, політичного життя і культури, знаходили найефективніші шляхи до збагачення і розширення всіх форм ітернаціональних зв'язків. З цією метою використовувалися особисті контакти керівних діячів партій, вивчення досвіду інших країн, двосторонні й багатосторонні консультації, широкі наради тощо.

Важливе значення для дальшого згуртування країн соціалізму мав XX з'їзд КПРС, який приділив велику увагу питанням відносин між соціалістичними країнами, протиборства і співіснування двох протилежних світових систем — соціалістичної і капіталістичної. Узагальнюючи досвід міжнародного комуністичного й робітничого руху, будівництва соціалізму в СРСР і країнах народної демократії, XX з'їзд КПРС далі розвинув ленінське положення про різноманітність форм переходу різних країн до соціалізму. Підкресливши в своїх рішеннях, що найважливішим підсумком розвитку соціалістичних країн є розширення їх економічних зв'язків і дружба між ними, XX з'їзд КПРС визначив як одне з головних завдань зовнішньої політики Радянського Союзу — всебічне зміцнення братерських відносин з соціалістичними країнами. Виходячи з рішень XX з'їзду КПРС, Радянський уряд 30 жовтня 1956 р. виступив з Декларацією «Про основи розвитку і дальшого зміцнення дружби і співробітництва між СРСР та іншими соціалістичними країнами», в якій запропонував соціалістичним країнам спільно обговорити шляхи дальшого вдосконалення форм і змісту співробітництва.

Протягом 1956—1958 рр. було проведено ряд зустрічей між керівниками комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн, під час яких обговорювалися питання зміцнення міжнародних відносин і братерського співробітництва.

Поряд з двосторонніми переговорами в ці роки проведено кілька регіональних і більш широких нарад представників комуністичних і робітничих партій. Важливе значення мала Нарада представників комуністич-

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 40, с. 44.

² Брежнєв Л. І. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 4. К., 1974, с. 65.

них і робітничих партій соціалістичних країн, що відбулась у Москві в листопаді 1957 р. Прийнята на ній Декларація схвалювала основні принципи зв'язків між соціалістичними країнами і підкреслювала, що «всі питання відносин між соціалістичними країнами можуть повністю вирішуватися шляхом товариського обговорення на основі неухильного додержання принципів соціалістичного інтернаціоналізму».

Втілення принципів соціалістичного інтернаціоналізму в розвиток відносин між країнами соціалістичної співдружності знаходило найяскравіший вияв у постійній взаємній підтримці і взаємодопомозі братніх соціалістичних країн у будівництві соціалізму й комунізму, їх згуртованості і єдності дій в інтересах розвитку кожної соціалістичної країни і зміцнення сил всієї світової системи соціалізму в її протиставленні з імперіалізмом.

В. І Ленін учив, що головний вплив на розвиток світового революційного процесу країни переміщеного соціалізму здійснюють передусім господарською політикою¹, і саме тому основним плацдармом боротьби соціалізму й капіталізму на світовій арені стало економічне змагання двох систем. До середини 50-х років країни соціалізму, і насамперед ті, що входять до РЕВ, досягли значних успіхів у розвитку соціалістичної економіки й рішуче потіснили світ капіталізму в сфері промислового виробництва. Зростання економічного потенціалу країн соціалістичної співдружності визначалось насамперед посиленням економічної могутності Радянського Союзу, який за загальним обсягом промислової продукції вийшов на друге місце в світі, а в окремих важливих видах промислового виробництва перевершив США.

Економічний розвиток країн соціалізму відбувався такими високими темпами, яких не знав капіталізм. На кінець 50-х років соціалістичні країни збільшили обсяг промислового виробництва порівняно з довоєнним рівнем у 6,8 раза, в той час як капіталістичні країни — тільки в 2,5 раза. Частка всієї соціалістичної системи у світовому промисловому виробництві становила близько 36%. Країни соціалізму в цей час давали половину світового видобутку вугілля, понад четверту частину виплавки сталі, одну п'яту виробництва електроенергії.

Виятково важливе значення для зміцнення могутності й обороноздатності СРСР, а отже і всієї соціалістичної співдружності, мало оволодіння Радянським Союзом атомною і термоядерною зброєю. Тим самим було покінчено з монополією США на атомну зброю, яку американський імперіалізм використовував для дипломатичного шантажу й посилення тиску на соціалістичні країни.

Зміцнення економічного і оборонного потенціалу країн соціалізму, їх успіхи в будівництві нового суспільства посилювали матеріальні й політичні фактори, що сприяли зростаючому впливу світової соціалістичної системи на весь хід суспільного розвитку в інтересах миру, демократії й соціалізму. Цей могутній вплив сприяв дальшому розвитку інших революційних сил сучасності — міжнародного робітничого і комуністичного руху та національно-визвольної антиімперіалістичної боротьби народів світу. Загострювалась класова боротьба пролетаріату і розширювався фронт виступів народних мас проти панування монополій у капіталістичних країнах, на новий ступінь піднімався національно-визвольний рух пригноблених народів і прискорювався розпад колоніальної системи, посилювався рух народів усіх континентів на захист миру.

¹ Див.: *Ленін В. І.* Повне зібр. творів, т. 43, с. 316.

Наприкінці 50-х років почався новий, третій етап загальної кризи капіталізму, своєрідність якого полягала в тому, що він виник не у зв'язку з світовою війною, а в обстановці змагання боротьби двох протилежних суспільних систем, в умовах дедалі більших змін у співвідношенні сил на міжнародній арені на користь соціалізму.

50-ті роки були важливим етапом у розвитку світової соціальної системи соціалізму, яка у протиборстві з капіталізмом довела свою історичну перевагу і перетворилась на вирішальну силу суспільного прогресу.

Протиборство двох соціально-політичних систем на міжнародній арені

В міжнародному житті 50-ті роки були вирішальним періодом, який показав перевагу світової соціалістичної системи в її протиборстві з системою імперіалізму. Історичний досвід переконливо

ствердив безперечно правильність стратегії соціалізму в боротьбі про и загрози нової війни, за зміцнення миру й дружби між усіма народами і показав повний провал авантюристичної стратегії світового імперіалізму. Були розвіяні ілюзії ідеологів імперіалізму про «нежиттєвість» соціалістичного ладу. В боротьбі проти соціалізму реакційні імперіалістичні сили світу на чолі з правлячими колами США в 50-х роках взяли на озброєння політику «стримування» і «відкидання» комунізму, приділивши при цьому особливу увагу розробці планів «визволення Європи», тобто відновленню капіталістичних режимів у країнах народної демократії. Ця політика передбачала цілий комплекс заходів і підривних дій проти соціалістичних країн і світового визвольного руху.

Практичним здійсненням планів міжнародного імперіалізму стало розв'язання у 1950—1953 рр. агресивної війни проти корейського народу, війни в Індокитаї, а також організація в 1956 р. контрреволюційного путчу в Угорщині та ін. У 1949—1955 рр. під егідою США засновано ряд агресивних воєнно-політичних блоків у Західній Європі (НАТО), в районі Тихого океану (АНЗЮС), у Південно-Східній Азії (СЕАТО). З метою інтегрування економічного потенціалу провідних капіталістичних країн і спільного економічного тиску на соціалістичні й молоді незалежні країни було організовано також кілька економічних імперіалістичних угруповань, серед них — Організація європейського економічного співробітництва (ЕОС), або «Спільний ринок», і Європейська асоціація вільної торгівлі (ЕАСТ).

Поряд з воєнними, політичними й економічними засобами боротьби проти країн соціалізму і всього світового комуністичного й визвольного руху правлячі кола США на початку 50-х років перейшли до масового ідеологічного наступу — широкої організації антикомуністичної пропаганди і різного роду ідеологічних диверсій. Початком цього курсу було прийняття 10 жовтня 1951 р. конгресом США так званого Закону про взаємне забезпечення безпеки, згідно з яким для підривної діяльності проти соціалістичних країн асигнувалось 100 млн. доларів. Уряд США офіційно оголосив проведення антикомуністичної пропаганди та ідеологічних диверсій проти країн соціалізму складовою частиною своєї зовнішньої політики. Для ведення цієї «психологічної війни» у США був створений величезний апарат. Організацією антикомуністичної пропаганди й підривних акцій проти країн соціалістичної співдружності займалися Держдепартамент, Пентагон, Центральне розвідувальне управління (ЦРУ) і численні пропагандистські й «дослідницькі» антикомуністичні центри, радіостанції, преса, різні організації й об'єднання за участю контрреволюційних емігрантів. Однією з таких організацій був створений у 1945 р. «Комітет віль-

яої Європи» з потужною радіостанцією «Вільна Європа», яка поряд з «Голосом Америки» почала транслювати антикомуністичні передачі, спрямовані проти європейських соціалістичних країн.

Отже, імперіалістичні кола США мобілізували проти країн соціалізму і комуністичних ідей весь арсенал воєнних, політичних і ідеологічних засобів, застосували усі можливі форми боротьби — від локальних воєн і контрреволюційних закатів до політичних та ідеологічних диверсій, широкого використання різних методів антикомуністичної пропаганди. Проте в історичному протистові з імперіалізмом у 50-х роках соціалізм як світова соціальна система не тільки не послабився, а завоював нові важливі позиції.

Вирішальну роль у цьому відіграв Союз РСР, його економічна, воєнна, політична й ідеологічна могутність. У переможному наступі сил соціалізму на світовий капіталізм важливу роль відіграла політика дружби й співробітництва на принципах соціалістичного інтернаціоналізму, яку спільно й узгоджено проводили комуністичні партії і уряди соціалістичних країн. Перемога в протистові з імперіалізмом була перемогою марксизму-ленінізму над буржуазним світоглядом, перемогою соціалістичної політики й дипломатії над буржуазною політикою й дипломатією.

Участь Української РСР у боротьбі за послаблення міжнародної напруженості, за зміцнення миру і дружби між народами

Одним з найголовніших завдань своєї зовнішньої політики країни соціалізму вважали послідовну боротьбу за мир і дружбу між усіма народами. У цій боротьбі активну участь брала Українська РСР як складова і невід'ємна частина Радянського Союзу.

Підтримуючи і послідовно відстоюючи ленінські принципи зовнішньої політики, Українська РСР здійснювала на міжнародній арені своє право національної і державної суверенності, органічно поєднуючи її з загальносоюзною державною суверенністю. Зростання міжнародного авторитету Радянської України нерозривно пов'язане із зміцненням могутності всього Радянського Союзу, з його величезним впливом на міжнародну політику. Свою активну участь у проведенні Радянським Союзом ленінської зовнішньої політики боротьби за мир і прогрес в усьому світі Українська РСР здійснювала в 50-х роках багатьма шляхами. Головними з них були широке, плідне і всебічне співробітництво з країнами соціалістичної співдружності в інтересах зміцнення і прискороженого розвитку всієї світової соціалістичної системи — вирішальної сили світового прогресу, діяльність у роботі ООН, різних міжнародних конференцій та організацій, безпосередні зв'язки з урядами і трудящими інших країн у питаннях збереження миру і розвитку дружніх відносин, прояв солідарності і подання братерської інтернаціональної допомоги національно-визвольним рухам і країнам, що розвиваються, в їх боротьбі за мир.

Узгоджуючи свої дії з делегаціями СРСР, Білоруської РСР, усіх країн соціалістичної співдружності, представники Радянської України в ООН та в інших міжнародних організаціях активно відстоювали всі миролюбні заходи Радянського Союзу, енергійно й рішуче викривали маневри західних держав, спрямовані на зрив політики миру і співробітництва. У жовтні 1950 р. Українська РСР разом з делегаціями СРСР, БРСР, Польщі й Чехословаччини внесла на розгляд V сесії Генеральної Асамблеї ООН проект резолюції з вимогою негайного припинення війни в Кореї, розв'язаної американськими імперіалістами, виведення іноземних військ з країни і забезпечення корейському народові можливості

Міністр закордонних справ СРСР А. А. Громико, міністр закордонних справ УРСР Л. Х. Паламарчук і глава делегації Індії Кришна Менон на XIII сесії Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк, 1958 р.).

«здійснення його невід'ємного суверенного права вільно вирішувати свої внутрішні державні справи».

На цій же сесії делегація УРСР разом з делегаціями Радянського Союзу, Білорусії, Польщі та Чехословаччини запропонувала провести скорочення озброєнь і збройних сил, засудити пропаганду війни і повністю заборонити атомну зброю. В листопаді 1951 р. Радянський Союз виступив з новою мирною ініціативою, запропонувавши VI сесії Генеральної Асамблеї ООН прийняти рішення «Про заходи проти загрози нової світової війни і про зміцнення миру і дружби між народами». Ці важливі пропозиції передбачали повну заборону атомної зброї, скорочення протягом року на одну третину збройних сил держав — членів Ради Безпеки, скликання всесвітньої конференції для розгляду питань про заборону атомної зброї і значне скорочення збройних сил. Радянський уряд запропонував також заборонити створення воєнних баз на чужих територіях, негайно припинити війну в Кореї і вивести звідти всі іноземні війська. Делегація Української РСР активно підтримала ці пропозиції і наполегливо боролась за їх прийняття. Підкресливши їх важливість для всього людства, глава делегації УРСР закликав «усі здорові елементи Організації Об'єднаних Націй згуртуватись у боротьбі миролюбних країн проти загрози нової війни й підтримати пропозиції Радянського Союзу, спрямовані на захист миру, проти перетворення ООН в інструмент війни».

На жаль, за допомогою «машини голосування» імперіалістичним державам вдалося добитися відхилення радянських пропозицій.

Проте Радянський Союз разом з іншими соціалістичними країнами продовжував рішучу й послідовну боротьбу за справу миру, поєднуючи

для цього діяльність в ООН з активною участю в розгортанні масового всесвітнього руху на захист миру. 12 березня 1951 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон про захист миру, який проголошував пропаганду війни у будь-якій формі «найтяжчим злочином проти людства». У зв'язку з прийняттям у 1951 р. Всесвітньою Радою Миру Звернення про укладення Пакту Миру між п'ятьма великими державами — СРСР, США, КНР, Англією і Францією — по всій країні проходили збори, мітинги, конференції, на яких трудящі одностайно схвалювали Звернення та миролюбну зовнішню політику Радянського уряду.

13—14 вересня 1951 р. у Києві відбулася Перша Українська республіканська конференція прихильників миру, що закликала все доросле населення України підписатись під Зверненням. Всюди в республіці проходили багатолюдні збори, на яких трудящі одностайно схвалювали Звернення Всесвітньої Ради Миру і ставили під ним свої підписи. Під цим документом підписалося близько 118 млн. трудящих Радянського Союзу, в тому числі понад 25 млн. в УРСР, тобто все доросле населення. Представники України брали участь у Конгресі народів на захист миру, що відбувся в грудні 1952 р. у Відні. Його учасники ще раз звернулися з відозвою до урядів і народів світу, в якій вимагали припинити війну в Кореї та Індокитаї і знову закликали підписати Пакт Миру між п'ятьма великими державами. І хоч цього не було зроблено з вини США та урядів інших капіталістичних держав, активна боротьба за мир Радянського Союзу, інших соціалістичних країн, а також прихильників миру в капіталістичних державах мала свої позитивні наслідки. У липні 1953 р. США змушені були підписати угоду про перемир'я в Кореї, чим ліквідувалось одне з найнебезпечніших вогнищ війни. Вирішальну роль у цьому відіграли героїзм корейського народу й рішуча підтримка його справедливої боротьби світовою соціалістичною співдружністю і всім прогресивним людством. Новим успіхом миролюбних сил на чолі з Радянським Союзом у боротьбі з імперіалізмом стало укладення в липні 1954 р. на Женевській нараді п'яти держав угоди про припинення воєнних дій у В'єтнамі, Камбоджі й Лаосі.

Багато зусиль доклав Радянський Союз до того, щоб розрядити міжнародну напруженість в Європі і остаточно врегулювати проблеми, які залишалися нерозв'язаними після війни. З ініціативи СРСР і за його настиною вимогою підписано Державний договір між чотирма великими державами — СРСР, США, Англією, Францією — і Австрією, згідно з яким Австрія проголошувала постійний нейтралітет і зобов'язувалась не вступати ні в які воєнні блоки і не дозволяти іншим державам створювати на своїй території воєнних баз.

Особливого значення набула боротьба Радянського Союзу та всіх соціалістичних країн за демократичне вирішення німецького питання і створення колективної безпеки в Європі. У лютому 1954 р. на Берлінській нараді міністрів закордонних справ Радянський уряд висунув проект основ мирного договору з Німеччиною і проект «Загальноєвропейського договору про колективну безпеку в Європі». Радянські пропозиції про створення системи колективної безпеки в Європі дістали схвалення всіх соціалістичних країн і підтримку широких народних мас, які прагнули до надійного збереження миру. Викриваючи агресивний курс західних держав «з позиції сили», глава делегації Української РСР на IX сесії Генеральної Асамблеї ООН (1954) міністр закордонних справ УРСР Л. Х. Паламарчук підкреслив, що пропозиції Радянського уряду щодо загальноєвропейського договору про колективну безпеку в Європі є «дійсним засобом гарантувати справжню безпеку Європи».

Проте західні держави відхилили пропозиції Радянського Союзу про утворення системи колективної безпеки в Європі і в жовтні 1954 р., всупереч волі народів, підписали так звані Паризькі угоди, які передбачали ремілітаризацію Західної Німеччини і втягнення її до агресивного Північно-атлантичного пакту. Відродження мілітаризму в Західній Німеччині, перетворення її в знаряддя імперіалістичної агресії і основне джерело воєнної загрози на Європейському континенті ще більше загострило міжнародну обстановку. У відповідь на ратифікацію західними державами імперіалістичних Паризьких угод Радянський Союз і європейські соціалістичні країни, виходячи з інтересів забезпечення миру і безпеки народів, захисту завоювань соціалізму, у травні 1955 р. на нараді у Варшаві підписали спільний договір про дружбу, співробітництво й взаємну допомогу, що одержав назву Варшавського договору. Він передбачав створення Політичного консультативного комітету і Об'єднаного командування збройними силами для спільного захисту завоювань соціалізму від агресії проти будь-якої країни — учасниці договору. В документі підкреслювалося, що він носить виключно оборонний характер і відкритий для інших країн, незалежно від їх соціального ладу, які виявляють готовність сприяти об'єднанню зусиль миролюбних держав з метою забезпечення миру й безпеки народів.

Послідовно проводячи в життя ленінську політику миру й дружби між народами, СРСР та інші соціалістичні країни прагнули загального послаблення міжнародної напруженості, виступали з конкретними пропозиціями про заборону використання атомної зброї і проведення скорочення збройних сил. Радянський Союз звернувся до західних країн із закликом підтримати ці заходи й запропонував створити в Європі зону обмеження й інспекції озброєння, включаючи територію обох частин Німеччини й прилеглих до них країн, та укласти угоди між країнами — учасниками НАТО і Варшавського договору про ненапад і мирне розв'язання всіх спірних питань. Це були справді миролюбні й гуманні кроки Радянського Союзу щодо розрядки міжнародної напруженості й збереження миру в усьому світі. Проте західні держави відповіли на них посиленою підготовкою агресивних дій проти країн соціалізму і національно-визвольного руху. Вони вперто ігнорували факт існування двох німецьких держав і домагалися «об'єднання» Німеччини шляхом ліквідації НДР і включення всієї «об'єднаної» капіталістичної і мілітаризованої Німеччини в НАТО.

Восени 1956 р. реакційні імперіалістичні кола, головним чином США, організували контрреволюційний заколот в Угорщині з метою реставрації в країні капіталістичного ладу. Майже одночасно англо-франко-ізраїльські війська при підтримці США вчинили віроломну агресію проти Єгипту, роздмухуючи пожежу війни на Близькому Сході. Це була відчайдушна масова атака світового імперіалізму проти країн соціалізму і національно-визвольного руху, проти всіх миролюбних сил світу.

Народи Радянського Союзу, інших соціалістичних країн рішуче й одноставно засудили збройну агресію імперіалізму на Близькому Сході. Спеціальну заяву з цього приводу на підтримку визвольної боротьби арабських народів надіслав до ООН уряд Радянської України. «Український народ, — говорилося в ній, — з глибоким співчуттям ставиться до справедливої боротьби єгипетського народу за суверенітет і національну незалежність. Народ України приєднує свій голос до голосу всіх миролюбних народів, які вимагають від Організації Об'єднаних Націй негайних і рішучих

заходів до припинення агресивних дій Англії, Франції та Ізраїлю щодо Єгипту і до негайного виведення військ агресорів з території Єгипту в ім'я збереження миру в усьому світі». Гнівно засуджуючи агресивні дії США у розпалюванні вогнищ війни в різних кінцях світу, представник Української РСР на XI сесії Генеральної Асамблеї ООН застерігав американських натхненників так званої доктрини «балансування на грані війни», що їх політика «так само небезпечна для загального миру, як небезпечно для людини балансувати на верхньому карнизі нью-йоркського хмарочоса».

Радянський Союз та інші соціалістичні країни разом з усіма прихильниками миру протиставили імперіалістичній агресії силу своєї згуртованості в боротьбі за мир, силу правди своїх миролюбних і прогресивних ідей, воєнну оборонну могутність, чим зірвали всі підступні плани імперіалістів, примусивши їх і на цей раз відступити.

Проаналізувавши співвідношення сил на міжнародній арені, XX з'їзд КПРС (1956 р.) зробив історичний висновок про те, що в нових умовах, коли склалася і зміцнилася свої позиції світова соціалістична система, коли посилюється робітничий рух у капіталістичних країнах і все ширшого розмаху набуває національно-визвольна боротьба народів, пригнічених імперіалізмом, коли в усіх країнах світу зростає рух прихильників миру, вже немає фатальної небезпеки війни. Війну можна відвернути, якщо всі сили миру будуть діяти згуртовано і змушуватимуть уряди всіх країн проводити єдино розумну політику мирного співіснування. Радянський Союз крок за кроком здійснював конкретні заходи в цьому напрямі. На XII сесії Генеральної Асамблеї ООН в 1957 р. соціалістичні країни виступили з ініціативою прийняти спеціальну декларацію про мирне співіснування держав з різним соціальним ладом та з пропозицією створити безатомну зону в Центральній Європі («План Рапацького»). Виявляючи миролюбні наміри, СРСР ліквідував свої воєнні бази за кордоном — в Порккала Удд і в Горт-Артурі, вивів війська з Австрії, скоротив Збройні сили. 15 березня 1958 р. Радянський уряд запропонував заборонити використання космічного простору у воєнних цілях і водночас ліквідувати воєнні бази на чужих територіях та налагодити міжнародне співробітництво у вивченні космічного простору. 31 березня 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла постанову про одностороннє припинення в нашій країні випробувань ядерної зброї.

Такими були конкретні й переконливі свідчення послідовної миролюбної політики Радянського Союзу.

Наполеглива й безкомпромісна боротьба СРСР та інших соціалістичних країн за справу миру вже в кінці 50-х років остаточно зруйнувала ілюзії верховодів імперіалізму про можливість знищення соціалістичної системи. Зрозуміло, що імперіалісти продовжували наступ проти соціалізму, миру й прогресу людства. Проте/саме у другій половині 50-х років правлячі кола провідних імперіалістичних країн вперше офіційно визнали політику мирного співіснування двох соціальних систем. Прийнята у 1957 р. на XII сесії Генеральної Асамблеї ООН з ініціативи СРСР резолюція «Мирні й добросусідські відносини між державами» проголосувала принципи мирного співіснування основою відносин між усіма країнами, що було переконливою перемогою сил миру і прогресу, очолюваних Радянським Союзом.

Діяльність Радянської України в міжнародних організаціях

50-ті роки були *періодом розширення активної участі Української РСР у різних міжнародних організаціях та спеціалізованих органах, у яких вона поряд з боротьбою за мир і дружбу між народами проводила велику й плідну роботу, пов'язану з боротьбою за соціальний прогрес людства, за національну й расову рівноправність народів, за права й гідність людини, за культурно-освітній і науковий розвиток. До 1950 р. Українська РСР стала членом 12 міжнародних організацій. Крім того, у цей період вона була тимчасовим членом восьми міжнародних організацій та їх органів. З 1951 по 1958 р. включно УРСР стала членом ще 16 міжнародних організацій та їх органів.

Свідченням активної діяльності УРСР на міжнародній арені на захист миру і соціального прогресу було те, що до 1959 р. вона підписала або приєдналась до підписання 65 міжнародних договорів, угод та конвенцій, спрямованих на розвиток дружніх відносин між народами і збереження миру. Її діяльність стала вагомим внеском у загальну справу боротьби народів за мир і безпеку в усьому світі.

Активно і плідно працювали делегації Української РСР у Комісії ООН по правах людини. Метою цієї Комісії було, як записано про це в Статуті ООН, «утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок та в рівність прав великих і малих націй». Проте внаслідок зволікань, обструкції та інших протидій імперіалістичних сил здійснення цих функцій Комісією затягувалося і зривалося. Так, підготовку проектів міжнародних актів про права людини було завершено у 1955 р., а схвалено Генеральною Асамблеєю ООН лише через 11 років. І все ж те, що вони були розроблені й прийняті, містили в собі ряд важливих позитивних положень було наслідком активної і наполегливої боротьби делегації соціалістичних країн, у тому числі й Української РСР. Представники України брали активну участь у сесіях Комісії при обговоренні всіх без винятку питань у ході підготовки проектів міжнародних актів про права людини. Зокрема, вони вносили пропозиції про заборону в школах будь-якої пропаганди війни, расової й національної дискримінації, наполягали на прийнятті конкретних заходів по забезпеченню прогресивних і демократичних принципів захисту прав людини та ін.

Завдяки наполегливій і цілеспрямованій діяльності представників соціалістичних країн, у тому числі делегацій УРСР, в основних документах про права людини були записані такі позитивні положення, як право народів на самовизначення, заборона пропаганди війни, національної і расової ворожнечі, рівність прав чоловіків і жінок, визнання за жінками виборчих прав та ін. На XIV сесії Комісії ООН по правах людини (1959) делегація УРСР виступила з рекомендаціями про заборону дискримінації в галузі освіти та ліквідацію неписьменності на земній кулі.

Боротьбу за ліквідацію неписьменності, а також за зміцнення миру п підвищення добробуту людства, за співробітництво народів у галузі освіти, науки і культури Українська РСР продовжувала і в ЮНЕСКО. Починаючи з 1954 р. вона стала членом цієї організації, активним учасником генеральних і регіональних конференцій, національних комісій, спеціальних конференцій, семінарів і симпозіумів, нарад експертів з питань освіти, науки і культури. У 1956 р. урядом Радянської України була створена спеціальна Комісія УРСР у справах ЮНЕСКО, до складу якої ввійшли фахівці різних галузей знань, науки та культури.

На сесіях Генеральної конференції ЮНЕСКО представники України

Члени комітету з соціальних, гуманітарних і культурних питань ООН М. М. Підтиченко (УРСР) (зліва), Н. А. Муравйова (СРСР) (у центрі) та К. Н. Авушкевич перед початком засідання комітету на XIII сесії Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк, 1958 р.).

разом з делегаціями СРСР, БРСР та інших соціалістичних країн рішуче добивалися, щоб ЮНЕСКО стала справді універсальною міжнародною організацією, яка сприяла б культурному зближенню народів і країн, дбала про збереження і охорону культурної спадщини людства й боролася за те, щоб наука і культура служили тільки справі миру і прогресу всіх народів світу. Зокрема, на IX сесії (1956) делегація УРСР активно підтримала проекти трьох основних документів: про взаємне визнання культурних цінностей Сходу й Заходу, про поширення початкової освіти в Латинській Америці і про вивчення посушливих районів світу. В різних органах ЮНЕСКО за участю УРСР було також підготовлено чимало важливих рішень, зокрема про мирне використання атомної енергії, про заборону пропаганди війни засобами масової інформації — преси, радіо, телебачення, кіно, про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, про заборону расової та іншої дискримінації в галузі освіти, про ліквідацію неписьменності та ін.

З діяльністю в ЮНЕСКО тісно пов'язана і участь Української РСР в роботі Міжнародного бюро освіти (МБО), членом якого республіка стала з 1955 р. Представники України були активними учасниками міжнародних конференцій з питань народної освіти, що проводились МБО щороку, а також засідань його секцій і комітетів, відстоювали прогресивні принципи у справі освіти в усіх країнах. Представники УРСР у складі МБО брали участь у створенні рекомендацій про фінансування освіти, про розвиток шкільного будівництва, про підготовку вчителів, а також навчальних програм і учбових посібників, про тісний зв'язок навчання з життям та ін. Разом з тим вони використовували трибуну ЮНЕСКО і МБО, як і інших міжнародних організацій, для розкриття незаперечних переваг соціалістичного ладу й успіхів Радянської країни в галузі освіти, науки і культури.

У 1954 р. СРСР, Українська РСР, Білоруська РСР, а також ряд соціалістичних країн вступили до Міжнародної організації праці (МОП), яка з цього часу перетворилася на арену ідейної класової боротьби за соціальні права трудящих. Починаючи з 37-ї сесії (1954) УРСР була учасником усіх сесій Генеральної конференції МОП, що проходили щороку. Представники України стали членами чотирьох галузевих комітетів МОП: з умов праці в чорній металургії, металообробній і вугільній промисловості та в будівництві. На конференціях, засіданнях комітетів вони вносили чимало конкретних пропозицій і добивалися, щоб МОП насправді стала організацією захисту прав трудящих. На 39-й сесії Генеральної конференції (1956) УРСР запропонувала резолюцію про усунення дискримінації за ознакою статі у питанні заробітної плати і при підтримці інших країн добилася її прийняття. На цій сесії делегація Української РСР запропонувала важливі поправки до резолюції про автоматизацію виробництва, які чітко визначили, що технічний прогрес повинен не погіршувати становище трудящих, а, навпаки, підвищувати їх добробут. Важливі поправки про навчання і перепідготовку робітників на кошти держави або підприємств, про щорічний медичний огляд робітників були запропоновані представниками Української РСР на сесіях Генеральної конференції у 1957—1958 рр. та в робочих органах МОП.

З 1957 р. Українська РСР стає членом Міжнародного агентства по атомній енергії (МАГАТЕ). Головна мета, якої добивається Українська РСР разом з іншими соціалістичними країнами, полягає в тому, щоб спрямовувати діяльність МАГАТЕ на мирне використання атомної енергії, на заборону ядерної зброї, на розширення наукового співробітництва в ім'я прогресу людства.

Для Української РСР як європейської країни особливе значення мала участь у роботі Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК). Відповідно до Статуту, ЄЕК ставить своїм головним завданням вивчення стану та тенденцій економічного розвитку країн Європи і сприяння налагодженню господарських зв'язків та наукового обміну між європейськими країнами.

Активна діяльність представників СРСР, УРСР, БРСР на сесіях ЄЕК і комітетів з питань сільського господарства, вугільної промисловості, металургії, житлового будівництва та ін. сприяла досягненню взаєморозуміння між Радянським Союзом і європейськими капіталістичними країнами, розвитку співробітництва між ними і обміну виробничим і технічним досвідом. Разом з тим участь України у міжнародних організаціях дала можливість пропагувати ті великі успіхи в розвитку всіх галузей народного господарства, яких досягла Радянська Україна в братній сім'ї радянських народів. Так, з матеріалів, підготовлених Комітетом по житловому будівництву ЄЕК ООН, видно, наприклад, що за 1954—1959 рр. в СРСР введено в дію житла порівняно з попереднім періодом більше ніж у 2,5 раза, по УРСР — у 4,7 раза, в той час як у ФРН житловий фонд за цей період збільшився лише на 9%, а в Англії навіть зменшився на 24%. Ці й подібні до них дані, які офіційно змушена друкувати ЄЕК ООН, переконливо доводили перевагу соціалістичного ладу над капіталістичним, допомагали поширенню правдивої інформації про Радянську країну і зростанню поваги до неї широких мас трудящих інших країн.

Активна діяльність УРСР на міжнародній арені викликала все більший інтерес до неї, її успіхів в економічному, політичному і культурному розвитку. Про це, зокрема, красномовно свідчить постійне збільшення кількості зарубіжних делегацій і окремих осіб, які відвідали республіку. Так, з країн, що розвиваються, в УРСР побувало офіційних делегацій:

Члени індійської делегації учасники Всесвітньої Асамблеї Миру в м. Хельсінкі з групою киян на пероні вокзалу (Київ, 1955 р.).

у 1954 р. - 69, у 1955 - 107, у 1956 - 145, у 1957 - 235 і в 1958 - 305. У їх складі були державні, політичні й громадські діячі, представники різних політичних партій, профспілок, кооперативних та інших організацій, діячі культури багатьох країн світу.

В 1956 р. Україну, наприклад, відвідали керівні державні діячі Сирії, Індії, Афганістану, Швеції, Данії, Франції, делегації і окремі представники комуністичних і робітничих партій Італії, Канади, СІТА, Англії, делегації соціалістичних партій Франції, Італії, Канади та ін. Вони цікавились питаннями державного устрою республіки, розвитком її економіки й культури, відвідували міста і райони, знайомилися з роботою міністерств і відомств, учбових закладів та державних, наукових і культурних установ, з діяльністю партійних і громадських організацій та ін. У 1958 р. в складі офіційних делегацій і окремих осіб в УРСР приїшло 11480 чоловік.

Крім офіційних делегацій, постійно зростала також і кількість іноземних туристів, що відвідували Україну. Якщо в 1953 р. їх побувало у республіці 805 чоловік, у 1955 — 1390, то у 1958 р. — 23 054 чоловік з усіх п'яти континентів світу.

Зростаючий інтерес широкої громадськості світу до Української РСР обумовлювався, з одного боку, величезними успіхами, досягнутими українським народом у братній сім'ї радянських республік в усіх галузях суспільного життя, а з другого — активною і плідною діяльністю, яку проводили державні органи й громадські організації Української РСР по зміцненню і розширенню міжнародних зв'язків з усіма країнами в ім'я миру, дружби народів, соціальної справедливості й прогресу всього людства.

У дружбі й співробітництві з країнами соціалізму

Досвід 50-х років переконливо свідчить про те, ^{НОВІ} міжнародні відносини, які склалися й успішно розвивалися між країнами соціалізму, є об'єктивною необхідністю і однією з найважливі-

ших закономірностей розвитку світової системи соціалізму. У цей час співробітництво країн соціалізму, постійно збагачуючись новим змістом і формами, поширилося на всі сфери суспільного життя — економіку, політику, ідеологію, культуру, сформувалось у своїх головних напрямках і виявило невичерпні потенціальні можливості у зміцненні могутності світового соціалізму, в прискоренні його розвитку і посиленні впливу на світовий прогрес у цілому.

Комуністична партія і уряд Української РСР брали активну участь в усіх зовнішньополітичних акціях КПРС і Радянського уряду, спрямованих на зміцнення і розширення дружніх зв'язків і співробітництва з усіма членами соціалістичної співдружності, і особливо з сусідніми європейськими країнами. У посиленні контактів з ними рік у рік все більшого значення набував обмін партійними і урядовими делегаціями з метою взаємного вивчення досвіду й вирішення спільних політичних питань. Делегації з соціалістичних країн під час перебування в Радянському Союзі приїздили і на Україну. Так, у 1956 р. в республіці побували парламентські делегації Болгарії, Чехословаччини, Румунії, Угорщини, НДР. президент ФНРЮ Й. Б. Тіто, партійно-урядові делегації Польщі, Румунії, Болгарії, КНДР, ДРВ і КНР. У 1957 р. Україну відвідали партійно-урядові делегації Болгарії та Угорщини, а в 1958 р. — Чехословаччини й Польщі на чолі з керівниками комуністичних і робітничих партій.

Водночас до соціалістичних країн виїздили партійні, урядові й парламентські делегації СРСР, до яких входили й представники Української РСР. Зустрічі й бесіди партійно-урядових делегацій Радянського Союзу й інших соціалістичних країн були важливим фактором у встановленні між ними атмосфери дружби і взаєморозуміння, у зміцненні їх згуртованості у пошуках і визначенні найбільш дійових шляхів та методів поліпшення і збагачення всебічного співробітництва.

Характерною закономірністю розвитку політичного співробітництва країн соціалізму у 50-ті роки була зростаюча активність широких трудящих мас у розвитку і зміцненні взаємної інтернаціональної солідарності, спрямованої на спільний захист завоювань соціалізму й прискорення соціалістичного будівництва в кожній з країн, на збереження миру в усьому світі.

Інтернаціональна солідарність з особливою силою проявилась під час контрреволюційного заколоту в Угорщині у 1956 р. Трудящі Української РСР, як і всього Радянського Союзу, схвально зустріли і гаряче відгукнулися на рішення Радянського уряду про надання братерської допомоги угорському народу в ліквідації розв'язаного імперіалістичними силами контрреволюційного заколоту та в подоланні його тяжких економічних наслідків. Робітники й колгоспники всіх областей республіки у той час брали підвищені зобов'язання по достроковому виконанню замовлень для Угорщини й випуску надпланової продукції у фонд допомоги трудящим братньої країни. Металурги Дніпровського заводу ім. Ф. Е. Дзержинського на п'ять днів раніше строку виготовили у фонд допомоги 100 т тонкого сталюого листа, трудівники запорізького заводу «Дніпроспецсталь» відправили до Угорщини шість вагонів прокату, робітники Миколаївського цементного заводу Львівської області за один день відвантажили близько 1000 т цементу, а лісоруби Закарпаття протягом тижня

приготували 70 вагонів будівельних лісоматеріалів. У дар угорському народу надсилали свою продукцію трудящі Київської, Харківської, Сталінської, Одеської, Тернопільської, Миколаївської, Полтавської та інших областей республіки.

Братня допомога Радянського Союзу та інших соціалістичних країн трудящим Угорщини у ліквідації контрреволюційного заклоту і завданих ним величезних матеріальних втрат показала велику непоборну силу соціалістичного інтернаціоналізму, монолітну єдність і згуртованість соціалістичних країн у захисті їх завоювань, подоланні всіх перешкод на шляху будівництва соціалізму і комунізму.

Головну роль у розвитку дружніх відносин Радянського Союзу з іншими країнами соціалізму в 50-ті роки відіграло їх економічне співробітництво. У цей період були закладені основи міжнародного соціалістичного поділу праці й почала формуватися світова система соціалістичного господарства як цілком нове утворення з якісно новими властивостями й специфічними закономірностями її розвитку.

У співробітництві Радянського Союзу з іншими соціалістичними країнами уже в 50-ті роки важливе місце належало Українській РСР. Це зумовлювалось високим рівнем виробництва й науково-технічного потенціалу, якого досягла республіка на той час, в єдиному народногосподарському комплексі Радянського Союзу. «Все, що створено на квітучій землі України,— говорив член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК КП України В. В. Щербицький,— є результатом самовідданої праці українського народу, спільних героїчних зусиль трудящих усіх націй і народностей нашої великої Батьківщини».

Провідною формою в економічному співробітництві СРСР з соціалістичними країнами в цей період була зовнішня торгівля. Українська РСР, як і інші радянські республіки, брала в ній участь на основі державної монополії зовнішньої торгівлі як постачальник експортних товарів і одержувач імпорتنих товарів у загальнонародному господарському комплексі.

Протягом 50-х років відбувався процес створення світового соціалістичного ринку. Він був органічно зв'язаний з становленням і розвитком міжнародного соціалістичного поділу праці, який на той час реалізувався насамперед через сферу ринкових відносин. Обсяг зовнішньої торгівлі соціалістичних країн постійно і швидко зростав. Так, у 1950 р. весь оборот їх зовнішньої торгівлі становив 10,1 млрд. крб., а в 1960 р. він збільшився майже втричі.

У цих зв'язках країн соціалістичної співдружності Радянський Союз був головним торговельним партнером. З другого боку, і для СРСР торгівля з соціалістичними країнами мала велике значення, адже на їх долю припадало понад 70% усього обороту зовнішньої торгівлі Союзу РСР. Частка Української РСР у експортно-імпорتنих операціях СРСР з соціалістичними країнами була досить значною. Так, у 1958 р. загальний обсяг товарообороту Радянського Союзу з країнами соціалізму становив 5,8 млрд. крб. З цього обсягу 1,1 млрд. крб., тобто майже п'ята його частина, припадало на Україну. В значних розмірах поставляла Українська РСР соціалістичним країнам вугілля, кокс, чавун, прокат чорних металів, валізу й марганцеву руду, обладнання для металургійної і хімічної промисловості, різноманітні верстати, трактори, комбайни та інші сільськогосподарські машини, бульдозери, скрепери, екскаватори, транспортне, гірничошахтне, електротехнічне устаткування, мінеральні добрива та інші товари. У період, коли соціалістичні країни створювали основи своєї індустрії, поставки для них цих товарів мали важливе значення.

Водночас для розвитку народного господарства й піднесення добробуту трудящих України були необхідні товари, які вона одержувала по імпорту з соціалістичних країн — машини, промислове устаткування, окремі види концентратів кольорових руд та іншої промислової сировини, а також товари широкого вжитку: одяг, взуття, тканини, хімічні вироби, меблі, музичні інструменти, електроприлади тощо.

Поряд з розвитком зовнішньої торгівлі Радянський Союз поставляв у братні соціалістичні країни комплектне устаткування для промислових підприємств і надавав технічну допомогу в будівництві промислових та інших важливих народногосподарських об'єктів. Ця форма допомоги мала надзвичайно важливе значення для створення і розвитку матеріально-технічної бази соціалізму в цих країнах. Обсяг поставок комплектного обладнання рік у рік зростав. Якщо в 1950 р. СРСР поставив соціалістичним країнам комплектне обладнання на суму 21,1 млн. крб., то у 1958 р. — на 204,8 млн. крб., тобто майже в 10 разів більше. При цьому переважна частина комплектного обладнання поставлялася за рахунок наданих Радянським Союзом довгострокових кредитів на пільгових умовах. На кінець 1958 р. при технічній допомозі СРСР в країнах соціалізму було збудовано або будувалося 810 промислових об'єктів, 340 з яких вже було повністю або частково введено в дію.

У спорудженні й забезпеченні устаткуванням переважної більшості підприємств, що будувались у соціалістичних країнах з допомогою СРСР, брала участь і Українська РСР. Так, у 1957—1958 рр. експортні поставки за кордон здійснювало понад 450 промислових підприємств України. Крім того, десятки проектно-конструкторських організацій республіки виконували проектування новобудов у країнах соціалізму, зокрема таких величезних промислових об'єктів, як металургійний комбінат у Новій Гуті (ПНР), металургійний завод ім. В. І. Леніна і Димитровградський хімкомбінат у Болгарії, ряд металургійних підприємств, тракторний завод та інші об'єкти в КНР. Поряд з поставками устаткування Радянський Союз відряджав до соціалістичних країн спеціалістів для надання технічної допомоги у будівництві підприємств, установленні обладнання та в освоєнні виробництва. В свою чергу, спеціалісти з соціалістичних країн приїжджали в СРСР для підвищення кваліфікації. До 1958 р. включно Радянський Союз послав до соціалістичних країн понад 14 тис. спеціалістів і прийняв у себе близько 10 тис. фахівців цих країн. Значна їх кількість оволодівала професійною майстерністю на підприємствах України. Для металургів ряду країн справжньою школою майстерності стали Краматорський, Ждановський, Макіївський, Новокраматорський заводи, «Запоріжсталь» та інші металургійні підприємства республіки. В цехах Краматорського заводу проходили виробничу практику металурги майже всіх соціалістичних країн.

У 1958 р. на заводі «Запоріжсталь» протягом кількох місяців проходили виробничу практику 64 польських металурги, а 65 спеціалістів «Запоріжсталі» надавали технічну допомогу польським друзям на металургійному комбінаті у Новій Гуті. На «Запоріжсталі» оволодівали майстерністю металургів також 75 болгарських робітників. Спеціалісти НДР вивчали виробництво й монтаж парових турбін на Харківському турбінному заводі.

Основними формами науково-технічного співробітництва з країнами соціалізму у 50-ті роки був обмін технічною документацією, а також спеціалістами. До 1958 р. СРСР передав соціалістичним країнам близько 14 тис. комплектів документації: проектів капітального будівництва,

креслень на виготовлення різних машин, обладнання та приладів, описів і розрахунків технологічних процесів тощо. В свою чергу СРСР одержав від соціалістичних країн близько 3 тис. комплектів різної документації. За цей час по лінії науково-технічного співробітництва між СРСР і країнами соціалізму було здійснено понад 16 тис. взаємних відряджень спеціалістів і вчених для ознайомлення з науково-технічними досягненнями і досвідом.

Чимала частка у взаємному обміні технічною документацією та спеціалістами-вченими припадала і на УРСР. За документацією, переданою науковими та проектно-конструкторськими організаціями УРСР у країні соціалізму, там було налагоджено виробництво багатьох нових машин і механізмів, освоєно або вдосконалено сотні технологічних процесів та ін.

Багато спеціалістів з країн соціалізму приїздило для ознайомлення з передовим досвідом виробництва та роботою конструкторських бюро на різних підприємствах України. У 1958 р. підприємства лише Дніпропетровського раднаргоспу відвідало 387 зарубіжних спеціалістів. Запозичені в УРСР передові методи й нова технологія виробництва, а також досягнення науки й техніки, що впроваджувались на виробництві соціалістичних країн, давали їм значний народногосподарський ефект.

У свою чергу, технічна документація, одержана науковими установами та підприємствами України з соціалістичних країн, а також досвід, запозичений українськими вченими і спеціалістами під час їх відряджень до зарубіжних країн, давали великий економічний ефект народному господарству України. Кількість вчених і спеціалістів, відряджених за кордон для вивчення досвіду й досягнень у галузі науки і техніки, рік у рік зростала. В 1958 р. від різних підприємств і організацій УРСР тільки по лінії науково-технічного співробітництва побувало за кордоном близько 300 чоловік, з них 157 вчених і спеціалістів — у соціалістичних країнах.

Будуючи основи соціалізму, країни народної демократії прагнули якомога ширше вивчити досвід СРСР не тільки в питаннях виробництва, а й в організації соціалістичного будівництва в усіх галузях. Так, у зв'язку з проведенням кооперування в сільському господарстві на початку 50-х років в УРСР побували сільськогосподарські делегації з соціалістичних країн, що запозичили досвід колективного ведення господарства в різних областях республіки. У 1951 р. Одеську й Вінницьку області відвідала угорська делегація в складі 45 чоловік, Київську, Запорізьку, Дніпропетровську й Полтавську — румунська делегація з 39 чоловік. Чотири польських делегації (по 35—40 чоловік) побували в 1952 р. у Миколаївській, Сумській та Чернігівській областях. У цьому ж році дві делегації (близько 100 чоловік) з НДР знайомилися з досвідом роботи колгоспників Київської, Полтавської та Сумської областей, а в 1953 р. болгарські товариші у складі 30 чоловік були гостями Вінницької області. Члени делегацій висловлювали своє захоплення організацією колгоспного виробництва, механізацією трудомістких процесів на ланах і фермах. Безпосереднє знайомство з життям і працею колгоспників у той час, коли трудящі країн народної демократії стали на шлях кооперування сільського господарства, переконувало їх у правильності обраного шляху.

Інтерес до колективних форм організації сільськогосподарського виробництва і його успіхів зростає і в наступні роки. У 1958 р. по лінії Міністерства сільського господарства УРСР було прийнято 61 делегацію, в складі яких було 212 зарубіжних спеціалістів. Вони вивчали різні напрями в плануванні розвитку сільськогосподарського виробництва,

досвід його механізації, а також методи проведення науково-дослідних робіт у сільському господарстві.

Широке й плідне співробітництво трудящих Української РСР з народами інших соціалістичних країн у розвитку економіки, науки, культури було проявом принципово нових відносин СРСР із зарубіжними соціалістичними країнами, основаних на принципах соціалістичного інтернаціоналізму, дружби й братерства народів.

2. Курс на зміцнення і дальший розвиток соціалістичного суспільства

Успішна відбудова народного господарства, підвищення матеріального добробуту і культурного рівня трудящих, активна зовнішньополітична діяльність Радянського Союзу створювали економічні, соціально-політичні й духовні передумови для вступу радянського суспільства у стадію розвинутого соціалізму. Характеризуючи цей період, Л. І. Брежнев говорив, що «остаточно залікувавши рани, заподіяні війною, радянські люди створили реальні передумови для дальшого руху вперед у масштабах, які набагато перевищують довоєнні, для переходу до розгорнутого будівництва комуністичного суспільства»¹.

Достроково виконавши четвертий п'ятирічний план, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії зміг перейти до розв'язання нових народногосподарських завдань. Влітку 1952 р. було опубліковано проект Директив ХІХ з'їзду партії по п'ятому п'ятирічному плану розвитку народного господарства і культури СРСР на 1951—1955 рр., а також проект нового Статуту партії. Ці документи широко обговорювались трудящими республіки. Підготовка до ХІХ з'їзду КПРС викликала високе політичне і трудове піднесення радянського народу. Трудящі України разом з усіма народами Радянського Союзу гаряче підтримували і схвалювали політику партії. На честь наступного з'їзду робітники, колгоспники, радянська інтелігенція брали підвищені соціалістичні зобов'язання, виявляли ентузіазм у праці.

Проект Директив п'ятого п'ятирічного плану і зміненого Статуту партії широко обговорювались на ХVІІ з'їзді Комуністичної партії України, який відбувся 23—27 вересня 1952 р. З'їзд одноставно схвалив ці важливі документи, підвів підсумки діяльності партійної організації республіки за звітний період. На з'їзді зазначалося, що трудящі України під керівництвом Комуністичної партії достроково виконали план четвертої п'ятирічки. Валова продукція промисловості УРСР у 1952 р. перевищила довоєнний рівень майже на 50 %, розширились посівні площі, зросла технічна оснащеність сільського господарства. Велике значення у дальшому розвитку виробництва сільськогосподарської продукції мало укрупнення колгоспів.

З'їзд констатував значне поліпшення добробуту трудящих. Понад 2/3 загальної суми бюджетних видатків у республіці становили асигнування на народну освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення і розвиток культури.

Багато уваги було приділено на з'їзді невіршеним питанням у галузі народного господарства, дальшому ідейно-політичному і організаційному згуртуванню рядів партії, зростанню активності комуністів, поліпшенню

¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом, т. 2, с. 88—89.

партійно-політичної та ідеологічної роботи в республіці. З'їзд закликав комуністів, усіх трудящих Української РСР на дострокове виконання завдань п'ятої п'ятирічки.

XIX з'їзд КПРС про дальший розвиток соціалістичного суспільства

3 5 по 14 жовтня 1952 р. проходив XIX з'їзд КПРС — перший після Великої Вітчизняної війни підсумки боротьби радянського на-

роду під керівництвом партії оільш як за 10 років, схвалив політичну лінію і практичну діяльність Центрального Комітету. XIX з'їзд КПРС проходив в умовах, коли виникла світова співдружність соціалістичних країн. Гостями з'їзду були представники 44 зарубіжних комуністичних і робітничих партій. Керівники делегацій братніх партій з трибуни з'їзду вітали Комуністичну партію Радянського Союзу, яка йде в авангарді боротьби за побудову нового, комуністичного суспільства, вказує людству шлях до визволення від капіталістичного рабства. На адресу з'їзду надійшли також привітання від комуністичних і робітничих партій ряду капіталістичних країн.

На з'їзді зазначалось, що Комуністична партія постійно діяла як монолітна бойова організація, як колективний вождь усього радянського народу. Наша країна здобула історичну перемогу у Великій Вітчизняній війні, успішно відбудовувались і швидкими темпами розвивались основні галузі народного господарства країни, зростав добробут і культурний рівень трудящих, зміцнювався суспільний і державний лад, неухильно посилювалися позиції Радянського Союзу на міжнародній арені.

З'їзд дав розгорнуту характеристику розстановки класових сил на міжнародній арені. Імперіалісти на чолі з США розгорнули широку гонку озброєнь і створили агресивні блоки з метою розв'язання нової світової війни. СРСР разом з країнами народної демократії проводив активну боротьбу за збереження і зміцнення загального миру.

Історичні події за звітний період ще раз переконливо показали неухильне зростання керівної ролі КПРС, піднесення політичної і трудової активності радянських людей, дальше зміцнення союзу робітничого класу й селянства, морально-політичної єдності і братерської дружби народів СРСР, дальше утвердження животворної сили радянського патріотизму, піднесення оборонної могутності Країни Рад.

Аналізуючи проблеми народного господарства, з'їзд підкреслив, що в результаті успішної відбудови швидкими темпами розвивалась промисловість, певних успіхів досягло сільське господарство. Інтенсивний розвиток промисловості забезпечив значне розширення і зміцнення її виробничо-технічної бази, зростання виробництва промислової продукції на душу населення, дальший технічний прогрес. Усі галузі промислового виробництва оснащувалися новими машинами п механізмами, вдосконалювалися технологічні процеси, впроваджувались раціональні методи організації праці. Відбувалися істотні зміни в розміщенні промисловості — вона продовжувала швидкими темпами розвиватися в східних районах. На початку п'ятої п'ятирічки там вироблялася третина всієї промислової продукції Радянського Союзу, у тому числі більше половини сталі й прокату, понад 40% електроенергії, видобувалась майже половина вугілля й нафти.

XIX з'їзд перейменував Всесоюзну Комуністичну партію (більшовиків) — ВКП(б) — у Комуністичну партію Радянського Союзу. На цей час відпала потреба зберігати подвійне найменування партії («комуністична», «більшовицька»), яке історично склалося внаслідок боротьби більшовиків

з меншовиками. Поняття «комуністична» найточніше передає зміст основного завдання партії — побудови комуністичного суспільства.

З'їзд вніс зміни до Статуту партії. В ньому було дано коротке визначення КПРС, вказано головні завдання партії, обов'язки партійних організацій і всіх комуністів. На з'їзді було приділено велику увагу дальшому зміцненню монолітної єдності комуністів, посиленню їх зв'язків з трудящими, всебічному піднесенню політичної роботи в масах, поліпшенню добору, розстановки й виховання кадрів. Партія взяла курс на прискорення науково-технічного прогресу — важливого фактора розвитку народного господарства, виробила відповідну політику й визначила конкретні завдання для більш ефективного розвитку сільського господарства. Передбачалося, що на кінець п'ятої п'ятирічки валова продукція промисловості у три рази перевищуватиме довоєнний рівень.

Намічалися практичні заходи для дальшого піднесення економіки країни, збільшення обсягів виробництва у промисловості й сільському господарстві, а також для значного зростання добробуту і культури радянських людей.

Завдання по розвитку економіки, науки і культури конкретизувалися в Директивах по п'ятому п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР, які були затверджені з'їздом, а згодом Верховною Радою СРСР. План встановлював підвищення рівня промислового виробництва за п'ятиріччя приблизно на 70% при середньорічному темпі зростання всієї валової продукції промисловості приблизно на 12%. Планувалось зростання засобів виробництва (група «А») в розмірі 13% і предметів споживання (група «Б») — 11%. Передбачалося значне збільшення випуску найважливіших видів промислової продукції: чавуну, сталі, прокату, палива, електроенергії, машин, верстатів, обладнання, хімічної продукції, будівельних матеріалів, товарів широкого вжитку та продуктів харчування. Обсяг капіталовкладень перевищував рівень попередньої п'ятирічки майже у два рази.

Поряд з будівництвом нових промислових об'єктів намічалось значно збільшити потужності існуючих підприємств за рахунок їх реконструкції, технічного переоснащення, механізації та інтенсифікації виробництва і вдосконалення технологічних процесів. Планувалось ввести в дію Куйбишевську гідроелектростанцію, розгорнути будівництво такої могутньої гідроелектростанції, як Сталінградська, та ряду інших об'єктів.

П'ятий п'ятирічний план передбачав значний розвиток нафтової і нафтопереробної та газової промисловості. Випуск продукції машинобудування мав збільшитися приблизно вдвоє. Особлива увага зверталася на збільшення випуску продукції новими галузями промисловості: хімічного обладнання, виробів точних машин і приладів тощо. Великі завдання ставилися перед будівельною промисловістю і транспортом.

У галузі сільського господарства п'ятим п'ятирічним планом передбачалося підняти рівень механізації, виробництва, підвищити врожайність зернових і технічних культур, збільшити поголів'я громадського тваринництва, збільшити валову і товарну продукцію рільництва і тваринництва. Зокрема, план намічав зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства, збільшення капітальних вкладень, зростання валового збору зернових на 40—70%, передусім виробництва пшениці, а також бавовни-сирцю, льону, цукрових буряків, соняшнику, картоплі тощо.

Передбачалося збільшити національний доход на 60%. Важливим засобом систематичного підвищення реальної заробітної плати і доходів трудящих залишалось дальше зниження роздрібних цін на предмети

масового вжитку. Планувалося значне розширення житлового будівництва. Порівняно з попередньою п'ятирічкою капіталовкладення в житлове будівництво збільшувалися приблизно в два рази. Накреслювалися конкретні заходи по поліпшенню комунального й побутового обслуговування населення, охорони здоров'я.

П'ятирічним планом передбачався швидкий розвиток народної освіти. Зокрема, намічалось завершити до кінця п'ятирічки перехід від семирічної до загальної середньої освіти в столицях республік, містах республіканського підпорядкування, в обласних, крайових і великих промислових центрах. Ставилось завдання далі розвивати вищу й середню спеціальну освіту, розширити мережу заочного й вечірнього навчання. Комуністична партія і Радянський уряд посилили увагу до розвитку науки, на яку виділялися значні кошти.

XIX з'їзд КПРС став важливою віхою в історії Комуністичної партії. Його рішення і документи були сприйняті усім радянським народом з великим ентузіазмом. Це була широка програма дальшого руху по шляху побудови в СРСР розвинутого соціалістичного суспільства. Під керівництвом Комуністичної партії разом з усім радянським народом вели активну боротьбу за виконання п'ятого п'ятирічного плану трудящі Української РСР.

Незабаром після XIX з'їзду партії, 5 березня 1953 р., помер Й. В. Сталін. Вороги соціалізму розраховували, що серед радянського народу, в партії і її керівництві наступлять розгубленість і хитання у проведенні внутрішньої і зовнішньої політики. Однак їх сподівання не справдилися. Партія зуміла ще вище піднести всеперемагаючий прапор марксизму-ленінізму, згуртувати робітничий клас, колгоспне селянство та трудову інтелігенцію на боротьбу за зміцнення і дальший розвиток соціалістичного суспільства і повела рішучу боротьбу проти порушень ленінських норм партійного та державного життя.

Важливу роль у цьому відіграв липневий (1953 р.) Пленум ЦК КПРС, на якому було одностайно схвалено рішучі заходи Президії ЦК партії по ліквідації антипартійних і антидержавних дій Берія. Займаючи високі пости — першого заступника Голови Ради Міністрів СРСР і міністра внутрішніх справ СРСР, він намагався використати проти партії і Радянського уряду органи МВС і захопити партійну і державну владу в країні. Цей політичний авантюрист, який тривалий час творив беззаконність, а разом з ним і його спільники, понесли заслужену кару. В прийнятій Пленумом постанові вказувалось на необхідність дальшого зміцнення партійного і державного керівництва роботою відповідних органів та відомств. Партія накреслила важливі заходи по дальшому розвитку ленінських норм і принципів партійного життя, колективності керівництва, вдосконаленню внутріпартійної демократії.

Всі комуністи, весь радянський народ, у тому числі й трудящі республіки, одностайно підтримали рішення ЦК КПРС, яким покладено край злочинним діям Берія та його співучасників. Пленум ЦК Компартії України, що відбувся 29—30 липня 1953 р., розглянув підсумки рішень липневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС і повністю [схвалив його документи.

Розкриваючи і ліквідуючи грубі порушення соціалістичної законності, багато партійних, радянських, господарських, комсомольських працівників, воєначальників, письменників, несправедливо засуджених, було реабілітовано. Серед них видатні діячі, які працювали на Україні: В. П. Затонський, С. В. Косіор, П. П. Постишев, В. Я. Чубар, І. Е. Якір та ін.

У залі засідань XVIII з'їзду Компартії України (Київ, 1954 р.).

23—26 березня 1954 р. відбувся XVIII з'їзд Комуністичної партії України, який заслухав та обговорив доповіді Центрального Комітету і Ревізійної комісії Компартії України і прийняв відповідні рішення. З'їзд відбувався в обстановці великого політичного і трудового піднесення в зв'язку з підготовкою до відзначення історичної події — 300-річчя возз'єднання України з Росією. У схвалених ІДК КПРС Тезах зазначалося, що ця «видатна історична подія є великим святом не тільки українського і російського народів, але й усіх народів Радянського Союзу».

На з'їзді комуністів республіки говорилося про великі успіхи, яких досягли трудящі України за півтора роки, що минули після XVII з'їзду Компартії України. В усіх галузях промисловості збільшилися виробничі потужності, підвищилась продуктивність праці, знизилась собівартість продукції. У 1953 р. промислової продукції було випущено на 50% більше, ніж в останньому році першої післявоєнної п'ятирічки.

Велику увагу з'їзд приділив питанням розвитку сільського господарства. Було визначено конкретні завдання по збільшенню врожайності зернових культур, цукрових буряків, картоплі, овочів, піднесенню продуктивності всіх видів тваринництва. Намічено заходи по збільшенню виробництва товарів широкого вжитку, по ліквідації відставання у виконанні планів житлового, соціально-культурного і комунально-побутового будівництва, поліпшенню організації торгівлі.

З'їзд зобов'язав партійні організації підняти рівень організаторської і політичної роботи в масах, поліпшити пропаганду марксизму-ленінізму, спрямувати всю ідеологічну роботу на виховання трудящих у дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, мобілізувати їх

на боротьбу за досягнення нових успіхів у всіх галузях народного господарства і культури.

Підсумки боротьби трудящих України за дострокове виконання завдань п'ятирічки підвів XIX з'їзд Компартії України, який проходив з 17 по 21 січня 1956 р. На з'їзді схвалено розроблений ЦК КГРС проект Директив XX з'їзду партії по шостому п'ятирічному плану розвитку народного господарства на 1956—1960 рр., а також обговорено звітні доповіді Центрального Комітету і Ревізійної комісії Компартії України. На з'їзді відзначалися успіхи всіх галузей народного господарства республіки. Особливо успішно розвивалися металургійна, хімічна, нафтова, газова промисловість, машинобудування. Виробництво електроенергії у 1955 р. порівняно з 1950 р. зросло більше ніж у 2 рази.

Певних успіхів було досягнуто у сільському господарстві. Україна в 1955 р. засипала в засіки держави понад план 160 млн. пудів зерна. Зросло виробництво цукрових буряків, овочів, картоплі, фруктів. Збільшилося поголів'я худоби, підвищилася продуктивність тваринництва.

З'їзд визначив шляхи дальшого розвитку всіх галузей народного господарства, підвищення матеріального добробуту і культурного рівня трудящих. Зверталася увага на поліпшення ідеологічної роботи. У рішених з'їзду вказувалося на необхідність послідовно дотримуватися внутріпартійної демократії, ленінських норм партійного життя і принципів колективного керівництва, підтримувати ініціативу мас, розвивати критику і самокритику, вести рішучу боротьбу з проявами буржуазної ідеології та пережитками капіталізму в свідомості людей.

XX з'їзд КГРС про корінні проблеми внутрішньої і зовнішньої політики

Великий вплив на партійне життя, на розвиток радянського соціалістичного суспільства по шляху до комунізму справив XX з'їзд КГРС, який відбувся 14—25 лютого 1956 р. ^{до} ^п ^Г ^{ли} ^{ли}

О ВД всебічно проаналізував міжнародне і внутрішнє становище країни, діяльність партії і народу за звітний період, визначив перспективи соціалістичного будівництва. В його документах дістали дальший розвиток важливі теоретичні питання. З'їзд одностайно схвалив політичну лінію і практичну діяльність ЦК КГРС.

Характеризуючи міжнародне становище, XX з'їзд підкреслив, що головною рисою післявоєнної епохи став вихід соціалізму за рамки однієї країни й перетворення його в світову систему. Співвідношення сил у світі змінилось на користь СРСР та країн соціалістичної співдружності. Розвиток їх економіки характеризувався швидкими й сталими темпами, мирною спрямованістю. Зміцніла індустріальна база соціалістичних країн. Неухильно збільшувалася їх частка в світовому промисловому виробництві, що було матеріальним виразом переконливого посилення позицій соціалізму.

По-іншому розвивалась світова система капіталізму. Її економіка виявилась ще більш несталою, загострились притаманні їй внутрішні суперечності. Відбувалося дальше поглиблення загальної кризи капіталізму, посилення класової боротьби. Знаменним явищем післявоєнного розвитку став розпад колоніальної системи імперіалізму. Позиції світового капіталізму все більше слабшали.

На основі глибокого аналізу й наукового узагальнення найновіших суспільних явищ, що відбувалися в той час у світі, з'їзд висунув ряд нових положень з корінних проблем світового розвитку. Зокрема, він розвинув

дали ленінське вчення про мирне співіснування держав з різним соціальним ладом.

Комуністична партія і Радянський уряд завжди керувалися вказівкою В. І. Леніна про те, що протягом певного історичного періоду одночасно «існують поряд соціалістичні і капіталістичні держави»¹. Саме тому виникає неминучість їх співіснування, між ними встановлюватимуться різноманітні відносини у галузі економіки, політики, культури. Ці відносини, засновані на суверенитеті і територіальній цілісності держав, невтручання у їх внутрішні справи, розв'язанні спірних питань шляхом переговорів, розвитку співробітництва й змагання країн з різним соціальним ладом на основі повної рівноправності і взаємної вигоди, цілком відповідають життєвим інтересам усіх країн і народів і є єдино можливими і розумними.

Курс партії на мирне співіснування на всіх етапах соціалістичного будівництва є визначальним.

Разом з тим політика мирного співіснування аж ніяк не означає примирнення соціалістичної і буржуазної ідеологій. Мирне співіснування — це не пасивний процес розвитку двох світових суспільних систем, а специфічна форма класової боротьби між ними.

XX з'їзд зробив важливий висновок про реальну можливість відвернення в сучасних міжнародних умовах нової світової війни. В. І. Ленін учив, що поки існує імперіалізм, неминучі війни за поділ світу на сфери впливу. Ця теза була висловлена в той час, коли капіталізм був єдиною всеохоплюючою світовою системою, коли миролюбні суспільні й політичні сили були ще слабкі, недостатньо організовані.

На середину 50-х років розстановка сил докорінно змінилася на користь миру, демократії і соціалізму. Виникла і постійно зміцнювалась світова система соціалізму. Розгорнувся міжнародний робітничий рух в капіталістичних країнах за відвернення світової війни та національно-визвольний рух пригноблених народів. У цю боротьбу включилась велика група несоціалістичних держав, які захищають справу миру на основі політики нейтралітету й неприєднання до агресивних блоків. Могутнім фактором міжнародного життя став рух прихильників миру, що об'єднав людей всіх країн і континентів, незалежно від їх становища і переконань. У цих умовах з'явилась реальна можливість не допустити розв'язання нової світової війни. Водночас з'їзд підкреслив, що мир не прийде сам по собі. поки існує імперіалізм, зберігається і ґрунт, економічна основа для виникнення агресивних воєн.

XX з'їзд КПРС розвинув ленінське положення про різноманітність форм переходу різних країн до соціалізму. Узагальнюючи багатий досвід світового робітничого і комуністичного руху та аналізуючи співвідношення сил між соціалізмом і капіталізмом, з'їзд прийшов до висновку, що корінні зміни, які сталися у світі, наявність країн соціалізму, піднесення робітничого й національно-визвольного руху, послаблення капіталізму створили більш сприятливу обстановку для переходу до соціалізму країн, у яких панує капіталізм. З'їзд підкреслив, що обов'язковою і вирішальною умовою успіху будь-яких конкретних форм переходу до соціалізму є революційне завоювання робітничим класом в союзі з трудящим селянством політичної влади, встановлення диктатури пролетаріату, політичне керівництво робітничого класу, керівна роль марксистсько-ленінської партії.

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 39, с. 184.

Нові узагальнення і висновки XX з'їзду КПРС мали велике теоретичне і практичне значення. Вони були взяті на озброєння і творчо використуються марксистсько-ленінськими партіями світу.

XX з'їзд КПРС глибоко проаналізував внутрішнє становище СРСР. Воно характеризувалось безперервним зростанням усіх галузей соціалістичного виробництва, дальшим зміцненням радянського суспільного і державного ладу, морально-політичної єдності суспільства, підвищенням добробуту і культурного рівня народу. Визначною перемогою стало дострокове виконання п'ятої п'ятирічки. Виробництво продукції всієї промисловості зросло порівняно з 1950 р. на 85% при плані 70%. Були виконані планові завдання по виробництву сталі, прокату, електроенергії, видобутку вугілля, нафти та інших важливих видів продукції. Гідний вклад у зміцнення могутності СРСР внесли трудящі Радянської "України. Обсяг валової продукції промисловості республіки збільшився за п'ятирічку на 91,4%, було введено в дію 500 великих промислових підприємств.

Національний дохід за роки п'ятої п'ятирічки зріс у країні на 68%, заробітна плата робітників і службовців підвищилась на 39, а реальні доходи колгоспників — на 50%. Було збудовано 150 млн. м² житла, або 5 млн. квартир.

XX з'їзд затвердив Директиви по шостому п'ятирічному плану. Головні завдання нової п'ятирічки полягали в тому, щоб на базі переважаючого розвитку важкої промисловості, невпинного технічного прогресу і підвищення продуктивності праці забезпечити дальше могутнє зростання всіх галузей народного господарства, здійснити неухильне піднесення сільськогосподарського виробництва і на цій основі добитися значного підвищення добробуту і культурного рівня радянського народу.

По Українській РСР передбачалось збільшення валової продукції приблизно в 1,7 раза, в тому числі по республіканській промисловості — в 1,6 раза. Конкретні завдання були визначені щодо зростання виробництва важливіших видів продукції. Особлива увага зверталася на необхідність значного збільшення видобутку вугілля, нафти, газу, виробництва електроенергії, металу, тракторів, мінеральних добрив, товарів народного споживання. У сільському господарстві планувалося підвищити врожайність, збільшити валові збори зерна, цукрових буряків, овочів, фруктів, а також виробництво м'яса, молока та інших продуктів тваринництва.

XX з'їзд КПРС значну увагу приділив вдосконаленню політичної організації радянського суспільства, розвитку соціалістичної демократії, розширенню участі трудящих в управлінні державою, посиленню ролі Рад, профспілок та інших громадських організацій в економічному та суспільно-політичному житті. Рішення з'їзду справили значний вплив на зміцнення економічної могутності радянського суспільства, прискорення науково-технічного і соціального прогресу, зміцнення і розвиток радянського ладу, а також на міжнародний комуністичний і робітничий рух.

XX з'їзд КПРС розглянув питання про подолання культу особи Сталіна та його наслідків і схвалив проведену Центральним Комітетом велику роботу по дальшому розвитку ленінських норм партійного життя, внутріпартійної демократії, зростанню і зміцненню радянського суспільного і державного ладу. З'їзд запропонував ЦК послідовно здійснювати заходи, які забезпечували б повне подолання чужого марксизму-ленізму культу особи, ліквідацію його наслідків в усіх галузях партійної, державної та ідеологічної роботи, суворе дотримання ленінських норм партійного життя, принципів колективного керівництва. У постанові ЦК КПРС від 30 червня 1956 р. «Про подолання культу особи та його наслідків» було всебічно

й ґрунтовно проаналізовано причини виникнення, характер прояву і суть культу особи, його негативні наслідки, визначено заходи по їх ліквідації.

Викриваючи культ особи, партія керувалась положенням марксизму-ленінізму про роль народних мас, партій і особи в історії, про недопустимість культу особи політичних керівників, хоч якими б великими не були їх заслуги.

Всупереч вигадкам наших ворогів культ особи не міг змінити глибоко демократичної, справді народної природи радянського суспільства і державного устрою, порушити дію об'єктивних закономірностей розвитку соціалізму. Долю країни вирішували багатомільйонні маси трудящих — робітничий клас, колгоспне селянство, радянська інтелігенція на чолі з Комуністичною партією. Культ особи не міг також похитнути ленінські організаційні, політичні й теоретичні основи нашої партії. Створена й вихована в революційному дусі великим Леніним, вона успішно виконувала роль вождя всього радянського народу, була організатором всіх його перемог. Партія діяла як живий організм, творчо й успішно працювали її місцеві організації. Політика партії виражала інтереси трудящих, була спрямована на побудову комунізму. Ось чому культ особи й породжені ним помилки та прорахунки не могли зупинити руху радянського суспільства вперед. Партія і народ глибоко вірили в справу комунізму, самовіддано й плідно працювали на всіх ділянках господарського й культурного будівництва, втілюючи в життя ленінські ідеали, долаючи труднощі, тимчасові недоліки. Послідовна боротьба партії за подолання культу особи і його наслідків відіграла величезну позитивну роль у розвитку радянського суспільства, в зміцненні позицій соціалізму.

XX з'їзд КПРС став важливим етапом у житті Комуністичної партії і всього радянського народу, у міжнародному комуністичному і робітничому русі. Він творчо дійшов до вирішення ряду теоретичних проблем, конкретно визначив основні напрями економічного і соціально-політичного розвитку радянського суспільства, розв'язав ряд принципових питань міжнародного розвитку.

Важливе місце в боротьбі за зміцнення рядів партії зайняв червневий (1957 р.) Пленум ЦК КПРС, який розглянув питання про антипартійну групу Молотова, Маленкова, Кагановича та ін. У постанові Пленуму зазначалося; «Як у питаннях внутрішньої, так і в питаннях зовнішньої політики вони є сектантами й догматиками, проявляють начотницький і нежиттєвий підхід до марксизму-ленінізму». Пленум визнав діяльність цієї групи несумісною з ленінськими принципами єдності партії і вивів із складу ЦК і Президії ЦК КПРС Молотова, Маленкова, Кагановича. Постанова червневого Пленуму ЦК КПРС про антипартійну групу зустріла гаряче схвалення й одностайну підтримку партії, всього радянського народу.

У 50-ті роки Комуністична партія і Радянський уряд вживали рішучих заходів до подолання труднощів у народному господарстві, поліпшення планування і керівництва ним. ІДК КПРС і Рада Міністрів СРСР ухвалили ряд постанов, на основі яких було переглянуто плани промислових і будівельних міністерств з метою більш повного задоволення потреб сільського господарства технікою та запасними частинами.

Проводячи ленінський курс па переважаючий розвиток важкої промисловості, дбаючи про прискорення темпів господарського будівництва, Комуністична партія не могла не враховувати корінних змін у розвитку науки й техніки, що сталися в світі, результатів використання їх досягнень

у виробничтві. Наука і техніка набували все більшого значення у розвитку соціалістичного виробництва, продуктивних сил СРСР. В середині 50-х років партія взяла курс на прискорення науково-технічного прогресу, інтенсивне використання досягнень науки і техніки.

У виробленні курсу на прискорення науково-технічного прогресу важливе значення мав липневий (1955 р.) Пленум ЦК КПРС, який визначив завдання по дальшому піднесенню промисловості, технічного прогресу і поліпшенню організації виробництва. Він вказав, що основною лінією в розвитку промисловості має бути технічний прогрес.

Велику увагу партія приділяла розвитку сільського господарства. На вересневому (1953 р.) та наступних пленумах ЦК КПРС було намічено ряд невідкладних заходів економічного, політичного й організаційного характеру, спрямованих на дальший розвиток сільського господарства. Правильність і ефективність вжитих партією заходів відзначена на березневному (1965 р.) Пленумі ЦК КПРС. Л. І. Брежнев говорив, що вересневий (1953 р.) Пленум ЦК партії «розробив правильний курс у галузі сільського господарства. І треба прямо сказати, поки його рішення проводилися в життя, ми мали певні результати. Чимало було зроблено в організаційно-господарському зміцненні колгоспів і радгоспів, поліпшенні їх матеріально-технічної бази і підвищенні матеріальної заінтересованості працівників села»¹.

З метою мобілізації робітників та інженерно-технічних працівників на виконання народногосподарських планів партія після XX з'їзду продовжувала пошуки нових шляхів поліпшення керівництва народним господарством. Лютневий (1957 р.) Пленум ЦК КПРС визнав за необхідне вдосконалити управління промисловістю і будівництвом. На виконання рішення Пленуму на Україні в 1957 р. було утворено 11 економічних адміністративних районів. Нова структура управління дещо наблизила керівництво до виробництва, зробила його конкретнішим і оперативнішим. Однак після реорганізації в управлінні промисловістю стали проявлятися нові недоліки. Головними з них були місництво, порушення принципів централізованого керівництва, зокрема єдиної технічної політики.

Долаючи труднощі об'єктивного і суб'єктивного характеру, трудящі Радянської України, як і всього Радянського Союзу, докладали великих зусиль, щоб успішно виконати завдання партії. СРСР неухильно йшов по шляху зміцнення дальшого розвитку соціалістичного суспільства.

У листопаді 1957 р. радянський народ, трудящі країн світу урочисто відзначили 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Ба ювілейній сесії Верховної Ради СРСР були підбиті підсумки величних перетворень і досягнень у Країні Рад, які продемонстрували незаперечні переваги соціалізму над капіталізмом. У грудні 1957 р. широко відзначалося 40-річчя Української Радянської Соціалістичної Республіки. ЦК КПРС, Президія Верховної Ради і Рада Міністрів СРСР у своєму привітанні зазначили, що український народ, керуючись мудрою політикою Комуністичної партії і спираючись на братню допомогу російського та інших народів СРСР, пройшов славетний шлях боротьби і перемог, досяг великих успіхів у розвитку соціалістичної економіки і культури.

50-ті роки характеризувалися дальшим піднесенням у розвитку промисловості, сільського господарства і культури нашої країни, все тіснішою згуртованістю робітничого класу, колгоспного селянства, радянської інтелігенції навколо Комуністичної партії.

¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом, т. 1, с. 64.

Сталися істотні соціально-економічні зрушення. Відбувалась дальша концентрація загальнонародної і кооперативно-колгоспної власності. В результаті переходу всіх артілей промкооперації в систему державних підприємств місто стало базуватися на єдиній загальнонародній власності на засоби виробництва. Сільське господарство інтенсивно оснащувалось новою технікою, в колгоспах збільшувалися неподільні фонди, йшов процес укрупнення колгоспів і перетворення багатьох їх у радгоспи, що свідчило про значні успіхи в дальшому процесі усупільнення кооперативно-колгоспної власності.

Зміцнювалась і соціально-політична основа радянського народу як нової спільності людей. Значне зростання продуктивних сил, удосконалення виробничих відносин стали основою дальших змін у класовій структурі радянського суспільства. Воно далі розвивалося по шляху становлення соціальної однорідності. Все більше зміцнювався союз робітничого класу і колгоспного селянства, що становить соціально-класову основу нової спільності. Зросла питома вага робітничого класу і його роль як головної продуктивної і політичної сили суспільства.

Нові зрушення сталися в розвитку і зближенні націй і народностей нашої країни, ще більше зміцніла дружба народів СРСР. На цьому етапі відбувався дальший процес консолідації тих націй, які стали соціалістичними ще в середині тридцятих років, а для ряду народів це був період завершення перетворення їх у соціалістичні нації й народності. Особливо швидкими темпами здійснювалися соціалістичні перетворення в житті трудящих Латвії, Литви, Естонії, які ввійшли до складу Радянського Союзу напередодні Великої Вітчизняної війни, а також тих районів України, Білорусії та Молдавії, що возз'єдналися в єдиній сім'ї радянських народів. Вирішальну роль в історичних умовах, досягнутих цими новими республіками і областями, відіграли вже набутий досвід соціалістичних перетворень у Радянському Союзі, братерська допомога всіх республік.

* * *

У період дальшого зміцнення і розвитку соціалістичного суспільства радянський народ під керівництвом Комуністичної партії досяг великих успіхів у всіх галузях соціалістичного будівництва. Комуністична партія і Радянський уряд здійснили ряд вагомих суспільно-економічних заходів, що сприяли дальшому поліпшенню матеріально-побутових і культурних умов життя трудящих. У ці роки сталися позитивні зміни в розвитку соціалістичної демократії, розширилася участь трудящих в управлінні соціалістичною державою. Відбувалося дальше зростання ролі КПРС як керівної сили радянського суспільства.

На XX. з'їзді Комуністична партія обґрунтувала ряд важливих положень, які мали велике значення для зміцнення світового революційного процесу, посилення дружби і співробітництва країн соціалістичної співдружності.

Втілюючи в життя рішення XIX і XX з'їздів КПРС, Комуністична партія у 50-ті роки спрямувала зусилля робітничого класу, всіх трудящих країни на нове могутнє піднесення соціалістичної економіки. Дбаючи про прискорення темпів економічного будівництва, вона послідовно проводила в життя ленінський курс на переважаюче зростання важкої промисловості, подолання відставання сільського господарства, зміцнення союзу науки й виробництва, піднесення продуктивності праці. -В 1951—1958 рр. у Радянському Союзі здійснювалося величезне капітальне будівництво, технічне вдосконалення виробництва на базі нової техніки і передової технології. Ставали до ладу нові металургійні і машинобудівні заводи, шахти й електростанції. Певні зрушення сталися в розвитку сільського господарства, у підвищенні матеріального й культурного рівня радянського народу.

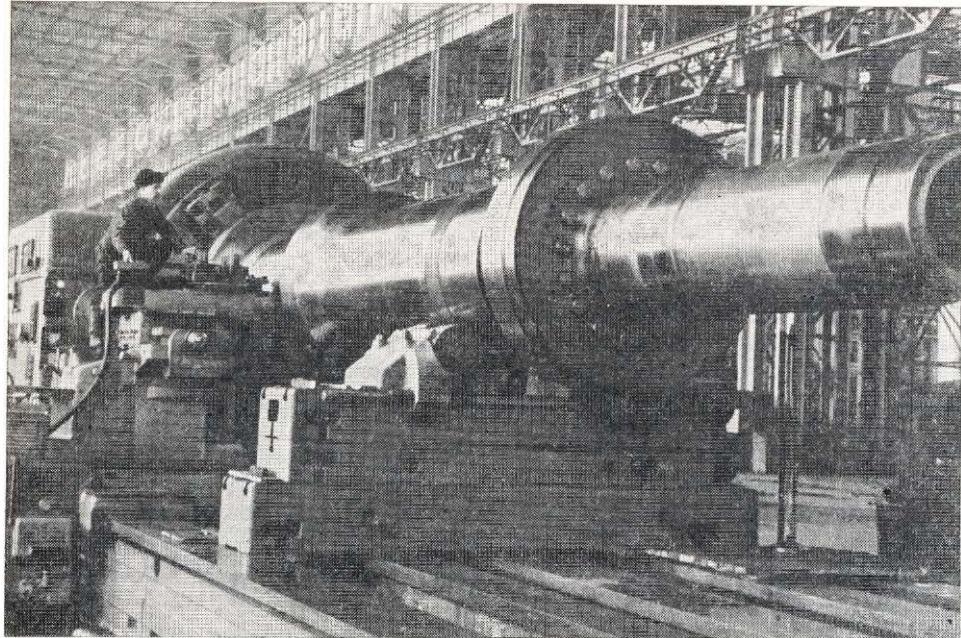
У братній сім'ї народів СРСР великих успіхів у соціалістичному будівництві добилися трудящі УРСР. Героїчною працею робітничого класу, колгоспного селянства і трудової інтелігенції, у тісному співробітництві з трудящими всієї країни в республіці здійснювався розвиток провідних галузей народного господарства, нарощення виробничих потужностей. Неухильно підвищувався добробут і культурний рівень трудящих.

1. Шляхом технічного прогресу

На всіх етапах соціалістичного будівництва Комуністична партія надавала великого значення розвитку науки й техніки, впровадженню їх досягнень у виробництво, зближенню науки з життям. Курс на прискорення науково-технічного прогресу в середині 50-х років був зв'язаний з розгортанням науково-технічної революції. Партія дала глибоку наукову характеристику суті й особливостей сучасної науково-технічної революції, «яка несе з собою якісні зміни в технології виробництва, енергетиці, знаряддях і предметах праці, в організації управління, в характері трудової діяльності людей»¹. У ході її розгортання і уже в 50-х роках було зроблено ряд видатних наукових відкриттів і винаходів. Серед них — спосіб технічного використання атомної енергії, створення перших кібернетичних самокеруючих машин, початок освоєння космосу та ін.

У широкому впровадженні в усі галузі народного господарства електрифікації, нової машинної техніки В. І. Ленін вбачав основний засіб

¹ До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1970, с. 49.

Обробка валу для генератора Каховської ГЕС на харківському заводі «Електроважмаш» ім. В. І. Леніна (1955 р.).

підвищення продуктивності праці, подолання відставання Радянської країни від передових країн Заходу.

Партія керувалася ленінським визначенням ролі техніки у розв'язанні економічних завдань, які постають перед робітничим класом після взяття політичної влади. Чітко визначивши новий етап у розгортанні науково-технічного прогресу, вона забезпечувала основні, стратегічні напрями розвитку науки й техніки. Головна увага зосереджувалася на розвитку енергетики, машинобудування і сировинної бази, механізації і автоматизації виробництва. Вживалися заходи для розширення науково-технічного співробітництва з країнами соціалізму. Дальше прискорення науково-технічного прогресу зумовлювалось вимогами об'єктивно діючих економічних законів соціалізму. Прогрес науки й техніки став могутнім фактором розвитку продуктивних сил, підвищення продуктивності праці, невинного зростання матеріального й культурного рівня радянських людей.

Курс на прискорення
технічного прогресу

КПРС приділяла постійну увагу раціональному розміщенню виробничих потужностей, розробці основних напрямів технічного прогресу.

50-ті роки характеризувалися піднесенням продуктивних сил нашої країни на основі широкого впровадження у виробництво нової техніки і передової технології. В цей період було вирішено багато складних науково-технічних проблем, створено нові зразки високопродуктивних машин, устаткування, приладів, розроблено і впроваджено у виробництво передові технологічні процеси. На виконання рішень XIX з'їзду КПРС, а також наступних пленумів Центрального Комітету, які розглядали завдання прискорення технічного прогресу у Радянському Союзі, в тому числі і в Українській РСР, здійснювалися заходи, спрямовані на всесторонній

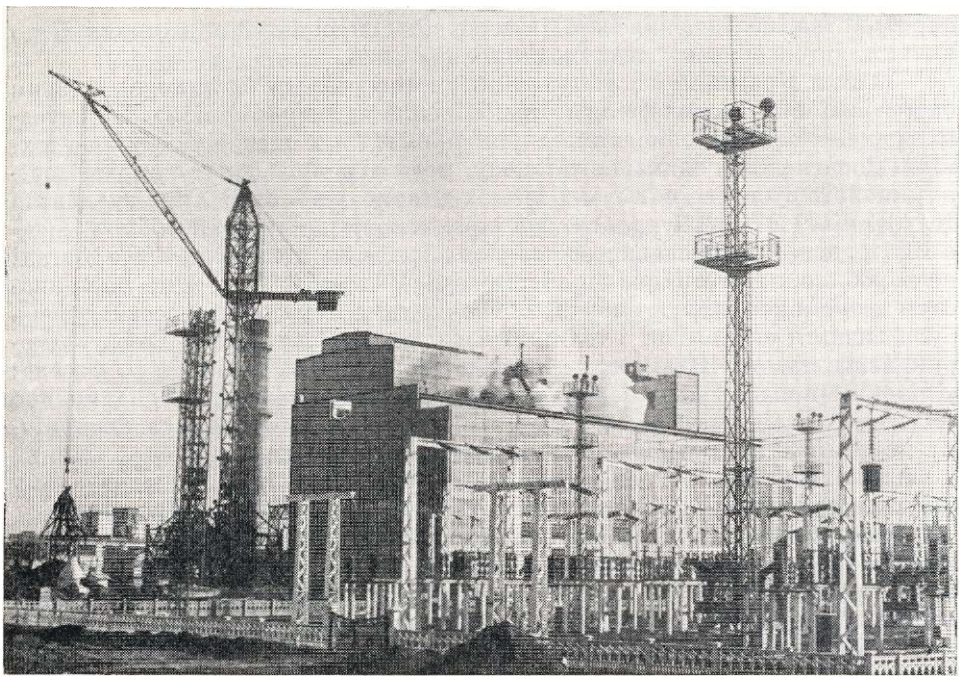
розвиток паливно-енергетичного комплексу, електрифікацію всіх галузей народного господарства, автоматизацію і комплексну механізацію виробництва. Використання природного газу внесло значні якісні зміни в технологію виробництва, поліпшило продуктивність і культуру праці, побут трудящих. У 50-ті роки значно розширилися науково-дослідні й проектно-конструкторські роботи по механізації важких і трудомістких робіт у промисловості й будівництві, здійснювалася реконструкція діючих машин і механізмів.

Питання прискорення науково-технічного прогресу в народному господарстві країни посідали важливе місце в економічній політиці партії. На ХІХ з'їзді КППРС підкреслювалася необхідність більш повного використання наукових сил для розв'язання найважливіших питань розвитку народного господарства, узагальнення передового досвіду, забезпечення широкого практичного застосування наукових відкриттів.

У постанові липневого (1955 р.) Пленуму ЦК КППРС «Про завдання по дальшому піднесенню промисловості, технічному прогресу і поліпшенню організації виробництва» відзначено певні зрушення у створенні й освоєнні нових високопродуктивних машин і обладнання, впровадженні у виробництво досягнень автоматики, телемеханіки, радіотехніки, електроніки, передових технологічних процесів. Пленум визначив основні завдання науково-технічного прогресу в розвитку електрифікації, комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів, впровадженні новітніх високопродуктивних верстатів, машин і апаратів, постійному вдосконаленні технології виробництва, застосуванні атомної енергії в мирних цілях. Важливу роль у зосередженні уваги вчених, працівників промисловості, будівництва й транспорту на ще не розв'язаних питаннях механізації виробництва, розробці й уведенні в дію нових машин і механізмів відіграли паради працівників промисловості, будівництва й транспорту, проведені в 1954—1955 рр. з ініціативи Центрального Комітету, постанова ЦК КППРС і Ради Міністрів СРСР від 28 травня 1955 р. «Про поліпшення справи вивчення і впровадження в народне господарство досвіду і досягнень передової вітчизняної і зарубіжної науки і техніки». Для розробки й впровадження новітніх досягнень науки і техніки в народне господарство в 1955 р. був створений Державний Комітет Ради Міністрів СРСР по новій техніці.

Питання розвитку нової техніки і передової технології стояли в центрі уваги місцевих партійних організацій. Зокрема, серпневий (1955 р.) Пленум ЦК Компартії України, одностайно схваливши рішення липневого (1955 р.) Пленуму ЦК КППРС, розробив конкретні заходи по їх здійсненню. Постанова Пленуму ЦК КППРС обговорювалася на пленумах партійних комітетів і зборах усіх первинних парторганізацій, у роботі яких брали участь члени ЦК КППРС і ЦК Компартії України, керівні партійні й радянські працівники.

Втіленню в життя рішень липневого (1955 р.) Пленуму ЦК КППРС, серпневого (1955 р.) Пленуму ЦК Компартії України про прискорення технічного прогресу велику увагу приділяли обласні партійні організації республіки. Завдання розвитку провідних галузей промисловості, створення нової техніки і впровадження передової технології обговорювалися на партійних конференціях, зборах партійних активів, передовиків і новаторів виробництва. Зусилля робітників, інженерно-технічних працівників мобілізувалися на створення нових машин і механізмів. ХІХ з'їзд Компартії України (195В) поставив завдання «прискорити створення і виробництво нових машин, верстатів і матеріалів, повністю використовувати

Загальний вигляд Сімферопольської ДРЕС ім. В. І. Леніна, вперше в СРСР повністю змонтованої із залізобетонних конструкцій і деталей (1958 р.).

виробничі потужності і наявні резерви промисловості, впроваджувати комплексну механізацію і автоматизацію виробничих процесів»¹.

Вирішальне значення технічного прогресу для зростання всього промислового виробництва відзначив XX з'їзд КПРС.

Одним з основних напрямів науково-технічного прогресу в народному господарстві стала електрифікація. На базі введення в дію нових потужних тепло- і гідроелектростанцій, розробки й впровадження нової техніки електрична енергія все ширше використовувалась у промисловості, на транспорті, в сільському господарстві. Зростала кількість установок високого тиску на теплових електростанціях, впроваджувалась автоматика й телемеханіка.

Велике значення для прискорення технічного прогресу має хімізація народного господарства, яка відіграє істотну роль у підвищенні продуктивності промислового й сільськогосподарського виробництва. Проте досягнутий рівень хімічної промисловості у 50-х роках ще не задовольняв зрослих потреб народного господарства. Значного розвитку набула хімізація після травневого (1958 р.) Пленуму ЦК КПРС, коли прискореними темпами почало розгортатися будівництво й реконструкція багатьох підприємств хімічної промисловості.

Бурхливо розвивалась автоматизація виробничих процесів. До 1959 р. тільки у машинобудуванні й металообробній промисловості Української РСР було встановлено 116 різних автоматичних ліній. У чорній металургії технічний прогрес здійснювався шляхом збільшення середньої потужності металургійних агрегатів, комплексної механізації і автоматизації

¹ Комуністична партія України в резолюціях ..., т. 2, с. 565.

виробництва, поліпшення методів переробки сировини і підготовки її до плавки, інтенсифікації технологічних процесів.

Успіхи Країни Рад у галузі технічного прогресу були переконливим спростуванням злісних фальсифікацій ідеологів антикомунізму. Буржуазні «крадянологи» всіляко намагалися применшити визначні науково-технічні досягнення Радянського Союзу, його перемоги у будівництві соціалістичного суспільства. У так званих «Нарисах з історії України» (автор К. Меннінг) стверджується, що промисловість України ніби , лише в 1951 р. досягла дореволюційного рівня, що вона нічого істотного взагалі не виробляє, а виготовляє лише напівфабрикати, що Дніпрогес не приносить ніякої економічної вигоди. Водночас сама буржуазна преса змушена була визнати економічні і технічні досягнення Радянського Союзу. Американська газета «Нью-Йорк геральд трібюн» 11 квітня 1954 р. писала: «Поки ми продовжуємо заколисувати себе заявленими легендами про «відсталих росіян», гігантська Радянська держава зміцнює свою економічну могутність значно швидше, ніж це робить Західна (урона... Сумний і неспростовний факт полягає в тому, що після війни в Радянському Союзі спостерігається колосальний промисловий і технічний прогрес».

Комуністична партія постійно дбала про зміцнення матеріально-технічної бази соціалізму, продуктивних сил країни, підвищення продуктивності праці, зміцнення оборонної могутності СРСР, визначала технічну політику, перспективи розвитку науки й техніки.

У 50-ті роки в республіці, як і по всій країні, проводилася велика робота по прискоренню технічного прогресу в промисловості, і насамперед в її провідних галузях. В. І. Ленін зазначав, що «...єдиною можливою економічною основою соціалізму є велика машинна індустрія...»¹. У країні, в тому числі в УРСР, прискореними темпами розвивалася багатогалузева машинобудівна промисловість — провідна складова частина важкої індустрії. Партія і уряд спрямовували зусилля працівників машинобудування на розробку і впровадження у виробництво нових високопродуктивних машин і механізмів. XIX з'їзд партії зобов'язав вчених та машинобудівників забезпечити більш досконалим обладнанням електричні станції, підприємства чорної і кольорової металургії, будівництво заводів по переробці нафти і виробництву штучного рідкого палива та хімічної промисловості.

У зв'язку із створенням нових енергосистем до ладу діючих ставали заводи високовольтної апаратури, високовольтні лінії електропередач. Нарощення енергетичних потужностей, впровадження нової техніки в електроенергетиці та її розподілі відкрили широкі перспективи використання електроенергії для механізації і автоматизації виробничих процесів.

Сталися великі зрушення в удосконаленні технології металургійного виробництва. Почалося промислове впровадження кисню у мартенівських печах, природного газу в доменному виробництві, підвищення нагріву й тиску газу під колошником, що дозволило збільшити кількісні і якісні показники виплавки металу. За впровадження природного газу в доменне виробництво велика група вчених Інституту чорної металургії (Дніпропетровськ) та інженерів удостоєна в 1960 р. Ленінської премії. Значний вклад у розвиток техніки й технології металургійного виробництва в ці роки внесли академік І. П. Бардін, директори «Запоріжсталі» ім. С. Орджонікідзе А. Л. Боборикін, а з 1956 р.— Л. Д. Юпко, директор Макіївського

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 44, с. 46.

металургійного заводу ім. С. М. Кірова Герой Соціалістичної Праці — О. І. Жуков та велика армія новаторів виробництва.

Виробничники Дніпропетровського металургійного заводу ім. Г. І. Петровського, Єнакіївського металургійного заводу та Криворізького металургійного заводу ім. В. І. Леніна першими в нашій країні запровадили киснево-конверторний спосіб виплавки сталі. У 1956 р. на Дніпропетровському металургійному заводі збудовано перший в СРСР киснево-конверторний цех з тридцятитонними установками. У 1957 р. став до ладу великий цех п'ятдесятитонних конверторів на Криворізькому металургійному заводі ім. В. І. Леніна. У Західній Європі такого великого киснево-конверторного цеху тоді ще не існувало. Значного розвитку набуло електromеталургійне виробництво.

У перших рядах борців за технічний прогрес у вітчизняній металургії ішов колектив «Дніпроспецсталі», який до 1958 р. давав основну кількість шарикопідшипникової сталі країни і освоїв нову технологію виплавки конструкційної і легованої сталі. Застосування термостійких хромомagneзитових склепінь мартенівських печей не тільки підвищило їх міцність, але й дозволило підняти температуру плавок, збільшити їх кількість, поліпшити якість металу. З розвитком техніки металургійного виробництва впроваджувалась нова контрольно-вимірвальна апаратура, засоби комплексної механізації і автоматизації. Якщо 1948 р. металурги Радянської України виплавляли у доменних печах з автоматичним регулюванням температури дуття 65% всього чавуну, то на 1955 р. автоматизація доменного виробництва зросла до 97%. До ладу ставали технічно досконалі блюмінги й прокатні стани, безперервні стани-автомати. 1956 р. на Криворізькому металургійному заводі ім. В. І. Леніна введено в дію найбільший в СРСР дрібіосортний безперервний стан-автомат «250».

Здійснено ряд технологічних удосконалень у прокатному й трубному виробництві. На кінець 1958 р. в мартенівських печах з автоматизацією теплового режиму виплавлялося близько 90% сталі.

Автоматизація охоплювала не тільки окремі виробничі процеси. Ще в 1950 р. в СРСР пущений перший в світі завод-автомат по виробництву поршнів для двигунів внутрішнього згоряння. У 1953 р. на харківському заводі «Серп і молот» здано в експлуатацію комплексний цех-автомат. Повністю автоматизований бетонний завод був побудований у Новій Каховці. Стала до ладу автоматизована сірникова фабрика в Чернігові.

В умовах розгортання науково-технічної революції Радянський Союз виходив на передові рубежі в розвитку науки й техніки. В кінці червня 1954 р. в СРСР в м. Обнінську Калузької області введено в дію першу в світі промислово атомну електростанцію. Цим покладено початок нової ери — ери виробничого використання атомної енергії. В результаті визначних досягнень у розвитку вітчизняної ракетної техніки 4 жовтня 1957 р. в СРСР вперше в історії людства запущений штучний супутник Землі. Проводилася робота по підготовці першого польоту людини в космос.

УРСР уже традиційно мала значні успіхи в галузі зварювання металів. В республіці виникла і зміцніла радянська школа електрозварювання, характерною рисою якої був тісний зв'язок науки й практики. Основи теорії і технології прогресивних методів з'єднання металів розробляв Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР, а також лабораторії і кафедри науково-дослідних інститутів і вищих учбових закладів. Завдяки працям радянських вчених, їх тісній співдружності з виробництвом, електрозварювання стало провідним технологічним процесом у створенні металоконструкцій для різних галузей народного господарства,

зокрема'машинобудування й будівництва. Масове впровадження найновіших досягнень зварувальної науки й техніки здійснило справжню технічну революцію в ряді галузей промисловості.

Дедалі підвищувався технічний рівень і в інших галузях виробництва. Проте, як зазначалося на Всесоюзній нараді працівників промисловості (1955), у справі розробки й впровадження нової техніки й технології мали місце і недоліки: повільно розроблялися конструкції нових машин і механізмів, багато зразків верстатів, а також ковальсько-пресового, прокатного й іншого устаткування за своїми технічними характеристиками відставали від кращих машин, що виготовлялися за рубежом.

Липневий (1955 р.) Пленум ІДК КПРС намітив конкретні заходи всебічного підвищення технічного рівня виробництва, здійснення комплексної механізації й автоматизації. Відповідно до рішень Пленуму партійні організації республіки мобілізували робітників, інженерно-технічних працівників, науковців на прискорення технічного прогресу. Питання розробки й уведення в дію нових машин і механізмів, передової технології були в центрі уваги зборів обласних партійних активів, партійних і науково-технічних конференцій, нарад передовиків і новаторів виробництва. Значну роботу по впровадженню потокових методів, автоматизації і механізації виробництва, створенню нової техніки провели, наприклад, Ворошиловградський обком і міськком Компартії України. Вони схвалили і підтримали патріотичну ініціативу колективу тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої Революції, який взяв на себе зобов'язання створити дослідний тепловоз до дня відкриття ХХ з'їзду КПРС. Це зобов'язання колектив заводу виконав достроково.

Питанням розвитку технічного прогресу постійну увагу приділяв Харківський обком Компартії України. На зборах партійного активу, пленумах обкому обговорювалися завдання розробки і впровадження нової техніки. Так, пленум Харківського обкому КП України, що відбувся в травні 1956 р., обговорив питання про виконання рішень ХХ з'їзду КПРС і впровадження нової техніки, передової технології і досвіду новаторів виробництва на машинобудівних заводах області. Машинобудівники Харківщини тільки за два роки (1957—1958) створили понад 500 типів нових машин, агрегатів і приладів, встановили 150 потокових ліній.

За п'яту п'ятирічку промисловість країни щороку одержувала в середньому на 26 млрд. крб. нового устаткування — машин, апаратури, приладів. Радянське машинобудування кожного року освоювало 600—700 нових їх типів і марок машин та устаткування. В структурі машинобудування Української РСР сталися великі зміни. Організовано нові виробництва — металургійного і ковальсько-пресового устаткування, сучасних верстатів — від гігантських машин до найточніших приладів із застосуванням електроніки, радіотехніки й ультразвуку. На перший план висувалось металургійне, енерго- і електромашинобудування. Вагомий вклад в єдиний народногосподарський комплекс країни, в розвиток загальносоюзного машинобудування вносили такі підприємства УРСР, як Харківський тракторний завод ім. Серго Орджонікідзе, Краматорський завод важкого верстатобудування, Харківський завод транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева та ін. За п'ятирічку колектив Старокраматорського машинобудівного заводу ім. Серго Орджонікідзе освоїв виробництво 350 нових машин, а Новокраматорського заводу важкого машинобудування — 80 нових типів і марок унікальних машин. Серед них безперервний тонколистовий стан «1700» і повністю механізований та автоматизований стан «2500».

Втілюючи в життя рішення XX з'їзду партії, працівники промисловості республіки добилися значних успіхів в освітній виробництва нових машин і механізмів. Підприємства машинобудування розпочали випуск нових типів металорізальних верстатів, дизельних самохідних тракторних шасі, кукурудозбиральних комбайнів, картоплекопачів. Металурги УРСР освоїли виплавку високоякісної трансформаторної сталі.

В республіці здійснювалася реконструкція діючих і будівництво нових велетнів машинобудівної промисловості. У Дніпропетровську став до ладу завод важких пресів, у Запоріжжі — трансформаторний завод, у Києві — завод «Точелектроприлад», у Кременчуці — завод вантажних автомобілів, у Херсоні — завод сільськогосподарських машин, у Дніпропетровську — завод бурякокомбайнів. Великим центром вітчизняного машинобудування став Львів.

Технічний прогрес у машинобудуванні значною мірою залежав від виготовлення і впровадження у виробництво нових типів верстатів і оновлення всього верстатного парку країни. Протягом 1950—1958 рр. в СРСР було виготовлено 1622 типи нових високопродуктивних металорізальних верстатів, 552 типи ковальсько-пресових машин. Вагомий вклад у розробку й виготовлення нових досконалих верстатів внесли робітники та інженерно-технічні працівники Києва, Харкова, Одеси, Краматорська, Жданова. На всесвітній виставці в Брюсселі (1958) координатно-розточувальний верстат з програмним керуванням Одеського заводу ім. С. М. Кірова відзначено золотою медаллю, а на Всесоюзній промисловій виставці нагороджено дипломом.

Курс на прискорення технічного прогресу в машинобудуванні відкривав широкі можливості для механізації важких і трудомістких робіт, для забезпечення умов переходу до комплексної механізації.

Боротьба за підвищення ефективності суспільного виробництва супроводжувалася широким впровадженням електричної енергії в різні галузі народного господарства, опануванням високих швидкостей, тисків і температур, застосуванням електронно-обчислювальних і електронно-керуючих приладів і машин, успіхами в розвитку хімії.

У вугільній промисловості завдяки впровадженню нових комбайнів та іншої вугледобувної техніки продовжувався процес дальшого посилення механізації виробничих процесів. За роки п'ятої п'ятирічки в країні було створено 15 типів нових вугільних комбайнів для роботи в різних гірничо-геологічних умовах. Значний вклад у технічний прогрес вугільної промисловості внесли колективи Донецького машинобудівного заводу ім. 15-річчя ЛКСМУ, харківського заводу «Світло шахтаря», Ворошиловградського заводу вугільного машинобудування ім. О. Я. Пархоменка, Краснолуцького та інших заводів вугільного машинобудування.

Розвиток вітчизняного машинобудування в післявоєнний період дозволив значно збільшити відкрите видобування вугілля гідравлічним підземним способом, розширити комплексну механізацію й автоматизацію виробництва. Видобуток вугілля відкритим способом у 1959 р. підвищився порівняно з 1940 р. у 16 разів.

Питання прискорення науково-технічного прогресу, зміцнення зв'язків науки й виробництва постійно були в центрі уваги обласних і республіканських науково-технічних конференцій і нарад, періодичної преси. Винятково важливу роль у зміцненні союзу науки й виробництва в 50-х роках відіграла газета «Правда», яка стала організатором пропаганди наукових досягнень у галузі техніки і впровадження їх у виробництво, викривала недоліки в обміні передовим досвідом. Виконуючи рішення

партії й уряду, міністерства різних галузей промисловості, будівництва і транспорту проводили значну роботу по прискоренню темпів технічного прогресу, розробленню і впровадженню нової техніки та прогресивної технології у виробництво, зміцненню союзу науки і виробництва. Радянські вчені та інженери створювали нові досконалі машини й механізми. Якщо в 1950 р. у країні введено в дію 650 нових типів машин, устаткування і приладів, то в 1958 р. — вже 2051. У 1958 р. в республіці виготовлено 739 нових типів машин, приладів, апаратури та засобів автоматизації, модернізовано 5263 одиниці виробничого устаткування.

У нафтовій промисловості впроваджувалися удосконалені, більш продуктивні турбоури, глибинні електровідцентрові насоси, застосовувалися нові системи розробки нафтових родовищ з штучним підтриманням пластового тиску.

Конструктори й виробничі колективи харківських заводів — турбінного ім. С. М. Кірова, електромеханічного (ХЕМЗ) і «Електроважмаш», а також Первомайського електромеханічного заводу ім. К. Маркса (Донбас) добилися значних успіхів у розвитку турбобудування й електротехнічного машинобудування. Розроблялися і впроваджувалися в серійне виробництво потужні теплові й гідравлічні турбіни, гідрогенератори й електродвигуни різних систем. На електростанціях УРСР вводилося нове енергетичне устаткування з високими техніко-економічними показниками, зокрема установки з високими параметрами тиску пари на теплових електростанціях, здійснювалася механізація й автоматизація виробничих процесів. На кінець п'ятої п'ятирічки було повністю автоматизовано управління агрегатами на Дніпровській ім. В. І. Леніна і Каховській ГЕС. У 1958 р. комплексну автоматизацію застосовано у ряді цехів Курахівської, Севастопольської ДРЕС, Київських ДРЕС № 2 і ТЕЦ № 3. Це забезпечувало зниження витрат палива, давало значну економію коштів.

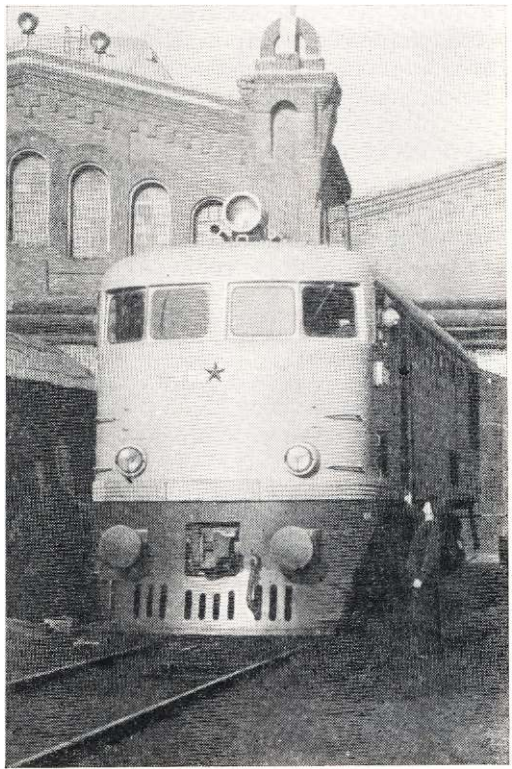
Докорінні зрушення сталися на залізничному транспорті, де все більше застосовувалися тепловози й електровози. Наполегливі пошуки конструкторів і колективу Харківського заводу транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева привели до створення і випуску серії нових тепловозів. У 1952 р. групі конструкторів тепловозів було присуджено Державну премію СРСР. На транспорті вводилися автоблокування, нові засоби зв'язку й сигналізації.

Конструктори Ворошиловградського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції доклали багато творчих зусиль до розробки конструкції нових локомотивів та підвищення їх маневреності. Був створений магістральний тепловоз з гідромеханічною передачею. 1956 р. колектив заводу виготовив перший у Радянському Союзі маневровий тепловоз потужністю 750 к. с., а колектив Харківського заводу транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева — новий тепловоз ТЕ-7 швидкістю 140 км/год. У грудні 1958 р. харківські тепловозобудівники створили новий тепловоз ТЕ-10 потужністю 3 тис. к. с. З 1957 р. випуск паровозів у нашій країні було припинено.

У 1958 р. питома вага тепловозної і електровозної тяги у вантажообігу залізничного транспорту збільшилась до 26,4% порівняно з 2,2% у 1940 р., а довжина ліній, які обслуговувалися такими видами тяги, — відповідно з 2,2 тис. км до 20,6 тис. км. В результаті лише в 1958 р. в СРСР було заощаджено 20 млн. т кам'яного вугілля.

Широкого розмаху набувало виробництво потужних дизель-електроходів, буксирних пароплавів, риболовних траулерів, пасажирських суден на підводних крилах. Працівники Чорноморського суднобудівного заводу

п Миколаєві споруджували риболовецькі траулери, китобазы, впроваджували у виробництво нові методи організації праці, важливі раціоналізаторські пропозиції. Колектив заводу ім. 61 комунара освоїв будівництво китобійних суден. У роки п'ятої п'ятирічки підприємства України, освоївши серійний випуск нових типів літаків, двигунів та різних видів авіаційного устаткування, зайняли гідне місце в авіаційній промисловості Радянського Союзу. Широке визнання завоювали вітчизняні літаки ІЛ-18, АН-12. 1955 р. авіабудівники республіки почали освоювати виробництво нового швидкісного турбореактивного пасажирського повітряного лайнера ТУ-104. Великий вклад у розробку нових вітчизняних літаків внесли колективи Київського та Харківського авіаційних заводів. Досягнення в технічному переоснащенні транспорту були відзначені на XX з'їзді Компар-

ТІІ України (Січень 1955 р.), який схвалив широке впровадження на залізничному транспорті сучасних видів тяги, успіхи в електрифікації залізниць, виготовленні великотоннажних танкерів та інших суден.

Значна заслуга у виготовленні потужних вітчизняних тракторів і двигунів належить колективам харківських тракторного заводу ім. Серго Орджонікідзе та «Серп і Молот». Машинобудівники республіки виготовляли нові типи сівалок, автопоїлок і стогокладів, підвісні дороги та кормодробарки. Все це мало велике значення для підвищення продуктивності праці в сільському господарстві.

Нові машини й механізми, прогресивна технологія впроваджувались у будівництві. Будівельники одержували потужні бульдозери, скрепери, екскаватори, автомашини-самоскиди, землесосні снаряди та ін. Все це відкривало широкі можливості для механізації будівельних і монтажних робіт, полегшувало працю людей, підвищувало її продуктивність, зокрема після прийняття в 1954—1955 рр. постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про розвиток виробництва збірних залізобетонних конструкцій і деталей та про заходи щодо дальшої індустріалізації і поліпшення якості та зниження вартості будівництва. Дедалі більше застосовувалися збірні залізобетонні конструкції та деталі, нові підйомні крани, індустріальні методи будівництва.

Технічний прогрес у легкій промисловості відбувався в напрямі механізації, хімізації та електрифікації виробництва. На основі впровадження нових машин здійснювався поступовий перехід на безперервнопоточкову

Перший серійний тепловоз ТЕ-3 Харківського заводу транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева (1955 р.).

організацію виробництва. Відбувалися позитивні структурні зміни, виникали нові галузі промисловості. Проводилась робота по вдосконаленню технологічних процесів, застосуванню нових видів сировини й матеріалів, поліпшенню організації виробництва.

50-ті роки характеризуються значними досягненнями в розвитку технічного прогресу в Українській РСР. У тісній співдружності робітничого класу, конструкторів і вчених, при значній допомозі братніх республік створювалися нові машини й механізми, здійснювалися автоматизація і комплексна механізація виробництва, технічна реконструкція багатьох галузей народного господарства.

Винахідництво й раціоналізаторство

Комуністична партія розглядає масову технічну творчість робітничого класу, інженерно-технічних працівників як могутній фактор прискорення технічного прогресу. XIX з'їзд КПРС у резолюції на Звітну доповідь ЦК намітив підняти масовий рух винахідників і раціоналізаторів з інженерів, техніків, робітників і колгоспників за дальше технічне удосконалення і розширення виробництва, за всебічну механізацію, поліпшення і дальше оздоровлення умов праці. В рішеннях липневого (1955 р.) Пленуму ЦК КПРС ставилося завдання поліпшувати роботу з винахідниками й раціоналізаторами, вживати своєчасно заходів до впровадження їх пропозицій у промисловість.

В умовах соціалізму технічна творчість робітників і службовців — не стихійний, а організований, цілеспрямований процес. Партійні, профспілкові і комсомольські організації республіки зосереджували увагу робітників, інженерно-технічних працівників на розв'язанні виробничих проблем шляхом раціоналізації і винахідництва. Дедалі активніше розгортали діяльність об'єднання ентузіастів технічного прогресу. Важливу роль відігравали такі численні громадські організації, як науково-технічні товариства, технічні, техніко-економічні ради, творчі бригади новаторів та багато інших. Проводилися огляди-конкурси на кращу раціоналізаторську пропозицію, місячники збору і впровадження винаходів та пропозицій.

Згідно з рішеннями липневого (1955 р.) Пленуму ЦК КПРС партійні й профспілкові організації машинобудівних заводів УРСР мобілізували новаторів, винахідників і раціоналізаторів па розробку і впровадження організаційно-технічних заходів, спрямованих на вдосконалення технології виробництва. Великий загін новаторів виріс на машинобудівних заводах Харкова, Львова, Києва, Краматорська, Одеси, Дніпропетровська, Миколаєва та ін. У ході впровадження у виробництво комбайна «Донбас» від шахтарів Донецького басейну за короткий час надійшло близько 10 тис. цінних раціоналізаторських пропозицій і технічних удосконалень. За участь в освоєнні цієї машини і високі досягнення в праці В. П. Кучеру, К. І. Редькіну, М. Т. Недвизи — передовим робітникам тресту «Чистяковантрацит», машиністам комбайна шахти № 3-біс В. М. Саушкіну — тресту «Чистяковантрацит», а також помічникові машиніста М. М. Єрмакову — шахти ім. Л. І. Лутугіна в 1951 р. присвоєно звання лауреатів Державної премії. Під час випробування першої на Донбасі штрекобурової машини на шахті № 1 ім. Челюскінців новатори виробництва внесли ряд цінних доповнень до її конструкції. Протягом 1953 р. в Українській РСР було внесено понад 2 млн. пропозицій, спрямованих на поліпшення організації праці, раціональне використання устаткування, економію коштів і матеріалів. З понад двох мільйонів запропонованих 1956 р. раціоналізаторських пропозицій

у промисловості, будівництві й на транспорті УРСР 1 млн. 200 тис. у цьому ж році впроваджено у виробництво.

З підвищенням науково-технічних знань робітників, зростанням їх загальноосвітнього рівня посилювалася технічна творчість мас. Під керівництвом партійних організацій робітники-новатори допомагали створювати й впроваджувати у виробництво нові машини й механізми, прогресивну технологію. Так, партком Дніпровського алюмінієвого заводу ім. С. М. Кірова (Запоріжжя) спрямовував зусилля робітників та інженерно-технічних працівників на розробку і розв'язання складних питань механізації і автоматизації виробничих процесів. Завдяки постійній увазі парткому і мобілізації творчої раціоналізаторської активності робітників-комуністів було подолане відставання електролізного цеху, впроваджена прогресивна технологія, що дало можливість підприємству вийти в ряди передових.

У Львові найбільших успіхів у справі раціоналізації й винахідництва досягли заводи автотранспорту, «Львівсільмаш», електроламповий, інструментальний, автобусний, вагоноремонтний, трест «Львіввугілля» та ін. Слюсар Львівського заводу низьковольтних електроламп В. Вабепко за три роки роботи впровадив у виробництво 100 винаходів і раціоналізаторських пропозицій. Він сконструював універсальний верстат-автомат, який замінив роботу 20 кваліфікованих робітників, зайнятих на виготовленні дрібних деталей електричних ламп.

Робітники й службовці Радянської України ділом відгукнулися на лист ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР (1955) про прискорення технічного прогресу в народному господарстві, більш повне використання виробничих резервів, підвищення продуктивності праці, зміцнення економічної могутності країни. У виробничих колективах розроблялися заходи по використанню техніки, впроваджувалися передові засоби організації праці, проводилися громадські огляди стану раціоналізаторської роботи, конкурси на кращий винахід та раціоналізаторську пропозицію. Влаштовувалися виставки робіт новаторів, наради раціоналізаторів, конкурсні огляди, де пропагувалися досягнення винахідників.

Наполегливу роботу провели партійні й профспілкові організації з метою вдосконалення технології металургійного виробництва. Вони мобілізували робітників на широке застосування кисню в процесах сталеваріння, автоматизації і механізації виробничих процесів. Значних успіхів

Група знатних токарів-швидкісників делегатів XVIII з'їзду Компартії України (зліва направо) В. К. Семітський, К. С. Кисляков, В. П. Дикань, Г. Я. Царик (Київ, 1954 р.).

Токар Харківського турбінного заводу ім. С. М. Кірова, лауреат Державної премії, депутат Верховної Ради СРСР В. Д. Дрокін навчає болгарську студентку — практикантку Московського енергетичного інституту Л. Гергієву швидкісної обробки деталей (1956 р.).

стали робітники О. О. Бондаренко, В. П. Дикань та ін. На початку п'ятої п'ятирічки на заводі працювало 140 бригад колективної творчості, до складу яких увійшли робітники-стахановці, технологи, конструктори. Загін новаторів нараховував близько 3 тис. чоловік. Тут проводилися конференції раціоналізаторів, працювала заводська комісія масового винахідництва й раціоналізаторства. Тільки за 1951 р. загальна економія від раціоналізації на ХТЗ становила 20 млн. крб., а також було заощаджено 765 т чорних металів, 124,7 т кольорових, 646 т палива. За цей же рік завод одержав почесну грамоту ЦК профспілки за раціоналізаторську роботу. Такими грамотами були нагороджені колективи трьох кращих цехів. У 1951 р. за видатні винаходи й докорінні вдосконалення методів виробництва в галузі машинобудування 25 інженерно-технічних працівників і стахановців промислових підприємств Харкова були удостоєні Державної премії. Багато цінних пропозицій вніс за роки п'ятирічки новатор-фрезерувальник ХТЗ М. І. Лупандін. Вони спрямовувалися на вдосконалення технології обробки деталей тракторів і забезпечували велику економію металу. В результаті впровадження нової технології було знижено трудомісткість робіт по випуску трактора ДТ-54 на 1 год. 46 хв., скорочено витрати чорних і кольорових металів. Всього за роки п'ятої

у цьому було досягнуто на заводах Донбасу, металургійному заводі «Дніпроспецсталь».

Раціоналізатори й винахідники заводів Міністерства чорної металургії республіки за 1954 р. допомогли своїми пропозиціями зекономити державі 50 млн. крб. Видатним раціоналізатором, майстром-новатором проявив себе І. Г. Коробов, який багато років працював на Макіївському металургійному заводі ім. С. М. Кірова. Він вніс і впровадив сотні пропозицій і вдосконалень у техніку й технологію доменного виробництва. За його участю сконструйовано першу в СРСР доменну піч, яка стала прототипом усіх вітчизняних печей. І. Г. Коробов неодноразово обирався депутатом Верховної Ради СРСР і УРСР, був нагороджений багатьма орденами і медалями, зокрема трьома орденами Леніна.

Багато винахідників і раціоналізаторів виросло на промислових підприємствах Харкова, зокрема на ХТЗ. Невтомними новаторами виробництва, творцями нової техніки й прогресивної технології в ці роки

п'ятиріччі новатори ХТЗ впровадили понад 30 тис. пропозицій, чим заощадили майже 150 млн. крб., а також понад 10 тис. т чавуну, 20 тис. т прокату і майже 1400 т кольорових металів.

Значних успіхів у раціоналізації виробництва досяг колектив передовиків Ворошиловградського паровозобудівного заводу ім. Жовтневої Революції, який заощадив близько 160 тис. нормо-годин робочого часу і дав загальну економію трудових і матеріальних ресурсів на суму 8млн. крб.

Вагомих результатів у створенні оригінальних пристроїв і різців для обробки металу добилися кращі токарі машинобудівних заводів УРСР В. Й. Гургаль, В. К. Семинський, Г. Я. Царик, В. Д. Дрокін та ін. Про свої методи роботи вони розповідали у книгах, брошурах, статтях.

У 50-ті роки рух борців за прискорення технічного прогресу охопив усі галузі промисловості УРСР. Творчі пошуки новаторів в електроенергетичній промисловості республіки зосереджувалися на питаннях підвищення надійності роботи агрегатів, продовження строку їх діяльності. Позитивних наслідків у цій справі добилися винахідники й раціоналізатори Придніпровської, Миронівської, Добротворської, Луганської ДРЕС. На перше місце у «Дніпроенерго» в 1957 р. вийшов колектив Каховської ГЕС. Значних успіхів у технічній творчості досягли новатори Дніпрогесу ім. В. І. Леніна. Раціоналізатори Придніпровської і Миронівської ДРЕС виступали ініціаторами впровадження нової системи регулювання турбін, газового захисту трансформаторів, продовження строку роботи котлів та ін. Комунисти-гідромеханізатори на будівництві Кременчуцької ГЕС застосували безстакадний спосіб наміву й траншейної розробки ґрунту, добилися значної економії металу, лісу, виступили ініціаторами впровадження передової технології будівництва, широкого використання залізо бетону.

Важливе значення для активізації творчих пошуків передовиків виробництва мало проведення у жовтні 1956 р. всесоюзної наради винахідників і раціоналізаторів, у ході підготовки до якої відбулися огляди стану раціоналізаторської роботи, обласні й міські наради новаторів, посилювався обмін передовим досвідом. Відзначився колектив Харківського заводу транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева, який за рахунок раціоналізації заощадив понад 11,7 млн. крб., а також 832 т чорних металів, 11,1 т кольорових металів, 197 т палива, 1566 тис. кВт • год. електроенергії.

Грудневий (1957 р.) Пленум ЦК КПРС у постанові «Про роботу професійних спілок СРСР» підкреслив: «Необхідно посилити роботу профспілок по залученню робітників та інженерно-технічних працівників у ряди раціоналізаторів і винахідників, спрямовувати їх творчу ініціативу на виявлення резервів у народному господарстві, на вдосконалення техніки, технології і організації виробництва»¹. Ставилось завдання забезпечити суворий контроль за своєчасним розглядом і впровадженням у виробництво пропозицій і винаходів.

Рік у рік зростала економічна ефективність творчих пошуків новаторів. Якщо у 1957 р. в республіці вона становила 1,2 млрд. крб., то в 1958 р.— 1,7 млрд. крб. Масова технічна творчість стала важливим фактором прискорення технічного прогресу. Протягом 1950—1958 рр. кількість винахідників і раціоналізаторів зросла більше ніж у 3 рази, кількість впроваджених пропозицій — майже втричі, а економічна ефективність від їх впровадження — майже вдвоє.

¹ КПСС в резолюциях ..., т. 7. М., 1971, с. 305.

Велику роль у підвищенні науково-технічних знань робітників, залученні їх до масової технічної творчості відіграли науково-технічні товариства та Будинки техніки. Чималу роботу здійснили, зокрема, Донецьке міжобласне науково-технічне товариство чорної металургії, Донецької залізниці та багато інших товариств.

У 1958 р. за рішенням Президії ВЦРПС було створено Всесоюзне товариство винахідників і раціоналізаторів (ВТВР). До складу республіканського оргкомітету по створенню організацій ВТВР на Україні поряд з відомими винахідниками й раціоналізаторами входили вчені, профспілкові діячі, керівники підприємств. В республіці було створено 5 тис. організацій ВТВР, які здійснювали роботу по координації зусиль новаторів, розв'язували важливі завдання технічного прогресу, сприяли посиленню боротьби за економію, підвищенню продуктивності праці. Утворення ВТВР, яке свідчило про дальше зростання освітнього і технічного рівня робітничого класу, відіграло велику роль у справі раціоналізаторської і винахідницької роботи.

Обмін передовим технічним досвідом 50-ті роки в нашій країні характеризувалися широким розгортанням творчого співробітництва у всіх сферах життя.

Трудящі України широко використовували досвід братніх республік в спорудженні потужних гідроелектростанцій, доменних і мартенівських печей, шахт, у розвитку хімічної індустрії, у металургії і машинобудуванні, у розробці і введенні в дію вугільних комбайнів та іншої вітчизняної техніки. Особливо вагомим стало технічне співробітництво працівників промисловості двох братніх республік — УРСР і РРФСР.

Давня й міцна дружба з'єднала шахтарів Донбасу й Кузбасу. Спільними зусиллями вони вдосконалювали вуглевидобувну техніку, добивалися високих показників у праці. Восени 1951 р. делегація донецьких шахтарів, яка прибула в Кузбас, подала кузбасівцям допомогу в освоєнні нового вугільного комбайна «Донбас», а також у застосуванні нової технології на гірничих роботах. Донецькі гості запозичили у шахтарів Кузбасу нову конструкцію різальної частини комбайна, яку запропонували гірники з шахти ім. С. М. Кірова. Вугільні комбайни «Донбас» для шахтарів Кузбасу виготовляли машинобудівники Горлівського машинобудівного заводу ім. С. М. Кірова. Багато цінних пропозицій, спрямованих на поліпшення конструкції комбайна, виходячи з місцевих умов, вніс знатний шахтар кузбаської шахти ім. С. М. Кірова П. Трефелов. Незабаром горлівські машинобудівники надіслали на шахту ім. С. М. Кірова модернізований комбайн з вигравіруваним написом: «Порфірію Трефелову від горлівських друзів».

Постійно обмінювались передовим досвідом українські й уральські сталевари. В дні підготовки до всенародного свята — 300-річчя возз'єднання України з Росією знатний новатор Сталінського металургійного заводу Л. К. Бубнов на зборах колективу заводу заявив: «З почуттям: гарячої любові до наших російських братів зустрічаємо ми велике свято великого братерства. Мені особливо хочеться відзначити наші дружні виробничі зв'язки із сталеварами Уралу, до зародилась і прославилась на весь світ російська металургія». Сталевари Уралу й Запоріжжя ділилися досягненнями в удосконаленні технології сталеваріння з металургами Грузії, Казахстану, Узбекистану. Необхідне обладнання для заводу в Руставі випустили колективи машинобудівних заводів РРФСР та Української РСР, зокрема у цехах Новокраматорського машинобудівного заводу був ви-

Хліб. Художник Т. Н. Яблонська (1949 р.).

Лісоруби. Художник Г. М. Глок (1954 р.)

готовлений технічно досконалий блюмінг. Майстри сталеваріння та інженери Дніпродзержинська 1953 р. виїхали на постійну роботу в Руставі. За допомогою українських сталеварів на Руставському металургійному заводі було впроваджено швидкісний метод сталеваріння.

Велика група новаторів Донбасу виїздила до Казахстану, де передавала досвід передової технології проходження шахтних стволів. Механізатори донецької шахти № 1-2 «Горська» тресту «Первомайськвугілля» в свою чергу запозичили досвід роботи карагандинської шахти № 31 і добилися підвищення вуглевидобутку. З успіхом запроваджували гірники Караганди метод швидкісної проходки штреків, який застосовували у своїй роботі донецькі шахтарі.

Трудащі братніх республік внесли вагомий вклад у планування та технічне обладнання машинобудівних і приладобудівних заводів у західних областях Української РСР. У січні 1954 р. делегація львівських машинобудівників перебувала на підприємствах Москви. Львів'яни запозичили прогресивні методи праці, досвід механізації виробничих процесів у ливарній справі. Передовими технічними досягненнями обмінювалися колективи Московського електролампового заводу з колективом Львівського заводу низьковольтних електроламп. Спеціалісти Москви допомогли їм освоїти ряд технологічних операцій, навчили ефективно використовувати автоматичне обладнання. Завдяки цьому львів'яни у 1957 р. перевершили проектну потужність виробничих площ, розраховану на випуск значної кількості електронно-променевих трубок. Обмінювалися досвідом освоєння передової техніки й технології колективи Львівської взуттєвої фабрики № 3 і взуттєвої фабрики «Парижская коммуна» (Москва) та інші підприємства.

Міцніла дружба між трудящими Баку й Борислава. Нафтовики Прикарпаття часто бували на промислах у Баку й запозичали передові методи праці, зокрема майстра А. Г. Кафарова, який виступив ініціатором боротьби за продовження міжремонтного періоду роботи свердловин.

Конструктори ленінградського заводу «Електросила» ім. С. М. Кірова спроектували економічні й зручні в експлуатації турбіни й генератори для Каховської ГЕС. Трудащі Радянської України в свою чергу подавали допомогу куйбишевським гідробудівникам. Зокрема, колективом Новокраматорського машинобудівного заводу була розроблена і впроваджена нова технологія виготовлення складних унікальних відливок і поковок для Куйбишевської ГЕС.

Робітничий клас Української РСР, як і інших братніх республік, взяв участь у виготовленні верстатів і устаткування для потужного промислового центру Азербайджану — Сумгаїта. Харківські тракторобудівники допомогли проектувати й будувати Кишинівський тракторний завод. Молдавські робітники були учасниками будівництва Каховського й Дніпродзержинського гідровузлів, Ворошиловградської та інших теплових станцій.

Обмін передовим технічним досвідом між трудящими Радянської України й братніх республік увесь час зростає. Виробничі колективи Москви, Ленінграда та інших міст брали участь у здійсненні технічної реконструкції підприємств УРСР. Проводилися важливі організаційно-технічні заходи, спрямовані на впровадження прогресивної технології, піднесення ефективності виробництва.

В роки п'ятої п'ятирічки зміцніло технічне співробітництво колективів київського механічного заводу «Головмашмет» і ленінградського заводу «Русский дизель». Вони обмінювалися передовою технологією у ви-

готовленні окремих вузлів дизелів. Кияни поділилися своїм досвідом у впровадженні нової технології термічної обробки струмом високої частоти окремих частин редуктора, яка скорочувала цикл їх гартування з 12—16 годин до 35 хвилин.

Робітничий клас, інженерно-технічні працівники УРСР у 50-х роках внесли вагомий вклад у становлення єдиного народногосподарського комплексу Радянської держави, розвивали тісне економічне й науково-технічне співробітництво з братніми республіками. Розвиток єдиного народногосподарського комплексу відбувався на основі планового ведення економіки, вмілого використання великих переваг соціалістичної системи господарювання. Все це сприяло прискоренню темпів технічного прогресу, надихало трудящих республіки на нові досягнення.

У спільній творчій праці вчених і виробників усієї країни успішно розв'язувалися питання розвитку машинобудування, інтенсифікації металургійного виробництва, видобутку палива, комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів. Обмін передовими досягненнями в удосконаленні технології обробки металу, широкому впровадженні електрозварювання, механізації й автоматизації виробництва супроводжувалося значними змінами в характері праці, зниженням трудомісткості багатьох процесів виробництва, сприяв ліквідації істотної відмінності між розумовою і фізичною працею.

Успіхи в розвитку вітчизняної науки й техніки в 1951—1958 рр. забезпечувалися неухильним піднесенням організаторської роботи партії, дальшим зміцненням зв'язку науки й виробництва, послідовним втіленням в життя єдиної технічної політики. Вони були досягнуті завдяки самовідданій творчій праці робітничого класу, всіх трудящих нашої країни.

У братній сім'ї народів СРСР трудящі Радянської України добивалися високих темпів розвитку народного господарства. Обмін передовими технічними досягненнями між республіками СРСР особливо яскраво й переконливо продемонстрував великі переваги соціалістичної системи господарювання, інтернаціональний характер праці радянських людей.

2. Трудовий героїзм робітничого класу

В умовах бурхливого розвитку соціалістичної економіки 50-х років робітничий клас Радянської країни виступав як провідна сила суспільства, вносив вирішальний вклад у зміцнення матеріально-технічної бази соціалізму. Своєю високою політичною свідомістю, згуртованістю і дисциплінованістю він показував зразки самовідданої праці, здійснюючи вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил нашої країни і удосконалення виробничих відносин; посилювався його вплив на колгоспне селянство, що мало велике значення для дальшого зміцнення союзу робітників і селян.

Робітничий клас УРСР — один із найбільших загонів робітничого класу країни, вносив вагомий вклад у розвиток єдиного народногосподарського комплексу Союзу РСР, виступав ініціатором багатьох патріотичних починів. Своєю невтомною працею в промисловості, на транспорті і будівництві він забезпечував успішне виконання п'ятирічних планів.

Патріотичні почини
робітничого класу

у зміцненні нового ладу В. І. Ленін важливе місце відводив соціалістичному змаганняю. «Організація змагання,— підкреслював він,— повинна зайняти визначне місце серед завдань Радянської влади в економічній галузі»¹. Керуючись настановами В. І. Леніна, Комуністична партія на всіх етапах соціалістичного будівництва надавала великого значення розвитку активності робітничого класу, мобілізації трудових колективів на виконання виробничих планів, пропаганді і впровадженню передового досвіду.

Під керівництвом Комуністичної партії у 50-ті роки соціалістичне змагання перетворилось у всенародний рух, стало могутньою зброєю в боротьбі за зміцнення і дальший розвиток радянського суспільства. Велике значення для розгортання змагання мала постанова ЦК ВКП(б) від 4 січня 1952 р. «Про соціалістичне змагання в промисловості і сільському господарстві». Узагальнивши досвід[творчої активності трудящих у післявоєнні роки, Центральний Комітет визначив завдання партійних, профспілкових, комсомольських і господарських органів по дальшому розгортанню соціалістичного змагання і поліпшенню керівництва ним. Головним змістом його стала⁴ боротьба за постійне піднесення якості й зниження собівартості продукції, економію сировини, матеріалів, правильне використання внутрішніх резервів, впровадження нової техніки й технології, дальше підвищення продуктивності праці і культури виробництва. Характерною особливістю трудового суперництва у цей період було посилення колективного начала у змаганні. На зміну окремим рекордам прийшли колективні досягнення виробничих бригад, підприємств.

Розгорталася творча активність робітничого класу республіки. У перші роки п'ятої п'ятирічки продовжували поширюватися такі патріотичні починання, які виникли в роки четвертої п'ятирічки: як рух за прискорення оборотності оборотних коштів, за звання бригад відмінної якості, за економію сировини й матеріалів, за виконання і перевиконання норм виробітку всіма робітниками, рух швидкісників і багатOVERстатників, за сумісництво професій тощо. У той же час народжувались нові творчі почини, спрямовані на збільшення виробництва продукції, на підвищення її якості, зниження собівартості та ін.

Постанова ЦК ВКП(б) про соціалістичне змагання в промисловості і сільському господарстві ставила завданням подавати всемірну підтримку цінним починанням, які народжуються в ході змагання, добиватися, щоб відстаючі працівники, бригади, цехи, підприємства і колгоспи піднімалися до рівня передових. Партійні, профспілкові і комсомольські організації республіки поширювали патріотичні почини робітничого класу, забезпечували впровадження ленінського принципу гласності й порівняльності наслідків змагання, пропаганду передового досвіду.

У перших рядах учасників змагання йшли металурги, машинобудівники, шахтарі, тобто працівники галузей важкої індустрії, від розвитку яких значною мірою залежали успіхи всього народного господарства. Металурги республіки на початку п'ятої п'ятирічки розгорнули боротьбу за перевиконання завдань виплавки високоякісного чавуну й сталі. Сталевари запорізьких металургійних заводів «Дніпроспецсталь», «Запоріжсталь», Дніпропетровського заводу ім. Г. І. Петровського виступили ініціаторами швидкісних плавок, якісної виплавки металу. Одним із

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 36, с. 142.

застрільників змагання був комуніст С. С. Якименко із заводу «Запоріж'я-сталь», бригада якого освоїла швидкісне сталеваріння, внаслідок чого 1951 р. дала понад план 3167 т сталі і заощадила 700 тис. крб.

На початку 1952 р. Запорізький міськом Компартії України і обласна рада профспілок провели нараду стахановців по поширенню патріотичного почину сталевара С. С. Якименка серед металургів міста, на якій представники споріднених підприємств взяли підвищені зобов'язання — забезпечити сталеварів необхідною сировиною й паливом і достроково виконати завдання п'ятирічки. В комплексне змагання включилися робітники коксохімічної промисловості. Колектив заводу «Запоріжсталь» достроково виконав план 1952 р. по всьому металургійному циклу. За рахунок зниження собівартості металу сталевари заощадили понад 4 млн. крб. На цьому підприємстві новатор Г. К. Пометун, опанувавши швидкісні методи сталеваріння, у 1954 р. виплавив понад план 6 тис. т сталі і був удостоєний звання кращого сталевара країни. Восени 1952 р. на VI Запорізькій обласній партконференції відзначено широкий розмах соціалістичного змагання в області. Серед його учасників у місті високі звання стахановця і ударника праці завоювали 93 тис. робітників.

На Дніпровському металургійному заводі ім. Ф. Е. Дзержинського розгорнувся рух швидкісників. У змагання за звання бригади швидкісних методів праці включилося близько 400 бригад, а за випуск продукції відмінної якості — понад 500 бригад. Значну увагу приділено поширенню передового досвіду, вивченню й впровадженню передових методів праці. Партійні та радянські органи Дніпропетровської області підтримували патріотичне починання робітників та інженерно-технічних працівників доменного цеху заводу в боротьбі за виконання директив XIX з'їзду КПРС про збільшення виробництва металу за рахунок поліпшення використання діючих потужностей. Партійні комітети металургійних заводів України підхопили цей почин і мобілізували комуністів, всіх трудящих на змагання за краще використання потужностей сталеплавильних і доменних печей і режим економії.

Швидкісні методи сталеваріння набули поширення й на інших підприємствах УРСР. У ході соцзмагання і запровадження передових прийомів праці лише в 1951 р. на металургійних заводах України проведено понад 7 тис. швидкісних плавок і додатково виплавлено 84 тис. т сталі. На рудниках Кривбасу розгорнулося трудове суперництво за ущільнення робочого дня і ліквідацію втрат робочого часу.

Металурги України змагалися за зниження собівартості продукції на кожній операції за почином московських робітників М. І. Левченка та Г. В. Муханова. Колесопрокатники Нижньодніпровського трубопрокатного заводу ім. К. Лібкнехта збагатили почин москвичів розробкою колективних стахановських планів зниження собівартості продукції. На Ворошиловградському трубопрокатному заводі ім. Ф. Р. Якубовського розроблялися особисті рахунки для бригад, колективів печей. Масового поширення набуло це змагання на «Запоріжсталі» та інших підприємствах. У нього включилися робітники інших галузей народного господарства, що сприяло дальшому піднесенню продуктивності праці.

Восени 1954 р. металурги УРСР виконали план по всьому циклу робіт. Великих трудових перемог у соціалістичному змаганні добилися колективи металургів «Азовсталі», Макіївського заводу ім. С. М. Кірова, Єнакіївського, Дніпропетровського ім. Г. І. Петровського, Ждановського ім. Ілліча та інших заводів.

Начальник дільниці тахти № 5-6 ім. Г. Димитрова тресту «Червоноармійськвугілля», двічі Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР І. І. Бридько серед шахтарів (1958 р.).

Долаючи труднощі в розвитку вугільної промисловості, партійні, радянські, профспілкові і комсомольські організації особливу увагу звертали на дострокове освоєння проектних потужностей нових шахт, на швидкісне проходження забоїв, шахтних стволів, ощадливе витрачання коштів і матеріалів. У 1955 р. близько 2 тис. лав Донбасу брали участь у змаганні за перевиконання виробничих планів на основі циклічного графіка вуглевидобування. Середньодобовий видобуток вугілля тільки на шахтах Ворошиловградської області 1955 р. зріс до 124 тис. т. Швидкісними методами проходження штреків прославилася бригада І. М. Губоки шахти № 1-2 ім. Мельникова тресту «Лисичанськвугілля», яка добилася підвищення продуктивності праці у 3 рази. На 12-ти шахтах Ворошиловградської області у 1953 р. були достроково освоєні проектні потужності. Колектив дільниці № 1 шахти № 5-6 ім. Г. Димитрова, очолюваний ініціатором впровадження графіка циклічності двічі Героєм Соціалістичної Праці І. І. Бридьком, у роки п'ятої п'ятирічки дав країні понад план більше 100 ешелонів палива.

Проте працівникам вугільної промисловості республіки в той час не вдалось подолати відставання цієї важливої галузі. XVIII з'їзд Компартії України (березень 1954 р.), проаналізувавши причини відставання вугільної промисловості УРСР, поставив завдання «забезпечити ритмічну роботу кожної шахти, заводу, цеху, дільниці, підвищення продуктивності праці в усіх галузях промисловості, поширювати і широко застосовувати

у виробництві прогресивні методи праці новаторів і найновіші досягнення науки і техніки»¹.

Серед гірників Донбасу розгорнулося змагання за циклічну роботу у всіх підготовчих і очисних забоях, ініціатором якого виступив колектив шахти № 100 «Голубівка» тресту «Первомайськвугілля». Завдяки зусиллям виробничого колективу шахтою суцільної циклічності стала шахта ім. П. І. Лутугіна тресту «Чистяковантрацит».

Трудовий героїзм гірників і робота комуністів з шахтарями принесли успіх. У 1956 р. на місяць раніше строку було завершено річний план, країні дано понад 12 тис. т надпланового вугілля.

Високих показників у змаганні за швидкісну обробку металу добилися передові токарі республіки В. Й. Гургаль, В. П. Дикань, Г. С. Неженко, В. К. Семинський, К. С. Кисляков та тисячі їх послідовників. Нові методи обробки металу на 40 машинобудівних заводах Харківщини освоїли 6,5 тис. робітників. У Всесоюзному соціалістичному змаганні на честь ХІХ з'їзду партії визначних перемог добилися підприємства Києва.

Протягом 1954—1955 рр. колектив Ворошиловградського ордена Леніна паровозобудівного заводу ім. Жовтневої революції нерідко виходив переможцем у Всесоюзному соціалістичному змаганні. Заводу неодноразово присуджувалося перше місце і перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР.

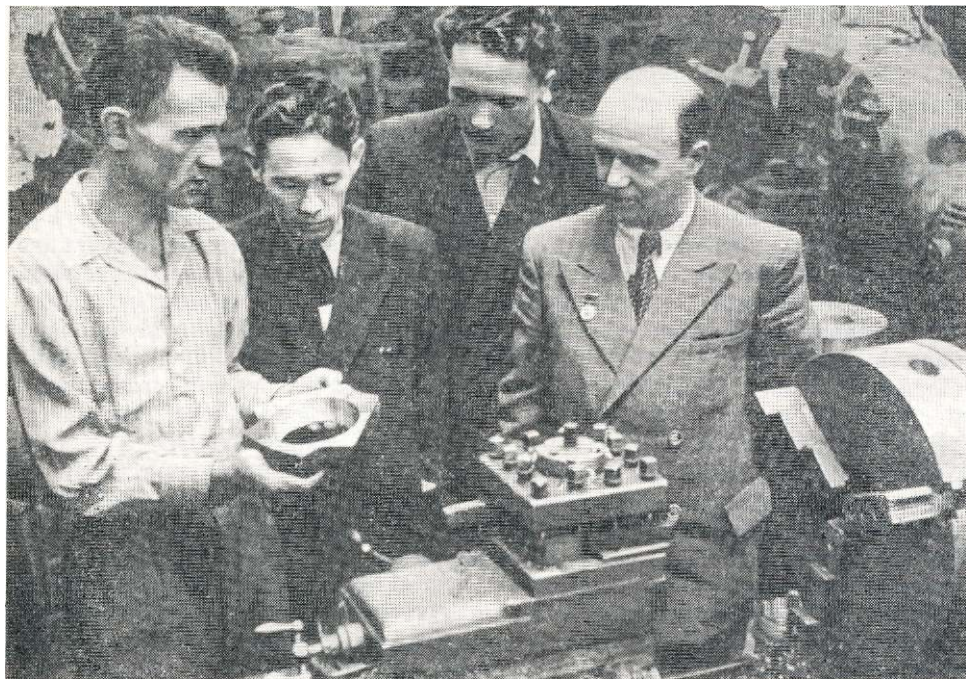
Характерною особливістю соціалістичного змагання в цей час стала боротьба за випуск продукції високої якості. У країні, в тому числі і в УРСР, масового поширення набув рух бригад відмінної якості. 1951 р. токар Харківського турбогенераторного заводу ім. С. М. Кірова лауреат Державної премії К. С. Кисляков виступив з ініціативою випускати продукцію без браку на основі створення наскрізних бригад відмінної якості. В 1953 р. на заводі працювало 96 таких наскрізних бригад, у яких об'єднувалося майже 2 тис. робітників. ЦК профспілки працівників важкого машинобудування СРСР схвалив почин харківських робітників, який поширився на всю країну. Восени 1952 р. на підприємствах і будовах Києва в змаганні за звання кращого по професії брало участь 20 тис. робітників, 5 тис. з них це звання було присуджено. Понад 4 тис. бригад були удостоєні почесного звання бригади відмінної якості в результаті соціалістичного змагання.

Однак в організації соціалістичного змагання допускалися й окремі недоліки. Не завжди створювалися необхідні умови для виконання взятих соціалістичних зобов'язань, нерегулярно підводилися підсумки змагання між окремими колективами, недостатньо уваги приділялося гласності, поширенню й впровадженню передового досвіду. Партійні, профспілкові організації вели повсякденну роботу по усуненню цих недоліків.

Будівельники УРСР змагалися за дострокове введення в експлуатацію нових заводів і фабрик, шахт і електростанцій. Високих показників у праці було досягнуто на спорудженні Каховської ГЕС, де партійна організація мобілізувала весь колектив на соціалістичне змагання, забезпечила успішне виконання будівельно-монтажних робіт і добила систематичного перевиконання річних державних планів, забезпечила авангардну роль комуністів на всіх ділянках.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 червня 1957 р. за виробничі успіхи та значний вклад у впровадження прогресивних методів праці

¹ XVIII з'їзд Комуністичної партії України. 23—26 березня 1954 р. Матеріали з'їзду. К., 1954, о. 181.

Знатні токарі країни лауреати Державних премій В. О. Колесов (другий зліва) і Г. С. Нежевенко (крайній справа) серед передових робітників Київського верстатобудівного заводу ім. М. Горького (1958 р.).

при спорудженні Каховської ГЕС електромонтажнику П. І. Синявському, бетоннику С. М. Нікуліну та екскаваторнику К. Х. Маслаку присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, а 602 працівники нагороджені орденами й медалями СРСР.

На підприємствах легкої промисловості ширилося змагання за зниження собівартості продукції на кожній виробничій операції. Значних успіхів добилися колективи підприємств цієї галузі Дрогобицької, Житомирської, Запорізької, Львівської, Сумської та інших областей.

На транспорті розгорталось змагання за прискорення перевезення вантажів, за швидкісне водіння великовагових поїздів. Значного поширення набув почин відомих машиністів-новаторів М. О. Луніна, Г. С. Шумилова, В. Г. Блаженова — ініціаторів цього руху. На Південно-Західній залізниці одержав підтримку почин фастівського машиніста-новатора Ф. В. Котирла, який виступив ініціатором руху за зниження собівартості тонно-кілометра, за найвищі показники у використанні локомотивів. У 1951 р. визначних трудових перемог у змаганні добилися колективи залізничників Південно-Західної і Південно-Донецької залізниць. Протягом півріччя на Південно-Західній залізниці було проведено більше 10 тис. великовагових поїздів, перевезено понад план 1 млн. т вантажів, заощаджено понад 30 тис. т умовного палива. Високих показників у праці добилися колективи депо ім. Андреева, Київської дистанції шляху, Фастівської дистанції зв'язку. На Південно-Донецькій залізниці трудовими перемогами уславилися машиністи Попаснянського відділення. У соціалістичному змаганні за перевиконання плану перевезень вантажів відзначилися працівники Сталінської залізниці, які провели тільки

в 1955 р. 123 тис. великогазових швидкохідних поїздів і перевезли понад план 41 млн. 408 тис. т вантажів.

На партійних з'їздах постійно обговорювалися завдання розвитку промисловості, аналізувалися досягнення трудових колективів. ХVІІІ з'їзд Компартії України відзначив досягнення у підвищенні технічного й культурного рівня робітників, зростання армії новаторів виробництва та успіхи в русі за поліпшення якості і зниження собівартості продукції.

Колективи промислових підприємств і будов України навесні 1954 р. підтримали заклик москвичів про соціалістичне змагання за дострокове виконання п'ятої п'ятирічки. У його ході раніше строку завершили річні плани 1954 р. понад 500 підприємств, зокрема в Києві — заводи ім. І. Леніна, «Червоної екскаватор», «Трансигнал», «Ланцюги Галля» та ін. Трудовими перемогами у виконанні підвищених соціалістичних зобов'язань відзначилися металурги «Дніпроспецсталі» і «Запоріжсталі», Г'орлівського машинобудівного заводу ім. С. М. Кірова, Дружківського машинобудівного заводу, Макіївського металургійного заводу ім. С. М. Кірова. У Всесоюзному соціалістичному змаганні перші місяці вибороли колективи харківських заводів: електромеханічного (ХЕМЗ) турбінного ім. С. М. Кірова, малих агрегатних верстатів та ін.

Трудовий героїзм робітничого класу, його самовіддана праця забезпечили успішне виконання завдань п'ятої п'ятирічки, зміцнення оборонної могутності Батьківщини. В УРСР, як і в усій країні, було досягнуто великих успіхів у розвитку всіх галузей промисловості. Виплавка сталі в республіці зросла у понад 2 рази, алюмінію — у 3,7 раза, чавуну — на 81%, виробництво прокату — на 96%. Стало до ладу понад 500 великих підприємств, 27 мартенівських печей, 21 прокатний, трубопрокатний і трубозварювальний стан та ін. Продуктивність праці порівняно з 1950 р. зросла на 46%.

XІХ з'їзд Компартії України (1956) приділив велику увагу дальшому розгортанню соціалістичного змагання, обміну досвідом новаторів виробництва. На з'їзді було відзначено роботу колективу гірників Криворізького залізрудного басейну. Лише за період між ХVІІІ і ХІХ з'їздами Компартії України (1954—1955) трести Кривбасу дали понад план близько 500 тис. т залізної руди. Високих показників у виплавці металу на кінець п'ятої п'ятирічки добилися робітники Дніпровського металургійного заводу ім. Ф. Е. Дзержинського, Дніпропетровського трубопрокатного заводу ім. К. Лібкнехта.

Трудовими подарунками зустрічали ХХ з'їзд КПРС трудівники шахт № 7 «Трудівська» тресту «Сталінвугілля», ім. Кисельова тресту «Чистяковантрацит», ім. Орджонікідзе тресту «Красногвардійськвугілля», «Холодна Балка» тресту «Макіїввугілля» та ін. Систематично перевиконували виробничі завдання по вуглевидобутку трести «Чистяковантрацит», «Первомайськвугілля» та ін. Делегат ХІХ з'їзду Компартії України В. І. Пилиценко — машиніст вугільного комбайну шахти № 1-2 «Горська» — добився видобутку до 15 тис. т на місяць. Виступаючи на з'їзді, він розповів про успіхи колективу шахти, який за роки п'ятої п'ятирічки видав на-гора понад план 217 тис. т вугілля, знизивши його собівартість. Однак зрослі потреби країни в паливі задовольнялися ще не повністю.

ХХ з'їзд КПРС викликав нове всебічне піднесення трудової і політичної активності робітничого класу. Виконуючи його рішення, партійні організації республіки вживали заходів до дальшого розгортання соціалістичного змагання в промисловості, на будівництві й транспорті. Під їх керівництвом багатогранну організаторську й виховну роботу серед тру-

дящих проводили профспілки Радянської України, які спрямовували творчу ініціативу й трудову активність виробничих колективів на боротьбу за неухильне зростання продуктивності праці, виконання планових завдань, приділяли постійну увагу розвитку соціалістичного змагання, пропаганді й впровадженню передового виробничого досвіду. В цей час зростає активність профспілок в організації і керівництві стахановських шкіл, підготовкою й проведенням громадських оглядів внутрішніх резервів, в мобілізації трудових колективів на боротьбу за впровадження режиму економії, поліпшення якості виробів, за зниження собівартості продукції.

Важливою формою підвищення ролі змагання, залучення робітників до управління виробництвом у роки шостої п'ятирічки стали громадські огляди. У ході їх підготовки й проведення ставилися завдання забезпечити ритмічність на кожній виробничій дільниці, в цеху, на підприємстві в цілому, вишукувати резерви підвищення продуктивності праці, повністю використовувати механізми й устаткування та ін. До складу рейдових бригад входили передовики й новатори виробництва. Позитивних результатів у проведенні таких оглядів добилися партійні, профспілкові й комсомольські організації харцизьких сталедротовоканатного й трубного заводів, колективи Зуївської електростанції, паровозного депо станції Гловайськ та багатьох інших колективів.

Велику увагу розвитку соціалістичного змагання надавали партійні групи мартенівського цеху заводу «Запоріжсталь», зокрема у 1956 р. з 85 комуністів 65 були зайняті безпосередньо на виробництві. На зборах партійних груп широко обговорювалися питання організації виробничого процесу. Партійні групи стали застрільниками соціалістичного змагання, проявляли творчу ініціативу й наполегливість у реалізації пропозицій комуністів.

Іа підприємствах проходили наради господарського й профспілкового активу з питань організації й удосконалення форм соціалістичного змагання, впровадження передових методів праці, успішно функціонували школи передового досвіду. Добре була поставлена ця справа на київських заводах: верстатобудівному ім. М. Горького та «Червоний екскаватор», Харківському турбінному заводі ім. С. М. Кірова та ін. У 1956 р. на Ворошиловградському ордені Леніна тепловозобудівному заводі ім. Жовтневої революції діяло 385 шкіл передового досвіду. Навчанням у заводських і міжзаводських школах передового досвіду в 1956 р. було охоплено 630 тис. робітників республіки. Важливе місце у пропаганді передових методів праці посідали екскурсії на споріднені підприємства, виставки досягнень у народному господарстві УРСР в Києві та областях, обмін делегаціями.

Серед шахтарів Донбасу широку підтримку одержав почин бригади вибійників шахти № 2 «Північна» тресту «Краснодонвугілля» комуніста М. Я. Мамаєва, який у кінці 1956 р. виступив ініціатором змагання за щоденний видобуток кожним шахтарем тонни вугілля понад план. Його досвід наслідували сотні тисяч гірників вугільних басейнів країни. Розгортання змагання за методом М. Я. Мамаєва свідчило про його новий якісний етап. Застосовуючи чітку організацію праці, бригада новатора перевиконала взяті зобов'язання, кожний шахтар щодня давав понад план 2—2,5 т вугілля. Цей почин підтримали металурги, машинобудівники, хіміки, будівельники. У Ворошиловградській області за щоденне перевиконання змінних норм боролися понад 250 тис. робітників, у Дніпропетровській області — 150 тис., у Сталінській — 130 тис.

У січні 1958 р. бригада М. Я. Мамаєва звернулася через газету «Правда» до всіх робітників країни із закликом включитися у змагання за щоденне перевиконання змінних норм на кожному робочому місці. ЦК Компартії України схвалив ініціативу гірників і закликав усіх трудящих підтримати цей почин.

У лютому 1958 р. бригадир шахти ім. Л. І. Лутугіна тресту «Чистяков-антрацит» О. А. Кольчик виступив з ініціативою розгорнути змагання за зниження собівартості кожної видобутої тонни вугілля на 1 крб. Чистяковський міський Компартії України підтримав цей почин і вжив заходів до його поширення. В місті була проведена нарада партійно-господарського активу, на якій обговорювалися питання організації змагання за високу продуктивність праці, економію і ощадливість. Цій проблемі присвячувалися семінари секретарів парторганізацій, пропагандистів, наради партійних, громадських, профспілкових і комсомольських працівників.

Наслідуючи цінний почин бригади О. А. Кольчика по виявленню і використанню резервів для зниження собівартості палива, гірники шахти ім. Л. І. Лутугіна вже в березні 1958 р. заощадили державі близько 360 тис. крб. У квітні 1958 р. ЦК Компартії України схвалив ініціативу бригади О. А. Кольчика, відзначивши, що вона є цінним доповненням до змагання робітників за методом бригади М. Я. Мамаєва за підвищення продуктивності праці і має велике значення для зниження собівартості продукції в усіх галузях промисловості.

На кінець 1958 р. близько 300 тис. шахтарів України включились у змагання, наслідуючи почин бригад донецьких шахтарів М. Я. Мамаєва і О. А. Кольчика.

У Львівсько-Волинському басейні першими цей почин підхопили комплексні бригади Великомоствівської шахти № 2. Завдяки творчому вирішенню технічних питань, правильній організації праці вони у серпні 1958 р. щодня додатково до змінного завдання видобували по 4—5 т вугілля на кожного гірника, майже на 4 крб. знизили собівартість тонни вугілля.

Зростання творчої ініціативи робітничого класу проявилось у розширенні змагання за професіями, складанні комплексних планів впровадження передових методів праці, збільшенні випуску продукції з наявних виробничих площ і обладнання, підвищенні якості і зниженні собівартості продукції.

Новими трудовими зверненнями у виконанні виробничих завдань зустрічали трудящі Української РСР 40-річчя Великого Жовтня. Начесть цієї знаменної дати великих перемог добилися шахтарі Ворошиловградської області, колективи підприємств Львівської області, працівники нафтової і газової промисловості Радянської України. На кінець 1957 р. у промисловості УРСР соціалістичним змаганням було охоплено понад 5,2 млн. робітників та інженерно-технічного персоналу. Завдяки поліпшенню організаторської і виховної роботи партійних, профспілкових, комсомольських організацій, втіленню в життя ленінських принципів керівництва змаганням воно стало більш дійовим, робітники почали глибше вникати в економіку виробництва. Соціалістичні зобов'язання носили конкретний і обґрунтований характер. У 1958 р. в республіці, як і в усій країні, соціалістичне змагання набрало різноманітних форм. Зростала кількість учасників змагання за звання кращого робітника підприємства, кращого за професією. В 1958 р. переконливих перемог добилися будівельники республіки на спорудженні доменної печі «Криворізька-Комсомольська»,

У січні 1958 р. бригада М. Я. Мамаєва звернулася через газету «Правда» до всіх робітників країни із закликом включитися у змагання за щоденне перевиконання змінних норм на кожному робочому місці. ЦК Компартії України схвалив ініціативу гірників і закликав усіх трудящих підтримати цей почин.

У лютому 1958 р. бригадир шахти ім. Л. І. Лутугіна тресту «Чистяков-антрацит» О. А. Кольчик виступив з ініціативою розгорнути змагання за зниження собівартості кожної видобутої тонни вугілля на 1 крб. Чистяковський міськком Компартії України підтримав цей почин і вжив заходів до його поширення. В місті була проведена нарада партійно-господарського активу, на якій обговорювалися питання організації змагання за високу продуктивність праці, економію і ощадливість. Цій проблемі присвячувалися семінари секретарів парторганізацій, пропагандистів, наради партійних, громадських, профспілкових і комсомольських працівників.

Наслідуючи цінний почин бригади О. А. Кольчика по виявленню і використанню резервів для зниження собівартості палива, гірники шахти ім. Л. І. Лутугіна вже в березні 1958 р. заощадили державі близько 360 тис. крб. У квітні 1958 р. ЦК Компартії України схвалив ініціативу бригади О. А. Кольчика, відзначивши, що вона є цінним доповненням до змагання робітників за методом бригади М. Я. Мамаєва за підвищення продуктивності праці і має велике значення для зниження собівартості продукції в усіх галузях промисловості.

На кінець 1958 р. близько 300 тис. шахтарів України включились у змагання, наслідуючи почин бригад донецьких шахтарів М. Я. Мамаєва і О. А. Кольчика.

У Львівсько-Волинському басейні першими цей почин підхопили комплексні бригади Великомоствської шахти № 2. Завдяки творчому вирішенню технічних питань, правильній організації праці вони у серпні 1958 р. щодня додатково до змінного завдання видобували по 4—5 т вугілля на кожного гірника, майже на 4 крб. знизили собівартість тонни вугілля.

Зростання творчої ініціативи робітничого класу проявилось у розширенні змагання за професіями, складанні комплексних планів впровадження передових методів праці, збільшенні випуску продукції з наявних виробничих площ і обладнання, підвищенні якості і зниженні собівартості продукції.

Новими трудовими зверненнями у виконанні виробничих завдань зустрічали трудящі Української РСР 40-річчя Великого Жовтня. Начесть цієї знаменної дати великих перемог добилися шахтарі Ворошиловградської області, колективи підприємств Львівської області, працівники нафтової і газової промисловості Радянської України. На кінець 1957 р. у промисловості УРСР соціалістичним змаганням було охоплено понад 5,2 млн. робітників та інженерно-технічного персоналу. Завдяки поліпшенню організаторської і виховної роботи партійних, профспілкових, комсомольських організацій, втіленню в життя ленінських принципів керівництва змаганням воно стало більш дійовим, робітники почали глибше вникати в економіку виробництва. Соціалістичні зобов'язання носили конкретний і обгрунтований характер. У 1958 р. в республіці, як і в усій країні, соціалістичне змагання набрало різноманітних форм. Зростала кількість учасників змагання за звання кращого робітника підприємства, кращого за професією. В 1958 р. переконливих перемог добилися будівельники республіки на спорудженні доменної печі «Криворізька-Комсомольська»,

Парторг шахти «Боково-Платівська» тресту «Краснолучвугілля» Н. Т. Кучеренко (другий праворуч) вручає бригадиру гірників Я. Комарову (другий ліворуч) перехідний вимпел за трудові досягнення (Ворошиловградська область, 1958 р.).

Сімферопольської ДРЕС, каналу Сіверський Донець—Донбас та ін. їх самовіддана праця була високо оцінена Радянським урядом. Сотні будівельників удостоєні високих урядових нагород, а 143-м у серпні 1958 р. присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Робітничий клас Української РСР вніс вагомий вклад у створення матеріально-технічної бази зрілого соціалізму. Під керівництвом Комуністичної партії України трудові колективи республіки вели наполегливу боротьбу за дальший розвиток продуктивних сил, добивалися визначних перемог у змаганні за розвиток усіх галузей промисловості, будівництва й транспорту.

Початок руху за комуністичне ставлення до праці Восени 1958 р. в дні підготовки до XXI з'їзду КПРС виник рух за комуністичне ставлення до праці як новий більш високий прояв трудової і політичної активності трудящих країни. Паростки комуністичного ставлення до праці, прояви високих моральних якостей учасників руху з'явилися не стихійно. Зародження руху було підготовлено всім розвитком продуктивних сил і соціалістичних суспільних відносин, організаторською і виховною роботою партії, зростанням культурно-технічного рівня трудящих. Поява руху за комуністичне ставлення до праці була закономірним результатом розвитку соціалістичного змагання, новим, вищим його етапом, яскравим проявом творчої ініціативи народних мас. За короткий строк цей рух перетворився у велику економічну й моральну силу, став школою масового трудового героїзму та виховання трудящих.

Поздоровлення очолюваної О. А. Кольчиком (у центрі) бригади очисного забою шахти ім. Я. І. Лутугіна (Сталінська область) з новими виробничими досягненнями (1958 р.).

У широкій підтримці трудящими країни патріотичного почину колективу депо Москва-Сортувальна, який виступив ініціатором змагання за комуністичне ставлення до праці, Комуністична партія вбачала велике майбутнє, прагнення трудящих піднести на вищий рівень боротьбу за прискорення розвитку продуктивних сил соціалістичної Вітчизни, формування нової людини нашого суспільства.

Учасники руху за комуністичне ставлення до праці прагнули зробити традиційне соціалістичне змагання більш багатограним, збагатити його новим змістом, розширити його сферу, щоб воно охоплювало всі сторони їх виробничого й духовного життя, працю, навчання і побут.

Важливою особливістю нового етапу соціалістичного змагання стало прагнення його учасників невинно виховувати й зміцнювати в собі внутрішню потребу працювати на повну силу, творчо, з вогником, добиватися максимальних результатів праці, допомагати відстаючим.

Учасники змагання зобов'язувалися працювати над розширенням свого кругозору, підвищувати ділову кваліфікацію, бути всебічно розвиненими й підготовленими людьми, максимально використовувати досягнення науки й техніки. Рух за комуністичне ставлення до праці виник і розвився під гаслом: «Учитися, працювати і жити по-комуністичному». Його учасники ставили за мету брати активну участь у суспільно-політичному житті, вносити максимальний вклад у зміцнення економічної могутності країни, у розв'язання практичних завдань будівництва комунізму.

На Україні в числі перших у рух за комуністичне ставлення до праці восени 1958 р. включилися бригади формувальників Харківського заводу транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева на чолі з О. Топ-

чієм та І. Сичем, колективи доменної печі № 12 Дніпровського металургійного заводу ім. Ф. Е. Дзержинського на чолі з П. Лигуном, трубоелектрозварювального цеху Дніпропетровського трубопрокатного заводу ім. В. І. Леніна на чолі із заслуженим металургом УРСР Г. А. Ситалом, київського заводу «Червоний екскаватор» на чолі з Ю. М. Куцим та ряд інших передових бригад.

Першою в Сталінській області у машинобудівній промисловості звання комуністичної праці завоювала бригада І. Бондаренка з слов'янського заводу «Будмаш». На Запоріжжі звання бригади комуністичної праці першими почали виборювати колективи сталеварів з мартенівського цеху «Запоріжсталі», очолювані І. А. Кайолою. Їх приклад наслідували доменщики бригади С. І. Ципка, прокатники стану «825» заводу «Дніпроспецсталь» та ін.

Рух за комуністичне ставлення до праці, за почесне звання ударника і бригади комуністичної праці розгортався серед працівників будівництва і транспорту. Серед тих, хто першим вступив у змагання, були бригади Героя Соціалістичної Праці М. П. Догадкіна (будівельне управління «Краматорськжитлобуд») та І. Мальваного (Дніпропетровський будівельний трест № 17). Робітниця Ужгородського фанерно-меблевого комбінату Ю. І. Гудак стала зачинателем руху за комуністичне ставлення до праці на Закарпатті. За високі виробничі показники у труді вона удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Ю. І. Гудак брала активну участь

Сталевар криворізького металургійного заводу «Криворіжсталь» ім. В. І. Леніна М. А. Грабко (зліва) знайомить шахтаря Героя Соціалістичної Праці М. Я. Мамая з методами своєї роботи (1958 р.).

у громадсько-політичному житті, обиралася членом Пленуму ВЦРПС, депутатом міської і обласної Рад депутатів трудящих.

Високе звання бригади комуністичної праці одержали колективи, очолювані ініціаторами цього руху на Україні К. А. Севериновим, М. Я. Мамаєм, Ю. М. Куцим, О. А. Кольчиком та ін.

Завдання дальшого розгортання руху за комуністичне ставлення до праці розглядалися на бюро Сталінського, Ворошиловградського, Харківського та інших обкомів Компартії України. Партійними організаціями зазначалось, що поряд з досягнутими успіхами в організації змагання допускались і окремі недоліки, наприклад деякі керівники підприємств і будов проявляли поспішність у присвоєнні почесних звань ударника або бригади комуністичної праці, забуваючи застереження В. І. Леніна про те, що *«таку почесну назву треба завоювати довгою і впертою працею, завоювати доведеним практичним успіхом у будівництві справді комуністичному»*.¹

Рух за комуністичне ставлення до праці в країні набував все ширшого розмаху. Напередодні XXI з'їзду КПРС більше 35 тис. виробничих колективів Радянського Союзу, в тому числі понад 7,5 тис. на Україні, боролися за високе звання колективу комуністичної праці. В грудні 1958 р. в Сталінській області у цьому змаганні брало участь 800 колективів, Дніпропетровській — 353, Запорізькій — 410, Київській — 808, Харківській — 608, Одеській — 240, Львівській — 300.

У кінці 1958 р. в республіці відбулися перші обласні зльоти учасників руху за комуністичне ставлення до праці. їм передувала велика організа-торська робота партійних, профспілкових і комсомольських організацій. Учасники зльотів обмінювалися досвідом, намічали нові рубежі боротьби за високу продуктивність праці, комуністичну мораль, культуру поведінки, професійну майстерність і загальну освіту. У зверненні учасників першого зльоту трудящих Сталінської області зазначалося, що рух за комуністичне ставлення до праці став могутнім засобом виховання народних мас. «Працювати й жити по-комуністичному,— говорилося у цьому документі,— це означає, що всіх нас повинні об'єднувати високосвідоме ставлення до праці, товариська взаємодопомога, прагнення до підвищення ділової кваліфікації, загальноосвітнього й політичного рівня, непримиренна боротьба з пережитками минулого». Преса, радіо, телебачення широко пропагували патріотичні почини бригад і ударників комуністичної праці; Зародження і широкий розмах цього руху яскраво продемонстрували зросло політичну свідомість робітничого класу, нове ставлення до праці, до громадського обов'язку, турботу трудових колективів про прискорення розвитку соціалістичної економіки. У русі бригад і ударників комуністичної праці наочно проявилися кращі риси радянської людини, вихованої Комуністичною партією.

Вагомих успіхів у розвитку економіки трудящі робітників*України¹ і братніх республік Української РСР добивались у братерському союзі з усіма народами нашої Вітчизни.

У 50-ті роки міцніли дружба й співробітництво між металургами, машинобудівниками, гірниками УРСР і братніх республік, насамперед Російської Федерації. Постійний обмін передовим виробничим досвідом, що набрав регулярного характеру в роки п'ятої п'ятирічки, допомагав спільно розв'язувати важливі питання збільшення

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 39, с. 25.

випуску промислової продукції, добиватися підвищення її якості, долати відставання окремих ланок виробництва, заощаджувати великі кошти, сировину та електроенергію.

Економічне співробітництво й братерська взаємодопомога особливо яскраво проявилися на великих будовах. Трудящі всієї країни зводили найбільші електростанції на Україні. На спорудженні Каховської гідроелектростанції трудилися представники 25 національностей. Необхідні матеріали та устаткування для новобудови направляли робітничі колективи понад 400 підприємств Радянського Союзу. Серед них — Московський автозавод, «Москабель», «Стальмосстрой», ленінградські підприємства «Електросила», «Електроапарат», «Пролетарий», гігант вітчизняного машинобудування «Уралмаш», «Уралэлектроапарат», підприємства Білорусії та Грузії. Вагомий вклад у будівництво цієї гідроелектростанції внесли також колективи Всесоюзного науково-дослідного інституту гідротехніки ім. Веденєєва, понад 40 ленінградських науково-дослідних інститутів і проектних організацій. На Кременчуцькій ГЕС працювали представники 41 національностей. Устаткування для неї надходило з 820 підприємств 12 союзних республік.

Яскраво проявлялася братерська взаємодопомога і на будівництві таких важливих об'єктів, як Південно-Український канал, підприємств Донбасу й Придніпров'я. У відбудову гіганта чорної металургії Дніпровського металургійного заводу ім. Ф. Е. Держинського внесли свій вклад архангельські й карельські лісоруби, гірники Уралу, бакинські й грузинські нафтовики, робітники Семилуцького заводу Воронежської області, машинобудівники та приладобудівники Москви й Ленінграда, Алма-Ати й Свердловська.

Справді всенародною справою стало спорудження у 1957 р. 37 вугільних шахт Донбасу. Для шахтобудівників горьковські автозаводці достроково виготовили автомотори ГАЗ-51. Раніше строку прибули в Донбас автомобілі КАЗ-585 з Кутаїсі і навантажувачі з мінського заводу «Ударник», бульдозери від челябінських тракторобудівників. Комсомольці братніх республік взяли безпосередню участь у будівництві шахт.

Робітничий клас Української РСР у свою чергу вносив гідний вклад у розвиток промисловості братніх республік. Колективи промислових підприємств України активно допомагали російським братам споруджувати найбільші на той час Куйбишевську й Волгоградську гідроелектростанції, Волго-Донський канал ім. В. І. Леніна та інші будови. Для Куйбишевської гідроелектростанції устаткування і матеріали постачали понад 100 підприємств Києва, Харкова, Львова, Краматорська, Запоріжжя, Сум, Слов'янська. Колектив Запорізького трансформаторного заводу виготовив для станції унікальну високовольтну апаратуру, а Харківського турбінного заводу ім. С. М. Кірова — першу в країні парову турбіну потужністю 150 тис. кВт. З ініціативи трудівників харківських заводів «Серп і молот» і транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева на підприємствах України широкого розмаху набув рух за економію матеріалів у фонд новобудов. У 1952 р. підприємства тільки Харківської області зекономили їх на 1,5 млн. крб.

Пліч-с-пліч з представниками інших братніх республік посланці робітничого класу УРСР допомагали трудящим Азербайджану будувати його нові великі промислові центри — Сумгаїт і Мінгечаур. Для багатьох металургів Дніпропетровського заводу ім. К. Лібкнехта Сумгаїт став другим рідним містом. На початку 1958 р. на будівництво Казахстанської

Магнітки з України прибула 1 тис. досвідчених працівників. Кваліфіковані робітники Української РСР надавали необхідну допомогу трудящим республік Закавказзя, Білорусії, Молдавії в освоєнні ними нових галузей промисловості, зокрема металургії, машинобудування, хімії та ін.

Збудовані спільними зусиллями трудящих усіх республік шахти Донбасу з кожним роком збільшували можливості у забезпеченні високоякісним паливом всієї країни. У 1958 р., наприклад, поставки кам'яного вугілля і коксу у Молдавію зросли майже на 500 тис. т порівняно з 1955 р. Водночас збільшувався обсяг його поставок на Україну. Переважна більшість їх прибувала з Російської Федерації. Протягом 50-х років у понад 10 разів зросли надходження з Казахстану.

У цей період зміцніли дружба й співробітництво між колективами гігантів металургії країни — Магнітогорського металургійного заводу й «Запоріжсталі», Кузнецького металургійного заводу і «Азовсталі», Макіївського ім. С. М. Кірова й Златоустівського металургійних заводів. Передовики й новатори виробництва двох республік змагалися за швидкісні методи сталеваріння, високу продуктивність праці, поліпшення якості металу. Велике народногосподарське значення мало змагання і обмін передовим виробничим досвідом між машинобудівниками Новокраматорського заводу і «Уралмашу», Харківського і Сталінградського тракторних заводів. Тракторобудівники двох великих підприємств, впроваджуючи передові методи праці, добилися високих досягнень у механізації процесів виробництва, боротьбі за зниження трудомісткості виготовлення нових машин і окремих вузлів, у підвищенні економічної ефективності виробництва. На сторінках республіканської преси систематично висвітлювалися результати праці кращих колективів Москви, Ленінграда та інших міст Російської Федерації. Матеріали про обмін передовим досвідом постійно вміщували газети «Радянська Україна», «Правда України», «Соціалістический Донбасс», «Соціалістична Харківщина» та ін.

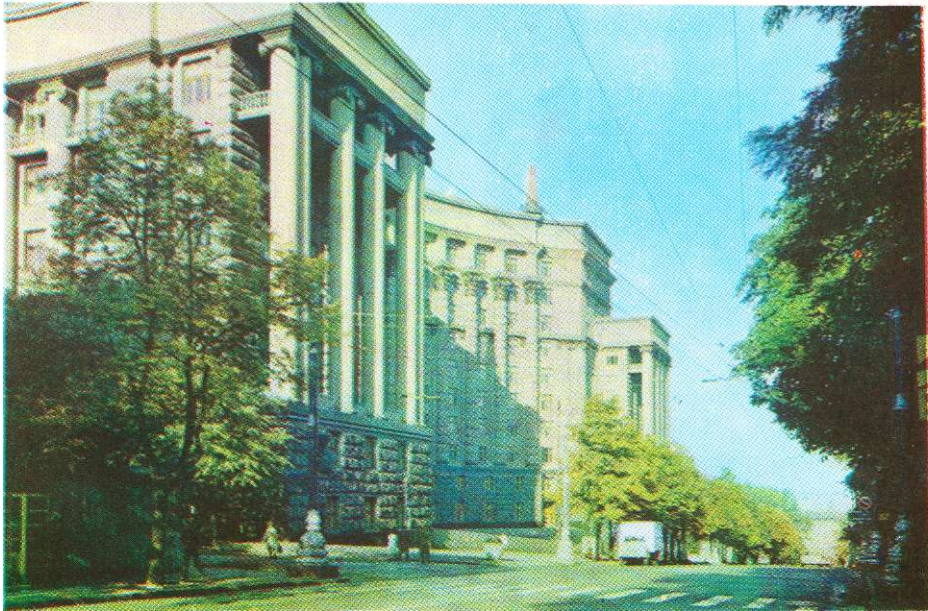
Дедалі зміцнювалися братерські зв'язки між нафтовиками Прикарпаття, Азербайджану й Башкирії. Нафтовики республіки в соціалістичному змаганні з нафтовиками управління «Ішимбайпафта» наслідували їх приклад, добившись значного збільшення видобутку палива. Високих показників у змаганні за зростання продуктивності праці досягли металурги Придніпров'я і Уралу. Товариську допомогу у підвищенні ефективності виробництва надавали один одному гірники Нікополя і Чіатурі.

У зміцненні дружби трудящих України і братніх республік значну роль відіграло міжреспубліканське соціалістичне змагання. Особливо активно поширився цей рух серед машинобудівних підприємств. Для спрямування спільних зусиль колективів на вдосконалення технології обробки металу велике значення мало соціалістичне змагання між Ленінградським металічним й Харківським турбінним заводом ім. С. М. Кірова. Тісні творчі зв'язки встановилися у змаганні між колективами «Ростсельмаша» і харківського заводу «Серп і молот».

Багато повчального й корисного запозичили текстильники Чернівецького текстильного комбінату у робітників московського текстильного комбінату «Трехгорная мануфактура». Змагання двох колективів супроводжувалося обміном делегаціями, передовим досвідом. Творча трудова співдружність встановилася між працівниками Чернігівської фабрики музичних інструментів і ленінградської музичної фабрики «Красный Октябрь». Ленінградці допомогли колективу чернігівської фабрики підготувати кваліфікованих спеціалістів, освоїти технологію виготовлення музичних інструментів, передали креслення.

Хрещатик — центральна магістраль Києва.

Будинок Ради Міністрів Української РСР.
Архітектори П. В. Абросимов. І. О. Фомін.

Соціалістичним змаганням були охоплені не тільки колективи, а й окремі галузі промисловості, міста. Дружні зв'язки, братерське співробітництво робітничого класу Української РСР з трудящими інших республік продемонстрували могутню силу ленінської національної політики, стали дійовим фактором піднесення трудової і політичної активності мас.

Комуністична партія України надавала першочергового значення питанням дальшого зміцнення дружби й співробітництва українського народу з братніми народами країни. Виховна й організаторська робота партії, сама природа нашого ладу створювали сприятливий ґрунт для цього. Спорудження нових шахт і заводів, потужних гідроелектростанцій, велетнів металургії й машинобудування в УРСР були наслідком як самовідданої праці робітничого класу республіки, так і спільних героїчних зусиль трудящих багатьох націй і народностей країни.

Братерська співдружність Української РСР з союзними республіками в розвитку промисловості активно сприяла всебічному піднесенню загальносоюзної економіки.

Під керівництвом Комуністичної партії України робітничий клас республіки у 50-ті роки все більше активізував боротьбу за піднесення продуктивності праці, підвищення якості й здешевлення собівартості виробів. Передовики й новатори виробництва вносили значний вклад у розвиток масового соціалістичного змагання, в удосконалення його форм, методів руху за комуністичне ставлення до праці. Партійні, профспілкові, комсомольські організації всебічно підтримували активність виробничих колективів і забезпечували своєчасне поширення патріотичних починів, підтримували атмосферу творчого пошуку. В масовому соціалістичному змаганні за дострокове виконання народногосподарських планів, піднесенні суспільного виробництва, розвитку творчої ініціативи трудящих республіки знайшло дальше утвердження політичної свідомості й організованості робітничого класу, піднесення його історичної ролі в комуністичному творенні радянського суспільства.

3. Досягнення у розвитку промисловості, будівництва і транспорту

У тісному зв'язку з розвитком економіки братніх республік економіка УРСР у 50-ті роки зробила значний крок уперед. У республіці було організовано виробництво ряду нових видів промислової продукції, зростали капітальні вкладення в усі галузі народного господарства, ставали до ладу нові підприємства.

Радянська держава щороку збільшувала асигнування на розвиток промисловості всіх союзних республік, які, в свою чергу, вносили дедалі більший вклад у зміцнення єдиного народногосподарського комплексу країни. В 1951—1958 рр. у промисловість і будівельну індустрію УРСР було вкладено понад 100 млрд. крб., що набагато перевищувало асигнування цих галузей за всі роки Радянської влади. Трудовий героїзм робітничого класу, самовіддана творча праця усіх трудящих УРСР, величезна матеріально-технічна допомога братніх народів СРСР — все це зумовило прискорені темпи розвитку індустрії в республіці, дальше могутнє піднесення її економіки.

Зростання економічної могутності СРСР у післявоєнний період викликало моральне й політичне піднесення в радянських людей і розчарування та невдоволення ворогів комунізму. У намаганні применшити вели-

кі успіхи трудящих нашої країни в розвитку економіки, буржуазні «радянологи» змінювали тактику своєї пропаганди. Якщо на початку відбудовного періоду вони писали, що Радянський Союз неспроможний сам відновити зруйноване війною господарство і у нього єдиний вихід — піти на поклін до буржуазії США, то пізніше, в ході піднесення і розвитку соціалістичної економіки і техніки, висунули концепцію «індустріального суспільства», стверджуючи, що зростання і вдосконалення суспільного виробництва відбувається незалежно від пануючих виробничих відносин. Цим самим вони по суті знімали питання про соціально-політичну структуру суспільства, форми власності, відносини між класами й політичними партіями. На думку «радянологів», прогрес у нашій країні спричинила загальна індустріалізація, урбанізація, що охопила всі країни.

Силкуючись применшити роль КПРС у досягненнях радянської економіки, антикомуністи доводили непричетність її до успіхів радянського народу. Головним об'єктом їх ідеологічних атак є положення про керівну роль КПРС у соціалістичному суспільстві, планові основи розвитку економіки СРСР. Буржуазні економісти намагаються ототожнити соціалістичне планування з капіталістичним регулюванням. Вони не можуть пояснити причин високих темпів розвитку радянської економіки, заперечують трудовий героїзм робітничого класу і всіх трудящих, зводячи наклеп на успіхи економічної політики партії, применшуючи притягальну силу соціалізму для трудящих усього світу.

Враховуючи об'єктивні закони розвитку економіки та спираючись на масовий трудовий героїзм робітничого класу і всіх трудящих, Комуністична партія мобілізувала радянський народ на дальші великі соціально-економічні перетворення. В 1958 р. порівняно з 1913 р. валова продукція промисловості зросла в 36 разів, при цьому виробництво засобів виробництва — у 83 рази, а продукція машинобудівної і металообробної промисловості — у 240 разів¹. У країні бурхливо розвивалася паливна промисловість і металургія, машинобудування й електроенергетика, механізувалися трудомісткі процеси виробництва й зростала продуктивність праці.

Успіхи в розвитку промисловості

Трудящі республіки докладали багато зусиль, щоб достроково виконати п'яту п'ятирічку. Намічений на кінець її рівень розвитку промислового виробництва був досягнутий ще в 1954 р. Обсяг валової продукції всієї промисловості України в 1955 р. зріс на 91,4% порівняно з 1950 р. Успішно втілювалися в життя завдання шостого п'ятирічного плану. За 1956—1958 рр. валова продукція промисловості республіки збільшилася на 37%. В цілому валова продукція промисловості республіки в 1958 р. перевищила рівень 1950 р. на 263%.

Особливо швидко розвивалися основні виробничі фонди важкої індустрії — фундаменту матеріально-технічної бази соціалізму, найважливішої передумови дальшого піднесення всіх інших галузей народного господарства Української РСР.

Відповідно до Директив п'ятої п'ятирічки Комуністична партія послідовно проводила в яогття курс на випереджаючий розвиток провідних галузей економіки, які забезпечували підвищення продуктивності праці в народному господарстві в цілому. Основні кошти спрямовувалися на всебічний розвиток електроенергетики, машинобудування, металургії, нафтової і газової промисловості, хімічної і будівельної індустрії.

¹ Див.: КПСС в резолюціях..., т. 7, с. 375.

В Українській РСР велика увага приділялась збільшенню виробництва чорних металів за рахунок нарощування потужностей діючих металургійних підприємств і кращого їх використання. Наприклад, середньодобовий зйом сталі з 1 м² поду мартенівських печей зріс у 1958 р. до 7,26 т проти 5,18 т в 1950 р. Високих показників було досягнуто в республіці також у використанні корисного обсягу доменних і мартенівських печей.

Виробництво металу зросло також за рахунок будівництва і введення в експлуатацію нових металургійних агрегатів. Протягом 1951—1958 рр. в УРСР стали до ладу 19 доменних і 26 мартенівських печей, 13 прокатних і 16 трубних станів. Розширилась і зміцніла сировинна база чорної металургії. З введенням в дію у 1955 р. першої черги Південного гірничозбагачувального комбінату було розпочато видобуток відкритим способом і збагачення бідних на залізо криворізьких руд. Розширювався фронт робіт по видобуванню й збагаченню залізної руди Керченського родовища. За роки Радянської влади (до 1958 р.) по республіці збільшилися розвідані запаси залізної руди у 50 разів.

Разом з тим досягнуті успіхи повністю не вичерпували можливостей окремих підприємств і металургійної промисловості Української РСР в цілому. Не всі резерви використовувалися навіть кращими металургійними підприємствами. Центральний Комітет КПРС і уряд Радянського Союзу допомагали трудящим республіки успішно розв'язувати завдання дальшого розвитку металургії. Так, у квітні 1957 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про заходи по забезпеченню дальшого розвитку чорної металургії УРСР». Партійні організації очолили боротьбу робітничих колективів металургійних підприємств Придніпров'я і Донбасу за нове піднесення металургійної промисловості в республіці.

Однією з основних передумов успішного піднесення всього народного господарства УРСР був розвиток її паливно-енергетичної бази. Цотреби в паливі задовольнялися головним чином за рахунок розширення видобутку вугілля в одній з найбільших баз України — Донецькому басейні. Питома вага вуглевидобутку УРСР в загальносоюзному виробництві в 1958 р. зросла до 33,1% проти 29,9% у 1950 р.

У 1951 р. в республіці було видобуто 85 млн. 546 тис. т вугілля, що перевершило довоєнний рівень. Але дальше піднесення вугільної промисловості залежало від постійного підвищення продуктивності праці, переведення лав на циклічну організацію виробництва, зміцнення технічного керівництва шахтами. Велика увага приділялася також будівництву нових піахт, що було одним з основних факторів збільшення вуглевидобутку на Україні. Тільки протягом 1951—1958 рр. в республіці збудовано 263 шахти і 3 вугільні розрізи, введено потужності по видобутку 77 млн. т вугілля на рік. У 1955 р. шахтарі України добилися певних позитивних зрушень у видобуванні вугілля. Якщо за 1953—1954 рр. воно зросло по республіці на 15,8 млн. т, то тільки за 1955 р.— на 16,2 млн. т. П'ятирічний план вуглевидобутку був виконаний достроково. Працівники вугільної промисловості УРСР в 1955 р. дали для потреб народного господарства 125,9 млн. т вугілля.

Партія і уряд постійно дбали про дальше піднесення вугільної промисловості. З цією метою у жовтні 1956 р. були прийняті постанови Ради Міністрів СРСР і Центрального Комітету КПРС «Про невідкладні заходи по розвитку вугільної промисловості Української РСР» і «Про невідкладні заходи подолання відставання шахтного будівництва Української РСР». Центральний Комітет і Радянський уряд накреслили шляхи для збільшення видобутку вугілля і зростання продуктивності праці. Вагомий вклад

у справу розвитку вугільної промисловості республіки, особливо шахтобудівництва, вніс комсомол України. Уже в кінці 1957 р. за рахунок масового введення в експлуатацію нових потужних шахт, а також підвищення продуктивності праці шляхом механізації виробництва вугільна промисловість республіки подолала відставання і дала понад план 1,5 млн. т вугілля.

У 1958 р. розпочалася широка механізація і автоматизація виробничих процесів на поверхні шахт. На 50 шахтах ця робота була завершена в тому ж році. Продовжувалася механізація трудомістких підземних робіт. Якщо в 1950 р. у вугільній промисловості республіки працювало 443 вугільних комбайни, то в 1958 р.— уже понад 2 тис. різних типів комбайнів. Зростала кількість важких врубових машин, скребкових і стрічкових породонавантажувачів, вугленавантажувачів, електровозів. Запроваджувалися більш ефективні методи розробки вугільних родовищ, зокрема видобуток вугілля відкритим способом. Зростала електрозбросність праці у вугільній промисловості.

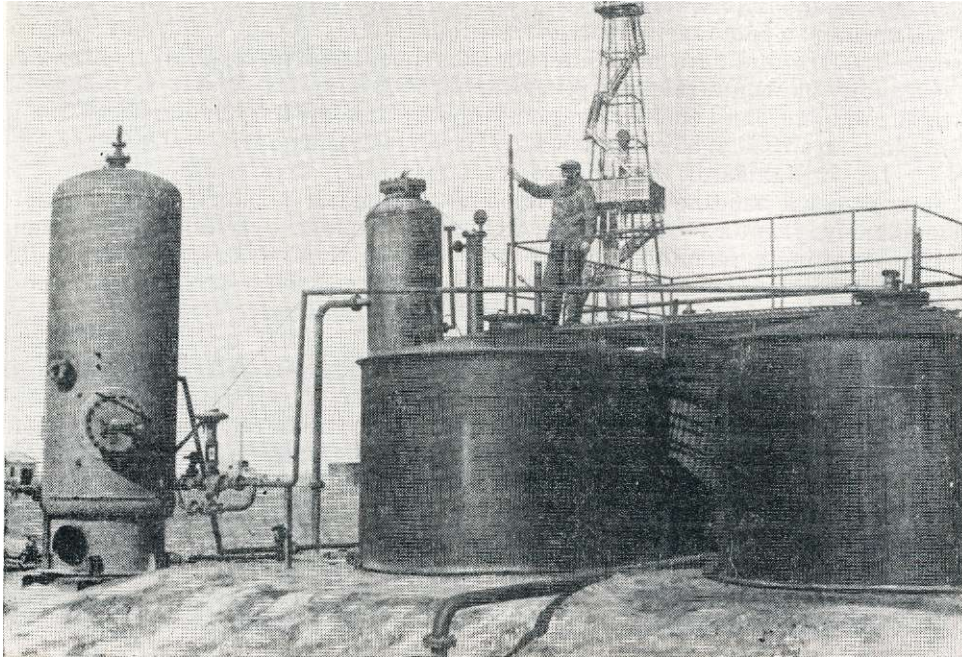
Водночас із розвитком вуглевидобутку в Донецькому басейні зростали потужності й нових вугільних районів: Львівсько-Волинського та Дніпровського буровугільного. У 1958 р. республіка дала 164,5 млн. т вугілля, перевершивши рівень 1950 р. більше ніж у 2 рази.

Для розширення паливно-енергетичної бази республіки велике значення мав розвиток нафтової і газової промисловості. Поряд з старими нафтовими районами Прикарпаття в роки п'ятої п'ятирічки давали продукцію введені в експлуатацію нові нафтопромисли у східних областях України, зокрема в Полтавській і Харківській. Видобуток нафти на Україні в 1958 р. зріс до 1,2 млн. т проти 293 тис. т у 1950 р. Розвідувальні роботи підтверджували прогнози розвитку нафтової промисловості республіки у майбутньому. Здійснювалося широке будівництво нових нафтопереробних заводів. У 1958 р. їх продукція на Україні значно зросла проти 1940 р. Однак потреби УРСР у нафтопродуктах ще повністю не задовольнялися, тому вони завозилися з інших братніх республік.

Особлива увага приділялась перспективній і наймолодшій галузі промисловості — газовій. В основному видобування природного газу в республіці зосередилося в 18 родовищах двох районів: на заході — в Івано-Франківській і Львівській областях. У 1956 р. почалося використання природного газу Шебелинського родовища Харківської області. У цілому по республіці в 1958 р. видобувалося близько 9,5 млрд. м³ газу, тобто майже в 7 разів більше, ніж у 1950 р.

Зростання видобутку природного газу сприяло розширенню мережі газопроводів. Стали до ладу магістралі Шебелинка — Харків, Дніпропетровськ—Запоріжжя, Новомосковськ — Полтава; Угерське — Івано-Франківськ, Львів—Чернівці та ін. Загальна довжина всіх газопроводів а відводами в 1958 р. досягла на Україні майже 3 тис. км, що дозволило газифікувати 42 міста, понад 65 населених пунктів. У 1958 р. на цьому виді палива вже працювало 650 промислових підприємств і електростанцій республіки.

Новим важливим напрямом розвитку газовидобувної промисловості була хімічна переробка природного газу. Його використання в республіці зростало рік у рік. Якщо в 1951 р. на потребу народного господарства республіки витрачалось 782 млн. м³ газу, то вже в 1958 р.— 9,2 млрд. м³. Незважаючи на значне збільшення видобутку нафти й газу, провідне місце у паливній промисловості республіки цього періоду посідало вугілля. Так, 1950 р. з 74,9 млн. т всіх видобутих видів палива 70,4 млн. т припа-

Групова установка для збирання нафти і газу на нафтопромислі (с. Радченки Миргородського району Полтавської області, 1955 р.).

дало на вугілля і лише 4,5 млн. т — на нафту, газ та інші види палива. До 1958 р. процентне співвідношення видобутку видів палива майже не змінилося.

Дальше зростання економіки республіки забезпечувалося насамперед розвитком електроенергетики та електрифікації народного господарства.

Протягом 1951—1958 рр. здійснювалася широка програма будівництва нових електростанцій. У 1955 р. на 12 місяців раніше встановленого строку дала струм Каховська гідроелектростанція потужністю 312 тис.кВт. Через рік стала до ладу Тербле-Ріцька ГЕС у Закарпатті. Розпочалося будівництво Кременчуцької (1954) і Дніпродзержинської (1956) ГЕС. Спорудження Дніпровського каскаду гідроелектростанцій прийшло до завершального етапу. Водночас здійснювалося будівництво потужних теплових електростанцій, особливо у Донбасі й Придніпров'ї, де стали до ладу Миронівська, Слов'янська, Луганська, Придніпровська, Старобешівська теплові електростанції, реконструювалися Курахівська й Штерівська ДРЕС ім. Ф. Е. Держинського та ряд промислових електростанцій. Значні роботи проведено по розширенню мережі Харківської, Київської, Одеської та Львівської енергосистем. Середньорічний абсолютний приріст виробництва електроенергії за 1951—1955 рр. становив 3,1 млрд. кВт год., а за 1956—1958 рр.— вже 4,6 млрд. кВт год.

В результаті широкого будівництва нових, розширення й реконструкції діючих електростанцій на Україні доведено їх потужність на кінець 1958 р. до 9,3 млн. кВт. Виробництво електроенергії на той час досягло в республіці 43 947 млн. кВт год., у тому числі гідроелектростанціями — 5800 млн.кВт-год. Електроенергетика на Україні прогресивно розвивала-

ся, що проявлялося передусім у концентрації виробництва електроенергії, а також у зростаючій централізації розподілу її через потужні енергосистеми. Питома вага виробництва електроенергії на Україні в загальносоюзному виробництві 1958 р. зросла до 18,8% проти 16,1% у 1950 р. Рівень використання електроенергії у промисловості й будівництві в 1958 р. порівняно з 1950 р. збільшився в 2,9 раза і на транспорті — в 2,3 раза.

Індустріалізація народного господарства, технічний прогрес усіх його галузей забезпечувалися високими темпами розвитку вітчизняного машинобудування — серцевини індустрії. Реконструкція і розширення найголовніших машинобудівних центрів України — Харківського і Донецького — здійснювалися на якісно новій технічній основі. Високого рівня досягли підприємства енергетичного машинобудування, зокрема харківські — турбінний завод ім. С. М. Кірова, електромеханічний (ХЕМЗ), «Електроважмаш» ім. В. І. Леніна, Запорізький трансформаторний та інші енергомашинобудівні заводи.

Донбас став потужним центром важкого машинобудування. Тут вироблялося металургійне й гірничорозкривне устаткування, вугільні комбайни, важкі преси, різні верстати й механізми. Значний внесок в розвиток вітчизняного машинобудування зробили колективи: Краматорського заводу важкого верстатобудування, Півокраматорського машинобудівного заводу ім. В. І. Леніна, Горлівського машинобудівного заводу ім. С. М. Кірова, Луганського заводу вугільного машинобудування ім. О. Я. Грархоменка та інших підприємств. В роки післявоєнних п'ятирічок в республіці успішно розвивалися всі галузі машинобудування.

Створена у післявоєнні роки автомобільна промисловість України була представлена львівськими заводами — автонавантажувачів та автобусним, а також Одеським автоскладальним заводом. Важливими центрами суднобудування в республіці стали Херсон, Миколаїв, Одеса, Київ.

Протягом 1951—1958 рр. загальний обсяг виробництва машинобудування і металообробки на Україні збільшився в 3,4 раза. Зростала технічна озброєність працівників машинобудівної промисловості, здійснювалася докорінна реконструкція діючих підприємств, оновлювався й модернізувався верстатний парк. Тільки в 1958 р. було модернізовано 5,6 тис. одиниць виробничого устаткування. У тісній співдружності з машинобудівниками Російської Федерації та інших братніх республік розроблялися нові конструкції машин та механізмів. Значних успіхів добилися працівники сільськогосподарського машинобудування.

Швидкими темпами зростало виробництво окремих видів продукції машинобудування. За 1951—1958 рр. виробництво трансформаторів зросло більш ніж у 19 разів, екскаваторів — у 14,1 раза, бурякозбиральних комбайнів — у 4,3 раза, значно більше випускалося магістральних тепловозів, вугільних комбайнів, потужних турбін, нафтоапаратури, підшипників, металорізальних верстатів тощо.

Змінилася й географія машинобудівної промисловості республіки. Поряд із розвитком цієї галузі у старих його центрах — Харкові, Києві, Одесі, Ворошиловграді, Краматорську, Миколаєві збільшувалася кількість таких підприємств у Львові, Сумах, Кременчуці, Херсоні та створювалися нові в Дрогобичі, Умані, Ровно, Білій Церкві, Чернівцях, Івано-Франківську, Луцьку, Житомирі, Новій Каховці та інших містах. Особливо швидко розвивалося машинобудування в західних областях України, де в 1958 р. порівняно з 1940 р. загальний його обсяг збільшився майже в 100 разів. Досягнуті у машинобудуванні успіхи забезпечували технічне переоснащення всього народного господарства.

Перекриття Дніпра під час будівництва Кременчуцької ГЕС (1957 р.).

Хімічне виробництво республіки перевершило обсяг 1940 р. тільки у 1951 р. З метою прискорення темпів його розвитку почалося будівництво нових хімічних підприємств. У 1954 р. став до ладу Сумський суперфосфатний завод, у наступному році завершено будівництво першої черги Лисичанського хімічного комбінату, розпочав виробництво паперу й картону Жидачівський картонно-паперовий комбінат у Львівській області. На базі Роздольського родовища сірки споруджено й наприкінці 1958 р. введено в експлуатацію найбільший в СРСР і Європі Роздольський гірничохімічний комбінат.

Робота нових підприємств дозволила значно збільшити випуск продукції хімічної промисловості, розширити її асортимент. У 1958 р. республіка вже давала 3375 тис. т мінеральних добрив проти 1536 тис. т в 1950 р. Виробництво хімічних волокон за 1951—1958 рр. зросло більше ніж у 3 рази. Освоєно виробництво нових видів лаків, барвників, хімічних реактивів, значно збільшилось виробництво сірчаної кислоти, каустичної і кальцинованої соди. Особливо прискореними темпами розвивалася хімічна промисловість республіки після травневого (1958 р.) Пленуму ЦК КПРС, який розробив заходи зростання цієї галузі виробництва. Вже в листопаді того ж року Пленум ЦК Компартії України розглянув питання про хід виконання постанови травневого пленуму ЦК КПРС і намітив конкретні заходи значного поліпшення розвитку хімічної промисловості й хімічного машинобудування.

На кінець 50-х років широко розвинулась промисловість у західних областях республіки. З її розвитком зростав робітничий клас. Це були результати послідовного здійснення ленінської національної політики КПРС, спрямованої на соціалістичну індустріалізацію західних областей

УРСР. Протягом 1951—1958 рр. випуск промислової продукції тут майже потроївся. Понад $\frac{2}{3}$ приросту продукції було досягнуто завдяки підвищенню продуктивності праці на основі поліпшення технічної оснащеності підприємств. Основні промислово-виробничі фонди зросли за ці роки у 2,2 раза. У 1958 р. на одного зайнятого в промисловості робітника споживалося втричі більше електроенергії, ніж у 1950 р. і в 6—7 разів більше, ніж у 1940 р. Сталися корінні зміни у співвідношенні промисловості й сільського господарства цих областей. Загальний обсяг валової продукції у західних областях зріс у 1958 р. порівняно з 1940 р. у 6,2 раза, а в цілому по Україні — більш як у 3 рази. Це мало велике значення для вирівнювання ступенів розвитку різних районів як республіки, так і країни в цілому.

Про зростання виробництва найважливіших видів промисловості в УРСР протягом 1951—1958 рр. свідчать такі дані:

Види продукції	1950 р.	1958 р.
Вугілля	78,1 млн. т	164,5 млн. т
Нафта	0,3 млн. т	1,2 млн. т
Газ	1,6 млрд. м ³	9,5 млрд. м ³
Електроенергія (в млрд. КВТ-год)	14,7	43,9
Залізна руда	21,1 млн. т	49,8 млн. т
Чавун	9,2 млн. т	20,1 млн. т
Сталь	8,4 млн. т	21,7 млн. т
Трактори (у фізичних одиницях)	22,6 тис. шт.	82,0 тис. шт.
Металорізальні верстати	10,5 тис. шт.	21,3 тис. шт.
Магістральні тепловози	125 секцій	556 секцій
Мінеральні добрива	1,5 млн. т	3,4 млн. т
Хімічні волокна	2,9 тис. т	9,2 тис. т

За роки п'ятої і шостої п'ятирічок сталися великі кількісні і якісні зміни у виробництві найважливіших видів промислової продукції. Ці успіхи були досягнуті завдяки самовідданій праці трудящих Української РСР і допомозі братніх республік Союзу СРСР.

Успіхи, досягнуті у важкій промисловості й соціалістичному сільському господарстві України, стали базою зміцнення легкої та харчової промисловості республіки. Зростали темпи виробництва тканин, насамперед бавовняних. У кінці п'ятої п'ятирічки став до ладу один з найбільших у Радянському Союзі Херсонський бавовняний комбінат, реконструйовано Полтавську й Київську бавовнянопрядильні фабрики. На базі цих підприємств рік у рік збільшувався обсяг виробництва бавовняних тканин — в 1958 р. їх було випущено 76 992 тис. йог. м. Швидкими темпами розвивалося виробництво шовкових тканин, розпочате в післявоєнні роки: в 1958 р. їх випуск досяг 36 236 тис. йог. м. проти 2,7 млн. пог. м. у 1951 р. Все більше виготовлялося суконних та тонкосуконних тканин. Важливе значення для розвитку трикотажної промисловості мало будівництво нових підприємств у Житомирі, Рубіжному, Миколаєві, Чернівцях, Львові, Харкові, Одесі та інших містах Української РСР.

Підвищення добробуту населення України вимагало не тільки збільшення кількості вироблюваного одягу, а й значного поліпшення його якості й розширення асортименту. В зв'язку з цим споруджувалися нові та реконструювалися старі швейні підприємства.

Швидкими темпами розвивалась шкіряно взуттєва промисловість Української РСР. Випуск взуття у 1958 р. зріс до 64,5 млн. пар проти 28,8 млн. пар у 1950 р., або в 2,2 раза.

Реконструкція і технічне переозброєння скляної і фарфоро-фаянсової промисловості сприяли їй інтенсивному зростанню. Першу в країні потоково-конвейсрну лінію для фарфоро-фаянсової промисловості було створено на Баранівському фарфоровому заводі у Житомирській області.

Держава вклала великі кошти у будівництво підприємств харчової промисловості України. Це зумовило бурхливий розвиток всіх її галузей, насамперед м'ясної, молокопереробної, консервної, цукрової та кондитерської. Велика увага приділялась розвитку м'ясомолочної промисловості. У 1958 р. виробництво м'яса порівняно з довоєнним періодом зросло у 2,6 раза, ковбас — у 3,2 раза, м'ясних консервів — у 24 рази. Здійснювалась механізація і модернізація підприємств молочної промисловості. У 1958 р. було виготовлено тваринного масла майже втричі більше, ніж у 1950 р.

У республіці відбудовувалися старі і споруджувалися нові цукрові заводи. В 1958 р. їх уже діяло 162. Вони дали країні 3694 тис. т цукру.

Значно урізноманітнився і поліпшився асортимент продукції харчової промисловості за рахунок розширення виробництва сухого й згущеного молока, нових видів масла й ковбас, високоякісних штучних хлібобулочних виробів.

Комуністична партія і Радянський уряд постійно дбали про збільшення виробництва основних товарів народного споживання. Виробництво їх певною мірою ще відставало від зростаючих потреб радянських людей і не могло повністю задовольнити попиту на них. Однак протягом 1950—1958 рр. сталися великі зрушення у бік збільшення випуску й розширення асортименту багатьох важливих видів виробів, що сприяло підвищенню добробуту й культурного рівня трудящих.

Наявність у республіці потужної важкої промисловості дозволяла розв'язувати найскладніші завдання дальшого зростання всіх галузей суспільного виробництва. На її основі було досягнуто також певних успіхів у дальшому розвитку тих галузей промисловості, що виробляють товари народного споживання.

Розвиток будівельної індустрії та транспорту Широкі масштаби капітального будівництва ви-магали прискорених темпів розвитку промисловості будівельних матеріалів. Для розв'язання цього завдання вживалися організаційні заходи. Тривали реконструкція і технічне переоснащення діючих підприємств будівельної індустрії. За 1951—1958 рр. введені в дію Новоамвросівський (Сталінська обл.), Новоздолбунівський (Ровенська обл.), Балакліївський (Харківська обл.) і Криворізький (Дніпропетровська обл.) цементні заводи, Київський і Здолбунівський заводи азбоцементних виробів, Львівський завод технічного скла, Одеський завод м'якої покрівлі, Київський, Запорізький, Білоцерківський, Ждановський та інші заводи теплоізоляційних виробів, велика кількість нових цегельних заводів.

Рік у рік зростало виробництво й впровадження у будівництво нових високоефективних матеріалів. Дійсно докорінні перетворення у будівельній справі зв'язані з широким застосуванням збірною залізобетону та конструкцій з нього. Відповідно до постанови ЦК КППС і Ради Міністрів

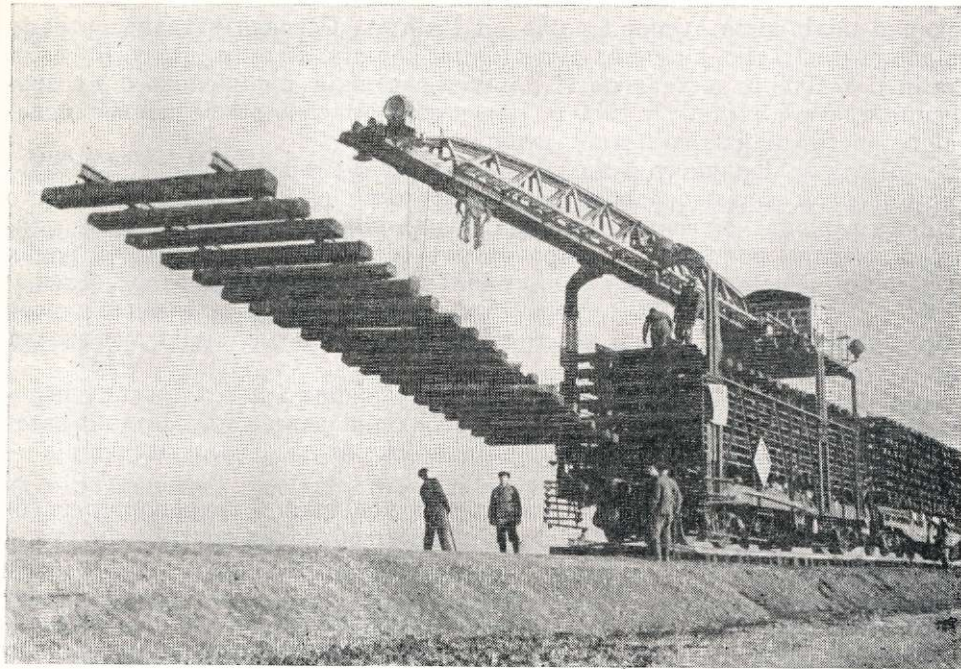
СРСР від 19 серпня 1954 р. «Про розвиток виробництва збірних залізобетонних конструкцій і деталей для будівництва» працівники будівельної промисловості республіки здійснювали широку індустріалізацію виробництва, підносили його технічний рівень. Індустріальні методи спорудження об'єктів, нові матеріали впроваджувалися будівельниками Радянської України у тісному співробітництві з будівельниками братніх республік, у процесі обміну передовим досвідом.

На Україні розгорнулися широкі роботи по виготовленню залізобетону. Тільки протягом 1954—1955 рр. в республіці збудовано і введено в дію 170 заводів і виробничих полігонів. За 1954—1958 рр. виробництво залізобетону зросло у 6,5 раза.

Вживалися заходи щодо дальшої механізації будівельних робіт, вдосконалення системи управління. У 1956 р. на Україні працювало екскаваторів у 7,7 раза більше, ніж у 1940р., скреперів — у 7,3 раза, бульдозерів — у 24 рази, пересувних кранів — у 34 рази більше. Нова техніка надходила в УРСР від машинобудівників братніх республік. Вона розроблялась, створювалась і впроваджувалась у практику завдяки постійним творчим зв'язкам машинобудівників і будівельників України з новаторами будівельної індустрії всього Радянського Союзу. Продуктивність праці у цій галузі в 1956 р. зросла порівняно з 1940 р. майже вдвоє. Проведено укрупнення і спеціалізацію ряду будівельних організацій. Якщо протягом 1951—1955 рр. в республіці було здано в експлуатацію понад 42,1 млн. м² житла, то за 1956—1960 рр. — понад 87,4 млн. м². Капітальні вкладення в житлове будівництво за ці роки зросли з 2613 млн. крб. до 5873 млн. крб.

Бригада монтажників (Київська область) демонструє установку цегляних блоків на фундамент будинку (1955 р.).

Новий тип шляхоукладача інженера Платонова на будівництві залізниці Федорівна—Каховка (1952 р.).

Справжньою гордістю будівельників стали такі нові соціалістичні міста, як Марганець, Ватутіно, Нова Каховка, Шахтарськ. Їх праця дістала всенародне визнання і шану.

Керуючись настановами В. І. Леніна про ставлення до транспорту як до «однієї з найголовніших баз всієї нашої економіки»¹, Комуністична партія і Радянський уряд забезпечили високі темпи його розвитку. Розгорнулося будівництво ряду нових залізниць Української РСР. Загальна довжина залізниць Міністерства шляхів УРСР за 1951—1958 рр. зросла на <300 км і досягла 20,8 тис. км. У 1958 р. Були частково електрифіковані всі шість залізниць республіки, а довжина електрифікованих ділянок порівняно з 1950 р. збільшилася на 600 км. Швидко зростала продуктивність праці на залізничному транспорті. З 1954 р. він став рентабельним. Вантажообіг залізниць на території УРСР зріс у 1958 р. до 190 млрд. т/км проти 85 млрд. т/км у 1950 р. Найбільше вантажопотоків в усі кінці Радянського Союзу починали свій шлях з Донецько-Придніпровського району, Харкова, Києва, Львова, Одеси.

Після передачі Українській РСР Кримської області (1954) розширився обсяг перевезень морським транспортом. Дедалі підвищувався рівень механізації портового господарства. Флот поповнився новими кораблями й спеціальними суднами. Вантажообіг морського транспорту в 1958 р. зріс порівняно з 1940 р. у 30,7 раза.

10 червня 1955 р. пройшов перший караван суден через новий Каховський шлюз, чим було розпочато регулярну експлуатацію водосховища. Це

¹ *Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 44, с. 289.*

значно поліпшило судноплавство по Дніпру. Освоєно в транспортному відношенні 2,7 тис. км малих річок (Стир, Горинь, Тясмин, Псел, Ворскла та ін.). У 1958 р. доставлено 11,3 млн. т вантажів промислового призначення проти 4,3 млн. т у 1950 р. Перевезення пасажирів за цей час відповідно зросло майже на 9 млн. чоловік.

Після залізничного й морського автомобільний транспорт за загальним обсягом вантажообороту посідав третє місце. Для поліпшення його роботи важливе значення мало збільшення довжини автомобільних шляхів з твердим покриттям і зміцнення авторемонтної бази. У 50-х роках докорінно реконструйовано велику кількість старих магістралей. Якщо у 1950 р. в Українській РСР було 275 тис. км шляхів, у тому числі з твердим покриттям — 33,5 тис. км, то в 1958 р. довжина останніх вже зросла до 41,5 тис. км.

Роль автомобільного транспорту у вантажних і пасажирських перевезеннях зростала рік у рік. За 1951—1958 рр. перевезення вантажів автотранспортом збільшилось по республіці майже в 3,5 раза, а пасажирів — майже в 17 разів.

За 1951—1958 рр. значно розвинувся повітряний транспорт республіки, зокрема на Поліссі й Півдні. Більшість обласних центрів уже мала постійний авіазв'язок з найважливішими центрами країни, а через Київ пролягали міжнародні авіаційні траси. Повітряні лінії союзного та міжнародного значення обслуговувалися вітчизняними літаками. Збільшувався вантажооборот повітряного транспорту, швидкими темпами зростало перевезення пасажирів.

Період 1951—1958 рр. характеризується інтенсивним піднесенням усіх галузей промисловості, створенням і освоєнням нових промислово-економічних районів, прогресивними структурними змінами в економіці УРСР. У цей період тут збудовано і введено в дію понад 1 тис. великих промислових підприємств. До 1958 р. Україна перетворилася в республіку першокласної індустрії, де знайшли широке застосування автоматика, електроніка та інші досягнення сучасної науки й техніки.

На початок п'ятої п'ятирічки відбулися раціональні зміни в розміщенні продуктивних сил країни. Помітно зросла роль Сибіру й Уралу в народному господарстві, а питома вага України в загальносоюзному виробництві по ряду показників дещо знизилась. Це сталося завдяки переміщенню в східні райони країни багатьох галузей промисловості під час війни та їх бурхливому розвитку в післявоєнні роки, вирівнюванню економічних рівнів союзних республік.

Відповідно до загальносоюзного поділу праці Українська РСР розвивалася як одна з важливих паливно-енергетичних й металургійних баз машинобудування, легкої і харчової промисловості.

Вклад трудящих УРСР у розвиток економіки країни був справді вагомий. Якщо в 1945 р. внаслідок німецько-фашистської окупації і руйнувань воєнного часу питома вага Української РСР у загальносоюзному промисловому виробництві становила 7%, то в 1958 р. вона вже зросла до 18%.

УРСР в 1958 р. давала більше половини загальносоюзного виробництва чавуну, коксу, тракторних плугів і сівалок, чорних металів (41,1%), сталі (39,5%), тракторів (37,2%), товарних вагонів (48,3%), мінеральних добрив (27,0%), цукру-піску (70%). У республіці видобувалося більше половини залізної руди, третина вугілля і газу. Тут зосередилося майже все виробництво бурякокомбайнів і магістральних тепловозів Радянського Союзу. В умовах соціалістичного розподілу праці та кооперації в межах

єдиного народногосподарського комплексу потреби народного господарства Української РСР у різних видах продукції забезпечувалися за рахунок поставок з інших республік.

Зміни в складі робітничого класу

50-ті роки ознаменувалися значними кількісними і якісними змінами у сфері виробництва. Якщо в 1950 р. у народному господарстві країни було зайнято 40,4 млн. чоловік, то у 1958 р. — вже 54,6 млн. чоловік. Бурхливий розвиток економіки, технічний прогрес, розвиток нових галузей промисловості зумовлювали зростання робітничого класу в країні, в тому числі і в УРСР. Збільшувалась питома вага робітників у складі населення Радянського Союзу. В 1950 р. ядро робітничого класу — промислові робітники СРСР становили 11,3 млн. чоловік, у 1958 р. — понад 16,2 млн. чоловіків Українській РСР — відповідно понад 2 млн. і 3,11 млн. чоловік. Порівняно з довоєнним періодом кількість робітників зросла приблизно в 1,5 раза. На початку 1959 р. в промисловості, будівництві, транспорті, на підприємствах і відділеннях зв'язку України було зайнято понад 5 млн. робітників.

Колгоспне селянство в 1951—1958 рр. залишалось одним з основних джерел поповнення робітничого класу Української РСР. Лише протягом 1951—1953 рр. за рахунок селян кількість індустріальних робітників республіки щороку збільшувалась в середньому на 40 тис. чоловік.

Важливим джерелом поповнення робітничого класу були також випускники середніх загальноосвітніх шкіл і молодь з неповною середньою освітою. Цей процес особливо активізувався, починаючи з 1954 р., коли на виконання постанови Ради Міністрів СРСР (серпень 1954 р.) з метою залучення випускників у виробництво були створені технічні училища, дедалі більше розгортали роботу курси індивідуального й бригадного фахового навчання молоді. Тільки в 1955—1958 рр. промисловість, будівництво й транспорт країни одержали близько 300 тис. молодих робітників, які закінчили технічні училища. У республіці, як і у всій країні, велася велика робота по підготовці молоді до трудової діяльності.

У 1956 р. робітничий клас СРСР поповнився 500 тис. членів промкооперації у зв'язку з переходом артилей у державну промисловість. Робітничий клас Української РСР, як і всієї країни, зростав за рахунок не зайнятого у народному господарстві працездатного населення, а також звільнення працівників адміністративно-управлінського апарату.

Збільшення кількості індустріальних робітників забезпечувалося системою державних трудових резервів, державним організованим набором, набором робітників підприємствами, громадським призовом та ін. У 1951—1958 рр. учбові заклади трудових резервів республіки підготували 916 тис. кваліфікованих робітників.

Протягом 1951—1958 рр. поширилась така форма поповнення рядів робітничого класу, як залучення робітників безпосередньо підприємствами. Якщо в 1950 р. по країні вони становили 79% всіх прийнятих на роботу, то в 1958 р. — 90%. Аналогічна ситуація спостерігалась і в УРСР. Питома вага робітничих кадрів, прийнятих на роботу підприємствами, зросла з 69,1% у 1950 р. до 84,0% у 1958 р. Водночас значення організованого набору поступово зменшувалось, хоча він і мав певну вагу у перерозподілі трудових ресурсів країни. Помітну роль у 1951—1958 рр., як і раніше, відігравала така форма поповнення рядів робітничого класу, як громадський призов. Він широко застосовувався для залучення молоді на освоєння цілинних і перелогових земель, на комсомольські будови.

Підвищення кваліфікації і підготовка кадрів на підприємствах здійснювалися через індивідуальне та бригадне навчання, школи передового досвіду, курси цільового призначення, курси оволодіння іншими професіями. У п'ятій п'ятирічці понад 38 млн. робітників та інженерно-технічних працівників країни навчалися на курсах і в гуртках на підприємствах, підвищуючи кваліфікацію і одержуючи нову спеціальність. Протягом 1956—1958 рр. в СРСР було підготовлено школи трудових резервів і підвищили кваліфікацію на підприємствах і установах понад 20 млн. робітників. У республіці тільки в 1958 р. виробничу підготовку на підприємствах і установах пройшло 510,7 тис. робітників, підвищили кваліфікацію 872,1 тис. робітників. Із розвитком промисловості зростали кадри робітничого класу на підприємствах західних областей УРСР. На кінець п'ятої п'ятирічки тут працювало 345 тис. робітників проти 122 тис. у 1940 р.

Склад робітничого класу республіки, як і раніше, мав інтернаціональний характер: поруч з українцями в його лавах були росіяни, білоруси, молдавани та ін. Велика кількість робітників була зайнята в провідних галузях промисловості. У машинобудуванні й металообробці в 1958 р. працювало майже 27% всіх робітників, у чорній металургії — 10,5%, у вугільній промисловості — 18,1%. Більше половини робітників республіки зосереджувалося у Сталінській, Київській, Харківській, Дніпропетровській, Ворошиловградській, Одеській і Запорізькій областях, які характеризувалися високим рівнем промислового розвитку.

Кількісні зміни в складі робітничого класу Української РСР супроводжувалися істотними якісними зрушеннями. Невпинно підвищувався їх загальноосвітній, кваліфікаційний та культурний рівень. Значна частина робітників продовжувала здобувати середню освіту через вечірні школи робітничої молоді, заочні школи, вечірні технікуми та курси. У 1959 р. понад половина робітників провідних професій республіки мала середню і вищу освіту. На 1000 робітників середню і вищу освіту мали, зокрема, 592 металісти і металурги, 767 фрезерувальників, 681 електромонтер, 656 інструментальників-лекальників.

Партійні й профспілкові організації Української РСР неухильно виконували поставлене XIX з'їздом КПРС завдання: «поліпшити якість підготовки молодих кваліфікованих робітників у системі державних трудових резервів і забезпечити підготовку і підвищення кваліфікації робітників шляхом індивідуального і бригадного навчання і через систему курсів та шкіл, організовуваних на підприємствах»¹.

У 1951—1959 рр. на промислових підприємствах УРСР щороку підвищували кваліфікацію 700—750 тис. робітників. Важливі якісні зміни всередині робітничого класу республіки, як і в цілому по країні, були викликані також розвитком нових галузей виробництва, потребами науково-технічної революції. Нові загони кваліфікованих робітників прийшли працювати в хімічну, газову, автомобільну, приладобудівну і радіо-електронну промисловість. Збільшилася кількість робітників, зайнятих у сільському господарстві республіки. Невпинне зростання рядів робітничого класу і підвищення його культурно-технічного рівня супроводжувалися піднесенням творчої активності робітників і посиленням їх ролі в усіх сферах економічного, політичного й духовного життя країни.

У розвитку економіки нашої країни п'ятирічні плани відіграють вирішальну роль у мобілізації волі й трудової енергії радянського народу

¹ КПРС в резолюціях ..., ч. 3. К., 1954, с. 541.

на розв'язання вузлових завдань будівництва нового суспільства. В ході їх розробки й реалізації вноситься значний вклад у розвиток теорії, методології й організації планування народного господарства.

Величезні досягнення розвитку індустрії Української РСР були результатом героїчних трудових зусиль робітничого класу, колгоспного селянства і радянської інтелігенції. Вони стали можливими завдяки правильній економічній політиці Комуністичної партії, дружбі й співробітництву трудящих України з братніми народами СРСР.

4. Розвиток продуктивних сил сільського господарства

Соціально-економічний розвиток країни в 50-ті роки вимагав дальшого зростання продуктивних сил сільського господарства, підвищення ефективності землеробства і тваринництва, зміцнення колгоспно-кооперативної власності, розширення зв'язків колгоспів з державним сектором економіки, через який вони органічно включаються в єдиний народногосподарський комплекс. Перед сільськогосподарським виробництвом стояло завдання повніше задовольняти потреби населення в продуктах харчування і промисловість — у сировині.

Характерним для аграрної політики партії в 50-ті роки було посилення комплексного підходу до розв'язання проблеми сільського господарства

Заходи Комуністичної партії і Радянської держави по розвитку сільського господарства на початку 50-х років

ХІІ з'їзд партії наголосив на необхідності піднести рівень механізації сільськогосподарських робіт, підвищити урожайність полів, збільшити громадське поголів'я худоби, його продуктивність, збільшити валову і товарну продукцію землеробства і тваринництва.

Центральний Комітет партії і Рада Міністрів СРСР посилили увагу до зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства. За перші три роки п'ятої п'ятирічки кількість зернових комбайнів і вантажних автомашин у колгоспах країни зросла порівняно з 1950 р. у півтора раза, тракторів — на 25%. Парк тракторів у машинно-тракторних станціях* Української РСР протягом 1951—1953 рр. збільшився на 36,7 тис. (у перерахунку на 15-сильні), зернових комбайнів — на 18,5 тис.

Вживались заходи з метою поліпшення конструкцій сільськогосподарських машин, розробки нових їх типів підвищеної експлуатаційної якості і надійності. Збільшились поставки колгоспам і радгоспам гусеничних і просапних тракторів. Це дало можливість розширити механізацію сільськогосподарських робіт. Якщо в 1940 р. за допомогою машин виконувалося 90 операцій, то в 1953 р.— 191. Більш швидкими темпами відбувалася електрифікація сільського господарства, будувалися міжколгоспні електростанції. Розпочалося підключення колгоспів та інших сільськогосподарських підприємств до державної електромережі. Проводилась робота по розширенню площ зрошуваних земель, насадженню лісозахисних смуг, створенню ставів і водоймищ. Збільшувалося виробництво мінеральних добрив.

Бурякокомбайни, виготовлені Дніпропетровським заводом сільськогосподарського машинобудування ім. К. Є. Ворошилова (1950 р.).

Партійні, радянські і сільськогосподарські органи підвищували рівень керівництва укрупненими колгоспами, дбали про налагодження кращого обслуговування їх машгао-тракторними станціями, поліпшення організації праці, використання трудових і матеріальних ресурсів. Посилювалась увага до зміцнення колгоспів досвідченими кадрами керівників. Весною 1951 р. на Україні було реорганізовано школи для підготовки голів колгоспів. Строк навчання в них збільшився з 2 до 3 років. В усіх областях республіки почали працювати курси по перепідготовці спеціалістів сільського господарства, зокрема голів колгоспів. У 1951 р. такі курси закінчили більш як 2860 чоловік. Поліпшувався склад керівних кадрів МТС. Лише протягом дев'яти місяців 1952 р. на посади директорів, головних інженерів і головних агрономів МТС було направлено 374 спеціалісти з вищою і середньою спеціальною освітою.

Важливу роль у зміцненні колгоспного ладу в західних областях України відігравали політвідділи МТС, створені наприкінці 1949 р. Разом з партійними організаціями вони добивалися зміцнення молодих колгоспів, піднесення виробництва, трудової і політичної активності колгоспників, виховували соціалістичне ставлення до суспільної власності. Політвідділи допомагали партійним органам створювати партійні і комсомольські організації, піднімали населення на боротьбу проти залишків банд українських буржуазних націоналістів та їх соціальної опори — куркульства. Виконавши завдання, поставлені перед ними, політвідділи МТС західних областей у грудні 1953 р. припинили свою діяльність.

Завдяки заходам, вжитим партією та державою, працівники сільськогосподарства республіки в перші роки п'ятирічки добилися певних успіхів у розвитку колгоспного і радгоспного виробництва. В урожайному 1952 р. УРСР засипала в державні засіки 436 млн. пудів пшениці — на

205 млн. пудів більше, ніж у 1940 р., перевиконала план здачі цукрових буряків. Зріс продаж державі продуктів тваринництва.

Проте сільське господарство України, як і всієї Радянської країни, відчувало в своєму розвитку значні труднощі.

Всебічний аналіз стану сільського господарства в країні зробив вересневий (1953 р.) Пленум ЦК КПРС. Він прийняв постанову «Про заходи дальшого розвитку сільського господарства СРСР». Як зазначалося в рішенні Пленуму, в багатьох колгоспах і районах урожай зернових, круп'яних, льону, цукрових буряків, олійних та інших культур залишався низьким. Особливо відставало тваринництво. Поголов'я корів не досягло ще довоєнного рівня. Низькою була продуктивність худоби. Рівень виробництва сільськогосподарської продукції не задовольняв потреб населення у продуктах харчування, а промисловість — у сировині, не відповідав технічній озброєності сільського господарства і можливостям, закладеним у колгоспному ладі. Відставання сільськогосподарського виробництва стримувало розвиток всього народного господарства, зростання добробуту народу.

Партія відверто вказала на об'єктивні і суб'єктивні фактори, які спричинили відставання сільськогосподарського виробництва в країні. У роки довоєнних п'ятирічок Радянська держава створила важку індустрію — необхідну умову успішного розвитку всього народного господарства. При цьому країна використовувала лише свої внутрішні резерви, не одержуючи позик і кредитів ззовні. Ця обставина не давала змоги виділяти в потрібних розмірах кошти для одночасного розвитку швидкими темпами і сільського господарства. В період Великої Вітчизняної війни сільське господарство, як і промисловість, у районах, тимчасово окупованих німецько-фашистськими загарбниками, зазнало величезних руйнувань. В республіках і областях, які ввійшли до складу СРСР напередодні і після війни, колективізація завершилася лише в 1950 р. У роки четвертої п'ятирічки основні кошти держава витратила на відбудову промисловості. Власні нагромадження колгоспів були незначними. Їх економіка перебувала здебільшого на низькому рівні.

Пленум викрив серйозні хиби в керівництві сільськогосподарським виробництвом. Порушувався принцип матеріальної заінтересованості колгоспів і колгоспників у розвитку господарства. Це проявлялось, зокрема, у економічно необґрунтованих, низьких заготівельно-закупочних цінах на сільськогосподарську продукцію та сировину. Не додержувався принцип погектарних поставок сільськогосподарської продукції, що ставило кращі господарства в невідне становище, не стимулювало розвитку сільського господарства в цілому.

Негативно позначалася на зростанні виробництва низька і несвоєчасна оплата праці в значній кількості колгоспів, що вело до послаблення трудової дисципліни колгоспників, знижувало їх відповідальність за розвиток громадського господарства. Мали місце порушення принципу правильного поєднання громадських і особистих інтересів в сільськогосподарській артілі. Завищені норми поставок продуктів з присадибних ділянок, а також хиби, допущені в податковій політиці щодо присадибного господарства колгоспників, призвели до скорочення садівництва, поголів'я корів, свиней і овець в особистій власності колгоспників.

Розвиток сільськогосподарського виробництва частково стримувався і надмірною централізацією планування. Крім того, відчувалися недоліки в доборі і розстановці керівних кадрів та спеціалістів. У 1953 р. лише 3% голів колгоспів УРСР мали вищу освіту, 20% — середню, а решта —

незакінчену середню або початкову освіту. В МТС та радгоспах також не вистачало кваліфікованих керівників, інженерно-технічних працівників та механізаторів. Чимало спеціалістів сільського господарства не працювало безпосередньо в колгоспах і радгоспах. Сільськогосподарська техніка використовувалась незадовільно.

Викривши причини і труднощі, які перешкождали повністю використовувати величезні можливості, закладені в соціалістичному сільському господарстві, партія на вересневому (1953 р.) та наступних пленумах ЦК КПРС накреслила ряд економічних, політичних і організаційних заходів, спрямованих на подолання відставання колгоспного і радгоспного виробництва. Серед цих заходів важливе місце відводилося зміцненню матеріально-технічної бази сільського господарства, посиленню матеріальної заінтересованості трудівників села у розвитку громадського господарства. Матеріальне стимулювання партія розглядала як один з корінних принципів соціалістичного господарювання. Вересневий пленум визначив шляхи підвищення врожайності зернових та технічних культур, збільшення виробництва і заготівель продуктів тваринництва. Значна увага приділялася зміцненню села кадрами, вдосконаленню керівництва колгоспами, радгоспами та машинно-тракторними станціями з боку партійних, радянських та сільськогосподарських органів, наближенню науково-дослідних установ до колгоспів і радгоспів.

Ці заходи були логічним розвитком аграрної політики партії, спрямованої на зміцнення колгоспного ладу, дальше піднесення сільського господарства на основі індустріалізації і електрифікації виробництва. Рішення вересневого (1953 р.) Пленуму знайшли одностайну підтримку і схвалення робітничого класу, колгоспного селянства та інтелігенції.

Організаційно-господарське зміцнення колгоспів і радгоспів Для розвитку сільськогосподарського виробництва першочергове значення мало посилення економічної допомоги держави. Зміцнення могутності країни, швидке зростання національного доходу давали можливість, не знижуючи темпів розвитку промисловості, рік у рік збільшувати державні витрати на технічне оснащення і електрифікацію сільського господарства, спорудження зрошувальних і осушувальних систем, будівництво господарських приміщень тощо. Якщо у 1951 р. для забезпечення МТС Української РСР тракторами та іншими машинами держава витратила 686 млн. крб., то у 1957р.— 1678 млн.крб., або в 2,4 раза більше. В цілому капіталовкладення держави в сільське господарство Української РСР протягом 1951—1958 рр. досягли майже 17,7 млрд. крб., що в 4 рази більше, ніж було витрачено на розвиток сільського господарства за роки четвертої п'ятирічки.

Швидкими темпами зростали капіталовкладення колгоспів у розвиток свого господарства. Якщо за роки четвертої п'ятирічки колгоспи УРСР витратили на об'єкти виробничого призначення 5,13 млрд. крб., то в 1951—1958 рр.— понад 27 млрд. крб., або в 5,2 раза більше. Це сталося насамперед завдяки більш послідовному дотриманню принципу матеріальної заінтересованості колгоспників у збільшенні виробництва продукції, підвищенні прибутків колгоспів від реалізації її державі. Протягом 1952—1958 рр. державні заготівельно-закупочні ціни на зерно зросли майже в 7 разів, на картоплю майже у 8 разів, на продукти тваринництва — у 5,5 раза.

Значно зменшився розмір натуроплати колгоспів за роботу МТС. Обсяг робіт, виконаних МТС у колгоспах, по СРСР за 1953—1957 рр. зріс

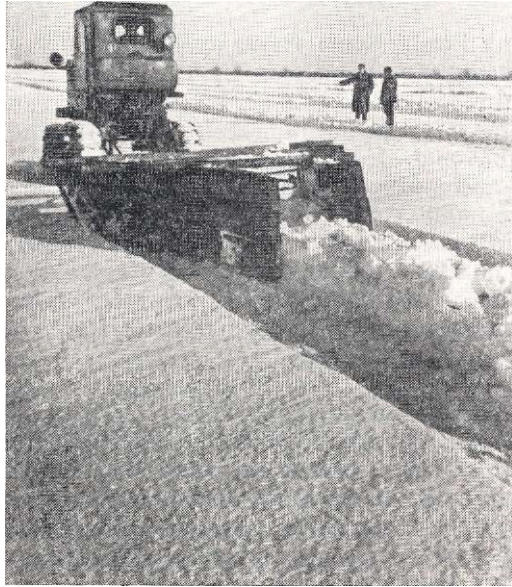
на 19%, а розмір натуроплати зменшився на 29%. Держава знизила норми обов'язкових поставок колгоспами сільськогосподарської продукції, а також ліквідувала заборгованість колгоспів по натуроплаті за роботи МТС, по обов'язкових поставках і контрактаціях сільськогосподарської продукції та сировини. Колгоспам і сільському населенню західних областей України було надано ряд інших важливих економічних пільг.

Всі ці заходи сприяли розвитку і зміцненню громадського господарства, поліпшенню добробуту колгоспників, дали можливість колгоспам значно розширити будівництво приміщень виробничого і соціально-культурного призначення, збільшити витрати на придбання продуктивної худоби, машин, двигунів, інвентаря тощо.

Значно поліпшилось матеріально-технічне постачання колгоспів і радгоспів. Протягом 1954—1957 рр. парк тракторів (у перерахунку на 15-сильні) в Українській РСР збільшився на 42,3 тис. машин, зернових комбайнів — на 9,8 тис. На лани колгоспів і радгоспів все більше надходило гусеничних і колісних тракторів з дизельними моторами, самохідних зернових комбайнів, спеціалізованих видів навісних знарядь. Поліпилась ремонтна база, насамперед в МТС.

Організаційно-господарське зміцнення колгоспів, піднесення усіх галузей сільськогосподарського виробництва великою мірою залежали від роботи машинно-тракторних станцій. 21 вересня 1953 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про заходи по дальшому поліпшенню роботи машинно-тракторних станцій», в якій наголошувалося на необхідності забезпечити МТС постійними кадрами механізаторів, кваліфікованими інженерно-технічними працівниками, посилити механізацію сільськогосподарського виробництва і продуктивно використовувати багату й складну техніку. На розвиток цього у жовтні 1953 р. ЦК Компартії України і Рада Міністрів УРСР прийняли постанову «Про заходи по зміцненню машинно-тракторних станцій керівними та інженерно-технічними кадрами». В ній намічалось направити в МТС з промисловості та інших галузей народного господарства необхідну кількість інженерно-технічних працівників.

Заклик партії допомогти селу кадрами знайшов широкий відгук серед трудящих міста. До парторганізацій заводів, фабрик і установ надійшло десятки тисяч заяв комуністів та безпартійних спеціалістів, які просили направити їх працювати на село. До кінця 1953 р. з промисловості, транспорту та установ на роботу в МТС республіки виїхало 5 тис. інженерів і техніків. Понад 1400 інженерно-технічних працівників було послано в МТС інших республік. На кінець 1957 р. 68,7% директорів МТС України мали вищу освіту (в 1953 р.— 29%). На посадах головних інженерів кількість спеціалістів з вищою освітою збільшилася з 17% в 1953 р. до 66,4% в 1957 р. Здібними організаторами проявили себе П. І. Рубель — заслужений агроном республіки, директор М'ястківської МТС Вінницької області, Ф. Т. Живаго — директор Дяківської МТС Вороншловградської області, І. Т. Горелов — директор Мар'їнської МТС Сталінської області. За заслуги в піднесенні сільськогосподарського виробництва їм було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Проводилася робота по зміцненню МТС механізаторами, яких відповідно до рішень вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС зараховували в штати МТС. Домагаючи вирішити проблему механізаторських кадрів, робітничий клас республіки протягом вересня—грудня 1953 р. відрядив до МТС понад 6 тис. робітників, які володіли професіями трактористів, комбайнерів тощо. У 1955 р.

Снігозатримання в колгоспі ім. В. І. Леніна Вороновицького (нині Вінницького) району Вінницької області (1954 р.).

новні польові роботи, як оранка, сівба зернових, цукрових буряків, соняшнику та кукурудзи. МТС відіграли величезну роль в піднесенні культури землеробства, зокрема у поліпшенні агротехніки вирощування зернових та технічних культур. Одночасно МТС подавали значну допомогу колгоспам у механізації трудомістких робіт на тваринницьких фермах, електрифікації, експлуатації енергетичних установок, будівництві виробничих приміщень.

На організаційно-господарське зміцнення колгоспів була спрямована постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 9 березня 1955 р. «Про зміну практики планування сільського господарства». З урахуванням державних планів заготівель і закупок сільськогосподарської продукції колгоспам надавалось право визначати розмір посівних площ під певні культури, кількість худоби і заходи по піднесенню її продуктивності. З метою дальшого розвитку колгоспної демократії партія і уряд у 1956 р. рекомендували колгоспам переглянути Примірний Статут сільськогосподарської артілі. Враховуючи місцеві умови, колгоспники республіки внесли до Статуту значну кількість змін і доповнень. Вони стосувалися визначення розмірів присадибних ділянок колгоспників залежно від їх участі в громадському господарстві, організації бригад і ланок, нормування і оплати праці тощо. У колгоспах почало впроваджуватися щомісячне авансування колгоспників. Всі ці та інші заходи сприяли дальшому розвитку сільськогосподарського виробництва, організаційно-господарському

в МТС України налічувалось вже 500 тис. постійних працівників, тоді як у 1950 р. лише 77 тис. Поліпшилась оплата і умови праці механізаторів.

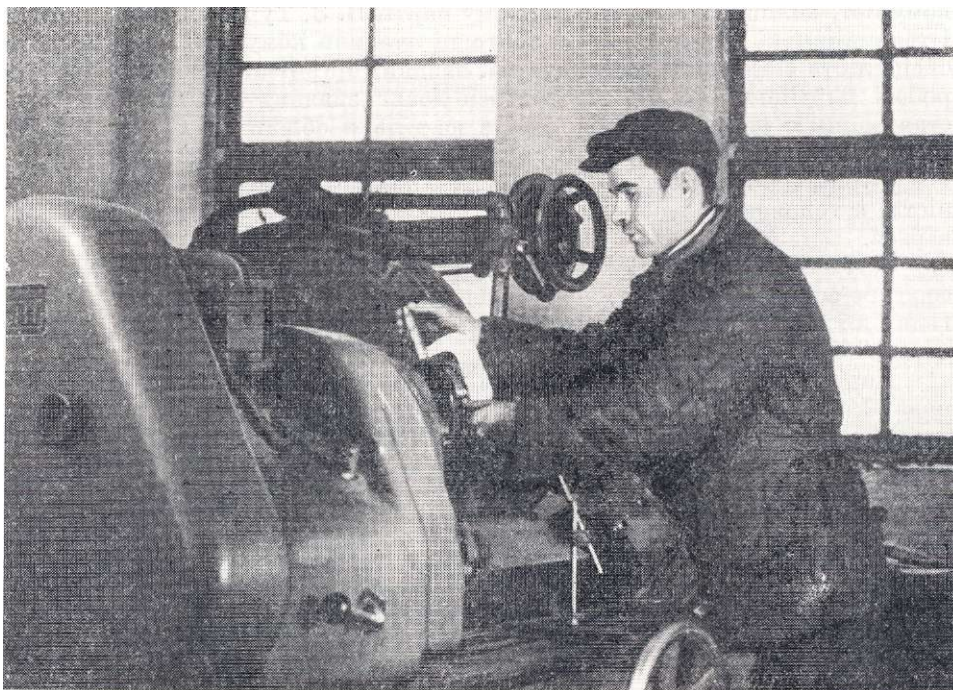
Школи механізації реорганізовувалися в училища механізації сільського господарства. Кількість їх на Україні зростає з 56 у 1953 р. до 147 у 1955 р. Протягом 1953—1957 рр. ці заклади, а також ремісничі училища та школи фабрично-заводського навчання випустили близько 692 тис. сільських механізаторів. За цей час на короткострокових курсах було підготовлено багато шоферів, обліковців-заправників, причіплювачів, помічників комбайнерів і машиністів сільськогосподарських машин.

На кінець 1957 р. на Україні працювало 1367 МТС, що обслуговували 14 687 колгоспів. З 1950 по 1957 р. обсяг робіт, виконуваних машинно-тракторними станціями в колгоспах УРСР, зріс на 75%. За допомогою МТС колгоспи майже повністю механізували такі ос-

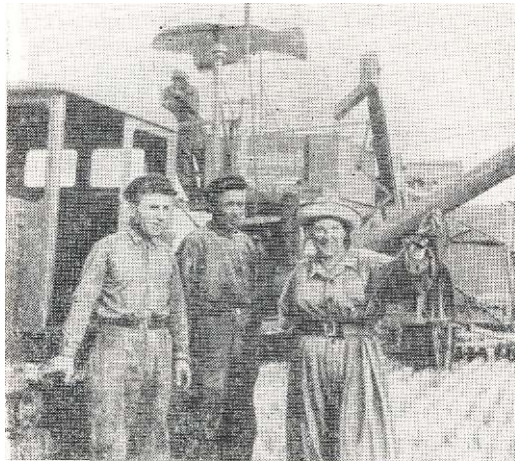
зміцненню колгоспів, поліпшенню добробуту трудівників села, розвитку їх творчої ініціативи.

Поліпшилася партійно-політична робота на селі. Значною мірою цьому сприяло направлення на постійну роботу в сільські райони з міст і промислових центрів комуністів. Розширився прийом в ряди КПРС передовиків виробництва і спеціалістів сільського господарства. На кінець 1958 р. в усіх колгоспах республіки діяли вже партійні організації. В них налічувалося 245 тис. комуністів, що у 2,5 раза більше, ніж на початку 50-х років. Поліпшився якісний склад секретарів колгоспних партійних організацій. У багатьох парторганізаціях було обрано партійні бюро, створено партійні групи на вирішальних ділянках виробництва. Збагатилися форми організаторської і виховної роботи комуністів серед трудівників села. Поряд з комуністами активну виховну роботу серед сільського населення вели комсомольці, ряди яких в колгоспах республіки значно зросли.

Велику увагу приділяли центральні партійні органи сільським райкомам партії, зміцненню їх досвідченими кадрами. На кінець 1958 р. на Україні 80% перших секретарів сільських райкомів партії і голів райвиконкомів мали вищу або незакінчену вищу освіту. В цілому районні партійні організації багато робили для того, щоб подолати відставання колгоспів і радгоспів. Вміло проводили політико-виховну і організаторську роботу серед трудівників села Гайворонський райком партії Кіровоградської області під керівництвом П. П. Фещука, Білоцерківський райком партії Київської області, очолюваний Г. А. Ткаченком, Гуляйпільський райком партії Запорізької області на чолі з І. Ф. Тарасевичем. Першим секретарям цих райкомів в 1958 р. було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Кращий токар Мукачівської МТС Закарпатської області Л. Мелковський (1951 р.).

Бригадир тракторної бригади Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії, депутат Верховної Ради СРСР П. М. Ангеліна на збиранні врожаю (1952 р.).

Партія продовжувала роботу по зміцненню колгоспів і радгоспів керівними кадрами. В березні 1955 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову про відбір 30 тис. чоловік з числа партійних, радянських і господарських кадрів, інженерно-технічних працівників, робітників і службовців, які виявили бажання поїхати па роботу в село, здатних забезпечити керівництво колгоспним виробництвом. Протягом 1954—1955 рр. партійні організації України рекомендували на посади голів колгоспів близько 6 тис. членів КПРС. Чимало секретарів райкомів і міськкомів партії, відповідальних працівників партійних і радянських органів, інженерів промислових підприємств, спеціалістів сільського господарства очолили тоді колгоспи. Так, на чолі колгоспу ім. Татарбу-

нарського повстання Одеської області в 1955 р. став тридцятитисячник, комуніст, колишній секретар райкому партії В. З. Тур. Рільничі бригади і тваринницькі ферми в цьому колгоспі очолили комуністи, здебільшого спеціалісти сільського господарства. Завдяки організаторській і виховній роботі партійної організації колгосп досяг значних успіхів і невдовзі став одним з передових господарств не тільки області, а й республіки. Значно поліпшилися справи в колгоспі «Росія» Красногвардійського району Кримської області, коли вирішальні ділянки в ньому очолили комуністи, а головою колгоспу в 1955 р. став тридцятитисячник А. С. Перверзєв.

Загалом по республіці в 1958 р. 68% голів колгоспів мали вищу або середню освіту. Кількість спеціалістів сільського господарства серед бригадирів і завідуючих тваринницькими фермами у колгоспах України зроста з 1,3% в 1950 р. до 4,3% в 1958 р.

Керівні кадри колгоспів набули досвіду організації колгоспного господарства. За одержання високих і сталих врожаїв, успіхи у розвитку тваринництва, широке впровадження досягнень науки і передового досвіду у сільськогосподарське виробництво в лютому 1958 р. 62 голів колгоспів республіки було удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Двічі Героєм Соціалістичної Праці стали голови колгоспів Г. Є. Буркацька, С. Є. Бешуля, Д. В. Бойко, П. П. Ведута, Ф. І. Дубковецький, В. Т. Литвіїненко, Г. С. Могильченко, М. О. Посмітний, П. К. Романенко.

Значно поліпшився якісний склад керівних кадрів радгоспів — 94% директорів радгоспів УРСР в 1959 р. мали вищу і середню освіту. Хоршими організаторами проявили себе директор радгоспу «Коктебель» Судацького району Кримської області М. А. Македонський — ушавлений командир Південного з'єднання партизанських загонів Криму; директор

Збори комуністів колгоспу ім. XVIII партійної конференції Сарненського району Ровенської області обговорюють свої завдання у зв'язку з рішеннями лютого (1958 р.) Пленуму ЦК КПРС.

радгоспу «Металіст» Луганської області О. Г. Толкачов та ін. За успіхи в розвитку радгоспного виробництва їм присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

Важливе значення для зміцнення колгоспів і радгоспів мало поповнення їх спеціалістами сільського господарства — агрономами і тваринниками. В. І. Ленін вчив: «...ш.об управляти, треба бути компетентним, треба повністю і досконало знати всі умови виробництва, треба знати техніку цього виробництва на її сучасній висоті, треба мати певну наукову освіту»¹. Керуючись цими настановами, Комуністична партія і Радянська держава завжди проявляли велику турботу про підготовку кваліфікованих спеціалістів для сільського господарства.

Чимало спеціалістів, які прийшли працювати на село на початку 50-х років, проявили себе талановитими організаторами. В 1953 р. у с. М'якохід Бершадського району Вінницької області прибув молодий агроном В. М. Кавун. Незабаром його обрали головою колгоспу ім. В. В. Куйбишева (пізніше — колгосп ім. XXII з'їзду КПРС, с. Шляхова). Минуло кілька років, і колгосп, очолюваний ним, став передовим. За значні успіхи в розвитку господарства В. М. Кавуну було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Його обрали членом ЦК КПРС і членом Президії Верховної Ради СРСР, членом Ради колгоспів країни. В 1978 р. В. М. Кавун був обраний першим секретарем Житомирського обкому Компартії України.

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 40, с. 207.

Голова колгоспу «Здобуток Жовтня» Тальнівського району Черкаської області Герой Соціалістичної Праці Ф. І. Дубковецький (1957 р.).

За рішенням партії та уряду в 1955 р. в колгоспи було переведено на постійну роботу спеціалістів сільського господарства, що перебували в штатах МТС. На 1 квітня 1955 р. в колгоспах України працювало близько 47 тис. спеціалістів з вищою і середньою освітою. В радгоспах і підсобних сільськогосподарських підприємствах України на кінець 1957 р. було зайнято 13,8 тис. спеціалістів. Зосередження переважної більшості спеціалістів сільського господарства безпосередньо в сфері виробництва сприяло поліпшенню керівництва ним, ширшому впровадженню у практику досягнень науки і передового досвіду.

Однією з важливих умов організаційно - господарського зміцнення колгоспів і радгоспів було зростання їх трудових ресурсів. Кількість робіт-

ників у радгоспах та підсобних сільськогосподарських підприємствах протягом 1950—1958 рр. зросла з 500 тис. до 617 тис. чоловік. Якщо в 1950 р. серед колгоспників налічувалося 8 млн. працездатних, то в 1958 р.— 8,5 млн. Змінилося співвідношення між чоловіками і жінками. В 1958 р. чоловіки становили 41 % працездатних колгоспників проти 30% у 1950 р. Це мало важливе значення не лише для зменшення навантаження на яйнок, полегшення їх праці, а й для посилення потенціалу робочої сили в колгоспах, що є важливим фактором піднесення виробництва.

У 50-х роках відбулося дальше підвищення культурно-технічного рівня і кваліфікації трудівників села. У колгоспах УРСР на кінець 1958 р. налічувалося майже 426,3 тис. механізаторів. Розширилася підготовка кваліфікованих ланкових, бригадирів, завідуючих фермами, овочівників, садівників, птахівників, пасічників.

Набагато підвищився загальний освітній рівень сільських жителів. На початок 1959 р. на кожну 1000 зайнятих колгоспників республіки вищу, середню і незакінчену середню освіту мало 245 чоловік, або у 8 разів більше, ніж у 1939 р. Значно зменшився розрив, у освітньому рівні міського і сільського населення, збагатився духовний світ колгоспників і робітників радгоспів.

Удосконалювалось розміщення трудових ресурсів. Цьому сприяв ряд факторів, у тому числі організоване переміщення трудівників села з густо заселених районів республіки. Держава брала на себе значну частину витрат, пов'язаних з переїздом, надавала пільги тим, хто переселявся на нові місця, видавала довгострокові кредити, гарантувала працевлаштування за професією, допомагала будувати житло.

**Допомога трудящих
міста селу ***

Непорушний союз робітничого класу і колгоспного селянства, їх тісне співробітництво, спільність економічних, політичних і духовних інтересів є невичерпним джерелом розвитку Радянської країни, зміцнення її могутності. В період створення розвинутого соціалістичного суспільства політика Комуністичної партії спрямовувалась на збагачення форм співробітництва між робітничим класом і колгоспним селянством, на посилення допомоги міста селу в розвитку економіки колгоспів і радгоспів, зміцнення їх кадрами, піднесення соціальної активності працівників сільського господарства, підвищення їх культурно-технічного рівня.

У 50-ті роки, як і в попередні періоди, однією з найважливіших форм участі робітничого класу в соціалістичному будівництві на селі була допомога селянству кадрами. Поставлене партією завдання — подолати відставання сільськогосподарського виробництва — стало кровною справою комуністів і безпартійних, що працювали в промисловості, на будівництві, транспорті, в установах і наукових закладах. Тисячі трудящих з'їжділи поїздами на освоєння цілих земель, багато з них очолили колгоспи, радгоспи, МТС, пішли працювати на ферми і лани, сіли за кермо тракторів і комбайнів.

Дійовою формою участі робітничого класу в піднесенні сільського господарства, тісного співробітництва робітників і селян, зміцнення їх непорушного союзу стали оснащення колгоспів і радгоспів тракторами, комбайнами та іншими машинами, розвиток технічного прогресу на селі.

Робітничий клас широко розгорнув соціалістичне змагання за перевиконання планів постачання сільськогосподарської техніки селу. Ініціаторами змагання на Україні виступили робітники харківських

Будинок агрикультури в колгоспі ім. Т. Г. Шевченка Золотоніського району Полтавської (нині — Черкаської) області (1953 р.).

• підприємств — тракторного заводу ім. Серго Орджонікідзе (ХТЗ) і заводу сільськогосподарського машинобудування «Серп і Молот», а також Львівського заводу сільськогосподарських машин, київських заводів «Ленінська кузня», «Більшовик», «Червоний екскаватор» та ряду інших підприємств республіки.

Готуючись гідно зустріти всенародне свято 300-річчя возз'єднання України з Росією, колектив ХТЗ на початку 1954 р. взяв підвишені соціалістичні зобов'язання по збільшенню виробництва тракторів, достроковому виконанню плану, підвищенню техніко-економічних показників у роботі. ЦК Компартії України 14 січня 1954 р. прийняв постанову «Про соціалістичні зобов'язання колективу Харківського орденів Леніна та Трудового Червоного Прапора тракторного заводу ім. Серго Орджонікідзе», в якій говорилось, що значення почину робітників та інженерно-технічних працівників ХТЗ полягає в тому, що вони, зобов'язавшись досягти високих трудових показників, одночасно розгорнули шефську роботу в одинадцяти колгоспах і трьох МТС Чугуївського району. ЦК Компартії України рекомендував організаціям промислових підприємств, будов і транспорту обговорити починання харків'ян і спрямувати соціалістичне змагання на успішне виконання виробничих планів 1954 р.

Колективи науково-дослідних установ і підприємств сільськогосподарського машинобудування на заклик ЦК Компартії України відповіли зобов'язанням удосконалити конструкції тракторів, комбайнів, знарядь і обладнання, виготовити нові марки машин, підвищити їх виробничу ефективність, зручність та надійність в експлуатації.

Ряд харківських підприємств вирішив випускати понад план машини для села із зекономлених матеріалів. Харківський обласний комітет партії схвалив цей патріотичний почин. Він знайшов широку підтримку в робітничих колективах республіки. Робітники київського заводу «Ленінська кузня», підхопивши це починання, а також ініціативу колективу ленінградського заводу «Електросила», зобов'язалися збільшувати випуск продукції на існуючих робочих площах, почали виготовляти більше запасних частин до тракторів, комбайнів, кормозапарників та іншого обладнання.

У 1955 р. металурги республіки розгорнули змагання за випуск надпланового металу для потреб сільського господарства. Використовуючи цей метал, підприємства тракторного та сільськогосподарського машинобудування виробили тисячі надпланових машин і знарядь. Загалом по Україні за 1951—1958 рр. виробництво тракторів зросло в 2,3 раза (в 15-сильному обчисленні), бурякозбиральних комбайнів — в 4,3 раза.

Зміцненню матеріально-технічної бази сільського господарства значною мірою сприяло розширення шефських зв'язків промислових підприємств з колгоспами, радгоспами та МТС. Восени 1953 р. виробничі колективи Новокраматорського машинобудівного, Ждановського металургійного заводів і заводу гірничого машинобудування Сталінської області за прикладом московських підприємств взяли зобов'язання допомогти підшефним колгоспам і МТС подолати відставання. Жовтневий (1953 р.) Пленум ЦК Компартії України схвалив цю ініціативу і зобов'язав партійні організації республіки організувати шефство над колгоспами, радгоспами і машинно-тракторними станціями, подавати їм допомогу в ремонті тракторного парку, механізації трудомістких процесів у тваринництві, в будівництві парників, теплиць тощо.

Для керівництва шефською роботою при обкомах і міськкомах Компартії України створювалися шефські комісії, які допомагали у плану-

ванні, координації, узгодженні шефської діяльності партійних, профспілкових і комсомольських організацій. Патріотичний почин заводів Донбасу активно підтримали трудящі усієї республіки. На кінець 1953 р. у шефську роботу в Українській РСР включилося близько 3600 промислових підприємств і понад 1600 міських будинків культури і клубів. Основним напрямом шефської діяльності трудящих міста була допомога колгоспам у піднесенні рівня механізації сільськогосподарських робіт на базі впровадження нової техніки. Особлива увага приділялася механізації трудомістких процесів у тваринництві.

Робітничий клас передавав трудівникам села свій досвід індустріальної праці. Зокрема, робітники Харківського турбогенераторного заводу неодноразово відвідували підшефну Парасковіївську МТС. Сільських механізаторів навчав знатний токар заводу лауреат Державної премії СРСР, Герой Соціалістичної Праці К. С. Кисляков. На ХТЗ та інших заводах було організовано курси для механізаторів області. На Одеському заводі радіально-свердлильних верстатів у 1955 р. проведено семінар сільських механізаторів, в роботі якого брав участь відомий токар-швидкокісник, лауреат Державної премії СРСР Г. С. Нежевенко. Сільські механізатори в цехах заводу оволодівали передовими методами праці. Збагачення технічними знаннями і передовим досвідом допомагало працівникам МТС прискорювати і поліпшувати ремонт техніки, підвищувати продуктивність праці.

Допомогу селу надавали і вчені республіки. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона Академії наук УРСР розробив технологію відновлення спрацьованих частин тракторів, застосування електрозварювання при ремонті сільськогосподарських машин. Багато зусиль для піднесення рівня механізації сільського виробництва доклали вчені політехнічних інститутів Києва, Харкова, Львова, сільськогосподарських вузів та багатьох інших наукових установ і учбових закладів республіки.

Спрямовуючи шефську роботу промислових підприємств, Комуністична партія дбала про те, щоб у цій важливій справі не допускалися перогини. Січневий (1955 р.) Пленум ЦК КПРС засудив неправильну практику, за якою промислові підприємства безплатно виготовляли для колгоспів устаткування, нерідко на шкоду своєму основному виробництву. Усуваючи недоліки в шефській роботі, партійні організації розгорнули ще ширшу допомогу колгоспам, вишукували такі резерви і шляхи, які не перешкоджали підприємствам виконувати державні плани.

Допомога міста селу у 50-і роки відіграла важливу роль у подоланні відставання сільського господарства, у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції, у зміцненні союзу робітничого класу, колгоспного селянства та інтелігенції.

Реорганізація МТС

Втілення в життя заходів, розроблених вересневим (1953 р.) і наступними пленумами ЦК партії та XX з'їздом КПРС, забезпечило значно зміцнення колгоспів і радгоспів. Протягом 1953—1957 рр. у сільське господарство СРСР надійшло тракторів, комбайнів та іншої техніки в 1,5—2 рази більше, ніж за попередні чотири роки. Поліпшився якісний склад керівних кадрів і спеціалістів у сільському господарстві. На початок 1957 р. серед голів колгоспів країни налічувалося 90% комуністів. Багато керівників і спеціалістів колгоспів навчилося уміло використовувати місцеві резерви і можливості для збільшення виробництва продукції.

Валовий збір зерна в СРСР протягом 1953—1957 рр. піднявся на 27% порівняно з попередніми чотирма роками. Зросли також валові збори цукрових буряків, бавовни, льону-довгунця, картоплі та овочів. Виробництво м'яса колгоспами і радгоспами в ці роки збільшилося на 80%, молока — більше ніж удвічі. Неподільні фонди колгоспів зросли з 63,1 млрд. крб. у 1953 р. до 98,6 млрд. крб. у 1957 р. Грошові і натуральні доходи колгоспників від громадського і присадибного господарства в розрахунку на одного працюючого збільшилися за цей час на 33% (в порівняльних цінах).

У результаті всенародної боротьби за піднесення сільського господарства змінилися соціально-економічні умови на селі. Колгоспи за допомогою держави економічно зміцнили, стали високоприбутковими господарствами. У колгоспах вирости свої численні кадри механізаторів. Назріла потреба внести докорінні зміни у форми виробничо-технічного обслуговування колгоспів.

Враховуючи ці обставини і керуючись інтересами дальшого зростання сільськогосподарського виробництва, лютневий (1958 р.) Пленум ЦК КПРС розглянув питання про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій. Пленум відзначив велику політичну і організаційну роль, яку відіграли машинно-тракторні станції у створенні і зміцненні колгоспного ладу, в укріпленні союзу робітничого класу й селянства, в підготовці кваліфікованих механізаторських кадрів, підвищенні культури землеробства і тваринництва. Водночас у постанові Пленуму зазначалося, що в умовах, коли колгоспи в своїй більшості в організаційно-господарському відношенні зміцнили, існуюча форма виробничо-технічного обслуговування їх через МТС перестала відповідати потребам розвитку виробничих сил сільського господарства. Більше того, ця форма в багатьох випадках гальмувала дальше піднесення колгоспів, зв'язувала їх ініціативу у справі кращого використання резервів колгоспного виробництва.

Пленум визнав за необхідне змінити існуючий порядок виробничо-технічного обслуговування колгоспів і поступово реорганізувати МТС в ремонтно-технічні станції (РТС), покликані забезпечувати обслуговування колгоспів (ремонт тракторів, комбайнів та інших машин), постачання колгоспам нової техніки, запасних частин, нафтопродуктів, добрив, отрутохімікатів та інших матеріалів.

У зв'язку з реорганізацією МТС було визнано доцільним перейти до продажу тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин безпосередньо колгоспам.

Враховуючи важливість такого заходу, як реорганізація МТС, лютневий Пленум вирішив провести його всенародне обговорення. Рішення Пленуму знайшли одностайну підтримку колгоспного селянства, робітничого класу та інтелігенції всієї країни.

Верховна Рада СРСР на першій сесії 5-го скликання 31 березня 1958 р. прийняла «Закон про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій».

Питання реорганізації МТС в УРСР обговорювалося березневим (1958 р.) Пленумом ЦК Компартії України. Для оперативного і правильного вирішення питання про продаж техніки колгоспам при кожній МТС створювалися спеціальні комісії, до складу яких входили голови колгоспів, директори та головні інженери машинно-тракторних станцій, представники Держбанку. Комісії оцінювали стан техніки, допомагали колгоспам визначити потреби в ній.

До кінця 1958 р. на Україні реорганізацію МТС було завершено. Колгоспи республіки придбали понад 108 тис. тракторів, майже 43 тис. зернових комбайнів та багато інших сільськогосподарських машин на суму 4,3 млрд. крб. Радянська держава надала значну допомогу економічно слабким колгоспам країни, виділила їм значні кредити для придбання техніки, ліквідувала заборгованість колгоспів за минулі роки по обов'язкових поставках державі сільськогосподарської продукції, а також натуроплати за роботи МТС.

На базі МТС у республіці було створено понад 730 РТС. їм передали більшість приміщень та устаткування МТС, міжрайонних майстерень капітального ремонту.

Зміна форми виробничо-технічного обслуговування колгоспів внесла істотні зміни в економічні взаємовідносини між колгоспами і державою. До реорганізації машинно-тракторних станцій колгоспи розраховувалися з державою за техніку МТС, що обслуговувала їх, натурою — зерном та іншими сільськогосподарськими продуктами. Після реорганізації МТС колгоспи перейшли на грошову форму оплати державі за техніку.

Важливу роль в розвитку нових економічних зв'язків між колгоспами і державою відіграло втілення в життя постанови червневого (1958 р.) Пленуму ЦК КПРС, який вважав за доцільне скасувати починаючи з 1958 р. обов'язкові поставки колгоспами сільськогосподарської продукції державі і натуроплату за роботи, що їх виконували в колгоспах МТС та РТС. Єдиною формою державних заготівель стала закупка у колгоспах сільськогосподарської продукції за єдиними цінами, диференційованими по зонах країни. Загалом закупівельні ціни на продукти сільського господарства значно підвищувалися.

При проведенні реорганізації МТС мали місце й певні труднощі. Економічно міцні господарства розраховувалися за техніку відразу. Для слабких колгоспів одноразові великі фінансові витрати були надто обтяжливими. Це викликало у них значні економічні труднощі, знизило оплату праці колгоспників. Погіршилася ремонтна база. Не вистачало запасних частин до тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин. Відчувалася недостатня забезпеченість колгоспів інженерно-технічними кадрами. Не всі колгоспи зуміли відразу перебудувати свою роботу в нових умовах. Але всі ці обставини мали тимчасовий характер.

Важливу роль у подоланні цих труднощів відіграла допомога держави слабким колгоспам, а також посилення шефства робітничого класу над селом. Після реорганізації МТС тепловозобудівники Харкова взялися за будівництво ремонтних майстерень у підшефних колгоспах, допомагали їм верстатами та інструментами. Робітничі колективи Одеси також створювали у підшефних колгоспах ремонтні майстерні, відновлювали сільськогосподарську техніку.

В цілому реорганізація МТС відіграла позитивну роль у дальшому розвитку продуктивних сил сільського господарства. Вона сприяла організаційно-господарському зміцненню колгоспів, посилювала економічні й організаційні взаємозв'язки між промисловістю і сільським господарством, робітничим класом і колгоспним селянством, відкривала більш широкі перспективи для технічного прогресу в сільськогосподарському виробництві, прискорювала соціальні зміни на селі.

Тривав процес укрупнення колгоспів і радгоспів. Наприкінці 1958 р. на Україні існували 13 192 колгоспи і 816 радгоспів замість 19 295 колгоспів і 935 радгоспів на початку 1951 р. З кожним роком посилювався розвиток продуктивних сил на селі. Наприкінці 1958 р. на колгоспних і радгосп-

них полях республіки працювала вже 251 тис. тракторів (у перерахунку на 15-сильні) проти 152 тис. у 1950 р. За цей час парк вантажних автомашин збільшився в 3,6 раза. Зросла кількість комбайнів для збирання цукрових буряків, картоплі, заготівель силосу, а також буряковантажувачів, доїльних агрегатів та іншої техніки. Вартість основних засобів виробництва в колгоспах УРСР за 1951—1958 рр. зросла в 5,3 раза, основні фонди радгоспів збільшилися в 2,7 раза.

Серед основних засобів виробництва колгоспів і радгоспів все більше місце займала техніка. Майже завершилася електрифікація радгоспів. До мережі державних електростанцій було підключено близько чверті всіх колгоспів. У 1958 р. 62% споживаної колгоспами УРСР електроенергії надійшло від державної електромережі, зросла питома вага електроенергії в енергетичних потужностях колгоспів. На цей час електроенергію у виробництві використовували вже 59% колгоспів республіки замість 18% у 1950 р. У колгоспах і радгоспах більше, ніж у попередні роки, застосовувалися мінеральні добрива, препарати для захисту сільськогосподарських культур від хвороб і шкідників, стимулятори росту рослин і тварин. Поступово розширювалось землеробство на поливних і осушуваних землях.

Новим явищем на селі в середині 50-х років стали міжколгоспні виробничі зв'язки. Спільними зусиллями групи колгоспів споруджували підприємства для виробництва будівельних матеріалів, ферми для відгодівлі великої рогатої худоби, свиней, птиці, будували електростанції, культурно-побутові заклади. Особливо швидко розвивалися міжколгоспні будівельні організації. Все це сприяло зростанню продуктивних сил на селі, посиленню енергоозброєності праці, підвищенню її продуктивності. Було зроблено певний крок вперед у розвитку колгоспно-кооперативної власності і зближенні її з загальнонародною.

5. Піднесення творчої активності трудівників села

Розвиток колгоспного і радгоспного виробництва у 50-ті роки супроводжувався дальшим розширенням внутріколгоспної демократії, піднесенням творчої ініціативи колгоспного селянства, працівників радгоспів та МТС, спеціалістів сільського господарства. Джерелом їх трудового героїзму було високе усвідомлення інтересів радянського суспільства, турбота партії і держави про забезпечення зростаючих матеріальних і духовних потреб трудівників села.

Розвиток соціалістичного змагання на селі Під керівництвом партійних організацій працівники колгоспів, радгоспів та МТС розгорнули масове соціалістичне змагання, яке стало могутнім засобом у боротьбі за дальше піднесення землеробства і тваринництва, зростання продуктивності праці, впровадження у виробництво передового досвіду та досягнень сільськогосподарської науки. Соціалістичне змагання допомагало трудівникам села вдосконалювати виробничі відносини, повніше виявляти ініціативу, примножувати ряди передовиків колгоспного і радгоспного виробництва. Розвиток соціалістичного змагання на селі — це переконливий доказ зростання трудової активності і політичної свідомості трудівників села, животворного впливу на селянство робітничого класу.

Якщо в перші післявоєнні роки соціалістичне змагання обмежувалося переважно зобов'язаннями колективів і окремих передовиків збільшити врожайність певних культур на невеликих масивах, піднести продуктивність окремих видів худоби, то в 50-ті роки зміст його істотно збагатився. Змагання спрямовувалося на здійснення комплексу заходів, від яких залежала результативність господарювання колгоспів і радгоспів. Більше уваги приділялося підвищенню врожайності в цілому по господарству, валовому виходу продукції, зниженню її собівартості, рентабельності виробництва, ефективності використання землі і техніки тощо.

Поліпшилось партійне керівництво змаганням. До розробки і визначення соціалістичних зобов'язань колгоспів, радгоспів, МТС, районів, областей ширше залучалися трудівники ланів і ферм, регулярніше перевірялися результати змагання, посилилося матеріальне і моральне стимулювання його переможців. Ними вважалися ті колективи, які мали не тільки вищі показники у господарюванні, а й виконували державні плани виробництва і продажу сільськогосподарської продукції, а також взяті зобов'язання.

З кожним роком соціалістичне змагання ставало все більш масовим, дійовішим. Разом з робітничим класом колгоспне селянство, працівники МТС і радгоспів Української РСР активно включилися в змагання за гідну зустріч XIX з'їзду КПРС. Достроково, напередодні з'їзду, було виконано план хлібозаготівель. Колгоспи і радгоспи республіки здали державі пшениці на 64 млн. пудів більше, ніж у 1951 р.

У розвитку соціалістичного змагання підносила роль робітників радгоспів та МТС. За пропозицією Героя Соціалістичної Праці П. М. Ангеліної учасники Всесоюзної наради працівників МТС у січні 1954 р. звернулися з закликом до механізаторів країни розгорнути соціалістичне змагання за успішне втілення в життя рішень вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС. У ході змагання колективи багатьох МТС України добилися ефективного використання техніки, підвищення продуктивності праці.

У 1954 р. за ініціативою колгоспу ім. С. М. Будьонного (тепер М. О. Посмітного) та ордена Леніна МТС ім. Т. Г. Шевченка Березівського району Одеської області трудівники села республіки включилися у соціалістичне змагання на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією. Договори на соціалістичне змагання уклали між собою всі області УРСР, райони, колгоспи, радгоспи, бригади, ланки, ферми і окремі трудівники.

Широкий розвиток соціалістичного змагання підносив трудову і політичну активність працівників села у боротьбі за здійснення планів п'ятої п'ятирічки. Колгоспи і радгоспи значно збільшили виробництво і продаж, державі хліба, цукрових буряків, м'яса та іншої сільськогосподарської продукції.

Разом з трудящими всієї країни працівники сільського господарства республіки розгорнули соціалістичне змагання на честь XX з'їзду КПРС. Високих показників у змаганні добилися багато механізаторів МТС. Своєю самовідданою працею вони допомагали колгоспникам вирощувати і збирати високі врожаї, зміцнювати економіку господарства.

Переможцями у Всесоюзному соціалістичному змаганні за краще обслуговування колгоспів були визнані в 1956 р. 37 МТС республіки. Перехідний Червоний прапор Міністерства сільського господарства СРСР та ВЦРПС і першу премію вдруге було присуджено колективу Білянської МТС Запорізької області. При збиранні зернових трудовий героїзм проявив комбайнер Бехтерівської МТС Херсонської області М. А. Брага. На

•нолях колгоспу «Росія» він систематично перевиконував норми збирання, заощаджував паливо, не допускав втрат зерна при обмолоті. За високі показники в роботі Указом Президії Верховної Ради СРСР 1958 р. М. А. Бразі вдруге було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Більшої дієвості набуло соціалістичне змагання серед працівників тваринницьких ферм. Значною мірою цьому сприяло поповнення працівників тваринницьких ферм комуністами і комсомольцями, які на заклик партії пішли працювати у цю галузь сільськогосподарського виробництва. Лише на ферми колгоспів і радгоспів Хмельницької області в 1956 р. перейшли працювати з інших ділянок 4,6 тис. комуністів і понад 10 тис. комсомольців. Доярки, свинарки, пташниці виявили багато кмітливості, творчої ініціативи, впроваджували нові форми і методи роботи у боротьбі за неухильне підвищення продуктивності громадського тваринництва. Визначних успіхів добилася доярка колгоспу ім. В. І. Леніна Лебединського району Сумської області двічі Герой Соціалістичної Праці М. Х. Савченко. Вона щорічно надаювала по 6—8 тис. кг молока від корови, щедро ділилася своїм багатим досвідом з молодими доярками.

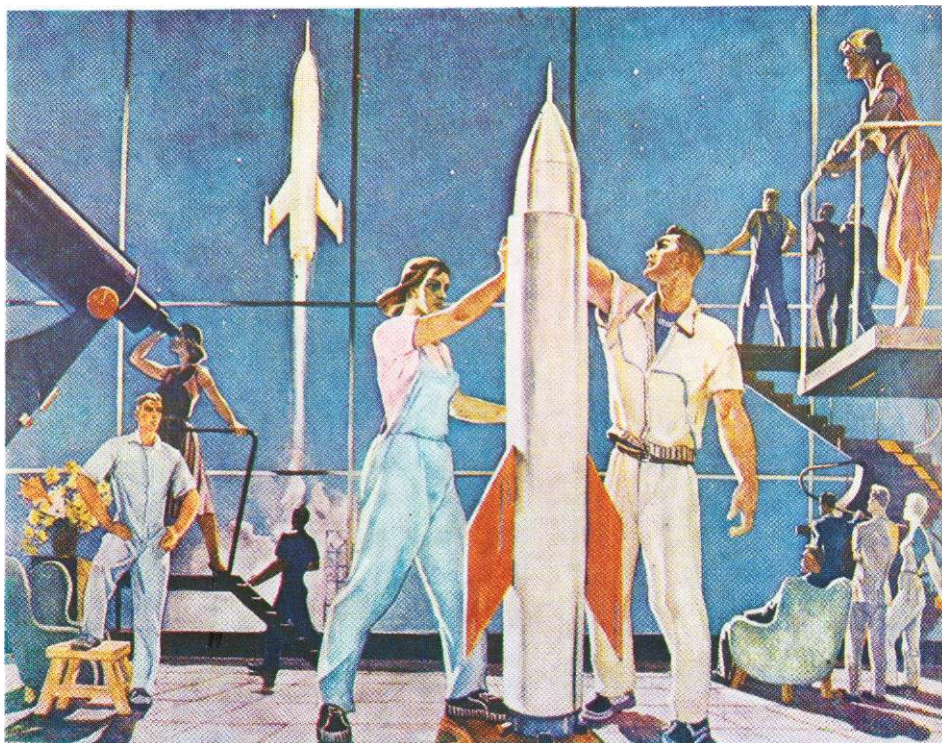
Високих надоїв досягли також Герої Соціалістичної Праці М. Ю. Плехотник з колгоспу ім. XX з'їзду КПРС Вінницької області, О. П. Островська з колгоспу ім. XVIII конференції ВКП(б) цієї ж області та багато інших.

Перехід у 1958 р. на роботу до колгоспів механізаторських кадрів МТС позитивно вплинув на подальше піднесення соціалістичного змагання на селі. Вони стали ініціаторами багатьох починань у колгоспному виробництві. Наслідуючи приклад знатних механізаторів Російської Федерації Н. Ф. Мануковського та І. В. Лукіна, тракторна бригада колгоспу ім. XX з'їзду КПРС Новоукраїнського району Кіровоградської області, очолювана двічі Героєм Соціалістичної Праці О. В. Гіталовим, стала ініціатором змагання на Україні за впровадження комплексної механізації при вирощуванні кукурудзи, цукрових буряків та інших культур. О. В. Гіталов особистим прикладом спрямовував ініціативу членів бригади і всіх колгоспників на пошук нових резервів у колгоспному виробництві. В 1958 р. за його почином в республіці змагалася 12 тис. комплексних механізаторських ланок, які при мінімальній затраті ручної праці досягли високих показників при вирощуванні просапних культур.

Трудівники села восени 1958 р. підхопили рух робітничого класу за комуністичне ставлення до праці. Серед них була тракторна бригада Л. С. Кушка з колгоспу ім. Ф. Е. Держинського Овідіопольського району Одеської області, ланка двічі Героя Соціалістичної Праці Г. М. Ладані з колгоспу ім. В. І. Леніна Мукачівського району Закарпатської області та інші колективи. Зобов'язання працівників колгоспів і радгоспів підвищити свій культурно-технічний рівень, майстерність, досконало оволодіти техпікою, збільшити продуктивність праці, дотримуватись високих морально-етичних норм у колективі і сім'ї підносили соціалістичне змагання на вищий ступінь. Змагання у взаємодії з рядом факторів морального і матеріального стимулювання сприяло підвищенню продуктивності праці. В 1958 р. у колгоспах республіки вона зросла на 67% порівняно з 1950 р., а в радгоспах — на 81%. Збільшився середньорічний виробіток трудоднів кожним колгоспником, зменшилася кількість членів сільгоспартілей, які не виробляли встановленої норми трудоднів. Соціалістичне змагання ставало все більш дійовим методом залучення широких мас трудящих села до будівництва соціалізму.

Висталиш иоредотюго досліду її народному тоїодарсти Української ІТЛ' (1958 р.)

Підкорювачі космосу. Художник *О. О. Дейнека* (1961 р.).

У братерському співробітництві

Характерною рисою розвитку соціалістичного змагання трудящих України було збагачення форм і методів творчого співробітництва з робітничим класом і селянством братніх народів СРСР. Важливу роль у піднесенні міжреспубліканського соціалістичного змагання відіграли всенародне святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією у 1954 р. та рішення XX з'їзду КПРС. Багато колгоспів, радгоспів і МТС Російської Федерації та України уклали договори на соціалістичне змагання і перевіряли його результати, надавали один одному допомогу: обмінювалися кращими сортами насіння зернових і технічних культур, високопродуктивною худобою. Колгоспники Переяслав-Хмельницького району Київської області використали багатий досвід тваринників Можайського району Московської області у збільшенні надоїв молока. Тваринники Підмосков'я, в свою чергу, вивчали передові методи праці доярки колгоспу «Колос» Переяслав-Хмельницького району Героя Соціалістичної Праці Є. П. Демиденко. Соціалістичне змагання трудівників села Київщини і Підмосков'я сприяло підвищенню культури землеробства і тваринництва в обох областях.

Більш як 20 колгоспів Полтавщини підтримували тісні зв'язки з колгоспами і радгоспами Московської та Ленінградської областей. Зокрема, господарства Хорольського району встановили контакти з трудівниками села Каширського району Московської області.

Буряководи України допомагали освоїти агротехніку вирощування високопродуктивних врожаїв цукрових буряків у колгоспах і радгоспах Московської, Куйбишевської областей, Башкирської, Татарської та Мордовської АРСР.

У 1956 р. договори на соціалістичне змагання уклали між собою всі області УРСР та РРФСР. Змагалися Київська і Московська, Вінницька і Липецька, Дніпропетровська і Саратовська, Дрогобицька і Калузька, Сталінська і Кемеровська, Чернівецька і Рязанська та інші області. Обмін передовим досвідом, матеріальна взаємодопомога, дружні поради стали невід'ємною рисою соціалістичного змагання українських і російських хліборобів.

Ширилося змагання хліборобів України й Білорусії. У 1956 р. договори на соціалістичне змагання уклали Волинська і Брестська, Ровенська і Гомельська області.

Збагатився зміст братерського співробітництва між трудівниками сіл України і Грузії, розпочато ще наприкінці 30-х років. У соціалістичне змагання включились колгоспи і радгоспи Генічеського району Херсонської області та Махарадзевського району Грузинської РСР. Газети цих районів під рубрикою «За першість у змаганні» систематично висвітлювали його хід і результати. Відбувалися спільні виробничі наради та семінари, обмін делегаціями учасників змагання.

Зміцнювалися дружні зв'язки між колгоспниками і робітниками радгоспів України і Молдавії. Кукурудзіводи і виноградарі, механізатори і доярки ділилися досягненнями і досвідом роботи. Свої знання передавали молдавським друзям Герої Соціалістичної Праці знатний кукурудзовод Полтавщини С. Т. Гусач та відомий кукурудзовод Закарпаття Ю. Ю. Пітра, доярка з Черкащини В. М. Левчик та ін. Колгоспники України переймали досвід молдавських виноградаря Л. Г. Урекяну, майстрів тютюнових плантацій Г. І. Бужора та І. О. Шандра.

У розвитку братерського співробітництва трудівників ланів і ферм, у пропаганді досягнень науки і передового досвіду важливу роль відіграло відновлення в 1954 р. функціонування Всесоюзної сільськогосподар-

Часовди Зугдідського району Грузинської РСР і буряководи колгоспу «Третій вирішальний» Галалаївського району Сумської області підписують договір про соціалістичне змагання (1957 ру-

ської виставки в Москві. Протягом 1954—1958 рр. в ній взяло участь 1,6 мли. новаторів, передовиків сільськогосподарського виробництва з усіх кінців нашої країни. У 1958 р. свої досягнення демонстрували на виставці господарства 23 областей України. Сотні передових господарств, десятки тисяч майстрів землеробства і тваринництва було нагороджено дипломами і медалями виставки. У 1958 р. відкрилася постійно діюча республіканська Виставка передового досвіду в народному господарстві Української РСР.

Трудівники села України були зв'язані міцною дружбою з хліборобами братніх республік. Про це писала двічі Герой Соціалістичної Праці ланкова з Тернопільщини Є. О. Долинюк: «Я завдячую рідній партії, що в мене, простої української селянки, тепер багато друзів... Коли я думаю про партію, що здружила братні народи навіки, я думаю і про моїх друзів, що так само працюють, виборюють високі врожаї, добиваючись перемог на всіх ділянках виробництва. Друзі — це і доярка колгоспу «П'ятирічка» Костромської області Герой Соціалістичної Праці Єлизавета Гур'янова, і ланковий колгоспу ім. В. І. Леніна Орського району Грузинської РСР Герой Соціалістичної Праці Чеколі Квахія і багато інших. Моя дружба з хліборобами країни народилася в соціалістичному змаганні, в спільному прагненні до спільної мети».

Гозвиток міяїреспубліканського соціалістичного змагання трудівників села не лише сприяв піднесенню рівня економіки колгоспів і радгоспів, а й мав велике значення для дальшого зміцнення дружби між народами СРСР, збагачення їх духовного життя, формування спільних рис у характері радянських людей.

**Участь трудящих УРСР
в освоєнні цілих
земель**

Велика Жовтнева соціалістична революція, яка змінила суспільний і державний лад у нашій країні, створила всі умови для використання і примноження народом усіх багатств країни, в тому числі для здійснення великої ідеї Комуністичної партії про освоєння цілих земель у східних районах. До цієї історичної епопеї партія готувалась давно. В середині 50-х років насущна проблема одержати хліб на цілині поєдналася з реальною можливістю.

У післявоєнні роки в країні відчувалась гостра нестача хліба. 1953 р. було заготовлено трохи більш як 31 млн. т зерна, а витрачено понад 32 млн. т. Щоб подолати ці труднощі, партія вважала за необхідне, не знижуючи уваги до підвищення врожайності в старих, традиційних районах землеробства, терміново розширити посівні площі в східних районах СРСР. Лютнево-березневий (1954 р.) Пленум ЦК КПРС прийняв постанову «Про дальше збільшення виробництва зерна в країні і про освоєння цілих та перелогових земель». Необхідно було зорати і засіяти гігантські степові простори в Казахстані, Сибіру, Поволжі, на Уралі і Далекому Сході. Тепер загальна площа освоєних в країні цілих і перелогових земель становить 42 млн. га, з них у Казахстані — 25 млн. га. Очолити роботу по підняттю цілини в Казахстані партія довірила Л. І. Брежнєву, який протягом 1954—1956 рр. працював спочатку другим, а потім першим секретарем ЦК Компартії Казахстану. Завдяки великим організа-торським здібностям, вмінню спиратися на досвід широких мас хліборобів, спеціалістів, партійних і радянських працівників, невичерпній енер-

Група комсомольців і молоді м. Києва перед від'їздом на цілині землі (1955 р.).

гії і винятковій працьовитості Л. І. Брежнєва вже в 1954—1955 рр. було піднято 18 млн. га казахстанських степів.

Через чверть віку Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнєв у книзі «Цілина» глибоко, переконливо і яскраво відтворив живу історію підняття цілини. Оцінюючи значення цього видатного звершення радянського народу для розвитку й зміцнення історичних завоювань Великого Жовтня, Л. І. Брежнєв зазначив: «На цілині мільйони радянських людей продовжували проробляти досвід революції, примножували в нових історичних умовах її завоювання, творили живий досвід переможного будівництва розвинутого соціалізму»¹.

Партія підняла на освоєння цілини всю країну. В здійсненні цього важливого заходу взяли участь трудящі кожної союзної республіки. Підприємства Української РСР виконували замовлення на виготовлення для цілинних районів найрізноманітніших сільськогосподарських машин та устаткування, будівельних матеріалів. У 1954 р. колектив Київського заводу верстатів-автоматів ім. М. Горького, щоб допомогти цілинникам, на 25% збільшив виробництво запасних частин до сільськогосподарських машин. Завод кіноапаратури відвантажив для цілини понад тисячу портативних електростанцій «Київ». У філіалі інституту «Діпробудмаш» було спроектовано універсальну машину для опресування будівельних плит з соломи і комишу.

Україна по-братньому ділилася своєю технікою з молодими цілинними радгоспами. Влітку 1954 р. з України в Казахстан було відправлено 1 тис., в Алтайський край — 1,4 тис. зернових комбайнів, що сприяло вчасному збиранню врожаю.

Радянська Україна в тісній співдружності з усіма республіками допомагала партії розв'язувати проблему кадрів для цілинних районів. Тисячі патріотів з міст і сіл республіки виявили бажання взяти безпосередню участь в освоєнні цілини, з власної ініціативи виїхали на постійну роботу до східних районів країни. Попереду, як і завжди, були комуністи і комсомольці.

Одним з перших став цілинником головний агроном Полтавського бурякотресту комуніст Ф. Т. Моргун, який у 1954 р. очолив у Казахстані радгосп «Толбухинский». Згодом, працюючи першим секретарем Полтавського обкому партії, він писав: «Казахи з неприхованою приязню приймали каравани новоселів. Учораšní тваринники йшли на роботу в радгоспи і теж з гордістю називали себе цілинниками. Молодь аулів вивчала техніку і разом з приїжджими комсомольцями освоювала цілину, будувала радгоспи, раділа перетворенню глухого степу в пшеничний радгоспний край»².

На освоєння цілинних земель поїхав також випускник Сарненського училища механізації сільського господарства Ровенської області комбайнер О. Д. Занозовський. Під час жнив він скошував по 25 га зернових щоденно. Героїчну працю комбайнера було відзначено медаллю «За трудову доблесть», пізніше йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Щороку на час збирання врожаю Україна відряджала в нові зернові райони країни тисячі колгоспників, робітників, студентів.

Партійні організації республіки допомагали цілинним районам керівними партійними кадрами. Зокрема, до Казахстану виїхав М. Г. Рогинець — перший секретар Чернігівського обкому Компартії України. Працюючи першим секретарем Кокчетавського обкому Компартії Казахстану,

¹ Брежнєв Л. І. Цілина. К., 1978, с. 5.

² Моргун Ф. Т. Хліб і люди. К., 1974, с. 28.

Ланкова Таверовського бурякоколгоспу Чутівського району Полтавської області, Герой Соціалістичної Праці О. О. Ільченко зі своєю ланкою на збиранні насіння цукрових буряків (1952 р.).

потім міністром радгоспів і міністром сільського господарства Казахської РСР, він вклав чимало праці й сил в освоєння цілини. Успішно працював на цілині і колишній секретар Одеського обкому партії С. М. Новиков.

Важливе значення в успішному освоєнні цілинних земель мала шефська допомога. Її подавали трудящим Казахстану колективи промислових підприємств і будов, колгоспів і радгоспів, МТС, наукових установ та навчальних закладів, будуючи на цілині житло, виробничі приміщення, дороги, культурно-побутові заклади. Медичні установи республіки допомагали в організації охорони здоров'я населення цілинних районів, органи освіти — в обладнанні шкіл, дошкільних установ тощо.

За двадцять років цілинні землі дали майже 31 млрд. пудів зерна і багато іншої сільськогосподарської продукції¹. Робітники, селяни, інтелігенція республіки пишалися тим, що в освоєнні цілини і збільшенні виробництва зерна в країні є частка і їхньої наполегливої праці.

За видатні успіхи в освоєнні цілинних земель Батьківщина в 1956 р. нагородила ВЛКСМ орденом Леніна. Цієї високої нагороди удостоєні також Казахська РСР, Алтайський і Красноярський краї, Новосибірська, Омська, Челябінська і Саратовська області. Орденами й медалями нагороджено майже 97 тис. чоловік, 272 цілинники удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці. Уряд установив нову медаль — «За освоєння цілини». «Люди ростили хліб на землі — земля ростила людей, — говорив

¹ Див.: Брежнев Л. І. Ленінським курсом, т. 4, с. 417.

Підготовка фруктів до відправки у радгоспі ім. В. П. Чкалова Кримської області (1950 р.).

Л. І. Брежнев.—Цілина, образно кажучи, дала багатючий урожай трудівників, патріотів, майстрів своєї справи»¹.

Під керівництвом КПРС могутньою енергією і творчістю народів-братів у східних районах країни була створена велика зернова база. Але цим не обмежується значення освоєння цілинних земель. Докорінно змінилася їх економіка й культура. Здійснення заходів партії по освоєнню цілинних і перелогових земель дало могутній поштовх розвитку продуктивних сил на величезній території країни. З'явилися великі промислові вузли, вирости десятки нових міст, змінилися економічна карта і культурне життя цих районів. Видатна перемога на цілині — ще одне переконливе свідчення високих моральних якостей будівників комунізму, непорушної єдності партії і народу, безмежної відданості радянських людей комуністичним ідеалам.

Книга Л. І. Брежнева «Цілина» стала великою подією в громадсько-політичному й духовному житті країни. Вона знайшла широке схвалення на зборах партійного активу й читацьких конференціях. У книзі Л. І. Брежнев мудро і правдиво з висоти часу проаналізував діяльність партії на цілині, яка «являла собою приклад величезної, новаторської і видатної за своїми результатами епопеї»². «Цілина» — літопис героїчного трудового подвигу радянських людей під керівництвом КПРС за втілення в життя ленінської аграрної політики, кардинальне розв'язання зернової проблеми в масштабах всієї країни.

¹ Брежнев Л. І. Цілина, с. 43.

² Там же.

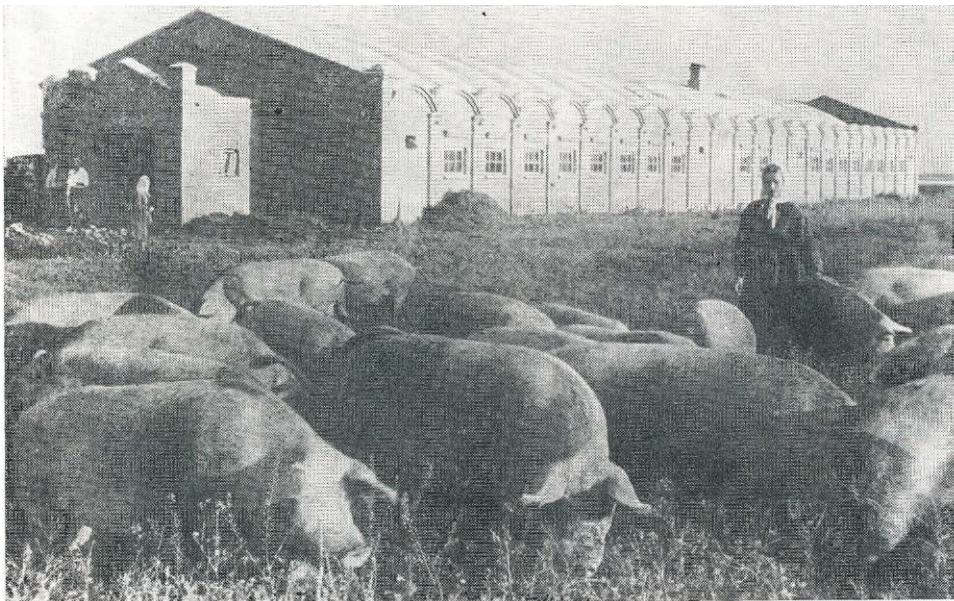
Досягнення колгоспів і радгоспів у розвитку господарства

Здійснення заходів, накреслених партією та урядом по розвитку сільського господарства, забезпечило зміцнення економіки колгоспів і радгоспів,

збільшення виробництва продуктів землеробства і тваринництва. Значних успіхів досягнуто у розвитку зернового господарства — основи всього сільськогосподарського виробництва. Урожайність зернових в республіці в 1958 р. зросла до 16,8 ц з гектара порівняно з 10,2 ц у 1950 р. Сталі і високі врожаї зернових одержували вже не окремі бригади, колгоспи і радгоспи, а й цілі райони і області. Серед них — Дніпропетровська, Кіровоградська, Сталінська, Черкаська та інші області. Валовий збір зерна в республіці збільшився з 20 448 тис. т у 1950 р. до 27 500 тис. т у 1958 р. Україна в 1958 р. продала закордон 9056 тис. т зерна проти 8659 тис. т у 1950 р.

Ці успіхи могли б бути ще більшими, якби не було допущено ряду хиб у веденні зернового господарства. Зокрема, мало місце невиправдане скорочення площі посіву під найціннішою культурою — озимою пшеницею. Залишалася строкатою врожайність зернових.

У колгоспах і радгоспах республіки розширилися площі під технічними культурами. Основне місце серед них, як і раніше, займали цукрові буряки. Площа посіву їх в колгоспах УРСР в 1958 р. зросла на 57% проти 1950 р. В результаті впровадження більш прогресивної технології посіву, обробітку і догляду цукрових буряків, посилення матеріальної зацікавленості колгоспів і колгоспників у результатах своєї праці підвищились урожайність і валові збори цієї цінної технічної культури. В 1958 р. врожайність цукрових буряків становила 254 ц з гектара проти 177 ц у 1950 р. Сталі, високі врожаї одержували господарства

На свинофермі колгоспу ім. К. Є. Ворошилова Нехворощанського (нині Новосанжарського) району Полтавської області (1952 р.).

Вінницької, Тернопільської, Хмельницької та інших областей. Примножуючи досвід довоєнних п'ятисотенниць, тисячі ланок вирощували по 500—800 ц цукрових буряків з кожного гектара. Приклад подавали ланки двічі Героїв Соціалістичної Праці С. Д. Виштак, О. К. Динтан, Т. П. Марцин, М. А. Марцун та багато інших. Героїчна праця трудівників села дала можливість республіці продати державі у 1958 р. понад 32 млн. т цукрових буряків, або в 2,3 рази більше, ніж у 1950 р.

Колгоспи і радгоспи України збільшили виробництво картоплі і овочів. Особливо прославилися в галузі овочівництва Герої Соціалістичної Праці Д. І. Пелагеча та О. С. Хобта з Київщини. У 1958 р. республіка продала державі овочів у 2,4 рази більше, ніж у 1950 р. Зросли валові збори і продаж державі фруктів, ягід та винограду.

Крок вперед зробило громадське тваринництво: збільшилося поголів'я великої рогатої худоби, поліпшилась її породність, зросла питома вага корів у стаді, зміцніла кормова база. Більш кваліфікованими стали кадри тваринників. Підвищилась матеріальна заінтересованість колгоспів і радгоспів у розвитку тваринництва. Все це забезпечило зростання виробництва і продажу державі м'яса, сала, молока, яєць, вовни. Зокрема, значних успіхів у розвитку тваринництва досягли господарства Вінницької, Чернівецької та Черкаської областей. У 1958 р. Україна продала державі худоби і птиці в живій вазі майже в 2,8 рази більше, ніж у 1950 р., молока — в 3,6 рази, яєць — у 2 рази більше. Зростання товарної продукції

Бригадир вівцеферми колгоспу ім. С. М. Кірова Сакського району Кримської області С. М. Дубинський (1956 р.).

Двічі Герой Соціалістичної Праці О. В. Гіталов (у центрі) з членами своєї бригади (Кіровоградська область, 1958 р.).

тваринництва давало можливість повніше забезпечувати населення цими важливими продуктами харчування.

Збільшення виробництва і продажу державі сільськогосподарської продукції свідчило про величезні можливості і резерви колгоспів і радгоспів, про багатий досвід, нагромаджений трудівниками села.

Піднесення рівня виробництва у колгоспах і радгоспах стало основою зміцнення їх економіки. Значно зросли грошові доходи і неподільні фонди в господарствах. Неподільні фонди колгоспів за 1951—1958 рр. збільшилися в 5,6 раза, а грошові доходи — в 5,5 раза. Це створювало необхідні умови для зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства, підвищення оплати праці трудівників села, дальшого розширення культурно-побутового будівництва.

Відзначаючи досягнення республіки у розвитку сільського господарства, Президія Верховної Ради СРСР у 1958 р. нагородила Українську РСР другим орденом Леніна. Цю високу нагороду одержали також 15 областей республіки. Тоді ж понад 44 тис. працівників сільського господарства України нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу, 233 майстрам землеробства і тваринництва присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, 23 з них удостоєні цього звання вдруге. Одержуючи другу золоту медаль «Серп і Молот» Героя Соціалістичної Праці,

О. В. Гіталов висловив думку тисяч хліборобів: «Проста людина піднята Комуністичною партією на таку висоту, на якій вона ніколи не стояла і не може стояти при капіталізмі,— сказав він.— Хіба я, син батрака, міг хоч би в думці допустити, що буду в такій пошані, що до мене будуть ставитися з такою повагою... Висока нагорода надихає мене на нові подвиги, і я не пошкодую своїх сил, щоб працею віддячити Батьківщині».

Збільшення виробництва зерна, м'яса, молока, овочів та іншої сільськогосподарської продукції і продажу її державі протягом 1951—1958 рр. стало вагомим вкладом Української РСР в забезпечення населення країни продуктами харчування, а промисловості — сировиною.

⋮

Таким чином, 1951—1958 рр. були важливим і відповідальним етапом в економічному розвитку Української РСР. В країні і республіці прискорено розвивалися такі провідні галузі народного господарства, як енергетика, машинобудування, хімічна промисловість, виробництво чорних та кольорових металів і будівельних матеріалів, а також нові галузі — електроніка і радіоелектроніка. На базі розвитку машинобудування здійснювалася комплексна механізація і автоматизація виробництва. На основі технічного прогресу невідмінно зростала продуктивність праці.

Під керівництвом ЦК КПРС партійні, радянські та громадські організації України мобілізували трудящих на успішне виконання п'ятирічних планів, втілення в життя економічної стратегії партії. Велике трудове піднесення панувало в ці роки серед шахтарів і металургів, хіміків і будівельників. Зміцніли творчі зв'язки і обмін передовим виробничим досвідом між шахтарями Донбасу і Кузбасу, машинобудівниками Ленінграда і Харкова, металургами Запоріжжя і Уралу, Дніпропетровська і Руставі, нафтовиками Борислава і Баку.

Розширилося науково-технічне співробітництво трудящих УРСР і братніх республік, посилювалися спеціалізація і кооперування, обмін передовою технологією.

Досягнення в розвитку промисловості, будівництва і транспорту республіки були результатом трудового ентузіазму робітничого класу, всіх трудящих, дружби і співробітництва з братніми народами нашої країни.

Аграрна політика КТіРС в 50-ті роки забезпечила поступальний розвиток продуктивних сил сільського господарства всього Радянського Союзу, в тому числі Української РСР. Значно зросла матеріально-технічна база колгоспів і радгоспів, зміцніла їх економіка, поліпшився добір керівних кадрів і спеціалістів. Це відіграло важливу роль у прискоренні темпів розвитку сільськогосподарського виробництва, у створенні сталих стимулів його піднесення, у зближенні темпів зростання сільського господарства і промисловості, що сприяло більш пропорційному, гармонійному розвитку народногосподарського комплексу країни в цілому.

Успіхи, досягнуті трудящими в господарському будівництві, стали важливим фактором зміцнення і дальшого розвитку соціалізму в нашій країні.

1. Поліпшення матеріального становища населення

При соціалізмі головною метою розвитку суспільного виробництва є дедалі повніше й всебічне задоволення зростаючих потреб усіх членів суспільства. Піклування про благо народу — найвищий закон діяльності Комуністичної партії і Радянського уряду. «...Весь світ бачить,— зазначив на XXV з'їзді партії Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев,— що діяльність нашої партії, її прагнення спрямовані на те, щоб зробити все необхідне для блага людини, в ім'я людини. Саме ця найвища, гуманна мета партії ріднить її з народом, з'єднує її з усіма радянськими людьми міцними, нерозривними узами»¹.

Питання поліпшення добробуту радянських людей систематично обговорювалися всіма партійними і радянськими органами. Значну увагу цій проблемі приділили XIX та XX з'їзди КПРС, які поставили завдання: на основі успішного виконання народногосподарських планів і підвищення ефективності суспільної праці збільшити національний доход Радянського Союзу, забезпечити дальше зростання народного добробуту. П'ятим і шостим п'ятирічними планами передбачалося здійснення важливих соціально-економічних заходів з метою підвищення оплати праці трудящих, зниження податків, скорочення робочого дня без зниження заробітної плати, поліпшення пенсійного забезпечення, розгортання житлового будівництва тощо. Втілення в життя цих заходів означало дальше поліпшення умов життя та праці мільйонів громадян СРСР.

Упорядкування та підвищення оплати праці трудящих

У соціалістичному суспільстві джерелом добробуту трудящих є праця, відповідно до кількості та якості якої відбувається її оплата. В нашій країні вона здійснюється у двох формах: заробітної плати працівників державних підприємств, установ та організацій і доходів, одержуваних колгоспниками від колективного господарства. Керуючись настановами В. І. Леніна про те, що перехід до комунізму слід здійснювати «не на ентузіазмі безпосередньо, а з допомогою ентузіазму, народженого великою революцією, на особистому інтересі, на особистій заінтересованості...»², КПРС приділяє велику увагу дотриманню принципу матеріальної заінтересованості трудящих в результатах суспільного виробництва.

На початку 50-х років ще досить гостро відчувалися наслідки війни. Крім того, у зв'язку з розпалюванням імперіалістами «холодної війни» проти СРСР Радянська держава змушена була спрямовувати значні кошти на забезпечення обороноздатності Батьківщини. І все ж зростання еконо-

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 98.
² Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 44, с. 143.

мічного потенціалу країни дало можливість партії й уряду уже протягом п'ятої п'ятирічки підвищити заробітну плату багатьом робітникам та службовцям — ряду категорій працівників вугільної промисловості, металургійних і коксохімічних підприємств, легкої та харчової промисловості, будівельникам тощо,

У другій половині 50-х років партія і уряд провели велику роботу по впорядкуванню оплати праці. До середини 50-х років у країні діяла тарифна система, яка базувалася на довоєнних ставках та окладах і не відповідала досягнутому технічному рівню й організації виробництва. Застарілі норми виробітку знижували роль принципу матеріальної заінтересованості, порушували зв'язок між продуктивністю праці та її оплатою. Липневий (1955 р.) Пленум ЦК, а згодом XX з'їзд КПРС накреслили заходи по впорядкуванню оплати праці. Контроль за цією справою було покладено на створений у травні 1955 р. Державний комітет Ради Міністрів СРСР з питань праці та заробітної плати.

На підприємствах почали вводити єдині норми виробітку, зменшувати розрив між ставками вищого та нижчого розрядів, ліквідувати відомчий різнобій в оплаті однакової праці. Замість 2 тис. галузевих тарифних сіток, що діяли перед тим, вводилося 12; кількість посадових окладів в скорочувалася з 700 до 35.

У липні 1956 р. було опубліковано Звернення ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС до всіх робітників та робітниць, інженерно-технічних працівників і службовців промисловості, транспорту і будівництва з питання усунення недоліків в організації нормування праці і заробітної плати.

Відповідно до настанов, висловлених у Зверненні, партійні, радянські і профспілкові організації накресливали шляхи підвищення продуктивності праці. До перегляду норм і тарифікації залучалися інженерно-технічні працівники, передовики виробництва, профспілковий актив. Застарілі норми замінювалися новими. При цьому у виробництво впроваджувалися технічні вдосконалення, що забезпечували підвищення продуктивності праці.

Велика робота по впорядкуванню системи оплати праці проводилася протягом 1957—1958 рр. у зв'язку з введенням семи- і шестигодинного робочого дня. У заробітній платі зростає роль преміювання за кількісні та якісні показники праці, за зниження собівартості продукції.

У перше післявоєнне десятиріччя зростання заробітної плати низькооплачуваних працівників відставало від підвищення середнього рівня оплати праці. XX з'їзд КПРС взяв курс на прискорення темпів підвищення грошових доходів низькооплачуваних категорій працівників. За постановою Ради Міністрів СРСР, ЦК КПРС і ВЦРПС від 8 вересня 1956 р. «Про підвищення заробітної плати низькооплачуваним робітникам та службовцям» їх заробітна плата підвищилась у середньому на третину. На проведення цього важливого заходу тільки в 1957 р. Радянський уряд асигнував 8 млрд. крб. Мінімум заробітної плати для робітників та службовців зріс: у містах — до 300—350 крб., на селі — до 270 крб. на місяць. Це змінило співвідношення розмірів доходів різних груп трудящих, зблизило їх життєвий рівень.

В результаті здійснюваної партією та урядом соціальної політики, підвищення продуктивності праці середньомісячна заробітна плата робітників і службовців за 1950—1960 рр. зростає по країні з 642 до 806 крб. Найшвидше збільшувалась заробітна плата робітників провідних галузей промисловості, а також транспорту.

Заробітна плата підвищувалась також шляхом доплат: надбавок за вислугу років, територіальних коефіцієнтів тощо. Середньомісячні доплати робітникам і службовцям Радянської країни визначались у 1950 р. сумою в 185 крб., а в 1960 р.— 275 крб.

Зростання промислового та сільськогосподарського виробництва в СРСР, збільшення національного доходу країни дали можливість Комуністичній партії і Радянському уряду зменшити оподаткування населення. З 1957 р. мінімум заробітної плати, що не підлягав оподаткуванню, зріс до 370 крб. на місяць, знижувалися податки для трудящих з низьким заробітком. З 1958 р. скасовувався податок за бездітність з малосімейних громадян, а також з одиноких бездітних жінок.

Великі зміни в систему стимулювання підвищення продуктивності праці трудівників села внесли рішення вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС. Завдяки допомозі колгоспам з боку партії та держави, зростанню продуктивності сільського господарства, підвищенню заготівельних та закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, великій організаторській роботі по впорядкуванню оплати праці, ліквідації різнобою в нормуванні дедалі вагомішою ставала оплата трудодня. У 1955 р. грошові доходи колгоспників України від громадського господарства зросли порівняно з 1953 р. на 3 млрд. крб., у той час як протягом попередніх двох років — лише на 927 млн. крб.

Після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС почало поширюватися грошове й натуральне авансування колгоспників. Щоквартальна (а згодом щомісячна) виплата авансу, а наприкінці року — остаточний розрахунок практикувалися і до 1953 р., але в більшості колгоспів такі види оплати застосовувалися нерегулярно й переважно видавалися за вирощування технічних культур.

Творче узагальнення і розробка Комуністичною партією питань розподілу суспільних багатств знайшли відображення в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 6 березня 1956 р. «Про щомісячне авансування колгоспників і додаткову оплату праці в колгоспах». Відповідну постанову прийняли ЦК КП України і Рада Міністрів УРСР. У цих документах підкреслювалося, що авансування колгоспників — важливий стимул зміцнення трудової дисципліни, підвищення продуктивності праці і ролі трудодня та заінтересованості працівників села у розвитку громадського господарства. Правлінням колгоспів рекомендувалося виділяти на щомісячне авансування не менше чверті всіх грошових прибутків і не менше половини авансів, одержаних від здачі державі обов'язкових поставок.

З допомогою держави в більшості колгоспів почали створюватися фонди для забезпечення щомісячної оплати праці членів артїлі. Вже в другій половині 1956 р. на Україні регулярно авансування членів артїлі застосовувалося в 61% колгоспів. У 1958 р. грошові фонди для авансування своїх працівників мали понад 80% колгоспів республіки. Впроваджуючи нову систему матеріального стимулювання, колгоспи переглядали норми і розцінки з урахуванням рівня продуктивності праці, досягнутого перевидиками сільськогосподарського виробництва.

Одним з зачинателів щомісячного авансування членів артїлі був колгосп «Більшовик» Шосткинського району Сумської області, де аванси грошми почали видавати в 1951 р. Грошовий дохід колгоспу в 1950 р. становив 380 тис. крб., а в 1956 р. зріс до 9 млн. 16 тис. крб. Якщо у 1950 р. тут на трудодень видавалося по 30 коп., то в 1957 р.— по 14 крб. 61 коп.

Від щомісячного авансування згодом колгоспи почали переходити до більш прогресивних форм оплати праці. В 1958 р. майже 500 господарств

республіки (близько 4% їх загальної кількості) запровадили гарантовану оплату трудодня. Серед них були такі сільгоспартілі, як «Комсомолець» Макарівського району Київської області, «31-ша річниця Жовтня» Перечинського району на Закарпатті та ін.

У деяких колгоспах почала застосовуватися грошова оплата без нарахування трудоднів. Це збільшувало заінтересованість колгоспників у розвитку громадського господарства, ставало важливим стимулом підвищення продуктивності праці, зміцнювало економічні зв'язки колгоспної сім'ї з господарством артїлі. В УРСР грошова оплата праці в 1957 р. застосовувалася лише в колгоспі «Більшовик» Шосткинського району Сумської області, наступного року — у 8 колгоспах, а в 1959 р. — вже у 855.

Поряд з основною оплатою праці колгоспників значного розвитку набула додаткова оплата за перевиконання планів сільськогосподарського виробництва. Партія і уряд постійно вдосконалювали систему цього виду оплати праці. Замість однакових для колгоспів усієї країни умов видачі та розміру додаткової оплати праці колгоспам рекомендувалося самим регулювати цю справу, виходячи з конкретних умов своїх господарств. Місцеві партійні, радянські і господарські органи, первинні партійні організації провели велику організаторську і масово-політичну роботу по втіленню в життя цих настанов. В результаті додаткова оплата праці як дійовий засіб підвищення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності громадського тваринництва стала широко застосовуватися в усіх колгоспах. Грошова додаткова оплата праці зросла в країні з 1952 р. по 1958 р. у 4,5 раза. Збільшилась і додаткова оплата праці натурою.

Отже, в оплаті праці колгоспного селянства відбулися суттєві зміни. Видача продуктів на трудодні стабілізувалася, а грошова частина сплати праці в колгоспах України за 1950—1958 рр. зросла в 3,8 раза. В середньому по республіці оплата одного трудодня становила в 1958 р. 14 крб. 80 коп. Передові сільгоспартілі широко застосовували розподіл доходів залежно від кількості та якості одержаної продукції.

Основою добробуту колгоспного селянства є громадське виробництво, але значну роль у матеріальному забезпеченні колгоспників відіграло особисте присадибне господарство. В 50-ті роки воно, як і завжди, було нерозривно пов'язане з соціалістичними формами власності: земля належала державі, сільгоспартілі допомагали своїм членам обробляти цю землю, виділяли їм корми, транспорт. Встановлюючи розміри присадибної ділянки, загальні збори колгоспників виходили з принципу участі кожної сім'ї в громадському виробництві. В 1958 р. на Україні загальна площа присадибних ділянок становила близько 2 млн. га. На одне присадибне господарство в середньому припадало 0,36 га землі.

Дбаючи про органічне поєднання громадських і особистих інтересів колгоспників, партія та уряд здійснили ряд заходів по зміцненню присадибних господарств. У серпні 1953 р. Верховна Рада СРСР прийняла закон, за яким обкладання сільськогосподарським податком здійснювалося за твердими ставками і залежало від розміру присадибної ділянки, а не від доходу, який вона давала. Виявляючи турботу про підвищення добробуту селянства, держава повністю списала з колгоспників заборгованість по сільськогосподарському податку і поставках за минулі роки. Від зниження податку, підвищення заготівельних та закупочних цін на продукцію сільського господарства і списання недоїмок колгоспи і колгоспники УРСР тільки в 1953 р. заощадили 2 млрд. 350 млн. крб.

Сім'я колгоспника сільгоспартілі «Червона Україна» с. Гоголів Київської області В. Кременця вдома біля телевізора (1955 р.).

У вересні 1953 р. постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС було скорочено розмір обов'язкових поставок населенням продуктів тваринництва. Поряд з тим колгоспникам надавалася все більша допомога в утриманні худоби. Завдяки цьому уже в жовтні 1956 р. кожний колгоспний двір в УРСР мав у середньому більш як одну голову великої рогатої худоби, 85% дворів тримали свиней, 41% — овець та кіз.

Піднесення колгоспного й радгоспного виробництва і збільшення у зв'язку з цим обсягу заготівель сільськогосподарської продукції дало можливість державі з січня 1958 р. скасувати всі обов'язкові поставки продуктів з присадибних господарств колгоспників, робітників і службовців. Завдяки цьому колгоспники України в 1958 р. заощадили близько 800 млн. крб.

Податкова й заготівельна політика Радянської держави в 50-ті роки сприяла підвищенню заінтересованості сільських трудівників в ефективному використанні присадибного господарства, досить важливого джерела постачання населенню цінних продуктів харчування: м'яса, молока, яоць, фруктів, овочів. У загальній сумі доходів колгоспників питома вага їх доходів від особистого підсобного господарства становила в 1958 р. 49%.

Завдяки зростанню грошової і натуральної оплати трудовня, зміцненню присадибного господарства доходи колгоспників неухильно збільшувалися. Так, в середньому грошові доходи на один колгоспний двір по республіці зросли з 1124 крб. у 1950 р. до 6104 крб. у 1958 р. Залежно від природних умов того чи іншого району, його економічного потенціалу ці показники були різними. У 1957 р. найвищі грошові доходи на один колгоспний двір — від 7 до 10 тис. крб. на рік — були у Кримській,

Сталінській, Запорізькій та Херсонській областях. Швидкими темпами зростали доходи колгоспників у західних областях України. Проте внаслідок економічної слабкості багатьох щойно утворених тут колгоспів абсолютні розміри грошових доходів колгоспників цих областей лишалися на той час нижчими, ніж середні по республіці.

Із зміцненням економіки країни Радянська держава змогла відмовитися від такого фінансового джерела, як внутрішні позики — відрахування населенням приблизно 10% своїх заробітків на потреби соціалістичного будівництва. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову, за якою з 1958 р. дальший випуск державних позик припинявся, а погашення попередніх позик відстрочувалося на 20 років. В результаті припинення передплати облігацій трудящі Радянської країни тільки в 1958 р. заощадили 14,5 млрд. крб.

Розширення суспільних фондів споживання. Поліпшенню матеріального становища населення країни сприяло розширення суспільних фондів споживання, виплати і пільги з яких є однією з основних форм соціалістичного розподілу матеріальних благ (поряд з заробітною платою, преміями, доходами від особистого підсобного господарства).

Зниження роздрібних цін У Радянському Союзі в 1951 р. виплати й пільги, одержані населенням з суспільних фондів споживання, становили 125 млрд. крб., в 1958 р. вони зросли до 238 млрд. крб. Виплати й пільги населенню УРСР з суспільних фондів в 1958 р. досягли 43 млрд. крб.

У 50-ті роки суспільні фонди споживання зростали вищими темпами, ніж фонд заробітної плати; більша частина їх витрачалася на виховання й освіту підростаючого покоління та підготовку кадрів. У 1956 р. в нашій країні була скасована плата за навчання в усіх школах та вищих учбових закладах. Великим досягненням соціалістичного суспільства є безплатне забезпечення всього населення медичним обслуговуванням. Значною мірою з суспільних фондів споживання утримується і житловий фонд, дошкільні й позашкільні заклади. Завдяки цьому в соціалістичному суспільстві цими благами користуються всі верстви населення, що сприяє вирівнюванню доходів різних груп трудящих.

Докорінні зміни сталися в радянській системі соціального забезпечення. До середини 50-х років в нашій країні трудящим виплачувалися пенсії за нормами, встановленими ще на початку 30-х років, внаслідок чого не існувало відповідності між рівнем заробітної плати і пенсійним забезпеченням.

Після детальної підготовки Верховна Рада СРСР у липні 1956 р. прийняла закон, за яким в середньому майже на 80% підвищувався розмір пенсій, скорочувався розрив між пенсійним забезпеченням різних категорій трудящих. Тим, хто одержував заробітну плату до 350 крб. на місяць, пенсії встановлювалися в повному обсязі заробітку, але не нижче 300 крб.; при зарплаті від 350 до 500 крб. пенсії призначалися в розмірі 85—90 % ставки; від 500 до 600 крб. — 75—80, від 600 до 800 крб. — 65—70, від 800 до 1000 крб. — 55—60; від 1000 крб. і вище — 50—55% ставки, але не вище встановленого максимального розміру пенсій — 1200 крб. на місяць. Жінкам, які народили й виховали до 8 років п'ятеро або більше дітей, закон встановлював на 5 років нижчий від загального вік для одержання пенсій і необхідний трудовий стаж. Значні пільги одержали трудящі, зайняті на особливо важких роботах. Збільшилися пенсії для інвалідів війни та праці.

Пенсіонери залізничного депо ст. Ясинувата Донецької залізниці знайомляться з проектом закону про державні пенсії (1956 р.).

Соціальне забезпечення колгоспників здійснювалося за рахунок колгоспів і залежало від їх економічного розвитку. За рішенням загальних зборів колгоспників з доходів колгоспу виділялася певна частина продукції для створення спеціального фонду допомоги непрацездатним членам артїлі.

В другій половині 50-х років завдяки дальшому розвитку сільського господарства і вжитим партією та урядом заходам, спрямованим на поліпшення пенсійного забезпечення колгоспників, сільгоспартїлі почали відраховувати 2% своєї продукції та грошових заощаджень у колгоспні фонди допомоги непрацездатним. На Україні в 1957 р. майже половина колгоспів уже виплачувала пенсії.

Підвищенню реальних доходів трудящих СРСР сприяло планомірне регулювання державних роздрібних цін на товари масового споживання. Протягом 1951—1954 рр. було проведено чотири зниження цін, внаслідок чого населення Радянської країни одержало річне заощадження коштів на суму понад 135 млрд. крб. В результаті зниження цін тільки в 1953 р. населення Української РСР дістало річну економію в 7,6 млрд. крб.

Зниження цін, які проводились у 1947—1954 рр., мали в цілому позитивне значення. Головним же напрямом у підвищенні реальних доходів трудящих Радянської країни надалі було збільшення грошової заробітної плати, премій, пенсій робітників та службовців і доходів колгоспників від громадського господарства при стабілізації в основному рівня державних роздрібних цін.

Загалом же на кінець 1958 р. державні роздрібні ціни на товари народного споживання знизилися порівняно з 1950 р. майже на чверть. Знач-

но зменшилися ціни на крупу, тваринне масло, м'ясо та птицю, а також на тканини, взуття, годинники.

Завдяки вжитим партією й урядом заходам по збільшенню грошових і натуральних доходів трудящих, розширенню суспільних фондів споживання, зниженню податків та державних цін на товари масового попиту значно зріс такий найважливіший показник добробуту народу, як реальні доходи населення. Реальні доходи робітників і службовців України підвищилися в 1958 р. проти 1950 р. на 60%, а колгоспників — на 92% (в розрахунку на одного працюючого). Більш високі темпи зростання реальних доходів колгоспного селянства сприяли поступовому вирівнюванню життєвого рівня міського і сільського населення, ліквідації суттєвих відмінностей між містом та селом.

Одним із свідчень зростання матеріальної забезпеченості радянських громадян було систематичне збільшення вкладів населення в ощадні каси. В УРСР вони зросли з 2,7 млрд. крб. у 1950 р. до 15,7 млрд. крб. в 1958 р. Збільшилися і кількість вкладників, і середній розмір вкладів.

Із зростанням суспільного багатства країни, а також реальних доходів трудящих підвищувалась купівельна спроможність населення, відбувалися зміни в структурі народного споживання. Збільшувався продаж населенню промислових і продовольчих товарів, але частка останніх у фонді споживання зменшилась. Посилився попит радянських людей на високоякісні харчові продукти і промислові вироби. Характерним для того часу стало швидке зростання купівельної спроможності колгоспного селянства. Поліпшилось харчування радянських людей. Споживання хлібних продуктів та картоплі зменшилося, а таких висококалорійних продуктів, як м'ясо, молоко, риба, яйця,— значно збільшилося (порівняно

Міжколгоспний будинок для людей похилого віку в с. Черче Смотрицького району Хмельницької області.

Колона автомашин «Москвич», придбаних колгоспниками Мденецького району Дрогобицької області (1950 р.).

з 1940 р. у 1,5—2 рази й більше). У 1958 р. середній добовий раціон харчування радянської людини досяг 2700 калорій, тобто наближався до науково обґрунтованих норм. Трудящі дедалі більше купували тканин, взуття, одягу. З кожним роком у народному споживанні збільшувалась частка культурно-побутових товарів тривалого користування: меблів, швейних та пральних машин, музичних інструментів, радіоприймачів, холодильників, велосипедів тощо.

2. Поліпшення умов праці та побуту трудящих

При соціалізмі життєвий рівень населення нерозривно пов'язаний з суспільним виробництвом — залежить від його розвитку і водночас активно впливає на нього. Важливим показником добробуту трудящих є умови їх праці і побуту. Питання про їх поліпшення — завжди в центрі уваги партії і уряду.

Умови праці робітників і колгоспників

Одним з досягнень Радянської влади є піклування держави про поліпшення умов праці трудящих.

У соціалістичному суспільстві цьому служать механізація й автоматизація виробничих процесів, скорочення робочого дня, спецхарчування робітників, оздоровлення їх у профілакторіях, забезпечення належної техніки безпеки виробництва та ін.

Із зміцненням економічного потенціалу країни і завдяки заходам партії та уряду у 50-ті роки вдосконалювалась техніка й технологія виробництва, провадилися роботи по механізації та автоматизації важких і трудомістких процесів. Правда, не в усіх галузях народного господарства цій роботі приділялася належна увага. Так, в УРСР ще в 1956 р. на багатьох підприємствах легкої, харчової, місцевої промисловості 50—80% виробничих процесів виконувалося вручну.

Режим праці й відпочинку трудящих визначає їх життєвий рівень. Ступеневе скорочення робочого часу, тривалість якого обумовлюється ступенем розвитку продуктивних сил,— одна з закономірностей соціалістичного суспільства. Вільний час, як зазначав В. І. Ленін, необхідний працюючому «...для відпочинку, для свого розвитку, для користування своїми правами, як людини, як сім'янина, як громадянина»¹. Тому скорочення робочого дня Комуністична партія вважала одним з найважливіших своїх завдань.

На початку 50-х років продовжувалась нормалізація тривалості робочого дня, на подовження якого радянський народ свідомо пішов під час війни та післявоєнної відбудови народного господарства. В 1955 р. середня тривалість робочого тижня дорослих робітників у промисловості Української РСР, як і всієї країни, становила 47,8 год. При цьому найкоротший робочий тиждень (46,6 год.) мали робітники хімічної та нафтохімічної промисловості, найдовший (48 год.)—харчової і паперової промисловості.

Зміцнення економічного потенціалу країни дало можливість Радянській державі згідно з рішеннями XX з'їзду КПРС розпочати послідовне скорочення робочого тижня. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 березня 1956 р. було зменшено на дві години робочий день робітників і службовців у передвихідні й передсвяткові дні. З 1 липня 1956 р. було відновлено скорочений робочий день для підлітків віком до 18 років. З 1957 р. почало здійснюватися поступове переведення трудящих на семигодинний, а на шкідливому виробництві — на шестигодинний робочий день. Скорочення робочого дня мало велике значення для збереження здоров'я трудящих, підвищення їх загальноосвітнього, культурного й професіонального рівня.

Рік у рік поліпшувалась охорона праці на виробництві, вдосконалювались освітлення та вентиляція виробничих приміщень, проводилося озеленення територій підприємств. Зокрема, істотно змінилися умови праці на шахтах Донбасу: було підвищено їх технічну оснащеність, поліпшено провітрювання й освітлення забоїв, механізовано пересування людей, посилено боротьбу з загазованістю. Наприкінці 1957 р.— на початку 1958 р. було вжито ряд заходів щодо поліпшення техніки безпеки на шахтах та будовах вугільної промисловості. З метою охорони здоров'я жінок-робітниць постановою Ради Міністрів СРСР від 13 липня 1957 р. заборонялось застосування жіночої праці підземних роботах. Заходи по охороні праці, крім спеціальної державної інспекції, проводили комісії профспілкових комітетів, громадські інспектори цехів, які стежили за додержанням встановлених правил. Випадки виробничого травматизму обговорювалися у профгрупах. Організовувалися громадські огляди охорони праці. Впровадження в життя пропозицій народних контролерів поліпшувало умови праці, механізацію трудомістких процесів, сприяло зниженню травматизму.

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 13, с. 352—353.

Виробничий побут радянського промислового підприємства Передбачає забезпечення деяких категорій робітників спецодягом, спецвзуттям, засобами індивідуального захисту, спецхарчуванням та ін. На початку 50-х років організувати це було важко. Спецодяг виготовлявся на той час дуже звуженого асортименту. Спостерігався різнобій у забезпеченні ним робітників навіть однорідних галузей народного господарства. У 1956 р. Радою Міністрів СРСР було рекомендовано запровадити єдині норми видачі безплатного спецодягу робітникам, зайнятим на будівельних та монтажних роботах. Зросло виробництво і поліпшилась якість спеціального та робочого одягу. На Україні було здійснено кілька громадських переглядів моделей спецодягу і значно збільшено його випуск.

З піднесенням економіки колгоспів поліпшувалися й умови праці та відпочинку колгоспного селянства. Тільки в 1958 р. колгоспи УРСР на оплату відпусток колгоспникам витратили 66 млн. крб. Наприклад, в сільгоспартілі «Росія» Вінницького району тим, хто виробляв встановлений мінімум трудоднів, щороку надавалась двотижнева відпустка.

Дедалі більше уваги приділялося поліпшенню умов праці механізаторів сільського господарства. Вже на початку 50-х років майже в кожному колгоспі республіки були обладнані польові стани трактористів. Держава щороку виділяла значні асигнування на заходи з техніки безпеки та промислової санітарії сільських механізаторів. Для цього в МТС України тільки протягом 1955—1957 рр. було витрачено 30 млн. крб. Після укрупнення колгоспів у селах почалося спорудження будинків тваринників, де можна було відпочити під час обідньої перерви, почитати, послухати радіо тощо.

В цілому на Україні, як і в інших радянських республіках, були досягнуті певні успіхи в поліпшенні умов праці трудящих. У промисловості і в сільському господарстві вони зумовлювалися розвитком продуктивних сил країни, змінами в культурно-освітньому рівні радянських людей. В свою чергу, вдосконалення організації виробництва, режиму робочого часу трудящих сприяло піднесенню продуктивності праці, успішному виконанню народногосподарських планів.

Поліпшення житлових умов Однією з найважливіших потреб людини є упорядковане житло. Вирішити житлову проблему може лише соціалізм. Як указував В. І. Ленін, **«... тільки знищення приватної власності на землю і влаштування дешевих та гігієнічних квартир може розв'язати житлове питання»¹.**

У 50-ті роки житлове будівництво займало одне з центральних місць у народногосподарських планах Радянської держави. Партія і уряд провели величезну роботу по його організації та прискореному розвитку. Зростала домобудівельна індустрія, проводилась централізація будівельної справи, архітектурне планування спрямовувалося на якнайшвидше розв'язання житлової проблеми. У вирішенні завдань житлового будівництва активну участь взяла широка громадськість.

Протягом 1951—1958 рр. капітальні вкладення у житлове будівництво державних та кооперативних підприємств і організацій, колгоспів і населення по Українській РСР становили понад 56 млрд. крб., що дало можливість значно розширити будівельні роботи, провадити їх як у великих промислових центрах, так і в найвіддаленіших населених пунктах. За цей час збудовано майже 2 млн. квартир загальною площею 85,7 млн. м²,

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 13, с. 352—353.

житло одержали 9,1 млн. чоловік. Якщо 1950 р. на тисячу чоловік населення республіки було збудовано 5,6 квартири, то 1958 р. — 11,7. У 1957 р. Радянський Союз в цілому за цим показником зайняв перше місце в світі. До того ж у нашій країні найнижча в світі квартирна плата. У 1958 р. вона не покривала і половини витрат навіть на утримання та капітальний ремонт будинків державного житлового фонду. Решту коштів, як і асигнування на його будівництво, виділяла держава.

Особливо швидко зростав житловий фонд у промислових центрах республіки. Продовжувала розвиватися довоєнна традиція соціалістичного містобудування з планомірною ліквідацією контрасту між центром і робітничою околицею. Рік у рік поліпшувалась якість будівництва, зовнішнє і внутрішнє оформлення будинків. Зводилися київські, харківські, запорізькі та інші «Черьомушки» — нові житлові масиви зі своїми комплексами культурно-побутових закладів, з площами, парками, зонами відпочинку. Забудовувалися нові вулиці й квартали. Виникали нові міста та селища міського типу.

Прикладом швидкого зростання міст може служити Нова Каховка. У травні 1951 р. поблизу с. Ключевого було закладено фундамент першого будинку для будівельників Каховської ГЕС, а до осені 1952 р. на березі Дніпра вже виростили квартали міста, в якому гармонійно поєдналися навколишній ландшафт і архітектура споруд.

Показові зміни сталися в робітничих селищах Донбасу, які забудовувалися одно-, дво- і триповерховими будинками, мали добре розплановані, широкі, озеленені вулиці. Невеликі селища укрупнювалися, в них зводилися дитячі садки і ясла, школи, культурно-побутові заклади. Цей процес ще більш прискорився в результаті реалізації постанови Ради Міністрів УРСР щодо будівництва шахтарських селищ (грудень 1956 р.).

Зростанню житлового будівництва, зниженню його вартості сприяло поширення в другій половині 50-х років ініціативи робітників і службовців м. Горького та ряду інших міст по спорудженню житлових будинків за участю майбутніх мешканців. Центральний Комітет партії і Рада Міністрів СРСР схвалили цей почин.

Досить значного поширення набуло індивідуальне житлове будівництво. Держава допомагала забудовникам кредитами, підприємства — будівельними матеріалами. Завдяки цьому протягом 1951—1958 рр. робітники та службовці міст і сіл республіки збудували майже 22,2 млн. м² житлової площі. Виходячи з необхідності якомога швидшого поліпшення житлових умов трудящих й дотримання плановості забудови міст з урахуванням досягнень будівельної індустрії, радянський уряд в 1958 р. визнав за доцільне, поряд з розвитком індивідуального житлового будівництва, широко розвивати житлово-будівельну кооперацію для спорудження багатоквартирних будинків.

З великою турботою ставилась Радянська держава до молодого поповнення робітничого класу. Одинакам надавалися гуртожитки, за проживання в яких робітник платив у середньому 20 крб. на місяць, хоча вартість утримання гуртожитків була значно вищою. Різницю — близько 100 крб. на людину — виплачувало підприємство.

Житлове будівництво на селі стало одним з яскравих показників поліпшення добробуту колгоспного селянства. Поступово налагоджувався продаж сільському населенню широкого асортименту будівельних матеріалів і виробів, стандартних будинків. Організаційно-господарське зміцнення колгоспів дало їм змогу більше допомагати колгоспникам будівельними матеріалами, транспортом. Окремі економічно міцні колгоспи

Будівництво нового житлового кварталу в м. Сталіно (1957 р.).

Херсонської, Одеської та інших областей почали будувати громадське житло для спеціалістів сільського господарства, а подекуди — і для колгоспників. Загалом протягом 1951—1958 рр. у сільській місцевості Української РСР було введено в дію понад 31,2 млн. м² житлової площі.

Для сільського житлового будівництва стали характерними не тільки масовість, а й досить висока якість, плановість, розширення побутових вигод. Села зростали й упорядковувалися, зводилися школи, клуби, бібліотеки, спортивні комплекси. Поступово зникали хутори. Нові будинки, які колгоспники споруджували здебільшого па дві — чотири кімнати, мало чим відрізнялися від будинків у робітничих селищах. Значно поліпшилися житлові умови робітників та службовців МТС і радгоспів. Будувалося багато гуртожитків і спеціальних сімейних будинків.

Проте, незважаючи на постійно зростаючий обсяг житлового будівництва, проблема житла все ще залишалась однією з найбільш гострих. Це зумовлювалося високими темпами збільшення міського населення. Середньорічний приріст міського населення по країні становив близько 2,5 млн. чоловік. Забезпеченню трудящих житлом заважали також істотні хиби в житловому будівництві. Високою залишалася вартість споруджень, розпорозувалися матеріальні й трудові ресурси. Будівельні організації часто не повністю використовували відпущені асигнування, не виконували державних планів. Подекуди низькою була якість будівництва. Багато архітекторів при плануванні житлових масивів більше дбали про їх зовнішнє оформлення, а менше уваги приділяли внутрішньому обладнанню будинків.

Партійні й профспілкові організації з участю населення систематично здійснювали контроль за ходом і якістю житлового будівництва. В 1954 р.,

наприклад, в огляді житлово-побутового будівництва взяли участь понад 18 тис. чоловік. Підсумки перевірок здебільшого обговорювалися спільно з профспілковими організаціями будівельників, що мало практичне значення.

Партія постійно дбала про зміцнення матеріально-технічної бази житлового будівництва, переведення його на індустріальні рейки, вбачаючи в цьому головний напрям розв'язання житлової проблеми. У липні 1957 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР ухвалили постанову «Про розвиток житлового будівництва в СРСР», в якій ставилося завдання в найкоротші строки усунути нестачу житла. Значно збільшилися асигнування на житлове будівництво, а також на розвиток промисловості будівельних матеріалів і домобудівельних комбінатів. З 1958 р. у країні перейшли до надання кожній сім'ї окремої квартири. Це сприяло поліпшенню культурно-побутових і санітарно-гігієнічних умов життя радянських людей, підвищенню їх настрою, зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності.

**Комунальне і побутове
обслуговування насе-
лення ***

У 50-ті роки сталися значні зміни в комунально-побутовому обслуговуванні населення. Ця галузь зміцнювалась кваліфікованими кадрами. В Українській РСР у житловому та комунальному господарстві 1950 р. працювало 222 тис., а 1958 р.— 291 тис. чоловік. Регулярно проводилися республіканські, обласні, районні наради працівників системи Міністерства комунального господарства УРСР, на яких обговорювалися питання добору, виховання та розстановки кадрів, організації соціалістичного змагання, впровадження передового досвіду комунальників Москви, Ленінграда та інших міст братніх республік. Працівники системи житлово-комунального господарства УРСР тільки в 1954 р. внесли майже 3,5 тис. раціоналізаторських пропозицій. Впровадження їх у життя поліпшило обслуговування населення комунальними послугами й заощадило державі понад 5,5 млн. крб. на рік. Зростали капітальні вкладення у будівництво водопровідних, каналізаційних і газових мереж, розвиток міського транспорту та ін. Порівняно з 1950 р. у 1955 р. ці асигнування зросли по республіці в 1,6 раза.

Однією з найбільш гострих проблем комунального господарства України було водопостачання. Держава приділяла цьому питанню велику увагу, дбаючи про розширення та устаткування найновішим обладнанням водопровідних систем, про санітарну охорону водопроводів і джерел водопостачання. У Донбасі на початку 50-х років були розширені діючі водопроводи і введені в дію нові, завдяки чому потужність водопровідних систем на третину перевищила довоєнний рівень. В цілому по республіці тільки за роки п'ятої п'ятирічки довжина водопровідних ліній збільшилась на 1100 км, а постачання водою населення міст — у півтора раза. Якщо в 1950 р. водопровід мали 47% міських жителів, то в 1956 р.— майже 56%.

На базі Дашавського, Шебелинського та інших родовищ природного газу високими темпами здійснювалося газопостачання населення республіки. 1950 р. газом користувалися 24 міста й селища міського типу, а 1958 р.— уже 49. На кінець указаних років відповідно було газифіковано 136 тис. і 466 тис. квартир. Газ використовувався для приготування їжі, опалення квартир, на постачання будинкам гарячої води. Це вивільняло населення від непродуктивної праці в побуті, давало йому велику матеріальну вигоду, значно поліпшувало санітарно-гігієнічні умови життя.

У перші післявоєнні роки села Української РСР відбудовувалися — загоювали рани, заподіяні війною. З дальшим розвитком народного господарства зміцненням економіки колгоспів на порядок денний стало завдання ліквідувати історично успадковане відставання села від міста. В багатьох селах розпочалось брукування вулиць, у побут колгоспників все ширше входили електрика, водопровід, газ.

Широкий відгук серед колгоспників республіки знайшов заклик трудівників колгоспу «Україна» Городоцького району Хмельницької області про розгортання соціалістичного змагання за впорядкування і благоустрій сіл за створення умов для задоволення культурно-побутових потреб населення. Під керівництвом партійних організацій сільська громадськість активно включилась у це змагання. Кращий досвід висвітлювався в пресі, докладно обговорювався на районних активах, зборах колгоспників.

Значну роботу було здійснено по будівництву та впорядкуванню шляхів. Проте і наприкінці 1958 р. лише сьома частина автомобільних доріг УРСР мала тверде покриття. Більше третини районних центрів ще не з'єднувалися з обласними центрами або магістральними шосе впорядкованими шляхами. Природно, що такий стан не міг задовольнити зростаючих потреб народного господарства і населення. У зв'язку з високими темпами розвитку економіки країни, зокрема з її автомобілізацією, партійні й радянські органи посилили увагу до шляхового господарства республіки.

У процесі розвитку міського пасажирського транспорту швидко зростала мережа тролейбусного та автобусного сполучення. Так, протягом 1958 р. в республіці було перевезено тролейбусами втричі більше пасажирів, ніж у 1950 р.

Одним з важливих компонентів благоустрою є озеленення населених пунктів, створення лісопаркових зон навколо великих міст і промислових центрів. У цю справу великий вклад внесла широка громадськість республіки. Під керівництвом партійних організацій влаштовувалися невідьки, декадниці по насаженню дерев, кущів, квітів, впорядкуванню парків, - озелененню шляхів. Методом народної будови в столиці Радянської України були посаджені десятки тисяч дерев і кущів на величезній території вздовж Дніпра, закладено Комсомольський парк, створено озеро і обладнано майданчики відпочинку в Голосіївському лісі. Дедалі більше зелені з'являлося в містах і шахтарських селищах Донбасу⁷, почалися роботи по озелененню шахтних териконів. Щороку підводилися підсумки республіканського соціалістичного змагання за краще впорядкування населених пунктів. Першість у ньому неодноразово виборювали міста Київ, Харків, Львів.

У створенні умов для поступової заміни домашнього господарства суспільними формами задоволення побутових потреб людей велику роль відіграють побутові заклади. Партійні та радянські органи провели значну роботу по втіленню в життя рішень XIX і XX з'їздів партії щодо поліпшення діяльності цих закладів. Питання побутового обслуговування населення обговорювалися на червневому (1953 р.) Пленумі ЦК Компартії України, регулярно розглядалися на пленумах і засіданнях бюро партійних комітетів зборах трудящих.

У серпні 1956 р. ЦК КП України і Рада Міністрів УРСР ухвалили постанову про реорганізацію промислової кооперації, внаслідок чого найбільші спеціалізовані її підприємства були передані державній промисловості. Перед промисловою кооперацією ставилося завдання зосередити всю свою увагу на поліпшенні побутового обслуговування трудящи х. Після

цієї реорганізації в Українській РСР залишилося близько 2 тис. артілей, у яких працювало майже 63 тис. чоловік.

Більшість побутових закладів зосереджувалася в центрах міст і районів. Оскільки побутове обслуговування в селах було розвинуто набагато менше, ніж у містах, постала необхідність у докорінному його поліпшенні відповідно до зростаючих потреб сільського населення.

Із збільшенням асигнувань на розвиток сфери побутового обслуговування населення, зміцненням її матеріальної бази, поліпшенням добору і виховання кадрів створювались умови для перетворення служби побуту на окрему важливу галузь народного господарства.

Розвиток торгівлі та громадського харчування

Дбаючи про задоволення зростаючих потреб радянських людей, Комуністична партія і Радянський уряд приділяли постійну увагу дальшому розвитку торгівлі. Відповідно до рішень XIX з'їзду партії перед радянськими й господарськими органами, торговельними організаціями було поставлене завдання всебічно вивчати попит населення, широко розгортати мережу торгівлі, щоб трудящим кожного міста, кожного сільського району забезпечити умови для придбання всіх необхідних товарів. У 1953 р. вжито ряд заходів, спрямованих на розширення випуску товарів, поліпшення їх якості. Зокрема, у постановках Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС зверталась увага партійних, радянських і профспілкових органів на необхідність ліквідації диспропорції між дедалі зростаючими доходами та потребами трудящих і виробництвом предметів народного споживання. Послідовно підвищувалась відповідальність союзних республік за збільшення виробництва продуктів харчування і поліпшення постачання їх населенню.

Зміцнення матеріально-технічної бази торгівлі здійснювалося шляхом реконструкції і раціонального використання діючих закладів, будівництва нових крамниць, їх спеціалізації та укрупнення, а також розвитку торговельної мережі на околицях міст і в сільській місцевості. На Україні кількість підприємств роздрібної торгівлі державних та кооперативних організацій збільшилась з 81,5 тис. наприкінці 1950 р. до 108 тис. наприкінці 1958 р. Значно поліпшилося матеріально-технічне обладнання торговельної мережі, зокрема оснащення її холодильним устаткуванням.

Характерною особливістю розвитку торгівлі цього періоду було широке запровадження форм роботи, які підвищували культуру обслуговування населення. Для поліпшення обслуговування покупців відкривалися спеціалізовані крамниці: хлібні, м'ясні, рибні, взуттєві, тканин, культуроварів та ін. У 1958 р. вже більше половини магазинів республіки були спеціалізованими. За прикладом торговельних організацій Ленінграда на Україні з 1954 р. почали відкриватися магазини самообслуговування. Для розширення доступу покупців до огляду товарів змінювалося обладнання, вводився продаж товарів без продавців, торгівля фасованими товарами тощо. Торговельним організаціям було надано право повертати промисловим підприємствам продукцію низької якості та в асортименті, що не відповідає попиту населення.

Важливим каналом додаткового постачання міському населенню продуктів сільського господарства залишався колгоспний ринок. У 1958 р. порівняно з 1950 р. обсяг проданих на міських колгоспних ринках УРСР продуктів зріс на 42%. Набагато збільшився продаж фруктів, птиці, яєць, овочів, зменшився — борошняних та круп'яних продуктів, рослинного і тваринного масла. Споживча кооперація широко приймала від кол-

госпів і колгоспників сільськогосподарську продукцію для продажу їй в містах і промислових центрах.

Рік у рік збільшувався товарооборот сільської торгівлі. В 1958 р. він удвоє перевищував рівень 1950 р., причому в його структурі сталися великі зміни. Зросла питома вага продукції харчової промисловості — кондитерських і ковбасних виробів, хліба, консервів. Якісно змінився асортимент непродовольчих товарів: завдяки підвищенню оплати праці колгоспники більше купували товарів тривалого користування.

На селах з'являється дедалі більше сучасних торговельних закладів. Приклад правильної організації торгівлі подавали переможці всесоюзного соціалістичного змагання сільських кооператорів — колектив Меджибізької райспоживспілки Кам'янець-Подільської області, кооператив радгоспу ім. Ілліча Яготинського району Полтавської області (нині Київської) та ін. З метою поліпшення забезпечення колгоспників різноманітними товарами сільські кооператори використовували такі форми обслуговування, як торгівля під час сезонних робіт безпосередньо в полі, виконання попередніх замовлень, продаж товарів без продавців на тваринницьких фермах, у тракторних бригадах.

Незважаючи на труднощі й тимчасові неполадки, поступово потреби населення УРСР, як і всіх радянських людей, ширше й повніше задовольнялися торговельними організаціями. Налагоджувалося завезення товарів у потрібному асортименті, відповідно до попиту населення. Більш ніж у 2,5 рази зріс роздрібний товарооборот державної і кооперативної торгівлі республіки, що яскраво свідчило про зростання купівельної спроможності радянських людей, про підвищення їх матеріального добробуту.

Розвивалося громадське харчування — галузь, що відіграє значну роль у поліпшенні побутових умов трудящих, у звільненні мільйонів жінок від непродуктивної праці в домашньому господарстві. Кількість підприємств громадського харчування державних і кооперативних організацій УРСР зросла протягом 1951—1958 рр. з 17,8 тис. до 23,4 тис. При цьому вони ставали більш сучасними, обладнаними новим технологічним і холодильним устаткуванням. Кількість виробленої ними продукції за вказані роки збільшилась удвоє.

Дальшого розвитку набуло шкільне харчування. На початку 1958 р. школи республіки мали майже 800 їдалень і понад 3 тис. шкільних буфетів.

У міських їдальнях, на багатьох заводах, фабриках, в установах організовувалося дієтичне харчування. Проте дієтичних їдалень було значно менше, ніж цього вимагало життя. Це пояснюється нестачею приміщень, відповідно підготовлених кадрів працівників, недостатнім постачанням спеціальних продуктів.

Починаючи з 1955 р. на підприємствах громадського харчування республіки почало широко запроваджуватися самообслуговування відвідувачів. Вперше його застосувала їдальня Київського політехнічного інституту. Житлово-побутовий відділ Української республіканської ради професійних спілок розгорнув широку популяризацію цього досвіду. Вже на 1 серпня 1956 р. на нову форму обслуговування споживачів перейшли близько 4,4 тис. підприємств громадського харчування, або 65% їх загальної кількості. Це сприяло збільшенню числа відвідувачів, розширенню товарообороту, скороченню витрат виробництва.

Підприємства громадського харчування обслуговували в основному робітників і службовців під час їх роботи на виробництві. Сім'ї ж трудящих громадським харчуванням майже не користувалися. Відпускання обідів

додому було незначним. Зате розширювалася така форма обслуговування сімей, як продаж їдальнями напівфабрикатів. Почався широкий випуск харчовою промисловістю м'ясних, рибних, овочевих, кондитерських та інших напівфабрикатів і продаж цієї продукції населенню через мережу магазинів.

Певні зміни сталися і в обслуговуванні сільського населення. Проводилось укрупнення підприємств громадського харчування, які охоплювали все ширше коло трудівників села, в тому числі безпосередньо в полі, на фермах. У сільській місцевості республіки створювалися хлібопекарні, підвищувалась якість їх продукції.

Значна робота проводилась по зміцненню кадрів у торгівлі та громадському харчуванні. На початку 1953 р. в торгівлю було направлено понад 4 тис. комуністів та комсомольців. У 1958 р. в роздрібній торгівлі і на підприємствах громадського харчування УРСР працювало 507 тис. чоловік проти 317 тис. в 1950 р. Кількісне зростання кадрів торговельних працівників супроводжувалося підвищенням їх виробничої кваліфікації. Ширилося соціалістичне змагання. За прикладом бригад, які виникли на промислових підприємствах країни з ініціативи О. Чутких, у крамницях та їдальнях республіки створювалися бригади відмінного обслуговування трудящих.

У 1955 р. партійні й профспілкові організації підприємств громадського харчування Харкова організували шефство над їдальнями, чайними, закусочними 13 районів області. Приклад харків'ян наслідували працівники міських їдалень Дніпропетровської, Запорізької, Кримської, Одеської та інших областей республіки.

Щороку десятки торговельних підприємств і кращих працівників України відзначалися як переможці у всесоюзному соціалістичному змаганні. Тільки протягом 1951—1952 рр. майже 200 передовиків республіки були нагороджені значком «Відмінник соціалістичного змагання Міністерства торгівлі СРСР».

3. Розвиток охорони здоров'я трудящих

Система охорони здоров'я в СРСР і визначні досягнення в її розвитку є одним з найвагоміших завоювань соціалізму. Неухильно керуючись ленінськими настановами, партія на всіх етапах розвитку радянського суспільства розглядала охорону здоров'я трудящих як одне із найважливіших завдань політики Комуністичної партії. Охорона здоров'я радянських людей — справа не тільки спеціальних органів, а й усіх державних і громадських організацій.

Матеріальна база системи охорони здоров'я

Розвиток охорони здоров'я в 50-х роках, насамперед пов'язаний з розширенням мережі лікувальних установ, значним зростанням кадрів лікарів і середнього медичного персоналу, новими досягненнями медицини.

Відбудова, зміцнення і розширення матеріальної бази суспільного виробництва, зростання національного доходу створювали реальні умови для збільшення асигнувань на охорону здоров'я. По державному бюджету УРСР у 1950 р. вони становили 3,4 млрд. крб., а в 1958 р.— уже близько 6,5 млрд. крб., або 11,5% державного бюджету УРСР. Щороку збільшувалися витрати на поліпшення медико-санітарного обслуговування насе-

Один з корпусів лікарні в селищі Макарів Київської області (1956 р.).

лення також з фондів державних, кооперативних, профспілкових та інших громадських підприємств та організацій і колгоспів. На охорону й зміцнення здоров'я радянських людей, зокрема на допомогу по тимчасовій непрацездатності, путівки в санаторії та будинки відпочинку, оздоровлення дітей, на будівництво та обладнання цих закладів, виділялися значні кошти державного соціального страхування. Все це забезпечувало широку медичну допомогу населенню, безперервне зростання всіх видів медичного обслуговування трудящих.

Збільшення капіталовкладень у будівництво лікарень, поліклінік, аптек, санаторіїв забезпечило дальше зростання їх кількості. На початок 1958 р. в республіці працювало 5 тис. лікарняних закладів (крім госпіталів), і на кінець року на 10 тис. чоловік населення припадало 72 лікарняних ліжка проти 52 у 1950 р. У кінці п'ятої п'ятирічки всі районні центри і чимало сіл республіки мали свої аптеки.

Було багато зроблено у справі оснащення медичних установ новою апаратурою і обладнанням. У 1958 р. міські і майже всі районні лікарні сільських районів республіки мали рентгенівську та фізіотерапевтичну апаратуру, клініко-діагностичні лабораторії тощо. Успішно розв'язувалося питання забезпечення медичних установ лікарями та середнім медперсоналом. З 1951 по 1958 р. кількість лікарів у республіці збільшилася з 49 тис. до 77 тис. У 1958 р. на 10 тис. чоловік населення на Україні припадало 18 лікарів. У цей час в США на відповідну кількість населення було 12 лікарів, в Англії — 11, ФРН — 14, Італії — 12. Майже вдвічі за ці роки зросла чисельність середнього медичного персоналу. По забезпеченню населення лікарями Радянський Союз займав перше місце в світі.

Велика увага приділялась підвищенню кваліфікації медичних працівників. У Києві, Харкові, Одесі та Дніпропетровську працювали інститути вдосконалення лікарів. Крім того, факультети вдосконалення лікарів були створені при Львівському та Донецькому медінститутах. З 1945 по 1956 р. в цих інститутах і факультетах підвищили свою кваліфікацію близько 40 тис. лікарів і фармацевтів.

Розгалужена мережа медичних закладів, наявність кваліфікованої, ідейно загартованої багатотисячної армії медичних працівників забезпечили широке охоплення лікарським наглядом та медичною допомогою всього населення республіки.

Лікувально-профілактична допомога
трудящим

Характер діяльності держави в справі охорони здоров'я визначається передусім соціально-економічною природою суспільного ладу. В соціалістичному суспільстві забезпечується безплатна кваліфікована лікарська допомога всьому населенню.

Провідним напрямом охорони здоров'я в СРСР є профілактика, яка включає в себе широку систему державних і громадських заходів, спрямованих на поліпшення умов праці й побуту трудящих, на ліквідацію причин виникнення захворювань.

Значна профілактична робота велась серед робітників. Відповідно до того, що відбудова промисловості проходила на більш високому, ніж у довоєнний час, технічному рівні, з використанням нових досягнень техніки та впровадженням передової технології, змінювалось і вдосконалювалось санітарно-технічне оснащення підприємств усіх галузей промисловості. Основними проблемами охорони праці в гірничій промисловості були зменшення загазованості шахт, пилу у вибоях, провітрювання гірничих виробок. Для боротьби з пилом у шахтах почали застосовувати мокре буріння. Вдосконалювалась техніка подачі свіжого повітря в шахти. У чорній металургії в основному були вирішені питання вентиляції. В металобробній промисловості чимало робилося для поліпшення умов праці, обладнання вентиляції, освітлення. Багато було зроблено для охорони праці і в інших галузях промисловості.

Медичне обслуговування робітників і службовців безпосередньо на промислових підприємствах здійснювали медико-санітарні частини, амбулаторії, лікарні та фельдшерські пункти. Якщо у 1947 р. на заводах і фабриках Української РСР було створено 92 медико-санітарні частини, то в 1958 р.— 275. Робітничий клас промисловості України в 1958 р. обслуговували 4709 лікарняних і фельдшерських медпунктів. Крім цього, медична допомога робітникам, як і всьому населенню, надавалась міськими, селищними, І районними лікарнями республіки. Характерним у діяльності системи ; медичного обслуговування трудящих республіки в 50-ті роки була посиленна увага до організації комплексного медичного обслуговування колективів великих промислових підприємств.

У результаті поліпшення умов праці, техніки безпеки, підвищення якості медичного обслуговування захворюваність робітників з тимчасовою втратою працездатності знижувалася. Тільки за три роки (1955—1957) у вугільній промисловості вона знизилась на 12%, у залізрудній — на 22%, у металургійній — на 14%.

У Радянському Союзі проводиться велика робота по охороні здоров'я молодих робітників. Підліткам дозволяється працювати лише в тих галузях промисловості та оволодівати тими професіями, які відповідають їх фізичному й розумовому розвитку та стану здоров'я. Щороку проводить-

ся спеціальний профілактичний медичний огляд робітничої молоді. З 1956 р. встановлено скорочений робочий день для підлітків від 16 до 18 років — шестигодинний.

Протягом 1951—1958 рр. продовжувало розгортатися медичне обслуговування сільського населення. На кінець п'ятої п'ятирічки кількість лікарняних ліжок у сільській місцевості порівняно з 1946 р. зросла на 17%, лікарів — на 179%, середніх медичних працівників — на 176%. І все ж у 1956 р. в багатьох районних лікарнях ще не вистачало лікарів з ряду спеціальностей. Хоча в цілому темпи зростання кількості медичних працівників на селі були високими, але все ж — дещо нижчими, ніж у містах, що не могло не позначитися на рівні медичного обслуговування. Як правило, жителі сіл одержували кваліфіковану медичну допомогу переважно в обласних і районних лікарнях та поліклініках. Будівництво медичних закладів як у місті, так і на селі розвивалося за єдиним принципом, але особливості розселення сільських жителів, специфіка умов їх праці зумовили певні відмінності в їх обслуговуванні. Внаслідок вжитих заходів медична допомога населенню рік у рік поліпшувалась. Так, укомплектованість лікарських посад у сільській місцевості в 1958 р. становила 87%, а посад медичних працівників з середньою освітою — 97%. В кожному сільському районі на Україні працювало не менше 7 спеціалістів-лікарів. У 50-х роках було здійснено ряд заходів по перебудові лікувально-профілактичної діяльності на основі диспансерного методу обслуговування сільського населення.

Важливу роль у проведенні профілактики захворювань, виявленню їх, вчасному лікуванні, відповідному трудовлаштуванні колгоспників відігравали спеціальні медичні комісії. Результативно діяли такі комісії, зокрема, в медичних установах Чуднівського району Житомирської області. Медичний персонал їх здійснював систематичну різнобічну роботу по ранньому виявленню захворювань та своєчасному оздоровленню колгоспників. З різних країв і республік Радянського Союзу у Житомирську область приїжджали делегації, щоб ознайомитись з порядком та організацією диспансерного обслуговування колгоспників, запровадженого за починанням чуднівців. Цей метод підхопили медичні працівники УРСР та інших братніх республік. Широко відомим і визнаним у всій країні був почин колективу Макарівської лікарні на Київщині, який полягав у запровадженні в клінічну практику лікувально-охоронного режиму, заснованого на ідеях Я. П. Павлова, із застосуванням умовнорефлекторного сну.

Багато медичних працівників республіки після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, відповідаючи на заклик партії і уряду, виїхали працювати в сільські райони. Поповнення сільських медичних закладів кваліфікованими кадрами сприяло підвищенню якості обслуговування колгоспників, робітників МТС і радгоспів, поліпшенню умов праці й побуту сільського населення, певному зниженню захворювань. Протягом 1954 р. на роботу в сільську місцевість виїхало понад 1000 лікарів, 3500 середніх медичних працівників і 50 фармацевтів, у 1955 р. — 800 лікарів і 3800 середніх медичних працівників. Уже на початок 1955 р. додатково було відкрито 434 медпункти при МТС і радгоспах.

Партія і уряд приділяли велику увагу розвитку охорони здоров'я в західних областях республіки, де ще тривалий час давали про себе знати тяжкі наслідки минулого. За 1950—1958 рр. заклади охорони здоров'я в західних областях розширились і зміцніли. Кількість лікарняних ліжок та за ці роки збільшилась з 21,5 тис. до 35 тис., родильних будинків — з 800 до 2 тис., фельдшерських та фельдшерсько-акушерських пунктів — з 2,5 до

3,9 тис. У Мукачевому було організовано Науково-дослідний інститут охорони материнства й дитинства, в Ужгороді — Інститут епідеміології, мікробіології та гігієни. По забезпеченню населення лікарняними ліжками західні області в 1958 р. майже зрівнялись з рештою областей України. Якщо в середньому по республіці на 10 тис. чоловік населення припадало 72 ліжка, то у Волинській і Закарпатській областях — 66, у Львівській— 89, Тернопільській — 57, Чернівецькій — 78. Разом із зростанням мережі медичних пунктів збільшувалась і кількість медичних кадрів. У 1950 р. в західних областях України, на Закарпатті та Буковині працювало 7,8 тис. лікарів та 21, 2 тис. чоловік середнього медичного персоналу, а в 1958 р. відповідно 11,5 тис. і 40,5 тис.

Завдяки здійсненню ряду соціально-економічних заходів, спрямованих на неухильне піднесення життєвого рівня трудящих західних областей, успішний розвиток охорони здоров'я, значно знизилась загальна й дитяча смертність, різко зменшилась захворюваність на ряд гострих інфекційних хвороб. Так, захворюваність на черевний тиф у 1958 р. порівняно з 1938 р. знизилась у 39 раз, на дифтерію — в 72 рази, на туберкульоз — у 18 разів. Успіхи у роботі органів охорони здоров'я в західних областях України переконливо свідчать, що тільки в умовах соціалістичної системи можна по-справжньому охорити медичним обслуговуванням усіх трудящих.

Профілактична діяльність органів охорони здоров'я тісно пов'язана з проблемою збереження природного середовища. Організаційним центром боротьби за чистоту навколишнього середовища в республіці стало створене в 1946 р. Товариство охорони природи, яке в 1953 р. на своєму I Республіканському з'їзді було перейменовано на Українське товариство охорони природи та сприяння розвитку природних багатств. На з'їзді прийнято статут Товариства, який чітко визначив основні завдання його членів. Товариство спільно з науковими установами, громадськими та господарськими організаціями здійснювало заходи по охороні природи, зокрема водоймищ, зелених насаджень та повітряного басейну, залучало широкі верстви населення до участі в роботі по збереженню та захисту природи республіки.

Велику громадську роботу, спрямовану на здійснення державних заходів по охороні та зміцненню здоров'я населення здійснює добровільне Товариство Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, яке організувало в республіці десятки тисяч санітарних постів та санітарних дружин. Під керівництвом медичних працівників члени товариства навчались подавати першу медичну допомогу потерпілим, систематично стежили за санітарним станом робочих місць, їдалень, джерел питної води, місць відпочинку тощо. В цілому на Україні в 1950 р. було 65 тис. первинних організацій Товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, що об'єднували понад 4 млн. чоловік. У 1958 р. кількість організацій збільшилась до 84 тис., а їх членів — до 8 млн. чоловік. Республіканське товариство, як складова частина союзного Товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, вносило гідний вклад у зміцнення інтернаціональних зв'язків між трудящими усього світу.

„Провідні напрями діяльності медичних закладів у республіці

Чільне місце в радянській системі охорони здоров'я належить медичній науці. В медицині надзвичайно тісно переплітаються наукова й практична діяльність лікарів та вчених. Про важливість тісного союзу науки й практики у розв'язанні проблем охорони здоров'я говорив В. І. Ленін на II Всеросійському з'їзді працівників медико-сані-

Стовісімнадцятирічна жителька с. Борщі Котовського району Одеської області А. Ф. Храмська із своїми правнуками (1951 р.).

тарної служби и березні 1920 р.: «Співробітництво представників науки і робітників,— тільки таке співробітництво зможе знищити весь гніт злиднів, хвороб, бруду... Перед союзом представників науки, пролетаріату і техніки не встоїть ніяка темна сила»¹.

Актуальні проблеми медицини глибоко досліджувались в усіх наукових закладах медичного профілю Радянського Союзу. У практику впроваджувались більш досконалі методи діагностики й лікування, послідовно розширювався обсяг профілактичних заходів, систематично зростав професійний рівень знань медичних працівників. На Україні в 1958 р. працювало 45 науково-дослідних медичних інститутів. У науково-дослідних і лікувально-профілактичних установах, вищих учбових закладах та органах охорони здоров'я УРСР в 1957 р. налічувалось 4 тис. докторів і кандидатів наук, в тому числі 23 дійсних члени і члени-кореспонденти АН СРСР та АН УРСР, 47 заслужених діячів науки. Значний внесок у дослідження актуальних проблем охорони здоров'я і лікувально-профілактичної медицини внесли такі інститути Академії наук УРСР, як Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця, Інститут біохімії АН УРСР, який очолював О. В. Палладін, Інститут мікробіології ім. Д. К. Заболотного та ін.

Вчені та працівники медичної науки плідно працювали над розв'язанням ще не розгаданих таємниць людського організму та впливу на нього навколишнього середовища. Створення міцної матеріальної бази системи охорони здоров'я, досягнення медицини забезпечували дальше зміцнення всіх напрямів медичної науки на Україні. В післявоєнні роки особливо активно розгорнулась боротьба з такою тяжкою хворобою, як туберкульоз.

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 40, с. 182.

У 1958 р. у республіці працювало понад тисячу протитуберкульозних диспансерів і кабінетів. Широко застосовувались профілактичні заходи, зокрема протитуберкульозна вакцинація новонароджених, а також усіх осіб до 20 років. У результаті в 1958 р. порівняно з 1950 р. захворюваність на туберкульоз знизилась у 2,1 раза, а смертність — у 2,2 раза.

Важливим у діяльності медичних закладів України стало лікування та профілактика серцево-судинних захворювань, ревматизму та злоякісних новоутворень. В усіх областях республіки були створені кардіоревматологічні кабінети, а у великих містах, зокрема Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Донецьку,— спеціальні організаційні центри лікування серцево-судинних захворювань. Багато ефективних методів лікування в радянській терапії відкрито й застосовано видатним терапевтом України Героєм Соціалістичної Праці М. Д. Стражеском та його послідовниками. З метою ранньої діагностики онкологічних захворювань у республіці з 1957 р. почали широко застосовуватись профілактичні огляди трудящих.

Проводилась успішна робота по запобіганню епідеміям. В результаті застосування ефективних методів лікування, а також діяльності численних республіканських санітарно-епідеміологічних станцій по впорядкуванню водного господарства в республіці була фактично ліквідована малярія. У 1957 р. в Українській РСР було зареєстровано лише 63 хворих на малярію проти майже 489 тис. у 1945 р. Велика роль у боротьбі з епідеміями належить вченому-епідеміологу Герою Соціалістичної Праці Л. В. Громашевському.

Значно поліпшився стан хірургічної допомоги населенню УРСР. У півтора раза зросла кількість спеціальних лікарняних ліжок. Більшість хірургів у 1958 р. були спеціалістами вищої категорії. Значний вклад у розвиток хірургії та підготовку кадрів у післявоєнні роки внесли відомі хірурги О. П. Кримов, М. П. Новаченко, М. С. Коломійченко, які відкрили і застосували на практиці ряд цінних методів оперативного лікування.

Відомою в усьому світі стала офтальмологічна школа, заснована видатним вченим, Героєм Соціалістичної Праці В. П. Філатовим. Тисячам людей було повернуто зір. Кількість операцій, зроблених Філатовим і його учнями по всій країні, перевищувала число таких операцій, здійснених у всьому світі.

Багато цікавого й нового внесли у розвиток вітчизняної неврології, зокрема у вивчення вегетативної нервової системи людини, Б. М. Маньковський та Г. І. Маркелов. Розробка проблем комунальної гігієни й санітарії на Україні належить відомому гігієністу О. М. Марзєєву та його учням.

За заслуги в розвитку радянської охорони здоров'я чимало лікарів було відзначено урядовими нагородами. В 1957 р. серед медичних працівників республіки було 322 заслужених лікарів УРСР, 3839 працівників нагороджено орденами й медалями СРСР і понад 5 тис. — значком «Відміннику охорони здоров'я».

Серед досягнень радянської системи охорони здоров'я найбільш видатними є організація широкої мережі лікувально-профілактичних установ, які спеціально обслуговують матерів і дітей. Протягом 50-х років партія і уряд вжили ряд заходів по забезпеченню дальшого успішного розвитку охорони материнства й дитинства. Органи охорони здоров'я значно посилили увагу до розгортання мережі дитячих закладів, підвищення кваліфікації медичних працівників, якості профілактичного й лікувального обслуговування дітей і жінок, санітарно-освітньої роботи, піднесення

культури закладів материнства й дитинства. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 березня 1956 р. матерям було значно подовжено дородові та післяродові відпустки. У жовтні 1956 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про дальші заходи допомоги жінкам-матерям, що працюють на підприємствах і в установах». З метою дальшого поліпшення умов праці й побуту жінок, які працюють, при школах створювалися групи подовженого дня для дітей молодшого шкільного віку. Рада Міністрів УРСР у травні 1957 р. прийняла постанову «Про заходи по поліпшенню охорони материнства й дитинства в Українській РСР», в якій, зокрема, передбачалось поліпшення дитячого харчування.

Увага, яку постійно приділяють партія і уряд питанням зміцнення здоров'я дітей, сприяла широкому розвитку мережі закладів з лікувально-профілактичним обслуговуванням. Кількість дитячих і жіночих консультацій протягом 1950—1958 рр. зросла з 1758 до 2947. У 1956 р. на Україні налічувалось 226 дитячих санаторіїв. Вже в 1957 р. майже 100% дітей у містах і 95% — у селах народжувались у стаціонарних медичних закладах. Малюки віком до одного року перебували під постійним наглядом лікарів та медичних сестер.

Діти учнівського віку проходили медичне обстеження перед вступом до школи, а також медичні огляди під час навчання. У 1958 р., наприклад, було оглянуто 286 тис. дітей, що прийшли до першого класу.

Значну частину дітей молодшого дошкільного віку було охоплено яслами й садками. Кількість місць у яслах по республіці зросла за 1950—1958 рр. з 125 тис. до 174 тис., а в дитячих садках — з 256 тис. до 292 тис.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. про збільшення державної допомоги багатодітним та самотнім матерям і встановлення почесних нагород матерям, що народили і виховали багато дітей, за десять наступних років на Україні було нагороджено 385 тис. багатодітних матерів, з них 5,5 тис. присвоєно звання «Мати-героїня» і виплачено значну грошову допомогу. У розвиток охорони здоров'я матері та дитини великий теоретичний і практичний вклад вніс видатний учений і лікар республіки О. Ю. Лур'є.

Поєднання соціальних і медичних заходів для охорони здоров'я жінок-матерів та дітей є яскравим свідченням турботи Радянської влади про трудящих і характерною особливістю радянської охорони здоров'я.

Санаторно-курортне лікування трудящих, розвиток фізкультури і спорту

Невід'ємною частиною загальнодержавних заходів по збереженню та зміцненню здоров'я трудящих у нашій країні є санаторно-курортне лікування. Йому належить визначне місце в оздоровленні радянських людей. На Чорноморському узбережжі, в Карпатах та багатьох інших місцевостях розташовані сотні санаторіїв і будинків відпочинку, де лікуються і відпочивають трудящі. На території України розміщена четверта частина всіх курортних установ Радянського Союзу. Завдяки постійному піклуванню держави про здоров'я населення кількість місць у санаторіях і будинках відпочинку України з 1950 по 1958 р. зросла з 81 тис. до 103 тис.

Важливий крок у поліпшенні курортно-лікувальної справи було зроблено в процесі виконання вказівок центральних державних органів, згідно з якими управління всіма курортами та будинками відпочинку підпорядковувалось міністерствам охорони здоров'я республік, а розподіл путівок доручався профспілковим організаціям. Профспілки активніше стали зай-

матись питанням оздоровлення трудящих і, зокрема, дітей у санаторіях та піонерських таборах. В Українській РСР протягом 1950—1958 рр. функціонувало 1,5 тис. піонерських таборів, у яких щороку відпочивало понад 500 тис. дітей.

Важливим заходом комуністичного виховання і зміцнення здоров'я трудящих є розвиток фізичної культури та спорту. В Радянському Союзі існує єдина державна система фізичного виховання, яке здійснюється в державних установах — дошкільних закладах, школах, училищах, технікумах, вузах, армії і флоті та в громадських організаціях. В УРСР, як і в усій країні, створено всі умови для того, щоб забезпечити неухильний розвиток фізичної культури й спорту. Вже на кінець першої післявоєнної п'ятирічки фізкультурні колективи республіки об'єднували майже 1,5 млн. чоловік—більше, ніж у 1940 р. Зростала масовість у спорті, підвищувалась майстерність спортсменів. XX з'їзд КПРС звернув увагу на необхідність «забезпечити дальший розвиток фізичної культури й спорту, особливо серед учнів і молоді». Справді масовою організацією, що охоплювала сотні тисяч фізкультурників села, стало добровільне спортивне товариство «Колгоспник». У 1958 р. воно вже об'єднувало понад 15 тис. спортивних колективів, в яких налічувалося понад 1 млн. чоловік.

У республіці створювались широкі можливості для фізичного загартування і спортивного розвитку трудящих. Швидко зростала кількість спортивних баз та кадрів керівників і тренерів спортивних колективів. У 1958 р. в УРСР налічувалось 346 стадіонів, понад 1600 спортзалів, 194 водних басейни, 116 гребних станцій, 500 лижних баз, 50 тис. волейбольних і баскетбольних майданчиків. На цей час у республіці було близько 5 млн. фізкультурників.

На XV Олімпійських іграх у Хельсінкі (1952) і VII зимових Олімпійських іграх у Кортіна-д'Ампеццо в Італії (1956) в складі делегації радянських спортсменів брали участь і представники України.

Визначною подією в спортивному житті республіки, як і всього Радянського Союзу, було проведення в 1956 р. Спартакіади народів СРСР. За різноманітністю форм роботи, за масовістю і кількістю проведених змагань цей рік став найбільш результативним порівняно з попередніми. За підсумками Спартакіади команда України зайняла четверте місце, 38 чоловік дістали право захищати славу радянського спорту на XVI Олімпійських іграх у Мельбурні восени 1956 р. Радянські спортсмени зайняли тут перше місце, завоювавши 98 медалей. Успішно виступили й представники УРСР.

Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили досягнення радянських спортсменів. У 1957 р. Президія Верховної Ради СРСР нагородила орденами й медалями 967 спортсменів, тренерів і працівників фізичної культури, в тому числі й з України. Орден Леніна одержали заслужені майстри спорту Л. С. Латиніна і В. І. Чукарін.

Розвиток спортивного життя на Україні у 50-ті роки яскраво свідчить про те, що фізкультура й спорт у нашій країні є дійсно масовими, всенародними, і мета їх розвитку передусім високогуманна — боротьба за зміцнення здоров'я широких верств трудящих.

Діяльність Радянської держави по створенню необхідних умов для зміцнення здоров'я радянських людей послідовна й багатогранна. Це— і система органів охорони здоров'я, і послідовний курс партії на поліпшення добробуту трудящих, і проведення заходів по технічному переоснащенню промисловості, будівництва та сільського господарства, що супроводиться ліквідацією важкої фізичної праці, і масова організація відпо-

Бальнеологічна лікарня в м. Чернівцях (1958 р.).

чинку й дозвілля трудящих. В результаті неухильного підвищення матеріального і культурного рівня життя народу, організації широкої мережі медичних установ, забезпечення населення безплатною кваліфікованою медичною допомогою, успішного розвитку медичної науки та поширення фізичної культури й спорту за післявоєнний період досягнуті значні успіхи в зміцненні здоров'я населення республіки. Середня тривалість життя в 1957 р. по УРСР становила 70 років, тоді як у 1927 р.— 47 років, а в царській Росії — лише 32 роки. Все це є свідченням великих змін у житті народу, зумовлених соціалістичним суспільно-політичним ладом.

На завершальному етапі побудови соціалізму на основі піднесення економічного потенціалу країни значно зросли реальні доходи радянських людей. Неухильно підвищувалась номінальна й реальна заробітна плата робітників та службовців. Вводилися більш досконалі форми й методи оплати праці колгоспного селянства, збільшувалися доходи колгоспників від громадського господарства, що відбивало процес розвитку колгоспного виробництва і було умовою дальшого підвищення продуктивності праці і зміцнення економіки колгоспів. З 1953 р. Радянська держава почала здійснювати послідовне зниження податків. Поліпшилося пенсійне забезпечення трудящих. Підвищилась купівельна спроможність громадян, розширилося споживання більш цінних продуктів харчування та високоякісних промислових товарів міським і сільським населенням.

Партійні, радянські, профспілкові органи вживали дійових заходів для поліпшення умов праці трудівників промисловості й сільського господарства. В містах і селах Української РСР, як і всієї країни, широко розгорталось житлове будівництво, поліпшувався благоустрій населених пунктів. З кожним роком збільшувалася мережа торгових точок, розширювався обсяг комунально-побутових послуг. Все це значно полегшувало працю в домашньому господарстві, поліпшувало умови життя та побуту радянських людей.

Протягом 50-х років в УРСР зміцнилась матеріальна база системи охорони здоров'я. Значно зросла кількість лікарень, поліклінік, аптек, санаторно-курортних установ, поліпшилось оснащення їх новою апаратурою й обладнанням. Велика робота в республіці проводилась по поліпшенню медичного обслуговування населення, по розширенню профілактичних заходів для запобігання захворюваності серед радянських людей. Певних успіхів досягла медична наука.

Піднесення життєвого рівня народу стало переконливим свідченням поступального розвитку Радянської країни, переваг соціалістичного ладу, основним законом якого є благо трудящої людини, задоволення її постійно зростаючих потреб.

1. Керівна роль партії у суспільному житті

Комуністична партія в 50-ті роки спрямовувала творчість радянського народу, надавала організованого, планомірного, науково обгрунтованого характеру його боротьбі за побудову розвинутого соціалізму. Основні завдання економічного, соціально-політичного й культурного розвитку країни КПРС визначала в рішеннях з'їздів і пленумів ЦК. Засобами політичної і організаторської роботи в масах вона посилювала вплив на неухильне піднесення продуктивних сил країни, культури і життєвого рівня народу, розвиток соціалістичних суспільних відносин, зміцнення радянського державного й суспільного ладу, ідейної єдності й згуртованості, непорушної дружби народів СРСР. Винятково важливе значення мали заходи партії по зміцненню ленінських норм і принципів партійного і державного життя.

Піднесення організаційно-партійної роботи

Під керівництвом ЦК КПРС Комуністична партія України здійснювала велику організаторську й ідеологічну роботу, мобілізуючи усіх трудящих республіки на виконання поставлених завдань економічного, соціально-політичного і культурного будівництва.

З величезним піднесенням включилися партійні організації УРСР у підготовку до XIX з'їзду КПРС. Комуністи разом з усіма трудящими всебічно обговорили проект Директив п'ятого п'ятирічного плану розвитку СРСР на 1951—1955 рр. і проект Статуту партії. Звітньо-виборні збори первинних організацій, районні, міські й обласні партійні конференції підбили підсумки організаторської і політичної роботи в масах, виявили недоліки та визначили нові завдання.

Напередодні XIX з'їзду КПРС відбувся XVII з'їзд КП(б)У (вересень 1952 р.), у його роботі взяли участь 771 делегат з ухвальним та 116 — з до-радчим голосом, які представляли 777 832 члени і кандидати у члени партії, зайняті в усіх сферах життя республіки.

На з'їзді зазначалось, що партійні організації республіки зміцнювали зв'язки з широкими масами трудящих, поповнювали свої ряди найдостойнішими представниками робітничого класу, колгоспного селянства, радянської інтелігенції. З 1949 р. до вересня 1952 р. партійні організації УРСР прийняли кандидатами в члени КПРС 115,7 тис. чоловік, а кількість первинних парторганізацій зросла на 587 і становила 48 352. Значно розширилась мережа партійних організацій у західних областях республіки, особливо в сільській місцевості. Якщо на початку 1949 р. тут було 1128 первинних партійних організацій, що об'єднували 9037 комуністів, то восени 1952 р. — вже 2581 парторганізація. Кількість комуністів у них становила 20 145.

Висловлюючи волю комуністів і всіх трудящих республіки, з'їзд одноставно схвалив проект Директив по п'ятому п'ятирічному плану розвитку СРСР на 1951—1955 рр. і зобов'язав парторганізації повсякденно посилювати зв'язки з масами, очолити їх трудове й політичне піднесення, ще ширше розгорнути соціалістичне змагання в промисловості, на будовах, транспорті, в сільському господарстві. У резолюції на Звітну доповідь ЦК ІШ(б)У були визначені нові завдання на наступний період у господарському й культурному будівництві, організаційно-партійній та ідеологічній роботі.

При обговоренні й схваленні проекту Статуту партії делегати наголошували на принциповому значенні змін і доповнень, спрямованих на дальше згуртування і зміцнення партії, підвищення її боєздатності.

Винятково важливе місце в діяльності Компартії України посідало роз'яснення трудящим рішень XIX з'їзду КППС, який відбувся у жовтні 1952 р. У республіці широко вивчались та пропагувались матеріали з'їзду шляхом читання доповідей, лекцій, проведення бесід, передач по радіо, публікацій у пресі, обговорення на зборах партійного активу, в первинних парторганізаціях, на зборах робітників, колгоспників та інтелігенції. Усна і друкована пропаганда тісно пов'язувалась із конкретними завданнями виробничих колективів заводів, фабрик, колгоспів, радгоспів, МТС, наукових, учбових і культурних установ.

На основі рішень XIX з'їзду КППС і липневого (1953 р.) Пленуму ЦК КППС розгорнулася боротьба за неухильне розширення зв'язків з масами, викорінення елементів адміністрування й бюрократизму, ліквідацію порушень законності, за розвиток демократії. Зросла роль пленумів ЦК, обкомів, міськкомів і райкомів партії, первинних партійних організацій! у керівництві суспільним життям. Піднісся рівень організаторської і виховної роботи. Вона спрямовувалась на втілення в життя політичних і господарських заходів партії, які забезпечували дальше зміцнення радянського суспільного й державного ладу, розвиток народного господарства, підвищення матеріального й культурного рівня народу.

На початку 1954 р. комуністи республіки разом з усіма трудящими в обстановці великого політичного й трудового піднесення розгорнули підготовку до XVIII з'їзду Компартії України. У критичному, діловому обговоренні звітів бюро та секретарів партійних організацій, райкомів, міськкомів і обкомів партії на зборах і конференціях, що передували відкриттю з'їзду, взяло участь близько 420 тис. комуністів.

XVIII з'їзд Компартії України відбувся 23—26 березня 1954 р. У його роботі взяло участь 878 делегатів з ухвальним і 66 — з дорадчим голосом. Більшість делегатів працювали на вирішальних ділянках народного господарства.

Делегати з'їзду представляли 833 777 членів і кандидатів у члени партії.

З'їзд визначив шляхи дальшого піднесення організаторської та ідеологічної роботи партійних організацій серед населення, мобілізації його на успішне завершення народногосподарських планів п'ятої п'ятирічки, розвиток науки й культури, поліпшення добробуту трудящих.

Втілюючи в життя рішення з'їзду, Компартія України посилила вплив комуністів на вирішальних ділянках виробництва. Протягом 1954—1955 рр. кількість членів КППС, що працювали в промисловості, збільшилась на 14,3 %, в тому числі, у вугільній — на 8,2 %, металургійній — на 9,9 %, будівництві — на 28%, у сільському господарстві — на 15%. У колгоспах за цей час почало діяти 780 новостворених партійних організацій. Творча

Партійні збори в колгоспі «Більшовик» Шосткинського району Сумської області (1954 р.).

Ініціатива комуністів, їх виховна робота були важливим фактором успішної мобілізації трудящих на розв'язання народногосподарських завдань. Зокрема, завдяки піднесенню організаторської і політичної роботи парт-організацій мартенівського і прокатного цехів заводу «Запоріжсталь» було досягнуто значного поліпшення виробничого процесу, збільшена випуску продукції і підвищення її якості. З ініціативи комуністів у 1955 р. колектив цього заводу підтримав заклик магнітогорських металургів розгорнути соціалістичне змагання за дострокове виконання плану останнього року п'ятої п'ятирічки і одночасно виступив з ініціативою виготовити в 1955 р. тисячі тонн надпланового металу для збільшення випуску сільськогосподарської техніки.

Обкоми, міськкоми і райкоми партії надавали більш дійову допомогу партійним комітетам та бюро первинних організацій у піднесенні рівня керівництва господарським і культурним будівництвом, розгортанні організаторської та політичної роботи в масах, ширшому залученні трудящих до суспільно-політичного життя.

Розширювалась підготовка керівних кадрів і спеціалістів через систему партійних, партійно-радянських шкіл і курсів, вищих і середніх спеціальних учбових закладів.

Зростання масштабів господарського будівництва і ускладнення його завдань вимагали більш кваліфікованого керівництва підприємствами, будовами, колгоспами та радгоспами, де безпосередньо вирішувався успіх справи. Тому партія підтримала перехід спеціалістів з установ на виробництво. У той же час чимало працівників виробництва, які проявили організаторські здібності, комуністичну цілеспрям-

Делегати XI міської партійної конференції від парторганізації Чернівецького текстильного комбінату (1955 р.).

1958 р. серед секретарів райкомів партії і голів райвиконкомів Української РСР було вже 80% спеціалістів з вищою і незакінченою вищою освітою.

Як і раніше, партійні організації проявляли турботу про зміцнення керівними кадрами західних областей, Буковини та Закарпаття. Туди відряджали працівників із східних областей, а також висували на керівну партійну, радянську, господарську, профспілкову та комсомольську роботу місцевих активістів. У західних областях весною 1953 р. вже більше чверті керівних працівників становили кадри з місцевого населення, тоді як на початку 1951 р. їх було лише 14%. Неослабна увага питанням добору, виховання й розстановки кадрів у цих областях приділялась і в наступні роки. У 1956—1958 рр. до сільських районів Львівської області направлено близько 160 партійних і радянських працівників з обласного центру та випускників партійних шкіл, а також понад 560 агрономів і зоотехніків, більше 160 інженерів-механіків, понад 2600 механізаторів.

Велика увага приділялась висуванню на керівну роботу жінок, які все ширше залучалися до господарського й культурного будівництва. На кінець 1954 р. в рядах партії на Україні налічувалося близько 153 тис. жінок. Секретарями первинних організацій працювало понад 8 тис. трудівниць, або 15,5% всього складу секретарів. У партійних школах їх було 17%. Вони становили значну частину радянських, господарських, комсо-

мованість, було висунуто на керівну партійну й радянську роботу. Серед них — нині член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України В. В. Щербицький, члени Політбюро ЦК Компартії України Голова Президії Верховної Ради УРСР О. Ф. Ватченко, Голова Ради Міністрів УРСР О. П. Ляшко.

Значно поліпшився якісний склад партійних і радянських кадрів, підвищився їх освітній рівень. Якщо у 1952 р. секретарі обкомів, крайкомів і ЦК Компартії союзних республік з вищою і незакінченою вищою освітою становили 77,8%, то у 1956 р. - 92,6%. За цей час кількість голів облвиконкомів, крайвиконкомів і Рад Міністрів союзних республік з вищою і незакінченою вищою освітою зросла з 67,7% до 82,5%. Велика увага приділялась добору кадрів районної ланки, від рівня організаторської і політичної роботи якої залежала успішна мобілізація мас на вирішення народногосподарських завдань. На кінець

У залі засідань XX з'їзду КПРС. На передньому плані делегати партійної організації України (1956 р.).

польських і профспілкових кадрів, а також більше половини спеціалістів з вищою освітою.

В кінці 1955 р. партійні організації, всі трудящі розгорнули підготовку до XX з'їзду КПРС. Матеріали до з'їзду обговорювалися на відкритих зборах первинних партійних організацій, зборах активу, міських, районних і обласних парторганізацій, поширювалися засобами усної пропаганди, преси, радіо, телебачення. Радянські люди гаряче підтримували заходи партії, спрямовані на дальший розвиток народного господарства, культури й добробуту народу, вносили цінні пропозиції щодо поліпшення роботи партійних організацій.

Напередодні XX з'їзду КПРС, у січні 1956 р., відбувся XIX з'їзд Компартії України, в роботі якого брало участь 859 делегатів з правом ухвального і 60 делегатів — з правом дорадчого голосу, що представляли 895,4 тис. комуністів республіки. Серед делегатів було 28 Героїв Радянського Союзу, 854 — нагороджених орденами і медалями Радянського Союзу, 65 — депутатів Верховної Ради СРСР, 154 — депутати Верховної Ради УРСР. З'їзд обговорив розроблений ЦК КПРС проект Директив XX з'їзду партії по шостому п'ятирічному плану і доповіді керівних органів Комуністичної партії України.

З'їзд відзначив, що Компартія України організаційно та ідеологічно забезпечила виконання трудящими народногосподарських планів. Вже у 1954 р. в республіці п'ятий п'ятирічний план було завершено в галузі промислового виробництва, а на кінець 1955 р. — в цілому. Основне завдання партійних організацій республіки полягало в тому, щоб спрямувати творчість робітничого класу, колгоспного селянства та інтелігенції на дальше, більш високе піднесення всіх галузей народного господарства,

народної освіти, науки, літератури й мистецтва, життєвого рівня трудящих.

Наголошувалося на необхідності суворо проводити в життя вироблені партією принципи добору кадрів, неухильно дотримуватися внутріпартійної демократії, колегіальності в керівництві, всіляко підтримувати ініціативу мас, виховувати комуністів і безпартійних у дусі нетерпимого ставлення до помилок і недоліків у роботі, розвивати критику й самокритику.

В обстановці політичного й трудового піднесення зустріли трудящі республіки в лютому 1956 р. рішення XX з'їзду КПРС. На підприємствах, будовах, у колгоспах і радгоспах республіки пройшли мітинги та збори. На багатьох з них про роботу з'їзду звітували його делегати — посланці робітничого класу, селянства, інтелігенції, керівні партійні й радянські працівники. Сприймаючи рішення з'їзду як вияв своїх інтересів, трудящі УРСР брали підвищені соціалістичні зобов'язання, намічали шляхи дострокового виконання народногосподарських планів.

Разом з усією партією комуністи України вживали заходів до дальшого зміцнення ленінських норм партійного керівництва, розгортання внутріпартійної демократії, усунення порушень соціалістичної законності. Вдосконалювалися керівництво роботою державних і громадських організацій, розвиток за їх допомогою творчої ініціативи трудящих у вирішенні соціально-економічних питань. Підносився рівень організаторської та ідеологічної роботи, посилювався зв'язок її з практикою соціалістичного будівництва, з життям народних мас.

Керуючись настановами ЦК КПРС, Компартія України посилила увагу до соціального складу партійних організацій, поліпшився індивідуальний добір у партію передових людей, насамперед з робітників і колгоспників. На Україні за 1956—1958 рр. комуністами стали 70,4 тис. робітників і 55,9 тис. колгоспників. Це становило 63,9% до загальної кількості прийнятих у кандидати партії.

На початок 1959 р. у складі Компартії України налічувалося понад 1159 тис. комуністів, або майже на 62% більше, ніж у 1951 р. Швидке поповнення рядів КПРС було яскравим свідченням зростання її авторитету в масах, тісного зв'язку з ними, піднесення політичної свідомості й активності трудящих, насамперед робітничого класу як провідної сили радянського суспільства.

Велика увага зверталась на посилення авангардної ролі комуністів на виробництві, поліпшення їх розстановки на вирішальних ділянках народного господарства. У промисловості республіки протягом 1956—1958 рр. було створено близько тисячі первинних партійних організацій. Кількість комуністів, зайнятих у промисловості, на кінець 1958 р. становила 376 тис., або на 140 тис. більше, ніж на початку 1956 р. В сільськогосподарському виробництві на кінець 1958 р. працювало 245 тис. комуністів. Зросла мережа цехових парторганізацій і партійних груп на підприємствах, у колгоспах, радгоспах і установах. Все це забезпечувало посилення ідейного й організаційного впливу партії на трудящих, розв'язання ними політичних і господарських завдань.

Комуністичне виховання трудящих

і раніше, основним змістом ідеологічної роботи КПРС було формування у найширших мас комуністичного світогляду, виховання в них комуністичного ставлення до праці, почуття радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. При цьому партія незмінно керувалась

настановами В. І. Леніна про те, що «розвинення свідомості має лишастись, як і завжди, базою і головним змістом всієї нашої роботи»¹. Неухильне піднесення ідейної переконаності трудящих було запорукою успішного здійснення політичного керівництва партії, активної, одностайної підтримки масами її політики.

Керуючись настановами Центрального Комітету КПРС, партійні організації республіки добивались піднесення рівня комуністичного виховання трудящих. Листопадовий (1951 р.) Пленум ЦК КП(б)У обговорив стан ідеологічної роботи, викрив її недоліки, розробив шляхи вдосконалення змісту і форм агітації та пропаганди серед трудящих.

Кількісно зростали, набували досвіду лекторські групи при партійних комітетах, товариства «Знання», а також агітколективи. До роботи в них залучалися сотні партійних, радянських, профспілкових і комсомольських працівників, інженерів, агрономів, лікарів, вчителів, письменників, митців, журналістів, новаторів промислового й сільськогосподарського виробництва. Грудневий (1952 р.) Пленум ЦК Компартії України підвів підсумки роботи партійних організацій по роз'ясненню трудящим рішень XIX з'їзду КПРС, визначив шляхи дальшого піднесення рівня пропаганди ідей марксизму-ленізму в республіці.

У зв'язку з відзначенням у 1953 р. 50-річчя II з'їзду РСДРП, на якому завершився процес об'єднання революційних марксистських організацій і була утворена в Росії марксистсько-ленінська партія нового типу, в республіці проводились теоретичні конференції і семінари, читання циклів лекцій про героїчний шлях Комуністичної партії, союз робітничого класу й селянства —могутню силу, яка забезпечила перемогу у Великій Жовтневій соціалістичній революції, у будівництві соціалізму й комунізму. Широко пропагувалась зовнішня і внутрішня політика КПРС.

У 1954 р. Компартія України засобами усної пропаганди, преси, радіо тощо організувала широке роз'яснення трудящим республіки тез «Про 300-річчя возз'єднання України з Росією», схвалених ЦК КПРС. На мітингах і зборах робітники, колгоспники, інтелігенція висловлювали цілковите схвалення цього документа. Масово-політичні заходи, здійснені в дні святкування славетної дати, сприяли зміцненню дружби народів СРСР, вихованню трудящих республіки в дусі інтернаціоналізму, почуття єдиної родини, братерської єдності. Все це посилювало розвиток економічного й культурного співробітництва і взаємодопомоги між народами нашої країни, ще тісніше згуртовувало трудящих навколо партії, мобілізувало маси на успішне здійснення планів соціалістичного будівництва.

В республіці поліпшувалась науково-атеїстична пропаганда. Великою допомогою в цьому були рекомендації, розроблені ЦК КПРС у постанові про недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення (липень 1954 р.). ЦК КПРС зобов'язав ЦК компартій союзних республік, крайкоми і обкоми КПРС покінчити із занедбаністю антирелігійної роботи, розгорнути науково-атеїстичну пропаганду, приділяючи особливу увагу проведенню її серед тієї частини населення, яка перебувала в полоні релігійних вірувань.

Партійні організації республіки вжили заходів до поліпшення підготовки пропагандистів з питань атеїзму, поглиблення їх науково-природничих знань. До науково-атеїстичної пропаганди залучалися лектори товариства «Знання», агітатори, пропагандисти, творчі спілки, заклади

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 13, с. 352—353.

Засідання президії Республіканського товариства для поширення політичних і наукових знань. Виступає голова товариства І. І. Кухаренко (Київ, 1958 р.).

культури й освіти. В основі роботи з віруючими був метод їх переконання, широка пропаганда природничих знань, роз'яснення з наукових позицій питань будови всесвіту, явищ природи, походження життя на землі і викриття реакційної суті релігії і шкоди, яку вона завдає.

Втілюючи в життя рішення XX з'їзду КПРС, Компартія України в ідеологічній роботі серед трудящих республіки добивалася подолання відриву пропаганди від практики комуністичного будівництва, викорінення елементів формалізму й начотництва, тіснішого зв'язку її з дійсністю, удосконалення форм і методів політичної роботи з урахуванням віку, професії, освіти населення. Особливого розвитку набула лекційна діяльність. Протягом 1957—1958 рр. силами товариства «Знання» було прочитано в республіці майже 2,9 млн. лекцій, які відвідало десятки мільйонів трудящих. Чільне місце в тематиці лекцій посідала пропаганда рішень партії і уряду, ленінської національної політики, дружби народів, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, викриття ідеології і політики українського буржуазного націоналізму. На кінець 1958 р. в республіці масово-політичну роботу серед населення проводило також понад 950 тис. агітаторів.

Важливу роль у піднесенні рівня ідейного загартування комуністів відіграло видання масовим тиражем творів класиків марксизму-ленінізму. У 1955 р. розпочалося друге російське видання творів К. Маркса і Ф. Енгельса, а в 1958 р.— повного зібрання творів В. І. Леніна. Публікувалися матеріали партійних з'їздів і пленумів ЦК партії.

Вдосконалювалась система політичного навчання комуністів і безпартійних. Нею у 1957—1958 рр. в республіці було охоплено 1,3 млн.

чоловік, у тому числі 897,5 тис. комуністів. В умовах розвитку науково-технічної революції, зростання її впливу на виробництво і характер праці партія добивалась того, щоб комуністи в мережі політосвіти на основі глибокого вивчення марксистсько-ленінської теорії оволодівали економічною теорією, знанням конкретної економіки з найважливіших галузей народного господарства. В 1958 р. економічну теорію вивчало більше третини слухачів системи партійної освіти. Поліпшувався склад пропагандистських кадрів. У 1958 р. майже три чверті їх мали вищу або незакінчену вищу освіту. Підвищення ідейно-теоретичного рівня керівних кадрів, всіх комуністів допомагало їм давати правильну оцінку суспільним явищам, робити обґрунтовані практичні висновки, що в свою чергу було важливою умовою посилення їх ідейного та організаторського впливу на маси, поліпшення партійного керівництва господарським і культурним життям.

Зростало значення пропаганди за допомогою друкованого слова. Партійні організації широко використовували пресу, колективного пропагандиста, агітатора і організатора. Вона активно впливала на розв'язання питань господарського й культурного розвитку, комуністичне виховання трудящих, мобілізувала їх на виконання завдань партії.

Зміцніли зв'язки преси з масами. Лише в 1958 р. до редакцій газет і журналів УРСР надійшло 1,6 млн. листів, у яких трудящі висловлювали свої пропозиції з багатьох важливих питань суспільного життя. Листи демонстрували зростання трудової і політичної активності мас, їх безпосередньої участі в управлінні державними справами. Збільшувались ряди робітників, які групувалися навколо редакцій союзних, республіканських, обласних, міських, районних газет та багатотиражок. Лише на Макіївському металургійному заводі дописувачами багатотиражки «Кировец» і стіннівок у 1955 р. були понад 2 тис. робітників, інженерно-технічних працівників та службовців.

В ідеологічній роботі серед населення партійні організації республіки краще використовували і такі оперативні засоби масової інформації, як радіо й телебачення, підвищувався ідейний і художній рівень їх передач.

Поліпшенню комуністичного виховання трудящих підпорядковувалась діяльність культурно-освітніх закладів.

У проведенні ідеологічної роботи в масах партійні організації спиралися також на творчі спілки письменників, композиторів, художників, журналістів, працівників кіно, театру та ін. Здійснюючи керівництво творчим процесом, КПРС добивалась підвищення комуністичної ідейності літератури й мистецтва, посилення їх суспільної ролі в комуністичному вихованні мас.

Під керівництвом ЦК КПРС Компартія України у 50-ті роки багато зробила для піднесення рівня організаторської та ідеологічної роботи. Поліпшились стиль і методи діяльності партійних органів і первинних парторганізацій. Велика увага приділялась піднесенню авангардної ролі комуністів у суспільно-політичному житті, зростанню політичної свідомості і трудової активності робітників, колгоспників та інтелігенції, вихованню в них комуністичного ставлення до праці, громадського обов'язку, почуття радянського патріотизму та інтернаціоналізму. Компартія України під керівництвом ЦК КПРС спрямовувала суспільно-політичне життя трудящих на зміцнення і дальший розвиток соціалістичного суспільства.

2. Участь трудящих республіки у розвитку радянського державного ладу

Вирішення завдань економічного, соціально-політичного, духовного розвитку країни супроводжувалося в 50-ті роки дальшим піднесенням ролі народних мас у здійсненні історичного процесу переростання держави диктатури пролетаріату в загальнонародну державу. Комуністична партія — керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства — надавала великого значення посиленню господарсько-організаторської й культурно-виховної функцій держави, поліпшенню діяльності Рад депутатів трудящих — політичної основи СРСР. Адже саме Ради являють собою найбільш масову організацію, що забезпечує, як учив В. І. Ленін, найширше залучення трудящих «...до постійної і неодмінної, притому вирішальної, участі в демократичному управлінні державою»¹.

Спрямовуючи діяльність Рад як важливої ланки в політичній системі радянського суспільства, КПРС добивалася через них розвитку соціалістичної демократії, посилення організаторської і виховної функцій органів державної влади, всебічного піднесення ініціативи й творчості народних мас у розв'язанні завдань господарського й культурного будівництва.

Формування органів Радянської влади

Під керівництвом Комуністичної партії трудящі Української РСР у тісному єднанні з братніми народами Союзу Радянських Соціалістичних Республік у 50-ті роки посилили участь у зміцненні й розвитку радянського державного ладу, в управлінні державою, у вирішенні суспільних справ.

Неухильно підвищувалась роль трудящих республіки у формуванні всіх ланок Рад, які є найбільш широкими представницькими органами народної влади. Протягом 1950—1958 рр. в Українській РСР чотири рази (1950, 1953, 1955, 1957 рр.) відбувалися вибори до місцевих Рад, двічі (1951, 1955 рр.) — до Верховної Ради УРСР і тричі (1950, 1954, 1958 рр.) — до Верховної Ради СРСР. Робітничий клас, колгоспне селянство, інтелігенція під керівництвом партії брали активну участь у створенні виборчих округів, виборчих комісій, висували кандидатів у депутати і організували зустрічі з ними, проводили агітаційно-масову роботу на виборчих дільницях.

На передвиборних зборах трудящі вносили цінні пропозиції, спрямовані на поліпшення керівництва Радами господарським і культурним будівництвом, висловлювали готовність допомагати їм у здійсненні народногосподарських планів. Активним голосуванням за своїх кандидатів трудящі УРСР, як і всієї країни, підтверджували, що вибори є перевіреною історичним досвідом формою масової участі громадян у формуванні органів державної влади, в управлінні радянською державою.

Систематична змінність складу депутатів створює можливість періодично залучати всіх трудящих до управління державою. До складу місцевих Рад УРСР в 1950 р. було обрано вперше дві третини депутатів. Серед депутатів Верховної Ради республіки третього скликання вперше обраних було 58%. В УРСР школу державного управління, політичного керівництва протягом 1950—1958 рр. безпосередньо пройшли 1 млн. 320 тис. чоловік, або 5,5% всього дорослого населення. Поповнення Рад новим активом сприяло виявленню творчих здібностей широких кіл трудящих, піднесен-

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 13, с. 352—353.

К. Є. Ворошилов серед депутатів Верховної Ради УРСР (Київ, 1955 р.).

ню ролі народних мас у вирішенні завдань державного, господарського і культурного будівництва.

Яскравим проявом демократизму формування органів державної влади є представництво в них громадян всіх соціальних верств і професій. У складі найвищого державного органу республіки, обраного у 1951 р., було 150 робітників і 91 колгоспник, що становило 57,3% загальної кількості депутатів. Комуністів серед депутатів Верховної Ради УРСР було 73,9%.

Робітничий клас достойно представляли у Верховній Раді республіки відомі новатори виробництва, серед яких—токарь Харківського турбогенераторного заводу, Герой Соціалістичної Праці комуніст В. Д. Дрокін. Його життєвий і трудовий шлях показовий для багатьох людей праці в радянському суспільстві: учився в школі фабрично-заводського навчання, самостійно вивчав технічні науки, працював на машинобудівних заводах Ленінграда, Свердловська і Харкова. Це дало В. Д. Дрокіну фахові й технічні знання, збагатило його досвід і дозволило значно перевершувати виробничі норми. Він теоретично обґрунтував і практично довів, що швидкісні режими можливі і при обробці великих складних деталей, зокрема генераторів, про що розповів у своїй книзі «Мої методи роботи по швидкісному різанню». В. Д. Дрокін був членом науково-технічного товариства, брав участь у роботі спеціальних кафедр харківських вузів, у громадсько-політичному житті.

Депутатом Верховної Ради УРСР народ обрав у 1951 р. комуністку Г. М. Ладані, ланкову колгоспу ім. В. І. Леніна Мукачівського району Закарпатської області, нині двічі Героя Соціалістичної Праці. В мину-

На прийомі у депутата Дніпропетровської міської Ради депутатів трудящих учительки школи № 20 Г. Нікольської (1956 р.).

лому дочка бідняка, вона в умовах Радянської влади стала знатною людиною, новатором сільськогосподарського виробництва.

У складі народних обранців були представники радянської інтелігенції — письменники, художники, артисти, вчителі, лікарі, працівники партійних, радянських і громадських організацій, офіцери Радянської Армії і Військово-Морського Флоту. Усіх їх характеризувала вірність ідеалам комунізму, готовність служити народу, самовіддана праця, новаторство, невтомна громадська діяльність.

Найдостойніших своїх представників обирали трудящі України, як і всі братні народи СРСР, до верховного органу державної влади країни. Загалом, у 1954 р. до складу Верховної Ради СРСР від України було обрано 172 депутати. Серед них — потомствений гірник шахти ім. Челюскінців у Донбасі М. К. Сербинович. Як тільки відгрімилі Велика Вітчизняна війна, шофер танкової бригади М. К. Сербинович повернувся на рідну шахту. Працював електрослюсарем, помічником врубового машиніста, а потім машиністом. Йому одному з перших на шахті довірили освоєння нової техніки — роботу на вугільному комбайні. Наполегливо впроваджуючи у виробництво все прогресивне, Сербинович добився високої продуктивності праці, ефективного використання комбайна, здешевлення продукції.

За любов до землі, відданість хліборобській праці трудящі Чернігівщини виявили високе довір'я комуністу, нині Герою Соціалістичної Праці А. С. Герасименку, обравши його до Верховної Ради СРСР у 1954 р. Після повернення з фронту він самовіддано працював на найвідповідальніших ділянках колгоспного виробництва, очолив правління колгоспу

«Всесвітній Жовтень». При підтримці й сприянні партійної організації, колгоспного активу йому вдалося разом з трудівниками села подолати повоєнні труднощі. Колгосп став одним з передових господарств у республіці.

Партія посилила увагу до питання соціального складу депутатів. На цьому наголошувалося у постанові ЦК КПРС від 22 січня 1957 р. «Про поліпшення діяльності Рад депутатів трудящих і зміцнення їх зв'язків з масами». В постанові вказувалося на доцільність обирати до Рад більше робітників і колгоспників, безпосередньо зайнятих на виробництві, неприпустимість поспішності при висуванні кандидатів у депутати Рад.

Відповідно до цієї постанови, до складу місцевих Рад депутатів трудящих країни у 1957 р. було обрано близько 1550 тис. депутатів, з яких майже 60% становили робітники й колгоспники. На Україні до складу місцевих Рад депутатів трудящих у тому ж році увійшло 336,8 тис. чоловік. Поряд з українцями у місцевих Радах були представники понад 60 національностей — росіяни, білоруси, молдавани, євреї, болгары, поляки та ін. Робітники й колгоспники, що працювали у сфері матеріального виробництва, становили 63% проти 59% у 1955 р. До органів місцевої влади було обрано 42,5% комуністів і 57,5% безпартійних.

Соціальний склад Верховної і місцевих Рад депутатів трудящих свідчить про справді народний характер органів державної влади.

Розвиток демократичних принципів діяльності Рад

Піднесення ролі Радянської держави і її політичної основи — Рад депутатів трудящих у розвитку соціалістичного суспільства вимагало дальшого вдосконалення демократичних принципів їх діяльності: залучення широких мас трудящих через Ради до безпосередньої участі в управлінні суспільними справами, систематичної звітності перед виборцями, гласності, критики недоліків, боротьби з проявами бюрократизму.

Ради депутатів трудящих республіки в 50-ті роки більш регулярно скликали сесії місцевих Рад. Надаючи допомогу місцевим Радам західних областей, Верховна Рада УРСР у жовтні 1951 р. прийняла постанову про роботу сесій місцевих Рад депутатів трудящих Ровенської і Волинської областей, в якій були накреслені заходи щодо поліпшення роботи Рад по залученню населення до вирішення питань господарського й культурного будівництва.

Головна увага зверталась на залучення трудящих до роботи сесій Рад, постійних комісій, здійснення виконавчими органами Рад функцій контролю і перевірки виконання рішень партії і уряду, рішень самих виконавчих органів місцевих Рад.

Партійні організації допомагали депутатам зміцнювати зв'язок з робітниками, колгоспниками, інтелігенцією. Чітко визначаючи завдання депутатів як представників трудящих в органах народної влади, В. І. Ленін наголошував, що вони «... повинні самі працювати, самі виконувати свої закони, самі перевіряти те, що виходить в житті, самі відповідати без посередньо перед своїми виборцями»¹. Це допомагає Радам краще вивчати запити населення, виявляти недоліки в своїй роботі, ставити на обговорення сесій Рад найактуальніші питання. Надзвичайно важливе значення для успішної організаторської і виховної роботи депутатів у масах мав

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 33, с. 45.

їх особистий приклад сумлінного ставлення до праці, виконання взятих зобов'язань, активної участі в громадсько-політичному житті.

Особлива увага приділялася виконанню наказів виборців, що є яскравим виявом соціалістичної демократії, важливою формою безпосередньої участі трудящих в управлінні державними й громадськими справами. Під час виборів у місцеві Ради депутатів у грудні 1950 р. трудящі висловили десятки тисяч наказів, щодо виконання планів у промисловості, будівництві, сільському господарстві, розширення мережі та поліпшення роботи комунально-побутових і торговельних підприємств, закладів народної освіти, культури, охорони здоров'я, впорядкування міст, селищ і сіл. Під керівництвом партійних організацій Ради провели велику роботу по виконанню наказів, широко залучаючи до цієї справи не тільки депутатів, а й широкий актив трудящих. Так, у Дніпропетровській області у 1951 р. за наказами виборців було збудовано й відремонтовано 66 шкіл, додатково почали працювати 69 класів, відкрито дві нові й відбудовано п'ять лікарень, сім фельдшерських пунктів, дві поліклініки, п'ять амбулаторій, 20 медпунктів, дві аптеки. У містах і селах було споруджено 22 клуби, три хати-читальні, чотири дитячих кінотеатри. Проведена значна робота по електрифікації і радіофікації населених пунктів, будівництву їдалень, крамниць, побутових закладів, благоустрою міст і сіл.

Для розширення демократичних принципів у роботі всіх ланок політичної системи радянського суспільства, в тому числі органів державної влади, важливе значення мали рішення липневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС щодо зміцнення ленінських норм і принципів партійного і державного керівництва. Підвищувався рівень політичної і організаційної роботи Рад депутатів трудящих Української РСР. У 1953 р. вже 83% місцевих Рад республіки регулярно проводили сесії. Активізувалась робота депутатів і постійних комісій. Лише протягом семи місяців 1953 р. постійні комісії Рад депутатів трудящих Харківщини внесли на розгляд сесій і виконкомів близько 6 тис. пропозицій з питань виробничого і соціально-культурного життя трудящих області.

КПРС посилила увагу до питань удосконалення державного апарату, добору й розстановки радянських кадрів, організаційного зміцнення органів народної влади на місцях. Здійснення цих заходів підпорядковувалось єдиній меті — посиленню ролі Радянської держави в цілому і її політичної основи — Рад депутатів трудящих в соціалістичному будівництві.

Важливе значення у цій справі мала постанова ЦК КПРС від 25 січня 1954 р. «Про серйозні недоліки в роботі партійного і державного апарату». Центральний Комітет зобов'язав партійні, радянські і господарські органи рішуче усунути факти бюрократично-канцелярського керівництва, посилити контроль за виконанням рішень партії і уряду, за правильним доббором і розстановкою кадрів, зосередити увагу на організаторській і політичній роботі серед робітників, колгоспників та інтелігенції.

На виконання постанови ЦК КПРС у республіці було здійснено ряд заходів по перебудові роботи радянського апарату, вдосконаленню його структури, наближенню його до підприємств, колгоспів і радгоспів. У міністерствах, відомствах і місцевих організаціях було ліквідовано 4860 зайвих структурних підрозділів, організацій і установ. В результаті цього з управлінського апарату вивільнилось 61 тис. чоловік, які почали працювати в різних галузях народного господарства. Посилилась боротьба з проявами бюрократизму, неухважного ставлення до запитів населення. Було зміцнено керівництво вищих органів державної влади республіки.

У січні 1954 р. сесія Верховної Ради Української РСР обрала Головою Президії Верховної Ради УРСР Д. С. Коротчетіка — досвідченого партійного й державного діяча. Головою Ради Міністрів УРСР на тій же сесії було затверджено Н. Т. Кальченка, який до того очолював важливі ділянки господарської і державної роботи в республіці.

Вдосконалення структури державного апарату і зміцнення його досвідченими кадрами сприяло успішному здійсненню державного керівництва розвитком економіки й культури республіки. Рада Міністрів УРСР посилила увагу до управління народним господарством, долала недоліки в роботі міністерств, відомств, господарських організацій. Було засуджено як непотрібну практику надсилання до Ради Міністрів республіки великої кількості паперів з дрібними й другорядними питаннями, визнано ненормальним, коли керівники відомств, минаючи облвиконкоми, звертаються безпосередньо до уряду, в той час, як такі питання могли бути вирішені на місцях. Поліпшувалась робота Держплану УРСР, посилювався контроль виконання.

З розвитком народногосподарського комплексу країни водночас із збереженням необхідної централізації в загальнодержавному управлінні йшов процес розширення прав союзних республік. Було вжито ряд важливих заходів: зміна порядку планування і фінансування народного господарства союзних республік, розширення їх бюджетних прав, розширення компетенції Рад Міністрів союзних республік в питаннях капітального будівництва, матеріально-технічного постачання, планування продуктивності праці, собівартості, збуту продукції тощо. На Україні значно зросла кількість підприємств галузей республіканського підпорядкування, створено ряд союзно-республіканських міністерств. Обсяг промислової продукції підприємств союзно-республіканського й республіканського підпорядкування зріс з 43 млрд. крб. у 1953 р. до 145 млрд. крб. у 1956 р. Бюджет республіки за цей же час збільшився з 18 до 43,7 млрд. крб.

До складу Ради Міністрів СРСР у 1957 р. було введено голів Рад Міністрів союзних республік, а до складу Президії Верховної Ради СРСР — голів Президій Верховних Рад союзних республік.

Все це було яскравим проявом послідовного здійснення ленінської національної політики в державному і господарському будівництві на основі всебічного врахування національних особливостей і резервів кожної республіки. Піднесення ролі союзних республік сприяло дальшому зміцненню їх економіки й народногосподарського комплексу країни в цілому, розвитку дружби й співробітництва між народами Радянської Батьківщини.

Для зростання авторитету органів народної влади на місцях, поліпшення керівництва господарським і соціально-культурним будівництвом на селі позитивну роль відіграло укрупнення сільських Рад депутатів трудящих. На початку 1954 р. в УРСР налічувалося 16 654 сільради, з них 11 234, або майже 68% їх загальної кількості, були дрібними. Це знижувало їх відповідальність за стан справ у колгоспах, породжувало знеосібку. У дрібних сільрадах не обиралися виконавчі комітети й постійні комісії, що значною мірою стримувало організаторську й виховну роль органів державної влади на місцях. Особливо проявилися всі ці недоліки після проведеного у 1950—1951 рр. укрупнення колгоспів.

Під керівництвом партійних організацій у республіці успішно пройшло укрупнення сільрад. їх стало майже на 5 тис., або приблизно на 30%, менше. Збільшилася кількість депутатів у виконавчих комітетах, створено постійні комісії з основних питань господарського й соціально-культур-

ного життя. До роботи в них, крім депутатів, було залучено сотні тисяч сільських активістів. Партійні і радянські органи вжили заходів щодо зміцнення органів державної влади на селі більш досвідченими кадрами. Укрупнення сільрад сприяло підвищенню їх ролі в державному керівництві господарським і культурним будівництвом.

Зміцніли керівні кадри районної ланки Рад. Зростало партійне ядро виконавчих комітетів місцевих Рад депутатів трудящих республіки, зокрема, у складі працівників виконавчих комітетів, обраних на сесіях після виборів 1955 р., комуністи становили 60,4%, або на 10% більше, ніж у 1953 р. Поліпшувалась робота партійних груп виконкомів Рад депутатів трудящих і партійних організацій радянських органів.

Дбаючи про підвищення ролі народних мас у діяльності органів народної влади, про посилення контролю трудящих за своїми посланцями, партія добивалася неухильного здійснення принципу звітності виконавчих комітетів і депутатів перед сесіями Рад і виборцями. На це спрямовувала місцеві Ради республіки Президія Верховної Ради УРСР у своїй постанові від 31 травня 1955 р. «Про стан організації звітів депутатів перед виборцями і виконавчих комітетів перед Радами депутатів трудящих Української РСР». На зміцнення зв'язків з масами була спрямована також постанова Президії Верховної Ради УРСР від 31 травня 1955 р. «Про стан розгляду скарг і заяв трудящих у виконкомках обласних, районних і міських Рад депутатів трудящих».

Ці документи широко обговорювалися на сесіях місцевих Рад депутатів трудящих, розроблялися конкретні заходи по їх здійсненню. Внаслідок у багатьох областях погавжилась робота депутатів у виборчих округах, зміцніли їх зв'язки з трудящими. У липні 1955 р. всі депутати Артемівської, Слов'янської і Авдіївської міських Рад Донецької області звітували про свою роботу перед виборцями.

Широко розгорнулося звітування депутатів перед виборцями у Київській, Кіровоградській, Ровенській, Сумській, Харківській, Чернівецькій, Чернігівській та інших областях. У цілому по Україні вже в 1955 р. звітувало перед виборцями близько 72% депутатів Рад проти 50% у 1954 р. Поліпшили також звітність перед сесіями виконкоми Рад. Вже до жовтня 1955 р. про свою роботу звітувало 56% виконкомів місцевих Рад України. До підготовки й проведення сесій виконкоми місцевих Рад широко залучали всіх депутатів, членів постійних комісій, радянський актив.

Для дальшого розвитку принципів соціалістичного демократизму в діяльності органів народної влади важливе значення мали рішення ХХ з'їзду КПРС. Великі завдання комуністичного будівництва, підкреслювалося в резолюції з'їзду, вимагають дальшого підвищення творчої активності й ініціативи трудящих, ще більшої участі мас в управлінні державою, в усій її організаційно-господарській діяльності. Для цього необхідно всебічно розвивати радянський демократизм, наполегливо поліпшувати роботу всіх органів Радянської влади у центрі й на місцях, зміцнювати їх зв'язки з масами.

Втілюючи в життя настанови ХХ з'їзду КПРС, партійні організації особливу увагу приділяли поліпшенню роботи сесій як вищого колективного органу Рад, підвищенню дієвості всіх депутатів, членів постійних комісій, широкого радянського активу. 29 серпня 1956 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла Указ про скорочення строків між скликанням сесій. Сесії міських, районних, селищних і сільських Рад депутатів трудящих повинні були скликатися виконавчими комітетами не менше шести разів на рік, а сесії міських Рад депутатів трудящих у містах з районним

поділом — не менше чотирьох разів на рік. Це сприяло посиленню колективності керівництва Радами господарським й культурним будівництвом. Важливе значення для посилення ролі Радянської держави і її політичної основи — Рад депутатів трудящих у здійсненні соціалістичного будівництва мало виконання постанови ЦК КПРС від 22 січня 1957 р. «Про поліпшення діяльності Рад депутатів трудящих і зміцнення їх зв'язків з масами».

Ця постанова сприяла дальшому розширенню прав союзних республік. Постановою Ради Міністрів СРСР від 29 серпня 1957 р. у відання урядів союзних республік було передано розподіл матеріальних фондів, планування праці й заробітної плати, відведення земель для господарських, громадських та інших потреб, утворення, реорганізація та ліквідація республіканських та місцевих підприємств. Розширились права союзних республік у державному управлінні колгоспним виробництвом.

Згідно з рішенням грудневого (1956 р.) Пленуму ЦК КПРС і постановою ЦК КПРС від 22 січня 1957 р. розширились повноваження виконавчих комітетів місцевих Рад депутатів трудящих у питаннях планування народного господарства, організації виробництва й розподілу продукції підприємств місцевої й кооперативної промисловості, організації житлового, культурно-побутового будівництва, виробництва будівельних матеріалів, вирішенні фінансово-бюджетних справ, благоустрою міст і сіл, поліпшенні роботи транспорту й зв'язку, торгової мережі, культурно-побутового обслуговування населення тощо.

В обстановці політичного й трудового піднесення проводила роботу шоста сесія Верховної Ради СРСР четвертого скликання (лютий 1957 р.). Вона розглянула такі питання державного значення, як план народно-господарського розвитку і Державний бюджет на 1957 р., зовнішньополітична діяльність Радянського уряду, розширення повноважень державних органів союзних республік. Верховна Рада СРСР на цій сесії прийняла закон «Про віднесення до відання союзних республік розв'язання питань обласного, крайового адміністративно-територіального устрою», «Про віднесення до відання союзних республік законодавства про устрій судів союзних республік, прийняття цивільного, кримінального і процесуального кодексів». При цьому враховувалось те, що в союзних республіках виросли кваліфіковані кадри юристів, що органи влади союзних республік набули величезного досвіду радянського будівництва. Чималого досвіду в роботі набули і республіканські судові та прокурорські органи. Все це створило можливість залишити у віданні союзних органів лише основи законодавства.

З метою більш повного врахування запитів союзних республік, правильного вирішення питань господарського й культурного будівництва в республіках відповідно до їх економічних і національних особливостей Рада національностей Верховної Ради СРСР прийняла постанову про створення Економічної комісії Ради національностей Верховної Ради СРСР.

Неухильно підносились роль сесій Верховної Ради Української РСР. У березні 1957 р. відбулася третя сесія Верховної Ради республіки четвертого скликання. На її засіданні депутати обговорили план розвитку народного господарства на 1957 р., який передбачав значне піднесення всіх галузей народного господарства при переважаючому зростанні важкої промисловості. Зупиняючись на питаннях розвитку економіки, депутати піддали критиці недоліки в роботі Держплану, ряду міністерств і відомств республіки, внесли свої пропозиції, спрямовані на поліпшення їх діяльності.

Третя сесія затвердила Державний бюджет республіки на 1957 р., а також Укази Президії Верховної Ради УРСР про утворення нових союзно-республіканських міністерств і реорганізацію ряду республіканських міністерств, про зміни в кодексах законів Української РСР, а також зміни, внесені до відповідних статей Конституції Української РСР у зв'язку з віднесенням до відання союзних республік законодавства про судоустрій і судочинство, цивільне й кримінальне законодавство, обласний і крайовий адміністративно-територіальний устрій. Сесія обрала Верховний суд УРСР.

На сесії було створено чотири нових постійних комісії: промисловості й транспорту; сільського господарства, освіти й культури; охорони здоров'я і соціального забезпечення. Крім того, поповнено склад трьох постійних комісій, що існували до цього — бюджетної, законодавчих передбачень та комісії в закордонних справах. До складу всіх семи постійних комісій обрано 52 депутати.

Четверта сесія Верховної Ради УРСР у кінці травня 1957 р. прийняла закон «Про дальше вдосконалення управління промисловістю і будівництвом в Українській РСР». 1958 р. на сесії Верховної Ради УРСР було розглянуто питання про перебудову системи народної освіти. Розширилась законодавча діяльність Верховної Ради республіки. Законопроекти з найважливіших питань виносились на всенародне обговорення. Поліпшилась робота Президії Верховної Ради УРСР у питаннях керівництва місцевими Радами, узагальнення їх досвіду, контролю за здійсненням Радами настанов партії і уряду.

Підносився рівень діяльності органів Радянської влади на місцях. У 1957 р. регулярно проводили сесії понад 97% Рад депутатів трудящих Української РСР. На сесіях розглядалися найбільш актуальні питання. Практикувались виїзні сесії з метою залучення до їх роботи широкого кола активу трудящих.

Підвищувалась роль виконавчих комітетів у розв'язанні завдань господарського й культурного життя. Майже всі виконкоми обласних, міських, районних, сільських та селищних Рад регулярно звітували про свою роботу на сесіях Рад, зборах робітників, колгоспників та службовців. Виконкоми Рад депутатів трудящих, як відзначалось на позачерговому XX з'їзді Компартії України (січень 1959 р.), стали частіше розглядати питання роботи промислових підприємств, колгоспів, радгоспів, шкіл, клубів, житлового будівництва і культурно-побутового обслуговування населення.

Пожвавили роботу постійні комісії, в яких проходила школу управління державою величезна армія активу робітників, колгоспників та службовців. У 1957 р. на Україні в роботі постійних комісій місцевих Рад брало участь близько 250 тис. депутатів і понад 460 тис. активістів. Протягом березня—червня 1957 р. вони підготували і внесли на розгляд сесій понад 31 тис. пропозицій, спрямованих на успішне виконання народногосподарських планів, культурне будівництво, побутове обслуговування населення тощо. Ширше розгорнули свою діяльність постійні комісії Верховної Ради УРСР. Це сприяло більш ґрунтовній підготовці питань і розгляду їх на сесіях Верховної Ради, посиленню її контрольної функції за виконанням завдань господарського і культурного будівництва в республіці.

Розширення прав місцевих Рад депутатів трудящих республіки знайшло своє юридичне відбиття в Положеннях про обласні, районні, міські, сільські і селищні Ради депутатів трудящих, затверджених Президією Верховної Ради УРСР в травні 1957 р.

Активізувалась робота депутатів трудящих на виборчих дільницях. У 1957 р. на Україні перед виборцями вже звітували 82,4% депутатів місцевих Рад. Це сприяло зміцненню зв'язків Рад з масами, піднесенню авангардної ролі посланців народу в громадсько-політичному й виробничому житті. Ради все ширше залучали трудящих до розв'язання завдань суспільного життя через громадські самодіяльні організації — вуличні й квартальні комітети, комісії при домоуправліннях, батьківські комітети при школах, жіночі ради, ради клубів, бібліотек, ветеранів праці, санітарні дружини, бригади допомоги міліції тощо.

Держава через систему Рад депутатів трудящих посилила контроль за зміцненням радянської законності, суворим додержанням радянських законів установами, організаціями, службовими особами і всіма громадянами. Працівники судових органів та прокуратури зміцнювали зв'язки з масами, виступали перед ними з лекціями і бесідами, враховували критичні зауваження і пропозиції трудящих щодо поліпшення роботи судів.

У 50-ті роки відбувався процес посилення ролі Радянської держави в дальшому розвитку соціалістичного суспільства. Були здійснені заходи по зміцненню державного апарату. Розширювалась компетенція республіканських і місцевих органів державної влади водночас з процесом зближення народів СРСР, зростанням їх єдності у здійсненні планів господарського й культурного будівництва країни. Вдосконалювалися норми й методи роботи Рад депутатів трудящих — політичної основи Радянської держави. Розвиток демократичних принципів у діяльності органів державної влади забезпечив дальше зміцнення зв'язків партії з масами, залучення до управління державою широких кіл трудящих, піднесення їх ролі у вирішенні питань державного, господарського й культурного будівництва. Розширення принципів радянського демократизму в період побудови розвинутого соціалізму було одним із важливих факторів переростання держави диктатури пролетаріату в загальнонародну державу.

3. Зростання ролі громадських організацій у суспільно-політичному житті трудящих

Профспілки, комсомол, кооперація, творчі, науково-технічні, спортивні та всі інші громадські організації є складовою частиною політичної системи радянського суспільства. Під керівництвом КПРС вони у тісній співдружності з Радами залучають найнірші кола трудящих до діяльності в усіх сферах суспільного життя. Комуністична партія, керівна й спрямовуюча сила радянського суспільства, ядро його політичної системи забезпечує єдність дій державних і громадських організацій у боротьбі за побудову комунізму.

Поліпшення діяльності у керівництві профспілками партійні організації добивалися, щоб визначена В. І. Леніним їх роль як школи управління, школи господарювання, школи комунізму все ширше розкривалась при розв'язанні завдань соціалістичного будівництва. Діяльність профспілок спрямовувалась на всебічне залучення їх членів до виконання народногосподарських планів, зміцнення економічної могутності країни, управління виробництвом і державою, піднесення життєвого рівня народу, його культури і комуністичної свідомості.

Провідна роль у профспілках належала робітничому класові. Організованість і дисциплінованість робітничого класу, його творча ініціатива й енергія відіграли важливу роль у залученні профспілками трудящих до соціалістичного будівництва, насамперед до зміцнення його матеріально-технічної бази.

Серед багатьох засобів, за допомогою яких профспілки активно впливали на розвиток економіки, було, як і раніше, соціалістичне змагання, що стало великою рушійною силою у боротьбі за неухильне піднесення суспільного виробництва. Шляхом організації соціалістичного змагання профспілки допомагали партії найповніше виявляти величезну енергію і творчість народних мас і спрямовувати їх на здійснення поставлених завдань.

Винятково важливе значення для поліпшення роботи профспілок по організації соціалістичного змагання мала постанова ЦК ВКП(б) «Про соціалістичне змагання в промисловості і сільському господарстві» (січень 1952 р.).

Основним змістом соціалістичного змагання стала боротьба за обов'язкове виконання державних планів кожним підприємством, цехом у відповідній номенклатурі й асортименті, підвищення якості і зниження собівартості продукції, за економію сировини, матеріалів, ефективне використання внутрішніх резервів у промисловості і сільському господарстві, впровадження нової техніки і передової технології, даліше підвищення продуктивності праці і культури виробництва.

Українська республіканська Рада профспілок здійснила перевірку організації соціалістичного змагання на підприємствах ряду областей, обговорила звіти окремих облпрофрад про керівництво соціалістичним змаганням на місцях. Профоргани і фабрично-заводські місцеві комітети (ФЗМК) посилили увагу до поширення передових методів праці новаторів виробництва: шахтарів І. І. Бридька, В. П. Кучера, І. Т. Валігури, металурга П. С. Кочеткова, будівельника І. М. Рахманіна, машинобудівників В. К. Семинського, В. Д. Дрокіна та багатьох інших. Вжиті заходи сприяли піднесенню політичної і трудової активності трудящих у боротьбі за виконання народногосподарського плану п'ятої п'ятирічки, підвищенню ефективності промислового виробництва.

Через профспілки Комуністична партія спрямовувала допомогу робітничого класу сільському господарству. У відповідь на рішення вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС були зміцнені профспілки, що об'єднували працівників машинно-тракторних станцій, радгоспів та земельних органів. Тільки з вересня по грудень 1953 р. до первинних організацій профспілки на Україні прийняли близько 70 тис. механізаторів, які на заклик партії пішли працювати в сільськогосподарське виробництво. В МТС республіки було створено понад 3 тис. нових первинних профспілкових організацій та профгруп.

Укрпрофрада, обласні ради профспілок, ФЗМК розгорнули у виробничих колективах промислових підприємств масово-політичну роботу, спрямовану на дострокове виконання замовлень для сільського господарства, організацію шефської роботи в колгоспах, радгоспах та МТС. По всій республіці були проведені збори профспілкового активу, на яких розроблялися конкретні заходи по організації шефства. Зокрема, в листопаді 1953 р. відбувся профспілковий актив Київської області. На ньому відзначався позитивний досвід шефської роботи ФЗМК таких київських заводів, як «Укркабель», «Ленінська кузня», а також провідних підприємств міст Черкаси, Сміла, Звенигородка.

У зв'язку з освоєнням цілинних і перелогових земель профспілки розгорнули роботу по мобілізації працівників промисловості на вчасне забезпечення східних районів країни сільськогосподарською технікою. Так, на Одеській обласній профспілковій конференції (1954) зазначалося, що виробничі колективи заводів сільськогосподарського машинобудування ім. Жовтневої революції, судноремонтного, автоскладального та інших у відповідь на рішення лютого (1954 р.) Пленуму ЦК КПРС з випередженням графіків виготовляли сільськогосподарську техніку для цілинних радгоспів. Щодня відправлялися з Одеси на Урал, Поволжя, у Сибір, Казахстан потужні тракторні плуги, автосамоскиди, автобензозаправники та інші сільськогосподарські машини. Профспілки залізничників розгорнули змагання за швидку доставку цих вантажів на місця призначення.

Важливе значення для дальшого поліпшення діяльності профспілок мав XI з'їзд профспілок СРСР, що відбувся у червні 1954 р. На той час у країні налічувалося 40 420 тис. членів профспілок, або на 12 млн. більше, ніж на час X з'їзду (1949). У доповіді, з якою виступив на з'їзді голова ВЦРПС М. М. Шверник, у виступах делегатів і рішеннях були підбиті підсумки роботи профспілок за попередні п'ять років у господарському і культурному будівництві, суспільно-політичному житті країни і профспілковому міжнародному русі, намічені заходи дальшого піднесення профспілкової роботи. В привітальному листі з'їзду ІДК КПРС і Рада Міністрів СРСР закликали профспілки очолити зростаючу трудову і політичну активність трудящих у боротьбі за підвищення продуктивності праці, краще використання техніки, всебічно підтримувати, пропагувати й застосовувати досвід передовиків і раціоналізаторів, дбати про підвищення культурного рівня і добробуту трудящих, їх комуністичне виховання.

У відповідь на заклик партії робітничий клас УРСР, як і всієї країни, неухильно підніс свою політичну й трудову активність. Вже в 1954 р. в республіці було досягнуто рівня промислового виробництва, передбаченого народногосподарським планом на 1955 р. Згідно з настановами липневого (1955 р.) Пленуму ЦК КПРС профспілки республіки поштовпили роботу по організації робітничого класу на дальший розвиток промисловості, здійснення технічного прогресу. Поліпшилась дієвість соціалістичного змагання, пропаганда передового досвіду, частіше проходили технічні конференції, наради новаторів, раціоналізаторів і винахідників, на яких з широкою участю робітників, інженерно-технічних працівників та служ-

На зльоті ініціаторів руху за комуністичне ставлення до праці Київщини (1958 р.).

Голова місцевому вагонного депо Ковельського відділку Львівської залізниці М. Ф. Лисюк вручає членам профспілки путівки у санаторій і будинки відпочинку (1954 р.).

Профспілки республіки добивалися піднесення суспільно-політичної активності трудящих, їх творчої і виробничої ініціативи, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції і зниження її собівартості. В умовах розвитку технічного прогресу зростала роль профспілок в організації підготовки кадрів нових професій, у підвищенні кваліфікації робітників та інженерно-технічних працівників. Протягом 1956—1958 рр. на Україні оволоділи новими професіями понад 1,5 млн. робітників і службовців, понад 3 млн. робітників і службовців підвищили свою кваліфікацію. Це втричі більше, ніж за всі роки п'ятої п'ятирічки. Профспілки краще використовували колективні договори як важливий засіб у боротьбі за виконання і перевиконання народногосподарських планів, у створенні для трудящих належних умов праці й відпочинку.

Згідно з рішеннями VI пленуму ВЦРПС (червень 1957 р.) була здійснена організаційна перебудова профспілок. Структура їх стала менш громіздкою. Оперативне керівництво переміщувалось у республіки, краї, області. Нове Положення про радянські профспілки, затверджене Президією ВЦРПС у серпні 1957 р., значно розширило права й обов'язки профспілкових органів і місцевих організацій у вирішенні суспільних справ.

В обстановці політичного й трудового піднесення трудящі республіки разом з усім радянським народом у серпні 1957 р. відзначили 50-річчя профспілок СРСР, які за великі заслуги перед Батьківщиною Указом Прс-

бовців вирішувалися питання розвитку технічного прогресу, поглиблення спеціалізації промисловості і її кооперування, вдосконалення управління промисловістю, поліпшення роботи з кадрами й спеціалістами.

XX з'їзд КПРС наголосив на необхідності підвищувати боєздатність профспілок у виконанні планів господарського та культурного будівництва, побутового й культурного обслуговування трудящих. Конкретні завдання профспілок СРСР ПО здійсненню рішень XX з'їзду КПРС були визначені на пленумі ВЦРПС, а в республіці — на IV Українській республіканській профспілковій конференції, що відбулася в квітні 1956 р. Конференція зобов'язала профспілкові органи, ФЗМК піднести свою роль у виконанні народногосподарських планів, організації соціалістичного змагання, поліпшенні культурно-побутового обслуговування трудящих, їх комуністичного виховання.

зиді Верховної Ради СРСР від 20 серпня 1957 р. були нагороджені орден-ом Леніна. 30 серпня 1957 р. у Києві з цієї нагоди відбулось урочисте засідання пленуму Української республіканської і Київської обласної Рад профспілок з широкою участю громадськості.

Шляхи дальшого зростання ролі профспілок у комуністичному будів-ництві визначив грудневий (1957 р.) Пленум ЦК КПРС. Постанова Плену-му широко обговорювалася в республіці на зборах первинних партій-них організацій, профспілкових зборах, пленумах і активах облпрофрад, VI пленумі Української республіканської ради професійних спілок (січень 1958 р.).

У відповідь на постанову Пленуму ЦК КПРС профспілкові органи та ФЗМК підприємств, будов, закладів були зміцнені досвідченими кадрами. У зв'язку з переходом механізаторів на роботу в колгоспи після реорга-нізації МТС майже у 17 тис. тракторних колгоспних бригад республіки були створені цехові комітети й профспілкові групи. Це посилило вплив робітничого класу через профспілки на виробниче й соціально-культурне життя села, зміцнення союзу робітничого класу й селянства, розвиток процесу соціальної однорідності суспільства.

На основі рішень грудневого (1957 р.) Пленуму ЦК КПРС у респуб-ліці, як і в усій країні, була проведена перебудова роботи виробничих на-рад, які відтоді стали постійно діючими. У 1958 р. на підприємствах, бу-довах, транспорті, у радгоспах та РТС діяло 18 тис. таких нарад. Вони є ос-новною формою участі трудящих в управлінні виробництвом. У липні 1958 р. Рада Міністрів СРСР і Президія ВЦРПС затвердили положення про постійно діючі виробничі наради.

Під керівництвом партійних організацій профспілки республіки спря-мовували діяльність постійно діючих виробничих нарад на виконання і перевиконання народногосподарських планів, повне використання внут-рішніх резервів виробництва, створення умов для високопродуктивної праці, вдосконалення методів управління промисловістю і будівництвом. Розширення участі трудящих в управлінні виробництвом через постійно діючі наради було важливим кроком до втілення в життя передбачень В. І. Леніна про те, що «... коли *в с і* навчаться управляти і будуть справді управляти самостійно суспільним виробництвом..., тоді будуть відчинені навстіж двері до переходу від першої фази комуністичного суспільства до вищої його фази»¹.

У травні 1958 р. відбувся VI з'їзд профспілок України, які налічу-вали в своїх рядах близько 9 млн. чоловік. На з'їзді відзначено великі досягнення в організаторській і виховній роботі профспілок республіки серед трудящих, у розвитку демократичних принципів. Визначено дальші завдання профспілок.

Втілюючи в життя настанови партії про піднесення суспільної ролі профспілок, Президія Верховної Ради СРСР Указом від 15 липня 1958 р. затвердила положення про права фабричного, заводського і місцевого комі-тетів професійної спілки. Цим документом було юридично закріплено роз-ширення прав профспілок у господарському будівництві і в управлінні ним — розробці промфінпланів, нормуванні праці, її оплаті, контролі за додержанням трудового законодавства, виконанням народногосподарських планів, доборі кадрів та ряду інших важливих питань.

Профспілки поліпшили керівництво рухом раціоналізаторів і вина-хідників. За ініціативою профспілок у 1958 р. було створено Всесоюзне

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 33, с. 97.

товариство винахідників і раціоналізаторів. В республіці почали функціонувати ради первинних організацій, обласні і Українська республіканська ради цього товариства. Восени 1958 р. профспілкові організації республіки провели місячник раціоналізації і винахідництва. Для цього на підприємствах були створені оглядові комісії, в роботі яких брали участь понад 200 тис. робітників, інженерно-технічних працівників та службовців республіки. Протягом місячника трудящі внесли понад 95 тис. пропозицій, з яких 56 тис. впроваджено у виробництво.

Підносились роль профспілок у комуністичному вихованні трудящих. У 1958 р. профспілки України мали в своєму розпорядженні понад 3 тис. клубів і будинків культури, майже 5,4 тис. бібліотек, більше 2 тис. кіноустановок. За допомогою цих закладів профспілки проводили пропаганду марксистсько-ленінської теорії, організовували зустрічі з ветеранами й новаторами виробництва, вечори відпочинку, залучали трудящих до художньої самодіяльності. Добре була налагоджена робота в будинках культури київського заводу «Більшовик», Старокраматорського машинобудівного заводу ім. Серго Орджонікідзе, Ворошиловградського тепловозбудівного заводу ім. Жовтневої революції, Костянтинівського металургійного заводу, шахти № 5-6 ім. Г. Димитрова у Донбасі та багатьох інших підприємств.

Разом з оборонними й спортивними товариствами профспілки залучали трудящих до фізкультури й спорту. В 50-ті роки на Україні діяло вісім добровільних спортивних товариств — «Авангард», «Буревісник», «Водник», «Колгоспник», «Локомотив», «Спартак», «Трудові резерви» та «Динамо». Товариства «Авангард» і «Колгоспник», що виникли в 50-х роках, об'єднували мільйони робітничої і сільської молоді. Спортивні товариства допомагали виховувати всебічно розвинену людину комуністичного суспільства. У тісній взаємодії з такими добровільними оборонними товариствами, як ДТСААФ та «Червоний хрест», профспілки залучали трудящих до оволодіння військово-технічними, військово-санітарними знаннями, способами захисту від зброї масового знищення. У 1957 р. товариством ДТСААФ було проведено 39 тис. оборонно-спортивних змагань з різних видів військово-прикладного спорту, в яких взяло участь 1,5 млн. трудящих республіки. Діяльність цих організацій сприяла патріотичному вихованню молоді, масовій участі народу в зміцненні обороноздатності країни.

Профспілки під керівництвом партії підносили рівень своєї організаторської і виховної роботи, спрямовували творчу енергію та ініціативу трудящих на здійснення планів комуністичного будівництва.

Активізація роботи
комсомолу

У ^хД* зміцнення і дальшого розвитку соціалізму
Комуністична партія спрямовувала діяльність
свого найближчого помічника і резерву — комсомолу — на розширення внутріпількової демократії, залучення молоді до суспільно корисної праці, поліпшення ідейного, трудового та морального виховання юнаків і дівчат.

На початку 1951 р. на Україні налічувалося майже 61,5 тис. комсомольських організацій, які об'єднували близько 2 млн. членів ВЛКСМ. Рік у рік ряди комсомолу поповнювалися робітничою, колгоспною, студентською і учнівською молоддю. Комсомольські організації проводили роботу на всіх підприємствах, будовах, у колгоспах, радгоспах, МТС, установах.

Компартія України надавала велику дійову допомогу ЛКСМУ. У 1951 р., наприклад, на бюро обкомів КП(б)У було розглянуто 40 звітів

міських і районних комітетів партії про керівництво комсомольськими організаціями, обговорено 19 звітів обкомів, 18 — міських комів, райкомів і первинних комсомольських організацій про проведення ідейно-виховної роботи з молодими будівниками комунізму.

У 1951 р. ЦК КП(б)У схвалив заходи, розроблені ЦК ЛКСМУ, по піднесенню рівня політичної роботи серед молоді, формуванню в неї комуністичного світогляду, вихованню її в дусі марксизму-ленінізму. Під керівництвом партії комсомол України збагачував форми й методи ідеологічної роботи, тісніше пов'язуючи її з життям, з практикою комуністичного будівництва. Розширилась мережа політичної освіти. Комсомольці й молодь вивчали марксистсько-ленінську філософію, історію КПРС, ВЛКСМ. політекономію.

З метою виховання в молоді глибокої переконаності в комуністичних ідеалах комсомольські організації проводили цикли лекцій, семінари, теоретичні конференції, естафети культури і праці тощо.

Все це сприяло ідейному й моральному загартуванню молоді, піднесенню її політичної і трудової активності, зростанню суспільної ролі комсомолу в мобілізації юнаків та дівчат на виконання завдань п'ятої п'ятиріччя. В першому кварталі 1952 р. понад 700 тис. молодих робітників достроково виконали свої виробничі завдання. Більше 20 тис. молодих шахтарів Донбасу працювали за колективними стахановськими планами. Комсомолец — машиніст вугільного комбайну шахти № 3-біс тресту «Чистяковантрацит» В. П. Кучер виступив ініціатором змагання за успішне оволодіння і підвищення продуктивності вугільних комбайнів. За півтінками комсомолу молодь виїжджала на новобудови республіки. Тільки на спорудженні Каховської ГЕС і Південноукраїнського каналу в 1952 р. працювало понад 4 тис. юнаків та дівчат, серед яких 1600 членів ВЛКСМ.

У березні 1954 р. відбувся XII з'їзд ВЛКСМ. Він підбив підсумки роботи за минулі п'ять років, визначив завдання комсомольських організацій у державному, господарському й культурному будівництві країни, по вихованню юнаків і дівчат у дусі беззавітного служіння соціалістичній Батьківщині, відданості Комуністичній партії, непорушної дружби народів СРСР, радянського патріотизму й соціалістичного інтернаціоналізму.

Напередодні XII з'їзду ВЛКСМ в обстановці великого політичного й трудового піднесення проводив свою роботу XVI з'їзд ЛКСМУ (лютий 1954 р.). Його делегати представляли 2961,5 тис. комсомольців республіки. Молодь УРСР, як і всієї країни, під керівництвом партії розгорнула активну роботу по втіленню в життя рішень XIX з'їзду КПРС, вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, вела підготовку до відзначення 300-річчя возз'єднання України з Росією. Комсомольці цеху паливної апаратури ХТЗ наказували своєму делегатові Катерині Гордієнко¹: «Скажи на з'їзді, що молодь Харківського тракторного заводу дасть стільки тракторів і запасних частин до них, скільки треба, що молодь не пошкодує сил і енергії для перетворення в життя грандіозної програми комунізму».

У звітній доповіді ЦК ЛКСМУ, з якою виступив перший секретар ЦК Г. Г. Шевель, у промовах делегатів і постанові XVI з'їзду ЛКСМУ були відзначені успіхи, яких добилися комсомольські організації республіки. Багато молодих робітників завершили свої п'ятирічні завдання і працювали в рахунок 1956 р. У сільському господарстві республіки трудилося понад півмільйона членів ВЛКСМ.

Проте чимало комсомольських організацій ще недостатньо залучали молодь до господарського й культурного будівництва. Пропагандистська й агітаційна робота не завжди пов'язувалась з життям. Мали місце

факти канцелярсько-бюрократичного керівництва діяльністю первинних комсомольських організацій.

З'їзд зобов'язав комсомольські органи й первинні організації усунути вказані недоліки, піднести рівень внутріспілкової організаторської і виховної роботи серед юнаків і дівчат, більш активно залучати їх до роботи на підприємствах таких важливих галузей промисловості, як вугільна й металургійна. Було схвалено звернення молоді Сталінської області про розгортання соціалістичного змагання за оволодіння суміжними професіями й повне використання техніки. Юнаки й дівчата закликалися до активної участі у сільськогосподарському виробництві. З'їзд зобов'язав ЦК, обкоми, міськкоми, райкоми ЛКСМУ, первинні комсомольські організації посилювати ідеологічну роботу серед комсомольців і молоді.

Комсомол республіки успішно виконав поставлені завдання, вніс гідний вклад у завершення виконання п'ятої п'ятирічки. Творча, наполеглива праця комсомольсько-молодіжних бригад, змін, дільниць відіграла велику роль у достроковому пуску Каховської ГЕС, у надплановому видобутку вугілля, виробництві чавуну та сталі, в освоєнні нової техніки, підвищенні продуктивності праці на підприємствах і будовах. У боротьбі за виконання п'ятої п'ятирічки комсомол виростив тисячі новаторів виробництва, самовідданих ентузіастів комуністичного будівництва. Стелевар «Запоріжсталі» Григорій Пометун у 1954 р. показав приклад творчого ставлення до праці. Застосувавши нові методи плавки, він дав понад план 6 тис. т сталі. У трудовій вахті на честь XVII з'їзду ЛКСМУ (грудень 1955 р.) комсомольсько-молодіжні бригади дніпропетровського заводу ім. Г. І. Петровського дали понад план 9,5 тис. т сталі і 650 т чавуну.

За ініціативою комсомольців у колгоспах і радгоспах республіки систематично проводилися суботники, недільники, декадники, під час яких додатково заготовлялися корми для тваринницьких ферм, споруджувалися силосні ями й траншеї. Масовим став рух сільської молоді за перехід на постійну роботу у тваринницькі ферми. Комсомольці вели перед у підвищенні продуктивності праці на всіх ділянках сільськогосподарського виробництва.

Разом з молоддю всієї країни юнаки й дівчата республіки брали активну участь в освоєнні цілинних і перелогових земель. Лише в перші роки на освоєння цілини виїхало понад 1 млн. чоловік. Серед них за пугівками ВЛКСМ — більше 500 тис. юнаків та дівчат. Протягом 1954—1956 рр. комсомол відрядив з України 80 тис. чоловік. Серед тих, хто першими підтримали почин московських комсомольців поїхати на цілину, були молоді робітники київського заводу «Ленінська кузня», механізатори Макарівської МТС та комсомольці Димерського училища механізації Київської області. 1954 р. у Джаркульську МТС Кустанайської області прибув механік І. Рудський з Київщини. Він очолив тракторну бригаду, більшість членів якої теж приїхала з Київщини. Механізатори, не рахуючись із часом і втомою, доклали багато зусиль, щоб колгосп ім. Клайда вирощував високі врожаї і вчасно збирав їх. Високо оцінили працю бригадира трудящі Казахстану, обравши І. І. Рудського депутатом Верховної Ради своєї республіки. Президія Верховної Ради СРСР присвоїла йому високе звання Героя Соціалістичної Праці.

Звання Героя Соціалістичної Праці за освоєння цілини присвоєно М. Є. Довжику і посмертно В. Я. Рагузову. Молодь республіки брала безпосередню участь у створенні нових радгоспів, у розвитку їх господарства. Чимало радгоспів на цілинних землях одержали назви «Київський», «Харківський», «Дніпропетровський» та інших українських міст.

Ще більш відповідальні завдання поставив перед комсомолом ХХ з'їзд КПРС. У травні 1956 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР опублікували у пресі звернення до комсомольських організацій і молоді, в якому закликали послати кращих своїх вихованців на будівництво електростанцій, металургійних, хімічних, нафтопереробних і машинобудівних заводів, рудників, вугільних шахт, залізниць, підприємств по виробництву цементу, збірного залізобетону в східних і північних районах країни. У відповідь на заклик партії тисячі юнаків і дівчат республіки за комсомольськими путівками поїхали на ці новобудови.

Трудовим подвигом молоді республіки було втілення в життя постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про невідкладні заходи по подоланню відставання шахтного будівництва в УРСР» (жовтень 1956 р.). Передбачалося будівництво 35 нових вугільних шахт у Донбасі. ЛКСМУ оголосив спорудження їх комсомольськими будовами. За путівками комсомолу сюди протягом 1956—1957 рр. приїхало понад 30 тис. юнаків і дівчат. За ініціативою посланців Сталінської і Київської областей на початку 1957р. розгорнулося соціалістичне змагання будівників комсомольських шахт. Змагалися бригади, дільниці на спорудженні кожної шахти. Взаємодопомога і творчий обмін досвідом були характерними рисами соціалістичного змагання між комсомольсько-молодіжними колективами всіх областей.

Молодь всієї республіки, здійснюючи шефство над новобудовами, розгорнула соціалістичне змагання за безперебійне постачання їх всім необхідним — машинами, обладнанням, інструментами, матеріалами тощо. Успішному виконанню соціалістичних зобов'язань значною мірою сприяла діяльність комсомольських штабів та ініціативних груп, які створювались при комсомольських комітетах на підприємствах, будовах, в установах, а також рейдових бригад і загонів «легкої кавалерії».

При тісній підтримці комсомольських організацій всієї країни, великій допомозі кадрових робітників України і братніх республік комсомольці і молодь УРСР у 1957 р. спорудили 37 нових вугільних шахт у Донбасі — на дві більше, ніж передбачалося. При цьому було пройдено 60 тис. м гірничих виробок, збудовано й введено в експлуатацію до 400 основних промислових будинків, 160 тис. м² житла, 94 км шосейних шляхів і залізничних колій. На початку 1958 р. за мобілізацію юнаків і дівчат на будівництво нових шахт Донбасу Ленінська Комуністична Спілка Молоді України Указом Президії Верховної Ради СРСР була нагороджена орденом Леніна. Орденами й медалями Батьківщина відзначила 1270 кращих учасників будівництва.

У квітні 1958 р. відбувся XIII з'їзд ВЛКСМ, який визначив чергові завдання комсомолу у вихованні будівників комунізму. У країні тоді налічувалось понад 18 млн. комсомольців, з них в УРСР—2896,3 тис. чоловік.

Напередодні XIII з'їзду ВЛКСМ відбувся XVIII з'їзд ЛКСМУ (лютий 1958 р.). У його постанові говорилось: «Виховуючись на героїчній історії партії і радянського народу, на славних традиціях ВЛКСМ, комсомол України організаційно зміцнів, набув досвіду активної участі в державному, господарському і культурному будівництві. У загальному всенародному труді в ім'я комунізму пройшли чудову школу, вирости і змужніли тисячі юнаків і дівчат республіки».

З'їзд схвалив звернення ЦК ЛКСМУ по комсомольців і молоді УРСР взяти участь у спорудженні гірничо-збагачувального комбінату ім. Ленінського комсомолу у Кривбасі, п'яти доменних та однієї мартенівської печей, об'єктів Шебелинського газородовища, нових вугільних шахт

у Донбасі і Львівсько-Волинському басейні, нових свердловин. Ці будови було проголошено комсомольськими.

Нову хвилю трудового й політичного піднесення в роботі комсомольських організацій викликала підготовка до 40-річчя Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді. На підприємствах і будовах, у колгоспах і радгоспах юнаки та дівчата брали зобов'язання по достроковому виконанню державних планів, підвищенню продуктивності праці, економії сировини, поліпшенню якості продукції та її здешевленню.

Збагачувались форми й методи політичної роботи, більше враховувались особливості суспільних груп робітничої, селянської, студентської, учнівської молоді, спеціалістів, творчих працівників. Поліпшувалася робота комсомолу з піонерами. В ідейному загартуванні юнаків і дівчат особлива увага приділялась їх марксистсько-ленінській освіті, вихованню на славних революційних, бойових і трудових традиціях, ідеях дружби народів нашої багатонаціональної Батьківщини. Важливу роль у цьому відіграли створені при'комсомольських комітетах ради старих комуністів та ради колишніх комсомольців. Підносились роль комсомольсько-молодіжної преси в ідейно-виховній роботі серед молоді. 1958 р. на Україні видавалось 13 комсомольських і молодіжних газет, 5 журналів. Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь» щороку випускало у світ 50 назв книг художньої й політичної літератури.

Юнацтво ширше залучалось до художньої самодіяльності, фестивалів, занять фізкультурою і спортом. В містах і селах республіки створювалися молодіжні клуби, університети культури, проводились свята праці, врожаю, пісні, танцю, карнавали тощо. Комсомольські організації багато зробили для збагачення народних обрядів: весіль, днів новонароджених тощо.

Разом з молоддю всієї країни юнаки та дівчата республіки у жовтні 1958 р. відзначили 40-річчя заснування ВЛКСМ. На урочистому пленумі ЦК ЛКСМУ, пленумах обкомів і райкомів комсомолу, численних зборах комсомольці України підбили підсумки зробленого ними під керівництвом партії в господарському й культурному будівництві республіки, в комуністичному вихованні юнаків та дівчат і намітили нові плани своєї роботи.

Поліпшення діяльності громадських організацій, насамперед профспілок і комсомолу як найбільш масових, відіграло важливу роль у розвитку радянської демократії. Через них Комуністична партія спрямовувала ініціативу, енергію, багатогранну творчість трудящих на здійснення планів комуністичного будівництва.

4. Суспільно-політичні зв'язки трудящих УРСР з народами СРСР та зарубіжними країнами

Розвиток соціалістичного суспільства супроводжувався поглибленням братерської дружби між народами СРСР, а також дружби з трудящими зарубіжних країн, особливо країн соціалістичної співдружності. Економічною основою цього прогресивного суспільного процесу було розширення співробітництва союзних республік у рамках єдиного народногосподарського комплексу, розвиток економічних відносин з країнами світової соціалістичної системи.

Суспільно-політичні зв'язки між трудящими братніх республік

В процесі політичного життя СРСР, боротьби трудящих за виконання народногосподарських планів, культурного будівництва розширювались безпосередні контакти між партійними, радянськими, профспілковими, комсомольськими організаціями та творчими спілками братніх республік. Більш плідним ставав обмін досвідом між ними, збагачувалися зміст, форми і методи роботи цих організацій по комуністичному вихованню трудящих, розвитку соціалістичного змагання, ширшому залученню народних мас до управління державою, виробництвом, вирішення суспільних справ.

Яскраво проявились суспільно-політичні зв'язки трудящих країни під час відзначення 300-річчя возз'єднання України з Росією. Ця видатна історична подія, говориться в тезах, схвалених ЦК КППС, «... є великим святом не тільки українського і російського народів, але і всіх народів Радянського Союзу»¹. 22 травня 1954 р. в Києві відбулася ювілейна сесія Верховної Ради Української РСР, присвячена 300-річчю возз'єднання України з Росією. На святкування прибули делегації від усіх братніх союзних республік СРСР, Москви, Ленінграда, а також делегація Сейму Польської Народної Республіки. На відзначення широї дружби вона передала в подарунок українському народу картину «Богдан Хмельницький», 75 оригінальних історичних документів, не відомий до того текст листа Т. Г. Шевченка.

Президія Верховної Ради СРСР, Рада Міністрів СРСР і Центральний Комітет КППС у своєму привітанні Верховній Раді Української Радянської Соціалістичної Республіки, Раді Міністрів Української РСР, Центральному Комітетові Комуністичної партії України з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією підкреслювали: «Досвід історії показав, що шлях братерського єднання і союзу, обраний російським і українським народами, був єдино правильним шляхом. Об'єднання двох великих слов'янських народів умножило їх сили в спільній боротьбі проти всіх зовнішніх ворогів, проти кріпосників і буржуазії, проти царизму і капіталістичного рабства. В цій боротьбі розвивалась і міцніла нерозривна дружба російського і українського народів... Рука в руку, пліч-о-пліч трудящі Росії і України боролися за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, бились на фронтах громадянської війни, будували соціалістичне суспільство, захищали свободу й незалежність нашої Батьківщини у Великій Вітчизняній війні». Щирі привітання українському народові надіслали трудящі всіх союзних і автономних республік, країв і областей, колективи багатьох підприємств, будов, колгоспів і радгоспів.

Для святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією на ювілейну сесію Верховної Ради РРФСР від Української РСР була відряджена делегація в складі 32 чоловік. Серед них партійні, державні та громадські діячі, передовики виробництва, представники літератури й мистецтва.

З великим піднесенням і радістю зустріли трудящі Української РСР Укази Президії Верховної Ради СРСР про нагородження орденами Леніна РРФСР та УРСР за видатні досягнення в державному, господарському і культурному будівництві. Орденом Леніна була також нагороджена столиця Радянської України м. Київ.

У дні цього всенародного свята перша сесія Верховної Ради Союзу РСР (четвертого скликання) прийняла Закон про передачу Кримської

¹ Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.). Схвалені Центральним Комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1954, с. 3."

області Українській РСР. Ухвалюючи таке рішення, Верховна Рада СРСР врахувала спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки між Україною та Кримом. Цей знаменний акт був наочним свідченням дальшого зміцнення єдності й непорушної дружби російського і українського народів, усіх народів нашої багатонаціональної країни і відповідав загальним інтересам Радянської держави. Як зазначалося на XVIII з'їзді Компартії України, «цей важливий історичний акт свідчить про безмежну любов російського народу до українського народу і ще більше зміцнить дружбу двох великих братніх народів»¹.

На честь ознаменування 300-річчя возз'єднання України з Росією Указом Президії Верховної Ради УРСР Кам'янець-Подільську область було перейменовано у Хмельницьку, м. Проскурів — у м. Хмельницький. На мітингах і зборах трудящі висловлювали щирі слова подяки Комуністичній партії і Радянському урядові за здійснення ленінської національної політики. У містах і селах організовувались зустрічі робітників, колгоспників, інтелігенції з передовиками промислового й сільськогосподарського виробництва, учасниками Великої Вітчизняної війни, письменниками й митцями, що прибули з братніх республік. Багато міст і сіл, колективів підприємств і колгоспів, радгоспів і установ УРСР і РРФСР обмінювались делегаціями, укладали договори на соціалістичне змагання. Так, у травні 1954 р. делегація робітників Чернівецької трикотажної фабрики № 2 побувала в гостях у ткачів Загорської фабрики ім. Рози Люксембург. Буковинці уклали договір на соціалістичне змагання з підмосковними друзями.

Зміцнювались зв'язки творчих працівників усіх братніх республік. На Україні відбулась Декада російської літератури й мистецтва, в якій взяли участь кращі митці РРФСР. Вони зустрічались з трудящими України в будинках культури, безпосередньо на заводах і в колгоспах.

У роботі ювілейного пленуму Спілки радянських письменників України з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією брали участь письменники усіх союзних республік. Вони виступали перед колективами робітників, колгоспників та інтелігенції УРСР з творчими звітами, читали свої твори.

Пожавлення суспільно-політичних зв'язків, викликане святкуванням 300-річчя возз'єднання України з Росією, все більше поглиблювалося і збагачувалося в наступні роки. Під керівництвом партійних організацій розширювалось спілкування між громадськими організаціями республік, насамперед у розвитку соціалістичного змагання — могутнього засобу залучення трудящих до будівництва комунізму. При безпосередній допомозі профспілок у роботі міжзаводських шкіл передового досвіду металургів Придніпров'я і Донбасу брали участь новатори металургійних підприємств Уралу й Кузбасу. Підвищувалась суспільно-політична активність трудящих у ході розгортання соціалістичного змагання між виробничими колективами Донецького, Златоустівського та Руставського металургійних заводів, московського заводу «Електросталь» і запорізького заводу «Дніпроспецсталь», Дніпропетровського металургійного заводу ім. Г. І. Петровського і Магнітогорського металургійного комбінату, лєнінградського заводу «Електросила» ім. С. М. Кірова і Харківського заводу транспортного машинобудування, шахтарів Донбасу, Кузбасу і Підмосков'я, тракторобудівників Волгограда і Харкова, нафтовиків Ваку й Бо-

¹ XVIII з'їзд Комуністичної партії України, с. 9.

Учасники Декади російської літератури п мистецтва на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією Є. А. Долматовський, К. М. Симонов, М. К. Луконіп, С. О. Васильєв і М. Й. Алігер у гостях у трудівників колгоспу ім. Т. Г. Шевченка Києво-Святошніського району (1954 р.).

рислава, гірників Нікополя і Чіатурі, Кривого Рога й уральських залізорудних басейнів та працівників багатьох інших галузей народного господарства.

З другої половини 50-х років міжреспубліканське соціалістичне змагання на договірних засадах ще більше розширилось. У нього включилися трудящі Московської та Київської областей, Києва й Єревана, працівники сільського господарства всіх областей України і областей, країв і автономних республік РРФСР. Розширювалось змагання між трудівниками сіл України і Білорусії, Молдавії, Грузії, Азербайджану та інших братніх республік.

Важливу роль у дальшому зміцненні суспільно-політичних зв'язків трудящих братніх народів СРСР відіграло святкування 40-річчя Великого Жовтня. З широкою участю представників братніх народів відзначались у 1957 р. сорокарічні ювілеї компартій України і Білорусії. 40-річчя встановлення Радянської влади на Україні. З цієї нагоди 24 грудня 1957 р. у Києві відбулась ювілейна сесія Верховної Ради УРСР. В її роботі взяли участь депутати, широка громадськість республіки, а також делегації всіх братніх республік. Українська РСР одержала щирі привітання від ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР і Ради Міністрів СРСР. Сесія відзначила, що у співдружності з братніми народами СРСР трудящі республіки за 40 років Радянської влади досягли величезних успіхів у політичному, економічному й культурному розвитку. Валова продукція всієї промисловості УРСР у 1957 р. порівняно з 1913 р. збільшилась у 20 разів, а випуск продукції великої машинобудівної і металообробної промисловості зріс у 150 разів. За роки Радянської влади Україна перетворилась у республіку суцільної грамотності, високої культури.

Герої партизанського руху на Україні на демонстрації, присвяченій 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції (1957 р.).

У своїх виступах на сесії представники братніх республік наводили численні переконливі приклади все тіснішої співдружності й взаємодопомоги трудящих нашої країни в політичному, економічному й культурному житті. Так, Голова Президії Верховної Ради Казахської РСР Ж. А. Ташенев зазначав, що казахський народ висловлює свою глибоку й сердечну подяку українському народу за величезну допомогу, подану нашій республіці в період освоєння цілинних і перелогових земель. У перетворенні Казахстану в одну з найбільших житниць країни є немала заслуга посланців України — її прекрасних механізаторів, її бойової життєрадісної молоді, що прибули до нас на заклик партії і за велінням серця.

В свою чергу, трудящі Української РСР з радістю відзначали свята, зв'язані з видатними подіями в історії братніх народів СРСР. У 1957 р. на святкування 40-річчя Радянської Білорусії їздила делегація трудящих України у складі Голови Президії Верховної Ради УРСР Д. С. Коротченка, поета М. Т. Рильського, токаря ХТЗ Героя Соціалістичної Праці В. П. Диканя, відомої ланкової з Тернопільщини, нині двічі Героя Соціалістичної Праці Є. А. Долинюк.

Трудящі України разом з усім радянським народом у 1958 р. відзначили 400-річчя добровільного приєднання Кабарди та Башкирії до Росії,

325-річчя входження Якутії до складу Російської держави, а також інші знаменні події в житті братніх народів.)

Посилились контакти між юнаками та дівчатами УРСР, РРФСР та інших республік. Вони спілкувалися в процесі спорудження великих будов країни, освоєння цілих земель тощо. На честь 40-річчя ВЛКСМ в УРСР відбувся Тиждень молоді братніх республік СРСР. В містах і селах України читались лекції про дружбу народів, влаштувалися вечори дружби, виставки літератури народів СРСР. На закінчення Тижня 28 вересня 1958 р. у Києві відбувся масовий мітинг та народні гуляння.

Здійснення ленінської національної політики, утвердження ідей дружби народів, соціалістичного інтернаціоналізму, глибока повага до всіх націй і народностей, непримиренність до будь-яких проявів націоналізму й шовінізму обумовили неухильний розвиток суспільно-політичних зв'язків трудящих нашої багатонаціональної країни, морально-політичну єдність радянського народу.*

Розвиток зв'язків з трудящими зарубіжних країн

Збагатились форми й зміст інтернаціональних зв'язків радянської громадськості, в тому числі й УРСР. Комуністична партія через Ради, профспілки, комсомол та інші громадські організації проводила політику зміцнення економічного, політичного й культурного співробітництва між народами.

Партійні організації прикордонних областей УРСР через державні й громадські організації вже з кінця 40-х років налагоджували суспільно-політичні контакти з братніми соціалістичними країнами. Так, з 1949 р. партійні, радянські та громадські організації Закарпатської області обмінювались досвідом виробничої і виховної роботи з установами Східно-словацької області Чехословацької Республіки та області Саболч-Сатмар Угорської Народної Республіки, Чернівецької та Станіславської областей — з областями Сучава та Марамуреш Румунської Народної Республіки, Львівської і Волинської областей — з трудящими Жешувського і Люблінського воєводств Польщі.

З другої половини 50-х років встановлюються контакти багатьох інших областей УРСР з країнами соціалістичної співдружності. Так, у 1958 р. партійні організації Донецької області обмінювались досвідом з керівними органами Катовицького воєводства Польської Народної Республіки, а Херсонської області — з такими ж органами Коларовградського округу Народної Республіки Болгарії.

Посилилась роль профспілок у розширенні інтернаціональних зв'язків. Вони брали активну участь у діяльності Всесвітньої федерації профспілок (ВФП). У 1951 р. профспілка шахтарів України через ВФП поділилася з зарубіжними гірниками своїм досвідом здійснення соціального страхування і організації відпочинку. У складі радянської делегації представники УРСР взяли участь у роботі III Всесвітнього конгресу профспілок (Відень 1953 р.), у II Міжнародній конференції трудящих гірничої промисловості, що проходила у Празі в 1954 р., а також делегувались на I Всесвітню профспілкову конференцію трудової молоді, яку проводила ВФП у Празі у 1958 р. Україна підтримувала зв'язки з профспілковими організаціями Румунії, Польщі, Угорщини, Чехословаччини та інших країн соціалістичної співдружності, а також налагоджувала контакти з профспілками Австрії, Шотландії, Західного Уельсу, Італії, Франції.

Почастішали взаємні поїздки робітничих делегацій. Як відомо, В. І. Ленін підкреслював велике революційне значення процесу ознайомлення робітників капіталістичних країн з життям трудящих Радянської держави. У травні 1920 р. він писав англійським робітникам, що знайомство іноземних робітників з Радянською Росією, незважаючи на всю ворожість багатьох до радянської системи й диктатури пролетаріату, неминуче прискорить крах капіталізму в усьому світі¹. Якщо у 1948 р. в СРСР побувало дев'ять іноземних профспілкових і робітничих делегацій, то в 1949—1953 рр. — понад 1300. За цей час закордон відвідало близько 800 радянських профспілкових делегацій.

Розширювався обмін досвідом виробничої діяльності робітничого класу СРСР з трудящими країн соціалістичної співдружності. Певний вклад внесли у цю справу і профспілки УРСР. Зростала їх роль в організації соціалістичного змагання між спорідненими підприємствами у підготовці кадрів тощо. Плідні контакти встановилися між виробничими колективами ХТЗ ім. Серго Орджонікідзе і Будапештського тракторного заводу ім. Гофер. Харківські тракторобудівники широко ділилися з угорськими друзями досвідом по організації проведення зборів, нарад, активів, налагодженню роботи стахановських шкіл, шефства інженерно-технічних працівників над молодими робітниками. Зміцнювались зв'язки між харківськими й румунськими тракторобудівниками.

Результативність взаємодопомоги й взаємообміну досвідом роботи виробничих колективів країн соціалістичної співдружності посилювалась безпосередніми контактами новаторів виробництва. Для передачі передових методів праці шахтарям Польщі, Чехословаччини, Болгарії протягом 1951—1953 рр. виїздив до цих країн відомий новатор вугільної справи, начальник дільниці шахти № 5-6 ім. Г. Димитрова тресту «Красноармійськвугілля» двічі Герой Соціалістичної Праці І. І. Бридько. У 1951 р. досвідом швидкісної обробки металів цільовся з машинобудівниками НДР токар-новатор київського заводу «Червоний екскаватор» Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії В. К. Семинський. Німецьку Демократичну Республіку відвідали у 1955 р. токарі Харківського турбогенераторного заводу лауреати Державної премії Герої Соціалістичної Праці К. С. Кисляков і В. Д. Дрокін. Чотири місяці перебувала у Польщі інженер Львівського склозаводу лауреат Державної премії Т. Д. Передирієнко, ділячись з працівниками польської скляної промисловості досвідом організації праці на своєму заводі.

Перебуваючи на підприємствах країн соціалістичної співдружності, радянські робітники й спеціалісти в свою чергу запозичали все нове й цінне, що допомагало підносити виробництво в нашій країні. Для Новокраматорського заводу важкого верстатобудування дало позитивні наслідки вивчення досвіду верстатобудівників Чехословаччини, Польщі, НДР. Чимало корисного по вдосконаленню техніки і технології перейняли від колективів споріднених підприємств країн соціалістичної співдружності працівники київського заводу «Червоний екскаватор». Керівні працівники й спеціалісти республіки вивчали досвід виробництва будівельних матеріалів і товарів народного споживання в НДР, Угорщині та Чехословаччині. Виробниче спілкування сприяло більш повному використанню переваг соціалістичної системи в розвитку продуктивних сил, залученню до управління виробництвом і вирішення суспільних справ широких кіл трудящих.

¹ Див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 41, с. 120.

Розширилися інтернаціональні контакти молоді СРСР, насамперед через ВЛКСМ. Важливу роль у цьому відіграло створення у 1956 р. Комітету молодіжних організацій (КМО), до якого увійшли ВЛКСМ, молодіжні комісії Спільки радянських письменників, піонерська організація. КМО є членом Всесвітньої Федерації Демократичної Молоді. IV конгрес цієї міжнародної організації відбувся 1957 р. у Києві, куди прислали своїх делегатів молодіжні організації 104 країн світу. Конгрес обговорив питання про роль молоді у відверненні загрози атомної війни, ліквідації напруженості у відносинах між державами, про більш тісне співробітництво міжнародних організацій. ЛКСМУ, спортивні товариства. Молоді письменники, композитори, художники України надавали дійову допомогу в роботі конгресу, всіляко дбали про дозвілля його делегатів.

Юнаки й дівчата республіки брали участь у всесвітніх фестивалях, зокрема в роботі VI Всесвітнього фестивалю молоді і студентів, що відбувся влітку 1957 р. в Москві. Робітнича, колгоспна, студентська та учнівська юнь республіки розширила листування з підростаючим поколінням зарубіжних країн. Більшого розмаху набрали такі форми співробітництва, як обмін делегаціями, зустрічі дружби, надсилання літератури та привітань з нагоди свят, взаємне відвідування з'їздів молоді різних країн. Протягом 1956—1957 рр. на Україні побували 32 зарубіжні молодіжні делегації. В цей же час юнаки й дівчата республіки відвідали Польщу, Болгарію, Німецьку Демократичну Республіку, Чехословаччину, Фінляндію та інші країни.

Пожвавились контакти між жіночими організаціями. Трудівниці України у 1955 р., наприклад, зустрічалися з представницями Федеративної Республіки Німеччини, Канади і Франції, що перебували в Радянському Союзі на запрошення Антифашистського комітету радянських жінок. Гості побували в дитячих будинках і садках, лікарнях, на підприємствах, у колгоспах, театрах, музеях, знайомилися з виробничою і громадською роботою радянських трудівниць, їх побутом, дозвіллям, вихованням дітей.

Прогресивний громадський діяч, відомий співак Поль Робсон серед піонерів табору «Артек» (Ялта, 1958 р.).

Участь трудящих
республіки у боротьбі
за мир

Заходи Комуністичної партії та уряду СРСР, спрямовані на здійснення ленінської миролюбної зовнішньої політики, розвиток мирного співробітництва всіх країн планети, знаходили одностайну підтримку і схвалення робітничого класу, колгоспного селянства, інтелігенції нашої багатонаціональної Батьківщини.

Робітники, колгоспники та інтелігенція України, як і весь радянський народ, гаряче схвалили Закон про захист миру, прийнятий 12 березня 1951 р. Верховною Радою СРСР.

Водночас з обговоренням рішення Верховної Ради СРСР про захист миру розпочалась підготовка до збирання підписів під Зверненням конгресу Розсвітної Ради Миру (Берлін, лютий 1951 р.) про укладення пакту миру між п'ятьма великими державами світу — США, СРСР, КНР, Великобританією і Францією. Партійні, радянські, комсомольські, профспілкові та інші громадські організації Української РСР розгорнули серед трудящих різноманітну за своїми формами масово-політичну роботу. Агітатори й пропагандисти роз'яснювали робітникам, колгоспникам, інтелігенції миролюбну політику СРСР, значення збирання підписів під Зверненням Всесвітньої Ради Миру, викривали агресивну політику американського імперіалізму.

Республіканські й обласні газети систематично друкували матеріали, присвячені боротьбі радянського народу за мир. Широку пропаганду ідей миру здійснювали радіо, телебачення, культурно-освітні заклади. В УРСР було організовано 1775 агіткультбригад, які виступали на підприємствах, будовах, у колгоспах, МТС, радгоспах та установах з програмами, присвяченими захисту миру.

Під Зверненням Всесвітньої Ради Миру в СРСР підписалося близько 118 млн. чоловік, в тому числі понад 25 млн. чоловік на Україні. Кампанія проходила при надзвичайній активності радянських людей — послідовних борців за мир.

Трудящі Української РСР разом з усім радянським народом брали активну участь у боротьбі проти загрози застосування атомної зброї, одностайно підтримали рішення Всесвітньої Ради Миру про її заборону. Громадськість нашої країни палко відгукнулася на рішення надзвичайної сесії Всесвітньої Ради Миру (Стокгольм, квітень 1956 р.) і Звернення її Бюро (червень 1956 р.) до урядів США, СРСР і Великобританії про укладення угоди про припинення ядерних випробувань. Сесія Верховної Ради СРСР у липні 1956 р. прийняла Звернення до парламентів усіх країн світу про роззброєння. Трудящі Української РСР одностайно схвалили цей важливий документ. Весною 1957 р. радянський народ гаряче підтримав заяву Радянського комітету захисту миру і Звернення Верховної Ради СРСР до конгресу США і парламенту Великобританії про досягнення згоди щодо негайної заборони випробувань атомної і водневої зброї.

Влітку 1958 р. трудящі Української РСР, як і всієї країни, схвалили рішення Всесвітньої Ради Миру (Стокгольм, 16 липня 1958 р.) про негайне припинення випробувань ядерної зброї. Восени 1958 р. було організовано місячник боротьби проти атомної і водневої зброї. На мітингах і зборах, що відбулись на підприємствах, будовах, у колгоспах і радгоспах, установах та учбових закладах, трудящі гнівно засуджували агресивні плани імперіалістів. Українська Республіканська Рада профспілок надіслала своїх представників до ряду профспілкових центрів зарубіжних країн з проханням порушити питання перед своїми урядами про повсюдне припинення випробувань атомної і водневої зброї.

Мітинг трудящих київського заводу «Точелектроприлад», присвячений «Тижню миру» (1958 р.).

Трудящі рішуче виступали проти розв'язання імперіалістами вогнищ війни, підтримували народи Середнього й Близького Сходу, народи Кореї, Індокитаю, Малайзії, Єгипту в їх боротьбі проти англо-американської та ізраїльської агресії.

Активна участь трудящих СРСР, у тому числі й УРСР, у здійсненні ленінської зовнішньої політики, у русі народів за мир відіграла важливу роль у відверненні загрози світової війни, збереженні миру, розвитку дружби й співробітництва між народами світу.

% ^

Період дальшого зміцнення і розвитку соціалізму в нашій країні характеризувався активізацією суспільно-політичного життя. Це забезпечувалось неухильним піднесенням організаторської та ідеологічної роботи КПРС в масах, вихованням у радянських людей рис комуністичної свідомості, глибокої ідейної переконаності, розуміння суспільних інтересів і підпорядкування їм інтересів особистих, політичної і трудової активності, свідомої дисципліни, посилення відповідальності за доручену справу, непримиренності до недоліків у роботі, до проявів пережитків минулого. Відбувався процес дальшого розвитку принципів соціалістичного демократизму в діяльності всіх ланок політичної системи радянського суспільства.

Все це створювало широкі можливості для залучення народних мас до розв'язання державних справ. Партія забезпечувала єдність дій дер-

жавних і громадських організацій, добивалась піднесення суспільної ролі Рад, профспілок, комсомолу, кооперації, творчих спілок, спортивних товариств в мобілізації мас на вирішення поставлених завдань економічного, соціально-політичного і культурного розвитку країни.

У 50-ті роки зміцнювалися інтернаціональні зв'язки трудящих Української РСР. У процесі соціалістичного будівництва зміцнювалися економічні, політичні, культурні зв'язки між усіма братніми республіками Радянської країни. Розширювалися суспільно-політичні контакти радянських людей з трудящими зарубіжних країн, передусім держав соціалістичної співдружності. Як і весь радянський народ, робітники, колгоспники, інтелігенція УРСР брали активну участь у боротьбі за мир, за відвернення нової світової війни.

Зростання активної, свідомої творчості робітничого класу, колгоспного селянства та інтелігенції в усіх сферах суспільного життя було одним з вирішальних факторів зміцнення економічної могутності СРСР, успішного здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, розвитку соціальної однорідності радянського суспільства, політичної та моральної єдності соціалістичних націй, братерського спілкування між ними, формування нової історичної спільності людей — радянського народу, соціалістичного способу його життя.

На основі соціально-економічних перетворень, які відбувалися в СРСР у 50-ті роки, поглиблювався процес розвитку радянської культури, зростав інтелектуальний потенціал Радянської країни, посилювалася соціальна роль духовної культури в суспільному прогресі.

Розв'язання грандіозних завдань соціально-економічного і політичного розвитку Союзу РСР, розгортання науково-технічної революції зумовили необхідність забезпечити неухильне зростання загальноосвітнього рівня широких мас трудящих, удосконалити процес формування кадрів інтелігенції, піднести роль науки, що перетворювалася в безпосередню продуктивну силу суспільства, посилити суспільне значення художньої творчості, засобів масової інформації і пропаганди, культурно-освітніх закладів у комуністичному вихованні трудящих.

У галузі керівництва духовним життям радянського суспільства партія головну увагу спрямовувала на виконання важливої складової частини програми побудови розвинутого соціалістичного суспільства в СРСР — забезпечення неухильного прогресу в галузі науки і культури, дальшого зміцнення ідеологічних основ соціалістичного суспільства, комуністичне виховання трудящих. Шляхи розвитку радянської культури в цей період були визначені Комуністичною партією в рішеннях XIX і XX партійних з'їздів, у постановках ЦК КПРС.

1. Народна освіта

У загальній системі заходів, спрямованих на дальше соціально-економічне і культурне піднесення країни, важливе місце належало розвитку народної освіти, підвищенню освітнього рівня широких верств трудящих, формуванню кадрів інтелігенції.

Розвиток загально-освітньої школи

Спираючись на досягнення, здобуті у розвитку загальноосвітньої школи в попередні роки, Комуністична партія накреслила і втілила в життя

програму дальшого поліпшення системи навчання і виховання підростаючого покоління. Успіхи у введенні семирічного всеобучу, здійснення якого залишалось основним завданням, створювало передумови для поступового переходу до загальної середньої освіти в країні.

XIX з'їзд КПРС у Директивах по п'ятому п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1951—1955 рр. поставив завдання «завершити на кінець п'ятирічки перехід від семирічної освіти на загальну середню освіту (десятирічка) в столицях республік, містах республікан-

ського підпорядкування, в обласних, крайових і найбільших промислових центрах»¹.

Завдання, накреслені партією, визначили шляхи розвитку загально-освітньої школи. Під керівництвом партійних організацій у країні розгорнулася велика робота по розширенню семирічної освіти і забезпеченню дальшого переходу до десятирічного навчання, здійснювалися заходи по піднесенню рівня навчально-виховної роботи в школі. З кожним роком Радянська держава збільшувала асигнування на розвиток народної освіти. Якщо в 1951 р. витрати з бюджету на одного учня масової школи в Українській РСР на рік становили 613 крб., то в 1957 р.—855. В цілому ж у 1958 р. на загальноосвітні школи всіх видів по державному бюджету УРСР було витрачено 5,2 млрд. крб.

Удосконалювалася мережа загальноосвітніх шкіл, будувалися нові шкільні приміщення. Багато семирічних шкіл реорганізовувалось у середні. Якщо в 1950/51 навчальному році на Україні працювало 3223 денні середні школи, то до 1958/59 кількість їх зросла більш ніж у 2 рази. Вже на початку 50-х років у республіці в кожному районі була середня школа, а в значній частині районів працювало по дві-три середніх школи. Вони забезпечувалися необхідним наочним приладдям і обладнанням.

Характерною рисою розвитку системи народної освіти в цей час стало швидке збільшення кількості середніх шкіл у селах. Якщо в 1950/51 навчальному році на Україні в сільській місцевості працювало 1600 середніх шкіл, то в 1957/58р.—3633. В них навчалось 1309,1 тис. дітей трудівників села.

Партія і уряд постійно піклувалися про створення всім дітям сприятливих умов для навчання. З цією метою збільшувався фонд всеобучу, в сільській місцевості створювалися шкільні інтернати, організовувалось підвезення дітей до школи тощо. Здійсненню семирічного всеобучу, дальшому розвитку середньої освіти сприяло також створення шкіл-інтернатів. Перші школи такого типу почали працювати на Україні у 1956/57 навчальному році.

У розвитку загальноосвітніх шкіл партія послідовно втілювала в життя ленінські принципи національної політики. В республіці відповідно до національного складу населення крім шкіл з українською мовою навчання, яких була переважна більшість, працювали школи з російською, молдавською, угорською, польською, румунською мовами навчання. Наприклад, у західних областях УРСР в 1957/58 р. із загальної кількості 6896 шкіл 6564 (95,2%) було з українською мовою навчання. У 114 школах навчання проводилося російською мовою, у 100 — угорською, в 103 — молдавською, в 12 — румунською і у 3 — польською мовами.

Створення шкіл, де діти навчалися рідною мовою, було яскравим свідченням втілення в життя принципу інтернаціоналізму в розвитку найважливішої ланки культури—народної освіти. Практика культурного будівництва в Українській РСР розвінчувала злобні твердження зарубіжної пропаганди про якийсь «занепад українських шкіл» на Україні, зокрема в західних областях республіки, про їх «русифікацію».

Дедалі більша увага приділялась організації навчання молоді без відриву від виробництва. В 1953 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про заходи по дальшому поліпшенню роботи шкіл робітничої молоді», в якій всебічно проаналізовано їх роботу і накреслено конкретні заходи, спрямовані на подолання недоліків. З метою залучення працюючої

* КПРС в резолюціях..., я. 3, с. 540.

Директор школи-інтернату в с. Верба Дубнівського району Ровенської області заслужена вчителька УРСР, Герой Соціалістичної Праці Г. Д. Нестеренко серед своїх вихованців (1958 р.).

молоді до навчання без відриву від виробництва розширювалася мережа вечірніх та заочних шкіл, зміцнювалася їх матеріальна база, удосконалювався навчально-виховний процес. В 1957/58 навчальному році на Україні діяло 3589 вечірніх та заочних шкіл та шкіл з класами для навчання по-змінно працюючої молоді.

Постійно піклуючись про підвищення культурно-технічного рівня молодих робітників, великі промислові підприємства республіки будували для шкіл працюючої молоді приміщення, допомагали в обладнанні їх всім необхідним. Приклад у цій справі показали колективи таких великих промислових підприємств, як Старокраматорський машинобудівний завод ім. Серго Орджонікідзе, Дніпропетровський металургійний завод ім. Г. І. Петровського, Дніпровський металургійний завод ім. Ф. Е. Дзержинського, київський завод «Більшовик».

Заходи, спрямовані на охоплення всіх дітей навчанням у школі, створення шкіл-інтернатів, збільшення кількості вечірніх (змінних) і заочних шкіл сприяли здійсненню семирічного всеобучу в країні. До 1953 р. в основному утвердилося семирічне навчання дітей. У другій половині 50-х років семирічку закінчувало приблизно 80% школярів, які вступили до першого класу. Це — величезне соціальне досягнення трудящих СРСР, свідчення того, що, подолавши швидкими темпами тяжкі наслідки війни, радянське суспільство домоглося дальшого духовного піднесення.

Забезпечення семирічного навчання створило базу для дальшого розвитку середньої освіти в усіх союзних республіках. Починаючи з 1953 р. в 39 містах України — обласних і найбільших промислових центрах — поступово вводилася загальна десятирічна освіта. У 1955/56 навчальному році в 175 містах та 137 сільських районах України створилися необхідні умови для переходу до загальної середньої освіти.

Велика робота, спрямована на втілення в життя настанов XIX і XX з'їздів КПРС щодо розширення середньої освіти, привела до важливих соціальних наслідків. Якщо в 1951/52 навчальному році в УРСР лише 52% учнів після закінчення семирічки продовжували навчання у восьмих класах, то в 1957/58 р. 60,6% учнів після закінчення неповної середньої школи продовжували освіту у середній школі. В сільській місцевості розвиток середньої освіти відбувався повільніше, ніж у містах. Це — один із факторів, що свідчив про існування істотної відмінності між містом і селом, на ліквідацію якої спрямовували свою діяльність партія і Радянська держава.

Загалом кількість молоді, яка одержувала середню освіту в загальноосвітній школі, неухильно зростала. В 1951 р. в СРСР середні школи закінчило 340 тис. учнів, а в 1958 р. — 1574 тис. Завдяки цьому забезпечувався відповідними контингентами прийом до вищих і середніх спеціальних учбових закладів. Якщо в 1951 р. до вузів країни вступило молоді більше, ніж випустили в тому ж році учнів середні школи, то вже в 1954 р. лише 46% тих, хто закінчив десятирічку, могли стати студентами. Значна частина випускників середньої школи йшла працювати у промисловість і сільське господарство. Почалося масове поповнення робітничого класу і колгоспного селянства працівниками із закінченою середньою освітою. Ця тенденція в діяльності загальноосвітньої школи, яка визначила зростання її соціальної ролі, в наступні роки набула ще більшого розвитку.

Нові завдання, які постали перед загальноосвітньою школою в умовах завершення будівництва соціалізму в країні, викликали необхідність посилити роботу по вдосконаленню змісту навчально-виховного процесу, перебудові його відповідно до потреб соціально-економічного розвитку радянського суспільства.

Основні напрями удосконалення навчально-виховної роботи в загальноосвітній школі визначено в рішеннях XIX і XX з'їздів КПРС, в яких підкреслювалася необхідність наблизити школу до життя, до практики соціалістичного будівництва в країні. В резолюції XIX з'їзду КПРС відзначалося: «З метою дальшого піднесення соціалістичного виховного значення загальноосвітньої школи і забезпечення учням, які закінчують середню школу, умов для вільного вибору професій приступити до здійснення політехнічного навчання в середній школі і провести заходи, необхідні для переходу до загального політехнічного навчання»¹. Партія у своїх настановах щодо шляхів дальшого розвитку системи навчання і виховання підростаючого покоління виходила з основоположних принципів соціалістичної системи народної освіти, розроблених класиками марксизму-ленінізму. В. І. Ленін неодноразово вказував на необхідність забезпечити політехнізацію навчально-виховного процесу в школі, органічно поєднати навчання з продуктивною працею. В своїх замітках «Про політехнічну освіту» на тези Н. К. Крупської він підкреслював, що «ні в якому разі ми не можемо відмовитися від принципу і від здійснення негайно *в міру можливості* освіти саме політехнічної»².

¹ КПРС в резолюціях..., ч. 3, с. 540.

² Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 42, с. 220.

Наслідуючи кращі традиції радянської школи, яка завжди була тісно зв'язана з життям, з практикою соціалістичного будівництва в країні, органи народної освіти і педагогічні колективи почали приділяти більше уваги політехнізації навчання як у процесі викладання загальноосвітніх дисциплін, так і шляхом проведення лабораторних занять, організації роботи на пришкольніх ділянках, екскурсійна підприємства, в колгоспи і радгоспи, запровадження різноманітних форм суспільно корисної праці. В 1954/55 навчальному році у восьмих класах шести середніх шкіл Києва, Сталінської, Харківської і Київської областей було введено виробниче навчання. Крім того, 26 середніх шкіл почали підготовку спеціалістів середньої кваліфікації на базі технікумів.

Так почалися пошуки шляхів і методів дальшого удосконалення системи народної освіти в країні. Здійснювані заходи мали певні наслідки, але в цілому загальний рівень роботи шкіл в першій половині 50-х років ще не відповідав рівню соціально-економічного розвитку країни. В матеріалах XIX з'їзду Компартії України (січень 1956 р.) підкреслювалося, що найважливіше завдання — політехнізація школи — досі не знайшло конкретних форм свого практичного здійснення¹.

На необхідність поліпшити навчально-виховний процес у загально-освітній школі вказувалось на XX з'їзді КПРС. Відзначивши успіхи, досягнуті в роботі школи за минулі роки, з'їзд водночас вказав на серйозні недоліки, зокрема на недостатній рівень трудового виховання учнів і повільні темпи політехнізації навчально-виховного процесу. З'їзд підкреслив, що «для якнайшвидшого здійснення політехнізації школи необхідно не тільки запровадити нові предмети, що дають основи знань у питаннях промислового і сільськогосподарського виробництва, але й практично прилучати учнів до праці на підприємствах, у колгоспах і радгоспах, на дослідних ділянках і в шкільних майстернях»².

У наступні роки на виконання цих настанов було здійснено ряд заходів по забезпеченню політехнізації навчально-виховного процесу і організації трудового виховання школярів. Значні зусилля спрямовувались на зміцнення матеріальної бази шкіл. Згідно з розпорядженням Ради Міністрів СРСР (травень 1955 р.) міністерствам і відомствам дозволялось передавати безплатно загальноосвітнім школам машини, прилади, обладнання, що не використовувались у виробництві, але були придатні для політехнічного навчання. Лише протягом 1957/58 навчального року школи України одержали 11,8 тис. верстатів, 250 кіноапаратів та багато іншого обладнання. На цей час у школах УРСР функціонувало вже понад 17,8 тис. учбових майстерень. Для виробничого навчання учнів на деяких промислових підприємствах організовувались спеціальні дільниці, цехи тощо.

Завдяки творчим зусиллям педагогічних колективів і великій роботі, проведеній науково-дослідними інститутами, на кінець 50-х років у практику роботи середньої школи широко запроваджувався політехнічний принцип у викладанні загальноосвітніх дисциплін. Зокрема, значна увага приділялася організації лабораторних і практичних занять з фізики, хімії, біології та інших дисциплін. Такі заняття проводилися як у шкільних лабораторіях і на учбово-дослідних ділянках, так і на підприємствах, в колгоспах і радгоспах. У ході вдосконалення навчального процесу в школі почали застосовувати такі форми трудового виховання учнів, як уроки

¹ Див.: XIX з'їзд Комуністичної партії України. К., 1956, с. 66.

² Резолюція XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. 14—25 лютого 1956 р. К., 1956, с. 17.

Учні 10-го класу запорізької середньої школи № 50 на заняттях у кабінеті радіотехніки (1958 р.).

самодіяльності, ініціативи і робочої кмітливості, оволодівають основами агротехнічних знань, передовим досвідом і сільськогосподарською технікою, набувають навиків участі у соціалістичному змаганні¹.

Піднесенню рівня навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі сприяло удосконалення навчальних планів та програм. Значних змін зазнали підручники. Лише протягом 1954—1957 рр. республіканське видавництво «Радянська школа» видало 50 назв нових підручників.

Постійно піклуючись про поліпшення знань учнів, глибоке оволодіння ними основами наук, партійні організації водночас приділяли велику увагу проблемам комуністичного виховання підростаючого покоління з тим, «щоб уся справа виховання, освіти і навчання сучасної молоді була вихованням в ній комуністичної моралі»². Цій меті був підпорядкований навчально-виховний процес у школі, а також різноманітна за своїми формами позашкільна робота з дітьми. Значно розширилася мережа позашкільних дитячих установ, більш предметною й цілеспрямованою ставала культурно-масова робота з учнями, що сприяло розширенню їх кругозору, розвитку творчої ініціативи, здібностей та естетичних смаків і нахилів. У 1958 р. на Україні діяло 3523 позашкільні дитячі установи. У школах та позашкільних дитячих установах працювало 250 тис. різних гуртків, що охоплювали 3850 тис. учнів. Нерідко на базі гуртків створювалися

ручної праці в 1—4-х класах, практичні заняття в шкільних майстернях і на учбово-дослідних ділянках в 5—7-х класах, практикуми з машинознавства, електротехніки і сільського господарства у 8—10-х класах тощо. Все ширше використовувався досвід створення учнівських виробничих бригад. Л. І. Брежнев високо оцінив цю форму трудового виховання учнів. У своєму листі учасникам Всесоюзного зльоту членів учнівських виробничих бригад у серпні 1974 р. він писав: «Ваш зліт проходить на землі Ставрополля, де два десятиліття тому зародилась чудова патріотична ініціатива сільських школярів в організованій участі у праці на колгоспних і радгоспних полях і фермах...

Поєднуючи навчання з посильною роботою, члени учнівських бригад проходять свою першу школу трудового життя і виховання високої відповідальності за доручену справу, товариської взаємодопомоги,

¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 5. К., 1976, с. 118.

² Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 41, с. 294.

Юннати Дніпродзержинської середньої школи № 9 (1955 р.).

учнівські товариства любителів хімії, фізики, природи, мистецтва. У школах організувалися історико-краєзнавчі музеї, художні виставки, клуби інтернаціональної дружби, клуби за інтересами тощо.

Велику допомогу педагогічним колективам у проведенні виховної роботи з учнями подавали шкільні комсомольські та піонерські організації. В 1950/51 навчальному році у школах республіки працювало понад 30 тис. піонерських і 12,9 тис. комсомольських організацій.

Дуже важливою проблемою, вирішення якої значною мірою зумовлювало дальший розвиток загальноосвітньої школи, була проблема забезпечення її учительськими кадрами. Вона особливо гостро постала у зв'язку з переходом до загального семирічного навчання і розширенням середньої освіти. Повсюдно збільшувалася кількість семирічних і середніх шкіл, а в результаті в 5—10-х класах почало працювати багато вчителів, які не мали відповідної освіти. Щоб подолати нестачу кваліфікованих педагогічних кадрів, з кожним роком збільшувався прийом до педагогічних вузів. Розширювалася заочна педагогічна освіта. Важливе значення для дальшого поліпшення складу вчительських кадрів мало те, що з 1955 р. перед історичними, філологічними, біологічними, хімічними і фізико-математичними факультетами університетів було поставлено завдання готувати висококваліфікованих спеціалістів для шкіл. Уже в 1955/56 навчальному році в школи республіки було направлено понад 1,4 тис. випускників університетів. Здійснювані партією і урядом заходи забезпечили зростання такого важливого загону радянської інтелігенції, як учительство. Всього за 50-ті роки кількість вчителів у республіці збільшилася на 63,3 тис. У 1958/59 р. в школах Міністерства освіти УРСР працювало 336 тис. вчителів.

Необхідність підняти рівень навчально-виховної роботи в школі викликала потребу підвищити кваліфікацію вчителів та їх марксистсько-ленінську освіту. Партійні організації республіки виходили з настанов В. І. Леніна, який відзначав: «Тепер ми повинні виховати нову армію педагогічного учительського персоналу, який повинен бути тісно зв'язаний з партією, з її ідеями, повинен бути проїнятий її духом, повинен повернутися до себе робітничі маси, проїняти їх духом комунізму, зацікавити їх тим, що роблять комуністи»¹. Безпосередніми організаторами озброєння вчителів марксистсько-ленінською теорією стали шкільні партійні організації. Наприклад, у Ворошиловградській області у 1951 р. було 102 шкільні партійні організації, які об'єднували 856 комуністів, у Полтавській — 8-3 первинні парторганізації шкіл об'єднували 1300 комуністів.

Вже на початку 50-х років майже всі вчителі шкіл республіки навчались у мережі політичної освіти. Крім того, для педагогів організовувалися учительські конференції, районні збори і наради активу, різноманітні екскурсії тощо. Інститути вдосконалення вчителів та органи народної освіти здійснили велику роботу по політехнічній підготовці шкільних педагогів.

Багато уваги приділялося поширенню передового педагогічного досвіду. В республіці працювало немало талановитих педагогів, досвід яких збагачував педагогічну науку. Визначним педагогом виявив себе В. О. Сухомлинський. З 1946 р. і до кінця свого життя він був директором Павлиської середньої школи на Кіровоградщині. Педагогічний колектив цієї школи добився визначних успіхів у навчанні та вихованні дітей. В. О. Сухомлинський узагальнював досвід діяльності своєї школи, проводив велику наукову роботу з педагогіки, зокрема з проблем політехнічного навчання, трудового і морального виховання учнів. Талановитий педагог написав ряд праць з важливих проблем педагогічної науки. Плідна робота В. О. Сухомлинського була відзначена урядовими нагородами. В 1948 р. йому присвоєно звання заслуженого вчителя школи Української РСР, а в 1957 р. обрано членом-кореспондентом Академії педагогічних наук РРФСР. Широко відомим став досвід Героя Радянського Союзу І. І. Бабака — директора Більської середньої школи на Полтавщині, Героя Соціалістичної Праці Г. Д. Нестеренко — директора Вербської школи-інтернату на Ровенщині та багатьох інших.

Отже, період 1951—1958 рр. став важливим етапом у розвитку загальноосвітньої школи. З кожним роком підвищувалася успішність учнів, активізувалася їх участь в громадсько-політичному житті. В результаті здійснення політехнізації навчально-виховного процесу в школі, удосконалення трудового виховання учнів зріс загальноосвітній рівень випускників середньої школи, поліпшилася їх підготовка до трудового життя. Все більше юнаків і дівчат, одержавши загальну середню освіту, йшло працювати безпосередньо в народне господарство. Це свідчило про те, що в 50-ті роки було зроблено значний крок уперед по шляху наближення загальноосвітньої школи до життя, до вимог соціально-економічного розвитку країни.

Але вдосконалення роботи школи — цієї найважливішої ланки народної освіти — не було закінчено. В грудні 1958 р. Верховна Рада Союзу РСР прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», який визначив перспективи розвитку і піднесення народної освіти в країні.

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 41, с. 384.

Підготовка кадрів з середньою спеціальною освітою

Важливе місце в забезпеченні кваліфікованими кадрами промисловості, сільського господарства, закладів освіти і культури та багатьох інших галузей народного господарства і сфери обслуговування належить середній спеціальній освіті. Завдання, що ставились планом розвитку народного господарства на 1951—1955 рр., передбачали значне збільшення випуску фахівців середніми спеціальними навчальними закладами.

В нашій країні склалась струнка система підготовки спеціалістів середньої кваліфікації для різних галузей народного господарства. В 1950/51 навчальному році в Радянському Союзі було вже близько 3,5 тис. середніх спеціальних закладів, значна частина яких знаходилася в Українській РСР. За 1951—1958 рр. чисельність середніх спеціальних навчальних закладів у республіці суттєво не змінилась (у 1951 р.— 584, у 1958 р.— 588), а кількість учнів середніх спеціальних навчальних закладів зросла з 227,8 тис. до 351,1 тис.

Збільшення чисельності учнів технікумів і училищ відбувалось в основному завдяки значному розширенню підготовки спеціалістів на заочних та вечірніх відділеннях середніх навчальних закладів. Держава створювала необхідні умови для того, щоб виробничники могли одержати спеціальну освіту. Розширення мережі вечірніх і заочних відділень технікумів пояснювалось гострою потребою в спеціалістах середньої кваліфікації, оскільки на виробництві тоді працювало багато практиків, що не мали відповідної освіти. Наприклад, в системі Міністерства місцевої і паливної промисловості УРСР на початку 1955 р. тільки 37% інженерно-технічних посад було укомплектовано дипломованими спеціалістами, а решта зайнята практиками. Подібне становище спостерігалось в деяких інших галузях народного господарства. Збільшення кількості тих, що навчалися на заочних і вечірніх відділеннях, пояснювалось також припиненням прийому молоді на навчання екстерном у середні спеціальні навчальні заклади.

На розширення та поліпшення організації середньої спеціальної освіти в республіці була спрямована постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК Компартії України від 2 жовтня 1954 р. «Про поліпшення підготовки, розподілу та використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою», прийнята відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ІШРС від 3 серпня 1954 р. У постанові відзначалось, що темпи підготовки спеціалістів з середньою спеціальною освітою необхідно прискорити, оскільки в окремих галузях народного господарства склалося явно ненормальне становище, коли з ряду спеціальностей техніків працювало менше, ніж інженерів. Виходячи з цього, Рада Міністрів УРСР і ЦК Компартії України зобов'язали міністерства і відомства передбачити в перспективних народногосподарських планах розширення підготовки кадрів середньої кваліфікації з тим, щоб у промисловості, будівництві, сільському господарстві, на транспорті і в зв'язку на одного спеціаліста вищої кваліфікації припадало два — чотири і більше спеціалістів середньої кваліфікації. Рекомендувалось приймати в середні спеціальні навчальні заклади осіб, що закінчили 10 класів середньої школи.

Поліпшуючи підготовку кадрів середньої кваліфікації, партія і уряд велику увагу приділили створенню сприятливих умов для навчання молоді без відриву від виробництва. В 1954 р. було встановлено додаткові оплачувані відпустки студентам заочних і вечірніх відділень вищих і середніх навчальних закладів. З 1956 р. за ними зберігалась заробітна плата на період складання державних екзаменів та захисту дипломних проектів.

Тим, хто навчався без відриву від виробництва, поряд з додатковими оплачуваними відпустками на останньому курсі раз на тиждень надавався вільний від роботи день з 50%-ною оплатою його; половину вартості проїзду заочників на сесію і назад раз на рік оплачувало підприємство, де вони працювали. Вступникам на вечірні і заочні відділення було встановлено додаткову десятиденну відпустку для складання вступних екзаменів. Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 6 червня 1956 р. було також скасовано плату за навчання в середніх спеціальних і вищих учбових закладах країни.

XX з'їзд КПРС у Директивах по шостому п'ятирічному плану передбачав далі збільшення випуску спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою, зокрема для важкої промисловості, будівництва та сільського господарства. З'їзд визнав також за необхідне розширити мережу вечірньої та заочної вищої і середньої спеціальної освіти з тим, щоб надати широкі можливості практикам, які займають інженерно-технічні посади, а також робітникам і колгоспникам здобути вищу і середню спеціальну освіту без відриву від виробництва. Наголошувалось на необхідності забезпечити ґрунтовне ознайомлення учнів середніх спеціальних і вищих учбових закладів з найновішими досягненнями вітчизняної та зарубіжної науки і техніки, а також з передовим досвідом виробництва.

Важливу роль у розгортанні підготовки спеціалістів відіграла постановою Ради Міністрів Союзу РСР від 9 липня 1956 р. «Про заходи поліпшення роботи середніх спеціальних учбових закладів» та відповідна постановою Ради Міністрів УРСР.

Здійснювані в країні заходи по удосконаленню системи навчання і виховання підростаючого покоління, посилення зв'язку навчання з життям і практикою соціалістичного будівництва мали вплив на якісний склад учнів середніх спеціальних учбових закладів. З середини 50-х років денні відділення технікумів та училищ почали поповнюватись особами, що мали стаж практичної роботи. Так, в 1957 р. на денні відділення технікумів України зараховано понад 15 тис. чоловік зі стажем роботи на виробництві, що становило 22% їх загальної чисельності. В 1958 р. уже 30% учнів середніх спеціальних учбових закладів мали стаж не менше 2 років.

До середніх спеціальних учбових закладів дедалі більше вступало випускників середніх шкіл. При багатьох технікумах створювались групи, що складалися з осіб із середньою загальною освітою. З 1955 р. строк навчання в таких групах становив 1,5—2,5 року. Таке поповнення середніх спеціальних закладів значною мірою поліпшило їх якісний склад.

Щоб задовольнити потреби тих галузей народного господарства, що швидко розвивалися, було значно розширено підготовку кадрів з таких спеціальностей, як будівництво, економіка, хімічна технологія, електромашинобудування і електроприладобудування, розробка корисних копалин та ін. В післявоєнні роки розпочалась підготовка кваліфікованих спеціалістів для нових галузей техніки, зокрема техніків-технологів по виготовленню виробів із синтетичної сировини, по автоматизації виробничих процесів, використанню радіоактивних ізотопів, меліорації та ін.

Партійні організації і державні органи приділяли велику увагу забезпеченню технікумів викладацькими кадрами, підвищенню їх кваліфікації. В середині 50-х років при вищих технічних учбових закладах було організовано постійно діючі курси підвищення кваліфікації викладачів технікумів і училищ, де слухачів знайомили з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної науки і техніки, педагогіки, передовим досвідом

виробництва. З 1958 р. у республіці працювали курси по підвищенню кваліфікації для викладачів політекономії.

У 50-х роках потреба в спеціалістах з середньою освітою для народного господарства ще не була задоволена. А тому в ці роки значно зростала абсолютна чисельність учнів технікумів і училищ і їх питома вага в складі населення. Так, у 1951/52 навчальному році чисельність учнів середніх спеціальних закладів у розрахунку на 10 тис. чоловік населення становила 61 чоловік, а в 1958/59 навчальному році — вже 84. За 1951—1958 рр. середні спеціальні заклади республіки закінчили 610,7 тис. чоловік.

Щорічно сотні тисяч чоловік, закінчуючи середні спеціальні заклади, поповнювали ряди радянської інтелігенції. Спеціалісти з середньою спеціальною освітою становили 58% всіх спеціалістів, зайнятих у народному господарстві Української РСР. Вони працювали в усіх галузях народного господарства і культури республіки.

Підготовка спеціалістів вищими навчальними закладами

Тісно пов'язувався з основними господарсько-політичними завданнями соціалістичного будівництва розвиток вищої освіти в республіці. На підготовку спеціалістів вищої кваліфікації, розширення матеріально-технічної бази учбових закладів, поліпшення побутових умов студентів і професорсько-викладацького складу держава відпускала великі кошти. Вищі учбові заклади постійно зміцнювалися кваліфікованими кадрами, підвищувалась якість підготовки студентів.

Поліпшенню роботи вузів сприяло укрупнення ряду інститутів і факультетів. У великих вузах якість підготовки фахівців була вищою, менше витрачалося коштів на підготовку кожного фахівця, раціональніше використовувалися матеріально-технічна база вузів, професорсько-викладацькі кадри тощо. Внаслідок укрупнення вузів з 1950/51 до 1958/59 навчального року кількість їх скоротилася з 160 до 140 при одночасному збільшенні кількості в них студентів з 201,5 тис. до 381,1 тис.

Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС (серпень 1954 р.) про поліпшення підготовки, розподіл і використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою здійснювалось наближення вищих учбових закладів республіки безпосередньо до виробництва, удосконалювалася їх структура, ліквідувався паралелізм у підготовці кадрів. Значно збільшився прийом студентів до периферійних вузів, було відкрито нові вищі учбові заклади. В 1956—1957 рр. створено медичні інститути у Ворошиловграді і Тернополі, куди переведено частину студентів з Київського і Харківського медінститутів. У 1958 р. відкрито гірничо-металургійний інститут у м. Ворошиловську (нині Комунарськ). За 1955—1957 рр. нові заочні та вечірні відділення і факультети відкрилися при 26 вищих учбових закладах. У 1956 р. Міністерство вищої освіти СРСР затвердило положення про філіали заочних вищих учбових закладів та про учбово-консультаційні пункти заочних закладів, завдяки чому в діяльність заочних інститутів, відділень і факультетів було внесено більшу чіткість, організованість.

Зміни в географічному розміщенні вузів, в свою чергу, сприяли більш повному охопленню вищою освітою жителів усіх областей, наближенню умов навчання до умов праці майбутніх спеціалістів. Проте основними вузівськими центрами на Україні залишилися Харків, Київ, Одеса та Львів. У 1958 р. в цих містах знаходилось 70 вузів із 140 і навчалось в них 59 % загальної кількості студентів. Так, у Харкові було 24 вузи, в Києві — 18, в Одесі — 16, у Львові — 12 вузів.

Народне господарство країни постійно вимагало підготовки спеціалістів нових профілів. Щоб задовольнити ці потреби, при інститутах відкривалися нові відділення, факультети, кафедри. Особлива увага зверталась на підготовку інженерів з таких спеціальностей, як приладобудування, електромашинобудування, автоматика і телемеханіка, діелектрики та напівпровідники, промислова електроніка, конструювання та виробництво радіоапаратури, автоматизація промислових процесів, виробництво збірних залізобетонних виробів і конструкцій для будівництва, проектування телевізійної апаратури, технологія штучного волокна, хутра і шкіри та ін.

Рівень підготовки висококваліфікованих кадрів значною мірою залежав від кількісного та якісного складу науково-педагогічних вузівських працівників. Їх кількість за вісім років (1951—1958) у республіці зростає з 14,5 тис. до 23,2 тис. чоловік, у тому числі докторів наук — з 542 до 805, кандидатів наук — з 2496 до 8103. Викладацьку і виховну роботу в вузах вели відомі вчені — академіки АН СРСР і АН УРСР М. М. Боголюбов, О. В. Палладін, академік АМН СРСР та АГІ УРСР В. П. Філатов, член-кореспондент АН СРСР академік АН УРСР К. К. Хренов, академіки АН УРСР М. П. Барабаниш, Ф. П. Белянкін, П. А. Власюк, О. І. Душечкін, В. І. Лучицький, В. Б. Порфир'єв, В. С. Пакта багатьох інших.

Наявність висококваліфікованих кадрів викладачів сприяла активізації наукової роботи студентів. Так, якщо в 1955 р. у вузах республіки членами наукових гуртків було понад 9 тис. студентів, то в 1958 р. їх уже налічувалось більш як 15 тис.

Вузи проводили велику і різноманітну роботу по вихованню ідейно загартованих, відданих Батьківщині спеціалістів. Студенти оволодівали марксистсько-ленінським вченням про суспільство і закони його розвитку. Важливу роль у піднесенні рівня викладання суспільних наук у вузах відіграли постанови ЦК ВКІ(б) від 6 серпня 1951 р. «Про заходи поліпшення викладання суспільних наук у вищих учбових закладах» та прийнята в червні 1956 р. постановою ЦК КПРС про викладання у вищих учбових закладах політичної економії, діалектичного і історичного матеріалізму та історії КПРС.

Партійні і комсомольські організації вузів широко залучали студентів до активної участі в агітаційно-пропагандистській роботі серед населення, що, в свою чергу, було школою виховання для студентської молоді. Всебічному, багатогранному розвитку спеціалістів сприяла участь студентів у гуртках художньої самодіяльності, спортивних гуртках, лекторіях тощо.

У 1951—1958 рр. у вузах Української РСР значно розширилися заочні і вечірні відділення. Якщо з 1950 по 1958 р. чисельність студентів в цілому зростає майже вдвічі, то на заочних відділеннях — майже втричі, а на вечірніх — у сім разів. В 1958 р. на заочних відділеннях вузів навчалось понад 140 тис. студентів і на вечірніх — близько 30 тис. Випереджаючі темпи розширення навчання без відриву від виробництва були характерним явищем у розвитку вищої освіти.

Порівняно швидшими темпами, ніж в цілому по республіці, розвивалася вища освіта в західних областях. Чисельність студентів вузів у цих областях з 1950 по 1959 р. зростає з 24 тис. до 62,2 тис. чоловік, або більш ніж в 2,5 рази. У розвитку вищої освіти в західних областях яскраво проявилось піклування Комуністичної партії і Радянського уряду про прискорення економічного і культурного розвитку цього регіону. Підготовка спеціалістів для західних областей розглядалась як одне з найважливі-

ших питань у розв'язанні актуальних політичних, господарських і соціальних проблем краю. Радянська держава створила небачені раніше в Західній Україні можливості для дітей трудящих здобувати вищу освіту. Так, у 1958/59 навчальному році на перші курси вузів Львова було прийнято 72% дітей робітників і колгоспників. 75% — осіб, що мали виробничий стаж не менше двох років та демобілізованих із рядів Радянської Армії і Флоту. Серед вступників 71% становили українці, 62% — уроженці західних областей УРСР.

Вузи Української РСР щорічно випускали дедалі більше спеціалістів високої кваліфікації. Так, в 1950 р. вищі учбові заклади закінчили 33,9 тис. чоловік, а в 1958 р. — 55,9 тис. Всього за 1951—1958 рр. інститути та університети УРСР закінчили 359,9 тис. чоловік.

Кількість спеціалістів з вищою освітою, зайнятих у народному господарстві України, в 1957 р. майже в 2,5 раза перевищувала їх довоєнну чисельність і становила понад 500 тис. чоловік.

Загальним позитивним підсумком діяльності вищої школи було те, що порівняно з довоєнним часом значно зросла чисельність населення з вищою освітою. Якщо в 1939 р. у республіці на 1000 чоловік населення вищу освіту мали 7, то на початку 1959 р. — уже 17 чоловік. Отже, вузи Української РСР все повніше забезпечували народне господарство республіки спеціалістами вищої кваліфікації.

Міжнаціональне співробітництво в галузі народної освіти.
Зв'язки з зарубіжними країнами

Соціально-економічний розвиток радянського суспільства в 50-х роках, посилення процесу його інтернаціоналізації в галузі економіки, що розви-

валася як єдиний народногосподарський комплекс, стали основою неухильного зміцнення ідейної єдності соціалістичних націй, розширення їх культурного співробітництва. Характер взаємовідносин радянських народів у галузі культури в цей час визначався також тим, що сформувалися загальні риси в національних культурах союзних республік, які зумовили розквіт єдиної соціалістичної за змістом, інтернаціоналістської духом, національної за формою культури радянського народу.

У загальному процесі міжнаціонального спілкування народів Радянської країни в 50-х роках, як і на попередніх етапах її соціально-економічного розвитку, важливе місце належало співробітництву в галузі народної освіти.

Різноманітність форм міжнаціонального співробітництва у цій галузі зумовлював сам принцип побудови радянської школи, яка є осередком інтернаціонального виховання і єднання молоді. Це неодноразово підкреслювали В. І. Ленін, Комуністична партія. В. І. Ленін всебічно обґрунтував і розвинув принцип інтернаціоналізму в організації радянської школи. Він писав, що «треба добиватися об'єднання націй у шкільній справі, щоб у школі підготовлялося те, що в житті здійснюється»¹.

Українська РСР — складова і невід'ємна частина всієї Радянської країни — брала активну участь в загальносоюзному обміні досвідом у галузі народної освіти і одержувала величезну допомогу від РРФСР та інших національних республік у роботі, спрямованій на дальше поліпшення системи навчання і виховання підростаючого покоління та підготовки кадрів інтелігенції.

Як і в попередні роки, в школи України з братніх республік надходила велика кількість навчальної літератури. Так, в 1953 р. Україна одержала

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 24, с. 168.

з Російської Федерації 116 назв підручників загальним тиражем 9,6 млн. примірників, з Молдавської РСР — чимало підручників молдавською мовою, з Литовської — польською мовою.

У республіці поширювався передовий педагогічний досвід, нагромаджений в школах всієї країни, який успішно узагальнювала та популяризувала Академія педагогічних наук РРФСР. У 1954 р. в Москві на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією було проведено ювілейну сесію Академії педагогічних наук РРФСР, в якій взяли участь представники педагогічної громадськості УРСР. Сесія приділила велику увагу проблемам взаємозбагачення культур, освіти і педагогіки російського та українського народів.

Поширенню досвіду кращих педагогів країни сприяли творчі контакти вчителів, працівників органів народної освіти союзних республік, які систематично обмінювалися делегаціями. Так, у 1954 р. група вчителів Київщини, Донбасу та Львівщини вивчала передовий досвід педагогів ряду московських і ленінградських шкіл в організації навчально-виховного процесу. В 1957 р. група вчителів Дніпропетровщини знайомилася з постановкою навчально-виховної роботи в середній школі № 384 Ленінграда. Побувала ця група і в інших школах міста, у Палаці піонерів, у школі-інтернаті, на дитячій технічній станції. Вчителі братніх союзних республік вивчали кращий досвід роботи загальноосвітніх шкіл України. Так, у 1956 р. у школах Київщини та Полтавщини побували вчителі Грузії.

Передовий досвід кращих вчителів і педагогічних колективів країни ставав надбанням педагогічної громадськості України. Метод трудового виховання в учнівських бригадах, що зародився в школах Ставропольського краю РРФСР, незабаром поширився по всій країні. На Україні вже в 1958 р. в школах налічувалося 5 тис. учнівських виробничих бригад, в яких працювало близько 200 тис. школярів.

В усіх школах країни навчальний процес спрямовувався на виховання у дітей почуття радянського патріотизму, любові до своєї соціалістичної Батьківщини. Цій меті підпорядковувалися і численні форми шкільної та позашкільної виховної роботи з дітьми. В школах і позашкільних закладах організовувалися літературні, історичні, географічні гуртки і товариства, в яких учні вивчали історію, культуру, побут трудящих усіх республік, знайомилися з їх революційною боротьбою за перемогу Жовтня, з сучасним життям. Систематично проводилися й інші заходи: піонерські збори, тематичні вечори і диспути, присвячені творчості кращих представників російської та інших національних культур. Виникали такі ефективні форми інтернаціонального виховання школярів, зміцнення їх зв'язків з учнями шкіл братніх радянських республік та країн народної демократії, як інтернаціональні клуби. Налагоджувалися систематичний обмін учнівськими делегаціями та туристськими групами, листування між школярами тощо. У липні 1954 р. в Києві на ознаменування 300-річчя возз'єднання України з Росією відбулося свято дружби піонерів і школярів Української РСР і Російської Федерації. На честь свята для більш як 3 млн. школярів Української РСР було організовано екскурсії в столицю Радянського Союзу — Москву, по містах і селах України та інших республік. У школах та позашкільних дитячих закладах проводилися вечори дружби народів, зустрічі з делегаціями РРФСР та інших республік тощо. Яскравим свідченням духовного єднання всіх народів Радянської країни було те, що свято возз'єднання двох народів — російського і українського — широко відзначали вчителі й школярі в інших братніх рес-

публіках. Зокрема, з нагоди цієї знаменної дати урочистий вечір відбувся в середній школі № 1 м. Алма-Ата. В школі № 23 у Баку проведено конференцію, присвячену історичному значенню возз'єднання України з Росією.

Широкому ознайомленню учнів з історією і культурою своєї Батьківщини, вихованню у них почуття любові до братніх народів нашої країни підпорядковувались також різноманітні форми краєзнавчої роботи в школі. Встановлювалися і зміцнювалися безпосередні контакти між школами союзних республік. Дружні зв'язки існували між школярами і педагогами Лантратівської середньої школи на Ворошиловградщині і Уразовської середньої школи Курської області. Для учнів цих шкіл організовувалися зустрічі, екскурсії в райони Ворошиловградської і Курської областей. Тісні й систематичні зв'язки підтримували школи України з учнівськими і педагогічними колективами багатьох міст і сіл РРФСР, а також Ташкента, Єревана, міст Прибалтики та ін.

Різнманітні за своїми формами творчі зв'язки в галузі народної освіти сприяли підвищенню рівня навчання і комуністичного виховання підростаючого покоління, поліпшенню роботи загальноосвітніх шкіл в усіх союзних республіках.

Різностороннім і плідним було співробітництво радянських республік у галузі підготовки кадрів спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою. Вузи Української РСР одержували від інших республік велику допомогу в зміцненні матеріальної бази, удосконаленні навчально-виховного процесу. Для роботи у вузах України приїжджали професори і викладачі з РРФСР та інших братніх республік, зокрема в Академію наук УРСР і Київський державний університет прибув В. М. Глушков.

Виникнення нових галузей у народному господарстві і науці, а у зв'язку з цим здійснення дальшої спеціалізації вузів викликали необхідність посилити співробітництво союзних республік у підготовці кадрів. Вузи Москви, Ленінграда, Новосибірська, Ташкента та інших міст готували для нашої республіки спеціалістів з фізичної електроніки, радіаційної хімії, східного мовознавства, іхтіології тощо. Водночас у ряді вузів України готувалися кадри для інших республік. Узбекистану потрібні були спеціалісти з іноземних мов. На навчання до відповідних інститутів Української РСР направлялися групи узбецьких студентів. Так, протягом 1951 — 1954 рр. Одеський інститут іноземних мов прийняв 38 юнаків з Узбецької РСР. Після закінчення навчання вони повернулися працювати до Узбекистану. Допомогу у підготовці кадрів вузи України надали Литовській РСР. За 1950—1958 рр. понад 600 юнаків і дівчат з Литви здобули освіту у Москві, Ленінграді, а також у Києві та Одесі.

Важливою формою підготовки кадрів спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою для всіх республік стали всесоюзні заочні інститути та технікуми. На території УРСР на кінець 50-х років діяло 16 учбово-консультаційних пунктів та філіалів дев'яти всесоюзних технікумів. У Києві, Одесі, Харкові, Дніпропетровську функціонували учбово-консультаційні пункти Всесоюзного технікуму легкої промисловості, в Горлівці — Івановського енергетичного технікуму, в Костянтинівці — Гірничо-металургійного технікуму Північно-Осетинської АРСР.

Все більше зміцнювалися творчі зв'язки викладачів і студентів вузів Української РСР та інших радянських республік. Для ознайомлення студентської молоді з життям, побутом, історією братніх народів Радянського Союзу, насамперед російського, систематично організовувалися екскурсії в Москву, Ленінград та інші міста. У дні святкування 300-річчя воз-

з'єднання України з Росією було покладено початок плідному співробітництву колективів Черкаського державного педагогічного інституту ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією і Воронежського державного педагогічного інституту.

Наукове студентське товариство Ужгородського державного університету встановило і підтримувало наукові контакти з студентськими товариствами Московського і Ленінградського державних університетів, а студенти — члени наукового товариства Ліепайського державного педагогічного інституту (Латвія) — з товариством Ворошиловградського педагогічного інституту. Всі ці форми співробітництва вищих і середніх спеціальних учбових закладів спрямовувалися на успішну підготовку спеціалістів для всіх галузей народного господарства і культури країни, здійснення кооперування між союзними республіками в справі формування кадрів радянської інтелігенції.

50-ті роки стали новим важливим етапом у зміцненні культурних зв'язків СРСР з зарубіжними країнами. Зокрема, розвивалися різноманітні контакти, у першу чергу з країнами народної демократії, в галузі народної освіти. Все інтенсивніше проводився обмін делегаціями працівників народної освіти, студентів, посилювалася взаємодопомога у підвищенні кваліфікації педагогів. Міністерство освіти УРСР ділилося досвідом роботи з питань народної освіти з відповідними установами Польщі, Румунії, Болгарії, Угорщини, Чехословаччини і надавало їм практичну допомогу. Вчителі України побували в УПР, ЧСР, приймали делегації педагогів і окремих працівників освіти з ПНР, НРБ, УИР. Лише протягом 1955 р. з досвідом роботи шкіл республіки ознайомилися представники семи країн.

У країні народної демократії передавалася учбова література, підручники, там організовувалися виставки. Так, в 1955 р. у Палаці культури Варшави відкрилася виставка «Технічна творчість учнів училищ і шкіл трудових резервів СРСР». В її експозиції відбито й досягнення молоді України. Про великий інтерес громадськості Польщі до цієї виставки свідчив той факт, що її щоденно відвідувало по 7—8 тис. чоловік.

Плідно розвивалися й інші форми співробітництва з зарубіжними країнами. На курсах учителів української мови і літератури, організованих у ПНР, працювали педагоги України, які передавали польським колегам свій досвід. У 1957 р. на Україну прибула група педагогів з ПНР, для яких при Центральному інституті підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти було організовано курси української мови. Одночас учителі з України виїхали для удосконалення кваліфікації викладання польської мови в братню Польщу. Проводився обмін учнівськими делегаціями. На зліт піонерів Волинської області приїхали школярі з Люблінського воеводства, а на учнівський зліт в Люблін було запрошено школярів з Української РСР.

Поступово налагоджувалися зв'язки з працівниками освіти капіталістичних країн. Вчителі України ознайомили з досвідом своєї роботи педагогів з Данії і СІНА. Делегація працівників освіти УРСР побувала в Англії.

Встановлювалися і зміцнювалися зв'язки колективів вузів республіки з вищими учбовими закладами і науково-дослідними установами зарубіжних країн. На базі вищих і середніх спеціальних учбових закладів України все ширше проводилася підготовка спеціалістів для зарубіжних країн. Зміцнювалися безпосередні контакти між вузами України і країн народної демократії. В 1957 р. 15 вузів Міністерства вищої і середньої спеціальної

освіти УРСР підтримували ділові зв'язки з відповідними закладами освіти країн народної демократії.

Систематичне розширення і зміцнення міжнародних зв'язків у галузі народної освіти сприяло поширенню кращого досвіду організації навчання і виховання підростаючого покоління, підготовки кадрів спеціалістів. Насамперед це стосується досвіду СРСР, що за роки Радянської влади добився видатних успіхів у підвищенні загальноосвітнього рівня трудящих мас, у формуванні кадрів інтелігенції.

У роки дальшого розвитку і зміцнення соціалізму Радянська країна досягла нових значних успіхів у поліпшенні системи навчання і виховання підростаючого покоління, в зростанні освітнього рівня трудящих, в духовному піднесенні і розквіті радянського суспільства.

2. Розвиток науки

У 50-х роках радянська наука в багатьох галузях вийшла на передові рубежі. Про величезні науково-технічні досягнення СРСР свідчило введення в дію першої в світі промислової атомної електростанції, спорудження атомного криголаму «Ленін», запуск першого штучного супутника Землі.

У дальшому прогресі Радянської країни неухильно підвищувалося значення суспільних наук, які узагальнювали досвід історичного розвитку, визначали закономірності комуністичного будівництва, шляхи і методи удосконалення партійно-державного керівництва суспільством.

З другої половини 50-х років у світі, в тому числі й в Радянській країні, широко розгорталася науково-технічна революція, головні напрями якої — комплексна автоматизація виробництва, удосконалення контролю і управління виробництвом, відкриття і використання нових видів енергії, створення і застосування нових конструкційних матеріалів та ін. Липневий (1955 р.) Пленум ЦК КПРС, вперше звернувши увагу партії і народу на розвиток у світі науково-технічної революції, зробив принциповий висновок: «Ми стоїмо на порозі нової науково-технічної і промислової революції, яка далеко перевершує за своїм значенням промислові революції, пов'язані з появою пари і електрики»¹.

На відміну від капіталістичного суспільства, де науково-технічна революція розвивається в умовах загострення класово антагоністичних суперечностей, при соціалізмі є все для органічного з'єднання досягнень цієї революції з перевагами соціалістичної системи господарства, для успішного вирішення соціальних проблем, які виникають у зв'язку з науково-технічним прогресом, для використання його успіхів для дальшого зміцнення матеріально-технічної бази соціалізму, розвитку й удосконалення соціалістичних виробничих відносин, духовного розквіту країни.

Зміцнення матеріально-технічної бази наукових установ. Кадри

Шляхи розвитку радянської науки в умовах дальшого зміцнення соціалістичного суспільства визначив XIX з'їзд КПРС. У резолюції з ізду підкреслювалася необхідність «всіляко сприяти вченим у розробленні ними теоретичних проблем в усіх галузях знання і зміцнювати зв'язок науки з виробництвом»².

¹ Цит. за кн.: Нариси історії Комуністичної партії України, с. 597.

² КПРС в резолюціях..., ч. 3, с. 541.

Винятково важливе значення для піднесення науки в СРСР мали рішення XX з'їзду КПРС, який справив великий вплив на життя країни і на розвиток радянського соціалістичного суспільства.

У своїй науковій політиці Комуністична партія і Радянська держава виходили з марксистсько-ленінського вчення про роль наукових знань у суспільстві. Па їх величезну соціальну роль, залежність рівня продуктивних сил від розвитку науки неодноразово вказували класики марксистсько-ленінізму. К. Маркс, зокрема, підкреслював, що продуктивна сила праці розвивається безперервно з прогресом науки і техніки¹.

У 1951—1958 рр., як і на попередніх соціально-економічних етапах, розвиток науки став одним з найважливіших напрямів діяльності Комуністичної партії і Радянської держави, об'єктом їх постійного піклування. Зусилля партії і держави спрямовувалися на посилення наукового потенціалу країни. Неухильно зростали державні асигнування на потреби науки як в цілому по країні, так і по окремих республіках. За 1950—1958 рр. витрати на науку по державному бюджету УРСР збільшилися з 284 млн. до 652 млн. крб.

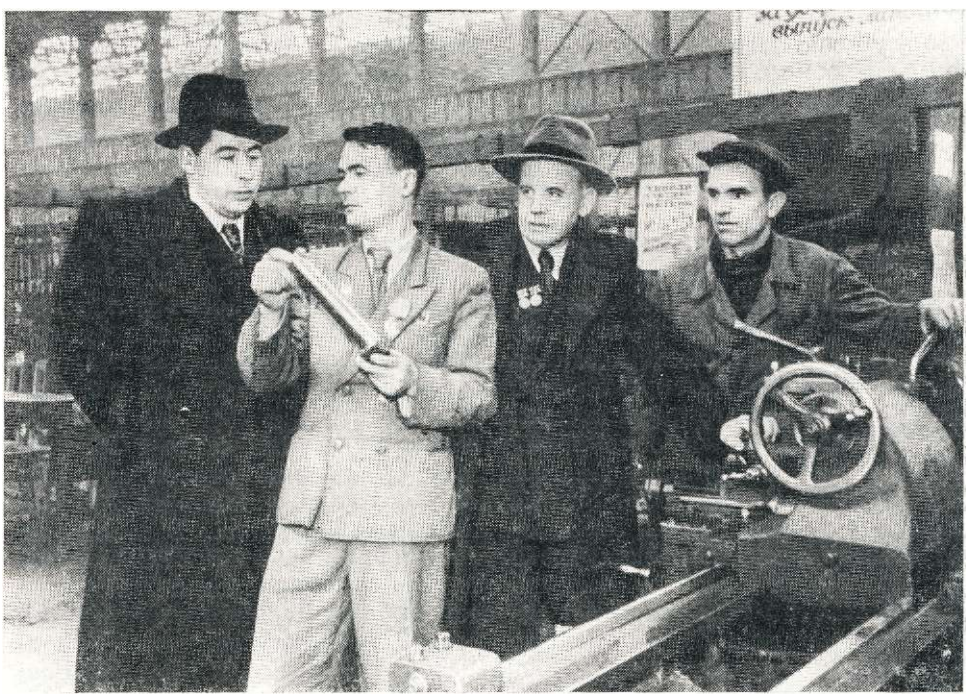
Розширювалася мережа дослідних установ головного наукового центру країни — Академії наук СРСР. У 1957 р. було прийнято рішення про створення на сході країни великого наукового центру — Сибірського відділення Академії наук СРСР. До його складу ввійшли Далекосхідний, Західно-Сибірський і Східно-Сибірський філіали АН СРСР, а також Сахалінський комплексний науково-дослідний інститут та Інститут фізики Академії наук у Красноярську. Було створено академії наук у Таджикиській і Туркменській РСР (1951) та Киргизькій РСР (1954). На кінець 50-х років у всіх союзних республіках (крім Молдавії, де Академія наук заснована в 1961 р.) працювали республіканські Академії наук. Удосконалювалася мережа галузевих науково-дослідних установ.

Складовою частиною наукового потенціалу багатонаціональної Радянської країни стала наука, що розвивалася в Українській РСР. Науковим центром республіки була Академія наук УРСР. У її складі в 1957 р. перебувало 36 науково-дослідних інститутів та 19 інших наукових установ. Протягом 1946—1962 рр. АН УРСР очолював академік О. В. Палладій.

У республіці працювали також галузеві науково-дослідні інститути різноманітних профілів — промисловості, будівництва, транспорту, сільського господарства, охорони здоров'я, освіти, культури та ін. Серед них Всесоюзний науково-дослідний інститут організації виробництва і праці в чорній металургії (Харків), Всесоюзний науково-дослідний інститут кукурудзи (Дніпропетровськ) та ряд інших. Наукові дослідження в усіх галузях технічних, природничих і суспільних наук проводилися також кафедрами вузів, науково-дослідними інститутами та секторами при них. Так, науково-дослідні інститути гідробіології і геології працювали при Дніпропетровському університеті, фізіології тварин — при Київському, біології, хімії — при Харківському, фізики — при Одеському університетах тощо.

Соціально-економічні завдання, які вирішувалися радянським народом у ході дальшого соціалістичного будівництва, процес перетворення науки в безпосередню продуктивну силу суспільства викликали потребу розширити наукові дослідження і застосувати в них нові методи. Це зумовило посилення спеціалізації наук, їх дальшу диференціацію, появу нових галузей наукових знань. Водночас характерною особливістю роз-

¹ Див.: Марне .Н', Енгельс Ф. Твори, т. 23, с. 574.

Учасники візної сесії відділення технічних наук Академії наук УРСР академіки АН УРСР Г. М. Савін (перший ліворуч) і В. В. Данилевський (третій ліворуч) знайомляться з роботою токарів-швидкісників Новокраматорського машинобудівного заводу (м. Краматорськ, 1951 р.).

витку науки ставав процес взаємопроникнення окремих її галузей. У фундаментальних і прикладних науках часто виникали проблеми і завдання, що вимагали комплексного вирішення, використання даних не тільки суміжних, а й досить віддалених наук. Так, математичні методи досліджень все ширше знаходили застосування в економіці, археології, лінгвістиці, нові фізичні і хімічні методи досліджень застосовувалися в сільськогосподарській науці, медицині.

Розвиток науково-технічної революції визначив напрям політики Комуністичної партії і Радянської держави у галузі науки в 50-ті роки. Необхідно було привести рівень організації науково-дослідної роботи у відповідність з тими складними і важливими завданнями, які стояли перед технічними, природничими і суспільними науками, з рівнем розвитку наукових знань, враховуючи появу нових галузей науки. Для ефективного розв'язання всіх цих актуальних проблем створювалася значна кількість науково-дослідних інститутів, а також відділів і лабораторій в уже існуючих інститутах. Академія наук Української РСР поповнилася рядом нових установ — інститутами радіофізики і електроніки, хімії полімерів та мономерів, металофізики та ін. У 1958 р. в Києві відкрито Інститут геронтології й експериментальної патології Академії медичних наук СРСР.

До найважливіших напрямів науки, які визначали характер науково-технічної революції, відноситься кібернетика. Для забезпечення розвитку в УРСР цього нового наукового напрямку, від стану якого багато в чому залежать, зокрема, досягнення у галузі атомної енергетики, реактивної авіації, гідротехніки, електромеханіки, будівельної механіки, в 1956 р.

на базі лабораторії електричного моделювання та обчислювальної техніки, створеної В. С. Дяченком у 1945 р., організовано Обчислювальний центр при Київському університеті, а в 1957 р. в складі Академії наук УРСР на базі лабораторії обчислювальної техніки Інституту математики відкрито Обчислювальний центр АН УРСР. У створеному в 1955 р. Інституті радіофізики і електроніки Академії наук УРСР організовано відділ радіоастрономії. З цього часу в Академії наук УРСР розпочато дослідження в цій галузі.

Характерною тенденцією в розвитку радянської науки у 50-ті роки було наближення науково-дослідних установ до їх виробничої бази. У зв'язку з цим відбувалося певне розосередження наукових установ по всій території країни. Розширення географії науки стало можливим завдяки зростанню масштабів єдиного народногосподарського комплексу, зміцненню економіки окремих регіонів, наявності наукових кадрів, піднесенню культурного рівня населення.

Важливу подією в науковому житті республіки стало створення в 1951 р. у Львові філіалу Академії наук УРСР, який очолив академік АН УРСР Й. З. Штокало. Ряд науково-дослідних установ та філіалів інститутів Академії наук УРСР організовано в Донбасі. В 1958 р. до м. Сталіно з Києва переведено Інститут гірничої справи АН УРСР, там же відкрито філіал Інституту теплоенергетики і сектор економіки Інституту економіки АН УРСР. В Одесі на базі філіалу Державного інституту рідкісних металів було організовано сектор Інституту загальної і неорганічної хімії з експериментальною базою при ньому. У Кривому Розі відкрито лабораторію для боротьби з силікозом.

Удосконалення мережі науково-дослідних установ сприяло більш активному впровадженню досягнень науки у виробництво, забезпеченню розвитку наукових досліджень у певних регіонах, економіка яких невпинно зростала.

Про посилення наукового потенціалу країни свідчили також швидкі темпи збільшення кількості, наукових працівників, підвищення рівня їх кваліфікації. З 1951 по 1958 р. чисельність вчених в СРСР зросла більш як в 1,6 раза. В країні у 1958 р. працювало 284 тис. науковців. Кількість учених в Українській РСР збільшилася з 23 тис. у 1951 р. до 36,5 тис. у 1958 р. Понад 280 чоловік захистили за цей час докторські дисертації, а число кандидатів наук збільшилося майже у 2 рази, В 1958 р. у республіці працювало 12,3 тис. кандидатів наук. Темпи зростання цієї групи науковців перевершили загальні темпи збільшення наукових кадрів в Українській РСР.

Здійснювані партією заходи по піднесенню наукового потенціалу союзних республік мали величезне значення, оскільки в умовах сучасної науково-технічної революції науковий потенціал кожної нації, характер і темпи його розвитку стають в один ряд з такими найважливішими показниками, як темпи зростання продуктивності праці або рівень суспільного виробництва.

Яскравим свідченням піклування Комуністичної партії і Радянської держави про розвиток науки і культури стало відновлення згідно з постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР (вересень 1956 р.) Ленінських премій за найвидатніші роботи в галузі науки, техніки, також встановлення таких премій за найкращі твори літератури і мистецтва, що дістали широке громадське визнання.

Творчі здобутки науковців України у період дальшого розвитку соціалістичного суспільства радянські вчені внесли вагомий вклад у вітчизняну і світову науку. Великих успіхів досягли природничо-технічні науки. Особливо інтенсивно проводилися дослідження в галузі фізики, зокрема в таких її напрямках, як фізика атомного ядра і напівпровідників. Результати їх вплинули на розвиток багатьох інших наук, визначили шляхи науково-технічного прогресу в промисловості, створили основу для виникнення атомної енергетики і атомної промисловості. Керівництво розробкою атомної проблеми в СРСР здійснював всесвітньовідомий вчений І. В. Курчатov.

Розвитку ядерної фізики сприяло створення в СРСР нових типів прискорювачів елементарних частинок. У 1957 р. в країні став до ладу найпотужніший у світі прискорювач — синхрофазотрон. Виник новий напрям у фізиці — фізика високих та надвисоких енергій. Все ширше розгорталися дослідження по управлінню термоядерними реакціями. За досягнення в цій галузі в 1958 р. академіків Л. А. Арцимовича й М. О. Леонтовича було удостоєно Ленінських премій.

У тісній співдружності з ученими всієї Радянської країни працювали науковці України. У республіці проводилися дослідження в усіх галузях природничих наук, зокрема таких провідних, як фізика, математика, хімія, біологія. Широким фронтом розгорталися дослідження з основних напрямів фізики — ядерної, твердого тіла, низьких температур, молекулярної, а також металофізики, радіофізики і фізичної електроніки, теоретичної фізики тощо. В цих галузях знань працювали колективи інститутів Академії наук УРСР — фізики, фізико-технічного, металофізики, металокераміки та спецсплавів, радіофізики і електроніки та ряду інших, а також кафедр і науково-дослідних інститутів вузів.

Значних успіхів українські вчені досягли в галузі використання атомної енергії в мирних цілях. Наукові доповіді, зроблені фізиками України на Міжнародній конференції по використанню атомної енергії в мирних цілях у Женеві в 1955 р. і на Міжнародній конференції по використанню радіоактивних ізотопів у наукових дослідженнях в Парижі в 1957 р., дістали високу оцінку світової громадськості.

Розвивалися на Україні різні теоретичні та практичні напрями математики: алгебра та теорія чисел, математична фізика, геометрія, теорія ймовірностей, обчислювальна математика тощо.

Вчені України успішно працювали в галузі фізико-математичних наук. Академік М. М. Боголюбов у 1958 р. був удостоєний Ленінської премії за розробку нового методу в квантовій теорії поля і статистичній фізиці, що привів, зокрема, до обґрунтування теорії надтекучості і надпровідності. Цією ж високою нагородою був відзначений академік М. О. Лаврентьєв за дослідження в галузі гідродинаміки.

Великих успіхів учені республіки досягли у розвитку всього комплексу біологічних наук. Плідно працювали вчені, зокрема, в галузі біохімії. Успішно проводилися дослідження в Інституті біохімії Академії наук УРСР, який очолював академік О. В. Палладій — видатний вчений-біохімік, президент АН Української РСР. Основні свої праці О. В. Палладій присвятив вивченню біохімії вітамінів, м'язової діяльності та біохімії нервової системи. Він став засновником української біохімічної школи. Уряд високо оцінив наукову діяльність видатного вченого. Його було відзначено урядовими нагородами, а в 1955 р. ученому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. О. В. Палладій був почесним академіком Академії наук Білоруської РСР, а також іноземним членом Польської

Академії наук і почесним академіком Болгарської, Румунської і Угорської академії наук.

Плідно працювали українські вчені і в інших напрямках біологічної науки. Групою науковців у складі В. Й. Білай, М. Ф. Гулого, М. М. Підплічка, Е. Т. Сорені створено і запроваджено в практику повий медичний препарат — антибіотик мікроцид. Ця робота в 1952 р. відзначена Державною премією СРСР.

Розвиток біологічної науки став необхідною теоретичною передумовою піднесення медичних і сільськогосподарських наук. В середині 50-х років М. М. Амосов почав розроблення та впровадження в практику методів хірургічного лікування природжених та набутих пороків серця. Важливі дослідження проводилися колективом заснованого у 1950 р. Українського науково-дослідного інституту нейрохірургії.

Широкий комплекс досліджень, пов'язаних безпосередньо з потребами народного господарства, провели геологи республіки. Вчені, що працювали в цій галузі, встановили ряд закономірностей утворення й розташування корисних копалин, у тому числі газу й нафти, а також підземних вод. На основі теоретичних узагальнень зроблено ряд практичних рекомендацій, що допомогли відкрити родовища газу, корисних копалин. За участь у відкритті Шебелинського родовища газу на Харківщині, промислова експлуатація якого почалася у 1956 р., співробітник Інституту геології АЙ УРСР М. П. Балуховський разом з групою геологів-виробничників удостоєний Ленінської премії. Науковці цього ж інституту створили в 1957 р. тектонічну карту, на якій представлено головні риси геологічної структури України.

Дослідження з хімії проводили науково-дослідні установи Академії наук УРСР, галузеві інститути хімічного профілю, а також кафедри вузів республіки. Українські вчені зробили значний внесок у розвиток фізичної хімії, зокрема хімії ізотопів, кінетики, електрохімії, каталізу. Здійснено важливі дослідження в таких галузях хімії, як органічна, загальна та неорганічна. На Україні почала розвиватися порівняно молода на той час, але надзвичайно важлива галузь хімічної науки — хімія високомолекулярних сполук. Розвитку цієї галузі хімічної науки, що тісно пов'язана з науково-технічним прогресом в народному господарстві, було приділено особливу увагу. Такі високомолекулярні сполуки, як пластичні маси, синтетичний каучук, штучне волокно, різні лаки,—необхідні для сучасного виробництва. Зокрема, пластичні маси, що відрізняються малою питомою вагою, високою механічною міцністю, високими ізоляційними властивостями, значною антикорозійною стійкістю та іншими цінними експлуатаційними якостями, широко використовуються як заміники кольорових металів в авіапромисловості, автомобілебудуванні, електропромисловості, приладобудуванні та в багатьох інших галузях сучасної промисловості. Розвитку і розширенню досліджень у галузі хімії високомолекулярних сполук сприяло заснування в Києві в 1958 р. Інституту хімії полімерів і мономерів.

Швидкими темпами розвивалися технічні науки. Визначних успіхів досягли українські вчені в теоретичних дослідженнях з металургії і технології зварювання, в створенні нових методів зварювання. Збільшувався обсяг робіт, впроваджуваних у виробництво.

Великий комплекс важливих для народного господарства досліджень у галузі автоматизації і механізації зварювальних процесів провів Інститут електрозварювання Академії наук УРСР ім. С. О. Патона. Розроблені цим колективом принципи будівництва залізничних і шляхових мос-

тві методом зварювання замість клепаання знайшли блискуче застосування при спорудженні (разом з Дніпропетровським заводом металоконструкцій ім. І. В. Бабушкіна та 1-м Мостозагоном) найбільшого на той час у світі суцільнозварного мосту через Дніпро в Києві і сприяли значному поширенню електрозварювання в мостобудуванні.

За видатні заслуги у застосуванні найновіших методів електрозварювання в промисловості в 1955 р. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. За розробку і впровадження у виробництво методів електрошлакового зварювання — з'єднання металів практично необмеженої товщини та розробку апарату] и для цього — директор інституту академік Б. Є. Патон і старший науковий співробітник Г. З. Волошкевич разом з групою виробничників були удостоєні в 1957 р. Ленінської премії.

Завдяки методу електрошлакового зварювання, впровадженому на багатьох промислових підприємствах вже в 1951 — 1956 рр., стало можливим замінити нераціональні великі суцільнолиті і суцільноковані конструкції зварними конструкціями з окремих, більш економічних відливок, поковок, а також товстостілого прокату. Цей спосіб вніс докорінну зміну в технологію важкого машинобудування — відпала потреба в будівництві нових цехів і заводів із складним устаткуванням для лиття і кування. За розробку і впровадження у виробництво індустріального методу будівництва великогабаритних нафторезервуарів з плоских полотнищ, що згортаються в рулони, у 1958 р. Ленінську премію присуджено завідувачу лабораторією цього інституту Г. В. Раєвському. Науково-дослідні роботи з питань зварювання проводив і ряд інших наукових установ республіки.

Важливі дослідження в галузі спеціальних сплавів і порошкової металургії проводилися у відділі фізико-хімії металургійних процесів Інституту чорної металургії АН УРСР. Групу науковців інституту на чолі з І. М. Францевичем за створення металокерамічних контактних вирібів, які знайшли застосування в електротехніці, в 1951 р. удостоєно Державної премії СРСР. У 1952 р. відділ було реорганізовано в Лабораторію спеціальних сплавів при Президії АН УРСР, а в 1955 р. її перетворено на Інститут металокераміки і спеціальних сплавів АН УРСР. Науковці цього колективу створили ряд нових матеріалів, необхідних для розвитку енергетичної, електронно-обчислювальної, електронно-вакуумної, напівпровідникової техніки.

Плодотворно проводилися дослідження з ливарної справи. Цісму сприяло створення у 1958 р. Інституту ливарного виробництва АН УРСР — першого в СРСР інституту такого профілю.

Українські вчені зробили значний внесок у дослідження з різних галузей металургії, зокрема сталеплавильного процесу. Група науковців під керівництвом академіків АН УРСР М. В. Луговцева та М. М. Доброхотова розробила технологію застосування кисню в мартенівських печах. Цей метод сприяв значному підвищенню продуктивності виробництва сталі. В промислових масштабах кисень було застосовано в мартенах у 1952 р. на «Запоріжсталі» і ждановському заводі «Азовсталь». У 1956 р. на Дніпропетровському металургійному заводі ім. Г. І. Петровського вперше в країні в промислових масштабах впроваджено киснево-конверторний процес, який у наступні роки став основним напрямом розвитку сталеплавильного виробництва.

Особливу увагу Комуністична партія приділяла розвитку суспільних наук, які відіграють величезну роль у формуванні марксистсько-ленін-

ького світогляду трудящих, в їх комуністичному вихованні. Однак у першій половині 50-х років розвиток їх утруднювався такими негативними явищами, як догматизм, схематизм, певний відступ від історичної і правди, що припускалися під впливом культу особи. Рішення XX з'їзду КПРС, постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків» визначили дальші шляхи розвитку суспільних наук. Піднесенню їх сприяли постанови ЦК КПРС, прийняті в другій половині 50-х років, про річницю народження В. І. Леніна (1956, 1957, 1958 рр.), про викладання у вищих учбових закладах політичної економії, діалектичного та історичного матеріалізму й історії КПРС, про нове видання біографії В. І. Леніна, а також про видання Повного зібрання творів В. І. Леніна та ряд інших.

Важливу роль у визначенні напряму досліджень вчених-суспільствознавців відіграло видання таких партійних документів, як тези Інституту Маркса—Енгельса—Леніна при ЦК КПРС «50 років першої російської революції», тези відділу агітації і пропаганди ЦК КПРС та Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС «До сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917—1957)». Почали виходити спеціальні періодичні видання — журнали «Вопросы истории КПСС», «История СССР», «Мировая экономика и международные отношения» та ін. На Україні розпочалося видання «Українського історичного журналу», журналів «Народна творчість та етнографія», «Економіка Радянської України» і «Радянське право».

Активізувалася науково-організаційна робота в галузі суспільних наук: систематичніше проводилися дискусії й обговорення важливих наукових проблем, посилюлася увага до підготовки і видання мемуарної літератури, зокрема спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції, соратників В. І. Леніна, значна увага приділялася публікації документальних збірників, протоколів з'їздів партії. Все це сприяло розширенню кола наукових проблем, досліджуваних суспільствознавцями, посиленню уваги до висвітлення ролі В. І. Леніна, народних мас та Комуністичної партії в історії Радянської держави. Важливою подією в науковому житті країни, всіх її республік було проведення в 1951 р. дискусії з політичної економії.

Загальний рівень розвитку суспільних наук в Радянському Союзі характеризувався появою ряду визначних праць. Це, зокрема, відзначені в 1957 р. Ленінською премією дослідження Г. О. Мелікішвілі в галузі стародавньої історії народів Закавказзя, які були викладені в працях «Наїрі — Урарту» і «Урартські клиновидні написи» та розвідки В. Ф. Шиншарьова в галузі романської філології. В 1958 р. Ленінську премію за працю «Історія чорної металургії в СРСР» було присуджено академіку С. Г. Струмліну.

У творчій співдружності з науковцями всієї Радянської країни працювали вчені-суспільствознавці Української РСР. Протягом 50-х років ряд великих; досліджень, в яких висвітлювалася самовіддана праця трудящих країни по будівництву соціалістичного суспільства, дружба і морально-політична єдність народів СРСР, викривалися антинаукові, антиісторичні буржуазно-націоналістичні концепції, створили наукові колективи Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, інститутів суспільних наук АН УРСР, кафедр вузів республіки. Цікаві й актуальні дослідження здійснили історики, економісти, філософи, юристи, етнографи, археологи, літературознавці, мовознавці, мистецтвознавці. Питанням розвитку соціалістичного

народного господарства Української РСР присвячено колективну монографію «Промисловість Радянської України за 40 років (1917—1957)». Історію українського народу з найдавніших часів до 1956 р. висвітлено у двотомній «Історії Української РСР». Ряд праць видано до 300-річчя возз'єднання України з Росією, 50-річчя революції 1905—1907 рр. в Росії, до 40-річного ювілею Великого Жовтня і утворення УРСР. Плідно працювали археологи України, вивчаючи історію матеріальної культури нашого народу.

Розвивалися літературознавство і мовознавство. У ці роки працювали відомі вчені: літературознавець академік О. І. Білецький і мовознавець академік АН УРСР Л. А. Булаховський. О. І. Білецький, перу якого належить понад 500 наукових праць з питань історії та теорії української, російської та зарубіжних літератур від найдавніших часів до наших днів, був одним з авторів і головним редактором двотомної «Історії української літератури», виданої протягом 1954—1956 рр. Вийшов з друку двотомний «Курс сучасної української літературної мови» за редакцією і за участю Л. А. Булаховського, в 1958 р.— перший том «Курсу історії української літературної мови» (головний редактор і один з авторів — тоді академік АН УРСР, нині академік АН СРСР І. К. Білодід).

У республіці приділялася велика увага вивченню зв'язків української і російської літератур. Крім колективних праць «Російсько-українські літературні зв'язки», «Російсько-українське літературне єднання», виданих за редакцією М. К. Гудзія, з'явилися також монографії О. І. Білецького «Пушкін і Україна», «Шляхи розвитку російсько-українського літературного єднання», Н. Є. Крутківої «Гоголь та українська література» і «Лев Толстой і українська література» та ін.

Особливістю розвитку радянської науки у 50-ті роки, що визначила зростання її соціальної ролі в соціалістичному суспільстві, було посилення її зв'язків з виробництвом, з практикою соціалістичного будівництва. Ленінські ідеї про нерозривний зв'язок науки і всіх ланок економічного та соціально-політичного життя країни, про науковий підхід до розвитку економіки, про те, щоб «наука справді входила в плоть і кров, перетворювалася у складовий елемент побуту цілком і по-справжньому»¹, знайшли своє дальше втілення в практичній діяльності Комуністичної партії по керівництву розвитком науки в Радянській країні. У 50-ті роки тематика наукових досліджень все більше наближалася до потреб народного господарства. В 1958 р. лише в установах Академії наук УРСР впроваджувалося і проходило промислову виробничу перевірку 178 закінчених розробок. Все це сприяло дальшому науково-технічному прогресу країни.

Важливою формою зв'язків науки з виробництвом було проведення науковими установами досліджень на основі господарських договорів з промисловими підприємствами та проектно-конструкторськими організаціями. Кількість договірних робіт швидко зростала. Якщо в установах АН УРСР у 1957 р. виконувалися наукові розробки по 300 договорах на суму 19 млн. крб., то в 1958 р.— по 400 договорах на суму 26 млн. крб. За 1955—1958 рр. обсяг таких робіт у вузах Міністерства вищої освіти УРСР зріс з 18 млн. до 69,8 млн. крб.

Колективи вчених проводили наукові розробки за участю інженерно-технічних працівників і передових робітників підприємств і заводів. З метою популяризації наукових відкриттів для виробничників проводилися конференції й семінари. Зміцненню і розвитку творчої співдружно-

¹ *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 45, с. 370.

сті вчених вузів з промисловими підприємствами сприяло створення базових науково-дослідних і проблемних лабораторій, кількість яких з кожним роком зростала.

Поширювалися й інші форми допомоги наукових установ і кафедр вузів виробничим колективам. Так, колектив учених АН УРСР уклав договори соціалістичної співдружності з колгоспами Баштанського і Снігурівського районів Миколаївської області, Дилерського району Київської і Генічеського району Херсонської областей. При Президії АН УРСР у 1951 р. було створено комітет по наданню допомоги колгоспам, який очолив цю роботу.

За ініціативою колективу Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона створювалися комплексні бригади у складі науковців, інженерно-технічних працівників і новаторів виробництва по спільному виконанню і впровадженню у виробництво наукових розробок.

Зміцнення зв'язків наукових установ і вузів республіки з виробництвом стало важливою умовою розвитку науки. Співдружність науки і виробництва була спрямована не тільки на вирішення конкретних питань, пов'язаних з потребами того чи іншого підприємства, а й на розв'язання проблем фундаментальних наук, що мають першочергове значення для науково-технічного прогресу.

Розвиток наукових досліджень у 50-х роках свідчив про посилення процесу перетворення науки в безпосередню продуктивну силу суспільства, про те, що радянська наука відігравала дедалі активнішу роль у створенні матеріальних цінностей, підвищенні продуктивності суспільного виробництва, в комуністичному вихованні трудящих.

Співробітництво вчених України з науковцями братніх республік з зарубіжними вченими

У загальній системі заходів, спрямованих на забезпечення неухильного розвитку науки, партія і уряд приділяли велику увагу організації співро-

бітництва наукових установ усіх радянських республік, посиленню інтернаціоналізації науки. Взличезну допомогу науковим установам національних республік, у тому числі й Української РСР, подавала Академія наук СРСР, яка завжди була штабом, що координує фундаментальні дослідження і визначає стратегію наукового пошуку.

Безпосередньо для координації науково-дослідної роботи в Академії наук СРСР створено Раду по координації наукової діяльності академій наук союзних республік. Для спрямування наукового пошуку в окремих галузях науки в системі союзнаї академії та ряду республіканських академій визначено головні установи, на які покладено завдання забезпечувати координаційну роботу в певних напрямках. Функції координаційного центру країни в зварювальній справі покладено на ордена Трудового Червоного Прапора Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР, який став головною установою Радянського Союзу в цій галузі знання.

Важливе місце в координації і спрямуванні наукової діяльності вчених усієї країни займало проведення за ініціативою союзних установ між-республіканських симпозіумів, конференцій, сесій, у ході яких ставилися і розв'язувалися важливі і актуальні наукові проблеми, визначалися нові напрями і шляхи розвитку радянської науки.

Творче співробітництво вчених України та інших союзних республік розвивалося в усіх галузях наук. У тісному контакті з колегами з Академії наук СРСР та союзних галузевих наукових установ вчені України пра-

дювали над розв'язанням важливих питань науково-технічного прогресу, спільно проводили лабораторні дослідження, робили теоретичні узагальнення. Так, спільні роботи з установами союзної академії, зокрема інститутами фізичної хімії, елементоорганічних сполук, нафтохімічного синтезу, а також Московським державним університетом ім. М. В. Ломоносова і Горьковським державним університетом проводив колектив Інституту фізичної хімії АН УРСР ім. Л. В. Писаржевського. Над дослідженнями з питань плазмової хімії працювали Інститут газу АН УРСР і Інститут нафтохімічного синтезу ім. О. В. Топчієва АН СРСР.

Співробітники Інституту зоології АН УРСР брали участь у написанні окремих томів до капітальної праці «Фауна ССРСР», що її видає Зоологічний інститут СРСР.

Науковці Інституту металокераміки і спеціальних сплавів працювали спільно з установами АН СРСР — з Інститутом металургії ім. О. О. Байкова досліджували ряд проблем у галузі жаростійких матеріалів, з Інститутом фізичної хімії вивчали властивості різних поверхонь, з Інститутом автоматики і телемеханіки займалися розробками матеріалів електротехнічного призначення, з Фізико-технічним інститутом ім. А. Ф. Йоффе — тугоплавкими матеріалами.

Дальше зміцнення співробітництва народів СРСР у галузі науки проявлялося в тому, що вчені одних республік усе частіше зверталися до розробки проблем, пов'язаних з народним господарством, культурою, історією інших союзних республік. Наприклад, з проблеми економічного розвитку Українського Полісся дослідження здійснював ряд Інститутів АН УРСР, галузевих інститутів і кафедр республіки в тісній співдружності з відповідними академічними та галузевими інститутами Білорусії. Їх праці було покладено в основу схеми-проекту осушення Поліської низовини.

Спільно розроблялися науковцями теми, що стосуються такої важливої події в житті українського народу, як возз'єднання України з Росією в 1654 р. У квітні 1954 р. відбулася наукова сесія АН СРСР, на якій з доповіддю «Історичне значення возз'єднання України з Росією» виступила академік Г. М. Панкратова. Сесії, присвячені 300-річчю возз'єднання України з Росією, відбулися також в Академії наук Латвійської РСР, у Чуваському науково-дослідному інституті мови, літератури, історії і економіки. Вчені братніх республік СРСР взяли активну участь в різних наукових форумах, які проводилися в УРСР з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Однією з форм співробітництва радянських учених було взаємне рецензування наукових праць, обговорення їх у наукових колективах інших республік. У галузі філологічних, археологічних і геологічних наук творче спілкування вчених відбувалося під час лінгвістичних, археологічних і геологічних експедицій і розвідок, в роботі яких брали участь науковці України та інших братніх республік СРСР. До складу численних археологічних експедицій, які вивчали поселення трипільської, черняхівської та інших культур на території УРСР, входили вчені Москви, Ленінграда, ряду науково-дослідних установ братніх республік. Протягом 1958 р. Інститут археології АН УРСР організував 28 експедицій і загонів, які вивчали пам'ятки матеріальної культури різних епох у багатьох районах України. Разом з українськими вченими працювали співробітники Інституту історії матеріальної культури Академії наук СРСР, Історичного музею у Москві та інших наукових установ країни.

Спрямовуючи процес наукового співробітництва братніх народів Радянської країни, партія прагнула того, щоб творчі здобутки вчених однієї

республіки ставали надбанням усіх народів, сприяли розвиткові радянської науки, всебічно використовувалися для зміцнення єдиного народно-господарського комплексу країни.

У 1955 р. колектив Інституту машинознавства Академії наук СРСР закінчив розробку нового алюмінієвого сплаву для тракторних підшипників, який незабаром був використаний для виробництва деталей на Харківському тракторному заводі ім. Серго Орджонікідзе. Колектив Інституту телемеханіки і автоматики Академії наук СРСР розробив для Дніпропетровського трубопрокатного заводу ім. В. І. Леніна автоматичну систему управління, робота якої значно підвищила якість труб, поліпшила умови праці робітників.

На Україні вчені, які працювали під керівництвом академіка С. О. Лебедева, вперше в Радянському Союзі розробили малу електронно-лічильну машину. Досвід українських науковців ліг в основу роботи, здійсненої в Академії наук СРСР по виготовленню великої ЕОМ. Розроблений Інститутом електрозварювання ім. Г. О. Патона метод електрошлакового зварювання вже до 1957 р. було освоєно і впроваджено на 30 заводах країни, а опрацьований цим же інститутом спосіб наплавки під флюсом був застосований на 16 великих промислових підприємствах.

Важливу роль у неухильному піднесенні радянської науки відіграло співробітництво союзних республік у підготовці наукових кадрів. Форми його були різноманітні. Однією з них стало навчання аспірантів у наукових закладах інших союзних республік. У 1958 р. в науково-дослідних інститутах Академії наук УРСР навчалися аспіранти Вірменії, Естонії й Узбекистану. Академія наук СРСР надала велику допомогу установам Академії наук у вузах України у підготовці кадрів докторів наук. У 1951 р. в докторантурі при Академії наук СРСР працювало 65 науковців з УРСР. Їх керівниками були видатні вчені країни: академіки І. І. Артоблевський, С. О. Христіанович, П. О. Ребіндер, І. І. Мінц та ін. Творчі контакти радянських вчених у 50-ті роки плідно розвивалися в усіх галузях природничих, технічних і суспільних наук, між колективами академічних і галузевих інститутів, а також вищих шкіл країни. Наукове співробітництво вчених усіх республік стало важливим фактором неухильного зростання наукового потенціалу Радянської країни.

У 50-ті роки посилилися контакти СРСР в галузі науки з зарубіжними країнами. Вони активно підтримувалися і республіканськими академіями наук та галузевими інститутами. Розширювалися взаємний обмін делегаціями і окремими вченими, участь у конференціях і симпозиумах, обмін науково-інформаційними матеріалами, літературою тощо. До 1954 р. наукові установи Академії наук УРСР щорічно відвідувало по кілька делегацій зарубіжних вчених, а в 1956 р. інститути Академії наук УРСР відвідало 70 делегацій зарубіжних вчених, у складі яких було понад 200 чоловік. У наступному році в інститутах АН УРСР побувало вже близько 400 науковців зарубіжних країн. У 1958 р. з роботою установ Академії наук УРСР ознайомилося 160 зарубіжних делегацій вчених. Українські науковці виїжджали в зарубіжні відрядження. Лише протягом 1956 р. вони відвідали Болгарію, НДР, Румунію, Польщу, Чехословаччину, Югославію, а також Францію, Бельгію, Мексіку, Італію. Протягом 1951—1956 рр. вчені Академії наук УРСР брали участь у роботі понад 40 міжнародних наукових з'їздів, сесій, конференцій. Вони побували в усіх країнах народної демократії, а також у Алжирі, Англії, Франції, Італії, Мексиці, Голландії, США. В 1958 р. у наукових відрядженнях побувало вже понад 150 вчених з різних установ АН УРСР.

Науковці України все активніше надавали доплату науковим установам країн народної демократії. На прохання Болгарської академії наук Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця Академії наук УРСР розробив апарат для аерації крові («штучні легені»), необхідний болгарським колегам для досліджень по оживленню організмів. Визнання і розповсюдження в Польщі, Болгарії, Румунії дістав метод підвищення рибопродуктивності ставків, розроблений в Інституті гідробіології АН УРСР.

Зі збільшенням наукового потенціалу СРСР зростав авторитет радянської науки, її роль на міжнародній арені. Науковці України, працюючи в творчій співдружності з ученими всієї Радянської країни, внесли значний вклад у розвиток науки, піднесення її ролі в соціалістичному суспільстві. Єдина за своєю сутністю і марксистсько-ленінською методологією, радянська наука відігравала важливу роль у виконанні соціально-економічної програми, наміченої Комуністичною партією.

3. Розвиток художньої творчості

Роки зміцнення соціалістичного суспільства стали періодом дальшого піднесення багатонаціональної культури радянського народу. В скарбниці світової художньої культури свій вклад вносили видатні радянські майстри. Твори найталановитіших з них були відзначені Ленінською премією. За скульптуру «Автопортрет» у 1957 р. Ленінської премії удостоєно С. Т. Коненкова, за роман «Російський ліс» — Л. М. Леонова, за цикл віршів «Моабітський зошит» — татарського поета Мусу Джаліля, за Сьому симфонію — С. С. Прокоф'єва, за видатні досягнення в галузі балетного мистецтва — Г. С. Уланову. В наступному році Ленінська премія була присуджена композитору Д. Д. Шостаковичу за Одинадцятую симфонію. Цієї ж високої нагороди удостоєно скульптора М. К. Анікушина, режисера Г. О. Товстоногова, актора Ю. В. Толубєєва, режисера і актора В. М. Чабукіані. Творчість цих видатних митців стала інтернаціональним здобутком всієї радянської культури.

Розвиток літератури Протягом 50-х років на принципах комуністичної партійності, творчих засадах методу соціалістичного реалізму як складова частина багатонаціональної радянської літератури плідно розвивалася українська радянська література. У першій половині 50-х років у республіці з'явився ряд творів високого соціального звучання. Серед них перша частіша роману А. В. Головка «Артем Гармаш», п'єса О. Є. Корнійчука «Крила», романи О. Т. Гончара «Таврія» і М. П. Стельмаха «Велика рідня» (І частина — 1949 р., II — 1951 р.) та ін. У цей час продовжував плідно працювати О. П. Довженко, життєвий шлях якого обірвався в 1956 р. Митець написав сценарій «Антарктида», кіноповість «Зачарована Десна», сценарій «Поема про море», за який письменника посмертно в 1959 р. удостоєно Ленінської премії. Творчість цього видатного художника-гуманіста, якому притаманна неповторна своєрідність мистецького бачення світу і життя, багатство емоцій, почуттів, думок і водночас велика ідейна сила, високі почуття громадянства і патріотизму, міцно увійшла в духовну скарбницю радянського народу.

Піднесенню багатонаціональної радянської літератури сприяло те, що на початку 50-х років було розвінчано тенденції до безконфліктності, якою позначилося чимало творів, що обходили або спрощено трактували складні життєві явища. «Правда» 7 квітня 1952 р. в редакційній статті

«Подолати відставання драматургії» відзначала: «Правдивість відображення життя в його революційному розвитку — перша заповідь мистецтва соціалістичного реалізму». Водночас у боротьбі за високий ідейно-мистецький рівень творів літератури і мистецтва рішуче розвинувалося догматично-вulgаризаторське розуміння типового, яке почало особливо виразно проявлятися в теорії і в художній практиці на рубежі 40-х і 50-х років.

Третій з'їзд письменників України, який відбувся в 1954 р., відзначив, що українська радянська література, розвиваючись як невід'ємна частина всієї радянської літератури, збагатилася досягненнями, які зробили її улюбленою рідною літературою мільйонів і мільйонів багатонаціональних читачів нашої Вітчизни.

Важливу роль в літературно-мистецькому розвитку країни відіграв II Всесоюзний з'їзд радянських письменників, який відбувся в грудні 1954 р. Цей форум літераторів країни підбив підсумки розвитку багатонаціональної радянської літератури і визначив її далішні завдання.

Після XX з'їзду КГРС дедалі підвищувалася соціальна роль радянської літератури і мистецтва. Ідейному спрямуванню художньої інтелігенції сприяло те, що на виконання настанов XX з'їзду КГРС «партія провела велику роботу серед діячів науки, літератури, мистецтва, роз'яснюючи їм суть марксистсько-ленінської ідеології. Вона ще раз переконливо показала, що найважливіша умова справжнього розквіту радянської культури — її висока ідейність, зв'язок з життям, служіння народові, будівництву комунізму»¹.

Прагнучи забезпечити піднесення художнього та ідейного рівня літератури і мистецтва, їх соціальної значимості, партійні організації очолили боротьбу проти відступів «від принципів соціалістичного реалізму, проти спроб відвести літературу і мистецтво вбік від життя народу і актуальних питань політики партії, проти рецидивів націоналізму і космополітизму, проявів мішанства і безідейності, проти тих, хто, не зрозумівши суті партійної критики культури особи, почав вишукувати тільки помилки і тінюві сторони в будівництві соціалізму, применшувати керівну роль партії в ідеологічній галузі»².

У грудні 1956 р. відбулися звітно-виборні збори партійної організації Спілки письменників України, які підкреслили, що одним з найголовніших завдань радянських письменників є боротьба за ідейну чистоту творчості, викриття ворожих підступів буржуазної ідеології, зокрема українського буржуазного націоналізму. Питанням піднесення ідейно-художнього рівня літератури і мистецтва було присвячено республіканську нараду творчих працівників України в січні 1957 р. У зверненні її учасників до всіх працівників літератури і мистецтва республіки ще раз наголошувалося на тому, що єдино правильним методом розвитку радянської літератури і мистецтва є соціалістичний реалізм, і «той, хто прагне відкинути метод соціалістичного реалізму, той уподібнюється безталанному капітанові, який, щоб «вільно» вести корабель, виходячи у відкрите море, викидає компас за борт корабля»³.

Активізації літературного життя, творчої діяльності письменників, критиків, літературознавців сприяла поява нових періодичних видань. У 1956 р. в Харкові почав виходити журнал «Прапор», в 1957 р. у Києві —

¹ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу, с. 585.

² Нариси історії Комуністичної партії України, с. 614—615.

³ «Правда», 1957, 8 січня.

«Радянське літературознавство». У 1958 р. відновився вихід журналу «Всесвіт».

У другій половині 50-х років письменники у своїй творчості дедалі глибше і повніше відображали процеси, що відбувалися в житті народу, більше уваги приділяли розкриттю духовного світу сучасника, інтелектуальному та емоціональному зростанню людини в процесі будівництва комуністичного суспільства, дружбі народів СРСР, пролетарському інтернаціоналізму.

Значний вклад у розвиток багатонаціональної радянської літератури внесли письменники Радянської України. З'явилися такі прозові твори високого соціального звучання, як «Мир хатам, війна палацам» Ю. К. Смолича, «Кров людська — не водиця» М. П. Стельмаха, «Перекоп» О. Т. Гончара, п'єса О. Є. Корнійчука «Чому посміхалися зорі», поезії П. Г. Тичини, поетичні збірки «Троянди й виноград» М. Т. Рильського, «Солов'їні далі» та «Біля шахти старої» В. М. Сосюри, книга М. П. Бажана «Міцкевич в Одесі», твори А. С. Малишка і багато інших. Плідно працювали на Україні літератори, які писали російською мовою. Ними було, зокрема, видано збірку «Писатели Донбасса. 1917—1957». Польською мовою писала В. П. Василевська. Вийшов у світ ряд нових творів єврейських письменників, що працювали на Україні.

Кращі літературні твори, які з'явилися наприкінці 50-х років, свідчили про те, що українська радянська література стала багатшою, вищою за своїми ідейно-художніми критеріями, ближчою до народу. Це зумовило посилення емоціонального впливу літературних творів на читачів, зростання їх суспільно-виховної ролі.

Процес піднесення соціальної значимості художньої літератури знайшов свій вияв у зростанні попиту населення на книги і в зв'язку з цим у збільшенні їх видань. За 50-ті роки випуск художньої літератури в нашій країні майже подвоївся і становив у 1960 р. понад 8 тис. назв на рік. Зміцнювалися безпосередні контакти письменницьких організацій з колективами промислових підприємств, колгоспів, радгоспів, учбових закладів. Трудящі все активніше брали участь в обговоренні літературних творів, зокрема на сторінках газет і журналів. Популярність і суспільно-виховна роль літератури, що розвивалася на засадах соціалістичного реалізму, зростала.

О. П. Довженко на будівництві Каховської ГЕС (1952 р.).

Мистецтво Радянської України

^ 50-ті. роки плідно розвивалося багатонаціональне радянське мистецтво. У творчій співдружності з митцями всієї Радянської країни активно

працювали діячі культури України. В цей період композитори республіки написали ряд музичних творів, які стали здобутком всього радянського мистецтва. В 1955 р. композитор Б. М. Лятошинський завершив Третю симфонію, яку громадськість і критика визнали одним з найвидатніших творів того часу. Він же написав поеми «Гражина» і «На берегах Вісли», сюїту «Ромео і Джульєтта». Високу оцінку слухачів дістала Друга симфонія Г. І. Майбороди, ораторія «Жовтень» К. Ф. Данькевича, сюїта «Пам'яті Лесі Українки», «Партизанські картинки» А. Я. Штогаренка, «Прикарпатська симфонія» С. П. Людкевича та ряд інших. Розвивалось і оперне мистецтво. В 1951 р. на сцені Державного ордену Леніна академічного театру опери та балету Української РСР ім. Т. Г. Шевченка відбулася прем'єра опери К. Ф. Данькевича «Богдан Хмельницький» (лібретто В. Л. Василевської і О. Є. Корнійчука). В редакційних статтях газети «Правда» було проаналізовано цей твір, а такою; оперу Г. Л. Жуковського «Від широкого серця» і иринушецо однобічну їх оцінку. У 1958 р. ІДК КПРС прийняв постанову «Про виправлення помилок в оцінці опер «Велика дружба», «Богдан Хмельницький» і «Від широкого серця», в якій дано чітку і правильну оцінку згаданих музичних творів і творчої діяльності їх авторів, а також ряду інших радянських композиторів.

Українські радянські письменники (зліва направо): А. С. Малишко, М. Т. Рильський, М. П. Бажан, О. Є. Корнійчук, П. Г. Тичина (Київ, 1952 р.).

Учасники Х ювілейного пленуму Спілки радянських композиторів України, присвяченого 300-річчю возз'єднання України з Росією, лауреати Державної премії СРСР (зліва направо): Т. М. Хренников, Л. М. Ревуцький, А. Я. Штогаренко (Київ, 1954 р.).

ЦК Компартії України у відповідній постанові також виправив несправедливу, а іноді й помилкову критику творчості окремих українських композиторів. Водночас у постановах ЦК КПРС і ЦК Компартії України відзначалося, що партійні документи попередніх років утверджували принципи розвитку музичного мистецтва на засадах соціалістичного реалізму і відіграли велику роль у визначенні дальших шляхів піднесення багатонаціонального радянського музичного мистецтва.

Після удосконалення авторами партитури і лібретто опера «Богдан Хмельницький» знову була поставлена в Києві, і на II Всесоюзному з'їзді композиторів її відзначено як одне з визначних досягнень радянської музики за перше повоєнне Десятиріччя.

До 40-річчя Великого Жовтня Київський театр опери і балету ім. Т. Г. Шевченка поставив нову оперу Г. І. Майбороди «Милана». З'явився ще ряд нових опер, зокрема «Украдене щастя» І. С. Мейтуса, «Лісова пісня» В. Д. Кирейка, «Довбуш» С. П. Людкевича та ін. У балетах, створених у цей час, переважала фольклорна і літературна тематика. Це балети «Маруся Богуславка» А. Г. Свечникова, «Ростислава» Г. Л. Жуковського, «Хустка Довбуша» А. Й. Кос-Анатольського. З'явилися нові оперети, зокрема музична комедія «Червона калина» О. П. Рябова.

Протягом 50-х років значних успіхів досягла українська радянська пісня — цей наймасовіший і найбільш бойовий та оперативний жанр музично-поетичного мистецтва. Великою популярністю серед трудящих країни користувалися пісні українських композиторів П. І. Майбороди, А. Д. Філіпенка, А. Й. Кос-Анатольського. Успіхи пісенного жанру по-

в'язани також з творчістю Л. М. Ревуцького, Г. Л. Жуковського, П. О. Козидького, М. В. Дремлюги, А. Я. Штогаренка, І. Н. Шамо та ін.

Розвивалися й такі музичні жанри, як інструментальний концерт, камерна інструментальна, фортеп'янна і хорова музика, музика для кіно.

Все більшу роль в естетичному вихованні трудящих відігравала музика, посилилася пропаганда її серед населення. Ознайомленню широкої громадськості з новими музичними творами сприяло проведення масових заходів: обласних та республіканських фестивалів, Всесоюзного та Всесвітнього фестивалю молоді та студентів, фестивалів української радянської пісні. У цей час починають свій шлях у мистецтві нові творчі колективи. З кожним роком музичні колективи і окремі виконавці вносили дедалі більший вклад у роботу по художньо-естетичному вихованню трудящих республіки, все ширше пропагували кращі твори радянських та зарубіжних авторів. Розширювалася їх концертна діяльність. Якщо в 1955 р. всі музичні організації дали на території УРСР понад 37 тис. концертів, які відвідало 12 млн. чоловік, то в 1957 р. відбулося вже більш як 42 тис. концертів для 14,2 млн. трудящих. Збільшувалась кількість концертів для населення в сільській місцевості. В 1957 р. на селі було дано понад 13 тис. концертів, що на 28,2% більше, ніж у 1955 р. Все це створювало можливості для того, щоб широкі верстви трудящих знайомилися з класичною музичною спадщиною, з доробком радянських композиторів, а також з творчістю зарубіжних авторів.

Складний шлях розвитку в 50-х роках пройшло кіномистецтво. В країні крім центральних студій працювали кіностудії в союзних республіках. У 1950 р. на кіностудіях УРСР щорічно створювалося лише кілька повнометражних фільмів. Ряд кінокартин, присвячених подіям громадянської і Великої Вітчизняної воєн, сучасному життю країни, а також кілька екранізацій творів класичної і радянської літератури та фільмів-спектаклів одержали позитивну оцінку глядачів.

У українському кіномистецтві значний період плідно працював талановитий кінорежисер І. А. Савченко. На Київській кіностудії він розпочав з'йомки картини «Тарас Шевченко», яку після смерті митця (1950) завершили його учні. Цей фільм у 1952 р. було удостоєно Державної премії СРСР. Проте в цілому українське кіномистецтво у першій половині 50-х років не позбулося хиб, притаманних йому і в попередні роки: у фільмах прикрашалося й лакувалося життя, недостатня увага приділялася висвітленню ролі широких народних мас у житті суспільства тощо.

XX з'їзд КПРС наголосив на необхідності збільшити виробництво кінофільмів, неухильно підвищувати ідейно-художній рівень творів кіномистецтва, подолати хиби, що мали місце в минулому. В наступні роки кіностудії країни почали випускати значно більше фільмів. У 1960 р. в СРСР було створено 139 повнометражних фільмів. Схвально зустріли глядачі кінострічки українських кіностудій «Надзвичайна подія» (режисер В. І. Івченко), «Киянка» (режисер Т. В. Левчук), «Дорогою ціною» (режисер М. С. Донської) та ін. Серйозна увага в ці роки приділялася екранізації творів російських і українських письменників. У лютому 1958 р. було створено Спілку працівників кінематографії України.

Зростала популярність і соціальна значимість кіномистецтва. В цьому велика заслуга належала митцям, що працювали на центральних студіях країни і створили немало картин високого громадянського звучання, які демонструвалися і на Україні. Інтерес трудящих до цього виду мистецтва знайшов свій вияв у збільшенні кількості відвідувань кіно. Якщо в 1950 р.

Новий кінотеатр у Львові (1955 р.).

на Україні у кінотеатрах побувало 212 млн. чоловік, то в 1958 р.— 656 млн. Пропаганді кращих творів кіномистецтва приділялася велика увага. В кінотеатрах, школах, вузах, культурно-освітніх установах проводились лекції і бесіди з питань кіно, конференції глядачів. Значну роль у піднесенні суспільно-виховної ролі кіно відігравали тематичні покази кінофільмів, які організовувалися з нагоди ювілейних дат та в період важливих громадсько-політичних кампаній.

Творчо працювали українські театральні митці. Про зростання ідейного та художнього рівня українського радянського сценічного мистецтва свідчила поява таких вистав, як опера «Милана» в Київському театрі опери і балету, «Макар Діброва», «Калиновий гай», «Професор Вуйко», «Мартин Боруля» в Київському державному академічному українському драматичному театрі ім. І. Я. Франка, «Ярослав Мудрий» в Харківському державному академічному українському драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка, «Вій, вітерець!» у Львівському державному українському драматичному театрі ім. М. К. Заньковецької.

Втілюючи в життя настанови ХХ з'їзду КПРС про необхідність дальшого зміцнення зв'язків мистецтва з життям народу, з практикою соціалістичного будівництва в країні, театральні колективи України все більше звертались до п'єс на сучасну тематику і водночас поповнювали свій репертуар кращими творами вітчизняної та зарубіжної класики. В 1958 р. 70% вистав театрів України становили п'єси радянських авторів. Популярність театрального мистецтва серед трудящих зростала. Якщо в 1950 р. театри, яких у той час на Україні було 81, відвідало 10,8 млн. глядачів, то в 1958 р. кількість відвідувачів досягла 14,3 млн.

Працівники театрів України приділяли багато уваги обслуговуванню трудящих в сільській місцевості. В 1956 р. вистави та концерти майстрів театрального мистецтва відвідало 2,4 млн. трудівників села,

а 16 пересувних театрів республіки дали протягом року в селах 3 тис. спектаклів.

На честь 40-річчя Великого Жовтня в країні проводився Всесоюзний фестиваль драматичних і музичних театрів, ансамблів і хорів, які демонстрували в Москві та столицях союзних республік досягнення найкращих колективів. У республіканському огляді взяло участь 57 театрів, що показали 130 вистав. Під час фестивалю в Москві були відзначені кращі спектаклі театрів України. Це «Милана» в Київському театрі опери та балету, «Дума про Британку» в Київському драматичному театрі ім. І. Франка, «Даруйте коханім тюльпани» та «Дайте пісні волю» в Одеському театрі музичної комедії. Під час Всесоюзного фестивалю театрів юного глядача Київський республіканський театр юного глядача за вистави «Ім'ям революції» і «Казка про Чугайстра» одержав диплом першого ступеня. Значною подією в мистецькому житті республіки став весняний фестиваль «Перша українська театральна весна», проведений у 1958 р.

Піднесенню театрального мистецтва України значною мірою сприяла творча діяльність майстрів сцени, які доносили до народу величні гуманістичні ідеї радянського мистецтва. В ці роки поруч з видатними артистами старшого покоління Б. Р. Гмирею, М. С. Гришком, Н. М. Ужвій, В. А. Любарт, В. М. Чистяковою, Д. О. Мілютенком, О. І. Сердюком на сцені успішно виступали молоді талановиті актори Б. А. Руденко, Є. С. Мірошніченко, Д. М. Гнатюк та багато інших.

Велику роботу проводило Українське театральне товариство, головою президії якого до 1954 р. був видатний український співак, народний артист СРСР І. С. Паторжинський, а з 1954 р. — народна артистка СРСР Н. М. Ужвій.

Діяльність театральних колективів, в якій синтезується і знаходить своє відображення розвиток літератури, музичної, пісенної, танцювальної творчості народу, свідчила про те, що театри України домоглися чималих успіхів у піднесенні ідейного та художнього рівня спектаклів.

Помітний крок уперед зробила радянська архітектура. У першій половині 50-х років було збудовано ряд цікавих споруд, серед них Будинок техніки у Ворошиловграді (1950—1953), драматичний театр у Тернополі (1953—1955), кінотеатр «Київ» у столиці України (1952), Будинок культури в Новій Каховці (1953). Продовжувалася забудова центральної магістралі у Києві—Хрещатика, зруйнованого під час німецько-фашистської окупації. Серйозна увага приділялася подоланню некритичного використання архітектурної спадщини, декоративних надмірностей, проявів формалізму в архітектурному проектуванні. З другої половини 50-х років основним напрямом радянської архітектури стало типове проектування, яке давало змогу швидше і повніше втілювати в життя соціальні і естетичні завдання радянської архітектури, виявляти в ній риси нового, соціалістичного стилю.

Активно працювали митці Радянської України в усіх видах образотворчого мистецтва — живописі, скульптурі, графіці. Дальшому піднесенню ідейно-художнього рівня творчості майстрів образотворчого мистецтва сприяло поступове подолання після XX з'їзду КПРС недоліків, що мали місце в працях певної групи митців: недооцінка ролі народних мас — справжніх творців історії, невиправдана помпезність, прикрашування дійсності.

Важливою подією в культурному житті країни став I Всесоюзний з'їзд радянських художників (березень 1957 р.), на якому обговорювався

Група українських художників, нагороджених почесними дипломами на ювілейному пленумі Спілки художників УРСР, присвяченому 40-річчю Радянської України (зліва направо): Х. А. Якубович, М. М. Божій, А. О. Пламеницький, В. В. Шаталін (Київ, •1958 р.).

стан і накреслювалися шляхи дальшого розвитку радянського образотворчого мистецтва. З'їзд ухвалив рішення про утворення Спілки художників СРСР.

У 50-ті роки українські радянські митці створили ряд творів, які з інтересом і схваленням зустріла громадськість країни. Картини, скульптури, графіка систематично експонувалися на виставках. Зокрема, в період підготовки до святкування 40-річчя Великого Жовтня на Україні організовувались обласні ювілейні художні виставки, на яких було представлено близько 10 тис. творів образотворчого мистецтва. Понад 1600 кращик з них виставлялися на ювілейній художній виставці України, присвяченій 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Майстри образотворчого мистецтва створювали образи наших сучасників та видатних діячів минулого, розробляли теми громадянської війни, ідентифікували ратні подвиги радянського народу під час Великої Вітчизняної війни, його мирну працю у післявоєнний період. Особливу увагу Українські митці приділили розкриттю образу В. І. Леніна. Визнання дістали картини С. Н. Гуєцького «Смольний. 1917 рік», М. І. Кривенка «В. І. Ленін у сім'ї робітника», В. П. Хитрикова «Бесіда з Іллічем», М. Лопухова «До Петрограда. («В. І. Ленін») та ін. Розвивався в цей час пейзажний жанр.

Соціально значимі теми стають провідними в творчості скульпторів. У цей час створюються пам'ятники героям «Молодого гвардії» в Красно-

доні (скульптори В. І. Агібалов, В. І. Мухін, В. Х. Федченко, архітектор О. О. Сидоренко), М. О. Щорс в Києві (скульптори М. Г. Лисенко, В. З. Бородай, М. М. Суходолов, архітектори О. В. Власов і О. І. Зава-ров) та ін. Новими творами збагатилася і станкова скульптура. Визнання одержали такі скульптури, як «Олекса Довбуш» М. Л. Рябініна і В. І. Ско-лоздри, «Дитино моя» Г. Л. Петрашевич, «Бокораш» В. І. Зноби, «Портрет письменника Ярослава Галана» Я. І. Чайки. Значна кількість творів живопису, скульптури, графіки, які з'явилися наприкінці 50-х років, свід-чила про те, що митці України впевнено йшли по шляху соціалістичного реалізму, що головним у їх творчості стала глибока ідейність, висока ху-дожність, міцний зв'язок з життям.

Самодіяльне мистецтво В скарбницю художньої культури радянського народу поряд з професіональними майстрами значний вклад вносили самодіяльні митці. В 50-ті роки на Україні плідно розвивалися всі основні жанри і види самодіяльного мистецтва, воно ста-вало все більш масовим. Цьому сприяло здійснення організаційних захо-дів: повсюдно при культурно-освітніх установах було створено самодіяль-ні художні колективи, значна увага приділялася підготовці керівників для них, поліпшувалася мистецька освіта аматорів.

Дальшому піднесенню художньої самодіяльності, її популяризації, виявленню кращих колективів і окремих виконавців сприяла організація оглядів і конкурсів. У 1951 р. згідно з постановою Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У було проведено республіканську олімпіаду художньої само-діяльності і народної творчості. Їй передували сільські, районні, міські та обласні огляди. В постанові підкреслювалася необхідність «залучити до участі в огляді якнайширші кола учасників самодіяльного мистецтва і народної творчості як в місті, так і на селі».

Республіканські огляди художньої самодіяльності відбулися також у 1954 р. на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією і в 1957 р. па честь 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Значних успіхів у розвитку самодіяльного мистецтва досягло ба-гато колективів. Плідно працювала капела бандуристів Палацу куль-тури Дніпровського металургійного заводу ім. Ф. Е. Держинського. В 1952 р. громадськість Дніпродзержинська відзначала 25-річчя капели. За заслуги в розвитку музично-вокального мистецтва самодіяльний колек-тив бумію нагороджено Почесною грамотою Президії Верховної Ради Укра-їнської РСР. Неухильне зростання ідейно-мистецького рівня, розширення масштабів роботи характеризувало також діяльність хорових капел ворошиловградського Палацу культури ім. В. І. Леніна, Палацу культури київського заводу «Більшовик», краматорського Палацу культури ім. В. І. Леніна, харківського палацу культури «Металіст». Кожному з цих колективів за заслуги в розвитку⁷ самодіяльного мистецтва було присвоєно в 1954 р. почесне звання Заслуженої капели Україн-ської РСР.

Все більше створювалося самодіяльних симфонічних оркестрів, ін-струментальних ансамблів, оркестрів народних інструментів. У 1954 р. на республіканському огляді художньої самодіяльності виступив симфо-нічний колгоспний оркестр з с. Бібрка на Львівщині. Сам факт існу-вання таких колективів свідчив про значне піднесення самодіяльного музичного мистецтва на селі. Високої оцінки заслужила діяльність ряду інших колективів. Почесного звання Заслуженого оркестру Української РСР удостоєно в 1957 р. Миколаївський самодіяльний оркестр народних

інструментів. Плідно працювали самодіяльні митці і в інших жанрах народної творчості.

Починаючи з 50-х років у самодіяльній народній творчості утверджуються порівняно нові жанри. Все більшого суспільного і політичного значення набуває самодіяльне кіномистецтво, визначальною рисою якого є постійна увага до складних і соціально значущих процесів, явищ і окремих подій сьогодення, прагнення відтворити діяльність трудових колективів, розкрити характери сучасників, всебічно висвітлити співдружність радянських народів.

Незабаром у Спілці кінематографістів СРСР було створено секцію по роботі з кіноаматорами. У 1957 р. пройшов перший всесоюзний огляд самодіяльних фільмів у рамках VI Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Москві. На Україні перші осередки самодіяльного кіномистецтва виникли у Харкові, Кисві, Жданові. Одна з перших у республіці аматорська кіностудія почала працювати в Палаці культури Харківського електромеханічного заводу.

Процес піднесення народного мистецтва відбивала творчість талановитих колгоспних поетес Параски Амбросій з Вуковини і Фросини Карпенко з Дніпропетровщини. Поширювалися твори самодіяльних композиторів Р. Я. Савицького, М. В. Машкіна, С. О. Сабадаша та ін.

Розмаїття видів та жанрів характеризує розвиток народного декоративно-ужиткового мистецтва. Велику увагу цьому виду народного мистецтва приділяли державні органи, широкі кола громадськості. В 1958 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР для відзначення кращих майстрів художньої народної творчості було встановлено почесне звання «Заслужений майстер народної творчості Української РСР». Протягом повоєнних років відродилися його традиційні види і водночас виникали та розвивалися нові. Значних успіхів досяг, зокрема, станковий декоративний живопис. Плідно працювала в цьому жанрі К. В. Білокур — народний майстер декоративного живопису з с. Богданівна Київської області. Її обдарування виявилось ще в довоєнні роки, а натюрморти, створені в 50-ті роки, народні за змістом, своєрідні за формою, композицією і колоритом, свідчили про високий талант митця і користувалися великою популярністю.

Багато майстрів працювало в таких видах народних промислів, як вишивка, декоративне ткацтво, килимарство, керамічне виробництво, різьблення по дереву, декоративний живопис та ін.

50-ті роки стали важливим етапом у розвитку самодіяльного мистецтва. Розширення кола аматорів, урізноманітнення форм і жанрів самодіяльного мистецтва, піднесення його ідейно-художнього рівня — все це яскравий показник духовного збагачення радянських людей, свідчення того, що в Радянській країні зростала роль народних мас у творенні духовних цінностей. Робітники, колгоспники — безпосередні виробники матеріальних цінностей, а також представники інтелігенції, зайнятої в сфері матеріального виробництва, не тільки створювали матеріальну основу для розвитку культури та висували з своїх рядів митців-професіоналів, а й самі ставали творцями духовних цінностей суспільства.

Взаємозбагачення
у художній творчості

Соціально-екопомічні перетворення, що відбувались у Радянській країні в 50-х роках, далі зміцнення економічної єдності народів СРСР ви-

значили характер їх духовного розвитку, одним з основних факторів якого став процес взаємозбагачення культур. Він знаходив втілення у різних формах. Комуністична партія і Радянська держава приділяли величезну

увагу духовному єднанню націй і народностей СРСР, організовували і спрямовували загальносоюзний обмін кращими літературними і мистецькими надбаннями.

В усіх союзних республіках здійснювалося видання літератури братніх народів, у першу чергу російського, в оригіналі та перекладах. Велику роль перекладу в духовному єднанні народів відзначав О. М. Горький: «Ідеально було б, якби кожен твір кожної народності, що входить в Союз, перекладався б на мови всіх інших народностей Союзу. В такому випадку ми всі скоріше б навчилися розуміти національно-культурні властивості і особливості один одного, а це розуміння, безумовно, дуже б прискорило процес створення тієї єдиної соціалістичної культури, яка, не стираючи індивідуальні риси всіх племен, створила б єдину, величну, грізну і оновлюючу весь світ соціалістичну культуру»¹.

Перекладачі Радянської України в 50-ті роки багато зробили, щоб ознайомити трудящих республіки з літературою братніх народів СРСР, насамперед літературою великого російського народу. Вони переклали українською мовою багатотомні видання творів О. С. Пушкіна, А. П. Чехова, М. В. Гоголя, О. М. Горького. Вперше українською мовою було видано у кількох томах твори М. Є. Салтикова-Щедріна, В. В. Маяковського, А. С. Макаренка, А. П. Гайдара. В 50-ті роки в українських перекладах з'явилося видання творів вірменського поета Аветіка Ісаакяна, чуваського поета Мішші Сеспеля, латиських письменників Яна Райніса і Віліса Лаціса, литовської поетеси Саломеї Ієріс та багатьох інших.

Водночас завдяки перекладам до багатонаціонального читача Радянської країни доходило все більше книг українських авторів. У післявоєнні роки в братніх республіках широко перекладалися твори класиків української літератури Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка, М. М. Коцюбинського, багатьох українських радянських авторів. А. Ісаакян у передмові до збірника поезій українських авторів «Українська ліра», що вийшов у 1954 р. в Єревані, писав: «Поезія України — одна з найбагатіших у світі... Мудрий Скворода і бунтівливий Шевченко, незрівнянна Лєся і полум'яний Франко — це велике багатство ваше, друзі українці. Сьогодні воно і наше багатство...».

Важливу роль у зміцненні зв'язків української літератури з літературами народів СРСР і зарубіжних країн відігравала російська мова. В республіці видавалася значна кількість творів російських авторів, а також авторів інших союзних республік і зарубіжних літераторів в російських перекладах. Завдяки російській мові вони ставали надбанням читачів України.

Все більше поширювалися й інші форми міжнаціонального спілкування народів у художній творчості. Ознайомленню трудящих мас з культурою, побутом, історією братніх народів сприяло святкування літературних і мистецьких ювілеїв, розвиток гастрольної діяльності, творча співдружність літераторів та митців тощо. Широко відзначалися на Україні знаменні дати, пов'язані з життям, літературною і громадською діяльністю видатних діячів російської культури — О. С. Пушкіна, М. Ю. Лермонтова, О. М. Горького, В. В. Маяковського та багатьох інших, а також представників братніх національних культур — Шота Руставелі, Давида Гурамішвілі, Янки Купали, Мішші Сеспеля. Водночас в братніх республіках СРСР постійно відзначалися події, пов'язані з культурним і мистецьким життям Радянської України.

¹ Горький М. Собр. соч. в 30-ти т., т. 30. М., 1955, с. 365—366.

Загальносоюзному обміну культурними цінностями сприяла організація виставок образотворчого мистецтва, а також включення до репертуару мистецьких колективів творів авторів з братніх республік. В репертуар театрів республіки міцно увійшла драматургія народів СРСР, насамперед російська класична спадщина, твори російських радянських авторів. Водночас на сценах театрів братніх республік крім творів О. Є. Корнійчука з'являються п'єси В. М. Собка «За другим фронтом» і «Життя починається знову», Я. О. Галана «Під золотим орлом» та ін. Першим на російській сцені п'єсу Я. О. Галана «Любов на світанні» поставив у 1953 р. Калінінський обласний театр. Високе соціальне звучання цього твору привернуло увагу ряду мистецьких колективів країни — театру ім. Московської Ради, Ленінградського Нового (з 1953 р. — театр ім. Ленради), в Грузії — театру ім. К. О. Марджанішвілі, у Вірменії — театру ім. Г. Сундукяна, Ліспайського драматичного театру і Фінського драматичного в Петрозаводську.

Протягом 1951—1958 рр. багато творчих колективів і окремих виконавців відвідали нашу республіку і, навпаки, з України все більше митців виїжджало на гастролі в міста і села інших республік. Так, вперше за всю історію свого існування на гастрольну поїздку до Києва в 1954 р. під час святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією виїхав Великий театр Союзу РСР.

Важливою подією в культурному житті всіх братніх народів СРСР стали Декади національних літератур і мистецтва, проведення яких було започатковано ще в довоєнний період. У 50-х роках вони систематично проводилися в Москві та в союзних республіках. У 1951 р. в Москві відбулася Декада українського мистецтва і літератури. А на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією Декада російського мистецтва і літератури в 1954 р. була проведена в УРСР.

Зміцненню спілкування народів радянських республік у галузі художньої творчості сприяла й організація тижнів національних літератур. Тижні української літератури було проведено в 1953 р. у Молдавії і в 1954 р. в Азербайджані. У 1957 р. відбувся Тиждень української літератури в БРСР, а на Україні — білоруської, Декада української музики, в Молдавії і фестиваль українських фільмів в Узбекистані.

Культурш^півробітництво України з іншими братніми республіками СРСР в 1951—1958 рр., зокрема в художній творчості, свідчило про посилення міжнаціонального спілкування народів і активізацію процесу інтернаціоналізації радянської культури. Розвивалися і розширювалися як традиційні, так і нові форми духовного єднання народів, завдяки якому відбувалося взаємозбагачення національних культур. В соціалістичній культурі інтернаціональне не протиставляється національному. їх діалектична єдність збагачує форму і зміст культури, сприяє зближенню національних культур народів Радянського Союзу.

50-ті роки стали новим етапом у розвитку культурних зв'язків СРСР з країнами народної демократії та іншими зарубіжними державами. Значно посилювався обмін літературою в перекладах. Протягом 1951—1958 рр. в УРСР вийшло 503 окремих видання романів, п'єс, повістей, збірок творів зарубіжних авторів. Великий вклад у цю справу вніс М. Т. Рильський, який перекладав на українську мову твори Джека Лондона і Шекспіра, Гейне і Гете, Міцкевича, Броневського, Конопницької і Тувіма, Бодьє, Вольтера, Гюго, Мопассана, Ростана і Флобера, Незвала, Неруди, Чеха і Сладека. Додночас .?а кордоном дедалі більше перекладалося творів українських літераторів.

Посилювалися зв'язки України з зарубіжними країнами і в інших галузях художньої творчості. Все інтенсивніше проводився взаємобмін гастролями мистецьких колективів і окремих виконавців, організовувалися виставки творів живопису, графіки і скульптури, в репертуар театральних і мистецьких колективів включалися твори зарубіжних авторів. У 1952 р. відбулася Декада української літератури в Румунії. На кінець 50-х років Радянська Україна обмінювалася делегаціями діячів культури, фотовиставками, виставками образотворчого мистецтва та книгами з 75 країнами світу.

Міжнародне спілкування в галузі культури, як і в інших сферах духовного життя радянських людей, сприяло інтернаціональному вихованню широких верств населення. Завдяки культурному співробітництву трудящі знайомилися з кращими зразками національних культур інших народів, з побутом, історичним минулим і сучасним життям трудящих інших країн. Все це сприяло взаємозбагаченню національних культур.

4. Культурно-освітня робота серед трудящих

У розв'язанні завдань соціально-економічного і духовного розвитку Радянської країни Комуністична партія велику роль відводила культурно-освітній роботі серед трудящих. В. І. Ленін підкреслював: «Позашкільна освіта важлива для перебудови всього життя... В партійній роботі ми виробили свої навички широкого впливу на маси, але їх треба з'єднати з методами культурно-освітніми...»¹. Ця ленінська настанова щодо соціальної функції культурно-освітніх установ була розвинута відповідно до завдань періоду дальшого розвитку і зміцнення соціалістичного суспільства в рішеннях XIX і особливо XX з'їздів КПРС, які визначили напрям діяльності партійних організацій у цій сфері ідеологічної роботи серед населення.

Діяльність культурно-освітніх закладів У загальній системі заходів, спрямованих на подальше поліпшення діяльності культурно-освітніх установ, активізацію їх ролі в комуністичному вихованні широких верств трудящих, важливе місце займало розширення і удосконалення їх мережі, зміцнення матеріально-технічної бази. З кожним роком держава збільшувала асигнування на культурно-освітню роботу, зокрема на будівництво клубів, бібліотек, музеїв. У 1950 р. на культурно-освітню роботу за державним бюджетом УРСР було витрачено 422 млн., а в 1958 р.— 653 млн. крб.

Культурно-побутове будівництво здійснювалося як за рахунок державних асигнувань, так і методом народної будови. Активну участь у спорудженні культурно-освітніх закладів брали колгоспи. Ініціаторами культурно-побутового будівництва в селах на кошти колгоспів виступили трудящі Тарановського району Кустанайської області Казахстану. Незабаром «тарановський рух» охопив усю країну. В 1954 р. колгоспи УРСР ввели в дію 456 клубних установ, а в 1958 р.— 1118.

Значну увагу було приділено удосконаленню мережі культурно-освітніх установ: збільшувалася кількість профспілкових клубних уста-

¹ Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 37, с. 441.

Відвідувачі районної бібліотеки м. Косів Станіславської області (1954 р.).

нов — палаців і будинків культури, клубів промислових підприємств та радгоспів. У сільській місцевості проводилось укрупнення клубів, державні сільські бібліотеки об'єднувалися з колгоспними. На початку 50-х років все більше проявляється тенденція будувати замість невеликих клубів і бібліотек великі будинки та палаци культури як комплекси культурно-освітніх закладів, що склалися з кінозалу, бібліотеки, читальні, театральної сцени, приміщень для занять спортом, кімнат для самодіяльних гуртків тощо.

Спочатку таке культурно-побутове будівництво більш активно розгорнулося в містах. Але зростаючі духовні потреби трудівників села також обумовили необхідність мати в кожному населеному пункті комплекс закладів культури і побутових установ.

Велика, різноманітна за своїми формами робота, проведена в 1951 — 1958 рр. з метою удосконалення мережі культурно-освітніх закладів, дала добрі результати. В 1958 р. на Україні працювало 28,6 тис. клубних установ, 33,9 тис. масових бібліотек, а також значна кількість технічних, наукових та спеціальних бібліотек підприємств і організацій, шкільних і дитячих будинків, з них 25,9 тис. масових бібліотек і 25,2 тис. клубів у сільській місцевості. На кінець 1958 р. на території кожної сільської Ради республіки було створено державний культурно-освітній заклад. Це, безумовно, стало величезним досягненням у культурному будівництві на селі.

Партійні організації приділяли керівництву культурно-освітніми закладами, змісту їх масової роботи велику увагу. Вони виходили з настанови В. І. Леніна про те, що «видавництва і склади, магазини і читальні, бібліотеки і різні торгівлі книгами — все це повинно стати партійним,

підзвітним»¹. XVII з'їзд Компартії України (1952 р.) вказував на необхідність виховувати трудящих у дусі безмежної відданості партії, дружби народів і радянського патріотизму, непримиренного ставлення до ворожої ідеології. «Ширше розгортаючи виховну роботу,— підкреслювалося в резолюції з'їзду,— ще вище піднімати свідоме ставлення радянських людей до праці, сприяти дальшому зміцненню трудової дисципліни і бережному ставленню до соціалістичної власності»².

Ідейний зміст і спрямованість культурно-масової роботи визначали різноманітність її напрямів. Серед них одним з найважливіших була лекційна пропаганда. На початку 50-х років на Україні, як і в інших республіках СРСР, лекційну пропаганду політичних і наукових знань в системі Комітету в справах культурно-освітніх установ організували Центральне та обласні лекційні бюро, в районах — районні лекторські групи. Працювали також промислові і сільські лекторії, які об'єднували вчителів, агрономів, зоотехніків, інженерів, вчених, викладачів вищих і середніх учбових закладів тощо. З кожним роком все активнішу участь в лекційній пропаганді, що проводилася безпосередньо в культурно-освітніх закладах, брали організації Товариства для поширення політичних і наукових знань. В клубних установах, бібліотеках, музеях проводились тематичні вечори, вечори обміну досвідом, зустрічі з ветеранами праці, вечори поколінь та ін. Різноманітні методи застосовувалися в атеїстичній пропаганді серед населення, широко розгорталася гурткова робота. У 1958 р. лише при клубах Міністерства культури УРСР працювало 87,9 тис. гуртків. У їх роботі брало участь майже 1,3 млн. чоловік. Створювалися технічні та сільсько-господарські гуртки, які відігравали велику роль у пропаганді передових методів праці, кращого виробничого досвіду, новітніх досягнень науки.

З другої половини 50-х років культурно-освітні заклади почали приділяти більше уваги економічній освіті трудящих. Повсюдно організувалися гуртки і школи конкретної економіки, проводилися теоретичні семінари, конференції.

Партійні організації постійно піклувалися про роботу масових бібліотек, про підвищення їх ролі у вихованні трудящих. Бібліотеки мали великі книжкові фонди і задовольняли запити найширших кіл читачів. У квітні 1952 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про заходи по поліпшенню роботи масових бібліотек Української РСР», в якій детально проаналізовано діяльність бібліотечних установ і накреслено конкретні заходи по усуненню недоліків у їх роботі.

У постанові відзначалась необхідність забезпечити високу організацію використання читачами книжкових фондів бібліотек, домогтися збільшення кількості читачів, звернувши особливу увагу на залучення до активного відвідування масових бібліотек всього дорослого населення в містах і сільських місцевостях. Водночас наголошувалося на необхідності мати в кожному адміністративному сільському пункті бібліотеку. На виконання цієї постанови партійні та радянські органи республіки провели велику організаційну роботу.

Важливу роль у підвищенні рівня бібліотекознавства в республіці відіграло створення в 1956 р. на базі Київської обласної бібліотеки ім. КПРС і науково-методичного кабінету бібліотекознавства Республіканської бібліотеки ім. КПРС, що стала центром методичної допомоги масовим бібліотекам. Активізувалася масово-політична робота бібліотек. Вони

¹ Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 12, с. 94.

² Комуністична партія України в резолюціях..., т. 2, с. 421.

спрямовували свою діяльність на залучення все більшої кількості трудящих до активного користування бібліотечними фондами. У 1958 р. масові бібліотеки України обслуговували 10,4 млн. читачів, в той час як у 1950 р. лише 4,1 млн., з них у сільській місцевості відповідно 5,3 і 1 млн. чоловік.

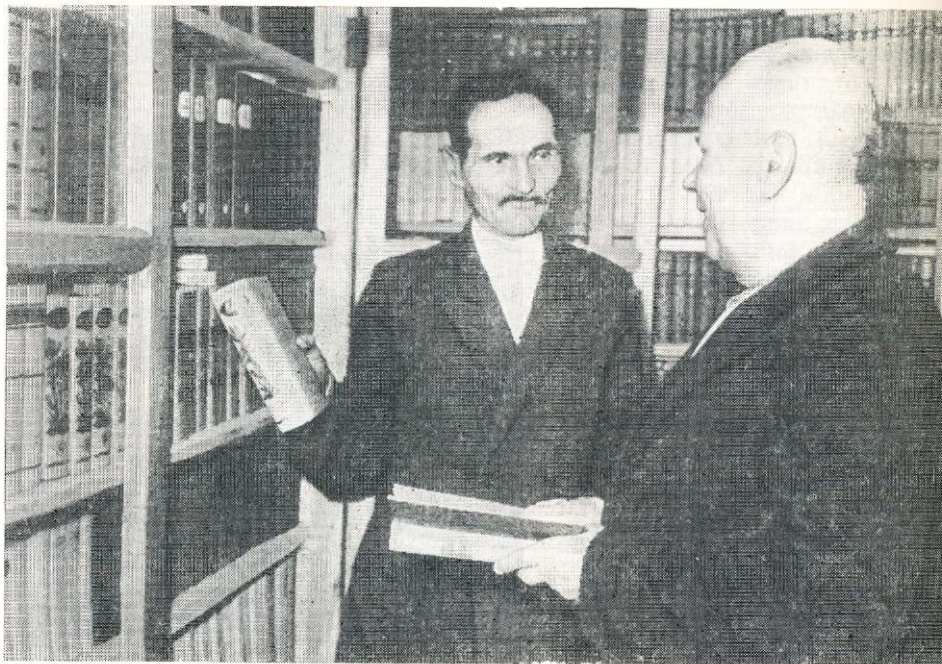
Кращі бібліотеки проводили велику і різноманітну за своїми формами роботу по залученню читачів до користування книжковими фондами. Якщо в середньому по Україні в 1955 р. кожна сільська бібліотека обслуговувала 355 читачів, то бібліотека с. Нехаївка Коропського району на Чернігівщині — 1114, серед них — 816 колгоспників, Заміська бібліотека на Харківщині — 1034 читачі, серед них — 790 колгоспників. Працівники бібліотеки добилися того, що в кожній сім'ї був постійний читач, який систематично користувався послугами бібліотеки.

Бібліотечні установи поліпшили пропаганду книги, насамперед творів основоположників марксизму-ленінізму, художньої літератури, а також літератури з питань науки і техніки, публікацій, що висвітлювали передовий досвід у промисловості й сільському господарстві. Кращі сільські бібліотеки республіки — Демидівська Димерського району Київської області, Курячелозівська Кривоозерського району Миколаївської області, Камінська Кролевецького району Сумської області, Лебединська Шполянського району Черкаської області, що досягли великих успіхів у масово-політичній роботі серед населення, стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Широку і цілеспрямовану виховну роботу серед трудящих проводили музеї. Вдосконалюючи форми і методи своєї діяльності, вони поряд з експозиціями організовували гуртки, екскурсії, лекції, тематичні і стаціонарні виставки, ювілейні вечори, зустрічі з ветеранами партії, діячами культури, передовиками виробництва. Велику виховну роботу проводили Київський і Львівський філіали Центрального музею В. І. Леніна, а також Київський, Львівський і Харківський державні історичні музеї, літературно-меморіальні музеї І. Я. Франка у Львові, М. М. Коцюбинського у Чернігові, О. Ю. Кобилянської у Чернівцях, Київський державний музей українського мистецтва та ін. У 1958 р. в республіці працювало 124 музеї та їх філіали.

Книгоноші-комсомольці Стрижавської МТС Вінницького району Вінницької області П. Дерев'янку (праворуч) і М. Кучер передають книги кращому комбайнеру МТС М. Ф. Глушку (1954 р.).

Домашня бібліотека мірошника колгоспу «Більшовик» Хорольського району Полтавської області Д. О. Химича (1958 р.).

Про глибокий інтерес широких кіл трудящих до історії своєї Батьківщини, її культури, природи свідчить те, що за 50-ті роки кількість відвідувань музеїв зростає майже вдвічі. В 1958 р. музеї республіки відвідало понад 6 млн. трудящих.

В УРСР посилюється рух за створення музеїв на громадських засадах. Дедалі більше організовувалося заводських, колгоспних, сільських, районних, міських музеїв. На початку 50-х років по всій Радянській країні виникли народні музеї при фабриках і заводах. Такі музеї створено, зокрема, в 1953р. на заводі «Електромашина» і канатному заводі в Харкові, в 1954 р. на Сталінському металургійному заводі, шахті «Кочегарка» в Горлівці. Організовувалися на громадських засадах історико-революційні, краєзнавчі, меморіальні, атеїстичні музеї, картинні галереї. Крім того, за ініціативою трудящих Харківської області в сільських клубах почали відкриватися музейні кімнати.

Створення поряд з державними музеями таких самих закладів на громадських засадах було яскравим свідченням великої любові і поваги радянського народу до своєї соціалістичної Батьківщини. Дедалі більше робітників, колгоспників, інтелігенції прагнули не тільки користуватися послугами культурно-освітніх закладів, а й брати активну участь у їх роботі.

Удосконалюючи форми масово-політичної роботи серед населення, партійні організації докладали величезних зусиль до поліпшення діяльності культурно-освітніх закладів, підвищення їх ролі в комуністичному вихованні трудящих.

Засоби масової інформації і пропаганди

Піднесення рівня ідеологічної роботи партії серед трудящих зумовило дальше зростання суспільно-виховної ролі засобів масової інформації і пропаганди — преси, радіо, телебачення. За 1950—1958 рр. кількість назв газет, що випускалися в республіці, зросла з 1192 до 3392. Разовий тираж їх збільшився з 4627 тис. до 8209 тис. примірників. Поліпшувалася доставка населенню центральної преси. Газети і журнали всебічно висвітлювали суспільно-політичне життя, економічний і культурний розвиток країни, широко популяризували передовий досвід, творчі починання, що народжувалися на заводах, шахтах, у колгоспах, радгоспах, розповідали про актуальні питання міжнародного життя. Для піднесення ролі преси у розв'язанні всіх господарських і політичних завдань партійні організації залучали до роботи редакцій газет і журналів широкі кола громадськості республіки, розширювали ряди робітників.

Для задоволення зростаючих культурних запитів трудящих розвивалася книговидавнича справа, населення все більше забезпечувалося різноманітною літературою. Багато публікувалося творів основоположників марксизму-ленінізму і документів Комуністичної партії, видань з суспільно-політичної тематики. Великою подією в ідейному житті республіки була публікація українською мовою четвертого видання Творів В. І. Леніна. Розпочалося видання російською мовою Повного зібрання творів В. І. Леніна, а також ряду тематичних ленінських збірників. Почали ширше публікуватися спогади видатних діячів Комуністичної партії і Радянської держави.

Зріс випуск різноманітної за своїм характером технічної і сільсько-господарської літератури, в якій висвітлювався досвід новаторів і передовиків, новітні досягнення науки і техніки, методи впровадження їх у виробництво. Виходило багато книг з питань технічного прогресу, комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів, піднесення культури землеробства тощо. Все більше видавалося художньої, дитячої та інших видів літератури. Загалом в УРСР за 1951—1958 рр. кількість назв виданих книг зросла з 3993 до 6618 на рік, а їх загальний тираж — з 68,9 млн. до 116,2 млн. примірників.

З кожним роком підвищувалася роль радіомовлення, зміцнювалася його матеріальна база. Протягом 1951—1958 рр. на Україні, як і в інших радянських республіках, швидкими темпами розвивалася радіомережа. Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК Компартії України (червень 1954 р.) «Про заходи по дальшому розвитку і завершенню радіофікації сільської місцевості» широко проводилася радіофікація сільських населених пунктів. Невпинно зростала кількість радіоприймальних точок, що знаходилися в користуванні населення. Партійні організації дбали про поліпшення якості радіомовлення, застосування нових його форм, які б забезпечили зростання ролі радіо в комуністичному вихованні трудящих. ширше задовольняли б запити мас.

У 1951 р. відбулися перші телевізійні передачі на Україні. В листопаді цього ж року до ладу став Київський телевізійний центр. Один за одним почали працювати телевізійні центри в Харкові, Сталіне, Дніпропетровську, Одесі, Ворошиловграді, Львові. На кінець 1958 р. в республіці передачі вели сім студій телебачення. Розширенню сфери дії телебачення сприяло збільшення кількості телевізорів в культурно-освітніх установах, мистецьких закладах, в квартирах трудящих. За 1952—1958 рр. кількість телевізорів по республіці збільшилася з 735 штук до 261 тис.

У 50-ті роки телебачення на Україні пройшло шлях від окремих експериментальних передач, які розпочала Київська студія телебачення, що проводилися 1—2 рази на тиждень, до щоденної роботи семи телестудій, від нескладних концертних програм до спеціальних випусків, телевізійних журналів, лекцій, виступів передовиків і новаторів виробництва, транслявання п'єс, телекомпозицій, інсценізації художніх творів тощо. У своїй роботі працівники телебачення республіки наслідували досвід роботи Центрального телебачення СРСР, яке користувалося величезною популярністю серед трудящих. Завдяки масовості, оперативності, різноманітності художніх засобів і форм телебачення відіграло важливу роль у роз'ясненні політики Комуністичної партії і Радянської держави, в інформації про найважливіші події в житті країни і за рубежом, в естетичному вихованні трудящих.

* * *

Соціально-економічні перетворення, які відбулися в радянському суспільстві у 50-х роках, визначили характер духовного розвитку СРСР. У ці роки радянська культура пройшла новий етап свого розквіту. Було досягнуто значних успіхів у дальшому залученні широких верств трудящих до оволодіння духовними багатствами суспільства. Підвищився загальноосвітній, культурно-технічний рівень населення країни, здобуто нових успіхів на шляху ліквідації соціальних і культурних відмінностей між містом і селом та стирання граней між розумовою і фізичною працею. Духовне зростання радянського суспільства протягом 50-х років визначалося видатними успіхами в розвитку соціалістичної за змістом, інтернаціоналістської за духом, національної за формою художньої творчості — як професійної, так і самодіяльної.

Вирішальною умовою духовного прогресу Радянської країни було партійно-державне керівництво культурним будівництвом. КПРС очолювала і спрямовувала розвиток усіх сфер культури суспільства — загальноосвітньої школи, системи підготовки кадрів інтелігенції, науки, культурно-освітньої роботи, художньої творчості. Важливою метою культурного будівництва в СРСР було зближення культурних рівнів націй і народностей Радянської країни. Саме на виконання цього завдання КПРС спрямовувала економічний, політичний і культурний розвиток радянських народів, їх міжнаціональне спілкування.

Досвід культурного будівництва в цілому по країні і в окремих республіках СРСР, зокрема в Українській РСР, свідчив, що в роки дальшого розвитку соціалізму в нашій країні набагато зросла духовна культура радянського народу, зміцнів його інтелектуальний потенціал. У братній сім'ї народів СРСР нових успіхів у розвитку української культури — складової і невід'ємної частини всієї радянської культури — досягли трудящі Української РСР.

ВИСНОВКИ

Повоєнні роки характеризуються видатними подіями в житті Радянської країни, в тому числі Української РСР, в боротьбі радянського народу за відбудову народного господарства, за дальший розвиток соціалістичного суспільства, зміцнення світової системи соціалізму, за збереження міцного миру і міжнародне співробітництво.

Порівняно з відбудовним періодом 1921—1925 рр. відбудова народного господарства СРСР після Великої Вітчизняної війни здійснювалась в умовах неподільного панування соціалістичних виробничих відносин, міцної морально-політичної єдності радянського суспільства, дальшого зміцнення дружби народів СРСР.

Сприятливими в цілому були зовнішньополітичні умови для зміцнення і дальшого розвитку соціалізму в СРСР. В результаті перемоги у Великій Вітчизняній війні, послідовного проведення мирного зовнішньополітичного курсу авторитет і вплив Радянського Союзу на міжнародній арені незмірно зріс.

Значно розширилась зовнішньополітична діяльність Радянської України, яка після другої світової війни вийшла на світову арену як активний учасник міжнародного життя, один із засновників Організації Об'єднаних Націй. Виходячи з миролюбних принципів зовнішньої політики СРСР, Українська РСР завжди виступала і виступає як послідовний борець за зміцнення миру і міжнародної безпеки, за розвиток дружби і співробітництва між усіма народами світу.

У повоєнні роки невпинно розвивались і міцніли відносини братерства і співробітництва в політичній, економічній і культурній галузях між Радянським Союзом, у тому числі й Українською РСР, і країнами, що стали на шлях соціалістичного розвитку. Було створено Раду Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), основним завданням якої стала координація народногосподарських планів і організація економічного співробітництва країн соціалістичної співдружності.

Організатором відбудови і дальшого розвитку народного господарства була Комуністична партія. Боротьба за здійснення п'ятирічних планів у республіці, яку очолила Компартія України, викликала велике трудове піднесення широких мас. Тисячі виробничих колективів, мільйони трудівників брали на себе зобов'язання достроково виконати планові завдання і з честю виконували та перевиконували їх.

Відбудова зруйнованого господарства УРСР у післявоєнний період спиралася на братерську допомогу і підтримку великого російського народу, всіх народів нашої країни. Завдяки цьому вже на кінець четвертої п'ятирічки було досягнуто довоєнного рівня промислового виробництва, а по ряду показників й перевершено його, створено такі нові галузі промисловості, як буровугільна, газова, освоєно виробництво нових видів

устаткування, зросли темпи капітального будівництва. Водночас з відбудовою успішно здійснювалась соціалістична реконструкція народного господарства західних областей і нововозз'єднаних районів Української РСР. Розвиток промислового виробництва у цих областях і районах здійснювався більш високими темпами, ніж у середньому по республіці.

Трудівники колгоспного села Української РСР, наслідуючи приклад робітничого класу і з його допомогою, здійснили велику роботу по освоєнню довоєнних посівних площ, боролися за високі врожаї зернових та технічних культур, піднесення продуктивності тваринництва. Проте внаслідок неврожаю 1946 р. та інших несприятливих факторів на кінець четвертої п'ятирічки середня врожайність зернових культур ще не досягла довоєнної. В кінці четвертої — на початку п'ятої п'ятирічки була завершена колективізація сільського господарства у західних областях УРСР.

На кінець 50-х років значно розширилась і зросла матеріально-технічна база соціалізму, основою якої стала могутня, багатогалузева, технічно розвинута соціалістична промисловість.

Значні досягнення у розвитку промисловості, особливо важкої індустрії, успіхи у відродженні сільського господарства стали джерелом невпинного піднесення добробуту трудящих. Національний доход лише за 1951—1958 рр. в Українській РСР зріс у 2,3 рази. Високі темпи зростання національного доходу, зокрема фондів споживання, створили можливість для підвищення доходів трудящих. Реальна заробітна плата робітників і службовців України в 1958 р. зросла проти 1953 р. на 23 %, а доходи колгоспників — на 40%. Було збільшено розміри пенсійного забезпечення, скорочено робочий день для робітників основних галузей промисловості, розширилось виробництво товарів народного споживання.

Постійно дбаючи про прискорення науково-технічного прогресу, Комуністична партія забезпечувала поступальний розвиток науки. Науковці Радянської України успішно працювали над вирішенням актуальних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з дальшим розвитком народного господарства, зміцненням могутності Радянської країни. Вони внесли великий вклад у розробку питань мирного використання атомної енергії, створення і запуску штучних супутників Землі, космічних ракет, розвитку обчислювальної техніки тощо.

На базі розширення і вдосконалення матеріально-технічної бази соціалізму розвивалась і вдосконалювалась соціальна структура радянського суспільства, зміцнювалась матеріальна основа радянського суспільного і державного ладу — соціалістична власність на знаряддя і засоби виробництва. Зросла питома вага державної власності в народному господарстві, її концентрація.

Чудові успіхи соціалістичного будівництва забезпечувались зростанням політичної і трудової активності робітничого класу, колгоспного селянства, інтелігенції, зміцненням їх союзу, непорушною дружбою народів, морально-політичною єдністю радянського суспільства.

Комуністична партія приділяла велику увагу дальшому підвищенню культурно-технічного рівня робітничого класу і всіх трудящих. Якщо в 1939 р. з кожної тисячі робітників УРСР вищу, незакінчену вищу, середню і неповну середню освіту мали 109 чоловік, то в 1959 р. — 456 чоловік.

Активно відбувався процес поступового стирання істотних відмінностей між містом і селом, розумовою і фізичною працею, неухильно зближувались інтереси і соціальні ідеали усіх верств населення.

Поглиблювався процес дальшого розвитку української соціалістичної культури — складової частини багатонаціональної радянської культури.

Нових висот досягли вища і середня спеціальна освіта, література і мистецтво, преса, книговидання, радіомовлення, телебачення, розширилася мережа культурно-освітніх закладів.

Успіхи в розвитку культури українського народу, збагачення її досягненнями культури російського, всіх народів СРСР знаменували собою нову перемогу ленінської національної політики.

Спрямовуючи ідеологічну роботу на розв'язання практичних завдань соціалістичного будівництва, Комуністична партія України, як і всі організації КПРС, вела непримиренну боротьбу проти буржуазної ідеології, будь-яких проявів ревізійонізму, шовінізму і націоналізму, наполегливо виховувала комуністів і всіх трудящих в дусі соціалістичного інтернаціоналізму і радянського патріотизму.

В процесі соціалістичного будівництва відбувалося формування нової історичної спільності людей — радянського народу. В його основі, як зазначалось на XXV з'їзді КПРС, лежить «непорушний союз робітничого класу, селянства та інтелігенції при провідній ролі робітничого класу, дружба всіх націй і народностей країни»¹.

Радянський народ являв собою єдиний колектив трудівників міста і села багатонаціонального Союзу РСР. В усіх сферах суспільного життя — економічній, політичній, духовній — він спирається на ідейно-політичні позиції робітничого класу, керується принципами пролетарського інтернаціоналізму. Трудящі Української РСР пишуться своєю належністю до великого радянського народу, докладають усіх зусиль до збільшення свого внеску в загальнонародну справу будівництва комунізму.

Усвідомлення належності радянських людей до багатонаціонального радянського народу породжувало і утверджувало патріотичне почуття радянських людей — загальнонаціональну гордість. «...Це величезне, містке, багатюще за своїм змістом почуття, — зазначав Л. І. Брежнев. — Воно глибше і ширше від природних національних почуттів кожного зокрема з народів, які складають нашу країну. Воно увібрало в себе все найкраще, що створено працею, відвагою, творчим генієм мільйонів і мільйонів радянських людей»².

В результаті досягнутих під керівництвом Комуністичної партії народами СРСР, у тому числі трудящими Української РСР, важливих успіхів у зміцненні і розширенні матеріально-технічної бази соціалізму, в удосконаленні соціалістичних суспільних відносин, піднесенні матеріального і культурного рівня трудящих, у розвитку соціалістичної демократії радянське суспільство вступило у новий етап свого розвитку — етап зрілого соціалізму.

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 91.

² Брежнев Л. І. Ленінським курсом, т. 4, с. 95.

ХРОНОЛОГІЯ

1945

- 9 травня
5—8 червня
- День Перемоги над фашистською Німеччиною.
— Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про відбудовання і будівництво міського господарства, будівництво жилих будігнків колгоспників, виробничих будівель у колгоспах і культурно-побутових споруд на селі».
- 26 червня
- Підписання Статуту Організації Об'єднаних Націй. Українська РСР — один із засновників ООН.
- 29 червня
- Підписання в Москві Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Чехословацькою Республікою про Закарпатську Україну.
- 2 вересня
- Підписання Японією акта про беззастережну капітуляцію. Кінець другої світової війни.
- 12—14 грудня
- Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про політичну і агітаційно-масову роботу серед населення в зв'язку з підготовкою до виборів у Верховну Раду СРСР».

1946

- 1 січня
22 січня
- Початок четвертої п'ятирічки.
— Указ Президії Верховної Ради СРСР про утворення Закарпатської області в складі УРСР.
- 10 лютого
15 березня
- Вибори до Верховної Ради СРСР другого скликання.
— Прийняття Верховною Радою СРСР Закону про перетворення Ради Народних Комісарів СРСР у Раду Міністрів СРСР і Рад Народних Комісарів союзних і автономних республік у Ради Міністрів союзних і автономних республік.
- 18 березня
- Прийняття Верховною Радою СРСР Закону про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.
- 14—18 травня
- Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про стан житлово-комунального будівництва в містах, будівництва на селі, виробництва будівельних матеріалів і заходи щодо виконання плану будівництва першого року нової п'ятирічки».
- 15—17 серпня
- Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про рішення ЦК ВКГ(б) по звіту ЦК КП(б)У «Про підготовку, добір та розподіл керівних партійних і радянських кадрів в Українській парторганізації».
- 27—30 серпня
- Прийняття VIII сесією Верховної Ради Української РСР першого скликання п'ятирічного плану відбудови і розвитку народного господарства республіки на 1946—1950 рр.
- 19 вересня
- Прийняття Радою Міністрів СРСР і ЦК ВКГ(б) постанови «Про заходи по ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах».
- Листопад
- Створення республіканської партійної школи при ЦК КП(б)У (1948 р. реорганізована у Вищу партійну школу при ЦК КП(б)У).
- 6 грудня
- Відкриття пам'ятника В. І. Леніну в Києві.

1947

- 9 лютого
10 лютого
- Вибори до Верховної Ради УРСР другого скликання.
— Підписання в Парижі Мирних Договорів представниками СРСР, УРСР і БРСР (разом з іншими Союзними і Сполуче-

- ними Державами) з Румунією, Угорщиною, Фінляндією¹, Болгарією та Італією.
- 3 березня — Пуск відбудованої Дніпровської гідроелектростанції ім. В. І. Леніна.
- 10—13 березня — Пленум ЦК ІШ(б)У. Прийняття постанови «Про заходи по виконанню постанови пленуму ЦК ВКП(б) «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період».
- Липень — Створення Всесоюзного товариства для поширення політичних і наукових знань (з 1963 р.— товариство «Знання»),
- 7 вересня — 800-річчя заснування Москви.
- 10 вересня — Указ Президії Верховної Ради СРСР про встановлення медалі «За відбудову вугільних шахт Донбасу» та про святкування Дня шахтаря.
- 3 жовтня — Пуск першої черги відбудованого заводу «Запоріжсталь».
- 14 грудня — Постанова Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) про проведення грошової реформи і скасування карток на продовольчі та промислові товари.
- 21 грудня — Вибори до місцевих Рад депутатів трудящих УРСР другого скликання.
- 1948
- 24 січня Ювілейна сесія Верховної Ради УРСР, присвячена 30-річчю Української РСР.
- 19—25 квітня Перший Всесоюзний з'їзд радянських композиторів.
- 18 серпня Підписання Українською РСР Конвенції про режим судноплавства на Дунаї.
- 29 серпня Закінчення відбудови Харківського тракторного заводу ім. Серго Орджонікідзе.
- 29—30 листопада Перша Українська республіканська конференція профспілок, обрання Української республіканської ради профспілок (УРРПС).
- 6—10 грудня Другий з'їзд письменників Радянської України.
- 11—16 грудня Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про стан і заходи до поліпшення постановки партійної освіти в парторганіаціях України».
- 1949
- 5—8 січня Створення Ради Економічної Взаємодопомоги соціалістичних країн (РЕВ).
- 25—28 січня XVI з'їзд КП(б)У.
- 20—25 квітня Перший Всесвітній конгрес прихильників мпру в Парижі і Празі.
- 24 квітня Відкриття Державного музею Т. Г. Шевченка у Києві.
- 9—12 травня Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про заходи до виконання трирічного плану розвитку громадського колгоспного і радгоспного продуктивного тваринництва (1949—1951 рр.), прийнятого Радою Міністрів Союзу РСР і ЦК ВКП(б)».
- 25 серпня Відкриття в Москві Першої Всесоюзної конференції прихильників миру. Створення Радянського комітету захисту миру.
- 29 жовтня Ювілейна сесія Верховної Ради УРСР, присвячена 10-річчю возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі.
- 23 грудня Постанова ЦК ВКП(б) «Про організацію політвідділів при МТС західних областей УРСР».
- 1950
- 12 березня Вибори до Верховної Ради СРСР третього скликання.
- 22 квітня Відкриття Львівського філіалу Центрального музею В. І. Леніна.
- 30 травня Постанова ЦК ВКП(б) «Про укрупнення дрібних колгоспів і завдання партійних організацій у цій справі».

26—28 червня	Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про стан і заходи поліпшення політичної і виховної роботи комсомольських організацій серед міської і сільської молоді УРСР».
15—22 листопада	Другий Всесвітній конгрес прихильників миру у Варшаві. Створення Всесвітньої Ради Миру (ВРМ).
16—18 листопада	Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про хід виконання постанов Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) з питань укрупнення дрібних колгоспів, зміцнення складу голів колгоспів та про заходи до дальшого організаційно-господарського зміцнення колгоспів».
17 грудня	Вибори до місцевих Рад депутатів трудящих УРСР третього скликання.
1951	
1 січня	— Початок п'ятої п'ятирічки.
25 лютого	— Вибори до Верховної Ради УРСР третього скликання.
12 березня	— Прийняття Верховною Радою СРСР Закону про захист миру.
15—16 березня	— Друга Українська республіканська конференція профспілок.
7 листопада	— Введення в дію першого на Україні телевізійного центру в Києві.
1952	
4 січня	• Постанова ЦК ВКП(б) «Про соціалістичне змагання в промисловості і сільському господарстві».
20 січня	Відкриття пам'ятника В. І. Леніну у Львові.
20—23 лютого	Пленум ЦК КП(б)У. Прийняття постанови «Про хід будівництва Каховської гідроелектростанції та Південно-Українського каналу і заходи, що забезпечують виконання виробничого плану в 1952 р.»
23—27 вересня	XVII з'їзд КП(б)У.
5—14 жовтня	XIX з'їзд ВКП(б). Затвердження директив про п'ятирічний план розвитку народного господарства 1951—1955 рр. Прийняття з'їздом рішення про перейменування ВКП(б) у КПРС.
1953	
29—30 червня	Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про збільшення виробництва, підвищення якості товарів широкого вжитку і заходи по забезпеченню покращання побутового обслуговування трудящих».
7 вересня	Постанова Пленуму ЦК КПРС «Про заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР».
8—10 жовтня	Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про підсумки пленуму ЦК КПРС і завдання партійної організації України по дальшому розвитку сільського господарства».
5 листопада	Відкриття в Києві першого в СРСР суцільнозварного моста через Дніпро по проекту академіка АН УРСР Є. О. Патона.
31 грудня	Введення в дію Полтавського паровозоремонтного заводу.
1954	
1 січня	Указ Президії Верховної Ради СРСР про утворення Черкаської області.
16 січня	Указ Президії Верховної Ради УРСР про перейменування м. Проскурова в м. Хмельницький і Кам'янець-Подільської області у Хмельницьку.
18 січня	300-річчя возз'єднання України з Росією.
25 січня—18 лютого	Нарада міністрів закордонних справ СРСР, Англії, США і Франції в Берліні з питань зменшення міжнародної напруженості.
19 лютого	Указ Президії Верховної Ради СРСР про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР.

2 березня	Постанова Пленуму ЦК КПРС «Про дальше збільшення виробництва зерна в країні і про освоєння цілинних і перелогових земель».
14 березня	Вибори до Верховної Ради СРСР четвертого скликання.
23—26 березня	XVIII з'їзд Комуністичної партії України.
1—2 квітня	Третя Українська республіканська конференція профспілок.
30 квітня	Відкриття пам'ятника М. О. Щорсу в Києві.
22 травня	Ювілейна сесія Верховної Ради Української РСР, присвячена 300-річчю возз'єднання України з Росією. Укази Президії Верховної Ради СРСР про нагородження Української РСР та її столиці Києва орденом Леніна.
7—15 червня	XI з'їзд профспілок СРСР. Прийняття нового Статуту профспілок СРСР.
27 червня	• Пуск в СРСР першої в світі промислової атомної електростанції.
1 серпня	Відкриття у Москві Всесоюзної сільськогосподарської виставки.
28 жовтня — 1 листопада	Третій з'їзд письменників Радянської України.
10 листопада	Постанова ЦК КПРС «Про помилки в проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення».
15—26 грудня	Другий Всесоюзний з'їзд радянських письменників.
1955	
4 січня	Постанова ЦК КПРС про день пам'яті В. І. Леніна.
25 січня	Указ Президії Верховної Ради Союзу РСР про припинення стану війни між Радянським Союзом і Німеччиною.
25—31 січня	Пленум ЦК КПРС. Прийняття постанови «Про збільшення виробництва продуктів тваринництва».
15—18 лютого	Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про підсумки січневого пленуму ЦК КПРС і заходи по дальшому збільшенню виробництва продуктів тваринництва в Українській РСР».
27 лютого	Вибори до Верховної Ради УРСР четвертого скликання і до місцевих Рад депутатів трудящих п'ятого скликання.
14 травня	Підписання Варшавського Договору про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу між європейськими соціалістичними країнами.
4—12 липня	Пленум ЦК КПРС. Прийняття постанови «Про завдання по дальшому піднесенню промисловості, технічному прогресу та поліпшенню організації виробництва».
19—20 серпня	Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про підсумки липневого пленуму ЦК КПРС і завдання партійної організації України».
18 жовтня	Пуск Каховської гідроелектростанції на Дніпрі.
1956	
17—21 січня	XIX з'їзд Компартії України.
14—25 лютого	XX з'їзд КПРС. Прийняття Директив з'їзду про шостий п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР на 1956—1960 рр. та постанови про підготовку нової Програми Комуністичної партії Радянського Союзу.
6 березня	Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про Статут сільськогосподарської артілі і дальший розвиток ініціативи колгоспників в організації колгоспного виробництва і управлінні справами артілі.
8 березня	Указ Президії Верховної Ради СРСР про скорочення тривалості робочого дня для робітників і службовців у передвхідні й передсвяткові дні.
24—28 березня	Третій з'їзд композиторів України.
3—7 квітня	Другий з'їзд художників України.
14—15 квітня	Четверта Українська республіканська конференція профспілок.
4 червня	Відкриття в Москві постійно діючої Всесоюзної промислової виставки.

30 червня	Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків».
8 липня	Введення в дію газопроводу Шебелинка—Харків.
14 липня	Прийняття Верховною Радою СРСР Закону про державні пенсії.
Серпень	Відзначення 100-річчя з дня народження І. Я. Франка.
15 серпня	Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про Ленінські премії за найвидатніші праці в галузі науки, техніки, літератури і мистецтва».
6 вересня	Указ Президії Верховної Ради СРСР про встановлення міжнародних Ленінських премій «За зміцнення миру між народами».
8 вересня	Постанова Ради Міністрів СРСР, ЦК КПРС і ВЦРПС «Про підвищення заробітної плати низькооплачуваним робітникам і службовцям».
29 вересня-	Декада української культури в Польській Народній Республіці.
9 жовтня	Підписання Українською РСР Статуту Міжнародного агентства по атомній енергії.
26 жовтня	Опублікування Радянським урядом декларації «Про основи розвитку й дальшого зміцнення дружби й співробітництва між СРСР та іншими соціалістичними країнами».
30 жовтня	

1957

8 січня	Постанова ЦК КПРС про видання повного зібрання творів В. І. Леніна.
22 січня	Постанова ЦК КПРС «Про поліпшення діяльності Рад депутатів трудящих і посилення їх зв'язків з масами».
13—14 лютого	Пленум ЦК КПРС. Прийняття постанови «Про дальше вдосконалення організації управління промисловістю і будівництвом».
25 лютого	Постанова Ради Міністрів УРСР про створення державного видавництва дитячої літератури Української РСР.
3 березня	Вибори до місцевих Рад депутатів трудящих УРСР шостого скликання.
7 березня	Перший Всесоюзний з'їзд радянських художників.
25—26 квітня	Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про дальше вдосконалення організації керування промисловістю і будівництвом в Українській РСР».
4 липня	Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про скасування обов'язкових поставок сільськогосподарських продуктів державі господарствами колгоспників, робітників і службовців».
31 липня	Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про розвиток житлового будівництва в СРСР».
16—23 серпня	IV конгрес Всесвітньої федерації демократичної молоді в Києві.
28 вересня	Указ Президії Верховної Ради СРСР про встановлення свята Дня металурга.
4 жовтня	Запуск в СРСР першого в світі штучного супутника Землі.
27 жовтня	Відкриття пам'ятника В. І. Леніну в Дніпропетровську.
2 листопада	Відкриття пам'ятника В. І. Леніну в Севастополі.
6 листопада	Ювілейна сесія Верховної Ради СРСР, присвячена 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції.
	Відкриття в Києві пам'ятника Вічної Слави воїнам Радянської Армії.
14—19 листопада	• Нарада представників комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн у Москві. Прийняття Маніфесту миру.
24 грудня	Ювілейна сесія Верховної Ради УРСР, присвячена 40-річчю Української РСР.

1958

6 лютого	Створення Співки працівників кінематографії України. Заснування Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів.
----------	--

- 25—26 лютого — Пленум ЦК КПРС. Прийняття постанови «Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машино-тракторних станцій».
- 19—20 березня — Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про підсумки лютого пленуму ЦК КПРС і завдання Комуністичної партії України по дальшому розвитку колгоспного ладу і реорганізації МТС».
- 27—31 березня — Перша сесія Верховної Ради СРСР п'ятого скликання. Прийняття Закону про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій. Прийняття Закону про одностороннє припинення в нашій країні випробувань ядерної зброї.
- 14—16 травня — VI з'їзд профспілок України.
- Липень — 40-річчя Комуністичної партії України.
- 3—4 липня — Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про підсумки червневому Пленуму ЦК КПРС і завдання партійних організацій України по збільшенню виробництва і продажу сільськогосподарської продукції державі».
- 6 липня — Відкриття в Києві Виставки передового досвіду в народному господарстві Української РСР.
- 25 серпня — Перша республіканська конференція Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів у Києві. Створення Української Ради республіканського товариства.
- 3 листопада — Пленум ЦК Компартії України. Прийняття постанови «Про хід виконання постанови травневого пленуму ЦК КПРС про прискорення розвитку хімічної промисловості по Українській РСР».
- 5 листопада — Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження Української РСР другим орденом Леніна.
- 15—19 грудня — Пленум ЦК КПРС. Прийняття постанови «Про підсумки розвитку сільського господарства за останні п'ять років і завдання дальшого збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів».

ЛІТЕРАТУРА

ТВОРІ ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ

- Маркс К.* Капітал. Т. 1—3,— Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т. 23—25.
- Ленін В. І.* Новий фабричний закон.— Повне збір. творів. Пер. з 5-го рос. вид. Т. 2, с. 251—300.
- Ленін В. І.* Крок вперед, два кроки назад. (Криза в нашій партії).— Там же. Т. 8, с. 179—395.
- Ленін В. І.* Партійна організація і партійна література.— Там же. Т. 12, с. 92—97.
- Ленін В. І.* Уроки московського повстання.— Там же. Т. 13, с. 346—353.
- Ленін В. І.* Матеріалізм і емпіріокритицизм.— Там же. Т. 18, с. 7—354.
- Ленін В. І.* Учням капрійської школи.— Там же. Т. 47, с. 189—195.
- Ленін В. І.* Про «культурно-національну» автономію.— Там же. Т. 24, с. 167—171.
- Ленін В. І.* Матеріали до перегляду партійної програми.— Там же. Т. 32, с. 133—158.
- Ленін В. І.* Держава і революція.— Там же. Т. 33, с. 1—115.
- Ленін В. І.* Чи вдержать більшовики державну владу?— Там же. Т. 34, с. 273—321.
- Ленін В. І.* Первісний варіант статті «Чергові завдання Радянської влади».— Там же. Т. 36, с. 121—154.
- Ленін В. І.* Чергові завдання Радянської влади.— Там же. Т. 36, с. 155—195.
- Ленін В. І.* V Всеросійський з'їзд Рад робітничих, селянських, солдатських і червоноармійських депутатів 4—10 липня 1918 р.— Там же. Т. 36, с. 461—488.
- Ленін В. І.* Про демократизм і соціалістичний характер Радянської влади.— Там же. Т. 36, с. 452.
- Ленін В. І.* Промова на зборах уповноважених Московського центрального робітничого кооперативу 26 листопада 1918 р.— Там же. Т. 37, с. 193—197.
- Ленін В. І.* Промова на II Нараді завідуючих позашкільними підвідділами губернських відділів народної освіти 24 січня 1919 р.— Там же. Т. 37, с. 441—442.
- Ленін В. І.* До народного комісаріату освіти.— Там же. Т. 37, с. 452—455.
- Ленін В. І.* I конгрес Комуністичного Інтернаціоналу 2—6 березня 1919 р.— Там же. Т. 37, с. 465—488.
- Ленін В. І.* Проект програми РКП(б).— Там же. Т. 38, с. 79—121.
- Ленін В. І.* I Всеросійський з'їзд у справі позашкільної освіти 6—19 травня 1919 р.— Там же. Т. 38, с. 317—360.
- Ленін В. І.* Великий почин.— Там же. Т. 39, с. 1—27.
- Ленін В. І.* Промова на I Всеросійському з'їзді працівників освіти і соціалістичної культури 31 липня 1919 р.— Там же. Т. 39, с. 122—129.
- Ленін В. І.* Американським робітникам.— Там же. Т. 39, с. 183—184.
- Ленін В. І.* Економіка і політика в епоху диктатури пролетаріату.— Там же. Т. 39, с. 255—265.
- Ленін В. І.* Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікінпм.— Там же. Т. 40, с. 39—45.
- Ленін В. І.* Лист М. О. Бонч-Брусевичу. 5. II. 1920 р.— Там же. Т. 51, с. 130.
- Ленін В. І.* Промова на II Всеросійському з'їзді працівників медико-санітарної праці 1 березня 1920 р. Протокольний запис.— Там же. Т. 40, с. 181—182.
- Ленін В. І.* Промова на III Всеросійському з'їзді робітників водного транспорту 15 березня 1920 р.— Там же. Т. 40, с. 205—211.
- Ленін В. І.* Від зруйнування вікового укладу до творення нового.— Там же. Т. 40, с. 297—299.
- Ленін В. І.* Лист до англійських робітників.— Там же. Т. 41, с. 116—120.
- Ленін В. І.* Тези до II конгресу Комуністичного Інтернаціоналу.— Там же. Т. 41, с. 151—201.
- Ленін В. І.* Завдання спілок молоді.— Там же. Т. 41, с. 284—303.
- Ленін В. І.* Промова на Всеросійській нараді політосвіт губернських і повітових відділів народної освіти 3 листопада 1920 р.— Там же. Т. 41, с. 379—388.
- Ленін В. І.* Промова на урочистому засіданні пленуму Сокольницької ради р. і с. д. спільно з представниками фабрично-заводських комітетів і правлінь підприємств м. Москви 7 листопада 1920 р.— Там же. Т. 42, с. 11.

- Ленін В. І.* VIII Всеросійський з'їзд Рад 22—29 грудня 1920 р.— Там же. Т. 42, с. 85 — 192.
- Ленін В. І.* Про політехнічну освіту. Замітки на тези Надії Костянтинівни.— Там же. Т. 42, с. 220—222.
- Ленін В. І.* X Всеросійська конференція РКП(б) 26—28 травня 1921 р.— Там же. Т. 43, с. 273—316.
- Ленін В. І.* III конгрес Комуністичного Інтернаціоналу 22 червня — 12 липня 1921 р.— Там же. Т. 44, с. 1—57.
- Ленін В. І.* До четвертих роковин Жовтневої революції.— Там же. Т. 44, с. 136—144.
- Ленін В. І.* Нова економічна політика і завдання політосвіт. Доповідь на II Всеросійському з'їзді політосвіт 17 жовтня 1921 р.— Там же. Т. 44, с. 147—166.
- Ленін В. І.* IX Всеросійський з'їзд Рад 23—28 грудня 1921 р.— Там же. Т. 44, с. 277—322.
- Ленін В. І.* Про кооперацію.— Там же. Т. 45, с. 351—358.
- Ленін В. І.* Краще менше, та краще.— Там же. Т. 45, с. 368—383.

- В. І. Ленін про Україну. [Збірник]. У 2-х ч. Ч. 1—2. К., Політвидав України, 1977.
- В. І. Ленін, КПРС о печати. Сборник документов и материалов. М., Политиздат, 1975. 311 с.
- В. І. Ленін, КПРС про боротьбу з націоналізмом. К., Політвидав України, 1975. 206 с.
- В. І. Ленін, КПРС про єдність партії. Збірник документів. К., Політвидав України, 1977. 528 с.
- В. І. Ленін, КПРС про підвищення життєвого рівня трудящих. Документи і матеріали. К., Політвидав України, 1977. 370 с.
- В. І. Ленін, КПРС про пролетарський інтернаціоналізм. Збірник документів і матеріалів. В 2-х т. Т. 1—2. 1925—1974. К., Політвидав України, 1975. 480 с.
- В. І. Ленін, КПРС про роботу партійного і державного апарату. К., Політвидав України, 1977. 611 с.
- В. І. Ленін, КПРС про соціалістичне змагання. К., Політвидав України, 1974. 430 с.

ДОКУМЕНТИ ВИЩИХ ПАРТІЙНИХ І ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

- Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. Прийнята XXII з'їздом КПРС. К., Політвидав України, 1977. 127 с.
- Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Т. 6—7. М., Политиздат, 1970—1972.
- XVIII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). 10—21 марта 1939 г. Стеногр. отчет. М., Госполитиздат, 1939. 792 с.
- Резолюции XIX съезда Коммунистической партии Советского Союза. 5—14 окт. 1952 г. М., Госполитиздат, 1952. 63 с.
- XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. 14—25 февр. 1956 г. Стеногр. отчет. Т. 1—2. М., Госполитиздат, 1956.
- Внеочередной XXI съезд Коммунистической партии Советского Союза. 27 янв.— 5 февр. 1959 г. Стеногр. отчет. Т. 1—2. М., Госполитиздат, 1959.
- XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 17—31 окт. 1961 г. Стеногр. отчет. Т. 1—3. М., Госполитиздат, 1962.
- XXIII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 29 марта — 8 апр. 1966 г. Стеногр. отчет. Т. 1—2. М., Госполитиздат, 1966.
- XXIV съезд Коммунистической партии Советского Союза. 30 марта — 9 апр. 1971 г. Стеногр. отчет. Т. 1—2. М., Политиздат, 1971.
- XXV съезд Коммунистической партии Советского Союза. 24 февр.— 5 марта 1976 г. Стеногр. отчет. В 3-х т. Т. 1—3. М., Политиздат, 1976—1977.
- Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період. Постанова Пленуму ЦК ВКП(б), ухвалена на доповідь т. Андреева. К., Укрполітвидав, 1947. 56 с.
- Про заходи дальшого розвитку сільського господарства СРСР. Постанова Пленуму ЦК КПРС, прийнята 7 верес. 1953 р. К., Держполітвидав УРСР, 1954. 63 с.
- Про дальше збільшення виробництва зерна в країні і про освоєння цілинних і перелогових земель. Постанова Пленуму ЦК КПРС, прийнята 2 берез. 1954 р. К., Держполітвидав УРСР, 1954. 40 с.
- Постанови липневого Пленуму ЦК КПРС 1955 року. К., Держполітвидав УРСР, 1955.

- Постанови грудневого Пленуму ЦК КПРС 1956 року. К., Держполітвидав УРСР, 1956. 16 с.
- Матеріали грудневого (1957 року) Шленуму ЦК КПРС. К., Держполітвидав УРСР, 1957. 32 с.
- Пленум Центрального Комітета Коммунистической партии Советского Союза. 15—19 дек. 1958 г. Стеногр. отчет. М., Госполитиздат, 1958. 543 с.
- Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій. Постанова Пленуму ЦК КПРС. К., Держполітвидав УРСР, 1958. 63 с.
- 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова Пленуму ЦК КПРС. К., Політвидав України, 1967. 63 с.
- Про подолання культу особи і його наслідків. Постанова ЦК КПРС. К., Держполітвидав УРСР, 1956. 29 с.
- Про підготовку до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 4 січ. 1967 р. К., Політвидав України, 1967. 30 с.
- Про підготовку до 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Постанова ЦК КПРС. К., Політвидав України, 1968. 20 с.
- Про підготовку до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Постанова ЦК КПРС від 21 лют. 1972 р. К., Політвидав України, 1972. 29 с.
- Про 70-річчя II з'їзду РСДРП. Постанова ЦК КПРС від 4 квіт. 1973 р. К., Політвидав України, 1973. 15 с.
- Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 4 січ. 1977 р. К., Політвидав України, 1977. 32 с.
- Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.). Схвалені ЦК КПРС. К., Держполітвидав УРСР, 1954. 125 с.
- До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези ЦК КПРС. К., Політвидав України, 1970. 56 с.
- Вопросы идеологической работы. Сборник важнейших решений КПСС (1954—1961 гг.). М., Госполитиздат, 1961. 327 с.
- КПСС о комсомоле и молодежи. Сборник резолюций, решений съездов, конференций партии, постановлений ЦК КПСС и других партийных документов (1917—1961 гг.). М., «Мол. гвардия», 1962. 400 с.
- КПСС о культуре, просвещении и науке. Сборник документов. М., Госполитиздат, 1963. 554 с.
- Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. 1917—1957 гг. Т. 3—4. М., Госполитиздат, 1958.
- Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов. Т. 1—10. М., Политиздат, 1967—1976.
- Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання 7 жовтня 1977 р. К., Політвидав України, 1977. 60 с.
- Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. В 4-х т. Т. 1—4. М., «Изв. Советов депутатов трудящихся СССР», 1975—1976.
- Делегации СССР, УССР и БССР на второй сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций. Сборник речей и выступлений. Сент.—ноябрь 1947 г. М. Госполитиздат, 1948. 558 с.
- Декларации, заявления и коммюнике Советского Правительства с правительствами иностранных государств. 1954—1957 гг. М., Госполитиздат, 1957. 328 с.
- Сборник основных актов и документов Верховного Совета СССР по внешнеполитическим вопросам. 1956—1962. М., «Изв. Советов депутатов трудящихся СССР», 1962. 224 с.
- Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. У 2-х т. Т. 2. К., Політвидав України, 1977. 1022 с.
- XVI з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України. 25—28 січ. 1949 р. Матеріали з'їзду. К., Держполітвидав УРСР, 1949. 255 с.
- XVII з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України. 23—27 верес. 1952 р. Матеріали з'їзду. К., Держполітвидав УРСР, 1953. 221 с.
- XVIII з'їзд Комуністичної партії України. 23—26 берез. 1954 р. Матеріали з'їзду. К., Держполітвидав УРСР, 1954. 214 с.
- XIX з'їзд Комуністичної партії України. 17—21 січ. 1956 р. Матеріали з'їзду. К., Держполітвидав УРСР, 1956. 240 с.

- Позачерговий XX з'їзд Комуністичної партії України. 16—17 січ. 1959 р. Матеріали з'їзду. К., Держполітвидав УРСР, 1959. 151 с.
- XXI з'їзд Комуністичної партії України. 16—19 лют. 1960 р. Матеріали з'їзду. К., Держполітвидав УРСР, 1960. 247 с.
- XXII з'їзд Комуністичної партії України. 27—30 верес. 1961 р. Матеріали з'їзду. К., Держполітвидав УРСР, 1962. 295 с.
- XXIII з'їзд Комуністичної партії України. 15—18 берез. 1966 р. Матеріали з'їзду. К., Політвидав України, 1967. 115 с.
- XXIV з'їзд Комуністичної партії України. 17—20 берез. 1971 р. Стеногр. звіт. К., Політвидав України, 1972. 378 с.
- XXV з'їзд Комуністичної партії України. 10—13 лют. 1976 р. Стеногр. звіт. К., Політвидав України, 1976. 474 с.
- Про заходи по виконанню постанови Пленуму ЦК ВКП(б) «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період». Постанова XV Пленуму ЦК КП(б)У. 10—18 берез. 1947 р. К., Укрполітвидав, 1947. 64 с.
- Постанови Пленуму Центрального Комітету КП(б)У. 16—18 листоп. 1950 р. К., Держполітвидав "УРСР, 1950. 40 с.
- Про підсумки Пленуму ЦК КПРС і завдання партійної організації по дальшому розвитку сільського господарства. Постанова Пленуму ЦК КП України. 8—10 жовт. 1953 р. К., Держполітвидав УРСР, 1953. 40 с.
- Про 60-річчя встановлення Радянської влади на Україні. Постанова ЦК Компартії України.— «Радянська Україна», 1977. 27 лист.
- Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. К., Політвидав України, 1978. 44 с.
- Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. Т. 2—4. К., Держполітвидав УРСР, 1963—1964.
- Восьма сесія Верховної Ради УРСР 1-го скликання. 27—30 серп. 1946 р. Стеногр. звіт. К., Укрполітвидав, 1947. 259 с.
- Перша сесія Верховної Ради УРСР 2-го скликання. 4—6 берез. 1947 р. Стеногр. звіт. К., Укрполітвидав, 1947. 76 с.
- Друга сесія Верховної Ради Української РСР 2-го скликання. 25—28 черв. 1947 р. Стеногр. звіт. К., Укрполітвидав, 1947. 180 с.
- Засідання Верховної Ради Української РСР. Скликання 2-ге (3-тя ювілейна сесія). 24 січ. 1948 р. Стеногр. звіт. К., Укрполітвидав, 1948. 118 с.
- Засідання Верховної Ради Української РСР. Скликання 2-ге. (4-та сесія). 11—13 берез. 1948 р. Стеногр. звіт. К., Укрполітвидав, 1948. 160 с.
- Засідання Верховної Ради Української РСР. Скликання 2-ге. Сесія 3—7. Стеногр. звіт. К., Укрполітвидав, 1948—1950.
- ... Скликання 3-те. Сесія 1—6. Стеногр. звіт. К., Держполітвидав УРСР, 1951—1954.
- ... Скликання 4-те. Сесія 1—7. Стеногр. звіт. К., Держполітвидав УРСР, 1955—1959.
- Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917—1960 рр. Збірник документів. У 2-х т. Т. 2. К., Держполітвидав УРСР, 1961. 664 с.

ТВОРИ ДІЯЧІВ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ І РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ, МІЖНАРОДНОГО КОМУНІСТИЧНОГО РУХУ

- Брежнев Л. И.* Мир социализма — торжество великих идей. М., Политиздат, 1978. 656 с.
- Брежнев Л. И.* Об актуальных проблемах партийного строительства. Изд. 2-е, доп. М., Политиздат, 1976. 775 с.
- Брежнев Л. И.* Советские профсоюзы в условиях развитого социализма. М., 1978. 575 с.
- Брежнев Л. И.* Актуальні питання ідеологічної роботи КПРС. В 2-х т. Т. 1—2. К., Політвидав України, 1978.
- Брежнев Л. И.* Відродження. К., Політвидав України, 1978. 64 с.
- Брежнев Л. И.* Ленінським курсом. Промови і статті. Т. 1—6. К., Політвидав України, 1971—1978.
- Брежнев Л. И.* Молодим — будувати комунізм. Вид. 2-е, доп. К., Політвидав України, 1974. 500 с.
- Брежнев Л. И.* Питання аграрної політики КПРС і освоєння цілих земель Казахстану. Промови і доповіді. К., Політвидав України, 1974. 351 с.

- Брежнев Л. І.* Питання розвитку політичної системи радянського суспільства. К., Політвидав України, 1978. 488 с.
- Брежнев Л. І.* Про зовнішню політику КПРС і Радянської держави. Промови і статті. К., Політвидав України, 1973. 567 с.
- Брежнев Л. І.* Про комуністичне виховання трудящих. Промови і статті. К., Політвидав України, 1974. 543 с.
- Брежнев Л. І.* Про основні питання економічної політики КПРС на сучасному етапі. Промови і доповіді. У 2-х т. Т. 1—2. К., Політвидав України, 1975.
- Брежнев Л. І.* Цілина. К., Політвидав України, 1978. 80 с.
- Жданов А. О.* 29-і роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції. Доповідь на урочистому засіданні Московської Ради 6 листоп. 1946 р. К., Укрполітвидав, 1946. 28 с.
- Калинин М. І.* Избранные произведения. М., Политиздат, 1975. 448 с.
- Калінін М. І.* Про виховання комуністичної свідомості. К., Політвидав України, 1975. 267 с.
- Косыгин А. П.* К великой цели. Избранные речи и статьи. В 2-х т. М., Политиздат, 1979.
- Сулов М. А.* На путях строительства коммунизма. Речь и статьи. В 2-х т. Т. 1—2. М., Политиздат, 1977.
- Щербицкий В. В.* Воспитывать сознательных, активных строителей коммунизма. М., Политиздат, 1974. 159 с.
- Щербицкий В. В.* XXV съезд КПСС о совершенствовании социалистического образа жизни и формировании нового человека. М., Политиздат, 1977. 255 с.
- Щербицкий В. В.* Избранные речи и статьи. М., Политиздат, 1978. 624 с.
- Щербицкий В. В.* Овладевать ленинским стилем работы. К., Политиздат Украины, 1978. 295 с.
- Щербицкий В. В.* Радянська Україна. К., Політвидав України, 1978. 158 с.
- Щербицкий В. В.* Міжнародне значення досвіду національних відносин в СРСР. К., Політвидав України, 1974. 22 с.

- Георгиу-Деж Г.* Статьи и речи. В 2-х т. Т. 1—2. М., Госполитиздат, 1956.
- Готвальд К.* Избранные статьи и речи. М., Политиздат, 1970. 311 с.
- Гусак Г.* Избранные статьи и речи. Окт. 1969 — июль 1973. М., Политиздат, 1973. 983 с.
- Димитров Г.* Избранные статьи и речи. М., Политиздат, 1972. 415 с.
- Живков Т.* Избранные статьи и речи. В 2-х т. Т. 1—2. М., Политиздат, 1965.
- Кадар Я.* Избранные статьи и речи. (Окт. 1964 г.— апр. 1970 г.). М., Политиздат, 1970. 648 с.
- Пик В.* Избранные статьи и речи. М., Политиздат, 1976. 383 с.
- Торес М.* Избранные статьи и речи. 1930—1964 гг. М., Политиздат, 1966. 662 с.
- Ульбрихт В.* Избранные статьи и речи. М., Госполитиздат, 1961. 746 с.
- Хонеккер Э.* Роль рабочего класса и его партии в социалистическом обществе. М., «Мысль», 1973. 399 с.

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ПУБЛІКАЦІЇ І СТАТИСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА

- Борьба КПСС за восстановление и развитие народного хозяйства в послевоенный период. (1945—1953 гг.). Документы и материалы. М., Госполитиздат, 1961. 403 с.
- Борьба КПСС за завершение строительства социализма. (1953—1958 гг.). Документы и материалы. М., Госполитиздат, 1961. 696 с.
- В братской семье. Документы и материалы о борьбе трудящихся украинских придунайских земель за восстановление и дальнейшее развитие народного хозяйства. (1946—1953 гг.), Одесса, «Маяк», 1972. 246 с.
- В интересах миру і дружби між народами. Міжнародно-правова діяльність Української РСР. 1945—1972. Документи і коментарі. К., «Вища школа», 1974. 335 с.
- Внешняя политика Советского Союза. 1946—1950. Документы и материалы. М., Госполитиздат, 1951—1953.
- Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. (1939—1949 рр.). Збірник документів і матеріалів. К., Держполітвидав УРСР, 1949. 211 с.
- Всесоюзная конференция сторонников мира. Москва. 25—27 авг. 1949 г. М., Госполитиздат, 1950. 160 с.
- Вторая Всесоюзная конференция сторонников мира. Москва. 16—18 окт. 1950 г. М., Госполитиздат, 1951. 169 с.

- Третья Всесоюзная конференция сторонников мира. Москва. 27—29 ноября 1951 г. М., Госполитиздат, 1952. 213 с.
- Четвертая Всесоюзная конференция сторонников мира. Москва. 2—4 дек. 1952 г. М., Госполитиздат, 1954. 262 с.
- Годы братской дружбы и сотрудничества СССР и ПНР. Летопись важнейших событий советско-польских отношений. 1944—1974 гг. К., «Наук, думка», 1974. 168 с.
- Дружба шахтеров Донбасса и Кузбасса. 1917—1972 гг. Документы, материалы. Донецк, «Донбас», 1972. 247 с.
- Летопись советской внешней политики. 1917—1967. Даты и факты. М., Политиздат, 1968. 120 с.
- Международные отношения и внешняя политика СССР. Сборник документов. (1871—1957 гг.). М., 1957. 430 с. (ВППИ при ЦК КПСС).
- Об идеологической работе КПСС. Сборник документов. М., Политиздат, 1977. 639 с.
- Партия — организатор крутого подъема сельского хозяйства СССР. Сборник документов. (1953—1958 гг.). М., Госполитиздат, 1958. 520 с.
- Програмні документа боротьби за мир, демократію і соціалізм. К., Держполітвидав УРСР, 1961. 84 с.
- Пролетарский интернационализм — наше знамя. Документы и материалы об участии трудящихся Донбасса в укреплении интернациональных связей Советского Союза с народами зарубежных стран. (1917—1974 гг.). Донецк, «Донбас», 1974. 294 с.
- Профсоюзы СССР. Документы и материалы. Т. 3—4. М., Профиздат. 1963.
- 50 лет Великой Октябрьской социалистической революции. Документы и материалы. М., Политиздат, 1967. 240 с.
- 50 лет советской исторической науки. Хроника научной жизни. 1917—1967. М., «Наука», 1971. 527 с.
- 50 років ЛКСМУ. Документа і матеріали. К., «Молодь», 1970. 260 с.
- Сборник сообщений Чрезвычайной государственной комиссии о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков. М., Госполитиздат, 1946. 459 с.
- Советско-болгарские отношения. 1948—1970 гг. Документы и материалы. М., Политиздат, 1974. 639 с.
- Советско-венгерские отношения. 1948—1970 гг. Документы и материалы. М., Политиздат, 1974. 726 с.
- Советско-чехословацкие отношения. 1945—1960 гг. Документы и материалы. М., Политиздат, 1972. 556 с.
- Социалистическое соревнование в СССР. 1918—1964. Документы и материалы профсоюзов. М., Профиздат, 1965. 495 с.
- Справочник партийного работника. Вып. 1—18. М., Политиздат, 1957—1978.
- Тегеран, Ялта, Потсдам. Сборник документов. М., «Междунар. отношения», 1967. 368 с.
- Українська РСР на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів. 1944—1961 рр. К., Держполітвидав УРСР, 1963. 576 с.
- Українська РСР у міжнародних відносинах. Міжнародні договори, конвенції, угоди та інші документи, які складені за участю Української РСР або до яких вона приєдналася. (1945—1957). К., Вид-во АН УРСР, 1959. 751 с.
- Українська РСР у міжнародних відносинах. Міжнародні договори, конвенції, угоди та інші акти, учасником яких є Україна. (Січ. 1957 р.— груд. 1965 р.). К., «Наук, думка», 1966. 422 с.
- Участие общественности в работе местных Советов. Сборник документов. М., Госюриздат, 1960. 246 с.
- Валові збори і урожайність сільськогосподарських культур по Українській РСР. Стат. збірник. К., Держстатвидав УРСР, 1959. 338 с.
- Высшее образование в СССР. Стат. сборник. М., Госстатиздат, 1961. 255 с.
- Достижения Советской власти за сорок лет в цифрах. Стат. сборник. М., Госстатиздат, 1957. 370 с.
- Досягнення Радянської України за сорок років. Стат. збірник. К., Держстатвидав УРСР, 1957. 152 с.
- Женщины в СССР. Стат. сборник. М., «Статистика». 1975. 135 с.
- Здравоохранение в СССР. Стат. сборник. М., Госстатиздат, 1960. 272 с.
- Здравоохранение в УССР. Стат. справочник. К., Госмедиздат УССР, 1957. 140 с.
- Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. М., Госстатиздат, 1963. 209 с.
- Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. В 7-ми т. Т. 1—7. М., «Статистика», 1972—1974.
- Культурное строительство СССР. Стат. сборник. М., Госстатиздат, 1956. 332 с.

- Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. Стат. збірник. К., «Статистика», 1973. 316 с.
- Народне господарство Української РСР. Стат. збірник. К., Держстатвпдав УРСР, 1957. 534 с.
- Народне господарство Української РСР. Стат. щорічник. 1957 р. К., Держстатвпдав УРСР, 1958. 264 с.
- Народне господарство Української РСР в 1959 році — 1977 році. Стат. щорічник. К., Держстатвпдав УРСР, 1960—1963; «Статистика», 1964—1972; Політвидав України, 1974; «Техніка», 1975—1978.
- Народне господарство Української РСР. Ювілейний стат. щорічник. К., «Техніка», 1977. 404 с.
- Народное образование, наука и культура в СССР. Стат. сборник. М., «Статистика», 1977. 448 с.
- Народное хозяйство СССР в 1956—1975 гг. Стат. ежегодник. М., «Статистика», 1957—1976.
- Народное хозяйство СССР за 60 лет. Юбилейный стат. ежегодник. М., «Статистика», 1977. 710 с.
- Народное хозяйство СССР 1922—1972 гг. Юбил. стат. ежегодник. М., «Статистика», 1972. 848 с.
- Преса Української РСР. 1918—1975. Наук.-стат. довідник. Харків, Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1976. 223 с.
- Промышленность СССР. Стат. сборник. М., «Статистика», 1964. 494 с.
- Радянська торгівля в Українській РСР. Стат. збірник. К., «Статистика», 1971. 321 с.
- Радянська Україна в цифрах. Стат. збірник. К., Держполітвидав УРСР, 1960. 356 с.
- Сільське господарство Української РСР. Стат. збірник. К., «Статистика», 1969. 585 с.
- Союз Советских Социалистических республик. 1917—1967. Энциклопедический справочник. М., «Сов. энциклопедия», 1967. 647 с.
- Среднее специальное образование в СССР. Стат. сборник. М., Госстатиздат, 1962. 155 с.
- Страна Советов за 50 лет. Сборник стат. материалов. М., «Статистика», 1967. 351 с.
- Транспорт и связь СССР. Стат. сборник. М., «Статистика», 1972. 320 с.
- Труд в СССР. Стат. сборник. М., «Статистика», 1968. 342 с.
- Україна за п'ятдесят років. (1917—1967). Стат. довідник. К., Політвидав України, 1967. 272 с.

СПОГАДИ

- Ангелина П. П.* Люди колхозных полей. Сталино, «Донбас», 1959. 295 с.
- Броханов А. И.* Вот как это было. О работе миссии по репатриации советских граждан. Воспоминания советского офицера. М., Госполитиздат, 1958. 208 с.
- Бузницький О. Г.* Люди все можуть. К., «Урожай», 1964. 152 с.
- Буркацкая Г. Е.* По пути круглого подъема хозяйства. М., «Колос», 1964. 84 с.
- Гургадь В. Й.* Я — робітник. Львів. Кн.-журн. вид-во, 1964. 96 с.
- Дрокин В. Д.* Гордое имя — рабочий. Харьков, «Прапор», 1974. 237 с.
- Дубковецький Ф. І.* Здрастуй, Завтра! (На шляхах до комунізму). К., Держполітвидав УРСР, 1960. 178 с.
- Патон Е. О.* Воспоминания. К., Госполитиздат УССР, 1962. 333 с.
- Посмітний М. О.* В чорноморських степах. Докум. повість. К., «Рад. письменник», 1974. 180 с.
- Посмітний М. О.* Торжество Серпа і Молота. К., «Урожай», 1967. 119 с.
- Семинский В. К.* Записки рабочего. М., Профиздат, 1957. 158 с.
- Стаханов А. Г.* Жизнь шахтерская. К., Политиздат Украины, 1975. 214 с.
- Царик Г. Я.* Ношу імення — робітник! К., Обл. кн.-газ. вид-во, 1963. 56 с.

ІСТОРИЧНА ЛІТЕРАТУРА

ЗАГАЛЬНІ ПРАЦІ

- Аграрная политика КПСС в условиях развитого социализма. М., «Мысль», 1976. 335 с.
- Батьківщина Радянська. 1917—1967. К., Політвидав України, 1968. 520 с.
- Борьба Советского Союза за разоружение. 1946—1960 гг. М., Изд-во ИМО, 1961. 568 с.
- Братерський союз народів. Комуністична партія — організатор утворення і зміцнення СРСР. К., «Вища школа», 1972. 276 с.
- Братское содружество союзных республик в развитии народного хозяйства СССР. 1917—1971. М., «Мысль», 1973. 556 с.
- Братское сотрудничество советские республик в хозяйственном и культурном строительстве. Сборник статей. М., «Мысль», 1971. 240 с.

Леонід Ілліч Брежнєв. Короткий біограф. нарис. К., Політвидав України, 1976. 164 с.
 В братской семье советских народов. К., Госполитиздат УССР, 1960. 392 с.
 Великий советский народ. К., «Наук, думка», 1976. 504 с.
 Взаємозбагачення і зближення українського мистецтва з мистецтвом братніх радянських народів. К., «Наук, думка», 1977. 258 с.
 Высшая школа СССР за 50 лет. М., «Выш. школа», 1967. 272 с.
 Вища школа Української РСР (1917—1967 рр.). У 2-х ч. Ч. 2. (1945—1967 рр.). К., Вид-во Київ, ун-ту, 1968. 540 с.
 Вінок дружби. В 3-х т. Т. 1—3. К., Політвидав України, 1972.
 Дальнейшее возрастание руководящей роли партии в коммунистическом строительстве. К., Політвидав України, 1977. 315 с.
 Досягнення охорони здоров'я в Українській РСР. К., Держмедвпдав УРСР, 1958. 726 с.
 Дружба народів СРСР — велике завоювання ленінської національної політики КПРС. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1969. 270 с.
 Дружба та співробітництво народів України і Польщі. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1967. 159 с.
 Електрифікація України. К., Держтехвидав УРСР, 1960. 277 с.
 Жінки Радянської України — активні будівники комуністичного суспільства. К., Політвидав України, 1971. 187 с.
 Изменение классовой структуры общества в процессе строительства социализма и коммунизма. М., Изд-во ВПШ и АОН, 1961. 363 с.
 История внешней политики СССР. 1917—1975 гг. В 2-х т. Т. 2. М., «Наука», 1976. 671 с.
 История государства и права Украинской ССР. К., «Наук, думка», 1976. 759 с.
 История Коммунистической партии Советского Союза. В 6-ти т. Т. 1—5. М., Политиздат, 1964—1970.
 История международных отношений и внешней политики СССР. 1917—1967 гг. В 3-х т. Т. 3. М., «Междунар. отношения», 1967. 511 с.
 История технического развития угольной промышленности Донбасса. В 2-х т. Т. 2. К., «Наук, думка», 1969. 608 с.
 Інтернаціональне і національне в соціалістичному суспільстві. К., «Наук, думка», 1973. 243 с.
 Историчний досвід КПРС у соціалістичному і комуністичному будівництві та його міжнародне значення. К., Політвидав України, 1976. 207 с.
 Історія Академії наук Української РСР. У 2-х кн. Кн. 1—2. К., Гол. ред. УРЕ, 1967.
 Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. Вид. 5-е, доп. К., Політвидав України, 1977. 800 с.
 Історія Ленінської Комуністичної спілки молоді України. Вид. 2-е, доп. К., «Молодь», 1971. 678 с.
 Історія міст і сіл Української РСР. В 26-ти т. К., Гол. ред. УРЕ. 1967—1974.
 Історія робітничого класу Української РСР. У 2-х т. Т. 2. К., «Наук, думка», 1967. 507 с.
 Історія селянства Української РСР. У 2-х т. Т. 2. К., «Наук, думка», 1967. 536 с.
 Історія Української РСР. В 2-х т. Т. 2, К., «Наук, думка», 1967. 860 с.
 Історія українського мистецтва. У 6-ти т. Т. 6. К., Гол. ред. УРЕ, 1968. 451 с.
 Історія української літератури. У 8-ми т. Т. 8. К., «Наук, думка», 1971. 574 с.
 Коммунистическая партия в политической системе социалистического общества. М., «Мысль», 1974. 204 с.
 Коммунистическая партия — вдохновитель и организатор всенародного социалистического соревнования в СССР. М. «Выш. школа», 1961. 566 с.
 Коммунистическая партия — ум, честь и совесть нашей эпохи. М., «Мысль», 1969. 484 с.
 Комуністична партія — організатор здійснення ленінської національної політики на Україні. К., Політвидав України, 1972. 323 с.
 Комуністична партія України — бойовий загін КПРС. К., Політвидав України, 1976. 142 с.
 КПРС — організатор і натхненник соціалістичного змагання у промисловості України. К., Політвидав України, 1975. 283 с.
 КПСС во главе культурной революции в СССР. М., Политиздат, 1972. 376 с.
 КПСС — организатор братской дружбы народов СССР. Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. 154 с.
 Краткая история СССР. В 2-х ч. Ч. 2. М., «Наука», 1972. 763 с.
 Краткая история советского рабочего класса. 1917—1967. М., Политиздат, 1968. 430 с.

- Культурная революция в СССР. 1917—1965. М., «Наука», 1967. 471 с.
- Легка промисловість України. К., Держтехвидав УРСР, 1960. 199 с.
- Ленинизм и теоретические проблемы современного социального развития. М., «Наука», 1974. 302 с.
- Ленін і Україна. В 4-х кн. Кн. 1—4. К., «Наук, думка», 1969—1970.
- В. І. Ленін — натхненник дружби народів СРСР. К., Політвидав України, 1972. 404 с.
- Ленінське вчення про культурну революцію і його здійснення на Україні. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1970. 366 с.
- Ленінський план електрифікації в дії. 50 років плану ГОЕЛРО. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1969. 267 с.
- Международные отношения после второй мировой войны. В 3-х т. Т. 1—3. М., Госполитиздат, 1962—1965.
- Многонациональное Советское государство. М., Политиздат, 1972. 431 с.
- На магістралях дружби і братерства. Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами. (1966—1970 рр.). К., «Наук, думка», 1974. 391 с.
- Нариси історії Комуністичної партії України. Вид. 4-е, доп. К., Політвидав України, 1977. 762 с.
- Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917—1967. К., «Рад. школа», 1967. 483 с.
- Народное образование в СССР. 1917—1967. М., «Просвещение», 1967. 543 с.
- Научно-техническая революция и преимущества социализма. М., «Мысль», 1975. 261 с.
- Новая историческая общность людей: сущность, формирование, развитие. М., «Мысль», 1976. 438 с.
- Осуществление принципов интернационализма в национальной политике КПСС. М., «Мысль», 1975. 342 с.
- Партія Леніна — розум, честь і совість нашої епохи. До 70-річчя II з'їзду РСДРП. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1973. 224 с.
- Підвищення добробуту трудящих України за п'ятдесят років Радянської влади. Львів, Впд-во Львів, ун-ту, 1967. 274 с.
- Підвищення матеріального і культурного рівня життя населення Української РСР. К., 1972. 118 с. (Держ. план. ком. Ради Міністрів УРСР. Наук.-дослід, екон. ін-т).
- Правду не здолати. Трудящі західних областей України в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів у роки соціалістичних перетворень. Львів, «Камінь», 1974. 278 с.
- Природа України та її охорона. К., Політвидав України, 1975. 302 с.
- Проблеми возрастания руководящей роли КПСС в условиях развитого социализма. Л., Лениздат, 1975. 231 с.
- Проблеми історії сучасної радянської деревні. 1946—1973 гг. М., «Наука», 1975. 508 с.
- Промисловість Радянської України за 40 років (1917—1957). К., Політвидав України, 1957. 305 с.
- Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму. К., «Наук, думка», 1974. 239 с.
- Против буржуазных фальсификаторов истории и политики КПСС. М., Политиздат, 1970. 400 с.
- Профсоюзы в борьбе за технический прогресс. М., Профиздат, 1960. 336 с.
- Рабочий класс и индустриальное развитие СССР. М., «Наука», 1975. 487 с.
- Рабочий класс и научно-технический прогресс. Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. 155 с.
- Рабочий класс развитого социалистического общества. М., «Мысль», 1974. 276 с.
- Рабочий класс СССР (1951—1965 гг.). М., «Наука», 1969. 559 с.
- Радянська Україна в братній сім'ї народів СРСР. К., «Наук, думка», 1972. 276 с.
- Развитие рабочего класса в национальных республиках СССР. М., Изд-во ВППИ и АОП, 1962. 311 с.
- Развитие сельского хозяйства СССР в послевоенные годы. (1946—1970 гг.). М., «Наука», 1972. 384 с.
- Развитое социалистическое общество: сущность, критерии зрелости, критика ревизионистских концепций. Изд. 2-е, перераб. и доп. М., «Мысль», 1975. 431 с.
- Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади. К., «Наук, думка», 1973. 254 с.
- Розвиток народного господарства Української РСР. 1917—1967. В 2-х т. Т. 2. К., «Наук, думка», 1967. 500 с.
- Розвиток науки в Українській РСР за 40 років. К., Вид-во АН УРСР, 1957. 262 с.
- Розвиток української культури за роки Радянської влади. К., «Наук, думка», 1967. 368 с.

- Рясні плоди дружби. Львів, «Каменяр», 1974. 280 с.
- Сільське господарство Української РСР. К., Сільгоспвидав УРСР, 1958. 439 с.
- Советская интеллигенция. (История формирования и роста 1917—1965 гг.). М., «Мысль», 1968. 432 с.
- Советская историческая наука от XX к ХХТТ съезду КПСС. История СССР. Сборник статей. М., Изд-во АН СССР, 1962. 627 с.
- Советский народ — новая историческая общность людей. Становление и развитие. М., «Наука», 1975. 520 с.
- Советский рабочий класс. Краткий ист. очерк. (1917—1973). М., Политиздат, 1975. 576 с.
- Советский Союз в Организации Объединенных Наций. В 2-х т. Т. 1—2. М., «Наука», 1965.
- Советское крестьянство. Краткий очерк истории. (1917—1970). Изд. 2-е, доп. М., Политиздат, 1973. 592 с.
- Сотрудничество народов СССР в культурном строительстве. М., «Мысль», 1973. 167 с.
- Социализм и народное благосостояние. М., «Мысль», 1976. 446 с.
- Социалистический образ жизни. М., Политиздат, 1976. 160 с.
- Социальное развитие рабочего класса СССР. М., «Наука», 1977. 287 с.
- Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР. У 2-х т. Т. 2. 1938—1970 рр. К., Впд-во Київ, ун-ту, 1968. 696 с.
- Соціалістичне змагання і будівництво комунізму. К., «Вища школа», 1977. 267 с.
- Союз рабочего класса и крестьянства на современном этапе. М., Изд-во ВПШ и АОН, 1962. 360 с.
- СССР — великое содружество народов-братьев. М., «Наука», 1972. 338 с.
- Суспільно-політичне життя трудящих Української РСР. В 2-х т. Т. 2. К., «Наук, думка», 1974. 381 с.
- Технический прогресс в машиностроении Украинской ССР. 1917—1967. К., 1967. 372 с. (Гос. план. ком. Совета Министров УССР. УкрНИИИТИ АН УССР. Сектор естествознания и техники Ин-та истории АН УССР).
- Торжество ленинских принципов пролетарского интернационализма. Львів, Вид-во Львів, ун-ту, 1971. 292 с.
- У боротьбі за ліквідацію колоніалізму. Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточну ліквідацію колоніалізму та участь у ній Української РСР. К., «Наук, думка», 1974. 336 с.
- Украинская ССР и зарубежные социалистические страны. К., «Наук, думка», 1965. 412 с.
- Україна в період розгорнутого будівництва комунізму. В 5-ти кн. Кн. 1—5. К., «Наук, думка». 1967.
- Україна і зарубіжний світ. К., Політвидав України, 1970. 512 с.
- Українська РСР — невід'ємна складова частина Союзу РСР. К., «Вища школа», 1974. 215 с.
- Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві. (1945—1970 рр.). К., «Наук, думка». 1972. 117 с.
- Укрепление союза рабочего класса и крестьянства в период крутого подъема сельского хозяйства. (1953—1958 гг.). М., Изд-во ВГШ и АОН, 1961. 480 с.
- Экономика Советской Украины. 1945—1975 гг. К., «Вища школа», 1975. 407 с.

МОНОГРАФІЇ

- Агаєв А. Г.* Социалистическая национальная культура. М., Политиздат, 1974. 136 с.
- Айрапетян М. Э., Деборин Г. А.* Этапы внешней политики СССР. М., Соцэкгиз, 1961. 536 с.
- Арнольдов А. И.* Социалистический образ жизни и культура. М., «Мысль», 1976. 156 с.
- Арутюнян Ю. В.* Механизаторы сельского хозяйства СССР в 1929—1957 гг. М., Изд-во АН СССР, 1960. 341 с.
- Ассонов Г. Ф.* Науково-технічний прогрес і підвищення народного добробуту. К., Політвидав України, 1977. 153 с.
- Бакулев Г. Д.* Развитие угольной промышленности Донецкого бассейна. М., Госполитиздат, 1955. 666 с.
- Беренштейн Л. Ю.* В авангарді трудівників села. (Колгоспні і радгоспні партійні організації України між XX і ХХІІІ з'їздами КПРС). К., Вид-во Київ, ун-ту, 1968. 212 с.
- Берхин И. Б.* Создание развитого социалистического общества. М., «Наука», 1975. 192 с.
- Богденко М. Л., Зеленін І. Е.* Совхозы СССР. Краткий ист. очерк. (1917—1975). М., Политиздат, 1976. 279 с.

- Болдырев В., Смирнов А., Тавров Я.* Борьба КПСС за повышение благосостояния народа. М., Политиздат, 1972. 136 с.
- Бондаренко І. М.* Незламний союз робітників і селян. К., Політвидав України, 1976. 253 с.
- Борнацкий И. И., Терещенко И. А.* Развитие черной металлургии Украинской ССР. К., Гостехиздат УССР, 1963. 270 с.
- Братусь В. Д., Дуленко К. Ф.* Здобутки охорони здоров'я України в сім'ї братніх народів. К., «Здоров'я», 1972. 151 с.
- Бридько И., Чекмарев Я.* Творческое содружество горняков Донбасса и Кузбасса. К., Госполитиздат УССР, 1954. 183 с.
- Ватченко О. Ф.* Рівна серед рівних. К., Політвидав України, 1977. 167 с.
- Ващенко Г. І.* Все в ім'я людини, для її блага. К., Політвидав України, 1977. 127 с.
- Викентьев А. И.* Очерк развития народного хозяйства СССР. 1951—1958 гг. М., Госполитиздат, 1959. 244 с.
- Вовко Д. Я.* Україна в міжнародних економічних зв'язках СРСР. К., Політвидав України, 1966. 99 с.
- Волков И. М.* Трудовой подвиг советского крестьянства в послевоенные годы. Колхозы СССР в 1946—1950 годах. М., «Мысль», 1972. 294 с.
- Воробьев К. Ф.* Выравнивание уровней экономического развития союзных республик. М., «Наука», 1965. 215 с.
- Ворожейкин И. Е., Сенявский С. Л.* Рабочий класс — ведущая сила советского общества. М., «Мысль», 1977. 374 с.
- Вощенко К. П.* СССР в борьбе за мир. Междунар. конф. 1944—1974 гг. М., «Международ. отношения», 1975. 255 с.
- Выгодский С. Ю.* Внешняя политика СССР — политика мира и международного сотрудничества. М., Госполитиздат, 1958. 335 с.
- Тельбух Ф. Я., Лопата П. П.* Развитие социалистическое общество: историческое место и основные черты. М., Политиздат, 1976. 128 с.
- Торак В. В.* Досвід мас — на службу комунізму. Організаторська робота партії в галузі пропаганди і впровадження передового досвіду в сільськогосподарському виробництві України між XX і XXIII з'їздами КПРС. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1966. 240 с.
- Гриценко М. С.* Нариси з історії школи в Українській РСР. (1917—1965). К., «Рад. школа», 1966. 260 с.
- Гурладій П. С.* За ідеологічне озброєння мас. (Питання ідеол. роботи Компартії України 1956—1961 рр.). Львів, Вид-во Львів, ун-ту, 1968. 243 с.
- Дерев'янкін Т. І., Кільчицький С. В.* Економічний розвиток Радянської України. 1917—1970. К., «Наук, думка», 1970. 115 с.
- Дроздов П. И.* Вехи многовековой дружбы. (К истории сов.-венг. связей). М., «Мысль», 1965. 448 с.
- Евсеев И. Ф.* Сотрудничество Украинской ССР и Польской Народной Республики. (1944—1960 гг.). К., Изд-во АН УССР, 1962. 368 с.
- Ермаков В. Т.* Исторический опыт культурной революции в СССР. М., «Мысль», 1968. 152 с.
- Євдокименко В. Є.* Буржуазний націоналізм — ворог інтернаціонального єднання трудящих. К., Політвидав України, 1976. 101 с.
- бфременко б. І.* Могутній засіб організації активності мас. З історії розвитку соціалістичного змагання на Україні. К., Держполітвидав УРСР, 1959. 183 с.
- Задорожний В. К., Паламарчук М. М.* Успіхи економічного розвитку західних областей Української РСР. К., Держполітвидав УРСР, 1960. 173 с.
- Замковой В. П.* Донбасс индустриальный. Сталино, Обл. пзд-во, 1958. 142 с.
- Зеленин И. Е.* Общественно-политическая жизнь советской деревни 1946—1958 гг. Состав и деятельность общественных организаций. Советов, рост политической активности сельских тружеников. М., «Наука», 1978, 246 с.
- Знаменская М. В.* Дружба миллионов. К., «Наук, думка», 1974. 173 с.
- Зубань О. К.* Боротьба Комуністичної партії України за розвиток народної освіти і підготовку кадрів для народного господарства. (1945—1952 рр.). Львів, Вид-во Львів, ун-ту, 1967. 232 с.
- Ивашин И. Ф.* Очерки истории внешней полтпкп СССР. М., Госполитиздат, 1958. 560 с.
- Игнатовский П. А.* Социально-экономические изменения в советской деревне. М., «Наука», 1966. 391 с.
- Івасюта М. К.* Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. К., Вид-во АН УРСР, 1962. 316 с.
- Кабанов П. И.* История культурной революции в СССР. (Краткий очерк). М., «Высш. школа», 1971. 271 с.

- Касьяненко В. И.* КПСС — организатор строительства развитого социализма. М., Политиздат, 1974. 279 с.
- Ким М. П.* Советский народ — новая историческая общность. М., «Наука», 1972. 520 с.
- Ким М. П.* 40 лет советской культуры. М., Госполитиздат, 1957. 388 с.
- Кислевський О. М.* На сталевих магістралях. Партійна робота на залізничному транспорті УРСР в роки четвертої п'ятирічки. (1946—1950). К., Вид-во Київ, ун-ту, 1972. 147 с.
- Ковалевский В. П.* Укрепление союза рабочего класса и колхозного крестьянства в период строительства коммунизма. 1959—1970 гг. (На материалах УССР). К., «Наук, думка», 1972. 324 с.
- Ковальчак Г. І.* Індустріальний розвиток західних областей України в період комуністичного будівництва. К., «Наук, думка», 1973. 128 с.
- Кожукало І. П.* Компартія України в період будівництва розвинутого соціалізму. З досвіду діяльності парторганізації республіки в 1951—1958 рр. К., «Вища школа», 1976. 208 с.
- Кожукало І. П.* Тріумф ленінської національної політики КІРС. К., Політвидав України, 1975. 103 с.
- Козлов В. И.* Национальности СССР. (Этнодемогр. обзор). М., «Статистика», 1975. 263 с.
- Комаров В. Е., Чернявский У. Г.* Доходы и потребление населения СССР. М., «Наука», 1973. 240 с.
- Комков Г. Д., Леешин В. В., Семенов Л. К.* Академия наук СССР. Краткий ист. очерк. В 2-х т. Т. 2. 1917—1976. Изд. 2-е, перераб. и доп. М., «Наука», 1977. 455 с.
- Кондратюк А. С.* Ідейно-політична робота партійних організацій в період соціалістичної перебудови західноукраїнського села. (1944—1950 рр.). Львів, Вид-во Львів, ун-ту, 1972. 100 с.
- Кондуфор Ю. Ю.* Могутня Радянська держава. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1972. 206 с.
- Корецький Л. М., Паламарчук М. М.* Географія промисловості Української РСР. (Умови формування промислових територіальних комплексів). К., «Наук, думка», 1967. 328 с.
- Котлов П. Ю.* Діяльність Комуністичної партії України по удосконаленню суспільно-економічних відносин колгоспного села. (1951—1958 рр.). Харків, «Вища школа», 1974. 144 с.
- Кошарний І. Я.* У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях Української РСР. (1939—1958 рр.). Львів, «Вища школа», 1975. 239 с.
- Кравченко В. В.* Общественные организации СССР на международной арене. М., «Международ. отношения», 1969. 119 с.
- Кудлай О. С.* Робітничий клас Української РСР у боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період. (1945—1950). К., «Наук, думка», 1965. 296 с.
- Куліничі. М.* Економічні та культурні зв'язки Української РСР з Німечкою Демократичною Республікою. (1949—1965). К., «Наук, думка», 1966. 104 с.
- Куличенко М. И.* Национальные отношения в СССР и тенденции их развития. М., «Мысль», 1972. 564 с.
- Куличенко М. И.* Укрепление интернационального единства советского общества. К., Політвидав України, 1976. 381 с.
- Лихолат А. В.* Боротьба Комуністичної партії України за інтернаціональну єдність трудящих. К., 1978. 48 с. (Т-во «Знання» УРСР).
- Курносое Ю. О.* Інтелігенція Української РСР і науково-технічний прогрес. (1959—1970). К., «Наук, думка», 1975. 207 с.
- Курносое Ю. О., Бондар А. Г.* У навчанні та праці. Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР. К., «Наук, думка», 1964. 343 с.
- Кухаренко Л. І.* Перетворення України з аграрної в могутню індустріально-колгоспну республіку. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1959. 232 с.
- Лебедева Н. Б., Шкаратан О. И.* Очерки истории социалистического соревнования. Л., Лениздат, 1966. 276 с.
- Лещенко Л. О.* Україна на міжнародній арені. (1945—1949). К., «Наук, думка», 1969. 286 с.
- Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії. К., Політвидав України, 1977. 87 с.
- Лихолат А. В.* Содружество народов СССР в борьбе за построение социализма. М., Политиздат, 1976. 368 с.
- Лихолат А. В., Чуяев Д. А.* Великое единение. М., Политиздат, 1972. 135 с.
- Лысенко В. Г.* В единой семье — к единой цели. (Братское сотрудничество молдавского и украинского народов в период строительства коммунизма). Кишинев, «Карта молдавеияск», 1971. 246 с.

- Лысенко Н. А.* Роль Коммунистической партии в решении проблемы сельскохозяйственных кадров. (1951—1958 гг.). К., Изд-во Киев, ун-та, 1968. 206 с.
- Маковійчук І. М.* Вічно живе лєнінське слово. К., Політвидав України, 1971. 120 с.
- Маринич О. М.* Знання та праця поруч ідуть. К., Політвидав України, 1977. 142 с.
- Матвійчук М. М.* Організаторська робота партії у промисловості України (1952—1958 рр.). К., Вид-во Київ, ун-ту, 1966. 148 с.
- Мельникова І. М., Прунція С. Іо.* Соціалістична Чехословаччина. К., Політвидав України, 1976. 126 с.
- Митюкое А. Г.* Рабочий класс Украины в борьбе за развитие промышленности. (1956—1961 гг.). К., «Наук, думка», 1965. 199 с.
- Молодчиков О. В.* Книга Радянської України, К., Політвидав України, 1974. 176 с.
- Мултих Г. М.* КІПРС — партія інтернаціоналістів. К., Політвидав України, 1976. 104 с.
- Науко В. И.* Развитие межэтнических связей на Украине. (Ист.-этногр. очерк). К., «Наук, думка», 1975, 276 с.
- Нестеренко О. О.* Розвиток промисловості на Україні. В 3-х т. Т. 3. К., «Наук, думка», 1966. 488 с.
- Окладной Г. М.* Рост культурно-технического уровня колхозного крестьянства. Харьков, Обл. изд-во, 1958. 360 с.
- Олійниченко М. Д.* Ленінські накреслення — в життя. КІПРС — організатор будівництва Дніпровського каскаду гідроелектростанцій. 1927—1970 рр. К., Вид-во Київ, ун-ту, 1970. 245 с.
- Орлов В. М.* КІПРС — організуюче ядро радянської суспільної системи. К., Політвидав України, 1972. 199 с.
- Оссовський В. Л.* Активність трудящих в управлінні виробництвом. (Досвід конкретно-соціологічного дослідження). К., «Наук, думка», 1973. 128 с.
- Павелко В. У.* Дружба народів — дружба культур. Українська РСР у радянсько-чехословацькому культурному співробітництві. 1945—1970 рр. К., «Наук, думка», 1973. 188 с.
- Панченко М. П., Кузник Б. Я.* Планомірний розвиток колгоспного виробництва. К., «Урожай», 1975. 181 с.
- Панченко П. П.* Програма партії — програма народу. Львів, Кн.-журн. вид-во. 1962. 95 с.
- Патон В. б.* До висот науки. К., Політвидав України, 1977. 135 с.
- Петренко В. С.* Зростання культурно-технічного рівня колгоспного селянства України. (1953—1961 рр.). К., «Наук, думка», 1964. 227 с.
- Петренко В. С.* Село на шляхах піднесення. Зміни в складі, умовах праці і життя колгоспного селянства Української РСР. (1951—1969). К., «Наук, думка», 1970. 348 с.
- Плющ М. Р.* Технічна творчість робітничого класу Української РСР. (1959—1970 рр.). К., «Наук, думка», 1973. 183 с.
- Приходько Іо. А.* Восстановление индустрии. 1942—1950. М., «Мысль», 1973. 287 с.
- Протопопов А. С.* Советский Союз в Организации Объединенных Наций. Из истории борьбы СССР за мир и независимость народов. (1945—1957). М., Госполитиздат, 1957. 212 с.
- Романенко А. Ю.* Охрана здоровья — справа всенародна. К., «Здоров'я», 1977. 205 с.
- Романцов В. О.* Робітничий клас Української РСР. (1946—1970 рр.). К., Вид-во Київ, ун-ту, 1972. 220 с.
- Росенко М. Н.* Сотрудничество и сближение наций СССР в условиях развитого социалистического общества. (Экономико-социологическое исследование). Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. 177 с.
- Рубцов И. Е.* Научно-технический прогресс в условиях развитого социалистического общества. М., «Мысль», 1975. 247 с.
- Санцевич А. В.* Джерелознавство з історії Української РСР післявоєнного періоду. (1945—1970). К., «Наук, думка», 1972. 203 с.
- Санцевич А. В.* Проблеми історії України післявоєнного періоду в радянській історіографії. К., «Наук, думка», 1967. 254 с.
- Сахновський-Панкєєв В. О.* На братній сцені. Українська п'єса в театрах народів СРСР. К., «Мистецтво», 1972. 172 с.
- Сенявский С. Л.* Изменения в социальной структуре советского общества. 1938—1970. М., «Мысль», 1973. 447 с.
- Сенявский С. Л.* Рост рабочего класса СССР. (1951—1965 гг.). М., «Наука», 1966. 279 с.
- Сенявский. й. Л., Тельпуховский В. Б.* Рабочий класс СССР. (1938—1965 гг.). М., «Мысль», 1971. 534 с.
- Сергеев В. П.* Проблемы экономического сближения стран социализма. М., «Наука», 1969. 312 с.

- Сироциньський К.* Перемога колгоспного ладу в західних областях Української РСР. К., Держполітвидав УРСР, 1953. 95 с.
- Слитки П. Г.* Деятельность Коммунистической партии Украины по укреплению союза рабочего класса и колхозного крестьянства. (1946—1950 гг.). К., Изд-во Киев, ун-та, 1966. 239 с.
- Сохань Л. В., Сільченко З. О.* Технічні прогрес і робітник. Формування працівника нового типу в процесі комуністичного будівництва. К., Вид-во АН УРСР, 1963. 164 с.
- Сохань П. С.* Вогонь вічної дружби. К., Політвидав України, 1966. 116 с.
- Сохань П. С.* Очерки истории украинско-болгарских связей. К., 1976. 291 с.
- Сохань П. С.* Социалистический интернационализм в действии. Украинская ССР в советско-болгарском экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве. 1945—1965 гг. К., «Наук, думка», 1969. 328 с.
- Струков Э. В.* Социалистический образ жизни. Теоретические и идейно-воспитательные проблемы. М., «Мысль», 1977. 264 с.
- Струмилин С. Г.* Очерки социалистической экономики СССР. (1929—1959 гг.) М., Госполитиздат, 1959. 419 с.
- Талан в. П.* Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму. (1951—1958 рр.). К., «Наук, думка», 1966. 160 с.
- Тарасенко И. П.* Единый советский народ. М., Политиздат, 1975. 128 с.
- Терлецький В. М.* Академія наук Української РСР. 1919—1969. Короткий іст. нарис. К., «Наук, думка», 1969. 296 с.
- Терлецький В. М.* Ради депутатів трудящих Української РСР в період завершення будівництва соціалізму. (1938—1958 рр.). К., «Наук, думка», 1966. 380 с.
- Трапезников С. П.* Исторический опыт КПСС в социалистическом преобразовании сельского хозяйства. М., Госполитиздат, 1959. 447 с.
- Трапезников С. П.* Ленинизм и аграрно-крестьянский вопрос. Изд. 2-е, доп. В 2-х т. Т. 2. М., «Мысль», 1974. 645 с.
- Тронько П. Т.* Культура—всенародне надбання. К., Політвидав України, 1977. 155 с.
- Філіп'юк О. М.* Розвиток радянської школи УРСР в період першої післявоєнної п'ятирічки. К., «Рад. школа», 1957. 150 с.
- Фиников В. Ф.* Украинский народ — целинным землям Казахстана. К., Политиздат Украины, 1975. 152 с.
- Халмухамедов М. Х.* Союз и братство советских народов — торжество идей Октября. М., 1977. 64 с. (О-во «Знание» СССР).
- Хорошилов П. Ф.* Возрожденный Донбасс. Из истории борьбы партийных организаций Донбасса за восстановление промышленности в годы четвертой пятилетки. Донецк, «Донбас», 1968. 195 с.
- Хорошилов М. Ф.* На відбудові. 3 історії відбудови Донбасу. Донецьк, «Донбас», 1966. 179 с.
- Черн-иш П. Л.* Комуністична партія України—організатор соціалістичних перетворень в західних областях УРСР. (1939—1958). Львів, Вид-во Львів, ун-ту, 1963. 267с.
- Чернявский Ф. Ф.* По пути социализма. Деятельность Коммунистической партии по укреплению руководящей роли рабочего класса при построении основ социализма в западных областях Украинской ССР. 1939—1950. Львов, «Вшца школа», 1978, 239 с.
- Чирко В. А.* Досвід КПРС у здійсненні ленінської національної політики та його міжнародне значення. К., Політвидав України, 1976. 112 с.
- Шагло Т. М.* Керівна роль Комуністичної партії в розвитку радянської школи на Україні. К., «Рад. школа», 1963. 158 с.
- Шевцов В. С.* КПСС и государство в развитом социалистическом обществе. М., «Прогресс», 1977. 181 с.
- Шевченко Л. А.* Розвиток української радянської культури в 1959—1965 рр. К., «Наук, думка», 1967. 150 с.
- Шенета М- Т.* Інтернаціональні зв'язки робітничого класу України. (1951—1958 рр.). Чернівці, 1972. 131 с. (Чернівецький ун-т).
- Шермухамедов С. Ш.* Расцвет и сближение национальных культур народов СССР. М., «Мысль», 1974. 254 с.
- Шерстобитов В. П.* Советский народ — монолитная общность строителей коммунизма. М., «Мысль», 1976. 183 с.
- Ширяев Ю. І.* Становлення соціальної однорідності радянського суспільства. К., «Наук, думка», 1973. 184 с.
- Шульга І. В.* Робітничий клас — колгоспному селянству. (Комуністична партія України — організатор допомоги робітничого класу трудівникам села. 1951—1965 рр.). К., Вид-во Київ, ун-ту, 1971. 118 с.
- Юрчук В. /,* Боротьба КП України за відбудову і розвиток народного господарства. (1945—1952 рр.). К., Політвидав України, 1965. 255 с.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ

- Альо́хін Д. С., Уманська Н. М.* Статистика народного господарства і культури Української РСР. (Бібліогр. покажчик). К., 1968. 291 с. (Держ. іст. б-ка УРСР).
- Бабич Є. К., Патока В. ?., Шафорост В. М.* Велика сила дружби народів. (Рек. покажчик літератури). К., Політвидав України, 1972. 103 с. (Держ. респ. б-ка УРСР ім. КПРС).
- Гринюк Н. З., Котляр М. Ф., Молодчиков О. В.* Возз'єднання українських земель в єдиній українській Радянській державі. (1919—1959 рр.). Бібліогр. покажчик. К., Вид-во АН УРСР, 1959. 96 с.
- Гудзенко Л. М., Дмитрівко М. Ф., Пелюх Т. М.* Радянські видання документальних матеріалів з історії України (1917—1968). Бібліогр. покажчик. К., «Наук, думка», 1970. 119 с. (АН УРСР. Ін-т історії).
- Діяльність Академії наук Української РСР. 1944—1958. Бібліогр. покажчик. К., 1959. 289 с. (АН УРСР. Держ. публ. б-ка). Уклад.: О. М. Матвієнко, Р. А. Берлянд, З. М. Вашенко та ін.
- Егоров В. Н.* Международные отношения. (Библиогр. справочник. 1945—1960 гг.). М., Изд-во ИМО, 1961. 408 с.
- История советской деревни. (1917—1967). Указ. литературы. (1945—1967 гг.). В 4-х т. Т. 3—4. М., 1975. (АН СССР. Ин-т истории СССР). Сост.: Р. Г. Стольпинова, И. М. Борисенко, И. В. Дворянов и др.
- Льницька Л. І., Костюк С. П.* Братня сім'я народів СРСР. Бібліогр. покажчик. Львів. 1974. 89 с. (АН УРСР. Львів, наук, б-ка ім. В. Стефанька).
- Костюк С. П.* Зовнішня політика СРСР — політика миру і міжнародного співробітництва. (1945—1963). (Бібліогр. покажчик. Львів, 1964. 59 с. (Львів, ун-т ім. І. Франка. Львів, наук, б-ка ім. В. Стефанька).
- Малолетова Н. П.* КПСС — руководящая и направляющая сила Советского общества. Рек. указ. литературы. М., «Книга», 1975. 80 с. (Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина).
- Малолетова Н. П., Сельчук В. В.* Торжество ленинской национальной политики в СССР. Рек. указ. литературы. М., «Книга», 1975. 78 с. (Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина).
- Машихин Е. А., Симчера В. М.* Статистические публикации в СССР. Библиогр. указ. М., «Статистика», 1975. 279 с.
- Олійник Н. І.* Піднесення матеріального і культурного рівня життя радянського народу — головне в діяльності КПРС. Бібліогр. покажчик. Львів. 1975. 142 с. (АН УРСР. Львів, наук, б-ка ім. В. Стефанька).
- Развитие советской науки за 50 лет. Указ. юбил. литературы. 1967—1969 гг. М., «Наука», 1972. 327 с. (АН СССР. Ин-т науч. информ. и фундам. б-ка по обществ. наукам). Сост.: З. В. Гурко, Л. В. Морозов, Е. В. Чаплевская, Е. М. Яковлева.
- Рудь М. П.* Українська Радянська Соціалістична Республіка. 1917—1967. Бібліогр. покажчик літератури. К., «Наук, думка», 1969. 480 с. (АН УРСР. Центр, наук, б-ка).
- Співдружність літератур. Бібліогр. покажчик. (1917—1966). Харків. Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1969. 591 с. Уклад.: А. І. Ручка, Р. В. Малигіна, Д. Х. Мазус та ін.
- Тер-Захар'ян Р. І.* Советские профсоюзы. Библиогр. анотир. указ. литературы. (1956—1960 гг.). М., Профиздат, 1961. 199 с.
- Українська радянська культура за 40 років. (1917—1957). Бібліогр. покажчик літератури. [У 2-х вип.]. Вип. 1. Харків, Вид-во Кн. палати УРСР, 1960. VII. 419 с. Уклад.: М. І. Багрич, М. Р. Зайчик, Л. П. Ліненко та ін.
- Українська радянська культура за 40 років. (1917—1957). Бібліогр. покажчик літератури. [У 2-х вин.]. Вип. 2. Харків, Вид-во Кн. палати УРСР, 1957. 404 с. Уклад.: М. І. Багрич, М. Р. Зайчик, О. О. Майборода та ін.
- Українські письменники. Біо-бібліогр. словник. В 5-ти т. Т. 4—5. К., «Дніпро», 1965. Уклад.: О. І. Черкашнін, Н. Ф. Колосова, Т. Г. Шерстюк та ін.
- Ульянова А. Д., Павлова В. В.* Розвиток електрифікації Української РСР. Бібліогр. покажчик. К., Вид-во АН УРСР, 1962. 160 с.
- 60 лет Великого Октября. Рек. указ. литературы. М., «Книга», 1977. 190 с. Сост.: И. А. Чемерисский, Н. И. Бекетова, В. Н. Пономарев и др.

ЗМІСТ

Передмова	5
РОЗДІЛ I. ПЕРЕХІД до МИРНОГО БУДІВНИЦТВА	9
1. Корінні зміни у міжнародному становищі	9
Нова розстановка сил на міжнародній арені (10). Становлення світової соціалістичної системи (13). Боротьба СРСР проти політики «холодної війни» та економічної експансії США (16). Участь Української РСР у зовнішньополітичній діяльності СРСР (18).	
2. Початок мирного будівництва	23
Перебудова життя на мирний лад (24). Переведення економіки на мирні рейки (27).	
РОЗДІЛ II. ВІДБУДОВА ТА ДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА	32
1. Промисловість, будівництво у четвертій п'ятирічці	32
Відновлення індустріальних кадрів (34). Трудовий героїзм робітничого класу (36). Допомога братніх республік (43). Досягнення у відродженні промисловості, будівництва і транспорту (47).	
2. Сільське господарство	52
Стан сільського господарства і заходи по його відбудові (52). Відновлення матеріально-технічної бази сільського господарства (55). Організаційно-господарське зміцнення колгоспів (60). Трудові звершення працівників сільського господарства (64).	
3. Соціалістичні перетворення в західних областях України	69
Соціально-політичні умови розвитку (70). Індустріалізація возз'єднання західноукраїнських земель (76). Колективізація сільського господарства (81). Зростання добробуту трудящих і соціалістичні перетворення в галузі культури (88).	
4. Поліпшення умов життя трудящих республіки	95
Матеріальне забезпечення населення (95). Скасування карткової системи. Зміни в народному споживанні (98). Відбудова житлового фонду й розширення комунально-побутових послуг для населення (100). Охорона здоров'я трудящих (104).	
РОЗДІЛ III. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК РЕСПУБЛІКИ	108
1. Суспільно-політичне життя	108
Організаційно-партійна робота (108). Ідейно-політична робота партії в масах (111). Роль Рад у підвищенні політичної активності трудящих (113). Посилення ролі профспілок (117). Комсомол — активний учасник післявоєнної відбудови (120).	
2. Культурне будівництво	123
Відбудова й зміцнення матеріальної бази культури (124). Розвиток народної освіти (127). Підготовка кадрів інтелігенції (129). Розвиток науки (131). Культурно-освітня робота (134). За партійність літератури й мистецтва (137). Співробітництво народів СРСР в галузі культури. Міжнародні культурні зв'язки (144).	
РОЗДІЛ IV. РАДЯНСЬКА УКРАЇНА В ПЕРІОД ДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	149
1. Дальше зміцнення міжнародного становища СРСР. Участь Радянської України у боротьбі за мир і соціальний прогрес	149
Світова система соціалізму в 50-х роках та її вплив на суспільний розвиток (149). Протиборство двох соціально-політичних систем на міжнародній арені (153). Участь Української РСР у боротьбі за послаблення міжнародної напруженості, за зміцнення миру і дружби між народами (154). Діяльність Радянської України в міжнародних організаціях (159). У дружбі й співробітництві з країнами соціалізму (163).	
2. Курс на зміцнення і дальший розвиток соціалістичного суспільства	167
XIX з'їзд КПРС про дальший розвиток соціалістичного суспільства (168). XX з'їзд КПРС про корінні проблеми внутрішньої і зовнішньої політики (172).	
РОЗДІЛ V. ТРУДЯЩІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ ЗА ЗМІЦНЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СОЦІАЛІЗМУ	178
1. Шляхом технічного прогресу	178
Курс на прискорення технічного прогресу (179). Винахідництво й раціоналізаторство (188). Обмін передовим технічним досвідом (192).	

2. Трудовий героїзм робітничого класу	194
Патріотичні почини робітничого класу (195). Початок руху за комуністичне ставлення до праці (203). Трудова співдружність робітників України і братніх республік (206).	
3. Досягнення у розвитку промисловості, будівництва і транспорту	209
Успіхи в розвитку промисловості (210). Розвиток будівельної індустрії та транспорту (217). Зміни в складі робітничого класу (221).	
4. Розвиток продуктивних сил сільського господарства	223
Заходи Комуністичної партії і Радянської держави по розвитку сільського господарства на початку 50-х років (223). Організаційно-господарське зміцнення колгоспів і радгоспів (226). Допомога трудящих міста селу (233). Реорганізація МТС (235).	
5. Піднесення творчої активності трудівників села	238
Розвиток соціалістичного змагання на селі (238). У братерському співробітництві (241). Участь трудящих УРСР в освоєнні цілих земель (243). Досягнення колгоспів і радгоспів у розвитку сільського господарства (247).	
РОЗДІЛ VI. ПІДНЕСЕННЯ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ ТРУДЯЩИХ	251
1. Поліпшення матеріального становища населення	251
Упорядкування та підвищення оплати праці трудящих (251). Розширення суспільних фондів споживання. Зниження роздрібних цін (256).	
2. Поліпшення умов праці та побуту трудящих	259
Умови праці робітників і колгоспників (259). Поліпшення житлових умов (261). Комуністичне й побутове обслуговування населення (264). Розвиток торгівлі та громадського харчування (266).	
3. Розвиток охорони здоров'я трудящих	268
Матеріальна база системи охорони здоров'я (268). Лікувально-профілактична допомога трудящим (270). Провідні напрями діяльності медичних закладів у республіці (272). Санаторно-курортне лікування трудящих, розвиток фізкультури і спорту (275).	
РОЗДІЛ VII. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ТРУДЯЩИХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР	279
1. Керівна роль партії у суспільному житті	279
Піднесення організаційно-партійної роботи (279). Комуністичне виховання трудящих (284).	
2. Участь трудящих республіки у розвитку радянського державного ладу	288
Формування органів Радянської влади (288). Розвиток демократичних принципів діяльності Рад (291).	
3. Зростання ролі громадських організацій у суспільно-політичному житті трудящих	297
Поліпшення діяльності профспілок (297). Активізація роботи комсомолу (302).	
4. Суспільно-політичні зв'язки трудящих УРСР з народами СРСР та зарубіжними країнами	306
Суспільно-політичні зв'язки між трудящими братніх республік (307). Розвиток зв'язків з трудящими зарубіжних країн (311). Участь трудящих республіки у боротьбі за мир (314).	
РОЗДІЛ VIII. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	317
1. Народна освіта	317
Розвиток загальноосвітньої школи (317). Підготовка кадрів з середньою спеціальною освітою (325). Підготовка спеціалістів вищими навчальними закладами (327). Міжнародне співробітництво в галузі народної освіти. Зв'язки з зарубіжними країнами (329).	
2. Розвиток науки	333
Зміцнення матеріально-технічної бази наукових установ. Кадри науки (333). Творчі здобутки науковців України (337). Співробітництво вчених України з науковцями братніх республік. Зв'язки з зарубіжними вченими (342).	
3. Розвиток художньої творчості	345
Розвиток літератури (345). Мистецтво Радянської України (348). Самодіяльне мистецтво (354). Взаємозбагачення у художній творчості (355).	
4. Культурно-освітня робота серед трудящих	358
Діяльність культурно-освітніх закладів (358). Засоби масової інформації і пропаганди (363).	
ВИСНОВКИ	365
ХРОНОЛОГІЯ	368
ЛІТЕРАТУРА	374

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ИСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ ССР

**В ВОСЬМИ ТОМАХ
ДЕСЯТИ КНИГАХ**

ТОМ ВОСЬМОЙ

**Советская Украина
в период укрепления социализма
и постепенного перехода к коммунизму**
(1945—70-е годы)

КНИГА ПЕРВАЯ

**Украинская ССР в период
укрепления социализма**
(1945 — 50-е годы)

(На украинском языке)

Друкується за постановою Президії
Академії наук Української РСР

Науковий редактор І. П. Кожукало
Редактори В. О. Годлевська, Е. А. Гейбзон
Літературний редактор О. А. Дітель
Оформлення художника В. В. Машкова
Художній редактор С. П. Квітка
Технічний редактор М. А. Притикіна
Коректори Я. М. Зубко, З. П. Школьник, Л. В. Малюта

Інформ. бланк № 2437.

Здано до набору 10.07.78.

Піди, до друку 17.04.79.

БФ 01608. Формат 70 X 100/16. Папір друк. № 1.

Звнч. нова гарн. Вис. друк. Фіз. друк, арк. 24,5+8 вкл.

Ум. друк. арк. 32,83. Обл.-вид. арк. 35,03.

Тираж 30 000 пр. Зам. 8-280. Ціна 1 крб. 90 коп.

Видавництво «Наукова думка».
252 601, Київ, МСП, Рєпіна, 3.

Книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе
Республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР,
Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.